Milton G. Lehrer

ARDEALUL

PĂMÂNT ROMÂNESC

PROBLEMA ARDEALULUI VĂZUTĂ DE UN AMERICAN

EDITURA VATRA ROMÂNEASCĂ
CLUJ-NAPOCA

MILTON G. LEHRER

ARDEALUL

PĂMÂNT ROMÂNESC

(PROBLEMA ARDEALULUI VĂZUTĂ DE UN AMERICAN)

BUCUREŞTI 1944

(COPERTA EDIŢIEI PRINCEPS)

MILTON G. LEHRER

ARDEALUL
PĂMÂNT ROMÂNESC

(Problema Ardealului văzută de un american)

Ediţie completă îngrijită de Edith Lehrer şi Ion Pătroiu

Ediţie electronică îngrijită de

EDITURA VATRA ROMÂNEASCĂ
CLUJ-NAPOCA, 1991

66
ROMÂNIA ÎN ANUL 1940:
PIERDERILE TERITORIALE
UNGARIA
U.R.S.S.
IUGOSLAVIA
BULGARIA
ROMÂNIA
N. BUCOVINEI
(26-28 iun. 1940)
BASARABIA
(26-28 iun. 1940)
N-V
TRANSILVANIEI
(30 aug. 1940)
CADRILATER
(7 sept. 1940)
MAREA NEAGRĂ
N-V Transilvanier, anexat de Ungaria prin Dictatul de la Viena (30 aug.1940)
Basarabia, Bucovina de Nord si sinutul Herta, anexate de URSS in urma notelor ultimative din 26-28 iunie 1940
Cadrilaterul, anexat de Bulgaria in urma Tratatului de la Craiova (7 septembrie1940)
Granita României înainte raptuRior teritoriale
Granita României după anexarea provinciilor românești
0 25 50 75 100 km

CUPRINS

PREFAŢĂ
CUVÂNT ÎNAINTE
PARTEA I
CE ESTE TRANSILVANIA?
Unitatea pământului locuit de români
Epocile preistorice
Poporul daco-get
PARTEA A II-A
TRANSILVANIA, LEAGĂNUL ROMÂNISMULUI Dacii — Romanii — Românii
I. Dacii
Decebal
Civilizaţia dacilor
Continuitatea dacică
II. Romanii
Problema continuităţii daco-romane
Popoarele nu fug
III. Românii. Mărturiile permanenţei românilor în Transilvania
A. Mărturii scrise
B. Urmele arheologice
C. Urmele toponimice
D. Mărturii lingvistice
PARTEA a III-a
TRANSILVANIA DUPĂ NĂVĂLIREA UNGURILOR
Alföldul
... Şi Transilvania
Cucerirea Transilvaniei
Luptele cu românii
Organizaţiile politice ale românilor transilvăneni
Cnezatele
Voievodatele
Stăruinţa formelor de viaţă autohtonă
Secuii
Deznaţionalizarea românilor din secuime
Deznaţionalizarea prin religie
Deznaţionalizarea românilor prin şcoală
Maghiarizarea prin administraţie
Armata — factor de deznaţionalizare
Bloc maghiar pe fundament românesc
Idealuri imperialiste
Realităţi dureroase
Coloniştii germani
Unio Trium Nationum
Saşii — element izolant
Şvabii
Pierderile reale ale naţionalităţilor nemaghiare
Ţelul colonizărilor
De la unirea Făgăraşului la Unirea cea Mare
Românii se revoltă
Inocenţiu Micu-Klein
Horea, Cloşca şi Crişan
O sentinţă unică în istoria omenirii
... Şi un protest vehement
De la „regele” Horea la regele Ferdinand
Două documente din secolul al XVIII-lea
Deformări maghiare
„Supplex Libellus Valachorum”

Starea ţărănimii române
Libertate, dar nu pentru români
Machiavelismul revoluţionarilor lui Kossuth
Liberalii şi conservatorii unguri solidari în contra românilor
Românii = 0
Transilvania, provincie autonomă timp de un mileniu
Uniune sau moarte!
Proclamaţia lui Simion Bărnuţiu
3/15 Mai 1848
Revoluţia din 1848
Avram Iancu
Kossuth regretă...
Regimul absolutist
Regimul constituţional
Ungurii înteţesc lupta
Uneltiri maghiare
Speranţe româneşti
Dualismul
Viziunea profetică a baronului Wesselényi
Abstenţionismul politic
Epoca memorandistă
„Replica”
Condamnarea lui Aurel Popovici
Procesul Memorandum-ului
Apusul protestează
Germania
Franţa
Italia
Anglia
Declaraţia lui Raţiu
De la Menotti Garibaldi la Dl Horváth
Regele Carol I şi românii ardeleni
Propaganda ungurească
Guvernarea lui Désider Bánffy
Greşeli capitale
Românii reintră în arena politică
Maghiarizarea prin violenţă
Planurile secrete ale şoviniştilor
Bjørnstjerne Bjørnson şi problema românilor transilvăneni
Pentru ce luptă românii?
Planul federalist al lui Aurel Popovici
Intoleranţa ungară, cauza primordială a prăbuşirii monarhiei dualiste
Profesorul Domanovszky şi problema Transilvaniei
Legea Apponyi
Contele Leon Tolstoi stigmatizează metodele maghiare
Voci maghiare înfierând politica de maghiarizare forţată
Cauzele analfabetismului ţăranului român
Transilvania colonizată cu... unguri
Guvernarea contelui Ştefan Tisza
Prigoana
„Acţiunea naţională”
Erzberger şi Iuliu Maniu
Războiul pentru întregire (Ion I. C. Brătianu)
Planurile secrete maghiare
Declaraţia lui Wilson
Revoluţia din 1918
Haosul din Ungaria
1 Decembrie 1918
Proclamaţia de la Alba Iulia

Sol lucet omnibus
PARTEA A IV-A
UNGARIA DE LA TRIANON
Ungaria de la Trianon, stat unitar şi omogen
De cât spaţiu au nevoie ungurii?
Revizionism cu orice preţ
Planul acţiunii revizioniste
„Injustiţia" de la Trianon
Documente privitoare la românii din Panonia şi din vestul Ardealului
Fundamentul „viu" al Unirii
Ofensiva propagandei maghiare
Ungurii denaturează adevărul
Oportunismul metodelor maghiare
Filo-englezi
Filo-francezi
Filo-germanismul maghiarilor
Filo-americani
Şi, în sfârşit... filo-japonezi!
Modestia românească
Efectele fructuoase ale propagandei deşănţate, dezlănţuite de unguri
Roma şi românii
Cavalerii misionarismului civilizator
Românii la Budapesta
„Civilizaţia" maghiară şi „barbaria" română
PARTEA A V-A
Regimul minorităţilor sub unguri şi sub români
Maghiarizarea numirilor toponimice
Maghiarizarea numelor de persoane
Superioritatea culturii maghiare
Regimul presei minoritare sub unguri şi sub români
Reforma agrară şi optanţii unguri
Şcoala sub unguri şi sub români
O nedreptate care continuă...
Diktatul de la Viena
Ocupaţia maghiară în Ardealul de Nord
Teroarea
„Apărătorii creştinismului" — dărâmători de biserici
Vinovaţii
EPILOG
REMEMBER
POSTFAŢĂ

PREFAŢĂ

Istoria istoriografiei, disciplină relativ nouă, dar care face progrese rapide în ultimul deceniu, deoarece reprezintă complementul necesar al mai vechilor preocupări pentru *filosofia istoriei, metodologia şi teoria ei* (cu sensul folosit de Xenopol în celebra sa *Théorie de L'histoire)* va trebui să ia act de un fenomen aproape unic, foarte bogat reprezentat însă, şi necesitând ca atare un capitol special, cu importante implicaţii teoretice, fenomen denumit de Nicolae Iorga printr-una din acele fericite formulări menite a face carieră universală (de felul lui „Byzance après Byzance"), *lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc.*[1]

Într-adevăr, dincolo de inerentele deosebiri şi chiar tensiuni şi antagonisme intervenite între diferitele istoriografii naţionale — istoriografii mai mult sau mai puţin tributare unor prejudecăţi, orgolii sau resentimente locale — se profilează pe fundalul unei istorii generale a istoriografiei europene acest fenomen singular, unic prin amploarea şi masivitatea lui, prin îndârjirea şi nu în ultimul rând prin deformările şi orbirea aduse în câmpul ştiinţei istorice, care a fost definit de marele nostru istoric în cuvintele citate mai sus. Nicăieri nu se pot studia cu mai mare precizie şi pe baza unei bogăţii de exemple literalmente incomparabile, efectele negative, deformările, minciunile în trombă, care se nasc „logic" una din alta, dezinvoltura de neînchipuit faţă de orice realităţi şi faţă de orice norme metodologice ale investigării adevărului în istorie, ca în „operele" prin care o anume istoriografie internaţională a încercat şi încearcă să nege drepturile poporului român asupra teritoriului său naţional, să nege trecutul său, atestat de mărturii pe care orice minte normală le consideră mai mult decât suficiente spre a întemeia certitudini de nezdruncinat, ba chiar *identitatea* sa etnică şi spirituală unitară, de care a fost totdeauna conştient, dar care i se contestă, parcelându-i-se fiinţa unitară din interese care nu au nimic de a face nici cu adevărul, nici cu realităţile cele mai constrângătoare, şi nici cu normele elementare ale cercetării ştiinţifice.

Un curaj incredibil al negării realului, o aroganţă a minciunii ce se simte uneori beneficiind de imunitatea forţei, o nepăsare suverană faţă de ce ar putea fi judecata oamenilor neimplicaţi în angrenajul de interese care dictează şi mână pana pretinsei istoriografii — în realitate o pseudoistoriografie — şi nu în ultimul rând o fervoare prozelitistă şi propagandistică cu atât mai susţinută şi mai asurzitoare cu cât adevărul ce trebuie ocultat este mai implacabil şi mai masiv, ca o stâncă pe care ceaţa o poate temporar ascunde, dar nu şi scoate din configuraţia naturală — acestea sunt caracteristicile dintotdeauna ale ciudatului fenomen. Un fenomen care, dacă a luat, începând din secolul al XVIII-lea, acest aspect al „luptei ştiinţifice împotriva dreptului românesc" — şi asta s-a petrecut în condiţiile luptei însăşi a poporului român pentru afirmarea acestor drepturi — are în realitate antecedente.

El s-a manifestat, la început, prin simpla relatare deliberat eronată a unor evenimente din istoria noastră de către cronicarii străini, şi prin încercarea de frustrare a românilor de gloria unor victorii cu importanţă istorică, sau de negare fără clipire, a adevărului în legătură cu ele. Un exemplu dintre cele mai caracteristice a fost pus în lumină de curând: încercarea propagandei regatului ungar, sub regele Sigismund de Luxemburg, de a-şi însuşi pur şi simplu victoria românească de la Rovine împotriva sultanului Baiazid I Trăsnetul şi a o prezenta la Paris drept o victorie ungară, în *Cronica de la Saint Denis* caracterizată drept „buletinul oficial al regatului Franţei", cronică ce se scria pe măsură ce se petreceau evenimentele, găsim o amplă relatare, plină de amănunte spectaculoase, a vitejiilor regelui Sigismund în lupta lui corp la corp cu sultanul Baiazid, relatare adusă de solii din Ungaria la Veneţia, şi de acolo ajunsă pe malurile Senei în luna iulie 1395. La aflarea acestor veşti, regele Franţei, Carol al VI-lea, a ordonat o procesiune şi tragerea clopotelor de la Nôtre Dame în cinstea marii victorii ungare! Dar ştim absolut sigur, din înseşi spusele lui Baiazid, câteva luni mai târziu, precum şi din actele de cancelarie ale regelui Sigismund însuşi, că regele şi sultanul nu avuseseră ocazia să se vadă faţă către faţă (aceasta se va întâmpla abia la Nicopole, un an mai târziu, şi se ştie cum s-a terminat întâlnirea lor), ultimul fiind de aproape două luni înfrânt de Mircea cel Bătrân şi trecut Dunărea „fără vad" atunci când măreţul rege soseşte, în sfârşit, în ajutorul domnului român![2]

Alt exemplu, de aceeaşi natură şi în legătură cu acelaşi eveniment ni-l oferă cronicile

otomane, unde cronicarii contemporani cu marea confruntare româno-otomană recunosc, fie şi în forme menite a menaja susceptibilitatea stăpânilor lor, înfrângerea oştilor lui Baiazid de către cele ale lui Mircea, în vreme ce numai o generaţie mai târziu, când martorii au dispărut, se proclamă sus şi tare că sultanul a repurtat în contra românilor o mare şi rapidă victorie!

Cu alte cuvinte, chiar de la păşirea lor pe scena istoriei universale, românii încep să fie însoţiţi — şi aşa au rămas până astăzi — pe de o parte de un ecou relativ corect al faptelor lor în cronografia şi istoriografia universală, pe de altă parte de acest fenomen, care este încercarea de a li se minimaliza, deforma, nega, iar uneori chiar fura istoria în beneficiul altora.

Odată cu istoriografia imperială habsburgică şi apoi cu cea ţaristă, ne vom afla în faţa procesului mult mai virulent şi susţinut cu toată armătura ştiinţei istorice moderne de către oameni adesea foarte bine pregătiţi şi remarcabil înzestraţi intelectual — pe care N. Iorga l-a numit „lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc". Din acest moment, când împotriva naţiunii române în plin proces de renaştere şi afirmare, care punea sub semnul întrebării cuceririle nedrepte a trei imperii, se porneşte un adevărat război, chipurile ştiinţific, dar condus de interese care nu aveau nici o contingenţă cu adevărul şi cu normele ştiinţei istorice, ce va urinări deliberat şi sistematic *mistificarea opiniei publice internaţionale.* În acest scop vor fi năimiţi, sau atraşi prin interese ori resentimente comune, învăţaţi sau condeieri din cuprinsul altor istoriografii, neimplicate, cel puţin în aparenţă, în planurile şi interesele puterilor contrare renaşterii şi unificării poporului român.

Dar tot din acest moment — care coincide cu intrarea Europei în „secolul naţiunilor" — se naşte şi reacţia firească a oamenilor cu adevărat dispuşi să discearnă adevărul în legătură cu aspiraţiile şi revendicările şi cu temeiurile istorice, etnice şi juridice ale acestor revendicări şi aspiraţii prezentate în faţa lumii de poporul de la Dunărea de Jos. Apare astfel o istoriografie internaţională care ia în cercetare „chestiunea română" din altă perspectivă decât a intereselor marilor puteri ale vremii ce se împiedicau de români în realizarea planurilor sau înţelegerilor dintre ele, ori vedeau în ridicarea poporului român la o viaţă politică independentă şi călăuzită de idealul unităţii naţionale, o primejdie de moarte pentru combinaţiile lor reciproce.

În felul acesta, secolul al XIX-lea, în preajma unirii din 1859, cunoaşte o strălucită pleiadă de istorici şi publicişti europeni călăuziţi de generoase idealuri democratice şi însufleţiţi de marele spirit al secolului, favorabili nu uneia, ci *tuturor* naţiunilor oprimate, care-şi căutau identitatea sub aluviunile imperiilor cotropitoare. Un Julet Michelet, un Edgar Quinet, un Paul Bataillard, un Elias Regnault au înconjurat astfel cu simpatie lupta dreaptă a poporului român pentru făurirea unui stat naţional menit a-i îngădui să-şi ia locul printre naţiunile libere ale continentului. Un loc la care-i dădea dreptul atât eroicul său trecut istoric, pus în slujba libertăţii europene, cât şi vitalitatea lui politică şi spirituală ce se dovedise capabilă să învingă toate restriştile.

Când, puţină vreme după înfăptuirea statului român modern sub Alexandru Ioan Cuza, s-a văzut limpede că simpla realizare a acestui stat punea sub semnul întrebării stăpânirea Austro-Ungariei şi Rusiei ţariste asupra unor întinse teritorii răpite cu mijloace oneroase poporului român, şi locuite de acest popor, „lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc" a trecut într-o nouă etapă, de o virulenţă fără precedent, etapă inaugurată în 1871 de apariţia la Leipzig a vestitelor *Rumänische Studien,* în care Robert Röesler stabilea, pentru mai bine de un secol, strategia şi făurea aproape în întregime arsenalul — puţin sporit de atunci — acestui straniu şi unic război al unor istorici europeni cu adevărurile istoriei românilor.

Röesler nu-şi ascundea aprehensiunile politice şi scria deschis, chiar din prefaţă, despre *„valahii cărora poziţia geografică le conferă o însemnătate politică disproporţionat de mare faţă de numărul populaţiei şi de gradul lor de civilizaţie" şi despre „noul imperiu dacic ce se pune la cale" — expresie cu care denumea statul naţional unitar al tuturor românilor, realizat, într-adevăr, implacabil, în mai puţin de o jumătate de secol de la apariţia cărţii sale.*[3]

Robert Röesler[4], care a fost nedepăşit în felul său până acum (deşi în perioada care s-a scurs de la apariţia cărţii sale, urmaşi cu mai multă ştiinţă şi cu nesfârşit mai multă ură decât el s-au avântat pe făgaşul pe care l-a trasat) a devenit, curând, însuşi simbolul acestei lupte antiromâneşti, care este numai aparent o luptă ştiinţifică.

În realitate, aşa cum Röesler încerca să se opună — deşi pe faţă o nega — tocmai înfăptuirii acelui „imperiu dacic" a cărui existenţă însemna negarea automată a altor trei imperii (acestea adevărate), toţi cei care, pe urmele sale, neagă românilor dreptul la teritoriul lor naţional şi la statul unitar având la bază acest teritoriu, urmăresc, în realitate, mai presus

de orice obiective ştiinţifice, *slăbirea, dacă nu împiedicarea acestui popor şi acestui stat de a juca un rol important în destinele Europei. Ştiut fiind — cartea istoriei le stă deschisă în faţă — că ori de câte ori românii au avut putinţa de a juca acest rol, el a fost unul pus în slujba libertăţii tuturor popoarelor continentului, în slujba ideii unei Europe solidare întru libertatea şi demnitatea tuturor, o Europă scoasă de sub ipoteca imperiilor de orice fel şi întemeiată pe valorile proprii geniului european:* de la învingătorii de la Posada şi Rovine, Basarab şi Mircea şi de la autenticul „homo europaeus" care a fost — printre cei dintâi — Ştefan cel Mare, la martirul de pe Câmpia Turzii, întâiul domn al tuturor românilor, şi la Brâncoveanu, cel ce a ridicat şi consolidat pentru un secol stavila românească pe ambele drumuri către vechiul Bizanţ, drumuri pornite din cele două capitale care arborau vulturul bicefal. Şi de la revoluţionarii paşoptişti, care au făurit România modernă sub semnul „Europei naţiunilor", la înfăptuitorii deplini ai idealului milenar, la 1 Decembrie 1918, sub lozinca „autodeterminării popoarelor" pusă în practică pentru întâia oară la 24 ianuarie 1859.

Această epopee, a făuririi statului român unitar, şi-a avut şi ea simpatizanţii şi colaboratorii în istoriografia şi în genere în ştiinţa internaţională — inclusiv cei ce au combătut, prompt şi vehement. Imperiul austro-ungar — dintre care numele cel mai adesea citat este al istoricului şi ziaristului englez R. W. Seton-Watson.

Într-adevăr, construcţia statului român unitar între 24 Ianuarie 1859 şi 1 Decembrie 1918 a fost indisolubil legată, şi a contribuit, în diferite grade, la renaşterea tuturor statelor naţionale cotropite, timp de secole, de trei anacronice imperii. Ea a făcut parte integrantă din însuşi procesul construcţiei unei Europe mai echitabile cu toţi fii ei, cum părea a fi aceea de la sfârşitul primului război mondial. În această Europă, românii, împlinindu-şi idealurile naţionale la capătul unei istorii extrem de zbuciumate, reuşiseră să creeze la acest «carrefour des empires morts» (L. Romier), un stat care, teritorial, depăşea suprafaţa actuală a Marii Britanii cu Irlanda de Nord (295.049 kmp faţă de 244.130 kmp Marea Britanie) situându-se teritorial pe locul *nouă* în Europa, după U.R.S.S., Franţa, Spania, Suedia, Germania, Norvegia, Polonia şi Italia, iar din punct de vedere al populaţiei, pe locul al 8-lea. Un stat care, ieşit din lupta seculară a „Europei naţiunilor" împotriva „Europei imperiilor", îşi avea garanţia de existenţă tocmii în această Europă.

Tocmai de aceea, în momentul în care această Europă, a naţiunilor libere, configurată în sfârşit pe ruinele celor trei imperii care o apăsaseră şi dominaseră multe secole, a fost din nou pusă sub semnul întrebării de către nazism, în momentul când Hitler a voit să croiască un alt destin Europei, în care ea să fie pentru o mie de ani sclava Herrenvolkului german, şi soarta României a fost din nou pusă în joc. Vocaţia ei bimilenară — şi drama ei, definită cândva de cronicarul Grigore Ureche — fiind tocmai de a sta în calea tuturor poftelor imperiale şi imperialiste, de la Darius şi până în prezent, de a încurca mereu imperiile în planurile lor de a-şi aservi Europa, indiferent dinspre ce punct cardinal se pleca şi spre ce punct cardinal se tindea, a fost normal ca noua ordine pe care „Cel de-al treilea Reich" voia să o instituie, şi în care scop şi-a asociat pe toţi cei ce nu erau de acord cu harta Europei postbelice, să vizeze, implicit şi explicit, lichidarea acestui stat românesc. Stat *devenit bastionul cel mai puternic al ideii libertăţii şi independenţei naţiunilor renăscute politic la sfârşitul primului război mondial, sau în jumătatea de secol ce-l precedase.*

Proiectele dezmembrării României de la 1 decembrie 1918 sunt fără îndoială mai vechi decât ascensiunea lui Hitler la putere; ele vin din direcţii opuse şi stau, mai întâi, sub alt patronaj ideologic decât al nazismului, sub cel al bolşevismului. În 1919 conspiraţia lui Lenin şi Bela Kun — adus ad-hoc la putere în Ungaria — nu a avut sorţi de izbândă. Presată de intervenţia militară a puterilor europene Rusia Sovietică a fost nevoită să-şi amine atacul împotriva României în timp ce armatele române, respingeau energic agresiunea Republicii Sovietice Ungare şi nu-şi încetau contraofensiva până la scoaterea din luptă a armatelor bolşevice invadatoare.

În conformaţia sa naturală, în posesiunea legitimă a întregului său pământ românesc, beneficiind, deci, şi de centrul său vital: Ardealul — „cel mai avansat bastion al Europei în faţa Asiei" —, statul român îşi dovedea cu promptitudine rolul ce i-a fost hărăzit de natură însăşi, menirea sa de apărător al libertăţii popoarelor din Europa şi întârzia ca atare prin acţiunea sa militară viguroasă cu aproape trei decenii instaurarea comunismului la putere în Europa centrală şi răsăriteană. Recunoştea acest merit al României şi cotidianul german „Frankfurter Zeitung" în numărul său din 19 *august 1927 unde punea în faţa conştiinţei europene următoarea întrebare:* „Ce ar fi astăzi de Europa centrală, de Austria, Italia, România şi chiar şi de ţările din Occident dacă n-ar fi fost distrus bolşevismul unguresc din partea românilor?

Acţiunea exterioară a Rusiei Sovietelor şi a conducătorilor săi din Moscova, în loc să se termine într-un faliment, ar fi în plin progres".

Dar prin apariţia şi ascensiunea rapidă a fascismului pe continentul nostru forţele totalitare s-au întărit şi odată cu aceasta a crescut şi pericolul pentru libertatea şi existenţa statelor europene democratice. Uneltirile forţelor comuniste, fasciste şi revizioniste împotriva statului român s-au înmulţit şi ele. Ceea ce nu au reuşit Lenin şi Béla Kun în 1919 vor reuşi Hitler şi Stalin 20 de ani mai târziu. Interesele naziste se vor întâlni cu cele sovietice şi cu revizionismul horthyst. Aranjamentele intervenite la 23 august 1939 la Moscova între Hitler şi Stalin, sub semnătura miniştrilor lor de externe Ribbentrop şi Molotov, parafa o monstruoasă coaliţie între forţele fasciste şi comuniste împotriva libertăţii popoarelor din Europa. Şi doar peste o săptămână pe baza înţelegerii de la Moscova începea războiul pentru înrobirea popoarelor, cel de al doilea război mondial.

Planurile de dezmembrare a României convenite la Moscova vor deveni realitate în anul 1940, când, odată cu prăbuşirea Franţei, în mai, şi cu semnarea armistiţiului franco-german la 22 iunie, Europa păşeşte într-o nouă etapă a existenţei sale: aceea a „diktatelor" neo-imperiale. Sub loviturile lor, rămasă absolut singură, România se vede amputată de o mare parte din teritoriul naţional fiindu-i smulse pe rând Basarabia, Bucovina de Nord, Transilvania de nord-vest, Dobrogea de sud. De fapt, statul român, ca şi Franţa şi restul Europei continentale, este pus astfel în imposibilitate de a se opune noii „ordini imperiale" proiectate cu un an în urmă, şi ale cărei urmări tragice se abat asupră-i începând cu Diktatul de la Moscova din iunie şi până în fatidicul august al Diktatului de la Viena.

Este o naivitate, din păcate foarte răspândită, a vedea în Diktatul de la Viena din 30 August 1940 o satisfacţie dată de Hitler şi Mussolini revizionismului ungar. În realitate, era doar încununarea convenitei dezintegrări a statului român, stat care stătea în calea instaurării „noii ordini" în spaţiul Europei centrale şi sud-estice.

În acest plan de lichidare a României—puterea politică din regiune care dovedise cu prisosinţă că atâta vreme cât se află în posesiunea întregii sale moşteniri legitime ea este capabilă să reziste pe meterezele democraţiei şi să se opună cu succes atât extinderii comunismului în Europa cât şi instaurării mai rapide a „noii ordini" visate de Hitler — revizionismul ungar a fost principalul instrument.

Acelaşi revizionism ungar a constituit după aceea mijlocul prin care Hitler a exercitat un permanent şantaj asupra slăbitei Românii, aruncată în sfera sa de dominaţie şi constrânsă să i se alinieze în războiul împotriva fostului său partener din Răsărit cu care nu se mai putuse înţelege în „operaţiunea" de împărţire a lumii. Hitler — profitând de tragediile suferite de români prin dictatele din 1940 (al căror coautor era), conştient că România nu-i putea fi decât un aliat vremelnic în războiul antisovietic, prin care aceasta nu urmărea decât să recupereze ceea ce i se răpise în 1940, ştiind că ea dorea anularea Diktatului de la Viena, Hitler îi promitea întregul teritoriu al Transilvaniei, pe care îl promitea în acelaşi timp şi Ungariei horthyste.

Revizionismul ungar şi aţâţarea celor două popoare unul împotriva altuia nu erau decât mijlocul de a masca faptul că Diktatul de la Viena şi toate diktatele anului 1940 nu urmăreau decât un singur scop: lichidarea bastionului românesc, după ce fusese lichidat cel francez şi se credea că va fi lichidat cel englez.

În această Europă a „diktatelor", a dezmembrărilor, a împărţirilor şi reîmpărţirilor, care au adus peste poporul român urgia unui război impus din afară de circumstanţele tragice în care s-a aflat, prins ca o corabie între gheţari, el şi-a păstrat luciditatea purtând cu aceeaşi energie un război drept, cinstit atât în est, la început, cât şi în vest, în ultima sa parte, pentru români, între Hitler şi Stalin neexistând nici o deosebire esenţială, principala diferenţă constând doar — după cum se exprima prestigiosul cotidian american „Wall Street Journal" — „în mărimea mustăţilor lor"[5].

Astfel, după ce sângerase din belşug pentru eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, armata română se va angaja cu aceeaşi ardoare în lupta împotriva celuilalt duşman, Germania nazistă, înscriindu-se la sfârşitul războiului mondial cu o contribuţie la înfrângerea hitlerismului care o situa imediat după S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S., pentru care drept răsplată poporul român împreună cu alte popoare europene, avea să fie aruncat în robia sovietelor, a comunismului, împotriva căruia luptase.

În cursul aceluiaşi măcel mondial, în care poporul român îşi trăia unul dintre cele mai

dramatice momente din zbuciumata sa istorie, luptând pe două fronturi împotriva coloşilor totalitari pentru a-şi salva fiinţa naţională şi vatra strămoşească sfârtecată, mai găsea totuşi resursele necesare spre a realiza una dintre cele mai extraordinare performanţe umanitare care, într-un timp atât de întunecat, a dat o licărire de speranţă în capacitatea omului de a se opune bestialităţii dezlănţuite. Este vorba de *refuzul de a participa la crima exterminării programatice a unui întreg popor — poporul evreu.* Este vorba de epopeea umanitară care a făcut ca steagul românesc să nu fluture peste lagărele morţii — cea mai cumplită emblemă a întunericului nazist ce acoperea Europa.

Istoria acestei performanţe de abilitate politică şi diplomatică, dar şi de omenie intrinsecă, definitorie pentru poporul român, nu a fost încă scrisă şi este numai parţial cunoscută, iar nu o dată ocultată de grave dezinformări, unele deliberat calomnioase. Cei care au trăit însă acei ani tragici printre români şi alături de tragedia poporului român nu s-au înşelat nici asupra realităţilor şi nici asupra sensului celor ce se abătuseră asupra tuturor. Şi mai ales au putut să-şi dea seama la faţa locului, din proprie experienţă, cum într-o lume indiferentă la cea mai cinică şi făţişă crimă din istoria umanităţii — crimă ce nu s-ar fi putut petrece fără această indiferenţă care a luat uneori formele unei directe complicităţi — poporul român şi ceea ce mai rămăsese din România s-au angajat într-o acţiune care nu a fost fapta izolată a unor particulari, sau gestul eroic al unei colectivităţi restrânse la un sat de pe malul mării[6], ci însuşi actul de conştiinţă al unei naţiuni şi al unei ţări care, căzute victime ele însele aceleiaşi barbarii universale dezlănţuite, au înţeles să refuze a o spori prin propria pasivitate, laşitate ori complicitate.

Epopeea umanitară care a fost sabotarea de către România şi poporul român a „soluţiei finale" hitleriste a avut în acei ani un martor în sufletul căruia s-a născut hotărârea de a deveni, la rându-i, vocea prin care acest popor martirizat, dar care refuzase să martirizeze alt popor, să-şi poată rosti, la ceasul risipirii coşmarului nazist — ceas pe care-l vedea apropiindu-se implacabil — adevărul şi dreptatea cauzei sale.

Acest martor şi acest mare prieten al suferinţei şi dreptăţii poporului român a fost ziaristul american Milton G. Lehrer, autorul cărţii de faţă Ardealul Pământ Românesc.

Milton G. Lehrer se înscrie la loc de frunte în galeria cu atâtea nume ilustre a prietenilor de peste hotare ai poporului nostru. Începând cu revoluţionarul francez Jacques Pierre Brissot, faimoşii scriitori Victor Hugo şi Bjørnstjerne Bjørnson, marele om politic şi istoric britanic Robert Williams Seton Watson şi nu mai puţin celebrul ziarist britanic Henri Wickham Steed. Prieteni care au ştiut să discearnă temeiurile şi sensul dezvoltării şi împlinirii aspiraţiilor lui istorice sprijinindu-le cu aportul lor, adesea extrem de preţios şi oportun.

Ziaristul american Milton G. Lehrer s-a născut în 1906, în Brooklyn — New York. Părinţii săi erau evrei români, care au revenit în România, ceea ce i-a permis tânărului Milton să-şi facă o parte din studii la noi în ţară, deprinzând în mod desăvârşit limba română, pe care o foloseşte cu o forţă şi cu o sevă demne de pana celor mai înzestraţi autori români, după cum dovedeşte cartea sa, scrisă direct în limba română.

Îşi continuă studiile la Paris, unde obţine titlul de doctor în drept internaţional. În acelaşi timp intră în ziaristică, devenind corespondent de presă al săptămânalului parizian «Tribune des Nations», la care va colabora din nou după al doilea război mondial. Va colabora şi la ziarul israelian „Al Hamismar" şi la diferite publicaţii europene.

În vara anului 1939 Milton Lehrer este trimis de hebdomaderul francez «La Tribune des Nations», care era şi organ de presă al Societăţii Naţiunilor, pentru a face o anchetă privind situaţia minorităţilor din România — ce făcea obiectul unei zgomotoase campanii de presă în Occident. Era primul său contact cu Transilvania.

După un studiu amănunţit, la faţa locului, la 6 octombrie 1939 comunica opiniei publice, prin marele hebdomader, primele sale constatări:

Opinia publică occidentală este voit dezinformată de propaganda revizionistă maghiară. Situaţia minorităţii maghiare din România este departe de cea incriminată zilnic de presa şovinistă ungară.

„Adevărul — scrie Milton Lehrer — este sensibil diferit.

Pentru a impresiona străinătatea, lucrurile sunt prezentate sub o falsă lumină […]. Realitatea este deformată.

Ungurii îşi au şcolile lor, bisericile lor, asociaţiile lor şi duc o viaţă potrivit tradiţiilor lor.

Poporul român, victima atâtor persecuţii de-a lungul secolelor, nu-şi recunoaşte dreptul de a face minorităţile de a suporta aceleaşi persecuţii."[7]

Prezentând succint drepturile istorice ale românilor asupra Transilvaniei, caracterul său

etno-demografic eminamente românesc în ciuda unei îndelungate politici de colonizări şi de maghiarizare forţată a populaţiei autohtone româneşti, Milton Lehrer se adresează opiniei publice europene:

„Dacă pe lângă superioritatea numerică a elementului românesc, se are în vedere trecutul istoric al Transilvaniei provincie autonomă timp de secole, încorporată Ungariei abia în 1867 — putem să ne întrebăm cum este posibil să se conceapă revizuirea Tratatului de la Trianon care nu a creat nici o nedreptate ci, dimpotrivă, a reparat una”[8].

Rezultatele definitive ale documentării sale în Transilvania erau prezentate de Milton Lehrer în primăvara anului următor, în acelaşi ziar, în două numere consecutive, în cadrul cunoscutei rubrici: Marile anchete ale «Tribunei Naţiunilor», având ca titlu: „Minorităţile şi Europa de mâine”, iar ca subtitlu, în cel de-al doilea articol: „Transilvania, pământ românesc”[9], (exact titlul cărţii sale de mai târziu, care îşi are sorgintea tocmai în ancheta întreprinsă de autor în Ardeal în acel timp).

Concluzia lui Milton G. Lehrer este clară şi indubitabilă:

„Pot să afirm cu toată obiectivitatea că Transilvania este un veritabil Eden pentru minoritari”[10].

Curând după publicarea la Paris a acestui ultim reportaj despre România transmis de Milton Lehrer, trupele naziste pătrundeau în Paris. Milton Lehrer nu mai poate rămâne aici.

Se hotărăşte să se refugieze în România, unde ajunge în vara dramatică a anului 1940. Are prilejul să cunoască direct reacţiile societăţii româneşti la odioasele diktate ale lui Stalin, Hitler şi Mussolini. Stă de vorbă cu refugiaţii veniţi din teritoriile ocupate de Ungaria horthystă. Cunoaşte îndeaproape pe oamenii de ştiinţă români care îl ajută să-şi adune materialul pentru lucrarea pe care o proiectează, şi care urma să apară atât în versiunea română cât şi într-o versiune franceză intitulată *Le problème transylvain vu par un américain,* cu subtitlul *La Transylvanie — terre roumaine.* Lucrarea era terminată în martie 1944 şi iese de sub tipar la sfârşitul lunii octombrie 1944 când sfârşitul războiului devenise previzibil şi apărea la orizont necesitatea ca drepturile româneşti asupra Transilvaniei să fie formulate cu claritate şi argumentate temeinic în faţa unei opinii publice internaţionale bombardate decenii în şir cu propaganda revizionismului horthyst.

Imediat după război, Milton G. Lehrer, care-şi reluase colaborarea la «Tribune des Nations», devine preşedintele asociaţiei corespondenţilor de presă străini din România — semn al prestigiului de care se bucura între colegii de breaslă.

Ardealul pământ românesc este cea mai importantă lucrare a lui Milton G. Lehrer, redactată în două versiuni — română şi franceză.

Lipsit fiind de mijloacele financiare necesare, Milton G. Lehrer nu a putut publica în 1944 decât versiunea în limba română a lucrării sale şi aceasta încă, într-o formă incompletă, fără prima sa parte, consacrată chestiunii continuităţii. Nici în ediţia noastră din 1989, tipărită cu mari dificultăţi, nu am putut include partea întâi pe care o credeam pierdută. Soţia autorului, D-na Edith Lehrer, a cărei inimă, ca şi a regretatului său soţ, bate pentru România şi poporul român — venită în ţară cu un an în urmă, să asiste la lansarea noii ediţii — a adus şi manuscrisul primei părţi şi am hotărât să pregătim împreună prima ediţie completă a cărţii scrisă de regretatul său soţ. Iată aşadar, abia după 47 ani cartea lui Milton G. Lehrer poate să vadă lumina tiparului pentru prima dată în ediţie completă.

Chiar dacă prima parte a lucrării este rezervată problemei continuităţii — pe care o supune unui examen critic cum nu a făcut-o nimeni altul până atunci, ridiculizând pur şi simplu teoria imigraţionistă prin forţa remarcabilă a argumentaţiei sale ştiinţifice — Milton G. Lehrer dă totuşi cărţii sale, încă de la început, o puternică tentă de actualitate, intrând fără ocol în dezbaterea uneia dintre cele mai fierbinţi probleme de politică internaţională, problemă care servise în aceeaşi măsură ca aceea a „culoarului Danzig” şi a „sudeţilor” pentru a împinge Europa în prăpastia celui de-al doilea război mondial: pretenţiile Ungariei horthyste la o parte din teritoriul Transilvaniei.

Deşi nu era istoric prin formaţie şi nici nu-şi propusese să scrie o carte de istorie, ci o carte *politică* destinată a contribui la reaşezarea şi consolidarea păcii în Europa prin evitarea repetării unor confuzii şi decizii de felul celor făcute posibile şi de sistematica mistificare a opiniei publice internaţionale de către propaganda revizionismului ungar, pe cât de abilă pe atât de lipsită de scrupule, Milton G. Lehrer se dovedeşte stăpân pe o informaţie istorică excepţională. El este la curent nu numai cu lucrările româneşti, ci şi cu tot ceea ce „altera pars” invocase pentru a-şi sprijini pretenţiile, precum şi cu tot sistemul de propagandă al ultimelor decenii. În plus, la „punerea în pagină” a acestei excepţional de bogate informaţii şi-

au dat mâna juristul specialist în drept internaţional cu gazetarul de experienţă europeană care era Milton G. Lehrer, ceea ce conferă cărţii sale originalitatea absolută, nervul incomparabil şi o strategie unică, ce o singularizează faţă de tot ceea ce ştiinţa românească reuşise să dea până atunci în această direcţie.

După o jumătate de secol de la elaborarea ei, cartea lui Milton G. Lehrer se citeşte, de aceea, cu un interes pe care ceasul de azi al Europei în loc să-l estompeze, să-l transforme în pură istorie, îi conferă dimpotrivă o nouă actualitate. Poate o actualitate pe care autorul însuşi n-ar fi dorit-o!

În ce constă această remarcabilă reuşită?

Înainte de toate — aşa cum am spus — în solida informaţie istorică. Deşi Milton G. Lehrer a fost prin formaţie jurist, nu istoric, el studiază „dosarul" chestiunii pe care îşi propune să o limpezească având la dispoziţie o vastă informaţie de specialitate, perfect asimilată. Nu suntem nici un moment în faţa scrierii unui diletant, cu atât mai puţin a unui pledant informat în grabă, ci avem de a face cu lucrarea îndelung elaborată şi bine cumpănită a unui om de cultură multilaterală, dublat de un observator atent, obiectiv, al scenei istoriei vii; acea istorie contemporană despre care N. Iorga spunea mereu că deschide istoricului uneori mai multe porţi de înţelegere a trecutului decât documentele lăsate de acest trecut. În versiunea tipărită în 1944 ca şi în manuscrisul ce mi-a fost înmânat recent nu au fost folosite decât rareori trimiterile, şi acelea nu în notele sublimare care conferă aerul erudit al lucrărilor, dar pentru oricine este familiarizat cu bibliografia problemei în cauză era sensibilă perfecta stăpânire şi mânuirea avizată a tuturor informaţiilor, la zi. Ediţia noastră, prin aparatul critic întocmit după sursele ce au stat la îndemâna autorului, conferă textului deplina lui pondere ştiinţifică[11].

Perfect informat, deci, asupra subiectului, la curent atât cu bibliografia românească cât şi cu cea internaţională, cunoscând ambele perspective direct de la surse şi judecind în consecinţă, Milton G. Lehrer nu dă nici un moment impresia unui apologet, ci a unui om care nu face decât să comenteze evidenţa însăşi, şi aici el se deosebeşte de cei ce, în epocă, nu se puteau sustrage unor legitime tensiuni provocate de circumstanţele istorice. Deşi nu-şi ascunde poziţia de partizan al cauzei româneşti, Milton G. Lehrer reuşeşte totuşi să rămână mai presus de resentimente şi chiar de sentimentele celor direct implicaţi. Indignările, exclamaţiile — rare — sunt de ordin impersonal, ţin de absurditatea sau tragismul intrinsec al realităţilor ori a afirmaţiilor pe care le înfăţişează şi autorul este mereu devansat de cititor, care înaintea sa reacţionează la fel. Milton G. Lehrer rămâne mereu juristul şi ziaristul american adus de împrejurări în faţa unui litigiu cu urmări grave pentru echilibrul şi existenţa în normalitate a unei întinse regiuni din Europa, şi până la urmă ale Europei întregi. Cartea sa nu este asimilabilă vreuneia dintre părţile implicate, ci exclusiv intereselor generale ale umanităţii sfâşiate de tragedia războiului, printre ai cărei responsabili se numără şi acoliţii „comparşilor" ce au decis sfâşierea pământului românesc. Tocmai spectacolul dezlănţuirii tuturor forţelor de negare a dreptului şi adevărului cu privire la viaţa naţiunilor europene l-a fortificat, se pare, în această poziţie singulară, căreia, cartea lui îi datorează şi azi o indiscutabilă valoare exemplară.

A treia calitate esenţială a cărţii lui Milton G. Lehrer este fără îndoială cunoaşterea problemelor în acelaşi timp din perspectivă istorică şi politică imediată, autorul nefiind un savant de cabinet ci un om al acestui secol în care în bună parte „istoria se scrie pe mesele redacţiilor". Tocmai fiindcă era un ziarist şi un observator politic cu bogată experienţă el a ştiut să lege necontenit planul istoric de prezent şi să le facă a se întrepătrunde de o manieră care au a reuşit nimănui în acelaşi grad, ceea ce iarăşi conferă cărţii sale un loc cu totul aparte. În acelaşi timp, nimic în cartea sa nu vădeşte improvizaţia sau stânjeneala străinului şi nici o judecată, nici o apreciere nu şovăie, nu tatonează. Suntem de fapt în faţa unei conştiinţe umane ce acţionează în conformitate cu ea însăşi.

Cartea lui Milton G. Lehrer nu este o carte de istorie, deşi istoria este prezentă la fiecare pas şi mereu chemată a depune mărturie în instanţă, deşi nimeni nu a înfăţişat an tablou mai complet şi mai cutremurător al suferinţei româneşti multiseculare sub nedreptatea legiferată a oligarhiei ungare. Dar în esenţă cartea de faţă ridică şi discută o chestiune de strictă actualitate şi anume tocmai ceea ce N. Iorga a numit „lupta — adesea nici măcar ştiinţifică! — împotriva dreptului românesc".

Milton G. Lehrer este perfect informat asupra tuturor metodelor şi tuturor afirmaţiilor puse la bătaie de propaganda revizionismului ungar interbelic şi din timpul războiului al doilea mondial. El îşi face o datorie din a le arăta lipsa de consistenţă şi contradicţia flagrantă cu

realitatea mărturisită de istorie, punând necontenit faţă în faţă cele două planuri — cel propagandistic şi cel al realităţilor. În măiestria cu care operează această confruntare a rămas încă nedepăşit. El a rupt ca nimeni altul masca pe care revizionismul horthyst şi-a pus-o pentru a juca toate rolurile, pe toate scenele unde credea că poate induce în eroare o opinie publică total neinformată şi cu atât mai uşor de dezinformat. Această carte este exact ceea ce trebuie şi astăzi cititorul dornic să afle adevărul despre Transilvania.

Cititorul va admira, fără îndoială, în expunerea autorului american tocmai stilul concis, „juridic", fără înfloriturі, subordonat direct comunicării unei informaţii de o sugestivitate egalată numai de capacitatea de selectare — dintr-o masă impresionantă — a citatului caracteristic, a exemplului ce face lumină asupra unei întregi categorii de fapte similare. Nimic din ceea ce nu este probant prin sine.

Nimic ambiguu. O enumerare de date, de fapte, de texte indiscutabile. Este un stil eminamente modern. Dar originalitatea şi eficacitatea cărţii lui Milton G. Lehrer stă însă, mai presus de toate, în economia ei interioară, în ierarhizarea problemelor luate în dezbatere şi în succesiunea capitolelor. Acolo unde istoriografia românească era tentată să discute mai ales în planul istoric, să argumenteze, să *apere,* ziaristul american nu face decât să expună şi să explice, cu metodă, elementele unui litigiu şi dreptatea intrinsecă a unei cauze. El nu pledează într-un proces. El explică în ce constă monstruozitatea Diktatului de la Viena şi neruşinarea cinică, minciuna sfruntată, falsul deliberat, ca „metode" esenţiale ale propagandei revizioniste ungare. Curajul minciunii — fenomen din păcate, nu specific veacului nostru, dar care a atins în secolul nostru, al celor mai perfecţionate mijloace de informare, culmile fără precedent ce-i conferă specificitate, este un fenomen pus în lumină cu o consecvenţă implacabilă de-a lungul celor peste 500 de pagini ale cărţii. Sunt puţine cărţi în care fenomenul să fi fost disecat şi ilustrat cu o mai acută valoare pedagogică!

Ar fi, desigur, de prisos să rezumăm în această prefaţă o carte ce stă deschisă în faţa cititorului şi care se citeşte ca un roman, deoarece autorul scrie cu verva unui ziarist şi capacitatea de evocare a unui romancier. Fără îndoială, de la data când apărea *Ardealul pământ românesc* şi până în prezent istoriografia românească şi cea internaţională au făcut mulţi paşi înainte în cunoaşterea acelor realităţi şi probleme uneori numai schiţate în expunerea ziaristului american, pentru a nu bloca ritmul succesiunii secvenţelor. Dar acest progres nu anulează, ci doar aprofundează şi consolidează o expunere ce rămâne în fundamentele ei profund adevărată. Cartea lui Milton G. Lehrer serveşte chiar de prefaţă, de indicator, de stimulator pentru o abordare aprofundată devenită astăzi posibilă prin progresele incontestabile înregistrate în perioada postbelică cu deosebire de arheologi, de istoricii români şi prin contribuţia unor istorici străini[12].

Aceste progrese permit abordarea cărţii lui Milton G. Lehrer dintr-o nouă perspectivă, care nu-i este însă dezavantajoasă. Dimpotrivă. Lecturarea ei va dovedi câte sugestii sunt încă vii, cât de incitantă continuă să rămână întâlnirea cu acest spirit ascuţit şi efervescent, cu acest om care trăieşte în paginile cărţii sale cu aceeaşi intensitate ca atunci când s-a investit ps sine, total, într-una din cele mai nobile aventuri — aceea a luptei pentru raţiune, dreptate şi pace.

O problemă esenţială, după părerea noastră, sugerată de cartea lui Miltoa G. Lehrer, aproape impusă imperativ, dar neformulată ca atare, este fără îndoială aceea a *caracterului statului ungar medieval,* acel stat care dispare spre mijlocul secolului al XVI-lea de pe harta Europei, dar a cărui obsesie a determinat conştiinţa naţională modernă a păturilor conducătoare ale naţiunii ungare şi este în mare măsură responsabilă de evoluţia catastrofală a istoriei sale moderne, marcată de colapsul din 1919 şi de noua dramă creată de nefericita colaborare cu nazismul german la destabilizarea şi prăbuşirea Europei ieşite din tratatele care au pus capăt primului război mondial. Din păcate, istoriografia română s-a limitat exclusiv la analiza condiţiei voievodatului Transilvaniei în cadrul formaţiunii statale create de ungari în centrul Europei, fără a lua în cercetare întregul fenomen şi dacă există o voluminoasă *Geschichte der Rumänen* publicată de doi autori unguri în 1942 la Budapesta, nu există o *Istorie a Ungariei* — cât de redusă — scrisă de istoricii români pentru uzul omului de cultură român dornic să ia cunoştinţă de o istorie atât de întrepătrunsă cu a noastră.

O asemenea istorie va trebui însă neapărat să fie alcătuită într-o zi, desigur, nu în spiritul în care a fost elaborată *Istoria românilor* din 1942 a lui Ladislas Gáldi şi Ladislas Makkai, ci în spiritul respectului pentru adevăr. Până atunci, vom încerca să avansăm aici o problemă ce ni se pare esenţială pentru înţelegerea întregului proces istoric înfăţişat de Milton G. Lehrer. Şi vom porni de la o conferinţă a lui Nicolae Iorga, ţinută în ziua de 7 decembrie 1914 la Atheneul Român sub un titlu desigur pasional, date fiind împrejurările momentului[13], dar

în care marele nostru istoric face o paralelă revelatoare între statul creat de unguri şi statul otoman, ambele creaţii ale unor popoare de sorginte turanică, turcică. Milton G. Lehrer se opreşte, fără a insista, asupra „turanismului" clamat de revizionismul ungar, dar lăsând la o parte acele exagerări de circumstanţă, este semnificativ faptul că marele bizantinolog ungur Gyula Moravcsik adună, tocmai acum, ştirile bizantine despre popoarele turcice, între care şi cel ungar în două volume intitulate *Byzantinoturcica* I. *Die byzantinischen quellen der Geschichte der Türkvölker,* Budapest, 1942 şi II. *Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*[14]. Înrudirea arborată în timpul războiului al doilea mondial între unguri şi popoarele turanice nu era de altfel o premieră absolută. În ianuarie 1877, o deputaţiune maghiară venea special la Istanbul şi îşi manifesta zgomotos solidaritatea cu Imperiul Otoman — care tocmai zdrobise sângeros încercarea sârbilor, muntenegrenilor şi bulgarilor de a-şi obţine independenţa. Cu acest prilej, se hotăra întărirea legăturilor „între cele două naţiuni consângene"[15]. În timpul primului război mondial, la Istanbul, după cum relata N. Iorga în conferinţa citată, se afirma că „dacă alianţa cu împăratul Germaniei şi al Austriei reprezintă anumite oportunităţi politice, alianţa cu maghiarii înseamnă o frăţie seculară, care se reînnoieşte în timpul de faţă"[16].

Eliminând din titlul conferinţei şi din ideea însăşi avansată de marele istoric elementul pasional, circumstanţial, să reţinem ca esenţial paralelismul stabilit între cele două formaţiuni statale ale unor popoare turanice pe teritoriul Europei, una în centrul ei, cealaltă pornind din Asia Mică şi ajungând până sub porţile Vienei, după ce zdrobise şi înglobase între hotarele sale pe prima, la Mohács (1525) şi apoi deplin în 1540.

Ce este de fapt statul ungar medieval din centrul Europei, simbolizat de vestita „Coroană a Sfântului Ştefan", regele care prin creştinare asigură ungurilor alt viitor decât al hunilor şi avarilor? Este tocmai o reuşită incontestabilă acolo unde atât Atilla cât şi imperiul avar eşuaseră tocmai din cauza condiţiei de „corp străin" pe care imperiile hun şi avar au păstrat-o până la dispariţia lor sub loviturile unei Europe cu alte rânduieli. Dimpotrivă, adoptând creştinismul şi primind de la şeful suprem al Occidentului, papa, coroana regală, statul creat de triburile asiatice descălecate în fosta Panonie romană avea să devină curând un veritabil *imperiu* multinaţional, căruia însă i-a lipsit titlul corespunzător stării de fapt, deoarece nu putea exista — în concepţia politică medievală — decât un singur *imperium* şi acela, în momentul apariţiei ungurilor în Europa, fusese afumat de germani. Confruntarea noilor veniţi cu „Sfântul imperiu roman de naţiune germană" s-a terminat în 955 prin dezastrul de la râul Lech, unde Otto cel Mare a pus capăt definitiv expediţiilor de pradă spre Apus şi i-a obligat pe unguri să-şi caute altă direcţie de expansiune. Ea va fi găsită spre Transilvania şi spre Mediterana, unde va reuşi să atingă coasta dalmată.

Ca şi turcii otomani câteva secole mai târziu, poporul puţin numeros, descins din stepele asiatice se va dovedi deosebit de înzestrat pentru crearea unui tip de dominaţie asupra altor popoare, care era legat de existenţa unei aristocraţii războinice în necontenită căutare de noi cuceriri. Otomanii îşi justificau temperamentul şi scopurile terestre prin doctrina islamică a „războiului sfânt" împotriva ghiaurilor. Ungurii, intrând în comunitatea popoarelor creştine ale Europei, şi-au justificat aceeaşi tendinţă către expansiune şi cucerire a pământurilor şi popoarelor străine (pe care apoi să le exploateze reducându-le la condiţia de robi ai acelei pături aristocratice cu care se confunda „naţiunea") mai întâi prin celebrul principiu al regelui Ştefan cel Sfânt *„uniusque linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est"* (Ţara de o singură limbă şi de un singur caracter este slabă şi şubredă), iar apoi prin misiunea încredinţată de papă, a „cruciadei" între schismatici, adică popoarele creştine de rit ortodox. În secolul al XIX-lea, ambele justificări vor fi înlocuite cu teoria superiorităţii rasei ungare asupra tuturor raselor reduse la condiţia de iobagi ai superioarei rase ungare! De fiecare dată, în toate trei variantele, era vorba de aceeaşi politică, de aceeaşi concepţie despre stat, la antipodul concepţiei moderne a teritoriului naţional, ocupat de un singur popor, de o singură „limbă" şi un singur caracter naţional.

În conformitate cu aceste principii, ungurii vor crea, în urma politicii de necontenite cuceriri, care-i duce din Carpaţi până la Mediterana, un sistem de dominaţie a clasei conducătoare ungare asupra unei întinse părţi din Europa centrală şi sud-estică — factor de veşnică instabilitate politică, de frământări şi nesfârşite suferinţe pentru popoarele de aici — pe care cu greu l-am putea numi un stat propriu-zis, în accepţia modernă şi europeană a termenului, şi care seamănă, dimpotrivă, cu sistemul creat mai târziu de otomani, cu „Turcocraţia"[17] ce se substituie, datorită unor împrejurări politice abil exploatate, statelor creştine din sud-estul Europei, exceptând ţările române.

Această *Turcocraţie* va intra în coliziune, la sfârşitul secolului al XIV-lea, cu *Ungrocraţia* ce ajunsese la maxima expansiune sub Ludovic cel Mare, şi după o rivalitate de aproape un secol pentru stăpânirea acestei părţi de Europă, *Turcocraţia* va învinge şi va ridica la Buda steagul verde al profetului pentru 150 de ani. Un stat ungar de sine stătător nu va mai exista decât după aproape o jumătate de mileniu, şi tribulaţiile naţiunii ungare, în tot acest lung răstimp, sunt marcate profund de structura originară a statului medieval, eminamente opus concepţiei statului modern, al unei singure naţiuni.

Consecinţele — generatoare ale tuturor dramelor istoriei ungare moderne — vor apărea virulent în momentul când în Europa întreagă triumfă duhul cel nou, al emancipării naţiunilor, al dorinţei fiecărei naţiuni de a-şi realiza personalitatea în graniţele unui stat propriu. În conştiinţa politică ungară se produce atunci o asociere explozivă între vechiul concept al statului „de multe limbi şi neamuri" propriu evului mediu şi dorinţa naţiunii maghiare de a-şi realiza propria emancipare, contestând însă acelaşi drept celorlalte naţiuni supuse cândva Ungrocraţiei. Milton G. Lehrer crede că această dramatică contradicţie este proprie dezvoltării politice ungare, dar în realitate este proprie mai multor naţiuni aduse de istorie în situaţia de a domina, într-un fel sau altul, şi a exploata alte naţiuni. La începutul secolului al XIX-lea a fost cazul grecilor, care concepuseră un fel de imperiu fanariot eliberat de otomani, dar în care românii şi bulgarii trebuiau să rămână obiectul extorcaţiunii aceleiaşi pături fanariote — ea însăşi o excrescenţă a stăpânirii otomane — ce se suprapusese la sud de Dunăre de câteva veacuri, şi la nord, timp de peste un secol. Revoluţia lui Tudor Vladimirescu va destrăma rapid această himeră şi Grecia modernă se va întemeia vrând nevrând pe temeliile normale şi solide ale naţionalităţii greceşti. În a doua jumătate a secolului trecut, fanariotismul va fi lichidat şi din viaţa bulgară.

Va veni rândul clasei conducătoare turceşti să-şi dea acelaşi examen, pierdut la 1877 când noua constituţie a Imperiului, cu nimic mai puţin absurdă decât concepţiile politice ale magnaţilor unguri, va provoca lichidarea ultimelor legături, de altfel pur formale, ale Serbiei şi României cu Imperiul Otoman, şi va duce la războiul care va prilejui crearea Bulgariei moderne. Vor trebui să mai treacă însă decenii până ce se va petrece acel fapt benefic pe care Nicolae Iorga îl preconiza în 1914, când punea în gardă pe ultimii reprezentanţi ai imperialismului otoman, dornici să reînvie timpul lui Soliman Magnificul prin alianţa cu Germania şi Austro-Ungaria: „Iar câţi veţi rămânea dintre dv. otomani adevăraţi, să faceţi o politică ca pentru câţi aţi rămas, iar nu pentru câţi vă închipuiţi că sunteţi, adică o politică naţională, muncitoare şi foarte modestă. Să vă ferească Dumnezeu de a crede că umbra lui Soliman cel Măreţ se pretează la contrafaceri"[18]. Dar tot el considera că această înţelepciune e greu de realizat la cei deprinşi atâta vreme a trăi pe spinarea altora. Pentru asta „trebuie ca un om genial să răsară la unii sau la alţii ca să spuie vorba aceia: fiţi ceva mai puţin, ca să fiţi tocmai de aceea, cu mult mai mult".[19] Din fericire pentru naţiunea turcă, după dezastrul Imperiului şi destrămarea lui la sfârşitul primului război mondial, acest om a apărut în persoana lui Mustafa Kemal. Din nefericire nu numai pentru Ungaria dar şi pentru Europa, el nu a apărut în ţara Sfântului Ştefan, nici cu Lajos Kossuth şi cu atât mai puţin cu amiralul Horthy. Dar până aici paralelismul între cele două naţiuni se impune din nou cu putere. Şi totodată înţelegerea evoluţiei politice ungare în acel cadru de „istorie comparată a naţiunilor şi statelor" creat în istoriografie de geniul lui Nicolae Iorga.

Cazul clasei conducătoare ungare, rătăcită de himera reînvierii „Regatului Sfântului Ştefan", nu este decât atât de singular şi paradoxal cum apare la Milton G. Lehrer.

Specificitatea condiţiei ungare apare abia atunci când intervine alianţa dintre clasa magnaţilor purtători şi încă beneficiari ai tuturor urmărilor Ungrocraţiei medievale, şi Imperiul Habsburgic. Amorsată încă din clipa când pătura nobiliară maghiară din Transilvania s-a aliat cu generalul Basta spre a zădărnici făurirea statului naţional român sub Mihai Vodă Viteazul, perfectată într-o primă etapă atunci când Mihai Apafi, ultimul principe al Transilvaniei, vinde principatul aceluiaşi Imperiu, în vreme ce geniul lui Brâncoveanu evită transformarea Munteniei în provincie austriacă, această alianţă va cunoaşte o evoluţie sinuoasă, terminată cu triumful instaurării „dualismului" în 1867. Triumf care-şi ignora adevărata lui semnificaţie: săparea iremediabilă a prăpastiei în care aveau să se prăbuşească, îmbrăţişate, peste numai o jumătate de secol, şi monarhia habsburgică şi himera reînvierii „Coroanei Sfântului Ştefan" în plin secol al naţiunilor şi al triumfului principiului autodeterminării popoarelor.

„Specificitatea condiţiei ungare" devine însă puţin după aceea absurdul producător de catastrofe al revizionismului ungar, absurd creat şi întreţinut tocmai de ignorarea realităţii

esenţiale: Ungaria medievală, Ungaria „Coroanei Sfântului Ştefan” nu fusese un stat naţional, un stat de concepţie modernă, care se întinde până acolo unde se întinde, o naţiune. Nu fusese nici o federaţie de tip helvetic, ci fusese, exact ca şi Imperiul Otoman, o creaţie sui-generis la baza căreia stătuse energia cuceritoare a unei clase conducătoare ce era mândră de această modalitate de a-şi face istoria, atunci când se adresa, prin nobilimea ungară din Transilvania, împăratului Iosif al II-lea, justificând tratamentul sălbatic aplicat iobagilor români răsculaţi sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan: *„Părinţii noştri, venind din Sciţia, au cucerit cu arme victorioase şi cu sângele lor această scumpă patrie şi după ce au supus şi au făcut iobagi pe părinţii românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dânşii au domnit liniştit peste ei ţinându-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsându-le neatins modul lor de viaţă”*[20]. Este exact ceea ce oricare dintre arhitecţii *Turcocraţiei* ar fi putut subscrie, referindu-se la situaţia creştinilor din Imperiul Otoman, începând din vremea lui Mohamed al II-lea şi până la cei ce reprimau sălbatic în 1876 răscoala bulgarilor! Acelaşi fusese principiul de realizare şi organizare al ambelor „craţii” turanice pe pământul Europei! Unii veniseră din „Sciţia” şi alţii din Anatolia.

Când, la sfârşitul primului război mondial, Imperiul Otoman a dispărut, naţiunea turcă regăsindu-şi echilibrul şi formele unui stat modern datorită geniului lui Ataturk, şi când aceeaşi soartă a avut-o Imperiul Habsburgic, naţiunea austriacă făurindu-şi în Europa un stat naţional unanim respectat până în ziua când Adolf Hitler i-a contestat dreptul la existenţă în numele „Celui de al III-lea Reich”, nimeni nu s-a gândit să considere aceste două reaşezări ale naţiunilor respective pe temeliile şi principiile statelor Europei moderne ca pe nişte tragedii, ca nişte nedreptăţi strigătoare la cer, suferite de austrieci când au încetat a mai stăpâni peste cehi, slovaci, sârbi, croaţi, români şi alte neamuri, sau suferite de turci în clipa când au fost lipsiţi de putinţa de a se mai întinde dincolo de hotarele locuite de poporul turcesc. Nu am asistat la difuzarea de hărţi, tipărite la Istanbul, în care hotarele Turciei să se întindă până la Viena şi Trapezunt, nici la alte hărţi, tipărite la Viena, prin care hotarele Austriei să înglobeze iarăşi teritoriile a opt-zece popoare neaustriece.

Singura ţară, singurul stat ce nu şi-a găsit nici locul şi nici liniştea în Europa postbelică, şi care a oferit acest spectacol, al luptei îndârjite împotriva adevărului, a fost Ungaria horthystă (nu vom spune poporul ungar ci aceeaşi clasă care, de secole, se identificase exclusivist şi dispreţuitor cu „naţiunea” ungară). Ce a însemnat revizionismul horthyst, care i-au fost metodele, Milton G. Lehrer a arătat magistral, în această carte unică şi mereu necesară. Am simţit însă nevoia de a adăuga acest preambul, pentru a se înţelege mai bine „fenomenul originar” din care au decurs, apoi, toate fenomenele derivate, înfăţişate şi comentate de Milton G. Lehrer şi în care a făcut lumină pentru totdeauna.

Cu spiritul de justiţie propriu americanului, Milton G. Lehrer a restaurat ireversibil adevărul privind istoria Transilvaniei, a demascat şi a nimicit toate falsurile, toate fanteziile cu pretenţii ştiinţifice prin care au fost contestate drepturile poporului român asupra patriei sale străbune.

PROBLEMA ARDEALULUI VĂZUTĂ... ŞI SOLUŢIONATĂ ŞTIINŢIFIC DE UN AMERICAN. Un merit prin care Milton G. Lehrer şi nemuritoarea sa operă şi-au câştigat un loc aparte în istoriografia universală şi, desigur, în inima poporului român.

Etern omagiu şi recunoştinţă autorului american!

ION PĂTROIU

CUVÂNT ÎNAINTE

Peste puţin timp va apărea în Elveţia, în limba franceză, lucrarea mea intitulată Le problème transylvain vu par un américain, *având ca subtitlu* La Transylvanie — terre roumaine.

Cartea de faţă este traducerea în limba română a ultimelor două părţi din acea lucrare.

Prima parte, în care mă ocup de Transilvania înainte de năvălirea ungurilor şi în care expun, pe baza celor mai noi cercetări şi descoperiri, teoria continuităţii daco-romane pe teritoriul Transilvaniei, apare astfel numai în ediţia franceză.

Ţin să precizez că lucrarea a fost terminată înainte de evenimentele de la 23 August 1944. Climatul politic al vremii în care ea a fost scrisă nu m-a împiedicat însă să dezvălui opiniei publice din Occident aspectul real al aşa-numitului arbitraj de la Viena, act arbitrar, inechitabil şi apolitic, impus cu violenţă de cei doi comparşi, Ducele şi Führerul, care au crezut că Europa culturii milenare a căzut atât de jos, încât destinele ei pot fi scrise de doi aventurieri, erijaţi în conducători.

Dictatele impuse de dictatori au avut dintotdeauna soarta făuritorilor lor. Nimic nu se poate clădi într-adevăr pe violenţă, după cum nimic nu se poate clădi pe nisip; nici dictaturi şi nici dictate.

AUTORUL

„Poporul român este un popor născut în libertate, trăit în libertate şi căruia această condiţie de libertate îi este elementul primordial şi absolut pentru viaţă”.

N. IORGA

„Ungurii duc o politică violentă şi oarbă faţă de naţionalităţile supuse Coroanei ungare şi în special faţă de români”.

Lord ED. FITZMAURICE
fost Ministru al Marii Britanii.

PARTEA I

CE ESTE TRANSILVANIA?

MOTTO: «Un état de choses, soit-il millénaire ne mérite pas de durer s'il est contraire à la justice».

Alexandre Millerand

Cu ocazia expediţiei sale în Egipt, Napoleon aduse cu sine o seamă de savanţi iluştri: oameni de ştiinţă şi filozofi, pentru a cerceta la faţa locului relicvele unui trecut mulţimilenar, mărturii ale unei civilizaţii care înflorise odinioară pe malurile Nilului. Pe puntea vaporului pe care călătoreau, savanţii francezi discutau, cu înflăcărarea caracteristică tuturor latinilor, cele mai controversate chestiuni ştiinţifice şi filozofice, discuţii la care de multe ori participa şi viitorul împărat al francezilor, cu acel bun simţ care forma trăsătura esenţială a geniului său.

Într-o noapte înstelată, pe când vaporul aluneca lin pe valurile liniştite ale Mediteranei, discuţia filozofilor se încinse asupra problemelor care frământă din toate timpurile mintea omenească: spiritualismul, materialismul şi existenţa lui Dumnezeu.

În toiul discuţiei sosi şi Napoleon. Un ateu îşi expunea grandilocvent teza inexistenţei dumnezeirii, făcând apologia materialismului absolut. Un altul îi urmă, adăugind la argumentele predecesorului consideraţiuni mai subtile şi mai complicate încă.

Napoleon ascultă cu atenţie savantele disertaţii şi apoi, arătând cu mâna spre cerul înstelat, se adresează docţilor reprezentanţi ai Ştiinţei şi Filozofiei cu următoarea frază, superbă în simplitatea ei: *„Domnilor, puteţi discuta cât vreţi voi, dar pe toate acestea cine le-a făcut*?

Mi-am reamintit de această întâmplare din viaţa lui Napoleon — citată de Emerson — când m-am reîntors din călătoria de studii pe care am întreprins-o în Transilvania, în vara anului 1940, puţin înaintea „Diktatului de la Viena". Citisem diferitele teorii pe care adversarii românităţii Transilvaniei le lansaseră după apariţia, în 1871, a faimoasei lucrări a lui Robert Röesler, *Romänische Studien,* primul atac lansat împotriva principiului continuităţii elementului românesc din Transilvania şi din celelalte teritorii care au constituit odinioară Dacia.[21]

Istorici, pseudo-istorici, filologi, publicişti şi jurnalişti, unii de bună credinţă şi alţii de o patentă rea credinţă, unii în mod obiectiv şi alţii pătimaşi, au ţinut să-şi spună cuvântul în această delicată chestiune, depăşind de cele mai multe ori cadrul strict limitat al discuţiilor pur ştiinţifice pentru a intra în acel atât de extensibil al consideraţiilor politice.

Am cercetat, trecând în revistă, toate tezele susţinute, de la cele mai savante până la cele mai puerile, am studiat toate argumentele invocate, am urmărit pledoariile cele mai înflăcărate, încât la un moment dat, printre atâtea sofisme şi subtilităţi de dialectică şi printre evoluţiile echilibristice ale tururilor de forţă şoviniste, am avut impresia, cu fiecare carte nou citită, că mă cufund mai mult în desişurile unei păduri de liane.

Atât de variate erau argumentele pe care le invocau susţinătorii tezei antiromâneşti, atât de contradictorii erau concluziile la care ajungeau părţile adverse care se înfruntau, încât mărturisesc: am pus piciorul pe pământul Transilvaniei cu foarte multă sfială.

Cu cât pătrundeam însă, mai adânc în inima provinciei, cu atât îmi formam din ce în ce mai puternic convingerea că detractorii românităţii Provinciei de dincolo de Carpaţi au creat un fals „Baedeker"[22] pentru uzul exclusiv al acelora care nu aveau posibilitatea să-şi dea seama la faţa locului de realitatea situaţiunii.

Închipuiţi-vă un ghid pentru orbi, situând moscheile din Maroc şi Alger pe malurile Senei şi populând toate cele 20 arondismente ale Luteţiei (Parisului) cu cele câteva mii de mahomedani cu fes de pe Boulevard de la Gare. Ce imagine despre Paris îşi poate făuri numai

cu mintea voiajorul orb, căruia i-ar fi servită o astfel de descriere, în dispreţul catedralelor nemuritoare şi al latinităţii milenare?

Parcurgând Transilvania îţi aminteşti cu zâmbetul pe buze de toate fantasmagoriile şi elucubraţiile fanteziilor şovine şi nu te poţi împiedica a te adresa defăimătorilor unei realităţi incontestabile cu vorbele:

„Discutaţi cât veţi vroi, Domnilor, dar cine oare a creat aspectul eminamente românesc al acestui pământ, cine altul decât poporul românesc?"

Cât de schimbată ne apare în lumina constatărilor la faţa locului această bătălie a tezelor şi antitezelor ardeleneşti; gândiţi-vă la o plantă tropicală, închircită din cauza luminii artificiale a unei sere, care îşi recapătă adevărata viaţă în lumina şi la căldura climatului natural!

Metoda pe care am adoptat-o în elaborarea acestei lucrări este *obiectivitatea,* iar scopul urmărit de noi este *adevărul.* Dacă vom fi reuşit a atinge acest scop, vom avea mulţumirea de a fi contribuit la clarificarea acestei probleme central-europene, aparent încurcată, dar în realitate extrem de simplă şi dacă vom fi reuşit a convinge pe cititor de obiectivitatea metodei pe care am urmat-o, vom avea satisfacţia de a nu fi singuri la capătul drumului nostru.

*

* *

Sub numele de *Transilvania* se înţelege în mod obişnuit ţinutul românesc, situat pe versantul apusean al munţilor Carpaţi, în întregul lui. În limba românească acest teritoriu mai este cunoscut şi sub numele de: *Ardeal.* Într-un sens mai restrâns al cuvântului, denumirea de Transilvania se aplică numai uneia — şi anume celei mai însemnate — dintre cele trei provincii din care se compune întregul ţinut, celelalte două fiind desemnate sub numele de *Banat* (provincia din sud-vestul ţării) şi *Crişana-Maramureş* (în nord-vestul Transilvaniei).

Pentru precizarea unor situaţiuni, prezentarea datelor statistice privitoare la *părţile componente* ale Transilvaniei este câteodată necesară. De aceea vom desemna, în cursul acestei lucrări, întreaga provincie sub denumirea generică de Transilvania, iar ţinutul dintre Banat şi Crişana-Maramureş, care corespunde în linii generale „Marelui Principat al Transilvaniei", din Imperiul Habsburgic, îl vom numi „Transilvania propriu-zisă".

Întreaga Transilvanie, astfel cum ea a fost delimitată prin Tratatul de la Trianon, are o suprafaţă de *102.787 kmp* şi o populaţiune al cărei număr se ridica, în 1930, (data recensământului românesc), la 5.548.363 locuitori[23].

Faţă de suprafaţa totală a României Mari care, după tratatele de pace din 1919 — 1920 însuma aproximativ 300.000 kmp, suprafaţa Transilvaniei reprezenta, înaintea Dictatului de la Viena, *mai mult de o treime,* iar populaţiunea reprezenta şi dânsa *o treime* din populaţia totală a regatului României, care în 1930 se cifra la 18.057.028 locuitori[24]. Deci, atât sub raportul suprafeţei teritoriale, cât şi sub acel al populaţiei, Transilvania reprezenta până la data de 30 August 1940 — data Dictatului de la Viena — a treia parte a României întregite.

Din cei 5.548.363 locuitori câţi număra provincia în 1930, 3.207.880 ERAU ROMÂNI[25] şi NUMAI 1.353.276 ERAU UNGURI[26], această, din urmă cifră cuprinzând atât pe ungurii propriu-zişi, cât şi pe secui (aproximativ 500.000 la număr)[27], minoritate de limbă maghiară, distinctă încă, din multe puncte de vedere, de ungurii propriu-zişi.

Trebuieşte menţionată şi minoritatea germană din Transilvania care întrunea, la acea dată, 543.852 de suflete[28]. Ea era compusă din saşii locuind în Transilvania propriu-zisă şi din şvabii din Banat şi din jurul Aradului, dincolo de Mureş. Ambele aceste populaţiuni au fost colonizate în cursul vremurilor; saşii din centrul Transilvaniei (regiunea Sibiului, Clujului, Dejului şi a Rodnei) au fost instalaţi de unguri în acele regiuni în secolul al XII-lea[29], ca popor de pază al Coroanei — *„ad retinendam coronam"* —, acei din Ţara Bârsei au fost colonizaţi la începutul secolului al XIII-lea, iar şvabii au fost aduşi în Transilvania abia după pacea de la Pasarovitz (1718)[30]. Saşii din centrul Transilvaniei sunt originari din Franconia de mijloc şi din ţinutul dintre Thin şi Mosela, cei din Ţara Bârsei sunt Cavaleri Teutoni şi, în sfârşit, şvabii sunt originari din sud-vestul Germaniei (Baden — Alsacia — Pfloz). Este vrednic de menţionat că poetul german *Lenau* se trage dintr-o familie de şvabi colonizaţi în Banat.

Raportată la populaţia totală a regatului român, minoritatea ungară reprezenta în 1930, 7,9% din total[31], cifră în care se cuprind nu numai ungurii din Transilvania, dar şi aşa-numiţii *„ceangăi",* emigraţi din Transilvania în Moldova şi Muntenia la sfârşitul sec. al XIX-lea. Potrivit datelor statistice din 1930, numărul ceangăilor locuind în România era de 23.894,

dintre care numai o mică parte sunt de neam maghiar, marea lor majoritate fiind români maghiarizaţi. La o populaţiune de 18.052.896 cât număra România în 1930, cei 23.894 de ceangăi reprezentau ceva mai mult de 0,1%[32]. Şi totuşi, câtă vâlvă a făcut propaganda maghiară în jurul acestei insuliţe neînsemnate de locuitori, la răsărit de Carpaţi, emigraţi din cauza mizeriei economice provocată de aviditatea nemeşilor maghiari!

Un scriitor ungur, etnograful Istvan Györfy a mers până acolo încât a pretins în 1916 stăpânirea Moldovei[33], pe baza celor 23.894 de ceangăi, numai pentru că sunt de rit catolic, deşi sunt români în marea lor majoritate.

În anii din urmă, un publicist, al cărui nume are rezonanţe străine de maghiarism, dar a cărui operă (Herbert van Leisen — „Das Siebenbürgische Problem") pare să fie inspirată exclusiv din lucrările propagandei maghiare, proclama şi el pe baza existenţei minusculei mase de ceangăi, compensarea minorităţii româneşti din Ungaria arbitrajului de la Viena — *un milion trei sute de mii la număr!* cu aceea a... ceangăilor din Moldova!

Ungurii, saşii, şvabii, secuii şi numeroşii... ceangăi ai d-lor Gyorfy şi van Leisen, nu reuşeau însă să răpească statului român caracterul său etnic românesc unitar şi omogen. Românii formează imensa majoritate a populaţiunii regatului de după războiu: *71,9% din total*[34], procentaj care a fost şi el depăşit în cursul anilor din urmă, graţie coeficientului ridicat al natalităţii româneşti (*74,8% români* la 1 ianuarie 1939).

Dacă exceptăm cele trei judeţe locuite masiv de secui[35], în nici unul din celelalte 20 judeţe ale Transilvaniei ungurii nu au reuşit, până la Dictatul de la Viena, să înregistrezi nu numai majoritatea absolută, dar nici măcar majorităţi relative[36]. În 12 judeţe — adică în mai mult din jumătatea judeţelor transilvănene — ungurii nu reprezintă nici măcar 20% (douăzeci la sută) din totalul populaţiei[37].

În alte cinci judeţe ei reuşesc abia să se plaseze cu puţin peste 20%[38] din totalul populaţiunii judeţului respectiv: în două judeţe ei ating 30%[39] şi numai într-un singur judeţ înregistrează proporţia de 40 %[40].

Este îndeobşte cunoscut faptul că România este o ţară de agricultori şi că marea masă a populaţiei locuieşte în mediul rural. Această situaţiune este generală şi poate fi observată atât în Transilvania, cât şi în celelalte regiuni ale României. Populaţia oraşelor reprezintă o infimă minoritate în raport cu aceea a satelor: 14.405.989 locuitori, adică 80% din populaţia totală locuieşte la ţară[41] şi numai vreo 3.651.039 locuiesc în oraşe[42]. În întreaga România nu se găsesc decât 36 de oraşe şi municipii, a căror populaţiune depăşeşte cifra de 20.000 de locuitori[43] şi numai şase dintre ele au mai mult de 100.000 de locuitori[44].

Dacă se ia în considerare numai populaţiunea rurală de pe teritoriul României, atunci disproporţia dintre unguri şi români devine mai marcantă încă, ungurii reprezentând doar *7,1%* din totalul populaţiunii satelor din România[45], faţă de 75,3% proporţia românilor din mediul rural[46].

Situaţia populaţiei rurale din Transilvania prezintă următoarea caracteristică: în cele 138 plăşi (împărţire administrativă corespunzătoare arondismentelor din Franţa) câte avea Transilvania în 1930, românii deţineau majoritatea în 113 plăşi şi anume: *în 102 plăşi ei aveau majoritatea absolută* şi în 11 majoritatea relativă[47]. Ungurii deţineau majoritatea absolută numai în 18 plăşi[48]; iar germanii aveau majorităţi în 7 plăşi (în 4 majorităţi relative şi în 3, majorităţi absolute)[49]

Dată fiind preponderenţa zdrobitoare a elementului românesc în satele Transilvaniei, naşte în mod natural întrebarea cum de a fost posibilă existenţa unui număr de 18 plăşi majoritare ungureşti? Anticipăm asupra dezvoltărilor ulterioare, arătând că în sec. XI şi XII regii unguri au colonizat la frontiera răsăriteană a Transilvaniei mase compacte de secui, cu scopul de a face faţă presiunii cumanilor. Cele trei judeţe secuieşti, care formează o insulă minoritară în inima însăşi a Transilvaniei, au constituit o citadelă a deznaţionalizării forţate a românilor transilvăneni. Numai în felul acesta s-a putut crea o majoritate absolută secuiască în mediul rural al Ardealului. Cele 18 plăşi *majoritare* ungureşti sunt situate aproape exclusiv în enclava minoritară secuiască. *Altele nu există.*

Abstracţie făcând însă de această masă compactă de minoritari, creată în mod artificial şi prin mijloace violente, Transilvania prezintă la sate un aspect eminamente românesc. Vizitând judeţele secuilor, ai impresia unei mici insule într-o mare scăldată de apele românismului. Din cele 4.082 de comune rurale transilvănene, 2.918 sunt pur româneşti (73,92%)[50], iar dacă se exclud satele secuieşti, PROPORŢIA SATELOR ROMÂNEŞTI TRANSILVĂNENE SE URCĂ LA APROAPE 85% DIN TOTAL (OPTZECI ŞI CINCI LA SUTĂ)[51]. Cum se poate vorbi, deci, într-o asemenea situaţiune de caracterul *eterogen* al provinciei şi cum se pot invoca principii etnice

în susţinerea pretenţiilor maghiare asupra Transilvaniei?!

O rapidă trecere în revistă a situaţiei din cele trei provincii componente ale Transilvaniei, va învedera, mai mult încă, caracterul etnic al ţinutului de dincolo de Carpaţi, cititorul formându-şi o idee mai completă despre felul cum este distribuită populaţiunea pe întregul teritoriu. În cele 15 districte ale Transilvaniei propriu-zise — în care se cuprinde enclava secuiască — locuiesc 3.217.988 locuitori[52], dintre care 2.698.313 populează satele[53] şi numai 519.675 locuiesc în oraşe[54]. Dintre aceştia, 57,6% sunt români[55] şi numai 29,1% sunt unguri[56]. Urmează germanii cu 7,9%[57], restul aparţinând altor naţionalităţi ca: evrei, cehi, ţigani şi alţii[58]. Cele trei judeţe secuieşti: Ciuc, cu 82,7% unguri faţă de 14,4% români[59], Odorhei cu 91,6% faţă de 4,9% români[60] şi Trei Scaune cu 83,4% unguri faţă de 16,0% români[61], precum şi judeţul limitrof Mureş, cu proporţia masivă de 42,6% unguri faţă de 45,8% romani[62], reduc simţitor proporţia romanilor faţă de totalul general.

Călătorul care străbate însă, satele pitoreşti ale celorlalte judeţe transilvănene şi se opreşte oriunde în Alba, Hunedoara, Someş, Făgăraş etc., constată la tot pasul caracterul eminamente românesc al întregului ţinut. Statistica, care oglindeşte fidel realitatea, ne dă o icoană justă a acestei situaţiuni în cifrele pe care le prezintă: în Alba, de pildă, sunt 81,5% romani faţă de numai 11,3% unguri[63]; în Cluj, 60,9% romani faţă de 30,1% unguri[64]; în Turda 74,4% români faţă de 21,4% unguri[65]; în Făgăraş proporţia ungurilor coboară la 5,5% faţă de 78,4% români[66]; în Hunedoara populaţia românească întruneşte masiva proporţie de 82%, ungurii clasându-se cu mult în urmă cu 11,3 %[67], *iar în judeţul Năsăud găsim, la o populaţie românească de 103.010 suflete, un număr de 7.475 unguri!*[68]

Sunt sate întregi în care nu întâlneşti o singură familie ungurească. Sunt regiuni întregi în care nu auzi alt grai decât cel al românilor, reamintindu-ţi în totul latina vulgară vorbită în primul secol după Christos. Costumele sunt străine de orice influenţă ungară; tradiţiile şi obiceiurile în multe locuri sunt aidoma celor din provinciile româneşti care n-au cunoscut niciodată stăpânire străină. Ce dovadă mai preţioasă şi mai categorică a continuităţii elementului românesc pe plaiurile Transilvaniei, decât aspectul pur românesc al satelor, izvorul nesecat al naţiunilor, şi aceasta după o dominaţie străină de aproape 1000 de ani, dominaţie care n-a excelat nici prin blândeţe şi nici prin toleranţă!!...

Dacă ne îndreptăm paşii acum spre sud, în Banat sau spre nord în Crişana —Maramureş, găsim un aspect asemănător din punctul de vedere al repartiţiei naţionalităţilor.

Crişana cu cei 1.390.417 locuitori, din care 80% locuiesc la sate şi numai 20% populează oraşele[69], are 60,7% români, faţă de numai 23,1% unguri[70]. În judeţul Arad — judeţ situat la frontiera apuseană a României şi deci în imediata vecinătate a Ungariei — românii dau un procent de 61% faţă de procentul redus de 19,5% pe care-l dau ungurii (258.239 români faţă de 82.488 unguri)[71]. În judeţul Maramureş, cel mai nordic judeţ al Transilvaniei, românii sunt prezenţi cu 57,7%, iar ungurii numai cu 6,9% (93.207 români faţă de 11.174 unguri)[72]. Pretutindeni, deci: în colţul cel mai îndepărtat din nordul ţinutului ca şi în inima Transilvaniei propriu-zisă, românii sunt în covârşitoare superioritate numerică, fiind distribuiţi în chip armonios pe întregul cuprins al provinciei, spre deosebire de unguri care formează într-un loc o masă compactă, iar în restul Transilvaniei abia sunt prezenţi în proporţii infime. Este suficient să arătăm că în judeţul Făgăraş, care număra 86.039 locuitori, nu se găsesc decât 4.768 unguri[73], iar în Târnava Mare, la 147.994 locuitori găsim abia 17.419 maghiari[74], proporţie care scade şi sub această cifră, în judeţul Sibiu, unde la 194.619 locuitori, găsim 9.085 unguri[75].

În sud, Banatul cu cei 939.958 locuitori, dintre care 82% (772.489) locuiesc la sate şi 18% (167.489) locuiesc la oraşe[76], ne oferă proporţii asemănătoare Ungurii se plasează cu 10,4 %[77], adică în locul al treilea, după populaţia românească cu 54,4%[78] şi după masa compactă a şvabilor colonizaţi, care reprezintă 23,7% din întreaga populaţie bănăţeană[79].

În judeţul Caraş din Banat, la o populaţie românească de 139.651 locuitori, găsim cifra infimă de 5.032 unguri[80], iar în judeţul Severin, situat tot în provincia bănăţeană, la 183.412 români abia găsim 15.838 unguri[81].

Din această prezentare statistică a datelor demografice, putem reţine câteva concluzii clare şi neîndoioase care se impun dintru început cu puterea unor axiome:

1. ROMÂNII SUNT RĂSPÂNDIŢI ÎN MOD EGAL, UNITAR ŞI ARMONIOS PE ÎNTREAGA SUPRAFAŢĂ A TRANSILVANIEI.
2. SATELE TRANSILVANIEI SUNT DOMINATE DE ELEMENTUL ETNIC ROMÂNESC.
3. ELEMENTELE COMPACTE UNGUREŞTI SUNT ÎNGRĂMĂDITE PE UN SPAŢIU RESTRÂNS ŞI PROVIN NUMAI DIN COLONIZĂRI.

4. CELELALTE MINORITĂŢI CONLOCUITOARE (SAŞII, SECUII ŞI ŞVABII) NU SUNT NICI ELE AUTOHTONE, CI PROVIN DIN COLONIZĂRI MAI MULT SAU MAI PUŢIN MASIVE, MAI MULT SAU MAI PUŢIN TIMPURII.

5. ORAŞELE AU SUFERIT MAI MULT DE PE URMA OFENSIVEI DE DEZNAŢIONALIZARE UNGARĂ, DAR NICI AICI ELEMENTUL UNGURESC NU A REUŞIT SĂ DESFIINŢEZE ELEMENTUL ETNIC ROMÂNESC.

Analizând datele statistice ale recensământului din 29 Decembrie 1930, d-l Silviu Dragomir, membru al Academiei Române, şi profund cunoscător al stărilor de fapt din Transilvania, de unde este originar, a ajuns la concluzia că din orice punct de vedere ai considera repartiţia şi stabilirea naţionalităţilor din Transilvania, nu poţi să nu recunoşti caracterul esenţial românesc al acestei provincii[82].

Concluziile la care ajunge profesorul ardelean în secolul XX sunt identice cu acelea ale unui alt cărturar român, care a trăit în sec. XVII, şi anume Simion Dascălul, amplificatorul cronicii lui Grigore Ureche, cărturar care, *în 1650,* făcea, în stilul simplu al cronicilor, următoarele constatări, edificatoare întru totul:

„În ţara Ardealului nu locuiesc numai unguri şi saşi peste seamă de mulţi, ci şi *români peste tot locul,* de mai multu-i ţara lăţită de români decât de unguri. În Panonia, acolo, numai unguri trăiesc, iar de se află şi români pe alături, încă legea ungurilor ţin"[83].

Nimeni nu-l va putea bănui pe scriitorul român din sec. XVII de patimă politică sau de... simţăminte ultra şovine, noţiuni cu totul necunoscute în vremea în care scria. Mărturia sa este extrem de preţioasă pentru ca să ne putem forma o imagine precisă şi reală asupra aspectului etnic pe care-l prezenta Transilvania în acea epocă. Erau, zice cronicarul, mulţi unguri. Sunt şi azi. Românii sunt însă peste tot locul, aşa că ţara apare mai mult românească decât ungurească. Aspect identic regăsim şi în sec. XX. O continuitate asupra căreia s-a stăruit prea puţin: continuitatea preponderenţei covârşitoare a elementului românesc, mergând mână în mână cu continuitatea istorică a românilor pe teritoriul Transilvaniei.

Ungurii însăşi sunt siliţi să recunoască această situaţiune în faţa realităţilor zdrobitoare. Scriitorul ungur István Dáner, de o pildă, deşi vizibil parţial, trebuie să mărturisească că: „Dacă se consideră totalitatea populaţiunii româneşti *din Transilvania istorică, există un român la doi locuitori iar* dacă se exceptează judeţele secuieşti, în restul teritoriului, sunt *doi români la trei locuitori".* Iar în ceea ce priveşte proporţia românilor de pe întregul *teritoriu al Transilvaniei,* faţă de unguri, acelaşi scriitor afirmă că: „la trei români găseşti abia un ungur şi în judeţele puţin favorabile ungurilor, se găseşte *un ungur la* 73 *români,* în Făgăraş, unul la 11 români la Sibiu şi, în sfârşit, un ungur la opt români în Bistriţa"[84]

UN UNGUR LA 13 ROMÂNI, după o mie de ani de guvernare maghiară, iată într-adevăr un record al puterii de rezistenţă a elementului etnic românesc din Transilvania — bloc de granit în faţa atacurilor necontenite ale guvernanţilor maghiari!...

Dl. Dáner adăuga că: „puterea numerică a românilor apare mai ales în cifrele populaţiunii rurale", arătând că această populaţiune, în cele 11 judeţe de la graniţa apuseană a Transilvaniei, adică în acelea care se învecinează cu regatul ungar, atinge cifra de 1.278.000, ceea ce reprezintă 73% din populaţie[85]. Cifra este inferioară realităţii, după însăşi recunoaşterile unui alt scriitor ungur, citat mai jos, dar chiar astfel redusă sub cifra reală. Însă ea dovedeşte că nici vecinătatea statului ungar dominant, vecinătate propice unei infiltraţiuni masive şi unei influenţe exclusive, nu a fost în stare să altereze caracterul etnic românesc al satelor de la graniţa apuseană a Transilvaniei.

Contele István Bethlen, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri ungar, analizând în 1913 situaţia Transilvaniei din punct de vedere etnic, ajunge la concluzii mai defavorabile încă pentru elementul unguresc. În cele 11 districte occidentale, constată el, populaţia rurală este astfel distribuită: 75,1% sunt români, 9,9% sunt germani şi 15% sunt unguri[86]. Pe acest teritoriu, spune contele Bethlen, din 207.091 proprietari, 24.579 sunt germani (12%) şi numai 228 sunt unguri (9%)[87]. Deci, constatăm noi — din 207.091 proprietari rurali, *163.224 sunt români!*

Contele Bethlen este categoric în sensul predominării elementului românesc. „Românii, spune el, sunt pretutindeni în majoritate absolută, în afară de districtele Braşov şi Târnava Mare, unde domină elementul german. Chiar în ţara secuilor sunt 11.771 proprietari români, adică 18% din numărul total şi dublul proporţiei pe care ungurii o întrunesc în regiunile româneşti"[88]. Trebuie să semnalăm faptul că în nici unul din actele de donaţie, pe care ni le-au transmis, în cursul vremurilor, documentele oficiale, nu se face menţiune despre vreo danie făcută românilor, ci exclusiv întâlnim în acele acte menţiunea diferitelor donaţii făcute

ungurilor şi coloniştilor germani. Sutele de mii de proprietăţi rurale româneşti din Transilvania sunt deţinute deci de români din timpuri străvechi, când ungurii încă nu descălecaseră în centrul Europei.

Raportate la suprafaţa totală a Ungariei dinainte de primul război mondial, TERITORIILE ÎN CARE ROMÂNII DEŢINEAU MAJORITATEA NUMERICĂ REPREZENTAU O TREIME DIN ÎNTREGUL REGAT MAGHIAR. Din numărul total de 48.000.000 pogoane — suprafaţa totală a teritoriului ungar — 18.700.000 erau în posesiunea românilor[89]. Făcând aceste constatări, contele Bethlen nu putea să-şi stăpânească un suspin. „Nu putem trece cu vederea acest trist fenomen”[90], concludea el. Tristeţea fenomenului în ce consta, pare, dacă nu în neputinţa de a extirpa pe românitatea de pe poziţiile puternice pe care le deţinea?! Vom încheia aceste consideraţiuni asupra caracterului românesc al regiunii de dincolo de Carpaţi, citând sugestivele rânduri ale francezului *Georges Detaille,* care a vizitat regiunea Transilvaniei, oprindu-se în satele din văile râurilor, precum şi în acelea din văgăunile munţilor, în marile oraşe transilvănene, precum şi în pitoreştile târguri ale acestei regiuni, unice prin frumuseţea ei:

„Timp de secole, spune *Detaille,* Ungaria nu a reuşit nici să absoarbă poporul transilvănean, nici să colonizeze serios teritoriul locuit de ei” (...) „Cu toate aparenţele înşelătoare, ţinutul a fost din totdeauna prin excelenţă românesc şi populaţia sa şi-a păstrat fidel tradiţiile sale, costumele sale albe, în timp ce limba sa a rămas sora celei ce o vorbeau cu două mii de ani în urmă legiunile lui Traian. Numai o organizaţie de stat medievală a putut face posibilă dominaţia ungară în Transilvania[91]”.

Unitatea pământului locuit de români

Transilvania este separată de restul ţării româneşti prin lanţul munţilor Carpaţi care străbat teritoriul României de-a curmezişul de la Porţile de Fier din sud-vestul României, până la celălalt capăt al ţării.

Platoul Ardealului cuprins, de o parte, între Carpaţi şi, de alta, între masivul Bihorului, Munţii Apuseni şi cei ai Maramureşului pot fi consideraţi ca însuşi leagănul românismului. În această citadelă a pulsat din totdeauna în chipul cel mai viu sângele naţiei coborâtoare din daco-romani. Zidurile puternice ale cetăţii de piatră a Ardealului cel mai înaintat „bastion al Europei în faţa Asiei”[92] au constituit timp de milenii fortăreaţa rezistenţei româneşti împotriva hoardelor de năvălitori.

Carpaţii traversează ţara drept în mijlocul ei. De pe ambele versante ale masivului carpatic coboară lin spre şes pământul atât de variat al României. Întâi, regiunea subcarpatică, în urmă colinele care se pierd treptat, treptat spre câmpia nesfârşită, care şi ea, la rândul ei, se pierde în apele României: Marea, Dunărea cu afluenţii ei, Prutul, Tisa.

Unitatea armonioasă a reliefului comandă unitatea politică a României. Aspectul geografic al ţării nu este însă, singurul care prezintă acest caracter armonios. Distribuţia vegetaţiei, a climei (temperatura, ploile etc.), distribuţia populaţiei se fac după acelaşi criteriu firesc: *zonal* şi *circular*.

La fel ca şi Dunărea, Carpaţii n-au constituit niciodată o frontieră naturală între românii care trăiau pe cele două versante ale lor. Nenumăratele trecători şi păsuri sunt o dovadă că locuitorii celor două versante carpatice au străbătut, în cursul vremurilor, masivul muntos în toate direcţiile, de la un capăt până la celălalt al său. Cursurile de apă care izvorăsc în ţinuturile transilvănene de dincolo de Carpaţi şi se varsă în Dunăre, în Mureş şi în celelalte râuri de pe versantul răsăritean, întregesc imaginea unitară a ţinuturilor româneşti. Oltul şi Jiul, izvorând din Transilvania, străbat defileul carpatic şi se îndreaptă înspre câmpia Dunării prin pitoreştile regiuni ale Olteniei. Izvorând din Maramureş şi străbătând Bucovina şi Moldova, Bistriţa uneşte trei provincii româneşti, trecând năvalnic prin Carpaţi.

Ţăranii din regiunile muntoase din nordul României folosesc cursul Bistriţei pentru a transporta lemnele până în porturile dunărene, de unde apoi vor fi îndrumate înspre cele mai îndepărtate colţuri ale pământului. Folosind plutele, mijloc de comunicaţie şi de transport creat din însuşi produsul transportat, ţăranii munteni trec Carpaţii pe apele vijelioase ale râului. Pentru aceşti plutaşi dibaci, voinici ca stejarii pădurilor ce străjuiesc Bistriţa, Carpaţii nu constituie nici un obstacol. Desigur că ei nu au constituit vreun obstacol nici pentru strămoşii lor, ţăranii munteni daco-romani. S-a spus că ARCUL CARPAŢILOR CONSTITUIE ÎNSĂŞI COLOANA VERTEBRALĂ *A* ROMÂNIEI. Imaginea este pe deplin justificată, oricare ar fi unghiul sub care am privi raportul dintre teritoriile locuite de români. Carpaţii unesc,

Carpaţii sudează între ele părţile componente ale acestui tot ce formează România şi socot că nu poate exista formă mai propice şi mai ideală pentru dezvoltarea unei existenţe naţionale decât aceea pe care au creat-o românii în curs de milenii prin aşezările lor între Tisa, Dunăre, Marea Neagră, Prut şi Nistru, plecând din bastionul alpin al Transilvaniei, nucleul vieţii româneşti — *inima românismului.*

Expresia „unitatea armonică", pe care au atribuit-o geografii străini teritoriului României / „România prezintă imaginea celei mai perfecte şi mai armonioase unităţi"[93]. *Wolfgang Höpker — Rumänien diesseits und jenseits der Karpaten* / nu este deci, o simplă figură de stil, o creaţiune a imaginaţiei ci o realitate pregnantă. Ţara Românească este situată într-un cadru oval, perfect simetric şi conturul ei, deşi de o lungime apreciabilă, este totuşi redus în raport cu întinderea teritorială care atinge cifra de 295.049 kmp.[94]

Lipsită de teritoriul Transilvaniei, România prezintă imaginea unei unităţi care se cere imperios completată, a unui întreg din care se desprinde în mod arbitrar o parte componentă. Imaginea României după ciuntirea de la Viena din vara anului 1940 a fost mai anacronică încă. Imaginea geografică însăşi, demonstrează până la evidenţă, că o asemenea situaţie nu putea dăinui şi că ea nu era decât un provizorat.

Viaţa românească s-a dezvoltat timp de milenii într-un cadru unitar şi armonios. Toate popoarele care s-au succedat din timpuri imemoriale în acest cadru au fost mai mult sau mai puţin unitare, formând un tot, supus unui acelaşi destin.

Descoperirile arheologice din ultima sută de ani ne dau putinţa de a pătrunde misterul vieţii care s-a desfăşurat în aceste regiuni, din cele mai îndepărtate timpuri până azi.

Rezultatul neîndoios al cercetărilor de până acum învederează desfăşurarea unei vieţi intense pe întinsul întregului teritoriu locuit azi de români în nordul Dunării şi pe ambele versante ale masivului carpatic, în special, însă, în regiunea Transilvaniei, viaţă care, după cum vom vedea, prezintă caracteristica unei perfecte omogenităţi.

Epocile preistorice

Chiar şi în epoca paleolitică omul din aceste regiuni trăia în aglomeraţiuni compacte răspândite pe întregul teritoriu în Transilvania, staţiunile paleolitice pe care le găsim în număr destul de însemnat, fac dovada unor aşezări definitive. Cele două epoci care au urmat: neoliticul şi eneoliticul (5000 — 1800 înainte de Chr.) ne oferă o bogăţie şi o varietate extraordinară de urme preistorice de un real interes, dovedind îndeletniciri stabile ca: agricultura şi creşterea vitelor. Ceramica policromă din această epocă denotă un stadiu însemnat al îndeletnicirilor casnice. Tot în epoca eneolitică apar şi metale preţioase, dintre care aurul transilvănean a contribuit la progresul civilizaţiei acelei regiuni. *După unii cercetători moderni, aurul găsit în mormintele faraonilor Egiptului, ar proveni din minele aurifere ale Ardealului*[95].

Analizând diferitele descoperiri arheologice din Transilvania, profesorul Daicoviciu, unul dintre cei mai întreprinzi cercetători ai trecutului acestei regiuni, a ajuns la concluzia că stadiul evoluat al civilizaţiei din acele vremuri îndepărtate este datorit în mare măsură bogăţiilor naturale ale regiunii[96]. Întregul teritoriu corespunzător României este considerat ca fiind una din cele mai bogate regiuni ale lumii pe atunci cunoscută.

„Enciclopedia Britanică" ocupându-se de situaţia acestui teritoriu în acele vremuri îndepărtate ne arată că Transilvania făcea parte din vasta regiune a aşa-numitului „pământ negru" pe care o popula *un popor de agricultori.* Marele Dicţionar enciclopedic al Angliei mai adaugă în această privinţă: „Cultura pe care ne-au dezvăluit-o staţiunile cercetate până în prezent (Cucuteni lângă Iaşi, în Moldova, Erösd şi Braşov în Transilvania) este dintre cele mai remarcabile din câte s-au dezvoltat în Europa în perioada preistorică timpurie"[97].

Două concluzii se impun în mod logic din aceste constatări:

1. Populaţiile care au locuit cu mii de ani înaintea erei creştine pe pământul Transilvaniei au avut legături puternice cu pământul ocupat de ei, posedând şi aşezări agricole, forma cea mai avansată a stabilităţii aşezărilor rurale.

2. Cultura ce se desfăşura în aceste ţinuturi în acele timpuri precedând Istoria, este una din cele mai remarcabile din câte a cunoscut epoca.

Ar fi desigur foarte instructiv să cercetăm care era stadiul civilizaţiei strămoşilor ungurilor în epoca respectivă. O asemenea încercare este însă, destinată de la început unui eşec complet întrucât originile poporului ungar sunt înconjurate de cel mai complet mister. Istoricii unguri se mulţumesc a lua ca punct de plecare a Istoriei lor cucerirea Panoniei şi a regiunilor

învecinate. Ei se încumetă abia să vorbească, despre perioada anterioară care a precedat năvălirea în Europa Centrală, atât de incerte sunt referinţele asupra acelei epoci. Se ştie *grosso modo* că triburile maghiare înainte de a se revărsa asupra Europei centrale au sălăşluit o vreme în sudul Rusiei între Nistru şi Volga şi, în urmă, în Atelkuz, „patria lor provizorie", cum o numeşte renumitul istoric ungur Bálint Homan. În privinţa originilor mai îndepărtate trebuie să ne mulţumim cu simple conjuncturi, din cele mai vagi şi mai neprecise. Până şi originea lor etnică, pluteşte în mister. Unii, cum este de pildă cazul învăţatului ungur Vambary, susţin originea mongolă a ungurilor[98]; alţii, ca germanul Budenz, afirmă originea lor fino-ugro-vogulică[99]. A căuta în aceste condiţiuni leagănul maghiarismului este extrem de dificil, dacă nu chiar imposibil, aşa că până şi profesorul Bálint Homan în studiul său „Ungara im Kreise der Europäischen Völker" se mulţumeşte a situa locul de obârşie al strămoşilor săi *undeva* „la graniţa regiunii păduroase din vestul Siberiei, şi a stepei Eurasiatice".

Care om de ştiinţă s-ar hazarda să emită ipoteze asupra condiţiilor de trai ale strămoşilor poporului unguresc din epocile preistorice, când *însăşi istoria poporului ungur* este învăluită în atâta mister?...

Fapt cert este, că de unde poporul care locuia pământul românesc ducea o viaţă stabilă agricolă cu mii de ani înaintea erei creştine, ungurii din veacul al IX-lea după Cristos duceau o viaţă nomadă, creându-şi „patrii provizorii", condiţionate de împrejurările exterioare. Este o pură întâmplare aşezarea definitivă a ungurilor în regiunile azi disputate. Chiar în momentul cuceririi Panoniei, ungurii mai trăiau în faza nomadismului. Îndeletnicirile lor din acea epocă sunt mărturii preţioase în această privinţă.

Până şi în lucrările cu caracter pronunţat propagandistic ungurii sunt nevoiţi să recunoască acest adevăr. Astfel, în voluminosul tom intitulat: „Ungarn. Das Antlitz einer Nation" (Ungaria. Aspectul unei Naţiuni") destinat a face cunoscut în ţările de limbă germană (în epoca de tristă memorie a primatului german în Europa), în prim loc însuşirile fără egal al naţiei ungare şi, în al doilea rând, ataşamentul din totdeauna al ungurilor faţă de Germania, profesorul István Györffy de la Universitatea din Budapesta recunoştea că ungurii erau în momentul cuceririi Panoniei pe jumătate nomazi *„ein halbnomadisches Volk",* sinceritate care trebuieşte preţuită la justa ei valoare.

Istoricul ungur Tibor Eckhardt, care în privinţa originilor poporului maghiar susţine teoria fino-ugro-turcă („fino-ougrien — *d'origine, mais turk par la culture et l'aspect extérieur*")[100], recunoaşte şi el că ungurii şi-au păstrat în noua lor patrie viaţa lor de nomazi. „Cultura şi obiceiurile lor se asemănau cu acelea ale celorlalte popoare nomade. Ei practicau raptul femeilor. Tatăl putea să-şi vândă sau să dea în gaj copiii. Moneda lor consista în piei de animale, în blănuri sau în viţei"[101]. Iar pentru a completa această imagine a primilor unguri descălecaţi în Europa centrală, istoricul ungur continuă: „Les Bavarois, les Saxons, les Souabes ne tardèrent pas à connaître *ce nouveau fléau de la civilisation occidentale*: l'Italie, la France et l'Empire Byzantin ne furent pas moins éprouvés"[102].

Etnograful ungur Györffy afirmă chiar că până şi în zilele noastre în unele regiuni din pusta ungară ţăranii unguri cresc vitele după moda nomazilor şi ne citează în acest sens ca exemple semnificative ţinuturile Hortobagy din departamentul Debreţin şi Bugac din Kecskemet „Ethnographie des Ungartums in Ungarn. Das Antlitz einer Nation".

Revenind după această sumară incursiune în istoria ungurilor la epocile îndepărtate ale preistoriei pământului locuit azi de români, menţionăm că, după cercetările arheologului român Andrieşescu publicate în lucrarea sa „Contribuţie la Dacia înainte de Romani", pe la sfârşitul epocii neolitice şi-ar fi făcut apariţia pe teritoriul actualei Românii *poporul trac*[103]. Chestiunea este încă discutată. Ceea ce este însă fapt cert, este împrejurarea că tracii se găseau de acum pe pământul Transilvaniei în epoca imediat posterioară, denumită „vârsta bronzului", care începe cam în jurul anului 1800 înainte de Christos. Tot în „Enciclopedia britanică" citim că: „Această epocă (a bronzului) are mari merite artistice, şi unele din cele mai reuşite *(finest)* producţii în aur şi bronz din epoca de bronz european *provin din Transilvania*"[104].

Descoperirile privitoare la această epocă au format obiectul unor aprofundate cercetări care duc la concluzia certă a existenţei unei civilizaţii superioare şi unite pe întregul cuprins al regiunii, limitată la sud, de Balcani şi Marea Neagră, şi la vest de Tisa, regiune pe care o vom numi de acum înainte: *Dacia.*

Ultima fază a epocii bronzului, „Le bel âge du bronze" şi vârsta de fier care i-a urmat, au fost analizate cu o erudiţie, o logică şi o inteligenţă excepţionale, de marele învăţat român

Vasile Pârvan, care în magistrala sa lucrare intitulată „Getica” ne face să urmărim, pas cu pas, desfăşurarea vieţii din Dacia în epoca pe care el o numeşte „Protoistoria Daciei”[105].

Cercetările lui Dechelette[106] şi ale lui Schuckhardt[107] privitoare la epoca dintre anii 1500 şi 700 înainte de Chr., dovedesc existenţa unei culturi carpato-dunărene, influenţată în mod vădit de civilizaţia apuseană veneto-iliriană. Descoperirile făcute de Kovacs în 1915 la Tg. Mureş în Transilvania, confirmă strânsa legătură între cele două civilizaţii[108]. În mileniul al doilea şi în primul mileniu înainte de Chr. existau, fără îndoială, schimburi materiale şi grefate pe ele — influenţe spirituale, pe care nimeni nu le-ar fi bănuit dacă nu se scoteau la iveală urmele protoistorice.

Vasile Pârvan, bazat pe datele fundamentale furnizate de descoperirile arheologice, ne-a redat, cu o putere de evocare neîntrecută, o imagine extrem de completă a vieţii tracilor, pe care mai târziu îi vom întâlni sub numele de daci sau geţi — nume de provenienţă iraniană[109].

Poporul daco-get

Poporul daco-get este reprezentat de Pârvan ca un popor de ţărani, înzestrat cu mari însuşiri artistice. Broderiile şi ţesăturile din acea vreme par să fi fost tot atât de bogate în motivele decorative ca şi ceramica, unică în felul ei.

În fruntea poporului era clasa nobililor războinici, care ducea o viaţă, se pare, destul de luxoasă, dacă judecăm după obiectele de aur rămase din acea vreme. Clasa de jos a ţărănimii folosea unele instrumente care par să fi fost produse de însăşi spiritul lor inventiv, cum ar fi, de pildă, secera. Clasa stăpânitoare, influenţată de helenism, credea în zeii cereşti, având — se pare — cultul zeului soare, iar păturile de jos o adorau pe marea zeiţă subpământeană a rodniciei, vegetaţiei şi a morţii[110].

Neamul cimmerienilor, înrudiţi cu francii, şi-a fixat, în mod provizoriu aşezările în aceste regiuni, fără a tulbura însă prea mult felul de viaţă al poporului daco-get[111]. În schimb, năvălitorii care le-au urmat, sciţii, au produs între Dacia şi apusul Europei un gol de nepătruns.

Sciţii (sec. VII până în sec. IV î. Chr.), pătrunzând în Dacia, adaugă la civilizaţia fierului o artă influenţată de mongolii din Asia şi de grecii din nordul Mării Negre[112], ţinuturi pe unde au trecut înainte de a se aşeza în Dacia. Urmele rămase de la sciţi ne fac să asistăm din nou la acelaşi fenomen pe care l-am întâlnit şi în epocile anterioare; năvălitorii iranieni au ocupat ţinuturi care se situează perfect în centrul actualei Romanii, principalele aşezări găsindu-se şi de această dată, în Transilvania spaţiul acesta este creat de natură parcă spre a conţine, în limitele sale, pe unul şi acelaşi popor, iar nu de a fi dislocat în ţinuturi complet separate unele de altele, prin graniţe fictive. Omogenitatea suveranităţii s-a impus din timpurile cele mai îndepărtate în aceste regiuni cu tăria unui imperativ categoric.

Treptat, treptat, tracii Daciei i-au asimilat pe sciţi. „Ei au fost repede absorbiţi de populaţia autohtonă, spune Enciclopedia britanică”[113], şi în acelaşi sens avem mărturia lui Herodot care scria că în timpul său, adică cam prin anii 500 în Chr., agatirşii, sub conducerea regelui lor Spargapeithes, care locuiau în regiunea Munţilor Apuseni din Transilvania, erau pe punctul de a-şi pierde naţionalitatea[114]. Fapt cert este că în sec. III înainte de era creştină, fuziunea dintre cele două neamuri, traco-dac şi scit, era completă[115].

Oricât de succinte sunt aceste consideraţii asupra acelei epoci îndepărtate, trebuie totuşi să menţionăm concluziile lui Patsch[116] şi a lui Kretschmer[117] privitoare la urmele toponimice rămase din acele vremuri. Aceşti doi învăţaţi susţin că Oltul şi Dunărea sunt numiri de origine scită. Persistenţa lor în graiul românesc ar fi, chiar şi în cazul acestei ipoteze, una din probele cele mai concludente ale continuităţii daco-romano-română pe teritoriul României de azi.

Saşii din Ardeal mai întrebuinţează şi azi vechea denumire de *Alt* pentru Olt[118], derivaţie directă din vechiul *Alutus*. Pentru ca saşii să fi putut împrumuta această denumire, în momentul instalării lor pe teritoriul Ardealului, trebuie ca ei să fi găsit o populaţiune autohtonă, în limbajul căreia termenul să fi intrat de multă vreme.

Înainte de închegarea sa definitivă, poporul autohton traco-dac a suferit influenţa binefăcătoare a celţilor, care au venit din apus (prin anul 280 î. Chr.)[119] aducând cu ei noile forme de cultură occidentală. Se presupune că primele organizaţii politice ale populaţiunii autohtone s-au înfiinţat în urma contactului cu celţii.

Urmele cele mai numeroase ale prezenţei temporare celte le găsim tot în Ardeal, la

Cristurul Secuiesc, la Aiud şi la Apahida[120], ultima localitate unde s-a găsit un cimitir de incinerare celt. Prezenţa celţilor mai este însă semnalată şi în restul teritoriului locuit azi de români, după cum a fost semnalată şi prezenţa năvălitorilor anteriori (Valea Prahovei, unele localităţi din Muntenia şi din Moldova)[121].

Când forţa atacurilor popoarelor celte slăbeşte, pământul Daciei poate fi considerat ca fiind în întregime sub suveranitatea politică necontestată a populaţiei autohtone milenare[122]: *daco-geţii de neam tracic, cu amestec de sânge scit şi celt.*

Unitatea teritorială a adus după sine, după o evoluţie milenară, şi unitatea configuraţiei etnice, consecinţa firească a unui spaţiu armonios conturat.

PARTEA A II-A

TRANSILVANIA, LEAGĂNUL ROMÂNISMULUI
Dacii — Romanii — Românii

I. Dacii

Deşi teritoriul ei era împărţit în mai multe principate de suveranităţi deosebite. Dacia n-a cunoscut timp de trei secole şi jumătate nici o altă dominaţie decât aceea a regilor autohtoni. Mulţi dintre regii de pe versantul apusean al Carpaţilor îşi întindeau stăpânirea şi asupra teritoriilor de pe versantul răsăritean (regele Oroles, de pildă)[123]. Dintr-o inscripţie grecească, descoperită recent, la Histria, s-a putut constata că regele Rhemaxos, care domnea în regiunea Carpaţilor, era şi protectorul cetăţilor greceşti de pe ţărmul Mării Negre[124]. Fenomenul, explicabil prin legătura firească a diferitelor provincii dacice între ele, nu este izolat, căci şi în timpurile mai vechi, cetăţile greceşti de pe litoral depindeau de regii geţi din interiorul ţării. „Oraşul Callatis şi altele de-a lungul coastei, au fost în mare măsură aservite regilor traco-sciţi din interior”[125].

Locuitorii acestor state răspândite în vastul teritoriu situat între Dunăre, Marea Neagră, Nistru, Tisa sunt cunoscuţi din momentul închegării naţionale sub numele de daci şi geţi.

Unii scriitori antici îi numeau geţi, iar alţii daci, dar ei erau unul şi acelaşi popor. Clarificarea ne-a lăsat-o istoricul grec şi omul politic roman Dio Cassios, care a trăit aproximativ între anii 155 — 236 d. Chr.:

„Eu îi numesc daci pe oamenii pomeniţi mai sus, cum îşi spun ei înşişi şi cum le zic romanii, măcar că ştiu prea bine că unii dintre helleni îi numesc geţi, fie pe drept, fie pe nedrept. Căci eu îmi dau bine seama că geţii locuiesc dincolo de Haemus, de-a lungul Istrosului (...)”[126].

Ceva mai înaintea sa, marele geograf grec Strabon precis zase deja: „dacii au aceeaşi limbă ca şi geţii”[127].

Profesorul Nicolae Iorga a caracterizat astfel poporul dac: „Material trac, consolidat de o influenţă ilirică şi îmbrăcat în armătura sciţilor nobili, care sunt agatirşii”.

Despre geto-daci, prima mărturie scrisă o avem de la părintele istoriei Herodot, din secolul V î.e.n. Acesta, referindu-se la campania lui Darius I din anul 514 î.e.n. Împotriva sciţilor, semnalează îndrăzneala geţilor dobrogeni de a-l înfrunta pe faimosul rege persan şi, desigur, înfrângerea lor „măcar că ei sunt cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre thraci”[128].

Scriitorul Arrian, istoriograful lui Alexandru Macedon, ne vorbeşte de expediţia marelui împărat în contra triburilor traco-ilirice din sudul Dunării, pomenind, cu această ocazie, şi de trecerea lui Alexandru cel Mare pe teritoriul Munteniei. Aici era întâmpinat de o armată a geţilor formată din patru mii de călăreţi şi zece mii pedestraşi[129].

Arrian descrie înaintarea falangei macedonene prin câmpia geţilor, până la oraşul reşedinţă al regelui geţilor pe care l-a cucerit:

„În cursul nopţii au mers-prin locuri unde holdele de grâu erau îmbelşugate. În felul acesta au rămas mai neobservaţi în înaintarea lor pe mal. La ivirea zorilor, Alexandros a pornit prin holde. El a poruncit pedestraşilor să înainteze, culcând grâul cu lăncile înclinate, până au ajuns la locurile necultivate”[130].

Lysimachos, urmaşul lui Alexandru Macedon, a fost însă mai puţin norocos. În două rânduri (300, 292) oştile Macedoniei, conduse, mai întâi de fiul său, Agatocles, apoi de el însuşi, au fost înfrânte de geţi. Chiar şi Lysimachos a căzut prizonier în mâinile geţilor. Dar înţeleptul rege al geţilor îl ducea în cetatea sa Helis şi în loc să-l ucidă, cum cereau soldaţii săi, a pus să fie ospătat regeşte, servindu-i vin în pocale de aur[131] făcându-şi, în cele din urmă din regele Lysimachos, un prieten şi un aliat, ajungând chiar să se înrudească cu acest urmaş al marelui Alexandru Macedon. Iscusitul rege Dromichaites reuşeşte astfel să pună capăt războaielor dintre Dacia şi puternica Macedonie.

Un alt trib puternic getic şi anume al *carpilor* din centrul şi nordul Moldovei, pe care romanii n-au reuşit să-l subjuge niciodată, a conferit, se pare, numele său masivului muntos,

în preajma căruia locuia; Carpaţii de azi.

Împărţirea Daciei în grupuri de state răspândite pe vastul' teritoriu durează până în clipa în care unul din regii daci şi anume Burebista, care domnea în sud-vestul Transilvaniei, reuşeşte să învingă toate rivalităţile dintre regii daci şi să creeze astfel, reunind laolaltă toată lumea dacică, un puternic regat cu o politică a sa, bine definită[132].

Centrul acestui regat, care avea proporţii uriaşe, întinzându-se în sud până în munţii Haemus (Balcani), la răsărit până la Nistru, la nord până în Carpaţii Păduroşi, la apus până la graniţele de vest ale Panoniei şi la sud-est până la Marea Neagră, era în TRANSILVANIA — NUCLEUL TUTUROR UNITĂŢILOR DE NEAM ŞI DE SUVERANITATE CARE S-AU DESFĂŞURAT DIN TIMPURILE CELE MAI STRĂVECHI PÂNĂ LA CELE MAI MODERNE ÎN REGIUNEA CARPATO-DUNĂREANĂ.

În timpul marelui rege, Dacia avea aproape acelaşi teritoriu cu acel al României de după războiul mondial din 1914—1918. Citäm din „Enciclopedia Britanică" pasajul privitor la fruntariile Daciei:

„Dacia — un ţinut întins al Europei Centrale, mărginit la nord de şirul munţilor Carpaţi, la sud de Dunăre, la apus de Pathissus şi la răsărit de Tyras — *corespunde astfel, în general, României şi Transilvaniei*"[133].

Burebista intră în contact direct cu cetăţile greceşti de pe litoralul occidental al Mării Negre, care îl recunosc protector. Ca şi în timpul predecesorilor săi, expansiunea elenismului în Dacia în timpul lui Burebista era destul de însemnată. În raporturile sale cu Roma, recte cu Pompei, adversarul lui Cezar, regele dac se serveşte de solia lui Acornion, un grec din cetatea Dionysopolis, care în anul 48 în. Chr. poartă tratative cu Pompei lângă Heraclea Lyncertis, în Macedonia, „câştigând bunăvoinţa romanilor pentru rege"[134], obţinând recunoaşterea, de fapt, a statului lui Burebista şi punând bazele unei alianţe de scurtă durată între daci şi romani.

Urmele greceşti în secolele care au precedat regatul lui Burebista ca şi în timpul domniei sale sunt extrem de numeroase pe întregul întins al Daciei. „Valea Dunării şi a afluenţilor săi — zice Vasile Pârvan într-una din prelegerile sale de la Cambridge — a fost pătrunsă în chipul cel mai intens de către expansiunea comercială grecească tocmai în vremea lui Burebista.

Ai impresia chiar în regiunile mai îndepărtate ca: Bucureşti, Ploieşti, Turnu Măgurele, că te găseşti tot în teritoriul rural al unui oraş grecesc de pe litoralul trac, ca Histria, Tomis sau Odessus, atât de numeroase sunt resturile greceşti în dărâmăturile satelor dace"[135].

Elenismul n-a lăsat totuşi urme adânci la tracii din nordul Dunării spre deosebire de influenţa exercitată de greci asupra tracilor din sudul fluviului[136]. Nu se găsesc urme ale unei culturi daco-elenice. Trebuieşte totuşi menţionată influenţa elenă din Dacia, căci, chiar dacă n-a fost determinantă pentru crearea unei noi forme de viaţă, totuşi, a influenţat, într-o oarecare măsură, felul de viaţă şi credinţa poporului dac, atât de deosebit de acel elen. La elementele autohtone *trace* peste care s-au suprapus, în cursul vremurilor, influenţele orientale cimmeriano-scite şi influenţa occidentală a celţilor trebuie adăugat şi elementul elenic ca factor component al civilizaţiei daco-gete.

Cetăţile greceşti de pe malul Mării Negre: Histria, Calattis, Apollonia, Dyonysopolis au fost din secolul VII-lea în. Chr. în permanent contact cu populaţiile daco-gete. Într-un moment dat, pentru strângerea raporturilor comerciale, ele înfiinţează factorii pe teritoriul actual al Munteniei şi al Moldovei, aceea de la Barboşi, lângă Galaţi, fiind desigur cea mai importantă. În urmă, comercianţii veniţi din Grecia, trec Dunărea şi pătrund adânc în Dacia pe căile de comunicaţie din acea vreme: văile râurilor Dâmboviţa, Argeş, Ialomiţa, Şiret şi Trotuş. Urmând cursul acestor ape, infiltraţiile greceşti ajung în Ardeal, ţara aurului, unde la Costeşti s-au găsit urme ale civilizaţiei elene din acea epocă[137]. Monedele macedonene şi greceşti, găsite în abundenţă pe teritoriul Daciei, ne dovedesc că produsele ţării pe care le cumpărau grecii erau atât de numeroase încât mărfurile aduse din Grecia erau cu totul insuficiente pentru schimb şi trebuia să se facă uz şi de monedele greceşti.

În unele locuri (regiunea Histriei, de pildă) au fost găsite urme greceşti, admirabil executate, laolaltă cu resturi gete, lucrate rudimentar de lucrătorii indigeni, ceea ce confirmă, conlocuirea geto-greacă atât în mediul rural cât şi în cetăţile greceşti de pe litoralul Mării Negre[138].

Penetraţia elenă ne demonstrează până la evidenţă, faptul existenţei unei populaţii autohtone compacte, răspândită pe întreaga suprafaţă a Daciei şi dovedeşte contactul permanent între regiunile situate pe cele două versante ale Carpaţilor, *căile de comunicaţie fiind dirijate înspre masivul carpatic, iar trecătorile deschizând porţi numeroase spre bogăţiile*

Transilvaniei.

În sfârşit, penetraţia elenă ne arată că şi Dunărea, ca şi Carpaţii de altfel, nu constituia un obstacol pentru realizarea unor comunicaţii continue între regiunea din nordul ei cu aceea din sud[139]. De altfel, inscripţiile greceşti de tot felul de pe litoralul Pontului Euxin (Marea Neagră) ne vorbesc *cu mult înaintea* erei creştine de prezenţa regilor şi principilor daci din nordul Dunării în regiunile situate în sudul fluviului[140].

Unificarea întregii lumi dacice din Carpaţii Nordici până la Munţii Haemus, din părţile Tyrasului până în zona Dunării de mijloc sub autoritatea regelui Burebista a dus ia creşterea considerabilă a forţei daco-geţilor. Alianţa lui Pompei cu Burebista echivala cu recunoaşterea de facto a statului său şi confirma aprecierea acestei forţe de către Roma însăşi.

După înfrângerea lui Pompei la Pharsalos (48 în. Chr.) însuşi Iulius Caesar pregăti o expediţie în contra puternicului rege dac ale cărui oşti se pare, nu ajunseseră la timp la Pharsalos pentru a lupta alături de Pompei. Câţiva ani Caesar a concentrat armate în Macedonia pentru a ataca Dacia. Dar acest proiect nu s-a transformat în fapt, deoarece Caesar a căzut sub loviturile conspiratorilor în anul 44 in. Chr., tocmai în clipa în care pregătirile contra Daciei erau în toi[141]. Oricum, amânarea timp de 4 ani a atacului împotriva Daciei lui Burebista, însoţită de intensele preparative militare din Macedonia ne arată că marele comandant roman Caius Iulius Caesar nu-şi subestima adversarii.

Strabon evaluează la 200.000 luptători armata de care dispunea regele dac[142]. Profesorul Iorga socotea cifra exactă, dacă la soldaţii daci se adaugă armatele aliaţilor lor sarmato-germani[143]. Vasile Pârvan, luând ca punct de reper cifra de mai sus, a ajuns a evalua la aproape 1 milion populaţiunea Daciei din secolul care a precedat era creştină[144] — ceea ce, desigur, constituia un record pentru acele timpuri, îndepărtate. Această evaluare concordă de altfel cu spusele lui Herodot, care considera pe traci ca fiind cel mai numeros popor din lume, după indieni[145].

După moartea lui Burebista, regatul dac se împarte în 4 şi apoi în 5 principate[146]. Atât însă, sub Burebista cât şi sub urmaşii săi, dacii sunt atât de evoluaţi politiceşte, încât participă activ la viaţa politică şi diplomatică europeană din vremea lor, spre deosebire de tracii din Balcani care rămâneseră la formele primitive ale vieţii de stat. Aşa cum Burebista încearcă să-şi asigure integritatea întinsului său stat printr-o lovitură diplomatică dibace, oferind sprijin lui Pompeiu, în contra lui Iulius Caesar[147], Cotiso şi Dicomes, doi regi daci din părţile Transilvaniei, se amestecă în războaiele civile ale Romei, primul luând partea lui Augustus contra lui Antoniu[148] şi cel de-al doilea, oferind alianţa sa lui Antoniu contra împăratului roman[149].

Mai mult încă, regele dac Cotiso tinde să promoveze sistemul legăturilor de rudenie dintre casele domnitoare ca bază a amiciţiei între cele două popoare: dac şi roman — urmând ca împăratul să se căsătorească cu fiica lui Cotiso, iar regelui dac permiţându-i-se să ia în căsătorie pe fiica minoră Iulia a lui Augustus[150].

Din toate aceste împrejurări, rezultă că poporul dac în secolul care a precedat era creştină, era un factor destul de însemnat al lumii de atunci.

Dion Chrysostomos (cca. 40 — cca. 120), care cunoştea bine poporul daco-get, fiindcă trăise o vreme în mijlocul lui, în Dacia, în timpul exilului său din anii 87— 97, aprecia că „geţii au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor şi aproape egali cu grecii”[151]. Ca putere militară poporul geto-dac se plasa pe primul plan şi era considerat ca o ameninţare serioasă pentru interesele Imperiului roman. De altfel, de la graniţa de vest de pe Dunărea panonică a regatului lui Burebista călăreţii daci erau la numai câteva zile depărtare de teritoriul însuşi al Italiei. Dacă avem în vedere şi bogăţiile Daciei, cunoscute şi râvnite de Imperiul roman, sunt explicabile deci, toate încercările romanilor de a sfărâma această putere. Generalul M. Vinicius pătrunde în părţile occidentale ale Transilvaniei în anul 14 în. Chr., şi atacă neamurile dace din aceste regiuni. Consulul Sextus Aelius Catus îi atacă pe la sud-vest şi ia 50.000 prizonieri dintre daci, pe care-i transportă în dreapta Dunării, colonizându-i în Moesia şi regiunile învecinate[152].

Izvoarele vechi ne mai amintesc şi de alţi 100.000 daci „cu copiii, femeile, principii şi regii lor”, transportaţi în anii 52 — 53 d. Chr. de Tiberius Plautius Silvanus Aelianus în Moesia[153], care îngloba din anul 46 d. Chr. şi teritoriile geto-dacice sud-dunărene.

S-a insistat prea puţin asupra acestor importante transferuri de populaţie daco-getă la sudul Dunării în Moesia romană, unde îngroşa rândurile geto-dacilor de aici şi nu s-a pus, socotim noi, îndeajuns accentul pe evoluţia către forma daco-romană a noii populaţii, rezultată din fuziunea inevitabilă dintre cele două neamuri. Trebuie reţinut faptul că în timp

ce dacii de la nordul Dunării duceau aici o viaţă naţională, dacii de la sudul Dunării, din Moesia, în număr destul de apreciabil pentru acele timpuri, fuzionau cu coloniştii romani, *premergând fuziunea similarii ce se va efectua abia peste un secol pe teritoriul Daciei nord-dunărene.*

Este cam hazardat să vedem în poporul născut în Moesia o ramură a neamului românesc? Nu este nici menirea, nici intenţia lucrării de faţă de a răspunde la această întrebare. Ea ia naştere însă, din însăşi înlănţuirea faptelor şi de aceea am formulat-o.

Decebal

Pe la anul 86—87 d. Chr., sub sceptrul lui Decebal, Dacia, având centru regiunea-pivot a Transilvaniei, devine un puternic regat, deşi mai restrâns ca întindere din cauza expansiunii romane. După ce în anul 46 d. Chr., Imperiul roman cucerise teritoriile dacice sud-dunărene şi le anexase la provincia Moesia, conflictele militare daco-romane s-au înmulţit. „Ori de câte ori Danubius îngheţat îşi unea malurile"[154] şi în imperiu izbucneau lupte interne, dacii coborau din cetăţile lor agăţate în munţi, treceau fluviul şi atacau garnizoanele romane, punând sub semnul întrebării stăpânirea romană de aici. Unui astfel de atac îi cădea victimă în iarna anului 85/86 însuşi guvernatorul Moesiei C. Oppius Sabinus, înfrânt şi ucis de daci[155]. Cel mai mare istoric roman, Publius Cornelius Tacitus, contemporan cu Domiţian, Traian şi Decebal, confirmă faptul că graniţa de la Dunărea de Jos era ameninţată de daci[156], care se opuneau cu succes înaintării romane. Roma pregătea cea mai mare confruntare militară de la Caesar încoace.

Politica de încercuire a Daciei — urmată consecvent încă din vremea lui Augustus — dăduse roadele aşteptate: romanii controlau Pusta Panonici, câmpia dintre Dunăre şi Tisa, ca şi câmpia moldoveană din faţa oraşului Tyris (Cetatea Albă) şi se pregăteau să ia în stăpânire întregul bazin al Dunării de Jos şi să-şi deschidă căi de comunicaţie directă din zona Tisei la Cetatea Albă, străpungând (şi cucerind) însăşi inima statului dac, Transilvania[157].

Dacii erau conştienţi de pericolul grav care îi ameninţa. În aceste împrejurări excepţionale a preluat conducerea statului dac Decebal. Regele Duras a trecut din proprie iniţiativă puterea în mâinile lui Decebal[158], iar dacii din toate părţile ţării s-au reunit sub conducerea lui, recunoscându-l ca rege.

Forţa statului dac reunificat a sporit astfel considerabil. La scurt timp, în anul 87 d. Chr., Decebal îl înfrângea pe prefectul Cornelius Fuscus, locţiitorul împăratului Domiţian la comanda supremă, pătruns adânc în Dacia în fruntea armatelor romane. Întreaga legiune a V-a Alaudae a fost complet distrusă şi însuşi Cornelius Fuscus a fost ucis. Decebal a capturat steagurile romane, o bogată pradă şi numeroşi prizonieri[159].

„Luptele care s-au dat sub Domiţian — zice Daicoviciu — şi s-au terminat sub Traian, sunt lupte pe viaţă şi pe moarte, din care Dacii vor ieşi învinşi, iar ţara lor ancestrală va deveni o provincie a marelui Imperiu roman"[160]. Romanii se văd însă nevoiţi să suspende pentru aproape un deceniu şi jumătate atacurile împotriva Daciei.

Pacea încheiată de Domiţian, după ce fusese victorios la Tapae, este departe de a fi o pace de la învingător la învins. Decebal intră în clientela romană; dar pentru a-i împiedica de a mai invada imperiul, romanii se obligă a plăti dacilor un subsidiu anual în bani şi a le da ingineri, maeştri, arme şi maşini de război[161]. Într-un cuvânt, romanii se obligă a înarma pe cei mai vajnici duşmani ai lor. Dar Decebal se dovedeşte a fi pe cât de iscusit în timp de război pe atât de bun partener în timp de pace. El respectă tratatul cu Domiţian care asigura ţara, fiind de fapt prima recunoaştere oficială a statului dac de către Imperiul Roman.

Abia urmaşul lui Nerva, Marcus Ulpius Traianus — cel mai bun dintre împăraţi — *optimus princeps* rupe această pace şi reuşeşte să-l învingă pe Decebal, în urma a două lungi campanii în anii 101—102 şi 105—106. Rezistenţa înverşunată pe care au opus-o dacii cuceritorilor, în munţi, în văile Transilvaniei şi în jurul cetăţilor ardelene fortificate, precum şi episodul final al sinuciderii regelui erou Decebal şi al fruntaşilor daci[162] sunt ultimele pagini din viaţa independentă a poporului daco-get. Ele vin să împlinească imaginea pe care ne-am format-o despre poporul dac şi despre legătura indestructibilă care îl unea de pământul Daciei. N-a existat inamic al Romei care să înfrunte legiunile romane cu atâta tenacitate şi atâta dârzenie.

Nu e necesar să poetizezi trecutul pentru a da valoare de simbol gestului regelui dac şi al generalilor săi, care preferă moartea, captivităţii. Fapta sa se integrează de la sine în *trăsăturile mari ale caracterului poporului dac: dragostea neţărmurită pentru libertate şi*

ataşamentul nezdruncinat pentru o viaţă independentă.

Dacii liberi, din munţii Sarmatici (Carpaţii Maramureşului şi ai Rodnei), după ocuparea Daciei de către Romani şi „Dacii rebellantes" din timpul lui Antonius Pius şi al lui Commodus, sunt cea din urmă exemplificare a spiritului de neatârnare care a însufleţit poporul dac[163], element constitutiv fundamental al poporului român, cel de-al doilea element de bază fiind romanii.

După înfrângerea dacilor, înfrângere pe care romanii au sărbătorit-o triumfal, spre a marca astfel importanţa zdrobirii rezistenţei dace[164], Dacia a fost transformată în provincie romană, cuprinzând între hotarele ei Transilvania, Banatul şi o parte din Oltenia, iar capitala ei va fi în cele din urmă Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Colţul sud-estic al Transilvaniei, răsăritul Olteniei, Muntenia şi sudul Moldovei au fost anexate la provincia Moesia Inferior[165]. Deşi zdrobise armata lui Decebal, şi nimic nu i mai stătea în cale, Traian nu a mai continuat campania de cucerire a întregii Dacii. Dacii din nordul şi centrul Moldovei, ca şi cei din Crişana şi Maramureş, rămâneau liberi, în afara stăpânirii romane. Fără îndoială marele împărat Traian intuise poziţia strategică a Transilvaniei. El şi-a dat seama că acel ce stăpâneşte Transilvania — centru vital al Daciei — poate să domine, să controleze întreaga Dacie, până la Tisa, Nistru şi Marea Neagră.

Astfel în anul 106 d. Chr. Dacia devine provincie stăpânită de romani.

Împăratul Traian ne-a lăsat întreaga măsură a valorii victoriei sale şi, desigur, a puterii regatului dacic învins. Sărbătorile pe care le-a organizat la Roma cu acest prilej au durat, în mod cu totul neobişnuit, 123 de zile, adică aproape o jumătate de an. Marele împărat a suprimat toate dările şi — mai mult chiar decât visau cetăţenii Romei — a acordat fiecărui cap de familie câte 650 dinari. Pentru cetăţenii Romei surpriza şi satisfacţia au fost cu atât mai mari cu cât înainte de războaiele lui Traian cu Decebal tezaurul imperiului era secătuit şi un regim de severe economii fusese adoptat. Dar — aşa cum scria Ioannes Lydus[166], după relatările medicului lui Traian, Criton în „Geticele" sale, marea pradă de război smulsă din Dacia se ridica la peste 5.000.000 livre de aur şi 10.000.000 livre argint, la care se adăugaseră numeroase vase de aur „de nepreţuită valoare", mulţime de turme şi sclavi[167]. Reputatul specialist francez, Jérôme Carcopino, în urma unor calcule severe, evalua prada de război luată de Traian din Dacia la 165.500 kg aur — 555.900.000 fr. aur şi 331.000 kg de argint = 62.200.000 fr. aur[168]. Chiar şi atât de drastic diminuată în calculele specialistului francez, prada de război luată de romani din Dacia a fost considerabilă. Ploaia de aur dacic a determinat o sensibilă redresare a finanţelor imperiului[169], iar preţul aurului a scăzut în întreg imperiul cu 10% şi chiar mai mult. Au fost construite măreţe edificii publice ca forumul lui Traian, temple (templul lui Mars ultor), monumente (Trophaeum Traiani), apeducte, statui de bronz poleite cu aur purtând inscripţia „din avuţia dacilor învinşi au fost făcute".

Civilizaţia dacilor

În linii mari, vom schiţa starea socială şi stadiul la care ajunsese civilizaţia Daciei în momentul penetraţiei romane.

Dacii formau două clase sociale: una extrem de numeroasă locuia în mediul rural, în locuinţe de lemn a căror construcţie, imortalizată de Columna lui Traian din Roma, este asemănătoare cu aceea a caselor ţărăneşti de la munte din România[170].

Ocupaţia de căpetenie a acestor locuitori era munca câmpului şi creşterea vitelor. Ţăranii îşi pregăteau singuri uneltele pe care le foloseau la munca câmpului şi îşi fabricau singuri şi îmbrăcămintea. Ceramica, dezgropată în Ardeal, ne arată că poporul dac cunoştea secretul celor mai fine paste pentru fabricarea vaselor, pe care ei le modelau însă, în forme primitive, reamintind vasele de tip neolitic[171].

În Transilvania, existau ateliere pentru prelucrarea metalelor şi fabricarea armelor. Armele dacilor erau de un tip cu totul necunoscut în celelalte regiuni învecinate (pumnale şi săbii încovoiate)[172].

Locuitorii daci lucrau şi la extragerea aurului din minele munţilor Apuseni şi din nisipul râurilor[173]. S-a descoperit necropola minerilor din munţii Zlatnei[174]. Cele mai recente resturi, scoase la iveală în Transilvania — unde era centrul vieţii dace — dovedesc şi existenţa unei mici industrii casnice[175], lăsând să se întrevadă chiar posibilitatea existenţei unei industrii mai importante[176].

Trebuie să menţionăm o caracteristică a poporului de jos. El purta părul foarte lung (plete)

şi acestui obicei i se datoreşte numele de „cappilati” sub care era cunoscut de romani. Pătura de sus, aristocraţia, numită de romani „pileati”, din mijlocul căreia se alegeau principii domnitori — *regulii* — şi regii[177], locuiau în cetăţi întărite, situate pe înălţimi izolate. Urmele acestor cetăţi, date la iveală în vremurile noastre, ne arată că ele erau foarte puternic fortificate[178].

Bunăstarea acestei aristocraţii pare să fi fost excepţională, după cum rezultă din resturile găsite în jurul cetăţilor, fapt ce se datora desigur, bogăţiilor naturale ale ţării şi aurului munţilor Transilvaniei[179]. Stadiul civilizaţiei dacice era foarte avansat, comparabilă cu aceea a sciţilor, celţilor, grecilor şi romanilor, de la care pătura de sus a dacilor făcuse împrumuturi în cursul timpurilor. INFLUENŢA ROMANĂ ÎN DACIA S-A EXERCITAT CU MULT ÎNAINTEA CUCERIRII EI MILITARE DE CĂTRE ROMANI.

Dl. C. Daicoviciu compară civilizaţia daco-getă din momentul cuceririi Daciei de către romani cu civilizaţia macedoneană”[180], iar „Enciclopedia Britanică” caracterizează stadiul civilizaţiei dace în felul următor: *„Dacii atinseseră atunci când au fost cunoscuţi pentru prima dată de romani, un grad considerabil de civilizaţie”*[181].

Bogăţiile principale ale ţării constau în grâu, miere, piei şi sare[182].

Dacii credeau în nemurirea sufletului şi într-un z suprem, Zamolxis, stăpânul unic al cerului înnourat, pe care-l adorau în peşterile de pe vârful munţilor[183].

Din epoca eneolitică dacii erau practicanţi ai ritului incinerării[184] şi, spre deosebire de celelalte popoare cu care au venit în contact, mormintele daco-gete sunt un model de simplicitate[185]. Mormântul get, cu urna în care se găsea cenuşa defunctului, contrastează în chip izbitor cu mormintele colţilor, în care, laolaltă cu rămăşiţele pământeşti ale defunctului, se aflau resturile obiectelor sacre, a bijuteriilor şi chiar a roţii carului său de luptă. Şi în sobrietatea felului ele a fi îngropaţi vedem noi o mărturie evidentă a simplicităţii ţăranului dac — simplicitate influenţată desigur de îndelungata sa legătură cu natura.

Adăugaţi practica pe o scară întinsă a medicinii poporale, cu nenumăratele ierburi tămăduitoare, ale căror nume dace au fost păstrate de Pedanius Dioscoride[186] şi de Lucius Apuleius[187], pentru a completa tabloul trăsăturilor caracteristice poporului dac, aşa cum a fost el cunoscut de romani la începutul celui de-al doilea secol al erei creştine.

Multe din particularităţile felului de viaţă al ţăranului român din vremea noastră ne reamintesc de simplicitatea vieţii din Dacia.

Este fără îndoială că agricultorii de pretutindeni şi din totdeauna au fost legaţi de pământul pe care-l cultivau cu un ataşament şi o dragoste nespus de puternice. Pasiunea ţăranului român pentru pământul răscolit de plugul şi de mâinile sale, pasiune pe care marele povestitor Mihai Sadoveanu a redat-o în naraţiunile sale istorice şi marele romancier Liviu Rebreanu a redat-o, în chip patetic, în romanul său „Ion” este, însă, unică. Ea îmbracă caracterul simţămintelor primare şi nu poate fi explicată decât printr-o legătură de secole, dacă nu chiar de milenii, între om şi glie.

Fiu al pământului, românul are parcă rădăcini în pământul pe care îl cultivă. Nimic nu-l poate dezrădăcina şi de aceea nici tentaculele oraşelor moderne nu au reuşit să-l smulgă mediului său rural. Chiar şi azi, în epoca industrialismului excesiv, care şi în ţara românească a luat un avânt remarcabil, raportul dintre pătura orăşenească şi aceea de la sate se menţine în proporţie de 80% pentru mediul rural şi 20% pentru cel orăşenesc. Acum o sută de ani, în Principatele Moldova şi Muntenia cel puţin oraşele erau simple târguri şi acelea prea puţin populate. De aceea şi numărul impozant de străini care populează oraşele României. În Ardeal, oraşele îşi datoresc în primul loc înflorirea coloniştilor germani, maghiarii din acele oraşe fiind infiltraţi în centrele urbane foarte recent.

Continuitatea dacică

Adversarii continuităţii elementului românesc pe pământul fostei Dacii, recrutaţi în marea lor majoritate printre învăţaţii, şi mai cu seamă printre pseudo-învăţaţii unguri, contestă desigur orice apropiere între populaţiile care au trăit odinioară în aceste regiuni şi locuitorii români de azi.[188]

Într-adevăr, orice fir, oricât de subţire ar fi el, care ar continua o tradiţie, un obicei, o particularitate, un rit, o credinţă, ar însemna falimentul jalnic al unui sistem creat „de toutes pièces” pentru a sprijini o idee politică.

În cursul ultimului secol a apărut o uriaşă literatură cu caracter antiromânesc datorită

scriitorilor unguri şi câtorva cercetători germani. Sunt, e drept, câteva opere — extrem de puţine la număr — care se menţin în cadrul obiectiv şi imparţial al discuţiei pur ştiinţifice. Dar, repetăm, ele sunt rare. Enorma lor majoritate, însă, sub aspectul exterior al unor preocupări obiective, sunt în realitate, pure lucrări de propagandă, când nu îmbracă caracterul şi mai tendenţios al pamfletului şovin[189].

Ţelul ascuns al adversarilor continuităţii era ca prin îngrămădirea unui material enorm şi prin punerea în discuţie a unor chestiuni în relaţiune foarte vagă cu obiectul principal al problemei, să creeze o stare de confuzie, menită să deruteze chiar de la început pe cititorul străin, dornic să-şi formeze o idee generală asupra problemei. Problema poate fi redusă la liniile ei fundamentale numai prin înlăturarea controverselor create *ad-hoc* şi a căror soluţie nu poate influenţa întru nimic rezolvarea problemei însăşi a continuităţii pe teritoriul Daciei în general, şi al Transilvaniei în special. Vom simplifica deci, şi — împrumutând de la Mareşalul Foch celebra sa formulă de sintetizare şi totodată de simplificare — vom întreba odată cu ilustrul general: „CE VOR DOMNII?"

Răspunsul se desprinde lesne din oricare din operele de mai mare sau mai mică anvergură — publicate în cursul ultimilor şase decenii de scriitorii unguri. Ei vor pur şi simplu să dovedească lumii civilizate că în anul de graţie 896 după Chr., adică atunci când ei au descălecat în Europa Centrală, nu exista pe pământul, odinioară locuit de daci şi de romani, nici urmă din vechile popoare care au populat timp de secole acest pământ. În raport cu românii care se pretind descendenţi din daco-romani, ungurii ar fi deci, primii posesori ai Transilvaniei şi deci, singurii în drept, în virtutea principiului „primilor posesori" a valorifica pretenţii legale asupra acestei regiuni. *Q.E.D.*

Cititorul, care a urmărit expunerea noastră de până acum, se va întreba, desigur mirat, cum e cu putinţă a se formula o asemenea chestiune, când documentele şi urmele arheologice dovedesc că în aceste ţinuturi a locuit timp de milenii o populaţiune foarte densă, cifrată în secolul care a precedat era creştină, la aproape un milion de locuitori[190].

Primii contestatori ai continuităţii româneşti în Dacia se vor fi lovit şi ei desigur, de această obiecţiune, care are caracter de „fine de neprimire" pentru teoria necontinuităţii. Ei au rezolvat însă, foarte uşor obiecţiunea, inspirându-se în această privinţă din procedeul unui romancier francez, care ajungând într-un moment dat să aibă un număr nesfârşit de personaje într-unul din romanele sale „fluviu", pentru a se lepăda de el şi a termina astfel romanul, recurge la un cataclism, destinat să treacă în lumea celor drepţi pe toţi eroii mari şi mici ai romanului. Problema continuităţii cerea însă, un dublu cataclism. Unul, pentru a face să dispară de pe suprafaţa pământului primul element component al românilor: dacii, găsiţi de romani în momentul cuceririi teritoriului provinciei Dacia şi al doilea, pentru înlăturarea completă a populaţiei, după retragerea legiunilor Romei.

Odată porniţi pe panta cataclismelor naţionale, ungurii nu mai aveau alegerea. Ei trebuiau să lase pământul Daciei deşert după retragerea legiunilor romane, căci după ce îi stârpiseră pe daci, dacă i-ar fi lăsat în viaţă pe romanii din Dacia, ar fi contribuit ei înşişi la întărirea unui principiu, întru toate cel mai drag şcolii latiniste din Ardeal şi anume: directa filiaţiune românească, *fără alt amestec pre-roman.*

Dacia devine astfel, prin graţia publiciştilor maghiari, şi după ce a fost dens populată timp de milenii, un teritoriu deşert — *un niemandsland* — şi aceasta nu odată, ci de două ori: 1 — în 106 după Christos, adică în momentul cuceririi Daciei de către Traian şi 2 — în anul 274 după Christos, adică Ia retragerea legiunilor romane din Dacia de Aurelian"[191].

Două cataclisme în timp de 168 ani! Nici Vezuviul nu ar fi fost în stare să facă atât!

Însuşi faptul că pentru dovedirea necontinuităţii daco-romane pe teritoriul Daciei este necesar a se recurge la dispariţia *a două popoare,* dovedeşte cu prisosinţă şubrezenia sistemului politic care se sprijină pe asemenea argumente. Chestiunea a făcut să curgă valuri de cerneală... şi de venin. S-o analizăm, deci, pentru lămurirea cititorului, sub primul ei aspect: *nimicirea completă a Dacilor de către Romani.*

Cel care a lansat masiv această bizară teorie a fost Robert Röesler, care în ale sale „Rumänische Studien" apărut la Lipsea în 1871, arată că Traian a prefăcut Dacia într-un adevărat deşert[192]. Teoria a făcut şcoală, aşa cum este lesne de aşteptat, fiind îmbrăţişată cu entuziasm de toţi scriitorii unguri, care credeau că prin ea dau o lovitură puternică tezei româneşti care afirmă descendenţa românilor din daci şi romani.

Pe ce se bizuie această susţinere?

— Pe două pasaje, unul din Iulian Apostatul şi celălalt din Eutropius.

Împăratul roman Iulian impută, în *Caesares,* împăratului Traian de a fi distrus rasa

geţilor[193], iar istoricul Eutropius în „Breviarul istoriei romane” *(Breviarum ad urbe condita),* pe care însuşi autorul o prezintă ca pe o „scurtă şi sumară expunere”, declară fugitiv: „viris fuerat exhausta”[194].

A interpreta *ad litteram* aceste texte înseamnă a face tabula rasa din întreaga desfăşurare istorică care a urmat cuceririi Daciei de către romani. Este fără îndoială că foarte mulţi daci vor fi fost duşi în captivitate şi că mulţi vor fi pierit în războaiele cu Traian. Nu există exemplu însă, în toată istoria omenirii ca un popor ajuns la un stadiu de civilizaţie atât de evoluat să fi fost distrus în întregime de cuceritori. Împăratul Traian mai purtase război cu dacii şi ocupase în urma primei sale campanii dacice o parte din teritoriul lor, fără să fi pustiit ţara sau să fi exterminat pe locuitori. În timpul celei de-a doua campanii, mulţi daci au trecut de partea lui Traian[195], care nu mai avea de ce să-i omoare, doar numai în cazul că marele împărat roman ar fi ţinut cu tot dinadinsul să dea o satisfacţie istoricilor unguri de astăzi. Textele se referă desigur la o atitudine aspră a cuceritorului, exprimată în termeni exageraţi de istorici, aşa cum au fost relatate în urmă, mii de evenimente din istoria popoarelor. *Aşa se scrie istoria,* este o expresie intrată de mult în limba tuturor popoarelor pentru a exprima denaturările de tot felul comise de acei care au avut sarcina de a retransmite posterităţii evenimentele din timpul, sau din epoca lor.

Dacă faptele s-ar fi petrecut astfel, cum le relatează Iulian Apostatul şi Eutropius desigur că acest eveniment extraordinar — căci este extraordinar să distrugi până *la ultimul* un popor atât de numeros, de vechi şi de evoluat — ar fi găsit ecou răsunător în operele tuturor istoricilor romani. Or, în afară de cele două pasaje succinte, mai sus citate, nimic nu vine să confirme, în alte scrieri, pustiirea Daciei.

Dimpotrivă, toate urmele arheologice, date la iveală în ultimele decenii (şi săpăturile au fost continuate, în România, cu râvnă şi în timpurile din urmă) infirmă în modul cel mai categoric dispariţia vieţii autohtone în Dacia ocupată de romani[196]. Dacă scriitori ca Röesler aveau scuza lipsei lor de informaţii, învăţaţi de talia lui Alföldi (arheolog şi istoric ungur cu renume) nu au nici o scuză atunci când afirmă că: „Traian a extirpat din Dacia pe toţi *pileaţii* (pătura de sus a poporului dac) iar pe ceilalţi, i-a expulzat din Dacia, i-a trimis în trupele auxiliare sau i-a redus în sclavie”[197], repet nici o altă scuză, afară doar de aceea a patimii şovine, atât de caracteristică învăţaţilor unguri.

În sprijinul teoriei sale, Alföldi citează din întreaga istorie romană, extirparea... Breuţilor, trib din Panonia care s-a răsculat împotriva stăpânirii romane[198]. Dacii şi... breuţii. Această apropiere între marele popor dac, a cărui vitejie şi curaj l-a determinat pe însuşi marele Iulius Caesar să pregătească o expediţie împotriva lui, şi minusculul trib panonic al Breuţilor, rezolvă ea însăşi problema într-un sens contrar vederilor lui Alföldi.

Ce a rămas azi din susţinerile lui Röesler şi ale succesorilor săi, ne-o spune germanul W. von Wartburg. Citäm textual: „R. Röesler se bizuie pe multe argumente, din care unele miroase azi „a mucegai (sind heute morsch geworden”)[199].

Se impută mereu românilor lipsa lor de documente pentru dovedirea continuităţii. Justificarea acestei lipse este dublu motivată. În prim loc, este arhicunoscut faptul că poporul român a fost, din timpurile sale cele mai îndepărtate, şi continuă a fi şi azi, un popor de ţărani. Spre deosebire de marea majoritate a popoarelor europene, care au evoluat, după cum vorbeşte Auguste Comte, prin cele trei faze: cucerirea, apărarea, munca productivă, poporul român s-a menţinut — din cauza poziţiei geografice a aşezării sale — timp de milenii în faza, *apărându-se.* Apărarea el şi-a organizat-o în satele îndepărtate şi în munţi. Toţi vechii cronicari români vorbesc de retragerea românilor în văgăunile munţilor în momentul trecerii puhoaielor pustiitoare din răsărit. Însemnatele progrese realizate de români pe tărâmul cultural datează, din această cauză, abia de o sută de ani.

Ţinând cu o mână plugul şi cu alta arma, ţăranul român nu a putut să-şi făurească documente pentru a dovedi ungurilor că... *a existat.*

În al doilea loc, chiar dacă unele documente ar fi existat ele nu ar fi putut să fie păstrate din cauza nesiguranţei vieţii pe care o ducea poporul român, tocmai din cauza necontenitelor încălcări a teritoriului său. Abia trecea un val de năvălitori şi cel următor era la porţile Carpaţilor. Numai înşirarea numelui acestor năvălitori este de natură să te cutremure prin mulţimea lor. La început au venit sarmaţii, apoi goţii, vandalii, gepizii, vizigoţii, taifalii, în urmă iazygii metanaşti, roxolanii, mai apoi hunii, longobarzii, avarii, slavii, bulgarii, pecenegii, cumanii şi la sfârşit ungurii, tătarii, nogaii şi cazarii, ca să pomenim de triburile mai importante, trecând cu vederea grupurile mai mici de năvălitori, cum ar fi de pildă breuţii din Panonia.

Românii nu au prea multe documente scrise pentru a-şi dovedi continuitatea. ROMÂNII ÎŞI DOVEDESC ÎNTÂIETATEA PE TERITORIUL ROMÂNIEI, ÎN GENERAL, ŞI PE ACEL AL TRANSILVANIEI, ÎN SPECIAL, CU ÎNSUŞI PĂMÂNTUL PE CARE TRĂIESC ŞI CARE PĂSTREAZĂ ÎN ADÂNCURILE SALE, MAI RĂSCOLITE, TAINA TRECUTULUI ÎNDEPĂRTAT.

DOCUMENTELE ROMÂNILOR SUNT, ÎN PRIMUL RÂND, URMELE ARHEOLOGICE. Dacă până azi ele nu au fost scoase la iveală sau dacă din cele ce au fost readuse la lumina zilei nu s-au tras toate deducţiile şi concluziile care decurg din ele în chip firesc, este din cauza faptului că pământul care le conţinea a fost timp de un mileniu sub stăpânirea tocmai a acelora care aveau toate motivele să ignore, dacă nu chiar să şi saboteze descoperirea relicvelor trecutului strămoşilor românilor. În cei douăzeci şi doi de ani de conducere românească în Ardealul neciopârţit, săpăturile arheologice au înregistrat însă, progrese uimitoare şi azi» se poate afirma cu tărie, pe baza urmelor date la iveală, *că sub romani au coexistat multă vreme cele două culturi: cea dacă şi cea a cuceritorilor romani.*

În munţii Zlatna s-a descoperit o necropolă a unor mineri, executată de romani, însă fiind destinată unei populaţiuni locale[200].

În regiunea Sibiului, săpăturile recente au dat la iveală la Căşolţ o necropolă *daco-romană,* aparţinând unei populaţii locale; înmormântarea s-a făcut potrivit ritului dac al incinerării iar printre resturile descoperite s-au găsit alături de obiecte de ceramică, tipic romane, şi de monezi imperiale, datând din epoca lui Antonius Pius (138—161) şi a lui Septimius Severus (193—211), vase cu caracter indubitabil dac[201].

La Poiana (Piroboridava) s-a descoperit, de asemenea, un aşezământ daco-roman[202].

Patsch susţine chiar, că târziu, sub romani, organizaţia teritorială *dacă* şi-a păstrat caracterul ei naţional, armătura acestei organizaţii fiind constituită de clasa nobilă a Pileaţilor[203]... extirpată de Alföldi cu concursul *postum* al împăratului Traian.

Învăţatul englez R. Syme afirmă, de asemenea, că limba dacă ar fi continuat a fi vorbită mult timp după ocupaţia romană[204]. Desigur că ea nu era vorbită de legionarii romani de dragul dacilor învinşi!

Câteva exemple din toponimie şi din onomastică precum şi câteva cuvinte din vocabularul românesc, de origine neîndoielnică *dacă,* vin să completeze probele continuităţii dace sub dominaţia romană.

Nu vom urma calea indicată de lingvişti ca Miklosich[205], Kopitar[206], Tomaschek[207] sau Bogdan P. Haşdeu[208], care susţin că orice cuvânt obscur, adică a cărui origine nu poate fi cu siguranţă stabilită, este fără îndoială de origine *dacă* sau iliro-tracă. Nu vom cădea, de asemenea, în păcatul cunoscutului om politic român dr. N. Lupu, care şi-a descoperit târziu veleităţi de istoric, şi care intervertind ordinea naturală a desfăşurării evenimentelor istorice, astfel cum o cunoaştem din documentele necontestate, stabileşte, e drept „pe cale transcedentală", că cele două limbi şi anume „daca" şi „latina" sunt una şi aceeaşi, în Dacia vorbindu-se deci, latina înainte ca această limbă să fi fost vorbită la Roma[209].

Nu vom cădea însă, nici în păcatul contrar, afirmând pur şi simplu, că nici un cuvânt de origine *dacă* nu a fost păstrat de toponimia şi onomastica romană.

Râul Argeş care se varsă în Dunăre este, de pildă, de origine tracă indiscutabilă[210], prefixul „ARGE" intrând şi în componenţa oraşului Argedava, iar apa cu numele de Argeş fiind des întâlnit şi în Armenia, ţară a căror locuitori fac parte din aceeaşi grupă de popoare indo-germane cu tracii.

Dunărea, îşi trage numele de la rădăcina DUNA şi de la sufixul dac necontestat „ris". „DUNA" + RIS = DUNARIS, DUNĂRE[211], numire de azi în limba română a fluviului (la fel NAPARIS, SECARIS etc.).

De asemenea, şi numele românesc al râului Buzău îşi are originea de la tracul BUZFOS[212]. Prutul este şi el de origine tracă, fiind de acum cunoscut, sub o formă (Porata), care reaminteşte numirea românească, de istoricul Herodot[213], ca şi Nistrul pe care geţii îl numeau Tyras[214]. Dacice au fost Maris[215], care a dat Mureşul, Samus[216], din care derivă Someşul, Alutus[217] — Oltul, Tibiscus[218] — Timiş, etc. În sfârşit, numele oraşului transilvănean TURDA este şi el de origine *dacă* indiscutabilă, atât rădăcina TURIS cât şi sufixul DAVA fiind *dace*[219].

Filologii enumeră apoi o serie de cuvinte care pot fi cu certitudine încadrate în substratul autohton dac. De pildă, cuvintele româneşti: barză, mazăre, viezure, ceafă, mânz (acesta din urmă de la iliricul *menzana),* grumaz şi altele[220]. Unii lingvişti printre care se numără şi A. Graur, afirmă de asemenea că sufixul adjectival „esc" din cuvintele: românesc, bulgăresc,

franţuzesc, unguresc, derivă de la sufixul trac „isk”[221], foarte răspândit la popoarele trace şi la cele înrudite cu ele; în fine, alţii (A. Phillipide) consideră ca provenind din onomastica tracă numiri româneşti ca Daşul, Daşova (de la Dasius), Jipa (de la Zapis), Moacă (Muca) [222] ş.a.

Menţionăm, în treacăt, pentru a termina dovezile irefutabile ale continuităţii daco-romane: răscoalele împotriva stăpânitorului roman — mai puternice la moartea învingătorului dacilor, Traian, şi scăzând din intensitate treptat, către sfârşitul secolului II, pe măsură ce procesul de romanizare înaintează —, numărul mare de daci prezenţi în armata romană fie în Dacia Traiană, fie în alte provincii, faptul existenţei stindardului naţional dac şi în timpul stăpânirii romane[223], persistenţa strigătelor de război dace, a armelor lor specifice[224] şi în sfârşit, perpetuarea până la o dată târzie (secolul al IV-lea după Christos) a unor numiri *dace:* Decebalus, Cotiso şi Diurpaneus, date la iveală de descoperirile epigrafice[225].

Perpetuarea cuvintelor, a urmelor toponimice şi onomastice, a diferitelor manifestări din viaţa populaţiunii autohtone, ne învederează până la evidenţă: *Existenţa şi sub romani a unei pături dace şi în special existenţa unei populaţiuni şi după retragerea legiunilor romane, populaţiune care a transmis secolelor următoare moştenirea trecutului.*

Iată, deci, cum deşertul domnului Röesler se populează cu ajutorul probelor evidente, al ştiinţei şi al bunei credinţe în descifrarea tainelor trecutului.

Voi termina acest capitol al lucrării cu o amintire personală.

În peregrinările mele prin Transilvania mi s-a întâmplat să intru într-o dimineaţă în sala de şedinţe a unei Judecătorii de la ţară, în judeţul, prin excelenţă românesc, al Făgăraşului. Sala era plină până la refuz de ţărani, veniţi din împrejurimi ca să li se împartă dreptate. Peste măsură de impresionat am fost zărind printre împricinaţii care aşteptau calmi să le vină rândul la proces, un bătrân cu chipul senin, încadrat de nişte plete ca argintul, şi care părea a fi descins de pe columna traiană din Roma, atât de mare era asemănarea cu chipul imortalizat de artistul roman de acum două milenii. Realitatea pregnantă a faptelor era mai puternică decit toate operele savante, invocate împotriva acestei realităţi zdrobitoare. Ce ridicolă mi-a apărut atunci controversa iscată în jurul afirmaţiunii lui Cichorius[226], după care imaginea dacilor de pe Columnă este aceea a unui popor... *care pleacă.*

Ţăranul român cu pletele argintii, întâlnit pe sala Judecătoriei de ţară din Făgăraş, era cel mai categoric răspuns la toate fanteziile lui Alföldi, Róbert Röesler şi altor *ejusdem farinae.*

...şi atunci îţi pui întrebarea firească, care conţine în acelaşi timp şi răspunsul: *cum să fi plecat acum o mie şi opt sute de ani de pe pământul Daciei, când îi întâlneşti şi azi pe acelaşi pământ?!!...*

II. Romanii

În urma celei de-a doua campanii contra lui Decebal, Dacia, învinsă în 106, este transformată de împăratul Traian în *Provincie romană.*

Victoria avu un asemenea răsunet încât împăratul roman fu cinstit pentru fapta-i de arme atât prin monumentul din Forul Traian de la Roma cât şi printr-un monument, de proporţii impunătoare, ridicat la Tropaeum, actualul Adamclisi din Dobrogea, în România, unde el mai poate fi admirat şi în zilele noastre[227].

Contactul dacilor cu romanii nu datează însă, nici de la cucerirea Daciei de către romani şi nici chiar de la primul război purtat cu ani în urmă de romani împotriva dacilor.

Acest contact datează din timpuri cu mult mai îndepărtate, înainte de a fi fost de natură războinică, relaţiile dacoromâne, s-au dezvoltat pe calea infiltraţiei lor paşnice[228]. De altfel, infiltraţia elenă o explică şi pe acea romană, Dacia era o ţară extrem de bogată şi ajunsese să fie cunoscută, din acest punct de vedere, în întreaga lume, în special graţie aurului din munţii Transilvaniei. Era deci, natural ca romanii să caute a stabili relaţii comerciale cu poporul dac[229].

Literatura latină din secolul I dinainte de Christos şi aceea din secolul I după Christos conţin nenumărate aluzii la adresa daco-geţilor, dovada cea mai peremptorie că Dacia încetase de mult să fie o ţară cu totul izolată de lumea romană[230]. De altfel, în urma cuceririlor lor, romanii ajunseseră să fie în imediata vecinătate a Daciei, cu mult înaintea războaielor purtate de Traian, încă de la cucerirea Macedoniei în anul 168 dinainte de Christos.

Teritoriul dintre Dunăre şi Balcani, cunoscut sub numele de Moesia, începe să fie anexat

Imperiului roman încă din anul 29 înaintea erei creştine: Panonia devenise romană în anul 9 după Christos, sub împăratul Augustus, iar din anul 46 după Christos, Dobrogea, cu cetăţile ei înfloritoare de pe malul Pontului Euxin, făcea parte integrantă din Moesia, adică dintr-o regiune aflată de mult sub control roman. Viaţa romană pulsa deci, la trei margini ale Daciei înainte ca puterea militară a Romei să fi cucerit centrul său vital — Transilvania.

Interpenetraţiunea în acele vremuri îndepărtate se face, de bună seamă, în condiţii cu mult mai favorabile decât în vremea noastră, când atâtea piedici au fost înfiinţate pentru a paraliza relaţiile dintre popoarele învecinate. Nu putem să ne închipuim Dacia nord-dunăreană înconjurată din trei părţi de colonişti romani fără ca totuşi ea să fi suferit influenţa romană. Prin însuşi felul lor de a fi, ţăranii favorizează penetraţiunea străină, menită a complica, dar în acelaşi timp a şi uşura — existenţa lor atât de simplă.

Urmele arheologice vin de altfel să confirme această supoziţie. Cu ocazia săpăturilor din Transilvania şi din Moldova au fost date la iveală numeroase monezi romane datând din secolul al doilea înainte de Christos[231]. Se poate deduce astfel în mod categoric existenţa unor raporturi de ordin economic între daci şi romani cu mult înaintea cuceririi romane. Către anul 100 înaintea erei creştine, dacii au început a fabrica monezile lor naţionale după modelul celor romane. Trei matriţe descoperite la Poiana, în Moldova şi în Transilvania sunt concludente în acest sens[232].

Cetăţile dace de la Costeşti, Muncel (unde, în cursul anului 1944 s-au început o serie de săpături interesante) şi de la Căpâlna nu conţin alte monezi decât acelea de tip roman (original şi contrafăcut), precum şi monezi ale oraşelor greceşti, cu care dacii erau în strânse raporturi comerciale[233]. S-au mai găsit, de asemenea, o seamă de obiecte de provenienţă romană (ceramică, vase de bronz, obiecte de ornamentaţie), fiind toate cu o sută şi chiar cu două sute de ani anterioare ocupaţiei romane[234].

Nicolae Iorga a susţinut că o altă infiltraţie timpurie, care a contribuit la romanizarea Daciei, a fost aceea a ţăranilor romani, colonizaţi în regiunile dunărene din cauza surplusului de populaţie din Peninsula italică[235]. Patsch admite, de asemenea, o colonizare ţărănească romană pe „câmpiile fertile ale Valachiei”[236]. Toate aceste influenţe au contribuit, într-o măsură care nu poate fi azi stabilită cu precizie la cunoaşterea limbii latine în Dacia. Dion Cassius, aminteşte, de pildă, de un mesaj în limba latină pe care dacii l-au adresat lui Traian, în numele lor şi al popoarelor aliate cu ei, înaintea izbucnirii primului război romano-dac[237]. Velleius ne spune, pe de altă parte, că în unele regiuni din Panonia se vorbea latineşte înainte de cucerirea acelei regiuni de romani[238]. Fenomenul citat de Cassius nu este deci izolat ci e caracteristic tuturor popoarelor care veniseră în contact cu romanii. În Dacia, această influenţă romană durează două secole şi mai bine *înaintea cuceririi.* În 106 d. Chr. elementul roman îşi impune net supremaţia, consolidând şi generalizând, prin cucerirea teritoriului, penetraţia paşnică din secolele anterioare. Dominaţia era generală şi îmbrăţişa întregul teritoriu al fostei Dacii din munţii Apuseni şi până la Marea Neagră. Eutropius afirmă că: „Traian supunând Dacia, a adunat acolo mulţimi nenumărate de noroade de pe întreg întinsul imperiului roman, pentru ca să populeze oraşele şi să lucreze oboarele”[239]. În afară de coloniştii originari din Italia, din Dalmaţia, Moesia şi Tracia, au venit şi alţii din Galia, Siria, Asia Mică şi chiar din Africa.

Inscripţiile atestând prezenţa coloniştilor din Orient, sunt în limba latină[240], dovadă că ei proveneau din regiunile complet romanizate, sau, după cum se exprimă Jung din „enclavele latine ale Orientului”[241].

„La glasul de chemare al împăratului, spune Victor Motogna, atraşi de faima pământului avut în grâu, lemn şi metale nobile, au venit colonişti din toate părţile vastei Împărăţii”[242].

Pentru polonezul Bielski (1550), toţi coloniştii, veniţi „ex toto orbe romano”, nu erau decât puşcăriaşi eliberaţi din închisorile romane pentru a coloniza Dacia![243]. Mare trebuie să fi fost numărul puşcăriaşilor romani, dacă se putea popula cu ei „o ţară deşartă”, de întinderea Daciei, întindere pe care Eutropius o socotea atât de enormă, încât o evalua la un milion de paşi[244], Am citat această „fantezie poloneză” pe care ridicolul a distrus-o chiar de la bun început, pentru a învedera patima cu care unii străini au scris istoria românilor.

După puternica răscoală a dacilor din 117 — anul morţii învingătorului lor, Traian — romanii au procedat la o împărţire administrativă a Daciei, menită să le asigure — potrivit principiului lor: „divide et impera” — o mai bună stăpânire a dârzului popor dac. Oltenia şi colţul sud-estic al Transilvaniei formează acum Dacia Inferior, cu capitala la Drobeta; Transilvania şi Banatul — Dacia Superior cu capitala la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, iar partea de nord a Dacici Superior constituia provincia Dacia Porolissensis, cu capitala la

Napoca. Sub înţeleptul împărat Marcus Aurelius, în anii 168—169, Dacia cunoaşte o nouă împărţire administrativă. Dacia Porolissensis rămânea la fel, dar din Dacia Superior şi Dacia Inferior forma Dacia Apulensis, iar din Banat şi Oltenia — Dacia Malvensis[245]. Deşi împărţită în trei, Dacia avea un singur *legatus Augusti propraetore Daciarum trium,* a cărui reşedinţă era la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Napoca, Porolissum, Apulum, Sarmizegetusa şi toate celelalte centre urbane ale Daciei romane erau situate în inima provinciei de peste munţi, unde odinioară înflorise civilizaţia daco-tracă. Centrul vieţii romane gravita deci, tot în Transilvania, leagănul tuturor formelor ele viaţă care s-au succedat în regiunea carpato-dunăreană, din timpuri imemoriale până azi. Acolo, din contactul populaţiunii autohtone cu acela al coloniştilor romani, se zămislea poporul român de azi. Acolo, se exercita presiunea cea mare a spiritualităţii cuceritorilor asupra culturii aborigene, din îngemănarea cărora a izvorât forma nouă de viaţă daco-romană, a cărei evoluţie desigur că ar fi fost cu totul alta, dacă mersul ei firesc n-ar fi fost oprit în mod brusc de năvălirile pustiitoare ale barbarilor.

În Transilvania, au fost instalate marile unităţi militare destinate a asigura paza teritoriului: legiunea XIII Gemina cu garnizoana la Apulum şi legiunea a V-a Macedonică, cu sediul la Potaissa şi tot în Transilvania au luat naştere taberele trupelor auxiliare, acele *castra stativa,* ce împânzeau teritoriul de la graniţa nordică[246], dincolo de care se găsesc dacii liberi şi până în sud-vestul ţării, din Carpaţi până în regiunile occidentale ale Munţilor Apuseni.

Dacia a fost sub stăpânirea romanilor timp de 168 de ani.

A fost suficientă această stăpânire de un secol şi jumătate, pregătită de penetraţiunea paşnică a romanităţii, pentru ca romanizarea provinciei să fie completă şi generală.

Adversarii... a tot ce constituie raport de derivaţie dintre romani şi români, contestă până şi romanizarea Daciei[247]. Argumentul ce se invocă este scurta durată a stăpânirii romane. Ca şi când pentru romanizarea Spaniei sau a Galiei, a fost necesar un timp mai îndelungat! [248]

Romanizarea atât de rapidă a Daciei se explică lesne prin însăşi situaţiunea noii provincii în cadrul Imperiului roman. Dacă analizăm această situaţie, atunci constatăm că nenatural ar fi fost ca „Provincia Dacia", cum numeau romanii teritoriul, *să nu se fi romanizat* în răstimpul unui secol şi jumătate de stăpânire romană[249].

Într-adevăr, pentru Roma, Dacia constituia încă din timpul lui Iuliu Caesar un pericol însemnat care se agravase prin faptul că Imperiul Roman ajunsese să se învecineze din trei părţi cu ţara dacilor. Moesia şi Panonia erau mereu expuse unei invazii dace. Exemplele lui Burebista şi Decebal puteau fi lesne reeditate, mai ales că dacii reuşeau întotdeauna să organizeze în jurul lor concentrarea tuturor triburilor învecinate, ori de câte ori era vorba de o iniţiativă războinică în contra Imperiului roman.

Odată cucerită, Dacia trebuia să fie pusă în imposibilitate de a mai tulbura liniştea imperiului şi, mai mult încă, să devină o citadelă inexpugnabilă pentru alte atacuri care ar fi putut să se servească ca punct de plecare de teritoriul Daciei.

Singura soluţie pentru asigurarea acestui dublu scop strategic era romanizarea rapidă şi completă a provinciei.

Factorul economic trebuie să fi contribuit şi el la grăbirea stabilirii unui contact între metropolă şi noua provincie. Numeroşii comercianţi — *negotiatores* — organizaţi pe colegii în cele trei provincii ale Daciei, sunt cea mai elocventă dovadă a ritmului activ în care se desfăşura viaţa economică a provinciei cucerită de romani[250]. Reţeaua de şosele care lega între ele principalele oraşe ale Daciei şi pe acestea cu ţările învecinate: Panonia, Moesia Inferior şi Moesia Superior, este şi ea o dovadă a acestei activităţi[251].

Trebuie menţionată în mod special marea şosea care străbătea Ardealul, trecea prin păsurile Carpaţilor şi de acolo prin Moldova de sud se îndrepta înspre Moesia Inferior până la cetăţile greco-romane de pe litoralul Mării Negre[252]. UNITATEA ÎNTREGII DACII NU SE DEZMINTE NICI SUB ROMANI.

Construirea reţelei de şosele urmează, de altfel, ritmul rapid al romanizării provinciei. În anul 106 Dacia este transformată în provincie romană; în 108 şoseaua principală care traversa întregul teritoriu din nord, de la Porolissum până în sud-vest, era terminată[253].

În jurul centrelor militare au luat naştere târguri cu meseriaşi veniţi din toate părţile imperiului, iar în oraşe şi la sate veteranii eliberaţi din armată, după un serviciu care dura până la 25 ani, îngroşau rândurile acelora care trebuiau să contribuie la romanizarea în profunzime a provinciei.

Faptul că sub împăratul Commodus, adică numai după 80 de ani de la cucerirea Daciei, 12.000 daci liberi au fost transplantaţi din teritoriile lor în Dacia Romană[254] dovedeşte că romanizarea făcuse paşi atât de mari încât pentru cuceritori exista certitudinea lipsei oricărui pericol de pe urma acestei transplantări şi siguranţa unei asimilări rapide a acestor barbari.

Trebuie adăugat că pătura suprapusă dacă se romanizase chiar de la începutul stăpânirii romane şi că romanizarea populaţiei de la sate a fost grăbită de faptul participării populaţiei autohtone în trupele auxiliare şi în miliţiile create pentru apărarea frontierelor[255].

Fr. Altheim caracterizează situaţia spunând că „ÎN DACIA LOCUITORII AU VRUT SĂ FIE ROMANI"[256].

Legiunile, trupele auxiliare, veteranii, coloniştii din oraşe şi de la sate: negustori, meseriaşi, ţărani, ingineri, lucrătorii din minele de aur din Munţii Apuseni (Bruda, Ampelum) şi din Munţii Rodnei, acei de la carierele, de marmoră din Bucova, Deva, Călan şi Turda, acei din minele de fier din regiunea Hunedoarei, lucrătorii din carierele de sare şi acei din pădurile seculare carpatice, iată atâtea elemente romane sau de mult romanizate, care au contribuit la romanizarea Daciei.

Viaţa care se desfăşura în numeroasele centre urbane — municipii şi colonii — precum şi în burgurile mai mici — *viei, pagi, canabae* — purta cea mai autentică pecete romană.

Urmele arheologice scoase la iveală cu ocazia săpăturilor de la Grădiştea (judeţul Hunedoara), adică pe locul unde cu 1800 de ani în urmă se ridica maiestuoasă Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica — mai târziu Sarmizegetusa — au dezvăluit un complex de manifestări ale vieţii orăşeneşti romane din Dacia, demn de însăşi viaţa metropolei imperiului. Temple, edificii publice, un amfiteatru, palate, terme, au fost dezgropate rând pe rând, dând la iveală strălucitoarea civilizaţie a daco-romanilor.[257]

Călătorul care vizitează ruinele recent dezgropate are impresia că se găseşte nu pe pământul îndepărtat al Daciei, ci pe însăşi solul Italiei. Profesorul C. Daicoviciu, sub conducerea căruia s-au întreprins săpăturile de la Sarmizegetusa, scrie: „Pe zi ce trece, săpăturile arheologice evidenţiază o întindere şi o intensitate nebănuită a vieţii romane".[258]

Organizatori geniali, romanii n-au neglijat absolut nici un compartiment al vieţii dace, păşind şi la romanizarea păturii rurale prin introducerea normativului de viaţă ţărănească romană. Chiar după primul război romano-dac, găsim în valea inferioară a Oltului, anexată Moesiei superioare înainte de transformarea Daciei în provincie romană, organizarea indigenilor pe territorie şi cu concilii de curiales, identic cu acelea din peninsula italică.[259]

Rezultă clar din cele ce preced că romanizarea Daciei s-a făcut într-un ritm rapid şi după un plan sistematic, realizându-se astfel în scurtă vreme o absorbţiune cvasi-completă a tuturor elementelor dace de pe întreaga suprafaţă a provinciei.[260]

Era de aşteptat ca şi romanizarea completă a Daciei să fie pusă în discuţie de objectorii „din principiu" ai tuturor realităţilor istorice din trecutul îndepărtat al românilor.

De data aceasta s-a susţinut că populaţia care a colonizat Dacia nu era romană, ci de obârşie... orientală[261] şi că dovada o constituie nu ştiu ce statistică privitoare la zeii adoraţi de poporul daco... oriental.

După ce s-a afirmat că Dacia a fost colonizată cu romani, dar că aceştia fuseseră scoşi în prealabil din închisorile Imperiului[262] (palatele şi termele luxoase din Dacia desigur că pentru ei fuseseră clădite!), iată acum o nouă formulă lansată de denigratorii cu orice preţ al românismului!

Împărtăşim punctul de vedere al acelora care susţin că statisticile sunt o reprezentare abstractă a unor realităţi vii. Pentru valabilitatea lor se impune, însă, ca ele să fie obiective, generale şi atotcuprinzătoare. Astfel, ele devin, cum le-a numit un umorist francez, o formă organizată a minciunii. Statistica cu zeii orientali, cărora li s-au ridicat altare în Dacia, cuprinde un număr infim de mărturii[263]; ea priveşte o categorie limitată de persoane şi nu relevă absolut nimic. Întrucât în acea epocă îndepărtată, gratie libertăţii religioase acordată de romani provinciilor cucerite, daco-romanii puteau să se închine şi ei zeilor orientali.

Avem la dispoziţie însă, o altă numărătoare, mai cuprinzătoare şi mai demnă de luat în consideraţiune: aceea a mărturiilor epigrafice rămase de la daco-romani. Din cele 2000 mărturii, date la iveală de săpăturile arheologice, 1980 sunt latine şi numai 20 sunt scrise în limba greacă şi palmiră.[264] Ce probă mai evidentă despre latinitatea dacoromânilor?!...

Oricât de numeroşi ar fi fost însă agenţii romanizării, ei nu ar fi reuşit desigur să transforme atât de radical aspectul provinciei, dacă nu ar fi fost uşuraţi în sarcina lor de superioritatea spirituală a romanilor asupra dacilor şi de puterea de penetraţie a limbii latine.

Obligativitatea întrebuinţării limbii latine pe întreg teritoriul provinciei cucerite este unanim recunoscută. Puterea de absorbţie a limbii cuceritorilor provine în prim loc din însăşi situaţia dominantă a romanilor, care impunându-şi instituţiile şi formele lor de viaţă, îşi impuneau concomitent şi cuvintele corespunzătoare şi, în al doilea loc, din soliditatea armăturii limbii latine.

Un exemplu datând din timpuri mai apropiate ilustrează în chipul ei cel mai elocvent acest adevăr. Într-un moment dat românii au avut de suferit influenţa slavilor, în tovărăşia cărora poporul român, rezultat din fuziunea dacilor cu romanii, a conlocuit timp de câteva secole.

Din lupta între cele două elemente: românesc şi slav, românii au ieşit de două ori biruitori. Prima dată, când i-au asimilat pe slavi şi a doua oară, când au asimilat limba slavă.

Din această competiţiune, care a durat timp de câteva sute de ani, limba românească a avut de suferit puternice influenţe slave. Astfel, din statistica lui Cihac, dresată în 1879, rezultă că din cele 5.765 cuvinte ale limbii române, 2.361 sunt slave şi numai 1.165 sunt latine.[265] OSATURA, ÎNSĂ, A LIMBII ROMÂNE, A RĂMAS NEATINSĂ. Prin structura ei, limba românească este o limbă eminamente latină şi prezintă unele apropieri esenţiale de limba latină, pe care nu le întâlnim nici la limbile latine din Occidentul Europei. Or, este lesne de înţeles că ceea ce a reieşit să realizeze limba română faţă de limba slavă în raporturile de la egal la egal, a reuşit cu mai multă uşurinţă însă, să înfăptuiască limba latină faţă de aceea a dacilor în raporturile de la cuceritor la învins.

Fenomenul nu este nici măcar specific Daciei, ci îmbracă caracterul generalităţii, fiind întâlnit oriunde dominaţia romană a fost exercitată în mod efectiv şi durabil.

Eliminarea limbii dace nu este deci rezultatul unui miracol — istoria nu cunoaşte minuni! — ci acela al unui complex de împrejurări istorice în corelaţie strânsă unele cu altele.

În lumina fenomenelor de mai sus, nimic mai natural decât romanizarea completă a Daciei în timp de un secol şi jumătate, precum nimic mai firesc decât latinizarea graiului autohtonilor, în acelaşi răstimp.

Este foarte probabil că la această dispariţie a elementului autohton în masa cuceritorilor să fi contribuit şi înfrăţirea de destin a celor două popoare în faţa năvălirilor barbarilor atraşi de bogăţia şi de bunăstarea provinciei, într-adevăr, în răstimpul celor 168 de ani de stăpânire romană, Dacia nu s-a bucurat decât de patru decenii de linişte completă (193—235); epoca împăraţilor Severi, cea mai înfloritoare epocă din istoria Daciei romane. Este de menţionat că în această perioadă, locuitorii Daciei au devenit cu toţii cetăţeni romani graţie faimosului edict al lui Caracala din anul 212.[266]

În restul timpului, Dacia a fost greu încercată de incursiunile vecinilor, incursiuni care de multe ori au luat caracterul unor adevărate pustiiri.[267] Legiunile romane şi trupele ajutătoare au redus, rând pe rând, la tăcere, pe iazygi, roxalani, lacringi, pe quazi, marcomani şi pe Asdingi, restabilind ordinea şi autoritatea Romei.[268]

Mai grea a fost lupta în contra dacilor liberi pe care i-a învins însă Maximinus, luând numele de *Dacicus Maximus*[269] în amintirea acestei victorii şi Philippus Arabus, căruia i s-a conferit titlul de *Carpicus Maximus.*[270]

Prin instaurarea anarhiei militare în fruntea Imperiului roman, prestigiul şi autoritatea Romei s-au resimţit adânc.

Goţii, profitând de fisurile adânci pe care discordia le-a produs în conducerea imperiului, au început seria năvălirilor în provinciile sud-dunărene Moesia şi Iliria, reuşind să coalizeze în jurul lor forţele tuturor barbarilor care înconjurau pământul Daciei.[271]

Situaţia tulbure care caracterizează această epocă a dat naştere la o serie de divergenţe cu privire la momentul retragerii legiunilor romane din Dacia. Ungurii susţin, de pildă, că stăpânirea romană era de acum zdruncinată în timpul lui Philippus Arabus (244 — 241), adică cu mult înaintea domniei lui Aurelian.[272]

Scurtând perioada stăpânirii romane, ungurii se menţin în nota lor obişnuită de a interpreta *pro cauza,* toate evenimentele istorice româneşti şi pre-româneşti. O stăpânire mai scurtă presupune o romanitate mai slabă, iar retragerea progresivă a coloniştilor din Dacia pregăteşte în mod lent „marea scenă" a teoriei discontinuităţii: părăsirea *definitivă* şi *completă* a Daciei de către Aurelian.[273] Eutropius, susţine că Dacia a fost „pierdută" sub Gallienus şi a fost „părăsită" sub Aurelian.[274] Contradicţia este, socotim noi, numai aparentă, căci teritoriile la care se referă istoricul roman în cele două pasaje ale sale, sunt distincte unele de altele. Sub Gallienus a fost pierdut controlul asupra regiunii de la Nordul Dunării înglobând Muntenia şi Sudul Moldovei, iar sub Aurelian, însăşi provincia Daciei, adică Transilvania de azi, Banatul şi Oltenia, de unde au fost evacuate armatele romane, administraţia şi parte a

populaţiei. Felul în care sunt redactate cele două pasaje din Eutropius nu se pretează la altă interpretare.

Astfel, pe câtă vreme primul text vorbeşte de Dacia din Nordul Dunării, al doilea aminteşte de regiunea dacică transformată în provincie, adică de Transilvania de azi, Banatul şi Oltenia.

Este de asemenea posibil ca Eutropius să se fi referit, vorbind despre „pierderea" Daciei la faptul că înainte încă de retragerea romanilor, goţii pătrunseseră pe teritoriul Daciei, astfel încât pierderea provinciei este relatată mai mult ca o stare de fapt decât ca una de drept.

Ritterling[275] şi Vulić[276] susţin că retragerea legiunilor romane a fost efectuată sub Aurelian, când a şi fost „părăsită" Dacia.

Patsch susţine că legiunile n-au fost retrase sub Gallienus, dar că ele au fost restrânse numai în acea epocă.[277]

Urmele argheologice au tranşat însă şi această controversată problemă ca şi pe multe altele din trecutul vieţii româneşti. S-au găsit urme ale stăpânirii romane datând din timpul lui Aurelian. Afirmaţiile lui Alföldi sunt contrazise atât de urmele monumentelor şi ale templelor datând din epoca posterioară lui Philippus Arabus, cât şi de resturile epigrafice, confirmând existenţa legiunilor romane până în timpul lui Aurelian.[278]

Sub Aurelian, condiţiile care au militat pentru înfiinţarea unei citadele puternice carpato-dunărene schimbându-se radical, iar păstrarea unor provincii marginale periclitând însăşi soarta imperiului, s-a impus ca soluţie cea mai bună retragerea din Dacia a legiunilor şi a aparatului administrativ roman, aşezate de împărat, în urmă, în sudul Dunării, unde s-a înfiinţat astfel *Dacia-Aureliană* cu cele două subdiviziuni ale ei: Dacia-Ripensis şi Dacia Mediteranea.[279]

Problema continuităţii daco-romane

Evacuarea armatei şi administraţiei daco-romane şi a unei părţi a populaţiei romane din Dacia este un eveniment istoric care nu depăşeşte în amploare retragerile obişnuite din teritorii, pe care cuceritorii le-au efectuat din totdeauna atunci când schimbarea condiţiilor impuneau retragerea.

În discuţia chestiunii au intervenit, însă, consideraţiuni importante de ordin politic, care au schimbat aspectul real al problemei, transformându-l.

În lupta pentru Transilvania, chestiunea „abandonului" Daciei romane a luat proporţii nebănuite. Ungurii îşi sprijină pe ea întregul eşafodaj al teoriei „primilor posedanţi".

În linii mari, problema este prezentată în felul următor: Aurelian a abandonat goţilor Dacia, evacuând *complet* provincia, care a rămas astfel din nou un deşert, după cum tuse se şi la venirea romanilor, cu un veac şi jumătate înainte, într-un cuvânt, teoria cataclismelor ciclice daco-romane!...

Xu este prima dată în istoria popoarelor când, „politicul" denaturează faptele istorice cele mai obiective. În breviarul istoriei Angliei, datorat lui William Ralph Inge, autorul, analizând elementele componente ale poporului englez de azi, spune că chestiunea, în afară de dificultăţile inerente, mai prezintă şi complicaţia intervenţiei elementelor politice şi a prejudecăţilor („The probleme are complicated by politics and prejudice").[280] Şi d-l Inge ilustrează afirmaţia sa, arătând că pe vremuri englezii erau mândri de obârşia lor teutonă şi se declarau urmaşi ai anglo-saxonilor, cu un infim amestec de sânge celt.

A intervenit însă războiul mondial din 1914, care i-a găsit pe „teutonii germani" faţă în faţă cu „teutonii englezi" pe câmpurile de luptă şi întrucât din această cauză în Anglia tot ce era german căzuse în dizgraţie, teoria originii etnice germane a avut aceeaşi soartă. Pseudo-învăţaţii, răsăriţi peste noapte, au lansat atunci teoria originii celte a poporului englez... cu puţin amestec de sânge german.[281]

În Anglia, însă, umorul ucide tentativele semidocţilor de a se plasa în galeria oamenilor de ştiinţă, spre deosebire de Ungaria, unde teoriile înfeudate politicii şoviniste sunt ridicate la rangul de ştiinţă, iar scriitorii, deformând istoria în scopuri naţional-şovine, sunt decretaţi savanţi.

Care este argumentul capital pe care ungurii şi unii dintre germani îl aduc în sprijinul teoriei susţinute?

Lipsa documentului scris şi a oricărei inscripţii atestând prezenţa românilor în Dacia între anii 274, dată când romanii au evacuat provincia şi până la începutul secolului al XIII-lea, când românii sunt menţionaţi pe aceleaşi locuri.

Lipsa de documente, deci: lipsa oricărei forme de viaţă autohtonă, deci: discontinuitate între elementul daco-roman şi cel românesc.

Timp de 7.000 de ani un gol imens în centrul Europei, în cea mai fertilă şi mai bogată regiune a continentului, gol pe care aveau să-l umple ungurii abia în secolul al IX-lea.

Situaţiunea astfel cum este prezentată de unguri, prezintă următorul triplu aspect: 1. Sub Aurelian daco-romanii au părăsit cu toţii Dacia, care a devenit astfel un deşert; 2. Daco-romanii au format poporul românesc undeva în sudul Dunării; 3. În secolul al XIII-lea poporul astfel format, se găseşte pe pământul fostei provincii Dacia, în număr destul de însemnat. Aceasta este cel puţin versiunea cea mai curentă a teoriei discontinuităţii sau a imigraţiunii. Pentru ca această teorie să fie exactă trebuie neapărat ca cele trei elemente de bază să reprezinte în chip absolut realitatea. Or, după cum vom vedea mai jos, toţi aceşti trei factori pe care se sprijină construcţia istoricilor unguri, nu sunt decât în parte reprezentarea realităţii, ei nu conţin decât o parte de adevăr. O astfel de construcţie este deci, menită să se prăbuşească mai devreme sau mai târziu.

Dar, fără o cercetare prealabilă a exactităţii sau inexactităţii celor trei elemente fundamentale ale problemei, o obiecţiune ia naştere la simpla ei enunţare.

Oraşele Daciei au fost distruse. Satele, pustiite. Populaţia evacuată. Nu a rămas nici urmă din vechile aşezăminte după trecerea barbarilor cotropitori.

CUM ESTE ATUNCI POSIBIL CA DUPĂ O MIE DE ANI UN NOU POPOR SĂ VINĂ ŞI SĂ SE AŞEZE PE ACELEAŞI LOCURI — EXACT PE ACELEAŞI — ŞI SĂ POPULEZE ACELEAŞI REGIUNI — EXACT ACELEAŞI CA ALE DACO-ROMANILOR?

Conturul României concordă perfect cu conturul Daciei. Răspândirea românilor corespunde perfect cu aceea a poporului daco-roman.

Erau romanii în nord la Porolissum, sunt şi azi români pe aceleaşi locuri la Moigrad. Erau romani în centrul Transilvaniei la Apulum, la Potaissa, la Napoca, sunt azi români în aceleaşi centre urbane ale Transilvaniei la: Alba Iulia, Turda şi Cluj.

Se vorbea latina daco-romanilor în sud la Drobeta, la Tibiscum, în sud-vest, la Civitas Cibinensis, în sud-est. Se vorbeşte astăzi latina românilor la Turnu-Severin, la Caransebeş şi la Sibiu.

Cum se explică, se întreba Vasile Pârvan, că românii nu au nimerit puţin mai la apus sau puţin mai la răsărit decât strămoşii lor daco-romani?[282] Iar celebrul geograf Kiepert, combătând afirmaţiile roesleriene, arată că argumentul principal care se opune acestei teorii este tocmai faptul că „caroul în care se vorbeşte azi limba română dincoace de Dunăre cade tocmai pe hotarele vechii provincii Dacia".[283]

„Unde a fost vechiul păstor trac — zice istoricul Nicolae Iorga — pe locul acela s-a aşezat romanul; unde a fost cetatea romanului s-a aşezat cetatea de mai târziu a Domnului nostru, unde a fost satul dac odinioară, dăinuieşte satul de acum. N-a fost nici o soluţie de continuitate în dezvoltarea lucrurilor care s-au petrecut aici de la anul 2000 înainte de Christos până la apropierea anului 2000 după Christos".

Dacă lucrurile s-ar fi petrecut aşa, precum susţin scriitorii unguri, inspirându-se de la Röesler, atunci desigur că prezenţa românilor pe locurile de azi nu ar putea fi explicată decât printr-un miracol.

După seria cataclismelor, iat-o inaugurată şi pe aceea a miracolelor, căci vom vedea că fanteziile istorico-politice ale vecinilor României au dus la asemenea rezultate paradoxale, încât nu odată a fost necesar să se facă apel la intervenţia elementului „miracol" pentru explicarea celor mai simple şi mai elementare probleme din istoria Românilor.

Discontinuitatea ne duce în mod logic la soluţii supranaturale — miraculoase. *Ea se exclude astfel de la sine impunând cea de a doua soluţie: a continuităţii elementului daca-roman pe teritoriul Daciei.*

„Problema continuităţii, spunea istoricul român A. D. Xenopol, *este însăşi dreptul românilor de a trăi pe pământul pe care-l ocupă".*

Este natural deci ca această problemă să fi preocupat în gradul cel mai înalt pe acei care, din consideraţii politice, aveau interesul să conteste românilor dreptul de a trăi, dacă nu pe întreg pământul pe care-l ocupă, cel puţin pe acel al Transilvaniei. Nu este deci o simplă coincidenţă faptul că cei mai înverşunaţi susţinători ai teoriei imigraţiunii se recrutează aproape exclusiv printre unguri. Trebuie să menţionăm de la început că toate teoriile privitoare la locul formării poporului român şi la problema continuităţii, care au fost lansate la sfârşitul secolului trecut şi la începutul secolului nostru, sunt simple ipoteze, fără absolut nici o bază ştiinţifică. Atâtea păreri câte capete, câte interese, câte veleităţi de originalitate.

Românii nu aveau nimic de dovedit; ei formau imensa majoritate pe pământul pe care-l locuiau din timpuri străvechi. Cine contestă un drept câştigat sau o situaţiune de fapt, trebuie să dovedească caracterul lor precar.

Posesiunea, după cum se exprimă o veche vorbă engleză, *reprezintă nouă părţi din drept.*

Or, la baza tuturor teoriilor lansate de adversarii continuităţii, nu există nici o dovadă, ci sunt simple afirmaţiuni, simple prezumţii, simple ipoteze. Câmpul ipotezelor însă este imens. Şi el a fost atribuit în întregime de imaginaţia bogată a pseudo-învăţaţilor din fosta împărăţie a Austro-Ungariei. Astfel, unii situează obârşia românilor în Romagna (Rethy[284] şi Karacsonyi[285]), alţii o plasează în nordul Adriaticei (De Bertha[286]) şi în fine alţii îi fac pe români să vină tocmai din Italia meridională (János Szeckély[287]).

Dar unde oare nu a fost plasată ţara de origine a românilor? În Iliria (Kopitar[288] şi Miklosich[289]), în Timoc-Morava (Mutafciev[290]), în Serbia de azi (Tomaschek[291] Weigand[292]), în Moesia,[293] în Tesalia,[294] în Dardania,[295] într-un cuvânt în toate colţurile Peninsulei Balcanice, iar un scriitor a avut chiar fantezia să susţină că ţara de obârşie a românilor s-ar găsi în îndepărtatul Turkestan. E drept... cu precizarea „ştiinţifică" că e vorba de Turkestanul Apusean (Peisker[296]).

Turkestanul vestic ori Italia meridională!? *De ce nu pur şi simplu Transilvania, adică fosta Dacie*??!... Pentru că astfel nu s-ar fi putut pretinde, aşa cum o fac toţi istoricii unguri, că la venirea lor în Transilvania, au găsit doar câteva răzleţe aşezări slave, avare şi turco-bulgare!

Pentru justificarea unei stăpâniri care n-a avut nici măcar meritul de a fi fost tolerantă faţă de „majoritatea minoritară" a românilor, s-a încercat denaturarea şi falsificarea unor împrejurări istorice pe care raţiunea cea mai elementară le impune cu puterea unei axiome indiscutabile.

Primul postulat al teoriei discontinuităţii este acel al evacuării integrale a Daciei de totalitatea populaţiunii de la oraşe şi de la sate, în momentul năvălirii barbarilor.

Trebuie să reamintim cu acest prilej, că Dacia era una din regiunile europene cele mai populate şi că marea masă a locuitorilor era formată din cultivatorii de pământ.

Vasile Pârvan evaluează la zece locuitori densitatea pe kmp în Dacia. Populaţia provinciei romanizate trebuie să fi atins cifra de aproape un milion de locuitori, dacă luăm în considerare populaţia autohtonă, coloniştii, veteranii, legiunile şi trupele ajutătoare, precum şi întregul aparat administrativ şi judecătoresc al provinciei.[297]

Istoricii care se ocupă de strămutarea populaţiei din Dacia în sudul Dunării (Flavius Vopiscus[298] — căruia Röesler îi decerna din această cauză calificativul de „prea înţeleptul istoric"[299] — Sextus Rufus şi Eutropius) ne arată că populaţia a fost transferată în Dacia cea nouă, regiune situată în mijlocul Moesiei.

Credem că este nimerit a sublinia că atât Eutropius cât şi Rufus vorbesc de evacuarea *romanilor,* iar nu de aceea a daco-romanilor.

Eutropius spune textual: „Abductosque Romanos, ex urbibus et agris Daciae",[300] iar Sextus Rufus se exprimă aproape la fel, zicând: „translatio exinde Romanis dus Daciae".[301]

Credinţa noastră fermă este că prin „roman" cei doi istorici au înţeles numai acea pătură a populaţiunii din Dacia, a cărei aşezare nu avea caracter de permanenţă: legiunile în fiinţă la evacuarea Daciei, trupele ajutătoare şi aparatul administrativ, veşnic reînnoit şi a cărei asimilare nu se produsese încă cu populaţiunea autohtonă a daco-romanilor.

Popoarele nu fug

Nu există în toată istoria omenirii, începând din timpurile cele mai îndepărtate şi până în zilele noastre, un singur exemplu al unei populaţiuni numeroase şi stabile care să fi părăsit ţara în faţa invaziei unor năvălitori.

De ce ar fi făcut excepţie tocmai daco-romanii, popor eminamente agricol cu rădăcini milenare în pământul pe care-l locuiau? Fugit-au strămoşii lor, tracii, în faţa năvălirii cimmerienilor, a sciţilor, a celţilor? Fugita-au urmaşii lor în faţa celei mai teribile năvăliri prădalnice, a tătarilor? Nu. Atunci, de ce să-i considerăm mereu pe daco-romani ca fiind singurul popor din lume menit să ilustreze toate excepţiile istoriei şi toate extravaganţele istoricilor?

„N-au fugit, zice istoricul C. C. Ciurescu, nici galo-romanii în faţa francilor, n-au fugit nici italienii în faţa goţilor şi apoi a longobarzilor, n-au fugit nici mai târziu sârbii, grecii şi bulgarii în faţa turcilor. N-am fugit nici noi în faţa tătarilor, aşadar nici strămoşii noştri daco-romani în faţa goţilor".[302]

Este foarte probabil ca pe lângă categoriile de persoane sus-menţionate, să fi părăsit Dacia şi o parte din pătura suprapusă a provinciei, bogătaşii, aristocraţii, care aveau posibilitatea să-şi ducă averea şi să-şi întemeieze o nouă viaţă peste Dunăre. Ţăranii, ei nu şi-au părăsit niciodată, în faţa celor mai pustiitoare furtuni pământul pe care locuiau şi pe care-l cultivau, pământ care constituia singura lor avere.

Toţi istoricii români şi străini care şi-au pus erudiţia în slujba unei singure pasiuni: adevărul, au susţinut această teză.[303] A trebuit să vină războiul mondial, pentru ca aceste susţineri elementare să-şi găsească o confirmare desăvârşită.

Provinciile româneşti Basarabia şi Bucovina, au fost încălcate în mod brutal de vecinul de la răsărit. Nu era vorba de o cucerire militară obişnuită care schimbă elementul dominant, lăsând să subziste instituţiile şi felul de trai al poporului. Ne aflăm în faţa unei destrămări a structurii sociale şi a unei desfiinţări complete a instituţiilor de bază ale vieţii naţionale. În faţa năvălirii pustiitoare, atingând atât viaţa spirituală, cât şi aceea materială a poporului român, au părăsit căminurile numai acei care aveau posibilitatea să-şi înjghebe un nou cămin în altă parte. Au plecat — ca şi altă dată în Dacia — funcţionarii, armata, aparatul de stat, intelectualii şi o mare parte din oamenii bogaţi. Au rămas — tot aşa ca odinioară în Dacia — ţăranii, care nu numai că sunt legaţi de pământul locuit de ei, ci sunt înfrăţiţi cu el.

Dar unde să fi fugit sutele de mii de daco-romani? În Moesia? Dar oare Moesia era mai puţin expusă prădăciunilor şi devastărilor popoarelor barbare? Toţi istoricii antici şi moderni sunt unanimi în a recunoaşte că ţinta principală a atacurilor goţilor şi a aliaţilor lor era regiunea din sudul Dunării.[304]

După moartea lui Philippus Arabus, goţii, carpii, taifalii, asdingii, peucinii, sub conducerea

lui Argaith şi a lui Gunterich — în număr de 300.000 — trecură Dunărea în Moesia inferioară. [305]

În timpul lui Decius, goţii, sub conducerea lui Kniwa, invadară din nou Moesia. [306]

În timpul domniei lui Valerianus şi Gallenius, invaziile goţilor în sudul Dunării devin aproape periodice. [307]

Sub Aurelian, vizigoţii trec în dreapta Dunării sub conducerea lui Canabaude. [308]

Ce sens ar fi avut transferarea întregii populaţii dacoromâne dintr-o regiune expusă unei primejdii grave într-o alta şi mai expusă încă?

Istoricii mai adaugă un argument care merită a fi luat în considerare: goţii, înşişi, cărora li s-a abandonat provincia Dacia, trebuie să fi fost primii care să se fi opus la dezorganizarea întregii vieţi a provinciei prin transferarea în altă parte a localnicilor, a tuturor localnicilor. [309]

În ipoteza în care interpretarea restrictivă pe care o dăm noi textelor „prea înţeleptului" Vopiscus şi a lui Eutropius n-ar fi exacte, cum s-ar putea concilia textele cu realitatea faptelor? Nimic mai simplu: a nu le interpreta *à la lettre*. De altfel, critica istorică contemporană germană a arătat cât de relative sunt relatările istoricilor din primele secole de după Christos.

Dar, istoricii unguri contemporani ne furnizează ei înşişi material pentru a situa în adevărata lor lumină relatările istorice, purtând amprenta literaturii.

Astfel, d-l Tibor Echardt, istorisind invazia tătarilor în Ungaria, scrie textual:

„În 1241, regele Ungariei suferi o înfrângere zdrobitoare din partea tătarilor care invadaseră ţara din trei părţi. Cu o forţă irezistibilă, acest val al marilor migraţiuni a măturat, dintr-un capăt la celălalt, teritoriul ungar şi dacă opera civilizatorie a Arpazilor nu a fost distrusă complet, aceasta se datoreşte unei simple întâmplări: moartea marelui Han al Tătarilor. Câteva castele, câteva oraşe bine fortificate, sunt singurele care au rezistat acestei distrugeri formidabile". [310]

Dacă s-ar aplica acestui text, metoda de interpretare pe care istoricii unguri şi saşi au aplicat-o textelor din Flavius Vopiscus, Sextus Rufus şi Eutropius, concluziile n-ar fi deloc pe placul patrioţilor unguri care se reclamă descendenţi direcţi din maghiarii Sfântului Ştefan. Filiaţiunea ar fi distrusă de invazia tătarilor şi o nouă teorie a continuităţii ar lua naştere, *de data aceasta însă, privind istoria Ungariei.*

Marea majoritate a scriitorilor care se raliază la teoria imigraţiunii, admit că românii se aflau de acum în Transilvania în epoca invaziei tătarilor. Or, dacă ei au fost *complet* decimaţi de tătari, cum rămâne cu milioanele de români aflători pe teritoriul Transilvaniei? S-au născut şi ei prin generaţie spontanee sau poate sunt urmaşii direcţi ai castelanilor de care vorbeşte d. Tibor Eckhardt...?!

Tătarii au prădat şi au distrus tot ce le-a ieşit în cale cu o violenţă neegalată de nici unul din barbarii care i-au precedat; ei nu au reuşit, totuşi, să distrugă *toate* aşezările omeneşti şi să extirpe orice urmă de viaţă omenească. Pătura rurală şi parte chiar din cea orăşenească a înfruntat vijelia şi, ca trestia, s-a încovoiat, fără însă să se frângă. Toţi istoricii unguri — inclusiv d. Tibor Eckhardt — după ce pomenesc de pustiirea ţării de către tătari, continuă să nareze evenimentele istorice ce au urmat, fără întrerupere, ocupându-se de influenţele invaziei asupra structurii interne a ţării şi asupra politicii externe a regelui Bela al IV-lea, reîntors din refugiul său de pe insula dalmatică Trau, după retragerea Tătarilor. [311]

Nu există nici un motiv care să ne facă să bănuim că atitudinea masei autohtone dacoromane în momentul invaziei germanice să fi fost alta decât a populaţiei din Ungaria în momentul năvălirii tătarilor. Mulţi dintre ţărani îşi vor fi părăsit desigur aşezările pentru a se refugia în munţi, unde erau la adăpost de orice pericol.

Năvălirile barbarilor succedându-se neîntrerupt, nu este exclus ca parte dintre refugiaţi să-şi fi strămutat definitiv locuinţele în munţi, devenind păstori. Retragerea în munţi a românilor în timpul năvălirii tătarilor ne este atestată de toţi cronicarii români şi de călugărul italian Rogerius. Acesta din urmă se afla în misiune religioasă prin părţile vestice ale Transilvaniei, tocmai când s-a produs în acele regiuni invazia tătarilor. În lucrarea sa „Carmen Miserabile", Rogerius ne relatează fuga în munţi a locuitorilor satului Frata [312] — populat şi azi în majoritate covârşitoare de români.

Mommsen ne arată că la fel a procedat şi populaţia romană din Raetia, infirmând deci spusele lui Eugip din „Viaţa Sft. Severin", care afirmase — ca odinioară Vopiscus — că toţi locuitorii Raetiei fuseseră strămutaţi în Imperiu.

Identitatea de situaţii impune şi identitatea de soluţii, evident pentru acei care aplică

normativul obiectivităţii în desluşirea evenimentelor istorice.

Numărul daco-romanilor care au rămas în Dacia după invazia goţilor nu poate fi precizat. Este de presupus însă că ei formau o masă apreciabilă, căci altfel nu ne-am putea explica asimilarea treptată a diverselor ramuri care s-au succedat în interval de câteva secole pe pământul fostei Dacii.

Studiul limbii române, în a cărei compoziţie intră, după cum am văzut, într-o mare măsură, elemente slave, ne arată că la venirea slavilor, adică la începutul secolului al V-lea, românii existau de acum ca neam latin pe pământul Daciei şi aceasta întrucât — după cum observă d-l Sextil Puşcariu — „principalele legi fonetice erau încheiate în româneşte şi organizaţia limbii române era fixată în trăsăturile ei principale”,[313] înainte de a începe influenţa slavă.

REZULTĂ DECI, ÎN MOD CLAR, CĂ POPORUL ROMÂN A LUAT NAŞTERE PE PĂMÂNTUL FOSTEI DACII CU MULT ÎNAINTE DE SOSIREA UNGURILOR ÎN TRANSILVANIA.

Chestiunea de a şti dacă teritoriul de formaţiune al poporului român se situează şi în sudul Dunării depăşeşte cadrul acestei lucrări şi, în orice caz, ea nu poate schimba datele problemei continuităţii.

Soluţia la care am ajuns în urma dezvoltărilor anterioare, atrage *de plano* respingerea celui de-al doilea postulat al teoriei necontinuităţii şi anume: *formaţiunea exclusivă a românilor în sudul Dunării,* căci am văzut că românii s-au format în mod cert ca popor romanic şi în nordul fluviului.

Ne mărginim a arăta că cele mai variate şi mai ingenioase ipoteze au fost lansate în această privinţă şi că disputa care s-a născut între filologi şi istorici asupra problemei, dacă românii s-au format şi în sudul Dunării, nu s-a terminat nici azi.

Unii dintre filologi au fost chiar ispitiţi de a se combate pe ei înşişi şi putem astfel cita cazul lui Fr. Miklosich care în decurs de două decenii numai, a susţinut trei ipoteze cu totul opuse asupra locului de origine al românilor, pe care îi plimbă din sudul Dunării în nordul fluviului şi de-acolo în Iliria.[314]

Problema s-a născut din cauza existenţei în sudul Dunării a unor grupări numeroase de români (istro-românii, megleno-românii şi aromâni), a căror limbă constituie atâtea dialecte ale limbii române, câte grupări sunt (istro-româna, megleno-româna şi aromâna), precum şi din cauza unor asemănări între limba vorbită de daco-românii din nordul Dunării şi de albanezii din Sud.

Istoricii şi filologii români, în quasi-unanimitatea lor Kogălniceanu, Haşdeu, Xenopol, Onciul, N. Iorga. V. Pârvan, G. C. Giurescu, N. Drăganu, Sextil Puşcariu, Capidan, G. I. Brătianu) au ajuns la concluzia că Patria primitivă a românilor se situează *atât în nordul cât şi în sudul Dunării.*

„Nu a fost niciodată — zice Gh. I. Brătianu — o despărţire totală, o *cezură definitivă* între cele două maluri ale fluviului...” „în secolul al IV-lea, al V-lea, al VI-lea, al VII-lea şi al IX-lea, populaţii întregi au trecut Dunărea de la sud la nord şi de la nord la sud (istoriceşte acest fapt este stabilit în mod neîndoios). Din acest contact permanent, din acest schimb continuu, în care evacuarea lui Aurelian nu este decât un episod, a ieşit unitatea poporului român şi a limbii sale ca şi aşezarea sa geografică actuală”.[315]

Dar istoricii unguri resping apriori teza continuităţii şi, deci, a formării poporului român în ţara sa. Ei susţin categoric că Dacia a fost complet părăsită, iar romanizarea, pe care o consideră a fi fost superficială în această provincie periferică, ar fi fost repede spulberată de năvălitorii barbari chiar în secolul al III-lea. În viziunea acestor istorici românii s-ar fi zămislit ca popor undeva în Balcani (?!) de unde au imigrat în mod progresiv cu turmele lor nomade la nordul Dunării, cel mai devreme după secolul X, oricum după ce maghiarii au ocupat Transilvania şi, drept urmare, se bucură de „jus primi occupantis”. Infiltraţi în Transilvania, sau colonizaţi dintr-o pornire generoasă dar imprudentă a regilor arpadieni, românii se aflau aici într-un număr neînsemnat până în secolele XVII—XVIII, când numărul lor a crescut brusc ca urmare a imigrărilor masive din Muntenia şi Moldova. Sentenţios istoricii unguri declară în cor că patria adevărată a poporului român nu este aici în Transilvania, la nordul Dunării, ci în Peninsula Balcanică. Dar unde anume?!

Solidari, istoricii bulgari nu admit formarea poporului român nici la nordul Dunării în Muntenia, nici la sud în Dobrogea, dar nici pe teritoriul Bulgariei, mai cu seamă că aici a strălucit în secolele XII—XIII faimosul Imperiu româno-bulgar sub conducerea românilor Asăneşti. În fruntea acestor istorici se află d. P. Mutafciev, care scrie: „Vechea populaţie romanizată din actuala Valahie apuseană (am văzut că în Valahia de răsărit n-ar fi existat

deloc), din Transilvania, din Moesia şi din Sciţia Minor a fost gonită sau nimicită în epoca migraţiilor barbare. Unele rămăşiţe nesemnificative ale ei s-au contopit şi au dispărut în masa barbarilor care s-au succedat în regiunile dunărene; procesul de asimilare şi de exterminare a fost desăvârşit de către slavi. Se poate afirma cu certitudine că în *epoca slavo-bulgară primitivă nu exista o populaţie romanica în regiunile limitrofe ale Dunării"* [316]

Daco-romanii încă o dată exterminaţi! Şi aceasta graţie d-l P. Mutafciev. Nu sunt oare prea multe „exterminările" la care supun unii istorici acest popor, despre care însă aceiaşi istorici se plâng că ulterior a devenit deodată aşa de numeros încât reuşea să cotropească porţiuni însemnate de teritorii ale vecinilor săi, încălcându-le drepturile lor legitime de proprietate şi întâietate?! Dar pe d-l Mutafciev nu-l deranjează aceasta. Şi mai mult, pentru a rezolva pentru totdeauna problema d-l Mutafciev proclamă orice încercare de a căuta urmele istorice ale românilor în Bulgaria ar fi nici mai mult nici mai puţin decât o nouă dovadă a imperialismului românesc, care, după ce şi-a împlinit planurile de cucerire spre nord-vest, prepară o nouă şi tot atât de injustă expansiune spre sud.[317]

Mijloacele întrebuinţate de d-l Mutafciev ne dezvăluie clar scopurile, dar nu le şi scuză.

Partea mai dificilă a fost pentru d-l Mutafciev, atunci când el a trebuit să arate care este, după părerea sa, locul de baştină al românilor. Iată răspunsul d-l Mutafciev:

„Consider că leagănul primitiv al românilor s-a aflat în regiunile vestice ale Peninsulei Balcanice, mai exact în zona situată dincolo de hotarele de nord-vest ale Macedoniei către sudul Serbiei, în Herţegovina, o parte din Muntenegru şi din sudul Bosniei. Răspândite în această întinsă regiune muntoasă, elementele romanice care au supravieţuit incursiunilor barbare şi-au găsit aici loc de refugiu Apoi, o parte dintre romanici s-au împrăştiat spre sud, ajungând în Pind şi Tesalia, iar alţii spre nord, tăind zonele muntoase dintre Bulgaria actuală şi Serbia, ajungând de aici în Transilvania".[318]

Aşadar, d-l Mutafciev s-a mulţumit a indica un teritoriu, pe care toţi slaviştii însă, îl consideră drept patria cea mai veche a sârbilor.[319] Este cam greu de conceput ca pe acelaşi teritoriu să se fi născut în aceeaşi epocă două popoare de rasă deosebită, unul având ca limbă latina, iar celălalt limba slavă.[320]

Dar, pentru că suntem în Peninsula Balcanică, să nu omitem a cita şi ipoteza lansată de d-l Keramopoulos din Atena. El respinge teza bulgară care susţine că românii din Tesalia şi Pind ar fi coborât din patria lor... sârbească, arătând, pur şi simplu că românii din aceste regiuni, numiţi aromâni şi cuţovlahi, nu-s decât... greci romanizaţi,[321] deşi texte vechi menţionează atât prezenţa lor în acele regiuni cât şi organizaţia lor statală din *Vlahia Mare* şi *Vlahia Mică.*

După eliminările de mai sus, a rămas doar o singură regiune în care ar putea fi plasată patria de origine a românilor: părţile răsăritene ale României de azi, Moldova şi Basarabia.

Şi acest teritoriu însă le-a fost refuzat românilor, de data aceasta de concetăţeanul meu de dată recentă, d-l I. Bromberg, care şi-a descoperit veleităţi de istoric la o dată mai recentă încă. D-sa susţine că Moldova şi Basarabia sunt leagănul istoric al slavonităţii şi adaugă, că această mare descoperire este menită „să spulbere pretenţiile istorice ale românilor asupra unui teritoriu căzut sub stăpânirea lor în 1918".[322] Este vorba de provincia Basarabiei, despre care istoricul new-yorkez omite a spune că înainte de a fi „căzut în stăpânirea românilor în 1918" fusese smulsă de la români de slavonii d-sale, în 1812.

Dezacordul între variile sisteme emise duce la o concluzie cu adevărat absurdă; dacă românii nu s-au născut nici în nordul Dunării, nici în sudul ci şi nici în estul Daciei, *atunci ei nu au o ţară de origine.*

„Să fie un caz de generaţie spontanee în zorii timpurilor moderne", se întreabă d. Gheorghe Brătianu în lucrarea sa „O enigmă şi un miracol istoric: poporul român"?...[323]

Această varietate de păreri — care de care mai „savante", lasă să subziste întreagă „enigmă" originii românilor. Nu ne mai rămâne deci, decât să decretăm că: poporul român nu are nici Istorie",[324] nici patrie şi... *nici origine.*

„Totuşi, unde ar trebui să-i plasăm pe daco-români — se întreabă şi d. Ferdinand Lot, celebrul istoric de la Sorbona — *Ungurii, sârbii, bulgarii şi grecii sunt de acord că ei n-au ce căuta, nici în Serbia, nici în Bulgaria, nici în Macedonia sau în Pind.*

Ei n-au căzut totuşi din cer şi n-au venit nici din fundul iadului. Această unanimitate împotriva românilor incită, prin urmare, la adoptarea tezei cu privire la dăinuirea daco-românilor la nordul Dunării.[325]

Nu mai puţină babilonie întâlnim şi atunci când filologii şi istoricii îi strămută din nou pe români pe teritoriul fostei Dacii.

Este evident că dacă poporul daco-roman a... plecat şi dacă azi îl regăsim pe aceleaşi

locuri, el a trebuit să se şi... reîntoarcă. În ce moment, însă?

Aici este punctul nevralgic al chestiunii. Aici este partea slabă a tuturor ipotezelor şi conjuncturilor fanteziste, lansate de adversarii continuităţii.

Sutele de mii de oameni nu călătoresc ca unul singur, iar strămutarea, dacă nu are sute de mii de raţiuni individuale, are totuşi, una singură, aceasta de natură cu totul excepţională. Or, de această dată argumentul *ex silentio,* atât de des invocat de unguri în contra românilor, se îndreaptă acum împotriva susţinătorilor tezei necontinuităţii. Nn există într-adevăr nici un text, absolut nici unul, care să pomenească de strămutarea masivă din sudul Dunării a acestui popor fantomă, pe care în diferitele teorii îl găseşti ba la nord, ba la sud.

Or, este cu neputinţă de închipuit ca un asemenea eveniment, petrecut într-o epocă în care deplasarea a sute de mii de oameni nu putea trece neînregistrată, să nu găsească răsunet în una măcar din scrierile vremii, sau a epocii ce a urmat voiajului imaginar.

Nici un scriitor bizantin nu pomeneşte de vreun voiaj al daco-romanilor din sud în Dacia din nordul Dunării. Până în secolul al XVIII-lea, de altfel, originea poporului românesc nici nu forma obiect de discuţii. Românii erau consideraţi de toţi scriitorii străini şi români (vezi în acest sens cronica lui Ureche: Românii se trag din Râm[326] — adică Roma) ca urmaşi direcţi ai romanilor. Opiniile lui Enea Silvio Picolomini[327] şi ale lui Bonfini[328] sunt categorice în acest sens.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea se produce însă un reviriment în această direcţiune. Dintr-o dată, ca prin minune, descendenţa romană a poporului român este pusă în discuţie, negându-li-se românilor în acelaşi timp, ca un corolar logic, autohtonia pe meleagurile Transilvaniei.

Nu este o simplă întâmplare faptul că aceste atacuri se dezlănţuie abia la sfârşitul secolului al XVIII-lea, după cum nu este de asemenea o întâmplare faptul că objectorii continuităţii se recrutează exclusiv printre germani (în special, saşi şi şvabi) şi unguri.

„Veacul al XVIII-lea, după cum se exprimă d-l Popa Lisseanu, se deschisese pentru români sub auspicii promiţătoare. Turcii învinşi — dominaţia Habsburgică întronată în Transilvania — unirea unei părţi a bisericii ortodoxe cu biserica din Roma, românii de peste Carpaţi începură să privească viitorul cu mai multă încredere”.[329]

Început sub aceste fericite auspicii, veacul al XVIII-lea a cunoscut pe lângă largile reforme ale liberalului împărat Iosif al II-lea (Edictul de toleranţă din 1781) şi manifestările conştiinţei naţionale româneşti din Ardeal, ajunse la apogeu în timpul revoluţiei lui Horia, Cloşca şi Crişan (1784/85) şi în epoca celebrei „Supplex Libelus Valachorum”, adresată de cei doi episcopi români, Bob şi Gherasim Adamovici, împăratului Leopold al II-lea în 1791), suplică prin care se cere ca „împăratul să redea românilor *drepturile lor străvechi.*[330]

Atitudinea fermă a românilor era de natură să displacă celor două naţii privilegiate: germanii transilvăneni şi ungurii.

Atunci încep să apară primele cărţi contestând descendenţa romană a poporului românesc. Căpitanul din armata habsburgică Franz Joseph Sulzer, care a trăit o vreme în Transilvania şi apoi în Ţara Românească (Muntenia) unde îndeplinea funcţia de jurisconsult al domnitorului român Alexandru Ipsilanti, graţie legăturilor sale familiale (era ginerele lui Johann von Drauth din Braşov) se identificase oarecum cu interesele politice ale patriciatului săsesc. El publică o lucrare asupra românilor, contestându-le românilor descendenţa din daco-romani şi decretând cu competenţa sa de... jurisconsult originea balcanică a poporului român.[331]

Susţinerile lui Sulzer au fost îmbrăţişate cu entuziasm de privilegiaţii unguri şi saşi din Transilvania, deoarece ele constituiau o respingere *apriorică* a tuturor pretenţiilor de „dreptate socială” şi de „egalitate de tratament” a românilor transilvăneni.

Ungurii şi saşii, spune Al. Lepădatu în „Istoriografia română ardeleană” (1923), după revocarea ordonanţelor liberatoare (ale lui Iosef al II-lea) erau „într-o acută dispoziţie de reacţionarism” şi de aceea „au găsit prilejul binevenit de a pune „în serviciul luptelor politice” „noua teorie istorică a lui Sulzer, privitoare la originea balcanică a poporului român”.[332]

Trebuie însă subliniat faptul că toţi scriitorii străini care, *în acea epocă,* s-au ocupat de istoria poporului român au ignorat cu totul ipoteza voiajului dus şi întors peste Dunăre, întâi a daco-romanilor şi peste multe secole, a românilor... din Balcani.

Cu toţii confirmă ipoteza — singura ipoteză plauzibilă de altfel — a descendenţei din romani a românilor de pe ambele versante ale masivului carpatic. Astfel, istoricul englez Gibbon, care îşi publică „Istoria declinului şi sfârşitului Imperiului roman” în anul 1777, arată în mod desluşit că după retragerea legiunilor romane din Dacia de către Aurelian o parte însemnată din locuitorii provinciei romane a rămas pe loc, „deoarece îi era mai mare groaza

de emigrare decât de stăpânitorul got",[333] iar mai departe autorul adaugă că aceşti simpli colonişti romani „s-au transformat treptat într-un mare popor".[334]

Alt scriitor din acea epocă, Johann Thunmann în cartea, sa „Untersuchungen Über die Geschichte den Östlichen Europäischen Völker", apărută în anul 1774, declară şi el în mod clar şi categoric că atunci când au năvălit ungurii în anul 896, descendenţii daco-romanilor se aflau de acum în Transilvania şi în Ungaria de dincolo de Dunăre.[335]

Faptul că ipoteza dublei emigrări şi imigrări, din Dacia în Balcani şi de acolo înapoi în fosta Dacie, deşi nu era bazată pe date precise şi neîndoioase, n-a fost de natură să micşoreze elanul creator al diverşilor publicişti, filologi şi istorici. Lipsa de documente ei au suplinit-o prin bogăţia de imaginaţie.

„... şi unde nu poartă istoricii şi filologii rasele cu mijlocul de locomoţie care este imaginaţia?! exclama cu ocazia unei prelegeri profesorul Iorga.

Astfel, îi vedem pe români luând din nou calea pribegiei în epoci şi pe drumuri depinzând exclusiv de originalitatea şi puterea de imaginaţie a diferiţilor scriitori.

Nimeni nu aduce în sprijinul afirmaţiilor vreun criteriu pozitiv, ştiinţific. Toate alegaţiunile sunt simple ipoteze, caro de care mai fantastice şi mai abracadabrante.

Nu este vorba de interpenetraţiunea firească a românilor de pe cele două maluri ale Dunării — admisă în mod unanim atât de istoricii obiectivi cât şi de filologi — ci de o adevărată emigrare a unui întreg popor, presupus a-şi fi părăsit *din nou* aşezările sale, spre a reveni în locurile de unde a plecat şi aceasta după o reşedinţă... provizorie, de nouă secole, în Peninsula Balcanică!

CARE ALT POPOR DIN LUME MAI OFERĂ UN ASTFEL DE SPECTACOL ŞI UN EXEMPLU DE PRIBEGIE ÎN DUBLU SENS? IAR DACĂ ISTORIA NU CUNOAŞTE NICI UN ALT POPOR CARE-ŞI FACE BAGAJELE ŞI SE CĂLĂTOREŞTE DIN MILENIU ÎN MILENIU, DE CE SĂ NE ÎNCHIPUIM TOCMAI PE ROMÂNI CA FIIND CHEMAŢI SĂ ILUSTREZE O ASEMENEA BIZARERIE, ADICĂ ACEL POPOR CARE, DIN CLIPA ÎN CARE ESTE POMENIT DE DOCUMENTELE SCRISE ŞI PÂNĂ AZI, A RĂMAS NECLINTIT ÎN ACELEAŞI REGIUNI?!

Dar bizareria sistemului reiese şi mai clar în evidenţă atunci când trecem în revistă ipotezele voiajului retour.

Miklosich, de pildă, opiniază că românii s-au reîntors în Dacia în secolul al V-lea, şi aceasta din cauza slavilor care cuceresc Bulgaria.[336] El nu împărtăşeşte deci opinia exprimată aproape cu un secol înainte de Johann Christian von Engel, care susţinuse că românii au trecut Dunărea după ce se amestecaseră cu slavii din sud, adică prin secolul al IX-lea[337] nici pe aceea a scriitorului sas Joseph Karl Eder, exprimată la sfârşitul secolului al XVIII-lea, şi după care emigrarea s-ar fi petrecut în veacul ai XIII-lea.[338]

Această din urmă părere — cum era şi firesc — este împărtăşită şi de Röesler, care poate în felul acesta stabili raportul de întâietate al ungurilor faţă de români cu privire la teritoriul Transilvaniei.[339]

Au mai fost însă şi scriitori ca Paul Joseph Schafarik care au susţinut că românii n-au putut fi aduşi din sud pentru simplul motiv că ei existau, înainte de datele ipotetice ale emigrării, atât în sudul cât şi în nordul Dunării, „ambele neamuri valahe, cel de dincoace şi cel de dincolo de Dunăre având aceeaşi origine şi fiind născute în acelaşi timp din amestecul tracilor şi geţilor cu romanii!"[340]

Scriitorii saşi şi unguri din secolul al XIX-lea şi al XX-lea s-au raliat însă în unanimitate la teza emigraţiunii târzii, ea fiind singura pe care se pot sprijini pretenţiunile ungurilor asupra Transilvaniei.

Şcoala istorică ungară contemporană a mers mai departe însă, susţinând că pătrunderea românilor în Transilvania are un caracter de simplă infiltraţiune în secolul al XIII-lea[341], devenind masivă abia în secolele al XVI-lea[342] şi al XVII-lea, epocă când românii au trecut din Valahia în Ardeal.[343]

Şi aici însă, teoriile susţinute prezintă contradicţii izbitoare. L. Tamás, de exemplu, arată că românii s-au înmulţit extrem de rapid în regiunile dunărene şi în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea au invadat Transilvania.[344] Tibor Eckhardt, dimpotrivă, arată că păstorii valahi care s-au infiltrat prin secolul al XII-lea pe teritoriul Transilvaniei, „s-au înmulţit (în Transilvania) atât de mult încât, după câteva secole, au invadat toată partea muntoasă a Transilvaniei.[345]

Melich J. admite chiar „că la sfârşitul secolului al X-lea şi începutul secolului al XI-lea, românii „puteau locui" nu numai în regiunea Făgăraşului ci şi în alte părţi în Transilvania şi în ţinuturile limitrofe".[346]

Îngrijorat de această timidă dar imprudentă afirmaţie a profesorului său, care risca să submineze teza atât de scumpă a anteriorităţii elementului maghiar în Transilvania, Tamás recurge prompt la o excomunicare: „Cine afirmă că blocul strămoşilor viitorilor români nord-dunăreni ar fi părăsit Peninsula Balcanică încă din secolul al X-lea, sau chiar în secolul al XI-lea, părăseşte deopotrivă terenul argumentaţiei ştiinţifice şi devine într-un fel dezertor”.[347]

Nu ne mai miră faptul că unii unguri depăşesc chiar şi această fază a interpretării „obiective” a evenimentelor istorice şi atunci când trec în revistă împrejurările privitoare la Ardeal, nici nu mai pomenesc de români, ca şi când ei nici nu ar fi existat pe teritoriul Transilvaniei. Astfel, fostul prim-ministru al Ungariei, contele Paul Teleki, fost profesor de geografie la Universitatea regală din Budapesta, într-un studiu documentat despre „trecutul şi prezentul Ungariei”, în care include, desigur, şi Transilvania, vorbeşte de toate popoarele cu care ungurii au convieţuit după cucerirea teritoriului (slavi, secui, germani, cumani şi iazigi) fără a aminti însă de români.

Cu cât am cita mai multe ipoteze cu atât contradicţiile ar deveni mai numeroase încă. Două susţineri nu-s la fel. Două ipoteze nu concordă între ele. Nici o preciziune. Nici un fundament ştiinţific. Scopul politic care a prezidat la elaborarea celor mai multe dintre teoriile expuse este atât de evident, încât spiritul partizan nu mai trebuieşte dovedit, el citindu-se printre rânduri.

Românismul din Ardeal este o realitate prea vie, prea pregnantă, pentru ca el să poată fi zdruncinat din temelii de simple zămisliri ale imaginaţiei, de simple presupuneri.

Ungurii înşişi recunosc din când în când aceste realităţi. Astfel, profesorul ungur Kniezsá István, după ce afirmă că românii au pătruns în Ardeal în secolul al XII-lea, declară formal că în prezent „nu există, ca să spunem aşa, nici un singur sat în Transilvania care să nu aibă o populaţie românească importantă din punct de vedere numeric.[348]

S-ar putea riposta că această situaţiune priveşte numai prezentul şi nu rezolvă misterul trecutului. Avem însă la îndemână o statistică dresată în 1770 de K. de Altringen, privitoare la Banat, ale cărui cifre sunt prea concludente pentru a mai avea nevoie de vreun comentariu. La data de mai sus se aflau în Banat 186.639 români faţă de 78.970 sârbi, 42.200 germani şi... faţă de nici un ungur.[349]

Superioritatea ca număr covârşitoare a românilor faţă de unguri nu datează deci de azi ci de secole şi în această lumină ipotezele adversarilor continuităţii apar sub adevăratul lor aspect de: vorbe, vorbe, vorbe.

Adevărurile elementare nu se cer dovedite: ele se impun prin ele însele. Încercările de a le înăbuşi prin greutatea unor construcţii, în aparenţă savante, erau destinate de la început a avorta, mai devreme sau mai târziu. Teoria discontinuităţii, pentru a se putea impune, a fost nevoită să recurgă la ipoteza a două goluri imense în cea mai fertilă regiune a Europei *(bonitatem terre Ultrasilvane* — cum o numeşte notarul anonim al regelui Bela)[350] şi a două migraţiuni în sens invers a unei populaţiuni care ajunsese de mult la faza aşezărilor definitive.

Or, pe asemenea fundament nici o construcţie nu poate dăinui, oricât de savanţi ar fi arhitecţii şi oricâte materiale ar îngrămădi constructorii!

În asemenea condiţii nici nu se mai poate vorbi de două teze contrarii care se înfruntă, ci mai degrabă de o *realitate istorică pe care adversarii politici au căutat să o înăbuşe sub povara unei avalanşe de argumente şi de arguţii.*

Aceste încercări s-au soldat însă cu un fiasco absolut şi permanenţa elementului daco-roman pe teritoriul fostei provincii Dacia este considerată azi de oamenii de ştiinţă obiectivi ca un fapt istoric indubitabil cu caracter de axiomă.

Atâta timp cât austro-ungarii îşi exercitau, în cadrul vastei monarhii bicefale, atotputernicia autocrată asupra elementelor minoritare, raţiunile politice ale puternicei ofensive „ştiinţifice” în contra românilor erau puţin vizibile pentru ochiul neexperimentat al cercetătorului străin, dornic să-şi formeze o părere obiectivă despre problema continuităţii în Transilvania.

A venit însă falimentul Monarhiei Habsburgice şi ziua răfuielii între elementul dominant şi elementele asuprite. Românii din Transilvania au cerut dreptul la o viaţă naţională şi, într-un elan unanim, au hotărât alipirea lor de românii de dincoace de Carpaţi, realizând după şaisprezece secole unitatea Daciei.

Atunci, scopul *pur politic* al întregii literaturi istorice a fost dezvăluit în toată goliciunea lui. Principiile „înalte”, elaborate de şcoala istorică ungară s-au dovedit a fi simple camuflări ale pretenţiilor politice, devenite după Tratatul de la Trianon, revendicări teritoriale.

Iată, într-adevăr ce citim în scrisoarea din 14 ianuarie 1920, adresată de delegaţia ungară

Conferinţei Păcii din Paris: „Nici una din rasele ne-maghiare nu pot să se laude că reprezintă populaţia de baştină şi românii, a căror imigraţie începe în secolul al XIII-lea, au cele mai puţine drepturi”.[351]

Cum a fost primită legenda vidului absolut şi a imigraţiei românilor în secolul al XIII, se ştie. Transilvania a fost *atribuită României,* fără ca măcar un singur expert român să fi fost consultat de comisia celor patru experţi aliaţi.

Imensul material documentar, bazat în întregime pe faimoasa teorie roesleriană şi care a fost prezentat Conferinţei de Pace de către unguri, deşi ungurii considerau acest material ca „tezaurul unic al ştiinţei ungare”,[352] exemplificând astfel adagiul francez *„Ne prouve rien celui qui veut trop prouver”.*

În felul acesta s-a dat o târzie, dar cuvenită, satisfacţie susţinătorilor tezei continuităţii românilor în Ardeal, pe care nimic nu reuşise să-i abată de la credinţa lor nestrămutată.

III. Românii.
Mărturiile permanenţei românilor în Transilvania

A. Mărturii scrise

Amintim aici unul din primele documente care pomeneşte de existenţa vlahilor — adică a românilor — din nordul Dunării, ca popor de sine stătător, şi care datează din anul 1222.[353]

Documentul aminteşte în mod incidental de români cu ocazia reînnoirii unor privilegii pe care regele Andrei al II-lea al Ungariei le atribuie cavalerilor teutoni. Actul face menţiunea de „terra Vlachrorum” — ţara Vlahilor.[354]

„Prin actul din 1222 — spune d-l Victor Motogna — românii din nordul Dunării ajung după o mie de ani din nou în lumina izvoarelor istorice contemporane”.[355]

Vlahii din sudul Dunării sunt pomeniţi de documente cu mult înainte. Astfel, scriitorul bizantin Kedrenos ne vorbeşte de vlachorichinii — adică vlahii de lângă râul Richios — care între anii 617—619 iau parte în unire cu slavii, la asediul Salonicului[356] şi tot acelaşi scriitor vorbind de moartea lui David, fratele regelui bulgar Samuil, petrecută în anul 976, ne spune că el a fost ucis între Castoria şi Prespa, în Macedonia, de nişte „vlahi drumeţi”.[357]

Începând din secolul al XI-lea mărturiile scrise despre vlahii din sud devin din ce în ce mai numeroase Scriitorii bizantini şi unii străini se ocupă în diverse rânduri de populaţia vlahă din Balcani.

Împărăteasa Anna Comnena, în „Alexiada” (1114), pomeneşte despre vlahi sub anul 1096 şi — fapt care nu a fost îndeajuns de relevat — ea menţionează şi pe vlahii din nordul Dunării, e drept sub *numele de daci.*[358]

Domnul G. Popa-Lisseanu identifică pe aceşti daci cu românii din nordul Dunării şi din Carpaţi.[359] Nu trebuie să ne mire această confuzie de numiri, deoarece până şi în secolul al XVII-lea îi găsim înglobaţi pe vlahii din nord şi din sud sub numele de daci, într-o lucrare apărută la Londra în anul 1664.[360]

În secolul al XII-lea scriitorul bizantin Kinnamos[361] şi în secolul al XIII-lea Nicetas Choniates,[362] ne dau relaţiuni interesante asupra vlahilor sud-dunăreni, iar în anul 1170 călătorul evreu Veniamin de Tudela, în trecere prin regiunea balcanică pomeneşte şi de vlahii din Munţii Balcani, arătând că „locuiesc în munţi şi că sunt în iuţeală asemănători căprioarelor”.[363]

Faptul că românii din sud sunt mereu menţionaţi în documentele din secolele al XI-lea şi al XIII-lea se datoreşte de bună seamă apropierii şi contactului regiunilor pe care le locuiau cu Bizanţul. În schimb, valahii din nordul Dunării sunt trecuţi sub tăcere, deoarece, popor de păstori şi de agricultori ducând o viaţă lipsită de evenimente importante, ei nu intrau în sfera de interes a bizantinilor. Bizanţul se interesa doar de conducătorii politici şi militari ai provinciilor din nordul Dunării. Or, aceştia nu se recrutau dintre autohtoni, „plebe săracă şi tăcută”, cum numeşte d. Gh. Brătianu,[364] ci exclusiv printre cuceritorii şi stăpânitorii acestor ţinuturi.

Astfel, sub numele de cumani, îi întâlnim de multe ori în documentele vremii pe vlahii din Muntenia, confuzia fiind evidentă între cele două elemente: vlahii stăpâniţi şi cumanii stăpânitori.[365]

Mania arhaizării îi face apoi pe cronicarii bizantini să înglobeze sub numele foştilor

stăpânitori ai unui ţinut pe toţi cuceritorii ulteriori ai acestui ţinut. De pildă, sub numele de sciţi întâlnim în cronici, rând pe rând, pe goţi, pe huni, pe pecenegi şi pe cumani, *iar pe unguri deseori îi întâlnim sub numele de huni.*

Confuzia devine mai mare încă atunci când sub denumirea de unguri sunt trecuţi în documente români autentici ca: Mărioara, Stancul, Demetrius, Radu şi Stoica, denumiri care nu au nimic comun cu neamul unguresc. Această confuzie o întâlnim în special în documentele italieneşti din Evul Mediu.[366] Vedem deci, că documentele nu pot fi interpretate *ad litteram,* ci trebuiesc desluşite cu ajutorul altor elemente fără de care textele sunt lipsite de sens. A aplica normativul modern al distincţiilor nete între naţii, pentru descifrarea sensului unor documente, vechi de câteva secole, însemnează a denatura pur şi simplu acest sens.

În registrele de socoteli de la Cafa, de pildă, întâlnim numiri marcate de calificativul „Valachus sive Ungarus" — Valahi sau Unguri — şi tot în aceeaşi epocă întâlnim numiri ca „Teodorus Valachus Pollanus" —Teodor Românul Polon — sau „Matias Ungarus Pollanus" — Matias Ungurul Polon.[367] Interpretate stricto sensu aceste denumiri devin fără sens. Termenii au aici, după cum remarcă d-l Brătianu, un sens mai mult geografic decât etnic. Este vorba desigur de valahii *din părţile Ungariei,* de ungurii din părţile Poloniei ş.a.m.d.

Dacă se cer românilor, pentru dovedirea permanenţei lor în Transilvania, documente în sensul modern al acestui cuvânt, adică mărturii de o claritate şi de o preciziune matematică, atunci trebuie să recunoaştem că românii din nordul Dunării posedă unul sau două documente de acest fel pentru perioada de timp de la 274 până la 1222. Dacă însă, mărturiile scrise existente sunt interpretate în mod obiectiv şi cu intenţiunea de a descifra un sens în mărturiile trecutului, atunci putem afirma că documentele fără a fi abundente, sunt totuşi în număr destul de mare.

Întrucât ungurii au fost aceia care, în majoritatea cazurilor s-au arătat a fi cei mai exigenţi critici ai documentelor existente, înainte de a le enumera, vom face două observaţiuni preliminare, împrumutate de data aceasta din însăşi istoria Ungariei.

Primul document care atestă istoriceşte existenţa ungurilor este scrierea „De administrando imperio" a împăratului Constantin Porfirogenitul.[368] Or, în acest document atât de important pentru istoria ungurilor, ei sunt menţionaţi sub numele de... turci, iar războiul pe care împăratul Manuel Comnenul îl poartă în contra ungurilor în anul 1161[369] este relatat de cronicarii bizantini ca un război în contra... Hunilor!...

Buna credinţă în interpretarea documentelor se impune deci şi de o parte şi de alta a Carpaţilor.

Tăcerea istoricilor şi cronicarilor se explică deci lesne prin însuşi felul de viaţă al românilor, dictat şi el la rândului, de structura pământului pe care-l locuiau.

Solul fiind fertil, aşezările, în quasi-unanimitatea lor, erau rurale. Bogăţia pământului era atât de mare şi de variată, încât românii nu aveau nici o raţiune ca ei să întreprindă campanii de cucerire. Or, istoria nu înregistrează decât faptele de arme, cuceririle, eroismul acţiunilor ofensive. Popoarele liniştite, paşnice, care nu cunosc războaiele şi, în consecinţă, sunt presupuse a fi fericite, nu au istorie. Istoria Norvegiei este cuprinsă doar în câteva pagini, fără ca totuşi cineva să fi susţinut existenţa unui vid în desfăşurarea evenimentelor paşnicei ţări din nordul Europei. Laponii nu cunosc nici măcar cuvântul război. Istoria lor este deci aproape inexistentă, cu toate că viaţa poporului lapon s-a desfăşurat şi se desfăşoară normal din vremi îndepărtate.

Dacă năvălirea ungurilor n-ar fi tulburat aşezările paşnice ale românilor din Transilvania, desigur că liniştitul popor român care-şi ducea viaţa în regiunea carpato-dunăreană ar fi fost menţionat în documente şi de cronici cu mult mai târziu. Se poate oare susţine că, dacă vlahii din sud nu sunt menţionaţi în documente decât cu începere din veacul al XI, ei n-au existat până atunci?

„În cronici — zice prof. Sextil Puşcariu — se notau evenimentele, nu curgerea uniformă a vremii; invaziile popoarelor nouă, nu stăruirea celor autohtone; războaiele, nu viaţa paşnică, organizaţiile de stat noi, nu lipsa de organizaţie a celor cuceriţi. Întâile ştiri despre români apar abia când încep şi ei să se mişte, când se răscoală, iau parte la expediţii războinice sau au oarecari legături cu anumite personalităţi istorice".[370]

Anonymus

Prima mărturie scrisă despre românii din Transilvania — numiţi de germani şi de slavi

vlahi şi valahi (nume care în limbile slave este atribuit şi italienilor: vlah — în croato-dalmată, lahin slovenă şi vloch în slovacă) provine de la un ungur.

Din nefericire el şi-a păstrat anonimatul, astfel că identificarea sa cu preciziune întâmpină serioase dificultăţi. Ceea ce se ştie în mod cert este doar faptul că a fost notarul unuia din cei patru regi Bela ai Ungariei, el singur desemnându-se sub numirea de: *Anonymus Belae regis notar*,[371] iar din datele cronicii sale rezultă că el a trăit cel târziu în secolul al XIII-lea.

Iozsef Fitz consideră scrierea notarului anonim ca fiind cea mai importantă din secolul al XIII-lea şi cea mai veche cronică a ungurilor scrisă în limba latină.

Notarul anonim al regelui Bela declară în mod formal că în momentul cuceririi Transilvaniei de către unguri, ţinutul era locuit de vlahi şi de slavi care erau organizaţi în ducate (numele latinesc al voievodatelor). Pentru a le cuceri ungurii au fost nevoiţi să poarte lupte cu cele trei voievodate ale Transilvaniei, pe care Anonymus le descrie cu amănuntul.

Astfel, în apropierea Clujului, era voievodatul de la Gilău, condus de un oarecare Gelou sau Gelu; al doilea, condus de Menumorut, se afla în Crişana între Someş şi Mureş, având pe teritoriul său cetatea Bihor; al treilea se găsea în Banat, avea capitala la Morisena, nume românesc schimbat în urmă în Csanad, şi era condus de Glad-Claudius.[372]

Voievodul Gelu a căzut în luptă cu Tuhutum, iar Menumorut, căruia ungurii i-au cerut să cedeze ţara Bihorului pe care o conducea, la apostrofa năvălitorilor că ei sunt urmaşii hunilor şi deci au primit pământul moştenire de la foştii stăpâni ai Transilvaniei, a răspuns, vorbele sunt citate textual de notarul Anonymus, Atila „a răpit prin violenţă această ţară de la străbunul meu.[373]

Cine erau aceşti strămoşi, cărora le aparţinuse pe vremuri Transilvania, alţii decât daco-romanii?[374]

Tot Anonymus mai afirmă că la venirea lor, în anul 896, ungurii au găsit *şi în Panonia*: slavi, valahi, *ac pastores Romanorum*,[375] asupra identităţii cărora s-au iscat atâtea divergenţe între istorici. S-a susţinut de către unii istorici-filologi că parte dintre aceşti valahi păstori romani din Panonia s-au împrăştiat, la venirea ungurilor, spre vest şi spre sud, dând naştere celor două grupuri de români: aromânii şi istroromânii.

Bineînţeles că ungurii contestă orice apropiere între români şi aceşti „păstori romani" din Panonia; pentru ei, aceştia din urmă sunt o populaţie romanică, asemănătoare Ladinilor din Raeţia, asimilată cu timpul, de cuceritorii unguri. Pare însă astăzi indiscutabil că românii, la venirea ungurilor, erau răspândiţi pe întregul teritoriu al Ungariei de azi şi al Transilvaniei, menţiune despre aceşti păstori romani din Panonia existând în toate cronicile ungare şi în cele străine ale epocii.[376]

Deşi notarul anonim îi califică pe vlahii, de la care ungurii au cucerit Transilvania, drept „cei mai răi oameni de pe toată suprafaţa pământului" (uiliores homines essent tocius mundi),[377] totuşi, ungurii n-au putut să-i ierte pasajele privitoare la români, ajungând să-i conteste meritele învăţatului ungur instruit la Universitatea din Paris. În apărarea notarului Anonymus — devenit ţinta a numeroase insulte — s-a ridicat W. Tomaschek, care numai de româno-filie nu poate fi acuzat şi a ţinut să stigmatizeze toate aprecierile dictate de interese politice asupra valorii cronicii lui Anonymus, declarând: „Anonymus nu poate fi aşa de nepriceput încât să fi vrut să încredinţeze pe compatrioţii săi că valahii ar fi fost nişte locuitori vechi ai ţării, când toată lumea din jurul său ar fi trebuit să ştie că acest popor — după cum pretinde Röesler — nu era mai vechiu în ţară decât de 60 de ani. Nu! Tradiţiunea mai veche decât memoria oamenilor arăta ca popoare străvechi pe valahi şi slavi. Dacă ar fi putut privi pe valahi ca nişte vagabonzi noi veniţi, apoi el, care-i tratează de cei mai netrebnici oameni, nu le-ar fi cruţat nici această ocară".[378]

Desigur, mărturia lui Anonymus nu poate conveni istoricilor unguri. Dar dovada continuităţii românilor în Transilvania rămâne şi ea este cu atât mai valoroasă cu cât ea este oferită chiar de un istoric ungur care are singura vină că nu a putut să prevadă că atestările sale vor contraveni intereselor politice ale conaţionalilor săi mai târziu.

Ce dovadă mai hotărâtoare în favoarea permanenţei elementului românesc în Transilvania? Dacă românii erau prezenţi în Transilvania în anul 896 şi strămoşii lor daco-romanii au fost prezenţi în aceleaşi locuri în anul 274, este absolut neîndoios că terenul formaţiunii poporului român se găseşte în această provincie, indiferent dacă, concomitent, alte ramuri ale aceluiaşi popor luau naştere, în condiţiuni aproape identice în alte regiuni din sudul Dunării.

Cronica notarului anonim nu este însă singurul document unguresc din vechime care ne vorbeşte despre românii din Transilvania.

Cronica lui Simon de Kéza (Gesta Hungarorum), sursa tuturor cronicilor ungare de mai

târziu, ne vorbeşte de românii din munţii Ardealului care locuiau împreună cu secuii,[379] acest din urmă popor fiind considerat de cronicar drept urmaşi ai hunilor.

Alt document de o importanţă capitală pentru trecutul românilor din fosta provincie Dacia, este cronica lui Nestor, cronicar rus din secolul al XII-lea. Vorbind de cucerirea teritoriilor europene de către unguri, el spune că pentru ca să le cucerească, ungurii au fost nevoiţi să lupte cu românii, pe care-i numeşte volochi, şi cu slavii.[380]

Şi aici faimosul Röesler intervine cu geniul său intuitiv declarând că volochii despre care vorbeşte Nestor, nu-s români, ci francii lui Carol cel Mare!...[381] Francii împăratului Carol Magnul, trăind „prin munţii cei înalţi" ai Carpaţilor, alături de slavi!...

Dar câte comentarii nu s-au făcut oare, pe marginea faimosului „Povest vremenîch let" al cronicarului Nestor, numai şi numai pentru a le răpi românilor dreptul de întâietate asupra Transilvaniei.

A trebuit să intervină istoricul german Schlozer pentru a reda textului valoarea sa ştiinţifică.

„Aceşti volohi, spune Schlozer, nu sunt nici romani, nici bulgari, nici wälsche, ci vlahi, urmaşi ai marii şi străvechii seminţii de popoare a tracilor, dacilor şi geţilor, care şi acum îşi au limba lor proprie şi cu toate asupririle locuiesc în Valahia, Moldova, Transilvania şi Ungaria, în număr de milioane".[382]

Ceea ce nu le-a reuşit criticilor acerbi ai lui Anonymus le-a reuşit încă mai puţin interpreţilor românofobi ai cronicarului Nestor şi, astfel, ambele documente istorice, de importanţă capitală, şi-au păstrat neştirbită autoritatea cu privire la originea şi trecutul poporului românesc.

Dacă aplicăm normativul obiectivităţii în descifrarea documentelor, suntem conduşi să facem, chiar pe marginea documentelor istorice *ungureşti,* alte constatări în totul edificatorii în ceea ce priveşte trecutul românilor din Transilvania. În cronicile ungare ulterioare românii nu ne sunt înfăţişaţi ca simpli păstori, trăind izolaţi în munţi, ci ca o populaţie organizată, capabilă să recruteze şi să furnizeze o armată. Astfel, în anul 1210, când comitele sas Ioachim porneşte de la Sibiu cu război în contra lui Asenus Burul de la Vidin, el are o armată compusă din saşi, *români,* pecenegi şi din secui (associatis sibi saxonibus, *vlachis,* bisensis, siculis),[383] iar cronica străveche care ne relatează expediţia lui Bela al IV-lea contra cehilor, ne spune că armata regelui cuprindea, în afară de unguri, formaţii militare *valahe,* secuieşti şi slave.[384]

Mai posedăm şi mărturia scrisă a călugărului italian Rogerius[385] care, în anul 1241, îi găseşte pe români organizaţi politiceşte în cnezate şi voievodate cu şefi (cnezi şi voievozi), aleşi de popor şi care se bucură de o mare majoritate în mijlocul populaţiei române.

Pentru ca românii să fi putut ajunge în secolul al XIII-lea să aibă organizaţii politice şi să participe la acţiuni armate în calitate de aliaţi ai elementului dominant — citaţi în loc de cinste — ei trebuie să fi avut rădăcini adânci în pământul ţării pe care-l locuiau. Într-adevăr, cu greu ne putem închipui ca regele Bela al IV-lea să fi angajat ca soldaţi în armatele sale pe nişte păstori, abia sosiţi din Balcani cu turmele lor de oi!

Publicistul român Romulus Seişanu într-o lucrare asupra Transilvaniei aduce în acest sens şi mărturiile unor scriitori unguri din vremurile mai apropiate El ne citează astfel „Monografia judeţului Arad", publicată de Fabian GABOR în 1835, în care autorul ne relatează că: „între locuitorii de neam străin ai comitatului Arad, probabil că românii sunt cei mai vechi, iar dacă este adevărat că ei se trag din coloniştii dacici ai lui Traian, ei pot fi consideraţi ca aborigeni ai comitatului Arad".[386] D. Seişanu ne mai citează, totodată, opinia istoricului ungur Theodor LEHOCZKY, care, în 1890, scria că regiunile din nord-estul judeţului Sălaj „au fost fără îndoială, locuite de români înainte ca elementele maghiare să fi pătruns acolo".[387]

Românii, aborigeni, ai judeţului Arad, judeţ situat la marginea de vest a Transilvaniei, *graniţă în graniţă cu Ungaria*! Ce să mai zicem de judeţele din inima Ardealului sau de acelea de la graniţa de sud-est unde contactul cu românismul de dincoace de Carpaţi s-a menţinut timp de secole, împotriva tuturor obstacolelor ridicate de teroarea maghiară?...

Dar, revenind la vechile documente, trebuie să arătăm că românii sunt menţionaţi nu numai în cronicile istorice ale sec. XII şi XIII ci şi în lucrările literare ale epocii.

„Cântecul Nibelungilor", de pildă, aminteşte de cei 700 călăreţi valahi, care sub cârmuirea lui Ramunc participă la nunta lui Attila[388]. Se ştie că această epopee a fost compusă la mijlocul secolului al XII-lea şi că se baza pe o lucrare mai veche datând din secolul al X-lea. Avem, deci, o mărturie necontestată despre vlahi încă din secolul al X-lea. Părerea mai veche a scriitorilor români, după care „Cântecul Nibelungilor" ar fi o dovadă peremptorie despre existenţa românilor în timpul lui Attila, s-a dovedit a fi eronată, căci astăzi este un lucru

absolut cert că evenimentele relatate de celebra epopee germană, deşi se referă la epoca lui Etzel Atila, conducătorul hunilor, sunt în realitate evenimente din vremea regelui Ştefan cel Sfânt al Ungariei.[389]

Dl. G. Popa-Lisseanu recunoaşte în numele de *Ramunc* pe primul român citat de un document scris[390], numele fiind menţionat potrivit fonetismului german care cunoaşte un „o" şi un „g" final.

În prima jumătate a secolului al XIII-lea, mai avem mărturia scrisă a lui Rudolf din Ems, care, vorbind despre Transilvania, pomeneşte de locuitorii vlahi care-şi au locuinţele „dincolo de munţii înzăpeziţi".[391] În sfârşit, sub numele de daci *(Manus Daconim* — cete de daci), îi întâlnim de asemenea pe români într-o scrisoare în versuri, scrisă în 860, de călugărul Ermericus din Elwange,[392] fost predicator la bulgari. Este fără îndoială că trecând prin furcile caudine ale unui criticism exagerat şi a unui scepticism aprioric, mărturiile sus amintite pot fi tălmăcite şi răstălmăcite după voie. Dar care document din vechime ar rezista oare în întregime criticii ştiinţifice moderne?

Coroborate însă, toate aceste mărturii, emanând din epoci diferite şi scrise în ţări diferite, unite apoi cu datele pe care le furnizează celelalte ramuri ale ştiinţei: arheologia, filologia, statistica etc. şi controlate în fine de raţiune, care poate îmbrăţişa toate elementele de mai sus sub prisma unei perspective istorice de milenii, aceste mărturii duc la concluzii absolut certe.

Este cu mult mai uşor desigur, să creezi o stare confuză prin interpretări ad-hoc şi prin răstălmăciri de rea credinţă decât să făureşti imaginea perfectă a unei lumi, ale cărei uime, prin însăşi natura lucrurilor sunt extrem de rare. Totuşi, fără ca românii să fi putut acumula un material de proporţiile celui prezentat de unguri la Conferinţa de Pace de la Paris (o recunosc înşişi ungurii, atunci când declară că au făcut o sforţare uriaşă pentru a întruni „un număr atât de mare de date importante şi speciale, pe care nu-l întrece nici o lucrare anterioară"[393]), *ei pot afirma azi cu bucurie că au făcut pe deplin dovada permanenţei lor în Transilvania, din cele mai îndepărtate timpuri şi până azi.*

Într-adevăr prin coroborarea tuturor mărturiilor pe care le avem cu privire la continuitatea elementului românesc în Ardeal, orice gol între epocile care s-au succedat de la evacuarea Daciei până la prima mărturie scrisă despre existenţa vlahilor dispare. Trebuie subliniat faptul că dacă urmele atestând trecutul îndepărtat al românilor nu sunt prea numeroase, aceasta se datoreşte şi împrejurării că cercetările cu privire la acest trecut şi în special cele arheologice sunt la începutul lor. Pe zi ce trece, însă, mărturii noi se adaugă la cele vechi, dovezi noi la cele existente, împlinind astfel reţeaua de probe pe care se sprijină cauza românească, (în vara anului 1944 s-au început săpături pentru dezgroparea urmelor dacice în nu mai puţin de 72 *localităţi din Ardeal,* presărate pe întreaga suprafaţă a provinciei, la Pecica şi Semblac în judeţul limitrof Arad, 1a Telna şi Cetea în judeţul Alba, la Bogata în judeţul Turda, la Sarmizegetusa, la Lungani şi Costeşti în munţii Sebeşului etc.).

Din cercetarea cu de-amănuntul a diverselor mărturii din trecutul românilor am ajuns la ferma convingere că până la venirea slavilor şi la fortificarea poziţiilor cucerite de ei, exista în bazinul Dunării şi în Peninsula Balcanică o puternică romanitate în care se integrau şi populaţiile traco-getoromane din nordul şi sudul Dunării.

Pe această întreagă suprafaţă, populaţiile vorbeau o limbă romanică[394], care, în regiunile locuite de daco-romani, constituia de-acum, dacă nu chiar limba română vorbită astăzi, cel puţin substratul roman al limbii româneşti: *protoromâna.*

Aceste limbi romanice locale erau în plină formaţie în sec. al V-lea şi al VI-lea. Cronicarul bizantin Theophylactos Simocattes relatând luptele generalilor Martin şi Commentiolus contra avarilor în anul 587, citează întâmplarea unui soldat care prin strigătul său de „retorna" adresat în limba ţării, unui camarad al său care mergea înainte, a provocat o asemenea confuzie, încât trupele s-au împrăştiat.[395] Istoricul bizantin Theophanes Confessor din secolul al VII-lea, relatând acelaşi episod, spune că s-ar fi strigat de către soldat: *Torna, torna, frater,* adăugind că aceste cuvinte au fost exclamate în „limba părintească"[396]. Cine n-ar recunoaşte, dacă este de bună credinţă, în aceste cuvinte, formele străvechi ale cuvintelor româneşti de azi „întoarnă-te, întoarnă-te, frate?!..[397]

Slavii au dislocat această vastă masă romanică, s-au interpus între diferitele regiuni romanice, separându-le unele de altele, şi au impus populaţiunilor componente evoluţii în sens diferit. În unele regiuni, în special în sud, slavii au înfrânt rezistenţa romanităţii şi au devenit ei elementul dominant. În schimb, în nord, ei s-au pierdut în masa romanică, nu însă, fără a fi lăsat în prealabil urme în limba populaţiei care i-a asimilat.

Există, deci, două imagini, având contururile bine definite, ale lumii care a populat acest

colţ al romanităţii orientale: prima este imaginea lumii pre-slave cu caracter profund roman, iar a doua este imaginea romanităţii dizolvată în slavism sau numai influenţată de el. A reconstrui imaginea vechii lumi romanice, peste care s-a suprapus, în sud, stratul, structural atât de felurit — slavo-bulgarotătaro-turc — este desigur dificil, dar nu şi imposibil. Şi cu cât timpul trece cu atât sarcina va fi mai dificilă, romanitatea dispărând treptat, treptat, din cauza izolării sale complete într-o lume atât de diferită Este suficient să arătăm că din grupul de aromâni din Peninsula Balcanică, care, în 1874, era evaluat de Bălăşescu la 2.800.000 de suflete, au mai rămas în prezent doar 350.000[398] şi că din marea masă a meglenoromânilor şi a istro-românilor au rămas azi grupuri extrem de reduse, primul numărând 12-14.000 de locuitori,[399] iar cel din urmă având cel mult 3.000, după evaluarea recentă a lui Sextil Puşcariu [400] — Sic Transit!...

Dar nu trebuie neapărat să ne cufundăm în inima munţilor Balcani pentru a întâlni spectacolul romanităţii inundate de puhoiul năvălirilor succesive. În Cadrilaterul Dobrogei, cine ar mai recunoaşte astăzi, în satele sărăcăcioase, locuite de români, turci, tătari, bulgari şi găgăuţi, strălucirea vechilor cetăţi pontice, greceşti şi romane?

Documentele scrise, neavând reazimul unor mărturii vizibile, palpabile — pot fi oricând răstălmăcite în chip şi fel, strălucirea trecutului fiind astfel întunecată de imaginea prezentului.

Există însă urmele materiale — permanent valabile — ale civilizaţiilor care s-au desfăşurat în timp şi pe care pământul le restituie luminii zilei, după veacuri de întuneric. Ele întregesc imaginea trecutului — o împlinesc — o fac mai aprehensibilă simţurilor noastre.

B. Urmele arheologice

Am văzut cum din resturile arheologice, date la iveală de săpăturile din Transilvania s-au putut reconstitui civilizaţiile premergătoare transformării Daciei în provincie romană şi persistenţa civilizaţiei dace sub romani. Am văzut că a existat o continuitate în desfăşurarea vieţii pe pământul Daciei şi o interpenetraţiune a acestor civilizaţii. O epocă din istoria omenirii nu apune complet şi se ivesc de-acum zorii epocii următoare. Fenomenul este general şi desfăşurarea vieţii în Dacia n-a ilustrat o excepţie.

După abandonarea Daciei de către Aurelian, pământul provinciei a fost ocupat de goţi, de gepizi şi de sarmaţi.

Adversarii continuităţii au pretins că invazia goţilor n-ar fi zdruncinat numai civilizaţia anterioară din Dacia, dar ar fi distrus-o chiar din temelii, producând o cezură completă între cele două lumi: daco-romană şi barbară. Ei s-au bazat pe teoria lansată de scriitorii Renaşterii, care, în admiraţia nemărginită pentru cultura antică, au stabilit o prăpastie între această cultură şi formele de viaţă ale năvălitorilor.

Or, în timpul din urmă Dopsch[401] a dovedit în chip magistral că părerea unanim acreditată despre cruzimea primilor năvălitori conţine nespus de multe exagerări şi că trecerea de la antichitate la Evul Mediu s-a înfăptuit mult mai uşor decât s-a părut, în special în păturile de jos ale populaţiilor invadate.

Istoricii şi arheologii unguri stabilesc distincţii arbitrare între goţii care au năvălit în Dacia şi între consângenii lor de sub conducerea lui Althaus care s-au stabilit în Apus. După părerea emisă de ei, primii ar fi fost extrem de cruzi şi de primitivi şi că ar fi distrus totul în calea lor, iar cei din urmă — mult mai evoluaţi s-ar fi adaptat foarte uşor vieţii romanice[402] Astfel, s-ar explica „vidul" din Dacia, adică extirparea rămăşiţelor daco-romane şi continuitatea romană din Panonia, şi tot astfel ar găsi temei susţinerea conlocuirii populaţiei romanice din Panonia cu barbarii năvălitori până în sec. al V-lea şi al VI-lea.[403]

După părerea lui *Alföldi* — recent exprimată într-un studiu intitulat „Ungara vor der Landnahme" — romanitatea din Panonia a fost atât de puternică chiar după invazia germanică, încât ei i-ar fi revenit sarcina să... latinizeze Dacia. Citâm întreg pasajul din istoricul ungur, el fiind de o importanţă covârşitoare în ceea ce priveşte recunoaşterea romanităţii din Dacia, după abandon.

„Înainte de toate, ei panonii, au făcut ca romanitatea şi limba latină, în pofida paralizării forţei de expansiune a Italiei, să pătrundă mai departe înspre Răsărit şi ca populaţiile amestecate ale Daciei — care au luat locul dacilor exterminaţi, să simtă şi să vorbească latineşte, şi în ei (în panoni — n.ns.) — şi în predominanţa lor trebuieşte căutată baza limbii latine oficiale în Răsărit, până la Justinian".

Se recunoaşte deci de către d-l Alföldi că atât spiritualitatea romanică, cât şi limba latină au dăinuit în Dacia până la Justinian, explicaţiunile — puţin serioase — privitoare la rolul panonilor în persistenţa acestei romanităţi nefiind de natură a schimba datele problemei care ne interesează.

Dar, dacă romanitatea Panoniei a fost prea puţin influenţată de năvălirea germanică, nu e nici un motiv de a crede că lucrurile s-au petrecut altfel în Dacia, mai ales că azi se poate afirma cu certitudine că, înainte de a pătrunde în Dacia, goţii luaseră de-acum contact cu civilizaţia orientală şi cu elenismul (dovadă alfabetul runic) şi că înainte chiar de a se fi produs abandonul, mulţi goţi locuiau în mijlocul populaţiei autohtone daco-romane (descoperirile arheologice de la Sunt-Ana, Lechinţa şi Tg. Mureş).[404] În atingere cu civilizaţia romană, goţii au renunţat treptat, treptat la felul lor de viaţă primitivă, şi, în urma păcii definitive încheiate cu Constantin cel Mare, după victoria din anul 332, ei au împrumutat formele de viaţă aşezate şi stabile ale conlocuitorilor daco-romani.[405]

Trebuie menţionat faptul că în tot acest răstimp, lumea romană din fosta provincie Dacia nu a fost izolată de restul romanităţii. După retragerea legiunilor romane, s-a menţinut un contact quasi-permanent între Nordul Dunării cu populaţiile romanice din Sud şi cu Roma, ceea ce îndreptăţeşte pe d-l Daicoviciu să afirme: *„că nu este exagerat de a spune că romanizarea daco-romană a continuat şi s-a desăvârşit chiar după părăsire”*[406]. Acest flux de romanitate, mereu împrospătat de împăraţii romani, s-a menţinut pe cale directă până la 602, ceea ce ridică practic durata stăpânirii romane şi, implicit, a procesului de romanizare la Nordul Dunării la aproape o jumătate de mileniu.

Descoperirile arheologice (cărămizi cu inscripţii, monede provenind de la împăraţii Constantin şi Liciniu şi chiar de la împăraţii Valens şi Gratian) — duc la concluzia certă a dominaţiei reale romane asupra unei fâşii de teritoriu în Muntenia, Oltenia şi Banat[407]. Fortăreţele (adevărate capete de pod în stânga Dunării) din Barboşi, Gura Ialomiţei, Olteniţa, Turnu-Măgurele, Sucidava (Celei), Drobeta, Dierna Constanţia, datează din secolul al IV-lea până în secolul al VI-lea[408] şi ne întăresc în convingerea că şi în Nordul Dunării, după anul 274, măsuri de securitate au fost luate de romani, care continuau să considere teritoriul de pe stânga Dunării ca făcând parte integrantă din imperiu.

În special, se observă că pe malul stâng al Dunării, centrele fortificate romane se găseau în dreptul fortificaţiilor de pe malul drept al fluviului. Astfel, Desa a fost ridicată în faţa Ratiariei, castelul întărit Daphne în dreptul fortăreţei Transmarisca (actuala Turtucaia) ş a.m.d.

Victoria împăratului Constantin asupra goţilor chiar dacă nu a dus la realipirea întregii Dacii la imperiu, aşa precum afirmă Julianus,[409], a readus însă, Dacia în sfera de influenţă a Imperiului roman, desăvârşind cu această ocazie — cum am mai văzut — pacificarea goţilor şi uşurând contopirea lor cu populaţia autohtonă.

Dl. Kovács, arheolog ungur din Transilvania, în urma descoperirilor arheologice pe care le-a făcut în cimitirele din epoca gotică, a ajuns la convingerea coabitării năvălitorilor germani cu populaţia aborigenă. În primul loc el a constatat caracterul autohton daco-roman al acestor necropole germanice, iar în al doilea loc el remarcă lipsa de arme în necropole şi respectul de către goţi a mormintelor vechi daco-romane.[410]

Fenomenul acesta al respectului pentru mormintele populaţiilor care au locuit teritoriul în trecut, a fost remarcat şi în epoca posterioară, a invaziilor gepide şi avare, ceea ce spulberă legenda distrugerii reciproce a năvălitorilor.

Cimitirele gote de la Sunt-Ana, Lechinţa, Tg. Mureş, Bandul de Câmpie, Gâmbaş, cu ceramica autohtonă, dacoromână şi geto-dacă sunt dovada cea mai peremptorie a continuităţii geto-daco-romane pe teritoriul Daciei.[411] De asemenea, şi faptul că *obiectele de factură germanică au fost găsite exact pe locurile unde odinioară se aflau centrele vieţii romane,* dovedesc că această viaţă nu a fost desfiinţată, ci dimpotrivă ea a fost continuată.

Cercetările lui Patsch, un profund cunoscător al stărilor de lucru din sud-estul european, cu privire la viaţa sarmaţilor din Banat, au fost decisive în sensul continuităţii sarmato-romane având de rezultat o stare de înflorire excepţională a Banatului[412]. Concluziile lui Patsch — bazate pe descoperiri arheologice şi pe mărturii scrise — au avut darul, de data aceasta, de a-l convinge şi pe istoricul ungur Tamás, un pasionat susţinător al teoriei discontinuităţii. Pentru Banat s-ar putea admite, zice el, supravieţuirea câtorva fragmente romanizate, cel mai târziu până la începutul secolului al V-lea”[413].

Nu putem lăsa neînregistrată această concesie — extrem de neînsemnată — a d-lui Tamás care, alăturată concesiei suscitate, făcută cauzei româneşti de către d-l Alföldi, reprezintă, fără

îndoială, *primele fisuri în sistemul discontinuităţii.*

Bazaţi pe renaşterea spiritului local în toate provinciile romane din Apus cât şi din Răsărit (Gallia, Spania, Britania, Africa de Nord etc.), în timpul secolului al III-lea, de când datează criza Imperiului roman, unii cercetători străini şi români, între care citäm pe Fr. Altheim[414], C. Patsch[415], Vasile Pârvan[416], G. I. Brătianu[417], I. Andrieşescu[418], VIadimir Dumitrescu[419] ş.a. au ajuns la concluzia unei persistenţe a formelor de viaţă autohtonă geto-dacă până la sfârşitul perioadei cuprinsă între sec. IV — sec. VII şi chiar la renaşterea particularismului dac.

Urmele arheologice vin să întărească această părere „parcurgând galeriile de sculptură din epoca romană din regiunea dunăreană — zice d-l G. Brătianu — ai impresia unei întoarceri la formele arhaice"[420].

Cimitirele gotice din Sunt-Ana şi Lechinţa[421] şi acel gepid de la Bandul de Câmpie[422], conţin în afară de obiectele

cu caracter pronunţat germanic — şi obiecte având un caracter neîndoios arhaic, reamintind formele autohtone daco-gete anterioare cuceririi Daciei de către romani. De altfel, persistenţa particularismului local în Dacia este poate mai explicabilă decât în alte regiuni, dat fiind caracterul pronunţat tradiţional al aşezărilor dace, care, în quasi-unanimitatea lor, erau aşezări rurale.

Aceste urme autohtone arhaice, constând în marea lor majoritate în ceramică (Dakische Stempelkeramiks) nu sunt specifice unei anumite regiuni de pe teritoriul dac, ci ele sunt caracteristice întregului teritoriu al provinciei. Le găsim atât în Ardeal, cât şi în Muntenia (la Jilava, Dămăroaia, lângă Bucureşti) şi în sudul Moldovei (la Vartişcoiu)[423].

Fapt de o importanţă covârşitoare, formele arhaice ale ceramicii au rezistat şirului nesfârşit de secole şi pot fi regăsite şi azi în primitivismul formelor ceramice ţărăneşti române.

Această renaştere a particularismului dac întăreşte susţinerile lui Lactantius în ale sale — sau lui atribuite — *„De mortibus persecutorum"* privitoare la naţionalismul agresiv (azi l-am numi şovinism) al lui Galerius şi al mamei sale, de origină transdanubiană, care-şi propun să răzbune suferinţele la care au fost supuşi de romani — strămoşii lor daci[424].

Această renaştere a dacismului mai explică şi numirile toponimice din unele regiuni ale Daciei care au renăscut în locul numirilor mai noi latine sau germanice. Astfel: Argeşul, străvechi l-a înlocuit pe romanul Mariscus[425], iar multisecularul Tyras a luat locul germanicului Agalingus[426].

Asemănare perfectă între urmele găsite în diferitele regiuni ale Daciei purtând pecetea particularismului dac, militează şi ea în favoarea arhaismului local al acestor resturi, căci a le atribui civilizaţiei năvălitorilor germani, ar însemna să afirmăm pur şi simplu că toate popoarele care s-au succedat în timp pe teritoriul Daciei în epoca marilor migraţiuni: vizigoţi, ostrogoţi, sarmaţi, gepizi, avari, etc. au avut forme artistice identice, ceea ce desigur este cu totul exclus, dată fiind varietatea acestor popoare. Identitatea formelor civilizaţiei implică *un fond comun.* Or, acest fond nu poate fi decât sau acel daco-roman sau fondul dac renăscut.

Conchizând, vedem că urmele arheologice din perioada năvălirilor, adăugă o verigă în plus la lanţul tezei româneşti.

În prim loc, ele fac dovada unei continuităţi geto-daco-romană, sarmato-daco-romană şi gepido-daco-romană, în diferitele regiuni ale Daciei, ceea ce presupune, în mod natural, persistenţa şi după invazii a unei populaţiuni băştinaşe, conlocuind cu barbarii, iar în al doilea loc resturile arheologice au dat la iveală renaşterea particularismului dac în timpul slăbirii Imperiului roman, ceea ce presupune din nou existenţa unei pături autohtone, supuse sau cu veleităţi de independenţă, după cum şi forţa dominantă a fost atotputernică sau roasă de viermele decadenţei.

C. Urmele toponimice

Argumentul capital pe care-l invocă ungurii în favoarea tezei pe care o susţin, este lipsa elementelor toponimice străvechi în toponimia românească, din care deduc lipsa unei populaţii autohtone, care să fi transmis, din generaţie în generaţie, numirile romane.

„În chestiunea aşezării românilor din Transilvania, scrie profesorul universitar Kniesza István, cercetarea toponimiei este un factor de cea mai mare importanţă" şi continuând, el conchide: „Aceasta înseamnă deci că românii s-au stabilit pretutindeni aici, nu numai după slavi, dar şi după unguri şi chiar după saşi... deci cel mai devreme ei au imigrat în ţinutul

Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XII-lea”[427].

Concluziile adoptate de profesorul *Kniezsa* sunt acelea ale întregii istoriografii ungare: Românii au venit în Transilvania

— adică pe pământul ocupat odinioară de strămoşii lor — după toate celelalte neamuri care s-au succedat în cursul vremurilor pe acest pământ. Ultimii veniţi, deci ultimii care pot revendica vreun drept!

Trebuie să subliniem de la început faptul că afirmaţia lipsei totale de elemente toponimice străvechi în toponimia română este cu totul inexactă.

Am citat într-un capitol precedent o seamă de numiri de oraşe şi de ape care au înfruntat vremurile şi năvălirile fiind transmise din veac în veac, din cele mai îndepărtate timpuri şi până azi, de daci romanilor şi de aceştia românilor (Dunărea, Argeşul, Buzăul, Turda, Prutul, Nistrul, Tisa). Ele nu sunt singurele. Românii posedă dovezi toponimice străvechi în număr destul de însemnat pentru a se putea sprijini numai ele, în lipsa oricăror altor mărturii ale trecutului, stăruinţa românilor în Transilvania şi întâietatea lor în raport cu ungurii. Le vom enumera, folosind excepţional de bine documentata lucrare a d-lui Drăganu, care în acest domeniu are aceeaşi însemnătate pe care o prezintă *Getica* lui Pârvan pentru trecutul îndepărtat al românilor şi lucrările d-lui George I. Brătianu pentru istoria românilor din Evul Mediu.

Forma absolută în care ungurii prezintă *pro causa* importanţa elementelor toponimice — lipsa de numiri de oraşe şi de ape — lipsa oricărei populaţiuni băştinaşe — suscită însă unele obiecţiuni de principiu cu caracter preliminariu.

Ca orice exclusivism aplicat fenomenelor legate de viaţa omenească, absolutismul tezei ungureşti, poartă în el însuşi germenele propriei distrugeri. Dacă aplicăm într-adevăr principiul formulat de istoricii unguri la faza trecerii provinciei dace sub stăpânirea romanilor, desfiinţăm unul din punctele de sprijin ale teoriei imigraţiei şi necontinuităţii. După cucerirea romană, oraşele şi marile cursuri de apă din Dacia şi-au păstrat nealterate vechile numiri dace. Astfel, sub romani ca şi sub daci marile oraşe şi râuri se numesc: Sarmizegetusa, Apulum, Porolissum, Napoca, Malva, Dunaris, Aluta, Maris, Argessos, Tisia etc.

Ce dovadă mai strălucită în favoarea continuităţii decât însăşi teza formulată şi susţinută de istoriografia ungară! Cine era, într-adevăr, să continue a numi oraşele şi apele cu numirile vechi dace dacă nu populaţiunea băştinaşă dacă romanizată?

Dar ungurii sunt şi inconsecvenţi cu ei înşişi. D. Tamás de pildă, concede că în Banat românii au rezistat invaziilor.[428]

Un alt scriitor ungur, D. Pais, într-o lucrare apărută la Budapesta în 1926, este mai larg însă decât D. Tamás în privinţa concesiilor pe care le face punctului de vedere românesc.

„Luând în considerare — zice el — momentele cunoscute ale naşterii şi împrăştierii poporului valah, nu credem cu neputinţă (apreciaţi farmecul formei negative a afirmaţiunii!) să fi trăit într-adevăr în timpul cuceririi ţării în fosta Panonie romană, sau în ţinuturile de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei şi a Rabei de sus, ceva (sic!) populaţie de păstori valahi, care vorbea într-o limbă romană, adică de origine latină”.[429]

Cum se conciliază concluziile radicale ale lipsei de urme toponimice cu constatarea existenţa unei populaţii romanice în nordul Dunării?

Corelaţia absolută între toponimie şi permanenţa maselor autohtone este o teză lansată *pro-causa*.

Cine ar putea nega permanenţa populaţiei Parisului pentru simplu fapt că metropola Franţei nu şi-a păstrat vechea denumire de Luteţia sub care era cunoscută în timpul Romanilor?

Cauzele persistenţei sau a dispariţiei urmelor toponimice sunt varii şi în funcţie de un complex de situaţiuni istorice, lingvistice, geografice etc.

Din timpul romanilor nu cunoaştem toponimia aşezărilor daco-romane, cu excepţia oraşelor mai importante şi a câtorva cursuri de apă. N-aveau pentru aceste aşezări nici un element care să ne conducă la concluzii, pozitive sau negative, valabile pentru timpurile noastre, nici un punct de sprijin care să explice forma actuală a aşezărilor rurale.

În ceea ce priveşte oraşele şi castrele ele au avut de suferit enorm de pe urma multiplelor năvăliri care s-au abătut ca nişte furtuni peste populaţiunea băştinaşă. Cu timpul, aceste aşezări omeneşti părăsite treptat, treptat, au dispărut, rămânând doar amintirea numelui lor.

Rămân cursurile de apă. Numele celor mai importante s-au păstrat aproape neschimbate. Iată într-adevăr numirile câtorva cursuri de apă astfel cum ele ne-au fost transmise de

istoricul goto-alan Jordanes în secolul al VI-lea.

„Vandalii — zice el — în epoca aceea (a lui Constantin cel Mare — n.ns.) trăiau acolo unde azi sunt gepizii, anume lângă râurile Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia, acesta din urmă mai înspre miazănoapte decât toate celelalte”.[430]

Marisia şi *Grisia (Crisia)* în pronunţarea nedeformată în secolul al VI-lea, *Mureşul* şi *Crişul* în zilele noastre! Este oare posibilă stăruinţa mai puternică în păstrarea unor nume decât aceste forme aproape identice, separate unele de altele printr-o perioadă de 13 secole?

Dar numirea românească a Someşului — pe care în inscripţiile latine o găsim sub forma de Samum,[431] de la prototipul dac Samus, şi pe care documentele latino-ungare din secolul al XIII-lea (1269) o transcriu de acum cu fonologia românească *Somysius*[432].

Dar *Danasterul*[433] secolului al IV-lea sau *Donastris-ul* din Ammianus Marcellinus[434] n-are nici o legătură cu *Nistrul* românesc de azi?

Dar forma *Danubius* din Iordanes[435] este cu totul străină de românescul *Dunărea,* dar Museos[436] (în pronunţie *Buseos)* este alt râu oare, decât cel ce poartă azi numele de Buzău?

În faţa acestor probe evidente de toponimie străveche, ungurii au trebuit să se închine. Ei au găsit însă şi aici teren propice pentru a lansa ipoteze şi conjuncturi destinate a crea confuzie şi a complica lucrurile la infinit.

Teza anunţată de ei se rezumă astfel: numirile româneşti sunt, e drept, anterioare cuceririi Transilvaniei de către unguri, dar românii nu le cunoşteau în acea epocă ci... *le-au împrumutat mai târziu de la unguri.*

Melich, de exemplu recunoaşte originea latină a Someşului, dar contestă filiaţiunea directă latino-română a acestei numiri. Numele, zice el, a fost împrumutat de la goţi, de vandali, de la aceştia din urmă, de la vandali la huni, care la rândul lor l-au transmis avarilor, avarii turco-bulgarilor şi aceştia ungurilor, de la care în sfârşit Românii l-au împrumutat sub forma actuală[437]. Simplu şi mai ales concludent!

Nu este însă mai simplu ca Samusul daco-latin să fie Someşul româno-latin?!...)

Pentru dl-Melich şi numele românesc al râului Criş este împrumutat de la unguri.[438] Or, de acum în 1075 cursul de apă este numit într-un document al Cancelariei Regelui Geza sub numele Crys[439], numire pe care o întâlnim şi în Anonymus[440], precum şi într-un document din anul 1590, de data aceasta sub formă latinizată de Crysius[441]. Dar în toponimia română râul păstrează numele neschimbat de Criş (de unde şi numele provinciei Crişana) pe câtă vreme ungurii cunosc forma fonologică Körös. În lumina acestor împrejurări devine pueril a susţine că românii au împrumutat numele Crişului de la Körös-ul ungar, şi elementar a vedea că *tocmai ipoteza inversă este cea reală.*

Există însă dovezi şi mai peremptorii încă, de întâietatea necontestată a numirilor toponimice româneşti în raport cu cele ungureşti, dovezi cărora nici o dialectică — oricât de subtilă ar fi ea — nu le poate răpi caracterul de intangibilitate. Astfel, în actul de fundaţie al mănăstirii Tihany din regiunea lacului Balaton (Pannónia) — extremitatea vestică a aşezărilor româneşti din epoca premergătoare cuceririi ungare — act datând din anul 1055, ni se vorbeşte de localitatea Petra, pe care Dl. Drăganu o consideră ca o formă latinizată a românescului Peatra[442], iar în documentul din anul 1075 al Cancelariei Regelui Geza, se vorbeşte de muntele *Pleşniţa* (Plesznicze), de piscina *Rotunda,* de muntele *Sorul*-Surul şi de castrul Turda[443]. Nume esenţialmente româneşti pe care desigur că ungurii nu le-au adus cu ei din munţii Urali, după 1929 cum nu-şi găsesc, de asemenea, obârşia în limba fino-ugrică numele satelor *Fata*[444] şi *Buna*[445], pe care le găsim menţionate în documentele din secolul al XIII-lea...!

Documentele secolelor al XIII-lea şi al XIV-lea ne oferă de altfel zeci de numiri de sate româneşti, a căror rezonanţă dovedeşte până la evidenţă anterioritatea lor în raport cu cucerirea Ardealului de către unguri. Astfel avem aşezări săteşti purtând numirile de: *Vlaha-Vlăhiţa* (1332)[446] — *Blaha*[447], *Vlaşca*[448] şi *Vlăsia*[449], care atestă desigur convieţuirea româno-slavă dar fac şi în acelaşi timp dovada pertinentă a anteriorităţii lor faţă de cucerirea ungurilor, căci dacă ungurii ar fi prezidat botezul localităţilor susmenţionate, în locul numelor româno-slave am fi avut numiri ungureşti ca: Oloşog, Olesteleg, corespunzătoare numirilor derivând din Vlah şi Valah.

Dacă românii ar fi venit după unguri, Târnavele de origine slavă s-ar numi în româneşte ca şi în ungureşte Kükülo — numire de origine pecenegă sau cumană — deci indiscutabil posterioară denumirii româneşti.

Chestiunile toponimice nu se prezintă deci sub aspectul simplist pe care îl atribuie ungurii acestor probleme. Fiecare nume îşi are evoluţia lui — îşi are viaţa lui. Nu există explicaţii de

principiu, ci explicaţii de speţă, de la caz la caz.

De exemplu, Dl. Drăganu explică lipsa menţiunilor documentare privind denumirile toponimice în Banat din cauza lipsei de domenii regale în acea regiune. Neexistând donaţii ale Coroanei, era firesc să lipsească şi documentele pe care le întâlnim în Transilvania şi în Pannonia, unde regii înfeudau mănăstirile.

Există desigur şi interpretări toponimice de natură hipernaţionalistă cum sunt acelea ale scriitorului ungur Marjalaki Kiss, care pentru a dovedi vechimea ungurilor pe teritoriul Carpato-Dunărean, declară candid că *ungurii nu sunt alţii decât sarmaţii,* care au locuit şi locuiesc încă în Ungaria şi în Transilvania[450]. Aceste ipoteze nu fac însă, decât să întărească părerea noastră despre caracterul aştiinţific al diferitelor conjuncturi ungureşti.

Cercetările toponimice româneşti, care au fost aprofundate abia în al doilea pătrar al secolului al XX-lea, ne dezvăluie însă unele situaţiuni — cu totul favorabile punctului de vedere românesc — şi pe care aparenţele nici nu ne lasă să le întrevedem. Astfel, în Dobrogea, există o localitate al cărei nume „Camena" este de origine slavă necontestată, Camenue, în slavă înseamnă piatră. Cine ar bănui că pe locul acestei aşezări dobrogene a existat odinioară localitatea romană Petra! Inscripţia descoperită la Camena[451] atestă existenţa pe acelaşi loc a aşezării romane Petra cu ai săi vicani Petrenses pe care, desigur, slavii i-au găsit acolo, de la ei au preluat denumirea localităţii şi au tradus-o în slavă.

Tot o simplă traducere este şi numele râului Bistriţa, pe care localnicii îl numeau cu latinescul Repedele. Unul din afluenţii săi, situat în regiunea muntoasă de la izvoarele lui — unde migratorii nu puteau pătrunde cu uşurinţă — şi-a păstrat până în zilele noastre, ca o mărturie incontestabilă a continuităţii daco-romanilor, străvechea denumire latinească — Repedele[452].

Dar sunt şi alte râuri cu nume slave sau maghiare care la izvor au nume românesc de origine latină; Dobra — Râul Mare, Sebeş — Frumoasa[453] sau Apa Oraşului, care izvorăşte din masivul muntos al Orăştiei străjuit de cetăţile dacice, tocmai în această zonă se numeşte Râul Alb[454].

Ca şi slavii, cuceritorii maghiari au tradus denumirile româneşti sau au impus nume noi vechilor aşezări româneşti din Transilvania. Astfel, după cum observă d-l Emil Petrovici, adesea numele localităţii are un caracter maghiar în timp ce numele de locuri sau de pământuri care o înconjoară sunt în marea lor majoritate româneşti. În alte cazuri se constată că localităţile cu nume maghiare sunt situate în vale, iar ceva mai sas, pe munte se află satul românesc. Aşa este cazul satului Petridul maghiar (Magyar Petherd) situat în vale şi a două Petriduri româneşti (Olah Petherd) Petridul de Mijloc şi Petridul de Sus situate mai sus, în munţii Turzii, iar din cele 84 nume de locuri din munţii şi pădurile din jurul Petridului numai 6 (şase) sunt maghiare, restul — 78 — fiind româneşti[455].

Chiar şi d-l Makkai L.[456] recunoaşte că românii ocupau locuri pe înălţimi. Cu toate că acesta nu consideră a fi sate aşezările româneşti din zona de munte, pentru d-l Gh. Brătianu, ca şi pentru alţi istorici de bună credinţă, procesul istoric apare cum nu se poate mai clar: „la sosirea năvălitorilor, populaţia română sau slavo-română s-a retras în munţi, refugiu natural al indigenilor în Transilvania la fel de bine ca aiurea. Ea a coborât mai târziu, când vremurile au devenit mai liniştite şi când noii stăpâni ai ţinutului au fost nevoiţi să apeleze la valahi pentru a-şi fructifica proprietăţile. Dar satele din văi şi din câmpie primiseră deja de la cancelaria maghiară nume noi ce corespundeau unei creaţii noi sau traduceau numele vechi sau îl deformau în spiritul cuceritorilor"[457].

Tot astfel stau lucrurile şi cu problema originii maghiare a numelui românesc al Ardealului. Desigur, el derivă din maghiarul Erdély pe care românii — ce se „infiltrau aici" cum scriu istoricii şi filologii unguri[458] l-au preluat de la cuceritorii unguri, dar aceasta nu poate fi o dovadă a anteriorităţii ungurilor în Transilvania. Căci altfel, observă pe bună dreptate d-l Gh. Brătianu, ar trebui să ne întrebăm dacă nu cumva „italienii de origină latină au imigrat în Lombardia după longobarzi, care au lăsat în mod evident numele lor acestei provincii sau dacă burgunzii au fost primii locuitori ai Burgundiéi, al cărei nume le evocă încă amintirea. Sau s-ar mai putea presupune că galo-romanii s-au infiltrat în Franţa după franci, din moment ce numele ţării se referă la poporul care a cucerit-o?!"[459]

Este cât se poate de evident că suntem într-una din situaţiile — după cât se vede nu singulară în Europa — în care un popor supus autorităţii unui cuceritor străin sfârşeşte prin a adopta numele pe care îl atribuie noul stăpân teritoriului său natal.

În general, argumentul toponimiei maghiare din Transilvania supralicitat de mulţi istorici şi filologi maghiari în sprijinul tezei imigrării ulterioare a românilor din Balcani se dovedeşte

a fi tot atât de fragil ca şi celelalte.

„Toponimia maghiară din Transilvania — demonstrează clar d-l Gh. Brătianu — este în mare parte artificială; ea este opera cuceritorilor care au impus în documentele pe care le eliberau o terminologie, traducând numele de locuri în maghiară, după cum le convenea, sau alterând uneori numele slave şi româneşti. Dacă valahii, după însăşi mărturia istoricilor maghiari moderni, au trăit mai întâi la distanţă, în munţi şi păduri, departe de marile căi de comunicaţie, pentru a coborî apoi în văi şi a coloniza satele de pe domeniile nobililor maghiari din epoca feudală, este clar că ei nu au putut ajunge aici din fundul Peninsulei Balcanice pe calea aerului, şi că acest caracter al aşezărilor lor demonstrează clar prioritatea; înălţimile munţilor au fost pentru ei refugiul în timpul invaziei maghiare, în secolul al X, aşa cum a fost din nou, după cum recunosc, de altfel, istoricii maghiari înşişi, în epoca invaziei mongole din secolul al XIII-lea”[460].

Oricum, procesul istoric al apariţiei toponimelor maghiare din Transilvania este asemănător, de pildă, cu cel al apariţiei toponimelor turce din Balcani. Singura deosebire constă în faptul că în timp ce istoricii şi filologii unguri încearcă să scoată din aceasta un argument pentru a-şi crea drepturi asupra Transilvaniei, istoricii şi filologii turci, realişti, iubitori de dreptate şi adevăr, nu au ajuns să susţină aberaţia că toponimele turce din Balcani ar fi dovada faptului că otomanii au venit în Peninsula Balcanică înaintea grecilor, albanezilor, sârbilor şi bulgarilor.

D. Mărturii lingvistice

Rămas, în cele din urmă, SINGURUL REPREZENTANT AL ROMANITĂŢII ÎN ACEASTĂ PARTE A EUROPEI, SENTINELA SA CEA MAI AVANSATĂ LA RĂSĂRIT, poporul român vorbeşte o limbă romanică, o limbă mai apropiată prin structură de limba latină decât celelalte limbi romanice, limbă care se vorbea în Dacia încă din timpul lui Traian, cu 18 secole în urmă, dar desigur în forma ei firesc evoluată.

Învăţatul Sextil Puşcariu scria că limba română este de fapt „continuarea limbii latine vorbite odinioară în cele mai multe părţi ale Imperiului roman de Răsărit[461].”

Limba română este izvorâtă din limba vorbită de coloniştii romani, adică din acea formă a limbii latine pe care filologii o denumesc limba vulgară-populară-vorbită.

Înrudirea între latina vulgară şi limba românească este atât de izbitoare, încât derivaţia directă romano-română îmbracă caracterul unei axiome indiscutabile. Inscripţiile şi multe texte latine din perioada latină vulgară — care se întinde până în sec. al V-lea d. Chr. — ne-au păstrat multe din cuvintele limbii vorbite, din care cuvintele româneşti decurg în chipul cel mai firesc, fără intermediul nici uneia din limbile populaţiilor conlocuitoare. De pildă: limba clasică cunoaşte formele „calidus”, „dominus”, „oculus”, „veteranus”, „viridem”. În limba vulgară aceste cuvinte s-au transformat în: „caldus”, „domnus”, „oclus”, „veteranus” şi „virdem”, iar în limba română aceste cuvinte se prezintă sub forma de: „cald”, „domn”, „ochi”, „bătrân” şi „verde”.

Calidus, caldus, cald, dominus, domnus, domn. Tranziţie lentă, naturală, indiscutabilă. Oare şi aici formele sunt împrumutate de la unguri, prin filiera avaro-huno-gepido-getă!?...

Sunt ele forme ale limbii latine vorbite de provincialii din Dacia care prezintă, şi mai pronunţat încă, caracterul de formă intermediară între latina clasică şi limba română. De exemplu: clasicul „cerasus” devenise în primele secole d. Chr. — „ceresea” care explică cuvântul „cireaşă”[462] din limba română; „auricula” devenise „oricla” pentru a da în româneşte „ureche”[463]. Tabla cerată din anul 160 d Chr. ne-a transmis forma perfectului simplu „segnai”, necunoscută în latina clasică şi care în româneşte a dat cuvântul „semnai”, în anul 167 se găsesc de acum în latina vulgară formele „remasisse” şi „abere” care reprezintă forma tranzitorie între clasicele „remansisse” şi „habere” şi cuvintele româneşti „rămăsese” şi „avere”[464].

În lumina acestor observaţiuni de continuitate lingvistică — simple dar în totul edificatorii — toate încercările istoriografiei ungare de a contesta continuitatea românilor pe teritoriul fostei provincii Dacia, devin — este locul s-o spunem — ridicole.

Desigur că limba nu este un factor determinant pentru studiul evoluţiei istorice a unui popor. Dar, trebuie făcută o distincţie; atunci când limba vorbită în timpurile străvechi a dispărut complet, nu înseamnă în mod necesar că şi populaţiunile care au vorbit această limbă să fi dispărut şi ele, alţi factori putând servi de probă pentru dobândirea continuităţii.

ATUNCI ÎNSĂ — ŞI ACESTA ESTE UN PRINCIPIU ELEMENTAR — CÂND LIMBA VORBITĂ ASTĂZI A FOST VORBITĂ CU 2000 DE ANI ÎN URMĂ PE ACELAŞI TERITORIU, ESTE ABSOLUT CERT CĂ POPOARELE CARE AU VORBIT ACEASTĂ LIMBĂ CU 20 DE VEACURI ÎNAINTE SUNT STRĂMOŞII POPULAŢIUNILOR DE AZI.

A devenit banal a repeta că limba românească de azi este o limbă esenţialmente latină, în ciuda numărului important de cuvinte de altă origine — slavă îndeosebi — pe care le conţine vocabularul. Osatura limbii române este latină. Structura gramaticală este fundamental romanică. Limba slavă — zice August Scriban — n-a ajuns să intre în elementele constitutive ale limbii române”[465].

Sintaxa, morfologia şi fonetica limbii române sunt adânc influenţate de normele care guvernau gramatica latină şi, în linii generale, ele imprimă un caracter pronunţat latin limbii vorbite de români. Limba română a păstrat forme latine pe care nu le întâlnim la celelalte limbi romanice. Astfel, limba română cunoaşte, ca şi latina, genul neutru al obiectelor neînsufleţite, forma dativă a numelor feminine, vocativul în „e” şi diftongul latin „au”, laudare — aur[466].

Dar, numărul mare de cuvinte de origine slavă, intrate în vocabularul românesc nu au reuşit să răpească nici vocabularului aspectul eminamente latin. Statistica lui Cihac[467], constatând originea slavă a două treimi din cuvintele limbii române, este impresionantă numai la primul ei aspect. Cercetătorii limbii române au stabilit că acele cuvinte din limba română care circulă mai mult, care se întâlnesc mai des în vorbirea zilnică, sunt cuvintele de origine latină. Haşdeu arată că întrebuinţarea cuvintelor latine atinge proporţia de 90% [468].

„Tot ce priveşte situarea omului pe pământ şi sub astre, spune G. Călinescu în „Istoria literaturii române”, ca fiinţă liberă, civilă, cu instituţii şi viaţă economică elementară, categoriile existenţei în sfârşit, intră în zona latină”[469].

Sextil Puşcariu făcând o paralelă între „Tatăl nostru” din limba română şi rugăciunea corespunzătoare din limba franceză, ajunge la concluzia că DIN CELE 60 DE CUVINTE ALE „TATĂLUI NOSTRU” ROMÂNESC, NUMAI ŞASE SUNT DE ORIGINE STRĂINĂ ŞI 54 SUNT LATINE, pe câtă vreme rugăciunea franceză numără 7 cuvinte străine, adică cu unul mai mult decât limba română[470].

Folclorul românesc din Transilvania cunoaşte poezii în care elementul străin lipseşte în întregime, iar o numărătoare a celor 1.907 cuvinte care formează perla literaturii româneşti „Luceafărul” lui M. Eminescu, au dus la rezultatul întru totul semnificativ al prezenţei unui număr de 1.685 — adică 88,6% cuvinte latine[471]. Vocabularul românesc, citim în *Enciclopedia britanică,* este o oglindă a istoriei poporului românesc. Baza lui este latina vulgară evoluată”[472].

Numele creatorului: Dumnezeu (Domine + Deus) este de origine latină[473]. Distincţia fundamentală între fiinţe este latină: homo = om, barbatus = bărbat, familie = familia[474], mulier = muiere. *Familia este în întregime compusă din numiri latineşti*[475]: părinte (parentem), fiu (filius), fiică (filia), soră (soror), frate (frater), socru (socer), cumnat (cognatus), ginere (generem), nepot (nepos-nepotem) şi, fapt demn de reţinut, limba română este singura dintre toate limbile romanice care a păstrat termenul de *vitricus* în cuvântul românesc *vitreg.*

Latine sunt: A. *Corpul şi membrele*[476] (corpus = corp, membra = membre, oculum = ochi, auricula = ureche, frontum = frunte, dentem = dinte, lingua = limbă, manus = mână, digitus = deget etc. B. *Îndeletnicirile locuitorilor ţării*[477], a căror ocupaţie de căpetenie este agricultura: a ara (arare), a secera (sicilare), a semăna (seminare), a treiera (tributare), a culege (colligere). C. *Pământul*[478] (pavimentul), câmpul (campus), falcia (falca-falcem). D. *Obiectele întrebuinţate în agricultură*[479]: furca (furca), secera (sicilis). E. *Animalele ţăranului*[480]: boul (boven), oaia (ovem), mielul (agnellus), berbecul (vervex), capra (capra), iedul (haedus), calul (caballus), viţelul (vitellus). F. *Pomii*[481]: pomum — pom, malum — melun — măr, pirus — păr, prunus — prun, persicus — piersic, nucs — nucis — nuc. G. *Legumele*[482]:

legumen — legumă, cepa — ceapă, napus — nap, peponem — pepene, lactuca — lăptucă, lens-lantem — linte, etc. etc.

De asemenea, sunt latine: *Terminologia religioasă fundamentală*[483] caracteristică începuturilor creştinismului: biserica (basilica), lege, cruce, altar, înger, drac, creştin, păgân etc. fenomenele vieţii[484] (viaţă, moarte, răsuflu, mor, cuget, etc.), împărţirea *timpului*[485] (an, lună, săptămână, zi, vară, primăvară, toamnă şi iarnă), *zilele săptămânii*[486]: marţi (dies

Martis), miercuri (dies Mercurii), joi (Jevis dies) şi Vineri (Veneris dies).

Într-un cuvânt, tot ce se referă la vocabularul caracteristic omului în faza iniţială sedentară a dezvoltării sale este de origine latină. Organizaţia mai complexă a vieţii cu nuanţele şi distincţiile cu clasificările şi stratificările ulterioare sunt împrumutate de la populaţiile conlocuitoare, de la slavi în primul rând.

Rolul fundamental, determinant al limbii latine în formarea limbii române este cât se poate de evident. Atunci ne întrebăm şi noi împreună cu d-l Gh. Brătianu, dacă Anglia în limba căreia ocupaţia romană n-a lăsat în vocabularul britanic decât termenii pentru împărat, drum şi zid şi totuşi a fost considerată monument roman[487], „cum poate fi însă calificată o limbă care se serveşte de termeni latini pentru a-şi exprima ideile esenţiale, de o întrebuinţare zilnică şi împrumută de la cele străine termenii speciali, spre a desemna unele ocupaţiuni şi anumite profesiuni sau clase sociale?"[488]

Rămâne o ultimă chestiune pe care ipotezele şi conjuncturile migraţiunilor în sens invers: Dacia — Moesia — Dacia o mai ridică. Limba aceasta care s-a vorbit acum 2000 de ani în satele din văile Marisiei şi a Samusului şi care este identică cu aceea care se vorbeşte azi în satele de pe văile aceloraşi râuri, a încetat ea oare, o vreme, să mai răsune pe plaiurile Transilvaniei, după cum susţin ungurii?

Dacă da, atunci ar fi un adevărat miracol ca limba să fi reînviat tocmai pe locurile unde ea se vorbea mai intens căci cercetările lingvistice întreprinse în ultimul timp au stabilit faptul, de o însemnătate covârşitoare, CĂ ÎN LOCURILE UNDE ODINIOARĂ ROMANITATEA ERA MAI PUTERNICĂ, ACOLO S-A MENŢINUT GRAIUL LATIN MAI PUR ŞI MAI NEALTERAT.

Este oare o simplă întâmplare faptul că tocmai în Transilvania se păstrează vechi cuvinte de origine latină ca păcurar, nea, june, curechi, moare, încheietură, aiu, pedestru, etc., din care unele lipsesc la sud şi răsărit de Carpaţi şi la sudul Dunării?[489]

Cele două teze: cea ungurească a „vidului complet" şi aceea românească a continuităţii, se înfruntă deci şi aici cu acelaşi dezastruos rezultat final pentru ipoteza ungară. Punctul de vedere românesc duce, într-adevăr, în mod logic, la concluzia firească a permanenţei limbii latine (evoluate în cursul vremurilor din limba latină vulgară în limba română) dublată de permanenţa populaţiei autohtone. Concluziile tezei ungureşti sunt de domeniul celei mai abracadabrante fantezii; românii vorbesc într-adevăr aceeaşi limbă ca şi romanii, dar pentru a ajunge la acest rezultat trebuie să admitem că agricultorii daco-romani au luat, sub împăratul Aurelian, toiagul pribegiei, au trecut Dunărea pribegind în Balcani timp de o mie de ani şi s-au reîntors în Transilvania exact pe aceleaşi locuri ale strămoşilor lor, de data aceasta ca păstori, păstrând nealterat graiul lor strămoşesc în cursul peregrinărilor multiseculare.

Bunul simţ opune un veto categoric acestor elucubraţii.

Rătăcirea prin pustiu, pe care ne-o relatează Biblia, ne apare ca un scurt voiaj de *week-end,* faţă de această călătorie milenară!

Avem însă şi mărturii scrise, de unde se poate deduce, în mod necontestat, persistenţa limbii româneşti şi, desigur, a daco-romanilor în nordul Dunării după anul 274.

O primă mărturie datează din primul secol după părăsirea Daciei de legiunile romane.

Pentru a-i creştina pe goţi şi pe daco-romanii din nordul Dunării patriarhul Eusebiu îl însărcinează pe episcopul Vulfila să propage crezul creştin în regiunile dunărene. Ni s-a transmis mărturie cu privire la acest eveniment, din care rezultă că Vulfila a predicat în limba gotă şi latină: *„latinam et Gothicam linguam sine intermisione in una et sole ecclesia Christi predicavit"*[490]. Or, dacă în Dacia nu mai erau populaţiuni de obârşie romană, pentru cine era să fi predicat Vulfila în latineşte? Dacă ar fi făcut-o pentru goţi, desigur că niciodată maxima „vox clamantis in deserto" nu ar fi fost mai bine ilustrată.

A doua mărturie scrisă despre persistenţa graiului latin în Transilvania o datorăm istoricului Priscus din secolul al V-lea, care relatându-ne vizita sa la curtea lui Attila (despre care am vorbit într-un capitol precedent) ne spune că la palatul şefului hun, curtenii vorbeau pe lângă graiul goţilor şi al hunilor şi pe acel al Ausonilor. Graţie acestui din urmă grai personalităţile de la curtea lui Attila se puteau înţelege cu romanii şi chiar istoricul însuşi a putut să se facă înţeles de unul din barbari cu ajutorul limbii ausonilor[491].

Röesler, pentru care românii din acea epocă îşi purtau paşii prin sudul Dunării, susţine că ausonii ar fi fost de neam de la frontiera Daciei care au învăţat limba latină! Adversarii continuităţii au, după cât vedem, pentru fiecare dovadă a permanenţei elementului românesc din nordul Dunării câte un răspuns, pe cât de nefiresc pe atât de fantezist.

„Graiul Ausonilor, spune G. Gopa-Lisseanu, nu putea fi fără îndoială decât graiul autohton, constatat ca un grai aparte de Priscus, IAR ACEŞTI AUTOHTONI CE VORBEAU LIMBA

LATINĂ NU PUTEAU FI, ÎN REGIUNILE DE LA NORDUL DUNĂRII, DECÂT POPORUL DACILOR ROMANIZAŢI, ADICĂ POPORUL ROMÂN[492].

Aceste mărturii nu sunt singurele. Sunt cunoscute dovezile din care rezultă în mod hotărât că în nordul Dunării, ca şi în sudul acestui fluviu, limba latină s-a vorbit fără nici o întrerupere în secolele care au urmat retragerii stăpânirii romane (Theophan[493], Procopius[494] ş.a.)

În afară de raportul direct între limba latină şi limba română atestat de apropierea între cele două graiuri, argumentul lingvistic ne permite să tragem şi concluzii indirecte militând în favoarea continuităţii. Toţi cronicarii ne înfăţişează pe valahii din sudul Dunării ca pe un popor de păstori. Ar fi trebuit deci ca limba românească să fi moştenit de la romani numai elemente lingvistice în legătură cu îndeletnicirea păstorilor. Or, limba românească cunoaşte o seamă de cuvinte de origine latină *privitoare la viaţa agricolă* şi la o existenţă organizată pe baze cu mult mai stabile decât aceea pe care o duc păstorii. Grâul (granum) — orzul (hordeum) — secara (secale) — via (vinea) — uneltele agriculturii, pomii roditori sunt de origine latină. D. Constantin C. Giurescu citează ca exemplu de menţinere a termenilor latini cele două operaţiuni ale morăritului şi panificării[495]: măcinarea (machinare), frământarea (fragmentare), aluat (allevatum), soagerea (subigere), coacerea (coquere) sunt latine, după cum latine sunt şi moara (mola), făina (farina) şi pâinea (panis-panem).

ESTE ELEMENTAR CĂ UN POPOR DE PĂSTORI NOMAZI NU AR FI PUTUT SĂ CONSERVE NEALTERATE TIMP DE UN MILENIU CUVINTE EXPRIMÂND NOŢIUNI DE VIAŢĂ SEDENTARĂ CARE NU AVEAU NICI UN CORESPONDENT ÎN EXISTENŢA CARE O DUCEA. Este foarte adevărat că limba română nu a conservat termeni privitori la activitatea orăşenească cum s-a petrecut faptul cu limbile romanice din Occident, dar termenii romani caracteristici unei vieţi rurale, pe care i-a moştenit limba română sunt cea mai evidentă mărturie a unei *continuităţi de viaţă agricolă.*

Vocabularul românesc privitor la religie este mai edificator încă atât în privinţa anteriorităţii românilor faţă

de unguri cât şi în privinţa continuităţii neîntrerupte pe teritoriul nord-dunărean.

Termenii de bază ai vocabularului românesc creştin sunt latini. În această limbă s-a predicat deci, pentru prima oară, creştinismul la românii din stânga fluviului. Termenii fundamentali ai ritului creştin-ortodox, îmbrăţişat de români, sunt de origină slavă (icoană, liturghie, odăjdii, sfânt, colindă, strană) deci tot anteriori cuceririi Transilvaniei de către unguri.

Chestiunea determinării întinderii spaţiului înlăuntrul căruia a luat naştere limba română, este o problemă care depăşeşte cadrul prezentei lucrări şi care — socotim noi — trebuie înlăturată din discuţia privitoare Ia continuitatea românilor din Transilvania, întrucât ea complică în mod inutil lucrurile.

Preocuparea noastră a fost de a stabili faptul permanenţei elementului românesc pe pământul Daciei şi acel al anteriorităţii acestuia faţă de cuceritorii unguri. În lumina probelor de diverse naturi, pe care le-am enumerat, continuitatea românească pe teritoriile ce au format provincia Dacia, îmbracă caracterul unei certitudini de nezdruncinat. Coroborate, aceste probe risipesc toate confuziile şi incertitudinile pe care ipotezele abile ale ungurilor le-au creat, sub pretextul unor preocupări de ordin ştiinţific. Există, fără îndoială, perioade neclare în trecutul poporului românesc, în general, şi în acel al Transilvaniei, în special. Dar, care popor şi mai ales care popor lipsit de viaţa bogată în evenimente a oraşelor, poate afirma că istoria sa este clară de la un capăt la celălalt al evoluţiei sale?

Desigur nu ungurii!

Nu există într-adevăr istorie mai confuză, în special în ceea ce priveşte începuturile, ca istoria urmaşilor lui Arpad. Şi nu este vorba de începuturi care se pierd în negura timpurilor, ci de vremuri — istoric relativ recente — care nu depăşesc în vechime secolul al VIII-lea.

„Studiile asupra originilor, spunea Edouard Sayous, întotdeauna dificile, întotdeauna periculoase, deschid un drum poate mai spinos şi mai nesigur încă, atunci când este vorba de unguri”.[496]

Incertitudinea asupra originilor ungurilor este atât de mare, încât unii istorici unguri, cum e de pildă Maylath, nu vorbeşte aproape nimic despre faza iniţială a istoriei poporului său, iar Szalay[497] extrem de puţin. Tibor Eckhardt, la rândul său, mărturiseşte că sursele istorice asupra originilor poporului maghiar sunt atât de rare, încât a fost necesar, pentru a desluşi începuturile istoriei ungurilor, să se recurgă... la „linguistica comparată”[498].

Totul este incert. Totul este învăluit în negura necunoscutului. Incertitudine asupra

numelui poporului, incertitudine asupra locurilor de unde ungurii s-au revărsat asupra centrului Europei. Astfel, Dümmler, în 1865, spune că numele de „ungur vine de la germanul hungrig[499] — flămând, autorii mai vechi credeau că acest nume se trage de la germanul „ungeboren"[500] — neindigen; alţii, în fine, socoteau, tot în acele vremuri, că denumirea vine sau de la latinescul „angoria"[501] — căruţă, sau de la numele unui castel „Hungu"[502] din munţii Carpaţi. Sayous este convins că poporul unguresc îşi trage numele de la Huni[503], iar în timpurile moderne, istoricul Balint Homan se crede îndreptăţit a explica numele poporului său prin numele neamului altaic al Onoguriior,[504] popor de rasă turcească.

Supoziţii — ipoteze — conjuncturi! Hungrig sau Onogur? cât de vast este câmpul ipotezelor între aceste două păreri diametral opuse, emise în cursul vremurilor!

Nu mai puţin confuze sunt datele privitoare la locul de unde au venit ungurii în Europa Centrală. Pentru Constantin Porphyrogenetul „Lebed" este numele unui *şef* militar ungur[505] Pentru alţii, „Lebed" este numele unei *regiuni* din Rusia actuală[506] unde au poposit maghiarii înainte de a trece în Atelkuz. Istoriografia ungară modernă a căutat să concilieze ambele păreri. Pentru d. Balint Homan, de pildă „Lebed" este numele unui conducător al triburilor ungare şi „Lebedia" este ţara care-şi trage numele de la acest şef[507].

Dar câte ipoteze nu s-au lansat pentru delimitarea faimosului Atelkuz, ultima aşezare provizorie europeană a ungurilor înaintea cuceririi Pannoniéi?

Pentru Deguignes, regiunea în cauză este teritoriul Transilvaniei de azi[508]. Pentru Pray[509], ea se situează în câmpiile Valahiei delimitate la Apus de râul Aluta (Oltul de azi). Teorii peste care timpul a aşternut praful uitării.

Kiaproth[510] socoate Atelkuzul ca fiind o regiune situată în vecinătatea Bugului (Atel fiind sinonim cu râu şi Kusul cu Bug). Hammer[511] dimpotrivă, plasează teritoriul între Volga şi Nipru (Atei = Volga, Kusul = Niprul) şi, în fine, istoriografia modernă în frunte cu Denes Jánossy[512] declară că ungurii au poposit înainte de a cuceri teritoriul lor de azi între Don şi Nipru.

Câte capete atâtea păreri!

Dacă o asemenea situaţie confuză s-ar fi prezentat în oricare din epocile istoriei româneşti, câte atacuri nu s-ar fi îndreptat, oare, din tabăra ungară în contra românismului!?

Dar, momentul cuceririi Pannoniei este el oare mai puţin confuz decât epocile anterioare ale peregrinărilor ungurilor nomazi? Constantin Porfirogenetul atribuie lui Zalmont[513] un rol cu totul neînsemnat în istoria începuturilor barbare. Notarul anonim al regelui Bela, din contră, socoate acest personaj — pe care-l numeşte Almos — fiu al visului — ca pe demnul precursor al marilor prinţi. Istoricul Szalay merge mai departe încă, comparându-l cu profetul Moise. „Ca un profet al stepei, zice Szalay, Almos şi-a terminat cariera, după ce a aruncat o ultimă privire asupra pământului lui Atila".

Legenda se împleteşte cu realitatea istorică. Ca la toate celelalte popoare, ni se va riposta desigur. De acord. Dar, dacă toţi oamenii de bună credinţă îşi explică confuzia şi incertitudinea în care plutesc începuturile istorice ale poporului ungar prin lipsa de informaţie precisă a istoricilor şi cronicarilor din secolele trecute, de ce să nu se aplice acelaşi criteriu de judecată şi pentru vecinii Ungariei? De ce argumentul „ex silentio" să aibă o valoare de o parte a Tisei şi cu totul altă valoare de cealaltă parte a fluviului care desparte România de Ungaria?

„Dacă am aplica acest argument ungurilor, spune prof. N. Iorga — tăcerea surselor germane şi bizantine asupra cuceririi Ungariei ar duce în moi logic la negarea însăşi a cuceririi".

Textele timpurilor străvechi sunt atât de neprecise, încât cu uşurinţă s-ar putea nega, într-o interpretare strictă şi lipsită de bunăvoinţă, descendenţa ungurilor de azi din cuceritorii tătari de odinioară şi pleda pentru originea... să zicem „cumană" a *pretinşilor* (împrumutăm stilul publiciştilor unguri) succesori ai lui Arpad.

Elementele care ar milita în favoarea acestei teze n-ar fi mai puţin serioase decât acelea invocate de adversarii continuităţii românilor în Transilvania: extirparea ungurilor din Atelkuz de către ţarul Simion al bulgarilor în unire cu aliaţii săi pecenegii, înfrângerile dezastruoase suferite de unguri la Merseburg (a. 933) şi la Augsburg (a. 955) prima din partea saxonului Henric şi a doua din partea împăratului Otton cel Mare şi, în fine, invazia pustiitoare a tătarilor din anul 1241.

În privinţa campaniei de pedepsire pornită de bulgari şi pecenegi în contra ungurilor din Atelkuz ni se spune că năvălitorii „au nimicit pe apărătorii ţării, au dus în sclavie o mare parte din populaţie şi au pustiit ţara în lung şi în lat, lăsând-o, în urmă, în stăpânirea

pecenegilor”.[514]

Cu privire la înfrângerile suferite de unguri, în secolul al X-lea, istoricul ungur Tibor Eckhardt declară textual: „puţin a lipsit ca ungurii să împărtăşească soarta hunilor şi a avarilor şi să dispară de pe teatrul istoriei, fără să lase urme”[515] şi, în sfârşit, despre invazia tătarilor avem mărturie deja citată, a aceluiaşi scriitor ungur care declară că: „barbarii au măturat ţara dintr-un capăt la celălalt”.[516]

Dacă aceste evenimente s-ar fi petrecut în vremea lui Vopiscus sau a lui Eutropius, fără îndoială că relatările lor privitoare la istoria ungurilor ar fi fost identice cu acelea pe care ei ni le-au lăsat cu privire la exterminarea dacilor şi la părăsirea provinciei romanizate.

Ştiinţa modernă a realizat, însă, şi în acest domeniu progrese destul de importante pentru a putea discerne în cronicile trecutului îndepărtat ce este datorit faptelor pozitive, ce provine din lipsa de informaţie precisă şi ce este de domeniul fanteziei creatoare de legendă.

Toţi cercetătorii contemporani, pătrunşi de menirea superioară a Ştiinţei, care depăşeşte formele efemere în care popoarele îşi îmbracă pasiunile, sunt unanimi a recunoaşte în români pe succesorii direcţi ai daco-romanilor. Ca şi pentru celelalte adevăruri care şi-au făcut cu greu drum în Istorie, atunci când patimile se vor fi potolit, cercetătorul se va întreba, desigur, mirat, cum a fost măcar posibil să se pună în discuţie continuitatea românilor din fosta provincie Dacia.

DACIA — DACIA ROMANĂ — ROMÂNIA. TREI DATE ÎN ISTORIA ACELUIAŞI POPOR A CĂROR TRĂSĂTURĂ DE UNIRE PREZINTĂ CARACTERUL UNUI ADEVĂR AXIOMATIC.

PARTEA a III-a

TRANSILVANIA DUPĂ NĂVĂLIREA UNGURILOR

Alföldul

La sfârşitul secolului al IX-lea (896), ungurii au pătruns în Panonia prin trecătorile Carpaţilor Păduroşi din Nord, urmând văile cursurilor de apă din acea regiune[517].

Cele şapte triburi maghiare şi-au stabilit aşezările definitive pe locurile de la şes, ocolind regiunile muntoase, puţin prielnice felului lor de viaţă[518].

Pe câmpiile întinse ale Panoniei — Alföldul cum îl numesc maghiarii — străjuite la răsărit şi la miazănoapte de munţii Bihorului şi ai Maramureşului, strămoşii ungurilor de azi au găsit, după cum afirmă în unanimitate istoricii unguri, cadrul cel mai prielnic pentru unitate şi pentru o armonioasă dezvoltare istorică.

„Pe această câmpie, unită ca marea — zice marele poet naţional ungur Petőfi — mă simt acasă", iar francezul Sayous prezintă următorul tablou sugestiv al legăturii inextricabile între unguri şi vastele câmpii ocupate de ei: „Adevărata patrie a maghiarului este Alföldul, câmpia joasă. Acolo şi-au stabilit populaţiile cuceritorilor aşezările lor compacte sub Árpád; acolo, mai ales, trebuia să se împlinească, în cursul secolelor, istoria sa; acolo, această istorie trăieşte încă şi azi în plenitudinea ei".[519]

... Şi Transilvania

Transilvania, cu platoul ei, cu depresiunile muntoase şi cu şirurile de munţi ce *o* înconjoară, din toate părţile, n-a fost deci pentru poporul ungar — popor al şesului, popor al pustei — o împlinire geografică, după cum ea n-a fost nici o împlinire istorică.

În viaţa poporului ungar, Transilvania a fost un accident. De acest ţinut îi despărţeau pe unguri munţii acoperiţi de păduri. Pentru ei, ţara Transilvaniei era un ţinut de peste munţii acoperiţi de păduri: Ultrasilvaniae = Erdély (erdő = silva şi elu = ultra)[520].

Dacă ungurii ar fi fost mai norocoşi în expediţiile lor din Apus, desigur că niciodată Transilvania nu ar fi ajuns sub stăpânirea ungurească. Acesta era Ardealul pentru unguri[521].

Pentru români, în schimb, el era însăşi inima Daciei, prin care pulsa de mii de ani acelaşi sânge.

Ceea ce Alföldül reprezenta pentru strămoşii ungurilor de azi, pământul Transilvaniei constituia pentru strămoşii românilor, o citadelă inexpugnabilă împotriva atacurilor din afară[522]. În munţii împăduriţi şi în cetăţile de pe coline au rezistat populaţiile paşnice din Dacia Traiană invaziilor care s-au succedat în cursul veacurilor. *Acolo s-a zămislit însăşi fiinţa neamului românesc.*

Cucerirea Transilvaniei

Întreaga istorie a acestui ţinut, din clipa în care cuceritorii unguri şi-au întins stăpânirea asupra lui şi până în epoca contemporană, este un exemplu viu al voinţei sale neclintite de a-şi păstra nealterată românitatea. Cucerirea Transilvaniei este cu mult ulterioară cuceririi Panoniei de către triburile maghiare. Ea s-a înfăptuit în etape şi a fost urmarea unor lupte crâncene purtate de populaţiile româneşti cu noii năvălitori.

Aceste lupte, care s-au terminat cu actele de supunere ale populaţiilor româneşti din cele trei voievodate din Transilvania — corespunzătoare celor trei Dacii: Porolissensis, Apulensis şi Malvensis[523] — sunt amintite pe larg în cântecele şi baladele populare ungare străvechi, sursa de inspiraţie a faimoaselor „Gesta Hungarorum" ale Notarului anonim[524].

Abia sub Ladislau cel Sfânt, care a domnit între anii 1077—1095, Transilvania a fost înglobată Ungariei (Röesler)[525].

În voluminoasele memorii prezentate de unguri la Conferinţa de pace din 1920 se spune textual: „Istoria Transilvaniei, după moartea Sfântului Ştefan până în epoca Sfântului Ladislau, este învăluită într-o mare întunecime”[526].

Vechile cronici ungureşti au înlăturat în mare parte negura care învăluia acele timpuri, dar, fapt curios: tocmai ungurii se ocupă mai puţin de vechile lor cronici, adică de primele surse naţionale ungare privitoare la cucerirea Panoniei şi la supunerea teritoriilor de la răsărit.

Luptele cu românii

Mult hulitul Notar anonim al regelui Béla ne oferă o descriere, bogată în detalii, cu privire la luptele pe care cele 3 triburi ungare ale lui Tuhutum, Tosu şi Eleud le-au purtat cu ducii provinciilor româneşti pe care le-au supus: Menumorut (în Dacia Porolissensis), Gelu (în Dacia Apulensis) şi Glad (în Dacia Malvensis)[527].

Părerile ungurilor cu privire la valoarea istorică a operei lui Anonymus sunt împărţite, tocmai din cauza extinderii pe care Notarul anonim al regelui Béla o dă descrierii populaţiilor autohtone româneşti găsite de unguri în Transilvania.

Ungurii nu i-au putut ierta Notarului anonim al regelui Béla pasagiile privitoare la români şi nu i-au menajat epitetele de „povestitor de fabule”, „inventator de etimologii”, „poet, scriitor de legende”, „diac linguşitor” (Karácsonyi)[528], devenind bineînţeles „un geograf neîntrecut” şi „un profund cunoscător al istoriografiei”[529], când e vorba de textele privitoare la restul evenimentelor istorice. J. Melich, de pildă, îl califică pe Anonymus drept „unul din cei mai distinşi istorici maghiari”[530], iar E. Jakubovich este de aceeaşi părere când scrie că „datele dispreţuitului Anonymus păstrează urme foarte importante pentru istoria Ungariei”[531].

Indiferent de părerea ungurilor asupra valorii operei lui Anonymus, fapt cert este că, în secolul al XII-lea, un scriitor ungur afirma în mod categoric că românii erau prezenţi pe teritoriul Transilvaniei în clipa în care ungurii invadau această provincie.

Un profesor de la Universitatea din Budapesta, d-l Eugen Horváth, încercând să polemizeze cu profesorul Seton-Watson (Scotus Viator), unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai stărilor de fapt din fosta Monarhie Habsburgică[532], într-o lucrare apărută în anul 1935 la Budapesta, pentru uzul cititorilor de limbă engleză, falsifică pur şi simplu spusele lui Anonymus cu privire la români, crezând că în felul acesta rezolvă în mod definitiv problema anteriorităţii românilor din Transilvania. Astfel, el declară că Anonymus ar fi afirmat că ungurii au găsit în Transilvania „un număr oarecare de români, izolaţi în munţii acoperiţi de zăpadă” (certain Romanians isolated on the snow-capped mountains of Transylvania)[533], pe când în realitate Anonymus vorbeşte de Vlahii RĂSPÂNDIŢI ÎN TOATE REGIUNILE, pe care ungurii le-au cucerit prin lupte[534].

Şi apoi, dacă românii erau nişte bieţi păstori nenorociţi care îşi petreceau viaţa în văgăunile munţilor veşnic înzăpeziţi, ce părere trebuie să ne facem despre ilustrul conducător ungur Árpád, pe care istoriografia modernă ungară ni-l prezintă ca pe o personalitate politică de prim ordin, şi care a consimţit la căsătoria fiului său Zulta cu fiica lui Menumorut, ducele acestor păstori?!

Istoricii unguri trec însă cu vederea că „Gesta Hungarorum” ale Notarului anonim nu sunt singurele cronici care relatează despre existenţa românilor în Transilvania în momentul invaziei ungare. Avem mărturii precise despre existenţa românilor în Transilvania în acele timpuri, în cronica lui Simonis de Kéza (Chronicon Hungaricum)[535], în Cronica pictată de la Viena (Chronicum pictum Vindobonensis)[536], în cronica germană de la Hildesheim şi în toate diplomele regilor unguri în care se face menţiune despre Transilvania[537].

Românii, pe care ungurii i-au găsit în Transilvania, aveau organizaţiile lor politice şi, din unele acte ungureşti, cum ar fi cele relatând expediţia războinică a comitelui sas Ioachim din regiunea Sibiului, din 1210, rezultă că Valahii transilvăneni erau organizaţi milităreşte[538].

Organizaţiile politice ale românilor transilvăneni

Cnezatele

Baza organizaţiilor politice româneşti o formau *cnezatele:* mici împărţiri administrative, înlăuntrul cărora populaţiunile româneşti de agricultori şi de păstori duceau o viaţă lipsită de evenimente răsunătoare, dar nu şi lipsită de frământări. Cnezii aveau misiuni judiciare şi administrative. Ei împărţeau dreptatea după dreptul românesc „jus valachicum", în aşa-numitele „scaune" şi tot ei recrutau „voinicii", gata întotdeauna să apere patrimoniul împotriva invadatorilor de tot felul.

Cnezatele nu sunt caracteristice regiunii ardelene, ele găsindu-se împrăştiate în toate regiunile locuite de români, de o parte şi de alta a Carpaţilor. Ele sunt însă caracteristice românilor, fiind organizaţii pe care nu le găsim, sub această formă, nici la unguri, nici la slavi.

Deasupra cnezatelor, ca un fel de organizaţii centralizatoare ale vieţii politice, se aflau voievodatele, a căror menire principală era organizarea apărării teritoriale, dar care aveau şi alte misiuni de ordin administrativ.

Azi, când avem dovezi indubitabile de persistenţă a românilor în Dacia Traiană, este clar că românii n-ar fi putut rezista tuturor năvălirilor barbare dacă apărarea teritoriului n-ar fi fost organizată de conducătorii organizaţiilor lor politice: voievozii.

Aceste organizaţii politice, deşi purtau nume slave, erau de esenţă pur românească[539]. Românii au adaptat numirile împrumutate de la slavi unor instituţiuni vechi — cărora unii dintre cercetători le atribuie origine latină. Cnezii, împărţitori de dreptate, care au păstrat mult timp numirea de „judicius" (Knezii vel judices) n-ar fi decât „duumvirii iuredicundo" ai provinciei Dacia.

Studiile unor cercetători ca: N. Iorga[540], Onciul[541], Lupaş[542] şi Nistor[543] au demonstrat că sensul de cneaz era cu totul altul la slavi decât la români, iar acel de voievod era mai atotcuprinzător la valahi decât la slavi. Astfel, cneazul slav era un fel de rege, pe când la români era un „primus inter pares", ales din mijlocul ţăranilor înstăriţi. De multe ori cneazul se ridica până la treapta cea mai înaltă a organizaţiei politice, devenind voievod, şi, în acest sens, Hurmuzaki ne citează cazul lui Litovoi[544].

În clipa în care ungurii au năvălit în Transilvania, aceste organizaţii politice erau adânc înrădăcinate la valahii transilvăneni. Arpadienii s-au străduit să le înlocuiască cu împărţirile administrative pe care le împământeniseră în Panonia, „comitatele" conduse de „comiţi", dar la români sarcina le-a fost zadarnică. Singurii comiţi pe care ungurii au reuşit să-i creeze în Ardeal, au fost comiţii saşilor şi ai secuilor (comes saxorum, „Sachsengraf", şi comes siculorum), iar comitatul de la Solnoc[545] a fost de aşa scurtă durată, încât el nu constituie o excepţie de la regula pe care am menţionat-o.

Organizarea politică a secuilor şi saşilor, în pofida împărţirii administrative pe comitate, s-a inspirat profund de la organizarea politică românească, scaunele lor de judecată (szék şi Stuhl) fiind copia fidelă a scaunelor de judecată (sedes) din cnezatele româneşti.

În lumina acestor constatări este temerar a afirma că ungurii au fost educatorii românilor în materie de organizare politică, aşa precum susţine profesorul Horváth de la Universitatea din Budapesta.

Documentele latino-ungare ne vorbesc de districte româneşti (districtus valachales)[546] la Deva, Haţeg şi Făgăraş, precum şi de dreptul românesc (jus valachicum).

Dacă ungurii ar fi introdus organizaţia politică în Transilvania, desigur că în locul cnezatelor (a căror descriere detailată o găsim în „Carmen miserabile" a călugărului italian Rogerius)[547], am fi găsit comitatele ungureşti. D-l Horváth îşi sprijină afirmaţia pe date de ordin filologic. Românii, zice el, au împrumutat de la unguri cuvintele care exprimă noţiunile organizaţiei politice. În consecinţă, adaugă el, ei au împrumutat şi aceste organizaţii înseşi. Pentru ilustrarea acestei teze, profesorul budapestan citează, sau cuvinte care nu au absolut nici un amestec cu organizaţia politică a unei ţări cum sunt, de pildă, acelea de *„meşter", „gazdă"* ş.a., sau cuvinte împrumutate atât de unguri cât şi de români de la slavi, cum sunt de pildă cuvintele: *„hat"* (nord-slav), *„pecete"* (vechi slav), „ban" (slav-meridional) etc.[548] D-l Horváth uită însă că limba română este singura dintre limbile romanice care a păstrat cuvântul *„dominus"* în accepţiunea de *Domn,* adică rege, şi că imperatorul latin se menţine şi azi, după două mii de ani, sub forma de *împărat,* după cum D-sa mai uită că, în documentele bizantine, conducătorii ungurilor erau amintiţi sub numele slav de „*voievozi*" şi că mândrul „Király", care exprimă noţiunea de regalitate, provine şi el de la... slavul *„Kral"*[549].

După cum remarca Sayous, vocabularul fino-ugric al triburilor ungare care au descălecat în Europa era extrem de redus, ceea ce denotă şi o civilizaţie extrem de înapoiată.[550] Este deci temerar, în aceste condiţiuni, să se vorbească de o influenţă ungurească asupra

organizaţiilor politice româneşti.

„A trebuit să intervină, spune istoricul N. Iorga, asimilarea slavilor, o influenţă germanică prelungită şi sforţările tenace ale Bisericii catolice, pentru ca să ridice acest popor, asemănător hunilor şi avarilor, la un nivel corespunzător aceluia al barbarilor, deveniţi mai umani în contact cu civilizaţia Occidentului".

Departe deci de a fi exercitat influenţe asupra organizaţiilor politice ale neamurilor conlocuitoare, ungurii au primit aceste influenţe, marea majoritate a noţiunilor culturale ungureşti fiind — după cum se exprimă istoricul român — împrumutate de la slavi.

Voievodatele

Primii voievozi ai Transilvaniei sunt menţionaţi în documente cu începere din secolul al XII-lea. Ni s-a păstrat aproape neîntreruptă lista voievozilor care au domnit dincolo de munţi cu începere din anul 1103, când este amintit pentru prima dată voievodul Mercurius al Ultrasilvaniei[551], şi până în anul 1555, când sunt menţionaţi cei doi voievozi, numiţi de Ferdinand Habsburgul[552].

Este fără îndoială că au existat voievozi şi înainte de anul 1103, fapt confirmat şi de Pauler în 1888[553], însă numele lor nu ni s-a păstrat. Unii dintre voievozi cum sunt de pildă: Leuca-Vodă (anul 1219)[554] şi Poşa (Pousa Woyvoda Ultrasilvano) din anul 1227[555], au purtat nume curat româneşti.

Stăruinţa formelor de viaţă autohtonă

Ungurii au fost nevoiţi să accepte situaţia quasi-independentă a voievodatelor româneşti şi s-au mulţumit cu o stăpânire mai mult nominală asupra Transilvaniei. Ungaria propriu-zisă şi Voievodatul Transilvaniei formau două entităţi complect distincte, singura legătură dintre ele fiind legământul de supunere al voievozilor. Două fapte vin să confirme aceste raporturi de subordonare pur nominală, nu însă şi efectivă. Voievodul Transilvaniei, Gyula cel Mic, al patrulea în ordinea cronologică de la luarea în stăpânire de către Tuhutum a acestui voievodat (Tuhutum-Horea-Gyula şi Gyula cel Mic), adoptând ritul creştin ortodox contra voinţei regelui catolic Ştefan cel Sfânt şi având atitudine potrivnică Ungariei, este atacat de oştile regelui Ungariei, iar ţara sa „înglobată regatului" (adiuncto Pannoniae). Rezultă deci în mod cert că timp de un secol de la cucerirea Panoniei, Transilvania nu a fost sub dependenţa Ungariei.

În regiunea bănăţeană, în fosta Dacie Malvensis, situaţia a fost asemănătoare. După actul de închinare al lui Glad, ducele valahilor, românii au continuat să întreţină legături cu Imperiul Roman din Răsărit. Voievodul Ahtum, unul din urmaşii lui Glad, fiind acuzat pentru acest motiv de infidelitate faţă de Coroana ungară, voievodatul bănăţean a fost înglobat şi el Ungariei, în urma luptelor conduse de însuşi nepotul regelui Ştefan cel Sfânt, Sunad.

„Şi după înglobarea teritoriului celor două Dacii, Porolissensă şi Apulensă, regii Ungariei respectară tradiţionalele alcătuiri politice şi militare ale acestora, păstrând pentru aceste regiuni străvechea instituţie voievodală[556].

Situaţiunea raporturilor dintre Ungaria şi Transilvania era dependentă de raportul de forţe dintre voievod şi rege: dacă voievodul era slab, atunci regele Ungariei îşi exercita stăpânirea în mod mai pronunţat şi, invers, faţă de voievozii puternici şi atitudinea Ungariei era mai moderată.

Înşişi istoricii unguri recunosc această situaţiune de fapt. Pauler Gyula în *Istoria naţiunii maghiare sub regii din Casa Arpadiană* afirmă că Transilvania a fost stăpânită în mod perpetuu de voievozi[557], iar Alexandru Szilágyi în *Istoria Transilvaniei,* publicată în 1866, declară formal că Transilvania nu a fost niciodată contopită deplin cu Ungaria, Ungaria şi Transilvania fiind „două ţări deosebite"[558].

Faptul se explică perfect atât din punct de vedere al situaţiei geografice cât şi din punctul de vedere al directivelor politicii externe a conducătorilor unguri, anterior regalităţii şi posterior ei.

Apărarea acestui teritoriu neputând fi asigurată de elementul ungar — care era extrem de redus la număr — Transilvania a fost obligată să se apere cu propriile ei puteri, ceea ce a întărit autonomia provinciei.

Pe de altă parte, din cauza expansiunii spre Apus a ungurilor, regiunea orientală a

Transilvaniei a fost neglijată. Problema acestui ţinut a fost trecută pe ultimul plan al preocupărilor Casei Arpadiene, întrucât, după cum observă atât de sugestiv scriitorul ungur Ladislau Kővári, „busola Transilvaniei părea fixată cu totul spre Răsărit”[559], adică spre Imperiul Roman de Răsărit.

Chiar înainte de cucerirea ţării, afirmă Bálint Kómán, ungurii au fost puşi în faţa marii întrebări: — Răsăritul sau Apusul? Maghiarii au ales Apusul (Das Ungartum wählte den Westen), iar Janossy Dénes afirmă că aceeaşi alternativă i-a preocupat pe şefii unguri şi după cucerirea ţării. „Ungaria — zice d-sa — a ales Vestul, care i-a adus astfel neatârnarea şi o viaţă de sine-stătătoare” (Alleinherrschaft und Selbsständigkeit).

Alt factor care a contribuit în mod hotărâtor la stăruirea vechilor forme româneşti şi la conservarea elementului etnic autohton în cursul timpurilor, a fost numărul extrem de redus — chiar pentru acele vremuri — al năvălitorilor unguri.

După datele furnizate de vechile cronici, ungurii, în momentul cuceririi Bazinului Carpato-Dunărean, erau în număr de 200.000, dintre care 25.000 erau luptători.[560] Expediţiile războinice de jaf şi de pradă cu care ungurii debutează în arena istoriei au contribuit desigur la scăderea acestei cifre. După luptele cu moravii şi cu trupele bulgare ale ţarului Simeon, după pustiirea Bulgariei şi invadarea Bizanţului, după prădarea Italiei de Nord şi cucerirea Croaţiei şi Carintiei, după victoriile de la Brenta (899) şi Ennsburg (907) şi înfrângerile de la Merseburg (933), de pe câmpia Lech (955) şi de la Adrianopol (970) este exclus ca numărul iniţial să nu fi suferit o diminuare considerabilă.

„Numai o împrejurare extrem de fericită, spune C. Sassu în lucrarea sa Românii şi ungurii, datorită faptului că Otto I era prea absorbit de alte probleme, ca de pildă supunerea şi germanizarea slavilor de la răsărit de Elba, şi expediţiunile în Italia, în vederea obţinerii viitoarei sale demnităţi imperiale, a ferit pe unguri de o completă distrugere, de soarta pe care au avut-o mai demult, rudele lor, hunii şi avarii”.[561]

Ungurii nu au reuşit să populeze în întregime Panonia, dar să se mai întindă spre Răsărit!...

Tibor Eckhart recunoaşte acest fapt, arătând că la început maghiarii nu au fost capabili să populeze nici teritoriul care corespunde cu acela rămas Ungariei după tratatul de la Trianon. „Numărul lor — spune textual Eckhart — era prea mic pentru aceasta”.[562]

Aceasta, de altfel, este şi explicaţia firească a numeroşilor coloniţti aduşi de unguri în Transilvania şi pe care cronicarii vechi îi gratifică cu numele de „musafiri”, musafiri destinaţi, în concepţia maghiară de mai târziu, să izgonească pe proprietarii de milenii ai pământurilor colonizate.

Ar fi o eroare a da cuvântului „colonist”, referitor la acele vremuri, sensul pe care el îl îmbracă în zilele noastre.

Locurile pe care erau aşezaţi aceşti „musafiri” nu erau deşarte, ci erau locuite de populaţiile autohtone străvechi, capabile să-şi apere cu dârzenie petecul lor de pământ, dar, desigur, puţin dispuse să servească de pavăză pentru aşezările din Alföld ale ungurilor.

Scopuri militare în primul loc, economice şi politice în al doilea rând, au fost cauzele acestor aşezări străine în mijlocul populaţiunilor băştinaşe româneşti de origine daco-romană.

Secuii

Primii coloniţti pe care ungurii i-au fixat în părţile răsăritene şi sud-estice ale Transilvaniei au fost secuii. Aşezarea lor a avut un scop bine determinat: acela de a păzi graniţele răsăritene ale teritoriului stăpânit de unguri, împotriva pecenegilor şi cumanilor, popoare care stăpâneau ţările de pe versantul răsăritean al Carpaţilor şi care îşi întindeau de multe ori stăpânirea şi asupra regiunilor transilvănene de dincolo de Carpaţi.

Date precise asupra colonizării secuilor nu posedăm; ceea ce s-a putut stabili cu precizie este doar faptul că ei i-au precedat pe coloniţtii germani. În regiunile secuieşti de azi este foarte probabil că ei au fost aduşi pe la sfârşitul sec. al XI-lea sau la începutul sec. al XII-lea, primii coloniţti germani fiind menţionaţi între anii 1141 — 1161.

Într-o primă opiniune, susţinută de toţi cronicarii unguri din vechime[563] şi reînviată în timpurile din urmă de istoricul Bálint Hóman, secuii ar fi urmaşii hunilor, recte ai celor 3.000 de huni care nu l-au urmat în Sciţia, pe Csaba, fiul lui Attila. Aceşti 3.000 de huni ar fi aşteptat undeva în masivul carpatic, timp de şase secole, sosirea rudelor lor de sânge, ungurii, ajutându-i chiar la cucerirea Panoniei.[564]

„După cucerirea împreună a Panoniei, au primit (secuii) o parte din ţară, totuşi nu în

câmpia Panoniei, ci au trăit aceeaşi soartă VECINI ÎN MUNŢI CU BLACHII, cu care s-au amestecat şi de la care se spune că au împrumutat alfabetul".

Citatul este din Gesta Hungarorum al lui Simonis de Kéza, preot la curtea lui Ladislau al IV-lea (1272—1290) care s-a inspirat, după cum afirmă istoricii moderni unguri, din Gesta Hungarorum din epoca lui Ladislau cel Sfânt, care a domnit la sfârşitul veacului al XI-lea (1077 — 1095).[565]

Fapt curios: din aceste cronici, ungurii împrumută numai tradiţia hunică a originii secuilor, pentru a dovedi caracterul autohton al enclavei din estul Transilvaniei. Aceiaşi unguri, însă, îndepărtează afirmaţia categorică a cronicarilor cu privire la anterioritatea românilor atât faţă de unguri cât şi de secui, afirmaţie care este exprimată în termeni categorici de vechile documente ungare. Am citat acest caz spre a scoate în evidenţă, o dată mai mult, pasiunea de care dau dovadă istoricii unguri atunci când scriu şi comentează istoria Transilvaniei.

Hunfálvy s-a ridicat împotriva acestei susţineri privitoare la originea secuilor, afirmând că secuii nu sunt mai puţin unguri decât ungurii propriu-zişi, şi că „ei au fost transplantaţi din ţara Mumă ca păzitori ai frontierelor din răsărit".[566] Teoria colonizării secuilor în marginea răsăriteană a Ardealului este susţinută de mulţi istorici, care nu admit teoria hunică a originii lor. Nu toţi istoricii însă, sunt de acord cu originea maghiară a secuilor. Zeci de teorii au fost lansate pentru luminarea misterului care învăluie obârşia secuilor, fără ca totuşi vreuna să fi putut rezista criticii istorice.

Un călugăr englez din secolul al XVII-lea îi socoate pe secui drept o ramură a sciţilor, adusă în Transilvania de huni.[567]

Istoricul Iuliu (Gyula) Pauler susţine originea lor maghiară.[568] Karol Szabó[569] vede în ei pe urmaşii cabarilor din rasa Chazarilor. Ladislau Réthy afirmă că secuii ar fi o ramură a pecenegilor[570], Iosif Thúry îi consideră huno-avari[571] şi, în fine, J. Karácsonyi, după ce a crezut că secuii sunt urmaşii bulgarilor[572], în timpurile din urmă a renegat prima sa opiniune, afirmând de data aceasta că secuii ar fi urmaşii direcţi ai gepizilor, popor de neam germanic.[573]

D-l G. Popa-Lisseanu, unul dintre cercetătorii români de seamă ai problemei secuieşti, căruia îi datorăm multe din datele cu privire la secui, vede în volte-face-ul postbelic al lui Karácsonyi o tendinţă de a arunca o punte între germanism şi maghiarism, deci un substrat politic într-o problemă care ar trebui să fie dominată numai de consideraţiuni ştiinţifice.[574]

Indiferent însă de originea secuilor, ceea ce este astăzi precis este faptul că înainte de a se fi fixat în regiunile limitrofe ale Transilvaniei, secuii se găseau în alte părţi ale Ungariei, documentele menţionându-i atât în regiunea nordică a Ungariei, cât şi în alte ţinuturi ale aceleiaşi ţări[575], în toate ocaziunile ei fiind amintiţi drept apărători de castre şi de burguri.

„Secuii, după cum afirmă d-l Popa-Lisseanu, sunt în acea epocă mai puţin un trib decât o profesiune: *servientes regis,* servitorii regelui".[576]

Începuturile acestor apărători de profesie, mercenari cu aşezări proprii, obţinute în schimbul serviciilor prestate, în mod fatal trebuie să fi fost modeste, secuii constituind o „clasă socială", iar nu un popor. Prin evoluţia normală, aceste elemente colonizate în mijlocul românilor (de la care, subliniem, ei au împrumutat şi alfabetul) ar fi trebuit să fie înglobate de masa autohtonă, prin asimilare. S-a petrecut însă fenomenul contrar: masa băştinaşă a dispărut aproape în întregime, elementul colonizat devenind dominant în aşa-numita „regiune secuiască" din cele trei judeţe marginale: Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune, la care se adaugă şi o porţiune din judeţul învecinat al Mureşului.

Pe întreaga întindere a României se aflau, în 1930, la data recensământului, aproape 1.500.000 unguri. Dintre aceştia, 500.000 (exact 496.184) adică o treime, erau secui[577]. Cantonaţi într-o regiune relativ redusă ca suprafaţă, ei au reuşit a da străvechiului pământ al Dacici aspectul unui teritoriu eminamente unguresc, în primul loc din cauza maselor compacte locuind un teritoriu restrâns şi, în al doilea loc, din cauza limbii ungureşti pe care ei şi-au însuşit-o din vremuri străbune. Această regiune apare mai ungurească încă decât cele mai pure regiuni ungureşti din Ungaria propriu-zisă, unde mai stăruie încă elemente slave şi germane străvechi.

Că au fost români în regiunile azi locuite de secui, ne-o spune cronica lui Simonis de Kéza[578], ne-o spun actele vechi ungureşti care pomenesc de cnezatele românilor din mijlocul secuimii, ne-o spun toate statisticile efectuate în cursul vremurilor. Acum, din cei 496.184 locuitori ai regiunii secuieşti, numai 68.423 sunt români, sau cel puţin s-au declarat ca atare, căci dintre aceştia, 11.402, deşi români, nu ştiau să vorbească româneşte.[579]

Deznaţionalizarea românilor din secuime

Vom trece în revistă mijloacele pe care le-au întrebuinţat ungurii pentru a deznaţionaliza pe românii din Secuime, spre a se vedea cum, după o stăpânire caracterizată prin violenţă, s-a ajuns a se crea o stare aparentă, înşelătoare, pe care totuşi s-a putut sprijini edificiul şubred, ridicat în 1940 la Viena.

Într-adevăr, cine urmăreşte noua frontieră dintre cele două ţări, lesne va putea observa că masa compactă secuiască a fost un factor determinant pentru delimitarea acestei frontiere dintre România şi Ungaria.

„Unul dintre câştigurile cele mai mari ale noii reglementări teritoriale, spunea după Diktatul de la Viena, d-l Vilmos Ziegler din Ministerul Afacerilor Străine al Ungariei, în studiul său *Întoarcerea la Patria-Mumă a răsăritului,* este, fără îndoială, reîntoarcerea la Patria-Mumă a secuimii, a uneia dintre ramurile cele mai de preţ, din punct de vedere rasial, a ungurilor".

În primul rând, acei care au fost deznaţionalizaţi prin tentaţiile de tot felul a fost clasa suprapusă, din care se recrutau voievozii (care în unele regiuni aveau sub conducerea lor un teritoriu infim ca suprafaţă), cnezii şi boierimea, înnobilarea şi înzestrarea lor cu domenii regale (tot pământul, în concepţia Evului Mediu era proprietatea regelui), erau condiţionate de maghiarizarea şi trecerea lor la catolicism.[580] Singurii boieri transilvăneni care şi-au păstrat nealterată credinţa lor strămoşească, au fost boierii din Făgăraş şi aceasta graţie, în prim rând, contactului permanent cu românii de dincoace de Carpaţi şi, în al doilea rând, graţie situaţiei politice speciale a ţinutului.[581] Numărul extrem de mare de drepturi şi privilegii de care se bucurau secuii, au fost, după cum spune d-l Popa-Lisseanu, mai mult ca oriunde mărul ademenitor, au fost capcana în care au căzut românii din partea locului.[582]

Deznaţionalizarea prin religie

Pătura de jos — ţărănimea — mai tradiţionalistă şi mai conservatoare a tradiţiilor străbune, a fost mai refractară trecerii la catolicism. Mai mult încă, se pare că ritul ortodox a fost de natură să influenţeze atât de serios populaţia secuiască, încât în 1234 însuşi Papa Grigore al IX-lea a socotit necesar să intervină în privinţa fidelilor care părăseau biserica catolică îmbrăţişând ortodoxismul şi aceasta „în interesul acelor unguri şi germani din regatul Ungariei, care făcându-se un popor cu Valahii, deopotrivă cu ei dispreţuiau pe episcopul catolic al Cumaniei, primind sfintele taine de la nişte pseudo-episcopi care ţineau ritul grecilor".[583]

Către sfârşitul secolului al XIII-lea începe o adevărată prigoană împotriva ortodocşilor, socotiţi schismatici şi eretici. Sinodul de la Buda, care a avut loc în 1299, hotărăşte că le este interzis românilor să-şi zidească biserici sau alte locaşuri de rugăciune, sau să ia parte la slujba religioasă oficiată în bisericile existente.[584]

În anul 1428 regele Sigismund decisese: „să se despoaie de avere toţi nobilii şi cnezii care ţin pe moşiile lor preoţi ortodocşi, ce duc poporul în rătăcire, iar preoţilor care vor boteza vreun copil în religia ortodoxă să li se confişte averea.[585]

În asemenea condiţii, este uşor de înţeles că mulţi dintre români s-au văzut nevoiţi să-şi părăsească credinţa strămoşească, ceea ce în mod fatal conduce la adoptarea maghiarismului, religia fiind în acele vremuri pivotul naţionalităţilor în formaţie. Primul rege al ungurilor, Ştefan cel Sfânt, n-a primit el oare şi titlul şi coroana de la papa Silvestru, şeful suprem al bisericii catolice?

După înfrângerea de la Mohács în 1526 şi transformarea Budei în paşalâc turcesc. Transilvania devine principat autonom. În timpul principilor ardeleni, trecuţi la Calvinism, persecuţiile n-au încetat, ci dimpotrivă s-au înteţit. Românii ortodocşi, puţini câţi au mai rămas, tot eretici erau consideraţi, de data aceasta nu însă, de catolici, ci de... ereticii calvini.

Dieta ardelenească de la Sibiu hotărăşte în 1566 ca „Episcopii români, fie preoţi sau călugări, care n-ar voi să se lepede de erezie, şi ar continua să ducă poporul spre pieire, să fie scoşi din ţară".[586] Unirea cu biserica de la Roma n-a făcut să înceteze persecuţiile îndreptate împotriva românilor ortodocşi. Toate aceste persecuţii au produs, după cum era şi firesc, mari fisuri în masa românească din secuime.

Statisticile pentru vremurile vechi lipsesc. Din cele existente, cu începere din secolul al XVIII-lea, reiese în mod clar că de unde în anul 1700 românii mai reprezentau încă o

proporţie de 30% din populaţia regiunii secuieşti, procentul a scăzut în timp de numai 200 de ani la 5%, cu tot indicele ridicat al natalităţii româneşti.[587]

În cele 100 comune ale judeţului secuiesc Trei Scaune mai existau români, în 1733, în 94 comune. Acum, în 26 comune din acel judeţ nu mai există nici un român, în alte 46 comune populaţiunea românească este cu mult scăzută faţă de numărul populaţiei din 1733 şi în sfârşit, numai în 22 comune creşterea populaţiei a urmat cadenţa normală.[588]

Din statisticile întocmite în 1733, 1750, 1760, 1805, rezultă că aşa-numitul „bloc secuiesc" era străpuns de numeroase enclave româneşti.[589] *Într-adevăr, în acele vremuri nu a existat nici o comună în regiunea secuiască în care să nu se fi găsit români.* În mai puţin de 170 de ani au fost secuizate complet comune întregi, aşa că aspectul iniţial, eminamente românesc, al regiunii s-a schimbat radical.

Secuizarea a continuat şi în timpul primului război mondial, când puţinii români, care au reuşit să înfrunte prigoana maghiarizării forţate, au fost obligaţi să îmbrăţişeze religiile calvină sau catolică. Fapt interesant de menţionat: secuizarea a continuat să-şi producă efectele chiar şi în timpul dominaţiei româneşti şi anume în primii ani de stăpânire românească, din cauza fenomenelor inerente vieţii (căsătorii mixte, botezuri, în singurele biserici existente etc.). „Chiar sub dominaţia românească, scria d-l Sabin Opreanu în 1927, românii nu pot să reziste presiunii maselor secuieşti".[590]

Deşi secuizarea văduvise întregul teritoriu de elementele româneşti, totuşi ungurii, pentru a marca şi mai mult caracterul unguresc al „blocului", îi scoseseră pe români — aşa puţini câţi erau — din statisticile lor. Metoda era simplistă. Erau trecuţi drept unguri toţi acei care vorbeau ungureşte. Or, după 1.000 de ani de conlocuire cu secuii, era firesc ca şi populaţiunea românească să vorbească limba ungară. Naivitatea constă în aceea că din rubrica învecinată cu aceea a naţionalităţilor, şi anume din rubrica religiei, reieşea situaţia reală. Românii — şi numai ei — erau de religie ortodoxă sau greco-catolică, secuii şi ungurii fiind calvini, catolici etc. Or, de unde la rubrica naţionalităţilor, românii erau trecuţi cu un număr infim de locuitori, la aceea a religiilor exclusiv româneşti (ortodoxă şi greco-catolică) numărul lor apărea considerabil sporit. În judeţul secuiesc Odorhei, de pildă, deşi la rubrica naţionalităţilor românii figurau numai cu 2.840 suflete (statistica ungurească din 1910), numărul lor era în realitate cu mult mai mare şi acest lucru se putea constata chiar din statistica oficială, cercetând rubrica religiilor, unde românii figurau cu 5.528 suflete.[591]

Alt caz mai concludent încă pentru a învedera mistificările autorităţilor maghiare: în statistica din 1910, românii din comuna Micfalău — Trei Scaune — figurau cu numărul infim de 6 locuitori. Ortodocşii şi greco-catolicii din comună figurau însă, în aceeaşi statistică, cu 918 suflete[592], ceea ce pentru un cunoscător al situaţiunilor de fapt reprezenta cifra reală a românilor din acea comună. Pentru acei care nu cunoşteau însă dedesubturile metodelor de mistificare maghiare, statisticile ungureşti erau de natură a impresiona.

Ultimul secol a cunoscut mijloacele violente ale deznaţionalizării forţate pe care autoritatea ungurească a exercitat-o în regiunea secuiască, cu mai multă vigoare încă decât pe restul teritoriului. De unde, însă, în restul Transilvaniei, românismul a putut — graţie superiorităţii sale numerice — să reziste cu mai multă eficacitate atacurilor dezlănţuite împotriva lui, în secuime deznaţionalizarea a avut efectele cele mai dezastruoase pentru elementul românesc. *Ea a îmbrăcat caracterul unei veritabile exterminări.*

Scriitorul maghiar Géza Kosztelszky nu s-a sfiit să confirme în mod public şi cu un cinism uimitor, ţelurile de deznaţionalizare ale politicii minoritare ungureşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

„Să lăsăm la o parte, zicea el în broşura intitulată *Politica naţională,* minciuna convenţională conform căreia noi pretindem că nu vrem să ucidem naţionalităţile nemaghiare. DA — continua el — NOI VREM SĂ LE SUPRIMĂM ŞI TREBUIE SĂ LE SUPRIMĂM".[593]

Iată regimul pe care unii dintre partizanii Lordului Rothermere îl citează ca exemplu de „toleranţă"!

Ministrul de interne al Ungariei din acea epocă — Hyéronimy — s-a grăbit să-l felicite pe autorul acestor rânduri, declarându-se, în felul acesta, solidar cu tendinţele de deznaţionalizare totală a minorităţilor din Ungaria afişate de publiciştii „naţionalişti" maghiari.

Scopul urmărit de unguri şi-a produs efectul cu prisosinţă. Există însă urme care nu se şterg, mărturii vii ale unui trecut nu prea îndepărtat care stăruie ca un cap de acuzare permanent, în pofida aparenţelor înşelătoare. În multe din satele secuieşti întâlneşti, într-

adevăr, bisericuţe ortodoxe şi greco-catolice — învecinate de cele mai multe ori ca „două surori orfane” — şi care sunt părăsite, întrucât din acele sate românii au dispărut de mult. Prin simpla lor prezenţă, însă, aceste lăcaşuri sfinte părăsite, reconstituie în culori vii un trecut pe care Istoria l-a înregistrat şi pe care încercările ungureşti disperate sunt neputincioase a-l denatura.

Deznaţionalizarea românilor prin şcoală

Am văzut rolul Bisericii în acţiunea de deznaţionalizare a românilor. Biserica a fost secondată de tovarăşa ei nedespărţită: şcoala. Primele şcoli din Transilvania au fost şcoli confesionale. Or, este lesne de imaginat că dacă biserica ortodoxă era supusă unor atacuri atât de înverşunate, şcolile ortodoxe, în mod fatal, trebuiau să fie infime ca număr. Copiii românilor erau obligaţi să frecventeze şcolile ungureşti, unde nu se auzea vorbindu-se româneşte decât în cele două ore săptămânale de catechism.

În toată regiunea secuiască existau 27 şcoli româneşti faţă de 430 — patru sute treizeci — şcoli maghiare de toate categoriile.[594] Aceasta era situaţia în învăţământul primar. Proporţia era deci: *o şcoală românească faţă de 76 şcoli ungureşti,* ceea ce întrecea chiar disproporţia zdrobitoare dintre numărul românilor şi acel al secuilor, disproporţie care se cifra la un român faţă de şapte secui.

În ceea ce priveşte situaţia din învăţământul superior, ea era cu adevărat tragică. ÎN ÎNTREAGA REGIUNE SECUIASCĂ NU EXISTA, ÎNAINTEA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL, ABSOLUT NICI O ŞCOALĂ SECUNDARĂ SAU PROFESIONALĂ ROMÂNEASCĂ. În schimb, ungurii aveau 10 licee, 15 şcoli civile, 4 şcoli profesionale, 20 şcoli de ucenici, 25 şcoli de agricultură, adică un total de *55 şcoli superioare, faţă de nici una românească.*[595]

Românii, de altfel, nici nu aveau dreptul să frecventeze şcolile mai înalte dacă nu aparţineau unei confesiuni religioase maghiare.

Şcoala ungară urmărea un scop bine determinat: să transforme statul polinaţional unguresc într-un stat unitar, indiferent dacă pentru realizarea acestui ţel trebuia să se recurgă la siluirea conştiinţelor. În atari condiţiuni, acuzaţiunea pe care contele Albert Apponyi a adus-o românilor în voluminosul tom propagandistic *Justice for Hungary,* acuzaţiune privitoare la lipsa de instrucţiune a poporului român din Ardeal, îmbracă pur şi simplu caracterul unui cinism revoltător. *Căci este cinism a refuza să acorzi minoritarului instrucţiunea în limba lui şi, în urmă, să-l acuzi de analfabetism!*

Obligaţi a merge la şcolile primare ungureşti, din lipsă de şcoli româneşti, obligaţi a vorbi în toate împrejurările limba maghiară, înconjuraţi din toate părţile de mase compacte secuieşti, supuşi la tot felul de presiuni şi ingerinţe din partea Administraţiei de Stat, românii din regiunea secuiască au ajuns cu timpul să nu se mai poată exprima în româneşte şi, culmea ironiei, mulţi dintre ei îşi declinau în ungureşte naţionalitatea românească: „EN OLÁH VAGHOK” (Eu sunt român!).[596]

În epoca în care nu ajunsese să plângă pe ruinele edificiului prăbuşit, contele Albert Apponyi, care, este locul s-o amintim, a contribuit, prin legile edictate de el, la această prăbuşire, spunea că în Ungaria nu trebuie să existe o altă cultură decât acea maghiară şi că pătura intelectuală, „crema societăţii” trebuie să aparţină cu orice preţ ungurilor. Orgoliul caracteristic firii ungare făcea loc de data aceasta unui utilitarism prea puţin orgolios. Ceea ce îi interesa pe conducătorii destinelor ungureşti, era că aşa-numita „intelligentsia” ungurească să fie de limbă maghiară, de confesie maghiară, indiferent dacă ea era de obârşie românească, cehă, slovacă sau germană. Pătura intelectuală ungurească era deci „maghiară” numai cu numele; în fond însă, ea era reunirea laolaltă a păturilor intelectuale a naţiilor din care se compunea compozitul edificiu al regatului unguresc.

Este desigur extrem de dificil să recunoşti în ungurul secolului al XX-lea pe românul deznaţionalizat de la începutul secolului al XIX-lea sau pe slavul maghiarizat de secole, după cum cu greu călătorul care poposeşte în faimoasa piaţă San Marco din Veneţia poate recunoaşte în locurile unde se ridică azi maiestoase Palazzo Ducale, Basilica San Marco, Turnul Orologiului şi vestita Campanile, pajiştea străveche, străbătută de râul Danario. Râul a fost secat. Mărturia istorică a existenţei sale, însă, nu va putea fi ştearsă niciodată. Romanitatea autentică a ţinutului „azi secuiesc” din sud-estul Transilvaniei a fost înăbuşită de unguri prin metode care de care mai samavolnice. Dispărut-a, oare, pentru aceasta însăşi istoria românească a ţinutului?*1*

Trecutul a reuşit acum un sfert de veac să reînvie dedesubtul lespezii de granit, pe care, cu

o îndemânare diabolică o aşezaseră stăpânitorii de milenii, dar totuşi provizorii, ai fostei provincii romane. Se pare, însă, că Dreptatea îşi face cu greu drum în lume. Triumful Adevărului asupra aparenţelor înşelătoare a fost realizat în urma unor eforturi şi a unor sacrificii nemăsurate. Totuşi, frazeologia sterilă şi CIRCUMSTANŢE DE MOMENT, CU TOTUL STRĂINE DE PROBLEMA TRANSILVANIEI au reuşit să valorifice aparenţele, în dauna realităţilor.

Printr-o propagandă abilă şi susţinută, printr-o continuă agitare a opiniei publice mondiale, prin manifestări zgomotoase, dar tot pe atât de oportune, de simpatie faţă de ţara căreia i se adresau propagandiştii („suntem de obârşie gepidă — deci germanică", spunea Karácsonyi în Germania[597]; „suntem amicii Angliei", spuneau în Anglia, autorii lucrării *Justice for Hungary),* prin tot felul de insinuări conţinute în simpla discuţie cu „omul de pe stradă" sau în conferinţa cutărui sau cutărui „mare amic al poporului maghiar", rostită la Paris, Londra sau Berlin şi în ultimul timp şi în marile centre ale Statelor Unite ale Americii, prin acţiunea de mare anvergură a Lordului Rothermere ca şi prin concesiile de tot felul făcute de contele Bethlen marilor financiari din City (vezi cazul marilor bănci ungureşti „Banca Comercială" din Budapesta şi „Banca ungară de Credit"), într-un cuvânt prin toate mijloacele, ungurii au ţinut să menţină în actualitate o problemă pe care războiul din 1914—1918 o tranşase definitiv.

Erijându-se în „apărători ai civilizaţiei şi ai culturii europene", ungurii au ţinut să pună accentul în special pe „prigoana (sic) exercitată de români în domeniul Şcoalei". Când vom analiza politica şcolară maghiară, vom stabili o paralelă între ceea ce a fost regimul şcolilor în Transilvania românească în cursul celor două decenii de guvernare românească şi ce a fost regimul şcolilor în Transilvania cotropită.

Să analizăm în prealabil celelalte metode întrebuinţate de unguri pentru realizarea machiavelicului lor plan: transformarea radicală a aspectului teritoriului de la marginea răsăriteană a Transilvaniei.

Maghiarizarea prin administraţie

Bisericii şi şcolii li s-au alăturat în ultimul secol, în acţiunea de maghiarizare a românilor din regiunea secuiască, administraţia şi armata ungară. Din clipa în care înseşi organele de stat — oficialitatea — şi-a asumat sarcina deznaţionalizării, rezultatul tangibil al acestei acţiuni nu mai putea să întârzie. Administraţia dispune într-adevăr de infinite mijloace pentru a forţa cetăţenii de a adopta o atitudine, chiar dacă conştiinţa lor o reprobă. Necesităţile imperioase ale vieţii de toate zilele sunt mai puternice decât glasul conştiinţei. Or, administraţia ungară a ştiut să speculeze toate aceste necesităţi, condiţionând satisfacerea lor de pierderea naţionalităţii.

Voiau românii din regiunea secuiască să achiziţioneze un pământ, se interpunea institutul acaparator secuiesc „Székely Kirendelcseg" şi pământul era cumpărat de secui[598]; voiau să între românii în composesoratele de câmp, trebuiau să-şi lepede în prealabil naţionalitatea[599]; voiau românii să între ca lucrători în întreprinderile naţionale, trebuiau să îmbrăţişeze o confesiune maghiară.[600]

Conţii Zenthal şi Bernath din comuna Micloşoara interzic românilor să lucreze pe moşia lor, dacă nu-şi schimbă religia. Rezultatul imediat al acestei interziceri a fost trecerea la maghiarism a 48 familii româneşti.[601]

Ar fi să nu mai terminăm înşirând mijloacele pe care imaginaţia guvernanţilor unguri le-a creat pentru subţierea păturii româneşti din sud-estul Transilvaniei şi formarea unui bloc masiv maghiar. Maghiar în aparenţă, e adevărat, însă mijloc puternic de propagandă pentru susţinerea revizionismului şi, din nefericire, pentru realizarea lui.

Armata — factor de deznaţionalizare

Armata a jucat şi ea un rol important în deznaţionalizarea românilor din secuime. Singurii dintre românii transilvăneni care erau obligaţi să-şi completeze stagiul în regimentele ungureşti de honvezi erau românii din secuime. Ceilalţi erau trecuţi în regimentele lor respective, în care limba de instrucţie era germana. Pentru reangajarea în armată sau în jandarmerie, condiţia imperioasă era schimbarea religiei, cetăţenia ungară a românilor nefiind suficientă. Se citează în acest sens cazuri nenumărate. Vom spicui două, dintr-un număr nesfârşit, pentru a se vedea ce transformare radicală suferea un român reangajându-se

în armată. Românii ortodocşi Petru Bârsan şi Niculae Bârsan din Aita Seacă, jud. Trei Scaune, ca să devină plutonieri jandarmi, îmbracă în întregime haina ungurească, schimbându-şi religia şi îmbrăţişând ritul reformat, iar numele românesc îl transformă într-unul de rezonanţă maghiară, pentru a deveni astfel Peter Berszany şi Miklós Berszany, iar românul Mihail Suciu din Valea Zălanului, de religie creştin ortodox, devine romano-catolic, luând şi numele secuiesc de Szöcs Mihalyi.[602]

Iată ce se ascunde sub aparenţa maghiarismului integral.

Iată adevăraţii secui, „ramura cea mai nobilă a poporului ungar": Petru şi Niculae Bârsan, Mihail Suciu!

În mai puţin de 50 de ani, scria în 1902 scriitorul ungur Pál Balogh, *au dispărut prin maghiarizare 200 comune maghiaro-române*[603]. De atunci, cadenţa deznaţionalizării forţate n-a fost diminuată, ci dimpotrivă a luat proporţii mai îngrijorătoare încă.

Bloc maghiar pe fundament românesc

Maghiarizarea românilor din sud-estul Transilvaniei nu este aşadar rezultatul unui proces natural, ci consecinţa deznaţionalizării forţate a românilor din acele regiuni.

Iată un adevăr care a fost prea puţin ţinut în seamă atunci când s-a procedat la ciuntirea ţării româneşti, împlântându-se pintenul maghiar în inima românismului, la câţiva kilometri doar de Braşov!

După una sau două generaţii de la secuizare, românul secuizat, ajuns pe o treaptă înaltă a ierarhiei sociale, îşi reneagă obârşia, sau dacă nu şi-o reneagă, cum este cazul faimosului general ungur János Czecz — român de origine — unul dintre capii mişcării ungare din 1843, şeful de Stat Major al lui Kossuth, omul de încredere al Generalului Bem (şi el polonez de origine) şi şef, după înfrângerea de la Világos [Şiria], al Marelui Stat Major din Argentina, îşi împroaşcă cu noroi foştii conaţionali, de dragul situaţiei.[604]

Ar fi fost desigur imposibil să se stabilească, pe bază de simple mărturii şi de acte, genealogia românească a fiecărei familii secuizate de mai bine de două generaţii. Pentru a se face o discriminare între elementele de bază ale „blocului secuiesc" s-a recurs atunci la metoda ştiinţifică.

Românii, în cursul celor 20 de ani de stăpânire a regiunii secuieşti, au făcut apel la glasul sângelui, de data aceasta la propriu, nu la figurat.

Ar fi absurd să se afirme că blocul maghiar secuiesc, care a cântărit atât de greu în balanţa nedreptăţii de la Viena, este în întregime rezultatul deznaţionalizării românilor.

Ar fi însă tot atât de nedrept faţă de români, dacă nu s-ar recunoaşte participarea într-o largă măsură a românilor din secuime la crearea masei compacte, de aspect maghiar, din această regiune.

„Într-o conştientă acţiune de deznaţionalizare, spunea profesorul Iuliu Moldovan din Cluj, secuii şi-au sporit forţa lor numerică şi cu sânge românesc".[605]

S-a procedat deci, pe cale ştiinţifică, la cercetarea originii etnice pe baza compoziţiei serologice a sângelui. Experienţa a îmbrăţişat un număr de analize fără precedent de mare în istoria medicinii. Doctorii P. Râmneanţu şi P. David, care au întreprins această vastă experienţă, au efectuat 10.600 analize serologice asupra secuilor şi 3.856 asupra românilor. Rezultatul posedă deci tăria unei certitudini perfecte. Cercetătorii au ajuns la următoarele concluzii: indicele sanguin al românilor din secuime este egal cu acela al românilor de dincoace de Carpaţi şi, ceea ce este mai concludent încă, în quasiunanimitatea cazurilor, el este egal cu acel al secuilor şi diferă radical de acel al ungurilor propriu-zişi.[606] Din rezultatele obţinute s-a putut trage concluzia că secuizarea românilor datează din secolul al XII-lea.

Iată un auxiliar al istoriei, pe care nu-l puteau desigur prevedea ungurii la începutul operei lor nefaste de transformare a unui pământ curat românesc într-unul de aspect „curat maghiar".

Întrucât întreg eşafodajul ridicat de propaganda maghiară după retrocedarea Transilvaniei către România se sprijină în primul loc pe „blocul maghiar" din cele 4 judeţe secuieşti (către care unii dintre propagandiştii mai zeloşi cereau chiar crearea unui „coridor" care să unească Ungaria de Munţii Carpaţi) ne vom mai opri o clipă asupra acestei importante probleme.

Faptul contopirii elementului românesc cu acel unguresc nu a rămas fără urmări vizibile. Secuizarea completă a elementului românesc producându-se în mod lent, timp de secole, s-a constatat cu timpul o influenţă marcantă a elementului absorbit asupra elementului absorbant. Fenomenul este lesne explicabil dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra

istorici poporului român. Toate naţiile care s-au aflat în contact îndelungat cu românii şi au convieţuit cu ei în mod paşnic, au fost absorbite, treptat, treptat, de români. Forţa lor de asimilare s-a dovedit a fi deci dintre cele mai puternice. Atunci, însă, când prin mijloace violente ungurii i-au deznaţionalizat, făcându-i să se piardă în masa secuiască, forţa lor irezistibilă n-a încetat să se manifeste, românizând datinile, obiceiurile şi felul de viaţă ale poporului cu care s-au contopit.

Prin desişul maghiarismului se zăresc deci, ici-colo, unele luminişuri ale românismului deznaţionalizat. Secuii păzesc unele sărbători pe care numai românii ortodocşi le respectă; ei ţin posturi caracteristice confesiunilor române; au adoptat unele obiceiuri care sunt mărturii vii ale prezenţei elementului românesc în masa maghiară. De pildă: ei trag clopotele bisericii vara, când se adună nori grei care ameninţă cu grindină, ţin şezători de fete şi feciori, fac clacă, au colinde şi irozi, vicleimul este o traducere fidelă a vicleimului românesc[607], la arminden pun mesteacăn la poarta fetelor şi flăcăilor, cred în „crai nou", au tradiţia fiarelor etc.

Aceste obiceiuri mărunte care formează caracteristica fiecărei naţiuni în parte şi care contribuie la diferenţierea lor, îndătinate de secole şi intrate parcă în firea poporului, n-ar fi putut fi asimilate în număr atât de mare de un alt popor, dacă nu s-ar fi produs pe o scară întinsă contopirea între cele două popoare.

Secuii au adoptat apoi cântecele şi baladele româneşti. Subiectele acestor producţii populare sunt copia fidelă a celor similare din literatura populară românească.[608]

Desigur că împrumuturile între popoarele conlocuitoare sunt frecvente. Aici însă, nu remarcăm un împrumut în dublu sens, de la secui la români şi de la români la secui. *Românii nu au adoptat obiceiuri şi datini secuieşti.* Numai secuii le-au adoptat pe acele româneşti. Explicaţia fenomenului este deci în mod cert: PREZENŢA ROMÂNILOR ÎN MIJLOCUL MASELOR SECUIEŞTI.

O altă dovadă peremptorie a obârşiei româneşti a unei părţi importante din masa secuiască de azi o formează numele de localităţi, de văi, de dealuri, lunci, câmpii, din această regiune. Citâm, printre altele, numele topice: Desiş, Coasta, Frumoasa, Fântâna, Zăpada, Lunca, Vadu, Murgu, Izvor, purtând pecetea indiscutabilă a românismului.

Odată cu românii au intrat în secuime şi multe cuvinte din limba românească de origine latină. Pentru multe dintre aceste cuvinte împrumutul este direct, iar pentru altele el trece prin filiera slavă.

Dar în ce domeniu oare nu se oglindeşte influenţa străveche românească? În artă, avem construcţiile de lemn, copii fidele ale construcţiilor de acelaşi gen, caracteristice românilor; avem sculptura cu motive geometrice, tranşant deosebită de aceea a ungurilor şi saşilor; avem motivele muzicale care apropie mai mult muzica populară secuiască de aceea a românilor decât de aceea a ungurilor din Pustă, în sfârşit, jocurile populare şi îmbrăcămintea secuilor se resimt şi ele de participarea elementelor româneşti în formarea caracterului naţional secuiesc. Atâtea fisuri adânci în blocul maghiar din sud-estul Transilvaniei, pe care numai ochiul exersat al cercetătorului atent le poate descoperi.

Până în ultimul timp, de altfel, secuii se simţeau cu mult mai aproape de români decât de unguri, pe care-i socoteau drept străini. Mihály Szőke, pe care d-l Silviu Dragomir îl numeşte „un savant care a studiat în mod admirabil problema secuilor"[609], admitea cu regret înaintea războiului mondial din 1914 că secuii cunosc mai bine Bucureştii decât Budapesta şi că numesc Moldova „ţara din interior" (belföld). Tot el cita cuvântul unei mame din secuime a cărei fiică pleca să se angajeze în serviciu în Moldova: „Prefer ca ea să plece în Moldova şi nu la Budapesta, căci cel puţin acolo, ea nu va fi în ţară străină".[610]

Este mai presus de orice îndoială că nu ne găsim în faţa unor cazuri izolate de simpatie faţă de poporul vecin al românilor, ci în prezenţa unor simţăminte (adânc înrădăcinate) de atracţie faţă de poporul care a servit de element component al maselor secuieşti de azi. „Vocea sângelui", dar de data aceasta în sens figurativ.

Tendinţa de a emigra în Moldova, unde cu timpul s-a format o vastă colonie de „ceangăi" — secui emigraţi — nu este nici ea o simplă întâmplare, ci se integrează perfect în cadrul variatelor manifestări de apropiere a secuilor faţă de români.[611]

Nu ne aflăm — spunea un scriitor secui — în faţa unui accident efemer, ci în prezenţa unui proces istoric bine definit, şi tot el adăuga: „de câteva secole, poate chiar de 700 de ani, populaţia ungară din sud-estul Carpaţilor se revarsă către Moldova, în unde regulate".[612]

Dacă secuii s-ar fi simţit unguri veritabili, desigur că nu am fi asistat la atâtea manifestări net anti-ungureşti, din partea lor, şi desigur că nu ne-ar fi fost dat să citim într-o cronică

secuiască străveche o frază ca aceasta: „NENOROCIREA TRANSILVANIEI TOTDEAUNA DIN ŢARA UNGUREASCĂ ŞI DE LA UNGURI S-A TRAS”.[613]

Poate fi, în asemenea condiţiuni, taxată drept o nedreptate istorică separarea secuilor de ţara ungurească?

Există o nedreptate şi aceea s-a făcut românilor în 1940, când pentru a se uni cu Ungaria blocul aşa-zis maghiar — dar în realitate bloc al românilor deznaţionalizaţi şi al secuilor — s-a sfârtecat trupul Transilvaniei, creându-se o situaţiune care nu poate dăinui, pe care logica cea mai elementară o respinge şi care reclamă în mod imperios singura soluţie posibilă: revenirea la *statu-quo-ante*.

Dacă nu există statistică, nu este lucrare propagandistică ungară în care secuii să nu fie asimilaţi cu ungurii, aceasta se datoreşte exclusiv raţiunilor de ordin politic şi dorinţei de a sprijini revendicările teritoriale pe un număr cât mai mare de conaţionali trăind în afara regatului ungar.

Dacă interogăm însă documentele istoriei ungare din primele timpuri şi până în preajma secolului al XV-lea, vedem că secuii au fost consideraţi dintotdeauna de unguri drept o naţie distinctă, cu interese uneori antagoniste, dar de cele mai multe ori solidare. Solidaritatea ungaro-secuiască avea un caracter bine precizat: unirea privilegiaţilor împotriva autohtonilor români, în stare de permanentă aservire.

La prima dietă transilvăneană, care s-a întrunit în anul 1291, au fost convocaţi nobilii (adică ungurii, căci ambele noţiuni erau sinonime în concepţia din acea vreme a Casei domnitoare), saşii, secuii şi valahii *(nobilibus, saxonibus, siculis et olachis).”*[614]

În acele vremi îndepărtate românii nu ajunseseră încă în situaţiunea de inferioritate pe care aveau s-o cunoască în secolele următoare. Documentul e din secolul al XIII-lea când se mai respectau încă drepturile de anterioritate ale băştinaşilor români!

În diferitele armate recrutate pe teritoriul Transilvaniei în secolul al XIII-lea, trupele de secui sunt menţionate în mod separat de acele ale ungurilor. În însuşi actul de bază al guvernării Transilvaniei, faimoasa „Uniune a celor trei naţiuni”, încheiată în anul 1437 („cea mai atroce dintre conspiraţiile de care pomeneşte istoria”, cum o numeşte ardeleanul G. Moroianu)[615], secuii apar din nou ca o naţiune distinctă de aceea a ungurilor, părţile contractante fiind ungurii, saxonii şi SECUII. Însăşi denumirea uniunii („Unio Trium Nationum”) ne arată în mod clar să suntem în faţa a trei naţiuni deosebite, conlocuind pe teritoriul fostei provincii Dacia.

Ar fi să enumerăm absolut toate documentele istoriei Transilvaniei, dacă am vrea să citâm toate mărturiile acestui adevăr azi incontestabil: *ungurii şi secuii sunt două naţiuni cu totul distincte pe care le uneşte doar limba, dar pe care le desparte tot ce separă un neam de celălalt.*

Ne vom mărgini să citâm numai ultimul document maghiar asupra Transilvaniei şi anume: memoriul prezentat de delegaţia ungară la Conferinţa de Pace din Paris. Citim acolo că „secuii sunt de origine avară”; deci ei nu sunt unguri propriu-zişi şi mai citim că „în Evul Mediu ei au încheiat cu ungurii şi cu saşii, CELELALTE două naţiuni, cu care conlocuiau pe pământul Transilvaniei, un fel de contract social, fiecare din ele fiind stăpână pe propriul ei teritoriu”.[616] Ce poate fi deci mai clar? Citatele sunt de altfel extrase din ceea ce ungurii înşişi se complac a numi „tezaurul unic al Ştiinţei ungare”. A le contesta, ar însemna să aducem o ştirbire prestigiului de care trebuie să se bucure ştiinţa maghiară, ceea ce desigur nu este în intenţia noastră.

În virtutea cărui principiu pot ungurii reclama reîntoarcerea secuilor la... Patria-Mumă?

A identităţii de limbă? dar atunci Belgia şi Elveţia romandă ar trebui încorporate Franţei, Zürich-ul şi Berna anexate Germaniei şi vaste porţiuni din sudul Peninsulei Balcanice alipite României!

Când o construcţie politică se sprijină pe un asemenea pilon şubred, este fatal ca într-o zi sau alta ea să se prăbuşească cu zgomot. În viaţa popoarelor, ca şi în viaţa indivizilor, nedreptatea şi situaţiile false nu pot da naştere decât la provizorate, care întotdeauna se termină cu triumful dreptăţii... chiar atunci când unele din ele durează un mileniu.

NU TOATE PROVIZORATELE ÎNSĂ DUREAZĂ UN MILENIU!...

Idealuri imperialiste

Ungurii au fost şi sunt puţini la număr. Recunoaştem, nu e vina lor. Mai mult încă, găsim că nu e un defect de a fi puţin numeroşi, după cum nu-i o calitate de a fi peste măsură de numeroşi.

Valoarea nu rezidă în număr, ci în calitate. Ceea ce găsim însă că este un defect este voinţa de a găsi cu orice preţ în spaţiu, compensaţia lipsei cantitative. Există o limită a posibilităţii de mărire — de extindere — peste care nu se poate trece. Aceasta este o lege universal valabilă atât în lumea însufleţită cât şi în cea neînsufleţită, atât în viaţa popoarelor cât şi în viaţa indivizilor. Ungurii n-au vrut însă să ţină seama de ea.

Cu un număr mic de conaţionali ei au vrut să stăpânească un maximum de teritorii, fiind obsedaţi de o iluzie, de un quasimit: împărăţia Sfântului Ştefan. Mai mult încă, unii dintre regii Ungariei au nutrit la un moment dat speranţa unei dominaţii universale, vrând să reînvie sub egida lor Imperiul Roman de odinioară. Cu câtă mândrie într-adevăr pomenesc ungurii de perioada regelui Ludovic cel Mare din familia Angevinilor, care a adus Coroanei ungare la sfârşitul secolului al XVI-lea stăpânirea efectivă sau numai formală a Croaţiei, Banatului de Nord, Dalmaţiei, Bosniei, Serbiei, Bulgariei, Munteniei şi Moldovei[617], precum şi uniunea personală cu Polonia.

Realităţi dureroase

Cele mai frumoase vise sunt totuşi numai vise şi într-o zi a început dezagregarea vastului regat. Frontierele au început să se apropie, conturul regatului să se micşoreze. În 1920 Ungaria a redevenit ceea ce era la începutul începuturilor şi ceea ce ar fi trebuit să rămână un stat unguresc quasipur, ocupând o suprafaţă de 92.000 km. Chiar pe un teritoriu restrâns ungurii nu reuşesc însă să realizeze un stat uninaţional, din cei 8.688.319 locuitori câţi număra Ungaria în 1930, aproape 1.500.000 erau minoritari (germani, slovaci, români, croaţi, sârbi, evrei şi alţii) şi numai 7.200.000 unguri autentici.

A rămas, însă, întipărită în mintea conducătorilor gloria de o clipă a regilor din Evul Mediu şi a reînceput cursa pentru realizarea visului obsedant a împărăţiei central-europene, sub egida celor 8.000.000 de unguri, care ar încăpea perfect în spaţiul oraşului Londra!

Dacă ungurii s-ar fi mulţumit cu realizarea unui stat uninaţional pe teritoriul atât de propice dezvoltării lor — Alföldül, cântat de poeţi — ei ar fi adus o contribuţie cu mult mai preţioasă în concertul spiritualităţii universale, decât aceea — şi ea demnă de a fi luată în considerare — cu care au îmbogăţit patrimoniul culturii europene.

Urmaşii lui Árpád au visat însă măriri politice care depăşeau putinţa lor de realizare şi în special posibilităţile lor de a păstra ceea ce reuşiseră să cucerească; în felul acesta ei şi-au risipit eforturile în acţiuni negative: distrugerea fondului naţional de bază al teritoriilor dominate, paralizarea eforturilor de redeşteptare naţională, crearea de antagonisme între popoarele conlocuitoare.

Coloniştii germani

În afară de secui, al doilea element care a trebuit să servească planurilor cu măiestrie întocmite, au fost germanii.

Conducătorii regatului ungar urmau de altfel deviza primului „rege al ungurilor” (nu al Ungariei) Ştefan cel Sfânt: *Uniusque linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est* (Ţara de o singură limbă şi de un singur caracter este slabă şi şubredă).[618]

Deviza Sf. Ştefan dezvăluie prin ea însăşi aspectul real al problemei care-i frământa pe conducătorii Ungariei din Evul Mediu. Ungurii erau extrem de puţini la număr şi pentru a putea realiza o ţară trebuiau să facă apel la alte naţii. Deviza avea deci un caracter eminamente unguresc şi sfera ei de aplicaţie trebuia, în mod fatal, să fie cantonată la teritoriul Ungariei propriu-zis.

Prin graţia şi voinţa urmaşilor Sf. Ştefan ea a fost aplicată însă şi Transilvaniei, deşi populaţiunea acestei provincii, de o singură limbă, cea românească, şi de un singur caracter, cel rezultat din contopirea dacilor cu romanii, era suficient spre a asigura evoluţia normală a provinciei. Astfel, Transilvania românească a devenit teren de colonizare nu numai pentru secui, dar şi pentru coloniştii germani: saşi, şvabi, cavaleri teutoni etc., meniţi în concepţia guvernanţilor să sprijine opera de dominaţiune ungară asupra unor vaste provincii, pe care singuri n-ar fi reuşit să le păstreze.

Germanii au început a fi colonizaţi în Transilvania încă din timpul lui Ştefan cel Sfânt, el însuşi căsătorit cu o principesă de obârşie germană. Colonizarea s-a intensificat însă, abia sub regele Géza al II-lea, adică pe la mijlocul sec. al XII-lea (1141-l162).[619]

După părerea istoricului Nicolae Iorga, ceea ce i-a determinat pe germanii din apus să

părăsească ţara lor de baştină, pentru a veni să se stabilească în Transilvania, au fost condiţiile economice extrem de dificile din apusul Germaniei, suprapopulat faţă de posibilităţile de exploatare, din acele vremuri, ale solului.[620]

Ei s-au stabilit în regiunile în care condiţiunile de existenţă erau mai uşoare, adică unde populaţia era mai rară. Acesta este, fără nici o îndoială, sensul acelor „deşerturi" — în realitate locuri puţin populate — de care pomenesc actele de „privilegii" ale regilor Andrei al II-lea şi Géza al II-lea.

Primele grupe de germani, originari din Franconia, din Lorena şi din Luxemburg şi-au creat aşezările lor în regiunile Bistriţei, ale Someşului, în Târnave şi la Sibiu. În anul 1211, regele Andrei al II-lea îi cheamă pe Cavalerii teutoni din Ţara Sfântă, spre a veni să populeze Ţara Bârsei.[621] Ca şi celorlalţi colonişti, li s-au atribuit privilegii, menţionate în actul din 1211 şi reînnoite în anul 1222.[622]

În acest din urmă act se face pentru prima dată menţiunea de Ţara Vlahilor (Terra Blachorum), pe unde coloniştii aveau dreptul să treacă fără a plăti vamă.[623] Bineînţeles că secuii sunt şi în aceste acte amintiţi ca o naţie distinctă de aceea a ungurilor[624], care, de altfel, se pare că în acea epocă lipseau complet din Transilvania.

Actele epocii, menţionând naţiunile Ardealului, nu pomenesc într-adevăr nimic de existenţa ungurilor în provincia Transilvaniei.[625]

Saşii, care ajunseseră, în cursul unui secol, să constituie o populaţie însemnată ca număr şi ca importanţă — şi care din anul 1224 sunt recunoscuţi de unguri în mod oficial ca o naţiune distinctă „unus populus" — apar şi ei în documente alături de celelalte naţii conlocuitoare: românii şi secuii. Despre existenţa ungurilor însă nu se face nici o menţiune. Printre alte documente, citäm ordonanţele hanului tătărăsc Cadan, privitoare la monedele cu putere circulatorie în Transilvania şi care, enumerând în mod limitativ populaţiile transilvănene, îi menţionează pe români, pe secui şi pe saşi, nepomenind absolut nimic despre existenţa ungurilor în Transilvania.[626]

Din prima clipă a aşezării lor pe pământul Transilvaniei se pare că, de fapt, coloniştii germani originari din regiunile apusene ale Europei au dat dovezi puternice de independenţă, taxate de unguri drept „o trădare faţă de Coroana ungară". Astfel, Cavalerii Teutoni, la câţiva ani numai după stabilirea lor în Ţara Bârsei, au fost nevoiţi să-şi părăsească aşezările, luând drumul Poloniei şi de acolo să treacă în Prusia.[627]

Mare parte dintre coloniştii germani se ocupau cu agricultura; cea mai mare parte însă, erau lucrători, specialişti în munca din ocnele de sare, din minele de argint şi de aur, meşteşugari pricepuţi în mânuirea tuturor uneltelor şi negustori.

Acestor din urmă două categorii li se datoreşte înfiinţarea primelor aşezări orăşeneşti din Transilvania, după cum tot lor li se datoresc şi oraşele din Ungaria propriu-zisă.

Sunt nevoiţi s-o recunoască şi ungurii. „Foarte multe dintre oraşele noastre, spune scriitorul ungur István Kniezsa, sunt de origine germană".

Musafiri pe teritoriul Transilvaniei, la fel cu ungurii şi secuii, coloniştii germani s-au grăbit să facă cauză comună cu celelalte două categorii de oaspeţi nepoftiţi, pentru a putea, prin solidarizarea intereselor lor, să reducă pătura autohtonă la un rol cu desăvârşire şters: de iobagi, de şerbi, pe pământul pe care odinioară fuseseră stăpâni.

Unio Trium Nationum

Contra acestei situaţiuni de inferioritate, românii s-au revoltat. Prima revoltă datează din anul 1437.[628] Consecinţa acestei revolte, repede înăbuşită, n-a fost îmbunătăţirea sorţii românilor ci, dimpotrivă, o agravare a ei prin coalizarea tuturor privilegiaţilor de pe pământul Transilvaniei împotriva străbunei populaţii româneşti autohtone, coalizare efectuată cu scopul de a înăbuşi în viitor orice altă încercare a românilor de a-şi îmbunătăţi soarta lor vitregă.[629] Capii primei revolte româneşti ardelene au fost spânzuraţi, iar ţărănimea transilvăneană a plătit cu greu tribut de sânge pe altarul libertăţii.

Alianţa celor trei naţiuni — diabolica alianţă, cum o numeşte G. Moroianu[630], a fost încheiată în 1437[631]. Din această clipă începe adevăratul calvar al populaţiunii băştinaşe româneşti, calvar care nu avea să înceteze decât peste 480 — patru sute optzeci ani! — în 1918, pentru a reîncepe din nou, pentru o bună parte a populaţiei transilvănene, în anul 1940[632].

O remarcă se impune. Din faptul încheierii de către cele trei grupuri de „musafiri" de pe solul Transilvaniei a unui pact comun de luptă, se poate deduce ce forţă considerabilă

constituiau, chiar şi în acele vremuri îndepărtate, românii din Ardeal. Forţa ungurilor nu era suficientă pentru a înăbuşi veleităţile de viaţă liberă ale românilor; ea trebuia conjugată în acest scop cu forţele celorlalte naţii conlocuitoare. Este o chestiune asupra căreia ar trebui să mediteze mai prelung aceia cărora li se prezintă problema românilor transilvăneni drept o problemă a unor „intruşi", ale căror pretenţii şi revendicări sunt nejustificate (vezi în acest sens declaraţiile regentului Horthy imediat după intrarea sa... triumfală în Ardealul cedat).

Pentru a-i exclude pe români definitiv de la viaţa publică, ungurii au socotit că nici „diabolica înţelegere în trei" nu este suficientă şi de aceea au mai încheiat un alt pact tot atât de bine intenţionat, aşa-numitul pact al „celor patru religii". Potrivit acestui acord cele patru religii, cărora nu le aparţineau românii, au fost decretate religii de stat (recepte), iar religia ortodoxă a românilor — a românilor creştinaţi cu multe secole înaintea ungurilor — considerată drept o religie tolerată.[633]

A fi luteran, unit, reformat sau romano-catolic pe pământul Ardealului înseamnă a fi cetăţean privilegiat. Ortodocşii, prin însăşi natura lucrurilor, aveau să devină de o condiţie cetăţenească inferioară şi trataţi de-a lungul veacurilor drept simpli toleraţi.

Iată cum românii, naţia cea mai veche a Ardealului, au devenit prin graţia invadatorilor unguri, *toleraţi în propria lor ţară* şi cum religia creştină-ortodoxă, cea mai veche formă a creştinismului care a înflorit în fosta provincie a Daciei romane, a devenit un simplu rit tolerat...

Ceea ce constituie însă, în mai mare măsură, tragismul situaţiei românilor transilvăneni este că ei au fost puşi în stare de inferioritate nu numai faţă de unguri, popor intrus, — dar totuşi stăpânitor de fapt al teritoriului — dar chiar şi faţă de secui şi saşi, musafiri de dată recentă!

István Kniezsa consideră ca un titlu de glorie pentru unguri faptul de a fi respectat egalitatea „celor trei naţiuni" şi a celor „patru religii", când în realitate este un cap de acuzare care ar trebui să li se adreseze pentru inegalitatea pe care au creat-o milioanelor de autohtoni români.

Saşii, profitând de privilegiile care li s-au acordat şi punând la contribuţie calităţile rasei lor — spiritul de disciplină şi muncă organizată — au reuşit să-şi creeze în scurtă vreme poziţii puternice în regiunile care le-au fost atribuite, în secolul al XVIII-lea şi chiar în prima jumătate a secolului trecut, marea majoritate a oraşelor din Transilvania mai păstra încă pecetea caracterului net germanic.

Saşii — element izolant

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ungurii, înspăimântaţi de progresele uimitoare ale elementului german de la oraşe şi de fortificarea poziţiilor româneşti de la sate în urma redeşteptării conştiinţei naţionale, au pornit o adevărată acţiune de maghiarizare „cu forţa", care în satele din regiunea secuiască a dat rezultatele de care ne-am ocupat pe larg, iar în multe din oraşele din Ardeal a înlocuit elementul german cu elemente ungureşti colonizate ad-hoc.

În intenţia ungurilor, menirea saşilor din Transilvania era, după cum se exprimă prof. Silviu Dragomir, „de a servi de element izolant între blocurile româneşti"[634]. Ei sunt într-adevăr masaţi în triunghiul Bistriţa — Braşov — Orăştie — despărţind între ele masele compacte de români care îl înconjoară de jur împrejur. În interiorul acestui triunghi, elementul unguresc este aproape inexistent. Elementul românesc având legături trainice cu pământul Transilvaniei, a reuşit să se conserve şi în aceste regiuni invadate de germani, formând mici insule, pe care saşii n-au reuşit să le deznaţionalizeze.

Etnograful ungur Dáner nu a făcut un secret din rolul pe care guvernanţii de la Budapesta l-au atribuit coloniştilor saşi.

Iată ce scrie el, într-adevăr, în ajunul intrării Ungariei în război (1914—1918): „Saxonii din Transilvania formează o reţea întinsă ale cărei ochiuri sunt, ici-colo, slabe şi se rup; dar, această reţea este cu drept mai deasă acolo unde se face simţită nevoia de a contrabalansa prin alte naţii rândurile strânse ale românilor [...] Astfel, continuă Dáner, saxonii îi ajută într-o largă măsură pe unguri pentru a-şi menţine unitatea naţională"[635].

Iată deci, veritabilul aspect al Transilvaniei, după aproape un mileniu de dominaţie ungară: „rânduri strânse de români", înconjurate de jur împrejur de naţii străine, care-şi dau una alteia o mână de ajutor pentru a opri dezvoltarea liberă şi normală a populaţiei băştinaşe româneşti!...

Cifrele pe care le citează Dáner pentru a exemplifica foloasele pe care le-au tras ungurii de pe urma saşilor din Transilvania, exemplifică în acelaşi timp şi rezultatele dezastruoase pe care colonizarea saşilor şi secuilor le-a avut pentru românii transilvăneni. În regiunea secuiască învecinată cu românii din celelalte judeţe transilvănene, populaţia românească a crescut din 1900 până în 1910 cu 5%, iar în judeţul Odorhei, cu totul izolat de masa românească şi învecinat cu saşii, populaţia românească a crescut în acelaşi interval de timp numai cu 3%[636].

În timp de zece ani, un spor de populaţie de 5% şi de 3%, pe câtă vreme în acelaşi interval de timp, populaţia românească din Regat a înregistrat o creştere masivă, potrivit indicelui ei ridicat de natalitate. Cifrele, în rigiditatea lor, ascund câteodată adevărate tragedii. Drama românismului transilvănean este toată cuprinsă în aceşti coeficienţi infimi ai sporului natalităţii românilor din regiunile secuieşti şi săseşti. Îndărătul lor vedem toată prigoana ungurească, toate calculele machiavelice ale „straturilor izolante", toate sforţările acerbe de deznaţionalizare forţată la care au fost supuşi, în cursul timpurilor, românii din Transilvania.

Orice comentariu devine de prisos în faţa acestor cifre, dezolant de semnificative. În lumina lor trebuie să situăm „misiunea providenţială, pe care rasa ungară a realizat-o în cea mai periclitată regiune a continentului", despre care vorbeşte contele Albert Apponyi în *Justice for Hungary*[637].

Orgoliul, iată într-adevăr singurul lucru „mare" al acestui popor „mic", care vorbeşte de „misiuni providenţiale", hărăzite doar câtorva mari popoare în lume. Misiunea istorică a rasei ungare? Dar cine aruncă o simplă privire pe harta etnografică a Ungariei dinainte de războiul mondial din 1914, îşi dă seama în ce ocean de naţii erau pierdute cele opt milioane de unguri, reprezentanţii... „imperialismului rasei maghiare", rasă care ar încăpea destul de comod în limitele unuia dintre cele două oraşe uriaşe: Londra sau New York. În *Transilvania, mai ales, cu toate eforturile depuse, rasa ungară n-a reuşit să-şi creeze nicăieri poziţii dominante.*

Şvabii

Opera de dominaţie a ungurilor în Transilvania a fost o operă peticită cu secui în partea orientală a provinciei, cu saşi în partea meridională, iar începând din secolul al XVIII-lea, cu şvabi în nord-vestul şi sud-vestul Ardealului.[638]

Văzând că nu reuşesc să stăvilească dezvoltarea firească a românilor băştinaşi numai cu ajutorul secuilor şi al saşilor, cu începere din secolul al XVIII-lea, ungurii au început colonizarea Banatului şi a regiunii învecinate a Aradului, precum şi a regiunii Satului Mare şi a Sălajului, cu şvabi, naţionalitate care, la ultimul recensământ românesc dresat în 1930, a înregistrat un număr de 255.349 suflete[639].

Spre deosebire de saşi, care erau concentraţi într-o singură regiune, şi care au reuşit, în felul acesta să realizeze unitatea naţională, şvabii au fost răspândiţi pe o suprafaţă întinsă, fapt care a determinat lipsa de coeziune între elementele componente ale acestei pături de colonişti.

Ungurii au profitat de această situaţiune pentru a-i maghiariza pe şvabi treptat, treptat. *În privinţa metodelor de urmat pentru desăvârşirea deznaţionalizării, ungurii au fost dintotdeauna maeştri neîntrecuţi.* Pentru fiecare naţionalitate în parte, ei aveau metoda corespunzătoare mentalităţii şi forţei de rezistenţă proprii acelei naţionalităţi. Şvabii fiind puţini la număr şi lipsiţi de factorul solidarităţii naţionale, care formează tăria unui popor, au fost asimilaţi mai mult prin metode dibace, decât prin metode tari, ungurii exploatând la maximum diferitele lor necesităţi.

Profesorul Fr. Krauter dezvăluie aceste metode scriind că: „din cauza insuficienţei de pământ, şvabul era silit să-şi trimită copiii la învăţătură. Toate carierele erau deschise tineretului şvab. El putea să parcurgă toate treptele scării sociale cu o condiţie numai: să urmeze la şcolile ungureşti"[640]. Să-şi abandoneze deci limba maternă, adăugăm noi, şi să devină cu timpul „maghiari făcuţi" în contrast cu cei născuţi, ceea ce însă, pentru statisticile ungureşti era unul şi acelaşi lucru.

Încet, încet, limba şvabă a fost înlăturată din biserici şi din şcolile secundare, ceea ce a grăbit procesul de deznaţionalizare a minorităţii germane colonizate în secolul al XVIII-lea. Rezultatele acestei deznaţionalizări au fost atât de însemnate, încât un scriitor german, Lutz Korodi, într-o carte apărută la Berlin în 1936, afirmă chiar că „dacă n-ar fi intervenit Tratatul de Pace, în mai puţin de 30 de ani, şvabii ar fi fost complet maghiarizaţi"[641].

Mai mult încă, sub dominaţia românească însăşi, ungurii, profitând de toleranţa specifică

guvernărilor româneşti, au încercat să influenţeze dezvoltarea normală a minorităţii şvabe, căutând s-o câştige de partea maghiarismului. În timpul recensământului din 1930, propagandiştii unguri cutreierau satele şi târgurile şvabilor pentru a-i determina pe aceştia din urmă să se declare... unguri. Graţie presiunilor de tot felul exercitate de aceşti propagandişti, statistica din 1930 a înregistrat în judeţele Satu Mare, Sălaj, Bihor şi Maramureş numai 31.007 şvabi[642], pe câtă vreme statistica întocmită de Albin Scherhaufer, imediat după război, indica existenţa în aceleaşi zone a 51.200 şvabi[643]. Rezultă deci, o diminuare a numărului şvabilor cu aproape 50%, în mai puţin de un deceniu.

Iată în mic, exercitată asupra şvabilor, aceeaşi politică de maghiarizare care, în mare, a fost exercitată asupra românilor şi graţie căreia sute de mii de români şi zeci de mii de şvabi au devenit aparent unguri, în realitate ei fiind doar „români şi şvabi maghiarizaţi", ceea ce, desigur, nu-i totuna.

Pierderile reale ale naţionalităţilor nemaghiare

Din nefericire, până astăzi nu s-au întocmit statistici din care să rezulte pierderile „reale" ale populaţiei româneşti din Ardeal sau care să înregistreze afară de diminuarea efectivă a populaţiei româneşti din diferitele regiuni şi lipsa sporului de populaţie comparativ cu indicele românesc de natalitate din regiunile nesupuse influenţei dezastruoase a ungurilor.

Dacă s-ar efectua o asemenea lucrare, s-ar putea vedea, fără îndoială, cât de puţin sânge turanic curge în vinele pretinşilor urmaşi ai lui Árpád, care locuiesc pe teritoriul fostei provincii Dacia.

Germanii, ei, nu s-au lăsat defel impresionaţi de variile manifestări filogermane pe care le exprimau la Berlin guvernanţii din Budapesta în epoca de după război, ci au căutat să stabilească pierderile pe care conaţionalii lor le sufereau în acel timp în Ungaria — redusă în urma războiului mondial. Într-un studiu, publicat de „Deutsche Allgemeine Zeitung" în luna ianuarie 1933, germanii au stabilit o comparaţie între datele statistice ungare din anul 1920 şi acelea din 1930. Pe câtă vreme populaţia ungurească a înregistrat o sporire a numărului ei cu 845.000 suflete, minoritatea germană a înregistrat în aceeaşi perioadă de timp o scădere de 72.000 de persoane.

„Este exclus, subliniază autorul studiului, ca germanii să fi suferit o pierdere de 15% din fiinţa lor. Aceste cifre sunt atât de alarmante şi de înfricoşătoare, încât se impune o cercetare amănunţită".

Dr. Iacob Bleyer, fost ministru al minorităţilor, în lucrarea sa *Das Deutschtum in Rumpfungarn,* confruntând la rândul său diferitele statistici ungare ajunge la concluzia că în intervalul de timp de la 1880 la 1910 minoritatea germană din Ungaria a pierdut 53.348 suflete, pe câtă vreme ungurii au înregistrat sporul natural al indicelui lor mediu de natalitate. În realitate, spune Dr. Bleyer, germanii nu au pierdut 53.000 suflete, ci 315.000 dacă se ia în considerare faptul că populaţia germană din afara Ungariei a înregistrat în aceeaşi perioadă un spor de 43%.

„Oare mamele germane din Ungaria, se întreabă el, pe drept cuvânt, n-au dat naştere nici unui copil în aceşti 30 de ani?"[644].

Propagandiştii unguri nu s-au lăsat, însă, impresionaţi de dovezile zdrobitoare care s-au acumulat din toate părţile împotriva lor, ci au continuat a clama în univers că *„Ungaria este ţara clasică a libertăţilor politice şi religioase"* şi că *„ungurii sunt poporul cel mai tolerant din lume"!* Marele maestru al propagandei, dr. Goebbels, ar fi putut lua lecţii serioase de la propagandiştii maghiari!...

Ţelul colonizărilor

După ce am trecut în revistă aspectele caracteristice ale dezvoltării istorice a celor trei naţionalităţi minoritare — altele decât ungurii — de pe pământul Transilvaniei, ţelul variilor colonizări, efectuate de maghiari în cursul vremurilor, ne apare în adevărata lui lumină.

Găsind pe pământul Transilvaniei o populaţie băştinaşă românească în număr extrem de mare şi nefiind în măsură, din cauza inferiorităţii lor numerice, să ocupe poziţii dominante pentru a contrabalansa forţa pe care o reprezenta românismul transilvănean, ungurii au colonizat teritoriul provinciei cu naţiuni străine: secui, saşi, şvabi.

Toate trei elementele colonizate, chiar dacă la începutul colonizării au avut un alt rol, cu timpul au devenit în mâna guvernanţilor de la Budapesta o armă foarte eficace pentru

deznaţionalizarea românilor şi stânjenirea evoluţiei lor fireşti.

Pentru a da ţinutului un aspect uninaţional maghiar, de la un timp însă, chiar elementele colonizate au avut de suferit de pe urma politicii de deznaţionalizare forţată, fiind ele însele obiectul acestei politici, ungurii mulţumindu-se, şi de această dată, *faute de mieux,* cu unguri făcuţi din cauza penuriei de unguri născuţi.

Saşii au rezistat acestei ofensive de deznaţionalizare forţată graţie, în prim rând, sprijinului din afară primit de la concetăţenii lor din Reich, care se interesau în mod special de soarta conaţionalilor lor din întreaga Europă — *et pour cause* — (vezi cazurile Austriei — Cehoslovaciei — Poloniei) şi în al doilea rând, graţie indisolubilei lor solidarităţi.

Şvabii, dimpotrivă, au căzut victima deznaţionalizării şi au îngroşat rândurile ungurilor de dată recentă. Neputându-i maghiariza pe saşi, ungurii i-au obligat să servească scopului lor principal şi anume deznaţionalizarea elementului autohton românesc, interpunându-i între masele compacte de români pe care le divizau astfel şi le puteau mai lesne guverna în virtutea milenarului principiu, *divide et impera.*

În greaua luptă ce i-a fost declarată de unguri, luptă caracterizată prin inegalitatea de forţe între guvernanţi şi guvernaţi, românismul a fost nevoit, în cursul secolelor, să cedeze din teren. Poziţiile principale însă, el şi le-a menţinut cu o îndârjire unică în istoria popoarelor şi tocmai în aceasta constă miracolul istoriei românilor: *Stăruinţa cu care ei s-au menţinut pe poziţiile vitale, în ciuda celor mai acerbe atacuri.*

Fapt surprinzător, cu cât ofensiva dezlănţuită de unguri împotriva românilor transilvăneni era mai violentă, cu atât românismul de dincolo de Carpaţi prindea rădăcini mai adânci în pământul strămoşesc. INTOLERANŢA ŞI VIOLENTAREA CONŞTIINŢELOR AU FOST DINTOTDEAUNA RĂI SFETNICI.

Călcâiul lui Achile al politicii minoritare maghiare rezidă tocmai în această intoleranţă care le-a înstrăinat nu numai bunele simţăminte şi fidelitatea naţionalităţilor oprimate, dar chiar şi simpatia lumii civilizate. Este caracteristică prezentarea pe care o face ungurilor articolul de sinteză asupra istorici Ungariei din Marea Enciclopedie franceză *Larousse,* pe care desigur nimeni nu o poate acuza de ungaro-fobie.

„Dintotdeauna, citim în «Larousse», ungurii au respectat prea puţin naţionalităţile şi s-au purtat prea puţin tolerant faţă de rasele celelalte cu care au convieţuit, pentru ca acestea să nu caute ocazia de a se răzbuna".

Naţionalităţile asuprite nu s-au răzbunat însă la capătul calvarului lor. Revoluţia românească din 1 Decembrie 1918 şi revoluţiile celorlalte naţionalităţi din acelaşi an, nu s-au soldat cu vărsări de sânge, popoarele renăscute la viaţa naţională fiind fericite că au rupt lanţurile robiei milenare.

Istoria, însă, s-a răzbunat pe deplin. INTOLERANŢA ŞI NEDREPTATEA — după cum se exprimă filozoful englez Thomas Carlyle — plătind o înfiorătoare dobândă la dobândă.

De la unirea Făgăraşului la Unirea cea Mare

Unul dintre factorii care de bună seamă au contribuit, în mare măsură, la stăruinţa nealterată a românismului transilvănean, a fost gruparea elementelor româneşti de dincolo de Carpaţi în cele două ţări, Moldova şi Muntenia.

La începutul secolului al XIV-lea reunirea cnezatelor şi voievodatelor aşa-numitei „ţări româneşti" (Muntenia) era fapt îndeplinit şi, în 1330, Basarab, fiul lui Tihomir, învingându-i pe unguri la Posada, realizează independenţa ţării sale. Această luptă este asemuită de prof. Gheorghe Brătianu cu luptele de la Morgarten şi Sempach, care au asigurat Elveţiei independenţa ei.[645]

Domnitorii Ţării Româneşti şi-au întins de multe ori stăpânirea asupra ţinuturilor de dincolo de Carpaţi, începând cu Vlaicu Vodă care a adăugat ţării sale posesiunea ţării româneşti transilvănene a Făgăraşului, continuând cu Mircea cel Bătrân care, pe baza posesiunilor sale efective, se intitulează „Domn, cu mila lui Dumnezeu, şi singur stăpânitor al pământului Ungro-Vlahiei şi de dincolo de munţii Carpaţi până la pământul tătărăsc, Herţog (DUCE) al Amlaşului şi Făgăraşului, domn al Banatului dinspre apus"[646], şi culminând cu Mihai Viteazul care, după înfrângerea armatelor lui Andrei Báthory la Şelimbăr, lângă Sibiu, îşi face intrarea triumfală în Alba Iulia, capitala principatului transilvănean, la 1 noiembrie 1599.

În regiunea nordică a versantului răsăritean al Carpaţilor, cnezatele româneşti sunt în acest timp reunite de către maramureşenii Dragoş şi Bogdan care, după cum se exprimă

Nicolae Iorga, „au dat o nouă formă vieţii ţărăneşti pe care au găsit-o în văile Moldovei, transformând democraţia sătească într-un stat militar”[647].

Ştefan cel Mare, unul dintre cei mai străluciţi domnitori ai acestei ţări, supranumit şi „Atletul lui Christ”[648] în urma succeselor repurtate în contra turcilor, şi Petru Rareş, unul dintre urmaşii săi, reunesc şi ei la Moldova, primul la sfârşitul veacului al XV-lea, cel de al doilea în cursul secolului al XVI-lea, ţinuturile transilvănene ale „Cetăţii de Baltă” şi ale „Ciceului”[649].

Este drept, toate aceste cuceriri teritoriale nu au fost de lungă durată, cu excepţia Amlaşului şi Făgăraşului care au fost sub stăpânirea domnilor munteni timp de mai bine de o sută de ani (1366—1478)[650]. Existenţa lor însă dovedeşte că reunirea românilor într-un singur tot a preocupat dintotdeauna pe conducătorii destinelor româneşti de pe cele două versante ale Carpaţilor.

Pe românii din Transilvania, interesul crescând pe care li-l arătau românii de dincoace de Carpaţi, i-a oţelit în lupta contra maghiarizării, dându-le forţa necesară pentru a rezista timp de un mileniu şi pentru a nu-şi pierde speranţa în realizarea măreţului lor ideal.

Românii se revoltă

Românii erau supuşi regimului feudal. Statul „legal” era format exclusiv din cele trei naţii privilegiate, care — ironie a sorţii — unite laolaltă, nu reuşeau să egaleze în număr naţia „minoritară, tolerată”, a autohtonilor români.

În concepţia modernă a Statului, este aproape de neconceput sistemul statal creat de unguri în Evul Mediu, sistem în care regimul feudal occidental este depăşit în mod cu totul original. Naţia nu era constituită pe baza legăturilor de sânge ci, cum se exprimă în zilele noastre un scriitor ungur, „pe baza afinităţilor”, idealizând în felul acesta o distincţiune care în realitate era extrem de prozaică.

Naţia ungară nu era reunirea tuturor acelor care descindeau din primii cuceritori ai Panoniei şi care în consecinţă erau presupuşi a fi înrudiţi prin identitate de obârşie, de limbă, de tradiţii şi de idealuri, ci era redusă la clasa nobililor.

„Esenţa naţiei ungare, spune Tibor Jóo, o formează membrii Sfintei Coroane, adică nobilimea. Oamenii de rând, burghezii, şerbii nu sunt membrii naţiei maghiare, ei ducând o viaţă etnică autonomă”.

„Nenorocirea cea mare a timpului nostru, socoate d-l Jóo, provine din faptul că sistemul statal unguresc a fost înlocuit cu conceptul modern al statului naţional bazat pe etnicitate”, şi atât el cât şi ceilalţi scriitori unguri contemporani care aparţin aceleiaşi şcoli, ne înfăţişează sistemul feudal ungar — cu naţia redusă la „privilegiaţi” — ca un ideal demn de imitat.

Este evident că în cadrul unei asemenea organizări a Statului şi a Naţiei, prăpastia ce exista între ungurii din Transilvania şi românii din aceeaşi provincie trebuia să devină din ce în ce mai adâncă.

Românii, în quasiunanimitatea lor, erau într-adevăr ţărani. Ei nu puteau aspira niciodată la avantajele pe care în mod firesc le are naţia în cadrul Statului. A fost desigur o nenorocire pentru românii care au avut de suportat rigorile situaţiunei lor; pentru cauza românească transilvăneană însă, neintegrarea în „naţia ungară” a românilor a avut fericitul rezultat de a menţine trează conştiinţa naţională românească la zecile de generaţii care au avut de suportat jugul „nobilimii” maghiare.

Elementul social fiind intim sudat cu acel naţional în structura statului ungar, este firesc ca toate răzvrătirile împotriva ordinii nedrepte să fi fost pornite atât din cauze sociale cât şi din cauze naţionale. Prin însăşi natura lucrurilor, ambele cauze se contopesc într-atât, încât în iureşul revoltelor, nu pot fi distinse una de cealaltă. Ţăranii secui au avut şi ei de suferit din cauza acestei stări de fapt. Pentru ei, însă, chestiunea nu depăşea limitele unei apăsări sociale.

Românul avea de suportat asupririle în calitatea sa dublă: de clasă inferioară şi de naţionalitate străină.

Nimic nu ne poate ajuta mai mult la formarea unei imagini juste despre situaţia românilor în statul ungar decât descrierea călătorului austriac Hacquet. El călătoreşte în Transilvania la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Descrierea situaţiei românilor transilvăneni este valabilă şi pentru secolele trecute, cu menţiunea gravităţii accentuate.

„Neamul acesta (românii, n.n.) neglijat şi asuprit, are parte de pământurile cele mai rele, cele mai pustii şi mai neroditoare din întreaga ţară. Dar chiar şi acestea îi sunt răpite, îndată ce sunt lăzuite şi desfundate de ei, în sudoarea feţei, pentru cultura porumbului. Fiecare sas şi

fiecare ungur poate lua în stăpânire aceste locuri, chiar dacă românul le-a stăpânit sute de ani, alungându-l pe acesta în munţi cu toată familia sa, unde nu se află nimic decât stânci, sau chiar silindu-l să iasă din ţară. Românul n-are voie să se apropie de satele săseşti sau ungureşti mai aproape decât ţiganii, ci el trebuie să se oprească ca o lepădătură cam la o jumătate de bătaie de puşcă înaintea gardului de măcieşi ce înconjoară satele săseşti şi ungureşti (hotare în propria lui ţară! - n.n.)[651].

Iată situaţia reală pe care nobilimea maghiară o crease milioanelor de ţărani români şi despre care nici unul dintre propagandiştii unguri din Occidentul Europei sau din Statele Unite ale Americii nu pomeneşte un singur cuvânt, atunci când înalţă imnuri de slavă misionarismului civilizator al poporului maghiar în centrul Europei!

Din când în când, câte un document ca acela al geologului austriac Hacquet vine să ridice vălul care acoperă ignominiile şi fărădelegile, săvârşite timp de secole de clica conducătoare maghiară pe pământul românesc al Transilvaniei.

Doi italieni — Massaro şi Burgi — care cunoscuseră metodele de guvernare ale maghiarilor în secolul al XVI-lea, au lăsat posterităţii caracterizări asemănătoare cu privire la această clică, cuibărită în fruntea treburilor unei provincii, de care nu o lega nimic altceva decât interesul de a prăda şi a spolia. Primul, se exprimă în felul următor: „Nu există nedreptate sau ignominie pe care ei (conducătorii unguri) să n-o facă dacă li se oferă bani", iar cel de-al doilea este mai hotărât încă atunci când afirmă că: „Dacă Ungaria ar putea fi salvată din vârtejul primejdiei turceşti pentru un preţ de trei fiorini, nu s-ar găsi în ţară trei oameni gata să facă acest sacrificiu".[652]

Ţărănimea, căreia îi ajunsese cuţitul la os, se răscoală, după cum am văzut, pentru prima dată în 1437. Rezultatul: „cele trei naţii" privilegiate îşi strâng rândurile şi întemeiază faimoasa „uniune a celor trei naţiuni", care a sugrumat orice veleitate de libertate timp de aproape o jumătate de mileniu.

Deosebit de sângeroasă a fost reprimarea mişcării de dezrobire de la începutul sec. al XVI-lea (1514). Ţăranii români fac cauză comună cu ţărănimea unguresacă, care gemea şi ea sub călcâiul nemeşilor care, singuri, formau adevărata naţie maghiară. *Nobilitas hungarica est.* Este aşa-numita răscoală a „Cruciaţilor lui Gheorghe Doja". Ea a fost înăbuşită în sânge.

„Răzbunarea care a urmat a întrecut orice închipuire, dezvăluind toată furia nestăpânită a celor ce se văzuseră amenințaţi, pentru un moment, în stăpânirea lor privilegiată [...]. Groaza contemporanilor, obişnuiţi totuşi cu multe cruzimi, în acea epocă de tranziţie de la începutul sec. al XVI-lea, a fost atât de mare în faţa acestui nemaipomenit spectacol, încât s-a răspândit legenda că voievodul Zápolya şi-a pierdut vederea în faţa sfintelor daruri în timpul slujbei religioase şi că de-abia după doi ani, rugăminţile pioase ale mamei şi surorii sale l-ar fi izbăvit de pedeapsa cerească".[653]

După înăbuşirea răscoalei, o eră nouă, de data aceasta mai aspră încă, începe pentru naţia românească. Dieta transilvăneană legiferează legarea pe vecie a ţăranilor de pământul pe care-l lucrau. De asemenea, se interzice pentru totdeauna ca vreun ţăran să mai poarte arme. Ţăranului asupra căruia se va fi găsit o puşcă, i se tăia mâna dreaptă. Pentru ca pe viitor ţărănimea transilvăneană să nu mai îndrăznească să se ridice împotriva asupritorilor ei, protonotarul voievodului Zápolya, Ştefan Verböczi, a întocmit un întreg codice de legi, reglementând raporturile dintre asupritori şi asupriţi. El adânceşte prăpastia între nobilime, singura care se bucura de drepturi, şi plebea, destinată să poarte pe vecie jugul celei mai aspre silnicii.[654]

Retrogradul Codice tripartit *(Codex,* sau opus, *tripartitum)* din 1515 constituie răzbunarea nemeşilor împotriva populaţiei muncitoare româneşti, după cum asociaţiunea meschină a celor trei naţii privilegiate din sec. al XV-lea, constituia revanşa aceloraşi grofi în urma primei răscoale româneşti. Cu cât însă prigoana era mai mare, cu atât mai mare era şi reacţiunea.

Răscoalele ţărăneşti — *tumultus rusticorum* — se ţin lanţ. În secolele XVI şi XVII se adaugă la persecuţiile precedente şi persecuţiile religioase instigate de principii calvini ai Transilvaniei, românii refuzând (după cum am văzut într-un capitol precedent), să-şi părăsească religia creştină-ortodoxă a strămoşilor lor.

Legile „Approbatae et Compilatae", votate de Dieta transilvăneană în anul 1653, sunt cea mai fidelă icoană a prigoanei la care erau supuşi românii transilvăneni din partea principilor calvini şi ai nobililor care roiau în jurul lor. Iată una dintre cele mai faimoase dispoziţiuni, privitoare la românii din Transilvania, a acestei colecţii de legi:

„Românii sunt toleraţi numai, şi aceasta în chip provizoriu (pro tempore) în această ţară, atâta timp cât va place principelui domnitor şi nobililor (usque bene placitum principum et

regnicolarum")[655].

La bunul plac al nemeşilor unguri! Numai aceste cuvinte sunt suficiente spre a reda tragica situaţiune a ţărănimii româneşti din „ţara clasică a toleranţei".

Neputându-i converti la calvinism prin metoda persuasiunii, principii Transilvaniei recurg la o serie de măsuri meschine împotriva românilor, constituind o pată pe blazonul — şi aşa atât de sumbru — al principilor calvini.

Astfel, se interzice românilor de a poseda arme, de a avea cai, de a purta cizme şi pantaloni de stofă, de a purta cămăşi de pânză fină şi, — last but not least — citäm pentru ilustrarea metodelor feudale, o lege care prevedea chiar interzicerea portului pălăriilor... în valoare mai mare de un florin![656]

La sfârşitul secolului al XVII-lea, în urma unirii religioase a românilor ardeleni cu biserica Romei (1697), situaţiunea maselor româneşti părea a cunoaşte o îmbunătăţire, împăraţii Austriei căutând să stimuleze convertirea românilor la greco-catolicism prin măsuri umanitare. Până şi ţăranii care aveau să îmbrăţişeze religia unită (greco-catolică) urmau să se bucure de un regim aparte, „ei încetând de a mai fi consideraţi ca simpli toleraţi".

Cu mult mai numeroase însă au fost promisiunile Habsburgilor decât realizările de a căror binefacere s-ar fi putut bucura românii. Multe din ele nu s-au împlinit din vrerea Curţii imperiale, cele mai multe însă, n-au intrat pe făgaşul realizărilor din cauză că erau sistematic sabotate de nobilimea maghiară.[657]

Inocenţiu Micu-KIein

Inocenţiu Micu-KIein, episcop unit, unul dintre cei mai vajnici luptători ai cauzei româneşti din Transilvania de la începutul secolului al XVIII-lea, înaintează nu mai puţin de 24 petiţii la Viena, cerând transformarea în fapt a promisiunilor împăratului.

Cine are obligaţii, clamează el, trebuie să aibă şi drepturi. *Qui sentit onus, sentiat et commodum!*[658]

Cele trei naţii privilegiate ale Ardealului nu vorbesc, însă, aceeaşi limbă. Ele se opun cu înverşunare la orice îmbunătăţire a soartei ţăranului român.

Singur, în mijlocul unei adunări ostile până la violenţă, Micu-KIein într-o şedinţă a Dietei transilvänene din 1744, formulează în mod limpede şi răspicat drepturile românilor, pe care îi numeşte *„naţia cea mai numeroasă din Transilvania",* fapt care confirmă toate celelalte mărturii pe care le posedäm cu privire la numărul românilor transilvăneni din acea epocă.[659]

Nobilii, în dispreţul lor suveran pentru masele muncitoreşti de pe ogoare, din mine şi din cariere, îl apostrofează cu vorbele: „nu există naţie română, ci numai plebe valahă". Pe episcop, însă, nu-l impresionează defel aroganţa nobilimii. El continuă a lua apărarea românilor *„care gem într-o robie mai grozavă decât aceea egipteană".* Reprezentantul nobilimii îi ripostează că românii sunt pribegi. Micu-Klein îi răspunde: „cum pot fi altfel, dacă sunt apăsaţi până la sânge?"

Saşii fac cor cu nobilimea, spunându-i „dar românii sunt hoţi şi tâlhari". Micu-Klein îi răspunde tăios: „nu trebuie să vă miraţi căci bieţilor oameni, în afară de ce au pe dânşii nu le mai lăsaţi nimic"[660].

Nobilimea ungară reuşeşte să se descotorosească de un asemenea adversar incomod care are curajul să ceară ca românii să aibă (în ţara lor!) aceleaşi drepturi ca şi iluştrii membri ai Sfintei Coroane.

Micu-Klein este chemat spre a fi judecat la Viena, dar de acolo nu avea să se mai reîntoarcă niciodată în Transilvania în care crease, la Blaj (reşedinţa episcopală), „o mică Romă a Românilor".

Care este starea ţărănimii româneşti ardelene din acea epocă am văzut din descrierea de mai sus a geologului austriac Hacquet.

O scrisoare a împărătesei Maria Theresa datând din 1773, anul când viitorul împărat Iosif al II-lea trebuia să viziteze Transilvania, ne va edifica şi mai mult încă asupra acestei stări. Maria Theresa cerea guvernatorului Transilvaniei „să cureţe drumurile de cadavrele celor ucişi prin ştreang, roată şi ţeapă, cadavre pe care ungurii le lăsau în mod special să putrezească de-a lungul acestor drumuri, spre spaima călătorilor".[661] Transilvania nu avea, însă, în fiecare an fericirea de a primi vizita unui personaj imperial, aşa că ne putem uşor imagina, din descrierea împărătesei, sinistrul aspect pe care-l prezentau drumurile transilvänene presărate de cadavrele iobagilor români.

Horea, Cloşca şi Crişan

O fierbere continuă domnea în mijlocul ţărănimii, fierbere care avea să culmineze prin revoluţia din 1784 a lui Horea, Cloşca şi Crişan[662].

Măsurile liberale edictate de împăratul Iosif al II-lea, în favoarea românilor din Transilvania, se lovesc de îndărătnicia nobilimii maghiare, care nu înţelegea să renunţe la absolut nici unul din privilegiile pe care şi le „octroaiase" cu de la sine putere. Singura consolare a românilor o constituiau plângerile la Viena. Lipsiţi de mijloace, delegaţiile erau obligate să facă drumul din Transilvania până la Viena pe jos.

Patru săptămâni la dus, patru la întors, pentru ca reîntorşi în ţară să se găsească din nou în faţa aceluiaşi zid al durităţii şi inflexibilităţii nobilimii maghiare. Delegaţii români iau drumul Vienei în diverse rânduri: în 1779, în 1780 şi în 1782. Ei devin, treptat, treptat, conştienţi atât de superioritatea numărului lor asupra tuturor celorlalte naţii din Transilvania, cât şi de anterioritatea lor pe pământul fostei Dacii. Simptomele efervescenţei care se manifesta în rândurile românilor nu întârziară să se arate. Manifestările sunt într-adevăr sporadice, dar pentru aceasta, nu mai puţin simptomatice.

Românii din Hunedoara se adresează prefectului districtului cu vorbele: „Nu putem să ne mirăm îndeajuns care e pricina că voi ungurii ne apăsaţi atâta pe noi şi aţi pus pe noi şi jugul iobăgiei, pe când noi am fost şi suntem cu mult mai mulţi ca voi şi, ceea ce e mai de seamă, suntem mai vechi ca voi în ţara aceasta, pentru că suntem urmaşii vechilor daci". [663]

Împilarea şi asuprirea determină reacţiunile cele mai temerare: românul Florea Cosma din Gârbău, în preajma revoluţiei lui Horea, spune contelui Szent Pál adevărul fără înconjur: *„ţara este a noastră, a voastră este Ungaria"; „în scurtă vreme vă vom scoate de aici!"*[664] Nu ştim care a fost soarta românului Florea Cosma după rostirea acestor cuvinte, dar o presupunem, cunoscând atitudinea dintotdeauna a nemeşilor maghiari faţă de populaţia autohtonă.

Scriitorul contemporan Rettegi nu se sfieşte să afirme că „de această românime (urmaşa dacilor şi romanilor) se teme, românii fiind în Ardeal, de zece ori mai mulţi decât ungurii"[665].

Rettegi se mai temea ca românii să nu devină într-o zi conştienţi de obârşia lor daco-romană. Or, acest lucru trebuia să se întâmple în mod firesc într-o zi, ştiinţa istorică risipind încetul cu încetul norii grei ai ignoranţei.

În lumina acestor fapte, afirmaţiuni ca cele ale lui Kazsonyi în *La parenté des peuples danubiens* precum că „daco-românitatea n-ar fi decât o maşinaţiune a Curţii Imperiale din Viena împotriva unităţii (sic) ungare", se situează în plin ridicol[666].

Daco-românitatea sau mai bine zis daco-romanitatea românilor era o idee în mers, care trebuia, mai devreme sau mai târziu, să se impună cu tăria adevărurilor eterne.

Răscoala, al cărei animator a fost Horea, prin proporţiile pe care le luase, ameninţa serios poziţiile solide ale nemeşilor unguri. Înţelegem deci, de ce ei au făcut cele mai mari sforţări pentru a o face să eşueze.

Începută la 31 octombrie 1784, revoluţia lui Horea şi a celor doi colaboratori ai săi, Cloşca şi Crişan, era complet lichidată la sfârşitul aceluiaşi an. Capii răscoalei reuşiră, însă, să dispară. Principalii lor colaboratori din diferitele regiuni ale Transilvaniei, unde răscoala luase proporţii grave, fură încarceraţi şi condamnaţi la moarte.

O sentinţă unică în istoria omenirii

Sentinţa de condamnare pronunţată de Tribunalul criminal de sub preşedinţia „magnificului" domn Andrei Forrai, Cavaler al ordinului Sf. Ştefan, şi vicecomite al Aradului, depăşeşte în cruzime cele mai grozave decizii ale tribunalelor inchizitoriale din Evul Mediu.

Vom cita câteva din pedepsele la care au fost condamnaţi românii transilvăneni de către nobilimea maghiară, pentru a se vedea câtă ură nutreau ungurii împotriva românilor băştinaşi.

În totul, sentinţa din 25 noiembrie 1784 prevede 22 de condamnări. Unii dintre condamnaţi trebuiau să sufere pedeapsa „tăierii mâinilor, urmată de tăierea capului şi ciopârţirea trupului". Alţii au fost condamnaţi „să li se taie capul cu paloşul şi cadavrele să li se pună pe roată".

O parte dintre românii răsculaţi au fost condamnaţi la sugrumarea prin strangulare. Popa George din Corbeşti este condamnat să „i se taie mâna şi apoi să fie decapitat". Primarului comunei Ilteu şi lui George Hotârâşu urma „să li se taie capul cu paloşul, iar cadavrele să se

împletească pe roată". Doi dintre acuzaţi sunt condamnaţi a fi spânzuraţi în faţa comunei. Un altul, în fine, este condamnat să sufere pedeapsa morţii pe roată fără însă ca să i se acorde graţia de a fi decapitat înainte de a fi supus la un asemenea martiraj, într-un cuvânt el este frânt pe roată viu[667].

Până şi ororile imaginate de Octave Mirbeau în *Gradina Supliciilor* pălesc în faţa acestor grozăvii care constituie o pată pe blazonul nobilimii ungare.

Cum se împacă această hotărâre, unică în analele justiţiei moderne, cu „misiunea istorică civilizatore a ungurilor în bazinul dunărean", de care vorbesc toate publicaţiile de propagandă maghiară în străinătate?!

Capii mişcării, Horea, Cloşca şi Crişan au fost şi ei prinşi în cele din urmă, primii doi fiind condamnaţi a suferi supliciul pe roată, iar cel de-al treilea sinucigându-se în închisoare, a fost şi el condamnat, „mort fiind", printr-o procedură lugubră efectuată asupra cadavrului, de a fi tras şi el pe roată.

Viena, care la început păruse că încurajează mişcarea românilor împotriva ungurilor, în momentul când răscoala a devenit ameninţătoare a trecut şi ea de partea nobilimii maghiare. Vizitele împăratului demofil Iosif al II-lea în Transilvania precum şi primirea ce i-a fost rezervată lui Horea la Curtea Imperială, acreditaseră în rândurile românilor versiunea că animatorii ţărănimii româneşti, răsculându-i pe iobagi, îndeplinesc astfel voinţa tacită a împăratului[668].

... Şi un protest vehement

Torturile îngrozitoare la care au fost supuşi capii răscoalei au impresionat adânc întreaga opinie publică europeană. Chipul lui Horea devenise popular în toate centrele occidentale, graţie numeroaselor gravuri care l-au imortalizat şi care apăruseră în numeroase publicaţii ale epocii[669]. Nimic nu poate, însă, reprezenta în chip mai concludent impresia de oroare produsă în Occident de represiunea sângeroasă din Transilvania, decât scrisoarea filozofului din Dublin (Irlanda) care a ţinut să-şi păstreze anonimatul[670], dar pe care întreg conţinutul scrisorii îl trădează a fi de origine franceză, scrisoare adresată împăratului Iosif al II-lea al Austriei puţin timp după executarea hotărârii de condamnare la moarte a fruntaşilor răscoalei ţăranilor români din Transilvania.

Scrisoarea este un aspru rechizitoriu, care-şi păstrează din nefericire actualitatea în cursul întregii perioade de dominaţie ungară în Transilvania.

„Sunt primul, spune autorul acestor vehemente filipice, care apăr cauza românilor, victimele forţei în această insurecţie, şi repet: *românii au dreptul să se răscoale atâta timp cât ei sunt sclavi şi nenorociţi.* A-i pedepsi pentru acest drept care le aparţine, înseamnă a-i pedepsi pentru faptul că sunt oameni".

Şi atunci, ca şi în cursul secolelor care au urmat, ungurii au căutat să denatureze faptele, încercând să pună într-o lumină falsă revolta firească a românilor transilvăneni. Filozoful anonim din Dublin nu se lasă însă impresionat de scribii care caută să justifice acţiunea „iluştrilor nobili care i-au tiranizat pe românii din Transilvania şi administraţia care i-a ajutat în prigoana lor" (am citat din scrisoarea filozofului din Dublin), ci îi taxează drept „monştri care prostituează condeiul lor pentru nenorocirea popoarelor".

„Dacă eşti convins, spune în urmă apărătorul anonim al românilor, că dreptatea este de partea românilor, atunci nu trebuie să pierzi nici un moment pentru a le reda libertatea şi a le da pământul în plină proprietate. Dar, continuă el, dacă eşti de părere că trebuie să respecţi uzurpaţiunea nobililor şi nu vrei să le RESTITUI ceea ce le aparţine (*restituire: deci recunoaşterea implicită a anteriorităţii dreptului de proprietate românească asupra pământului Transilvaniei* — n.n.) atunci există un singur mijloc de a face dreptate pentru toată lumea: abandonează ţara propriilor ei destine şi lasă-i pe sclavi să ia armele contra tiranilor lor". [671]

Mişcătoarea pledoarie pentru libertatea românilor dovedeşte cu prisosinţă ecoul pe care l-a avut în ţările civilizate mişcarea condusă de Horea, Cloşca şi Crişan.[672]

Ungurii au crezut însă, că prin supliciul aplicat capilor mişcării vor distruge pentru totdeauna orice încercare a românilor de a-şi recăpăta libertatea şi pământul. Represiunea a avut, în intenţiunea nobilimii maghiare, scopul de a înspăimânta ţărănimea românească *(in terrorem aliorum)*. Mijloacele întrebuinţate în acest scop depăşesc în cruzime însăşi hotărârea de condamnare, încadrându-se perfect în metodele canibalilor de pedepsire a „albilor". Astfel, trupul lui Crişan, după ce a fost tras pe roată „post mortem", a fost despicat în patru şi expus

la Abrud, la Bucium, Brad şi Mihăleni, iar capul a fost înfipt în ţeapă la domiciliul lui Crişan.

Cruzimea represiunii are însă întotdeauna rezultate cu totul altele decât cele scontate. Că este aşa, o dovedeşte un memoriu al magnaţilor unguri din Transilvania, redactat imediat după încetarea revoluţiei ţăranilor. Ei sunt obligaţi să constate că în Ardeal sunt *„atâţia Horea câte sate sunt”*[673], *iar în perspectiva istoriei putem afirma noi, că au fost atâţia Horea câţi români transilvăneni au fost!*

De la „regele” Horea la regele Ferdinand

Aceşti români nu au putut uita niciodată odioasa încercare a nobilimii ungare din acele vremuri de a ridiculiza lupta românilor pentru libertate şi pământ, încoronându-l pe Horea cu o coroană de carton purtând inscripţia „Regele Daciei”, şi au luptat timp de secole pentru a realiza într-adevăr renaşterea Daciei în limitele fireşti ale etnicităţii româneşti.

Documentele vremii dovedesc că titulatura de „Rege al Daciei” nu i-a fost conferită lui Horea de românii transilvăneni şi nici el singur nu şi-a atribuit-o, ea fiind o pură invenţie ungurească, având drept scop a îndepărta de la români simpatiile împăratului Iosif.

„Seine Majestät Horea,” îl numeşte pe Horea, cu ironie, o publicaţie maghiară în limba germană (Intelligenzblatt, Pest), în chiar anul uciderii lui.

Istoria însă, îşi are legile ei care nu pot fi deslușite decât în perspectiva secolelor şi care scapă simţurilor contemporanilor. Există o înlănţuire invizibilă a faptelor, care ne face să atribuim unei „Justiţii imanente”, ceea ce în realitate este raport de cauzalitate.

Horea n-a fost rege al Daciei, el însă a pregătit ascensiunea unui alt conducător al românilor la această demnitate.

Revolta ţăranilor din 1784 este un episod din evoluţia ideii de redeşteptare a conştiinţei naţionale româneşti din Transilvania şi unul dintre rezultatele ei târzii este încoronarea la Alba Iulia, în anul 1922, a regelui Ferdinand, întregitorul hotarelor străvechi.

De data aceasta însă, coroana Daciei nu era o simplă coroană de carton!...

Două documente din secolul al XVIII-lea

Vom încheia capitolul închinat strigătului românesc de revoltă din 1784, al cărui ecou a răsunat de-a lungul secolelor în Istoria poporului român transilvănean, citind două documente din acea epocă, care vin să întărească susţinerile noastre din această lucrare.

Primul document este un memoriu adresat de nobilimea ungară trimisului special al împăratului Iosif, contele Iankovitsch, pentru a justifica represiunea sângeroasă a revoltei ţăranilor români.

„Părinţii noştri, spun ungurii, venind din Sciţia, au cucerit cu arme victorioase şi cu sângele lor această scumpă patrie şi după ce au supus şi au făcut iobagi pe părinţii românilor care s-au revoltat azi asupra noastră, dânşii au domnit liniştiţi peste ei ţinându-i totdeauna într-o aspră disciplină, însă lăsându-le neatins modul lor de viaţă”.[674]

Noţiunile de toleranţă, intoleranţă, de disciplină şi de asprime au însă, la unguri un sens cu totul deosebit decât la celelalte popoare.

Semnificaţia noţiunii de „disciplină aspră” o găsim într-o scrisoare a împăratului Iosif, datând din acea epocă.

„Ungurului, spune împăratul, nu-i pasă de ce este drept şi ce e nedrept. Iobagul este un sclav al domnului său. Aceşti săraci supuşi români care *sunt fără îndoială cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Ardealului,* aceştia sunt maltrataţi de fiecare — ori dacă este ungur ori dacă este sas — fiind copleşiţi de toate nedreptăţile. *Mă miră,* zice împăratul în continuare, *că mai există în Transilvania români şi că ei n-au fugit cu toţii”.*[675]

În lumina acestor rânduri scrise de însuşi împăratul Austriei orice comentariu devine inutil, noţiunea de intoleranţă şi de persecuţiune înlocuind în mintea oricui pe aceea de disciplină aspră, întrebuinţată de nobilimea maghiară în memoriul ei.

Din aceste două documente mai rezultă însă, până la evidenţă, că în secolul al XVIII-lea, adică atunci când consideraţiile politice nu veniseră încă să inoveze în domeniul Istoriei, era consacrată de acum în mod categoric ideea continuităţii daco-romane în Transilvania.

I. O spun ungurii în mod răspicat: strămoşii lor au ocupat ţara de la strămoşii românilor, a acelor români care în 1784 s-au revoltat împotriva tiraniei maghiare.

II. O spune împăratul în termeni care nu comportă absolut nici o discuţie: „Românii sunt, fără îndoială, cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Ardealului”.

Aceste recunoaşteri atât de formale nu sunt de natură a ne surprinde. Pentru unguri, ca şi pentru întreaga mentalitate din acele timpuri, forţa era creatoare de drepturi. Or, românii fuseseră învinşi în lupte de către strămunii nobilimii maghiare. Considerentul anteriorităţii era secundar şi nu era de natură a schimba o situaţiune ce se bizuia pe un fundament atât de solid: *forţa strămunilor.*

În ceea ce-l priveşte pe împăratul Iosif, recunoaşterea anteriorităţii uneia dintre naţionalităţile supuse Coroanei imperiale faţă de altă naţionalitate, supusă aceleiaşi Coroane, nu putea influenţa în nici un fel raporturile lor de dependenţă faţă de împărat.

Secolul al XIX-lea a promovat însă principii de drept internaţional mai aproape de firea lucrurilor, dreptul naţionalităţilor nemaifiind dependent de raportul de forţă, ci în funcţie de temeinicia legăturii dintre teritoriu şi naţia ce-l ocupă.

Progresul acestei idei trebuia, în mod fatal, să ducă la recunoaşterea drepturilor românilor asupra Transilvaniei.

Deformări maghiare

Pentru a stăvili cursul normal al ideii de continuitate daco-romană-română, istoricii unguri şi mai ales pseudoistoricii au pornit o acţiune de deformare a istoriei române şi de negare a celor mai elementare adevăruri. De unde până în secolul al XVIII-lea, ideea continuităţii daco-romane pe teritoriul Transilvaniei era unanim recunoscută şi românii consideraţi ca fiind cei mai vechi locuitori ai acestei regiuni, în secolul al XIX-lea şi al XX-lea, istoriografia maghiară şi săsească au făcut un *volte-face,* negând evidenţa.

Într-un rezumat al istoriei românilor, publicat recent de revista maghiară de limbă engleză „The Hungarian Quarterly", scriitorul ungur Zsombor de Szász încearcă să prezinte teoria continuităţii ca pe o „invenţie românească datorată scriitorilor transilvăneni Gheorghe Şincai, Petru Maior *(Istoria pentru începutul românilor în Dachia)* şi Samuel Klein *(Elementa linguae daco-romanae sive valachicae)*", teorie care le-ar fi fost sugerată în şcolile de la Roma de apropierea dintre limbile română şi latină[676].

Mai mult încă, d-l Szász, care scrie pentru uzul cititorilor din străinătate, atribuindu-le o ignoranţă totală în chestiunile ce interesează viaţa popoarelor din bazinul carpato-dunărean, afirmă că daco-romanitatea este o simplă dogmă politică şi nu o teorie cu caracter ştiinţific. Această dogmă, în intenţia propovăduitorilor ei, conchide d-l Szász, avea drept scop să sprijine ideea unităţii românilor de pretutindeni şi să asigure realizarea aspiraţiilor româneşti de întregire *(The endeavour towards racial Unity)*.[677]

De dragul informării precise a cititorilor de limbă engleză, d-l Szász, scriitor ungur cu veleităţi de istoric român, uită însă toate cronicile vechi maghiare şi celelalte mărturii recente care imprimă susţinerilor româneşti cel mai autentic caracter ştiinţific.

Îl întrebăm însă pe d-l Szász: oare, pentru a realiza înfăptuirea unităţii românilor, sau ca să împrumutăm expresia d-sale proprie, „pentru a înfăptui efortul către unitatea rasială românească", au recunoscut nemeşii unguri şi împăratul Iosif al II-lea în termeni atât de categorici obârşia dacoromână a românilor transilvăneni şi permanenţa lor pe pământul fostei Dacii?!...

D-l Szász însă, socotindu-se probabil că este primul care publică o sinteză a istoriei românilor în limba engleză, îşi permite şi alte libertăţi cu noţiunea de adevăr care trebuie să călăuzească orice operă istorică cinstită. Există două feluri de a induce în eroare: a omite cu bună ştiinţă ceea ce ar putea lămuri o situaţiune (deformarea prin omisiune) şi a denatura în chip manifest faptele (metoda de acţiune). D-l Szász, ca de altfel întreaga şcoală modernă a pseudoistoricilor unguri, animaţi de o singură pasiune, acea politică, şi de un singur obiectiv, marea în mintea cititorilor străini a unei imagini absolut false despre evoluţia istoriei românilor, întrebuinţează ambele metode.

Am văzut că d-l Szász este un maestru în a ignora tot ceea ce este contrar intereselor politice ungare. El este însă neîntrecut şi în metoda a doua a inexactităţilor. De pildă: d-sa atribuie istoricilor români afirmaţia că după invazia maghiarilor (şi bineînţeles şi după „imigrarea românilor în Transilvania") românii şi ungurii şi-au unit forţele şi împreună au zidit „un stat nou" *(They joined forces and together built up a new state)*.[678]

Complet fals; nici unui din istoricii români nu a făcut undeva o asemenea afirmaţie, inclusiv d-l C. C. Giurescu, a cărui recentă *Istorie a românilor* a provocat studiul d-lui Szász.

Dimpotrivă, întreaga istorie a românilor ardeleni este un viu protest împotriva îndepărtării totale a elementului autohton românesc de la conducerea treburilor Transilvaniei.

„Supplex Libellus Valachorum”

Am văzut cum cele trei naţiuni privilegiate, ungurii, saşii şi secuii, *intraţi în Transilvania ca musafiri şi instalaţi în urmă ca stăpâni,* şi-au arogat dreptul de a conduce destinele ţării cu excluderea românilor de la orice amestec în afacerile publice. În 1791, după moartea împăratului Iosif al II-lea, care în ajunul morţii sale revocase toate măsurile edictate în favoarea românilor, şi, după urcarea pe tron a împăratului Leopold al II-lea, românii, influenţaţi de revoluţia franceză şi de principiile ei călăuzitoare «Liberté, égalité, fraternité», se adresează împăratului într-un memoriu cunoscut în istoria Transilvaniei sub numele de „SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM”[679], nume pe care i l-au conferit cele trei naţii care huzureau pe spinarea „umililor petiţionari”.

Acest memoriu este prima acţiune politică de mare amploare a românilor din Transilvania în care accentul cade pe ideea naţională. Revoluţia lui Horea începea să-şi producă roadele! Deşi în aparenţă umilă, suplica este în fond dârză şi categorică. De la început până la sfârşit, ea este o puternică afirmare a naţionalităţii române transilvănene, conştientă de puterea şi de misiunea ei istorică pe acest pământ. Sensul acestei petiţiuni politice a fost caracterizat de istoricul Iorga în fraza: „Suplica a fost o afirmare de drepturi care se pretind!”[680]

„Deşi suntem mai mulţi decât toate celelalte neamuri din acest principat luaţi împreună — spun autorii memoriului: episcopii celor două biserici române din Transilvania — decât toate suntem mai nenorociţi şi mai jos în rang”.[681]

Românii sunt conştienţi de superioritatea lor numerică, dar în acelaşi timp şi de obârşia lor daco-romană, generatoare de drepturi în baza principiului anterioriăţii. În consecinţă, ei nu cer să „li se dea”, ci cer să li se „redea” drepturile străvechi de care au fost despuiaţi, cerând în acelaşi timp nu de a li se acorda drepturi politice, ci de a fi restabiliţi în exerciţiul drepturilor de care au fost privaţi, încetând de a mai fi „toleraţi” şi „admişi”.

Daco-romanitatea, invenţie politică? Românii, uniţi în cuget şi în simţiri cu ungurii, luptând laolaltă cu nobilimea maghiară la înfăptuirea Statului unguresc? Oare istoricii, adevăraţii istorici unguri, nu au nimic de obiectat în faţa acestor monstruozităţi istorice lansate de politicienii deveniţi peste noapte mari savanţi în domeniul ilustrat, chiar în Ungaria, de atâtea somităţi?... Oare istoriografia modernă ungară socoate că oamenii de ştiinţă din străinătate, cărora li se adresează atât de candid aberaţiile care abundă în aşa-zisele lucrări cu caracter istoric, nu ştiu să discearnă ceea ce este „istorie pură”, de aceea ce este „propagandă”?...

Cine îşi dă cea mai mică silinţă să urmărească liniile mari ale luptelor gigantice pe care au fost nevoiţi să le ducă românii transilvăneni pentru cucerirea celor mai elementare drepturi civile şi politice ajunge la concluzii diametral opuse cu acelea pe care le formulează politicienii şi pretinşii istorici de la Budapesta.

I. — Românii transilvăneni s-au considerat întotdeauna urmaşi ai daco-romanilor şi au fost consideraţi ca atare de toate celelalte neamuri din Europa.[682] Ei nu şi-au manifestat în mod public această credinţă — în prim rând — din cauză că nimeni nu le-a contestat obârşia daco-romană şi — în al doilea rând — pentru că condiţiile de viaţă caic le erau impuse de clica de nobili maghiari din Transilvania îi împiedica să se manifeste în vreun fel oarecare.

II. — Până la o dată destul de recentă, românii din Transilvania „au zăcut” (cuvântul este al Vicarului I. Para din Năsăud)[683] într-o stare de inferioritate care nu-şi găseşte egal decât în condiţiile de viaţă ale pariei indiene.

Starea ţărănimii române

În clipa în care românii porneau lupta pe terenul politic în vederea redobândirii libertăţii şi a stăpânirii teritoriului — milenar românesc — luptă care avea să culmineze în actul Unirii din 1 Decembrie 1918, dar din nefericire nu şi să ia sfârşit în acel moment, poporul român, cum se exprimă — laconic, dar atotcuprinzător — Vicarul Năsăudului, zăcea oropsit.

Insinuările istoricului de la Budapesta precum că românii, într-un efort comun cu ungurii din Transilvania, au păşit cot la cot la crearea Statului ungar, avea un scop bine determinat, şi anume de a crea în spiritul cercetătorului străin încă o confuzie cu privire la starea reală a ţărănimii româneşti din Transilvania în momentul în care ea îşi afirma pentru prima dată dreptul la o viaţă naţională proprie. Documentele vremii precum şi întreaga evoluţie istorică a românilor transilvăneni reprezintă cea mai categorică dezminţire a afirmaţiilor „subtile” ale

domnului Szász.

Până târziu în secolul al XIX-lea, ţărănimea românească din Transilvania a avut de suportat jugul celei mai teribile asupriri feudale. Ea este tratată ca o „paria" pe pământul pe care odinioară fusese stăpână şi, în nici un moment al istoriei Ungariei, ţăranii români nu au stat pe picior de egalitate cu nobilimea maghiară.

Libertate, dar nu pentru români

Constituţia feudală care guverna viaţa politică a Provinciei transilvănene crease un sistem de opresiune care înăbuşea din faşă orice încercare de eliberare de sub dominaţia maghiară. Situaţia ţăranului român din Transilvania era, sub toate raporturile, cu mult mai grea decât aceea — şi ea destul de critică — a ţăranului ungur din regatul unguresc propriu-zis. Astfel, nemeşii acordaseră ţăranilor unguri de pe teritoriul regatului ungar, dreptul de liberă migraţiune, adică dreptul pentru ţărani de a se muta dintr-un loc în altul, încă din anul 1566. Acest drept, a cărui negare ni se pare azi o sfidare a celor mai elementare noţiuni de omenie (exceptând hiatusul creat de barbaria războiului) le fusese refuzat românilor transilvăneni până în anul 1791, când sub presiunea redeşteptării conştiinţei naţionale româneşti şi poate şi a epocalelor înfăptuiri ale Revoluţiei Franceze din 1789, Dieta transilvăneană se hotărî, în sfârşit, să abolească aşa-numita „servitute perpetuă".[684]

Toleranţa avea însă o semnificaţie cu totul specială în regimul feudal ungar. Deşi „servitutea perpetuă" a ţăranului român a fost abolită, totuşi soarta ţărănimii transilvănene nu s-a îmbunătăţit nici după edictarea libertăţii de migraţiune. Era un principiu caracteristic maghiarilor din acea vreme: ei luau cu o mână ceea ce dăduseră cu cealaltă. Principial, românul avea dreptul de a-şi părăsi stăpânul ungur şi a se muta pe altă moşie. În practică, însă se anulase această libertate printr-o condiţie care reeditează oarecum faimoasa scenă din Shylock. Românul îşi va putea părăsi stăpânul, a cărui „aspră disciplină" îi devenise insuportabilă..., cu o condiţie însă: să găsească „om în loc", dispus să preia el viaţa mizerabilă a ţăranului care pleca; şi nici „omul în loc" nu era suficient pentru a face legea operantă, înlocuitorul trebuia să fie „tot atât de apt ca şi el să suporte sarcinile publice şi să presteze servicii în aceleaşi condiţiuni".

Pentru a face în fapt irealizabilă măsura de elementară umanitate, edictată în 1791, se mai cerea românului să plătească nobilului maghiar o despăgubire pentru „paguba pe care plecarea sa o pricinuia economiei publice şi private". Consecinţa refuzului de a plăti despăgubirea se integra perfect în sistemul feudalităţii ungare: iobagul care nu plătea despăgubirea era condamnat să suporte zi de zi câte 24 lovituri de baston, iar femeii... ca una care e mai gingaşă, i se aplicau numai 24 de lovituri de bici.[685]

Adăugaţi la interdicţiunea de a părăsi pentru totdeauna pământul pe care-l lucra, interdicţia românului de a achiziţiona cel mai mic petec de pământ şi anarhia care domnea în raporturile dintre nobilul maghiar şi şerbul român, raporturi lăsate la liberul arbitru al nobilimii, adăugaţi şi bastoanele zilnice pentru cele mai neînsemnate culpe şi veţi avea o imagine a ceea ce era viaţa românească sub semnul Constituţiei transilvănene (faimoasa Constituţie citată ca exemplu!).

Ce crezare se mai poate da lucrărilor „istorice" ungare, când un scriitor ca Dénes A. Jánossy compară Constituţia sub care trăiau românii cu „Magna Carta", sursa libertăţilor din Anglia şi când un politician ca Szász Zsombor are curajul de a caracteriza situaţiunea cu cuvintele: *„ei (românii) se plângeau de o lipsă a libertăţii şi a egalităţii într-un stat ale cărui instituţii liberale le garanta suficient pe amândouă!"*...[686] Au humor istoricii maghiari!

O prăpastie enormă se deschisese între nobilimea ungară şi ţărănimea română. Tratamentul dur, neomenos, crud, intolerant, la care fuseseră supuşi ţăranii români timp de secole, condiţia de adevărată sclavie care li se crease şi din care nu sperau să mai poată ieşi decât graţie propriilor lor mijloace, explică, dacă nu şi justifică, violenţa reacţiunilor române în clipa marilor răfuieli.

Când în 1831, izbucniră în nordul Ungariei primele mişcări ale naţionalităţilor slave asuprite, acestea avură un puternic răsunet în rândurile ţărănimii transilvănene.

În acest timp, spiritele liberale din Ungaria, inspirate de Constituţiile din Occident, începuseră să se agite împotriva a ceea ce Lajos Kossuth numea „despotismul şovin al guvernului austriac". Naţiunea ungară îşi cerea dreptul la o viaţă liberă, neîncătuşată. Cauza ţărănimii ungare îşi găsea apărători, în rândurile Partidului Liberal. De la tribuna Parlamentului, baronul Kemény Dénes, şeful Partidului Liberal, descria în cuvinte patetice

mizeria în care se zbătea clasa ţărănească ungară.

„Ţăranii, spunea el, au fost dezbrăcaţi de toate drepturile omeneşti, de toată vrednicia omenească şi în urmă i s-au pus sarcini, care nu numai că întrec venitul pământului pe care-l lucrează, dar întrec chiar puterile lor. În timp ce nobilul petrece în trândăvie, ţăranul poartă toată greutatea ţării. Băgaţi de seamă — termină el descrierea — Dumnezeu nu poate suferi îndelung o asemenea stare de lucruri!”[687]

Şi aceasta era starea ţărănimii ungare! Lesne îşi poate închipui oricine care era starea ţărănimii româneşti în acele vremuri!

Intelectualii români ţineau la curent masele populare româneşti cu progresele înregistrate în Apus de marile mişcări de eliberare a naţionalităţilor, mişcări care începuseră să se facă simţite şi în Europa Centrală.

Ţărănimea română, ale cărei revendicări se loviseră tot timpul, ca de o stâncă, de intransigenţa nobilimii maghiare, refractară oricărei îmbunătăţiri a sorţii milioanelor de iobagi, începuse să nutrească speranţe de eliberare. Deziluzia i-a fost însă nespus de mare, văzând că mişcarea generoasă a lui Kossuth nu numai că nu îmbrăţişa cauza românilor, dar dimpotrivă, o excludea în mod voit. Atunci s-a putut constata, până la evidenţă, cât de intim erau legate între ele cauza socială a ţărănimii transilvănene, de aceea naţională. Kossuth şi întreaga sa mişcare nu vedea în ţăranii români o clasă socială, care avea aceleaşi drepturi să fie apărată în contra tiraniei nobililor ca şi ţărănimea ungară, ci o naţie aparte, căreia dacă i se îmbunătăţea soarta putea deveni o naţie conştientă de drepturile ei fireşti şi deci, primejdioasă pentru clasa asupritorilor, nemeşii unguri.

Şi atunci se născu antagonismul între ceea ce Kossuth revendica pentru naţia ungară ca atare şi ceea ce el refuza naţiei române. În faţa a două situaţiuni identice, mişcarea revoluţionară ungară preconiza două atitudini diametral opuse.

Nu era iredentism a declara, ca Bezeredy în Dietă, că „Ungurii au de asemenea (la fel cu austriecii, n.n.) forţa lor, puterea lor”, nici când el se adresa membrilor din Dietă cu îndemnul „Să ridicăm poporul!”; nu era iredentism atunci când marele om politic ungur Széchényi declara că: *„Naţiunea ungară este aleasă de Dumnezeu pentru a domina toate popoarele din jurul ei*”; nu era, de asemenea, iredentism când un poet ca Vörösmárty scria: „Orice om pe care-l suportă pământul şi pe care-l acoperă cerul, trebuie să fie în acelaşi timp om şi ungur”. Era însă iredentism atunci când românii îndrăzneau să ceară „recunoaşterea pretenţiunilor fireşti, bazate pe echitate şi pe dreptate”.

Machiavelismul revoluţionarilor lui Kossuth

Când vântul revoluţiei, care izbucnise la Paris în februarie 1848, atinse, puţină vreme în urmă, Viena şi Budapesta, şi Kossuth ajunsese stăpân al situaţiei, el se adresă Angliei şi Franţei pentru a veni în sprijinul mişcării de eliberare a naţionalităţii ungare de sub tirania Habsburgilor.

Nimic mai firesc. Nimic mai straniu, însă, şi mai cutezător, când aceiaşi unguri revoluţionari cer intervenţia Occidentului pentru stăvilirea mişcării de neatârnare care începuse să se deseneze în Principatele Române. Nimic mai cinic decât justificarea acestei cereri de intervenţie. „Schimbarea situaţiei în Principatele Române, spune Kossuth, ar putea produce un efect moral incalculabil asupra românilor din Ungaria”. Şeful revoluţiei maghiare profilează în faţa Occidentului spectrul pericolului pe care-l prezenta pentru Europa mişcarea românilor, arătând în schimb avantajele imense pe care ţările din Apus ar putea să le tragă de pe urma eliberării ungurilor, adică de pe urma unei mişcări întru totul asemănătoare mişcării de eliberare românească.

Kossuth şi emisarii lui fac eforturi supraomeneşti pentru a-i convinge în special pe englezi cât ar avea de câştigat „din punct de vedere economic”, dacă Ungaria ar fi independentă. Revoluţionarii se străduiesc din răsputeri să transforme într-o realitate pregnantă visul ungurilor de a-şi vedea vapoarele, purtând pavilionul unguresc, în porturile Liverpool şi Marsilia.

În Franţa, A. de Gérando, în toiul revoluţiei se străduieşte să arate că „Ungurii de toate rasele (sic), adică toate naţionalităţile de pe teritoriul Ungariei, sunt de acord pentru a apăra interesele unei patrii comune (re-sic) contra Habsburgilor”.[688]

Propagandă în toată accepţiunea cuvântului. Propagandă cu toate consecinţele ei: deformaţiuni voite, negarea celor mai elementare realităţi.

Niciodată principiile lui Machiavelli nu şi-au găsit mai perfectă ilustrare. Pentru realizarea

scopului urmărit de revoluţionari, adică pentru eliberarea ungurilor de sub austrieci, toate mijloacele — chiar cele mai revoltător cinice — erau socotite bune.

Liberalii şi conservatorii unguri solidari în contra românilor

Dar chiar atunci când interveneau în favoarea românilor, exponenţii liberalismului o făceau cu scopul (pe care de altfel nici nu căutau să-l ascundă) de a maghiariza mai uşor masele româneşti.

„Abolirea privilegiilor, spunea economistul liberal Hetény în epoca marilor înfăptuiri liberale din Europa, va fi în ceea ce îi priveşte pe români, cel mai bun mijloc pentru educarea lor şi dreptul de a achiziţiona pământul va avea ca o consecinţă maghiarizarea — completă a elementului românesc”.[689]

Stăruinţa mentalităţii feudale în rândurile nobilimii maghiare din Transilvania făcea, însă, inoperantă orice tentativă de liberalism. De aceea, chiar şi Hetény trebuia să plaseze într-un viitor foarte îndepărtat realizarea planului său de emancipare, emancipare-maghiarizare, a ţărănimii române. „Cine ar vroi să vadă ruina dintr-o dată a vechilor familii, de dragul realizării unei idei noi?”[690] — se întreba în concluziune, leaderul liberalismului ungar.

Profesorul Silviu Dragomir caracterizează admirabil situaţia în care se găseau teoreticienii unguri din acea epocă faţă de problema românilor transilvăneni. *„Se oscila,* spune el, *între refuzul cinic al unora şi ezitarea calculată a altora”.*[691]

Toate divergenţele care existau între diversele partide politice ungare şi între diversele doctrine politico-economice, dispăreau ca prin farmec, ori de câte ori era vorba de pretenţiile românilor. Aceste revendicări reuşeau întotdeauna să creeze o solidaritate completă între cei mai înverşunaţi adversari politici.

Dintre toate partidele politice conservatorii se arătau, în special, mai refractari ca oricare alţii ideii de libertate pentru români.

„Dacă se aboleşte servajul, spunea un reprezentant al conservatorilor, în timp de o singură generaţie se vor prăbuşi în Transilvania atât elementele ungare cât şi cele secuieşti, locul lor urmând a fi ocupat de naţiile române şi saxone”.[692] Şi la aceasta, conservatorii adăugau: „Românii care sunt oameni săraci, reuşind cu greu să-şi astâmpere foamea o dată pe zi cu făină de porumb (iată — dezvăluit de un ungur «paradisul minorităţilor» din Europa Centrală!...), vor deveni stăpânii adevăraţilor unguri şi secui şi cum ei sunt mai numeroşi acum decât noi, ne vor impune naţionalismul lor, lucru de care Dumnezeu trebuie să ne păzească”.[693]

Românii trebuiau deci ţinuţi într-o perpetuă stare de mizerie, de sărăcie lucie şi de ignoranţă, pentru ca la numărul lor să nu se poată adăuga şi puterea. Sau, li se va putea îmbunătăţi soarta — şi aici se poate vedea machiavelismul politicii minoritare ungureşti — dar cu condiţia ca ei să-şi abandoneze în prealabil naţionalitatea românească.

Politica maghiară oscila deci între păreri ca ale lui Hetény — care cerea „ca întâi să se sădească pomul şi apoi să se culeagă fructele”[694], adică întâi să se facă emanciparea românilor şi apoi să se procedeze la maghiarizarea lor — şi între acelea ale conservatorilor, care cereau ca întâi să se maghiarizeze complet pătura românească şi apoi să i se acorde libertatea, la care ea avea dreptul după toate legile divine şi umane.

Chiar şi între liberali existau, însă, adversari ireductibili ai cauzei româneşti şi ai oricărei idei de progres a naţiei române. Astfel, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai liberalismului unguresc, baronul Nicolae Wesselényi, îi scria lui Kossuth cu privire la problema românismului, următoarele:

„Nu trebuie să uităm că nobleţea ungară este la baza naţionalităţii. Nobilimea ungară, e adevărat, a comis multe erori (ce îngăduitor e liberalul Wesselényi!!) însă nu e mai puţin adevărat că naţiunea ungară există prin ea şi nu există decât prin ea. Dacă miile de nobili ar pierde averea lor, naţia întreagă ar suferi, căci cea mai mare parte a milioanelor de oameni care le vor lua locul, n-ar fi de origine maghiară”.[695]

Iată deci problema situată pe făgaşul ei real. Milioanele de neposedaţi români în luptă cu miile de posedaţi unguri pentru un pământ care *ab initio* fusese proprietatea sutelor de mii de români, deveniţi printr-o natalitate viguroasă, milioane, peste care au venit ca stăpânitori autocraţi câteva sute de familii de cavaleri nomazi, devenite, cu greu, câteva mii.

Dar, scrisoarea lui Wesselényi către Kossuth merită să fie citată şi pentru altă constatare care derivă din ea, constatare menită să răstoarne întregul eşafodaj pe care au încercat cu greu să-l construiască, decenii de-a rândul, propagandiştii unguri în toate ţările străine, cu

intenţiunea de a opune „toleranţei” ungare faţă de naţionalităţile supuse lor „intoleranţa” românilor din cursul celor două decenii de stăpânire românească în Transilvania.

Românii = 0

Citǎm din Wesselényi pasajul ce merită să figureze pe frontispiciul istoriei intoleranţei universale.

„Pentru ca un număr restrâns de unguri să fi reuşit să domine, prin naţionalitatea lor şi prin limba lor, majoritatea zdrobitoare a celorlalte rase, acest lucru a fost posibil numai graţie faptului că *această impozantă majoritate este egală la noi cu zero* (Hogy nálunk ama nagy többség = 0) şi că numai nobilimea reprezintă o valoare. Or, cea mai mare parte dintre nobili sunt unguri şi de aceea nu este absurd ca să se admită ca limba lor şi naţionalitatea lor să fie dominante. Dar această situaţiune se va schimba în ziua în care milioanele de ne-unguri vor constitui nu numai o majoritate numerică, dar de asemenea majoritatea celor cu drepturi”. [696]

Iată deci la ce fusese redusă marea masă a românilor din Transilvania de către nobilimea ungară; în pragul noilor prefaceri europene, nobilimea continua a duce în castelele Transilvaniei viaţa feudală a castelanilor din Evul Mediu, împărţindu-şi timpul între ospeţe, vânători, aventuri şi petreceri.

Majoritatea numerică fără drepturi, egală în valoare, în complexul vieţii de stat, cu zero, iată rezultatul unei politici milenare de asuprire şi de intoleranţă!...

Românii au sperat de la mişcarea liberală a lui Kossuth — care se anunţase generoasă — realizarea principalelor lor revendicări. Şeful revoluţiei ungare din 1848 s-a pronunţat însă net împotriva oricărei emancipări naţionale româneşti, tranşând prin aceasta, în mod aspru, interminabilele discuţii politico-filozofice suscitate de starea iobagilor români. Punctul de vedere exprimat de Kossuth era categoric: românii trebuie să înceteze a se mai considera ca o naţie aparte şi atunci li se va crea o stare socială şi economică acceptabilă.

„Dorinţa românilor de a se bucura de o existenţă politică naţională deosebită — spunea Kossuth — este irealizabilă, deoarece ea ar duce la distrugerea unităţii Statului ungar” (Ca şi când revoluţia ungară tindea la alt scop decât la destrămarea Statului Habsburgic!).

„De va fi nevoie, continua el, sabia va tranşa chestiunea”. [697]

Metoda preconizată în teorie trebuia înfăptuită în practică. Pentru aceasta, revoluţia lui Kossuth se hotărî la metode radicale. În cadrul autonomiei constituţionale transilvănene, naţionalismul român ar fi devenit, în foarte scurtă vreme, un factor dinamic, în faţa căruia nici unul din zăgazurile artificiale create de unguri n-ar fi putut rezista. Unită cu Ungaria, Transilvania era ameninţată să-şi piardă caracterul de sine stătător de care se bucurase în cursul întregii sale istorii, devenind în mâinile guvernanţilor unguri un teren vast pentru exercitarea metodelor de deznaţionalizare forţată. [698]

Transilvania, provincie autonomă timp de un mileniu

Lupta împotriva naţionalităţii române devenise în realitate o luptă între principiul menţinerii autonomiei Transilvaniei şi acel al incorporării acestei provincii la Coroana Sfântului Ştefan. Or, unirea cu Ungaria ar fi însemnat o adevărată revoluţie în istoria Transilvaniei, căci din clipa în care ungurii şi-au întins stăpânirea asupra teritoriului fostei provincii Dacia şi până la mijlocul secolului al XIX-lea — adică timp de un mileniu —, Transilvania nu încetase nici un moment de a fi un teritoriu distinct de regatul Ungariei.

Această independenţă fusese menţinută chiar şi în timpul stăpânirii turceşti care înglobase atât o parte din Ungaria propriu-zisă cât şi Transilvania. Dar, pe câtă vreme Buda (1529) şi Ungaria propriu-zisă (1541) fuseseră transformate în paşalâc turcesc, Transilvania fu recunoscută ca stat separat (Principatul Transilvaniei), cu totul independent de regatul ungar, plătind doar un simplu tribut Porţii.

În 1688 suzeranitatea turcească, care nu stingherise întru nimic libera dezvoltare a vieţii autonome a Transilvaniei, încetă. Îi urmă o dominaţie a Habsburgilor, care din primul moment întâlni o puternică împotrivire în Dieta Transilvaniei.

Cronicarul secuiesc contemporan Cserei caracteriza prin aceste cuvinte situaţiunea schimbării suzeranităţii:

„Sărmana Transilvanie a schimbat jugul de lemn al turcilor cu acel de fier al Habsburgilor”. [699]

Transilvănenii încercară să se opună încălcării milenarelor lor libertăţi. Iezuitul Anton Dunod, trimisul împăratului strigă atunci în Dietă deputaţilor revoltaţi: *„Maiestatea Sa vă va protegui cu voinţa sau împotriva voinţei voastre”*.[700]

Armatele împăratului semănară teroarea în rândurile populaţiei transilvănene. Transilvania trebui să se supună.

La 9 mai 1688, consilierii prinţului Mihail Apafi semnară la Sibiu declaraţiunea de supunere a Transilvaniei faţă de Coroana Habsburgilor. Dependentă de această Coroană timp de 230 de ani, Transilvania n-a fost în schimb sub dependenţă directă a Ungariei în tot cursul milenarei ei istorii decât 51 de ani: din 1867, când împotriva voinţei românilor, Transilvania a fost alipită la Ungaria, şi până la 1 Decembrie 1918 când, prin voinţa unanimă a poporului românesc, la care s-au adăugat, în urmă, şi manifestările în acelaşi sens ale minorităţii germane, Transilvania s-a dezlipit de Ungaria, alipindu-se regatului României.

În 1790, împăratul Austriei — de care Transilvania era legată printr-o uniune personală — ţinuse să reconfirme independenţa Transilvaniei şi separaţiunea ei completă de Ungaria, în termeni care nu suferă nici o interpretare: *„Transilvania, zicea el, este un principat de sine stătător şi neatârnat de altă ţară, conducându-se după Constituţia şi legile lui”*[701].

Această situaţiune de neatârnare se datora desigur tradiţiei milenare de provincie de sine stătătoare a Daciei romane, devenită, după prăbuşirea Romei, voievodatul de dincolo de munţii acoperiţi de păduri (Transilvae) şi în sfârşit, Principatul Transilvaniei.

De neatârnare nu beneficiase însă, decât o clică de nobili maghiari, care continuau şi în epoca modernă să exploateze neomenos de abuziv, după sistemele feudale, marea masă a românilor transilvăneni, a cărei permanenţă fusese factorul generator al independenţei provinciei. În clipa în care şi masele româneşti ar fi putut aspira la binefacerile unei vieţi independente, ungurii proclamau unirea Transilvaniei cu Ungaria, dând astfel o lovitură de moarte românismului, care se afla pe drumul afirmării viguroase. Guvernul din Budapesta fixase pentru sfârşitul lunii mai 1848 şedinţa Dietei Transilvaniei care avea să pronunţe uniunea.

Uniune sau moarte!

Propagandiştii unguri au lansat un cuvânt de ordine, pe care spiritele surescitate ale tineretului şi l-au însuşit, agitând populaţia: *uniune* sau *moarte!* Dacă neuniunea în concepţia maghiară însemna moartea privilegiilor, uniunea însemna moartea românismului. Într-adevăr, din cei 446 deputaţi câţi avea să aibă parlamentul ungar, românilor din Transilvania nu li se rezervase absolut nici un loc de deputat.

După statistica ungurului Fényes, citată de ungarofilul A. de Gérando, trăiau în acea epocă în Ungaria 2.311.000 români şi 4.870.000 unguri[702]. După o dreaptă repartiţie a mandatelor, li s-ar fi cuvenit românilor 50% din numărul mandatelor ungureşti. Liberalii de la Budapesta au înţeles, însă, să le acorde 0 — zero — mandate, anihilând astfel orice veleitate de manifestare politică, naţional-românească. Revoluţia lui Kossuth se integra astfel mentalităţii politice care a caracterizat timp de veacuri guvernarea maghiară.

În faţa atitudinii neînţelegătoare a revoluţiei lui Kossuth românilor transilvăneni nu le mai rămăsese decât rezistenţa — dârza rezistenţă — a popoarelor de ţărani, cu rădăcini adânci înfipte în pământul pe care-l locuiesc, înverşunata rezistenţă a popoarelor cărora cuţitul asupririi le-a ajuns la os.

Proclamaţia lui Simion Bărnuţiu

Unul dintre conducătorii românilor de peste munţi, Simion Bărnuţiu, lansa la Sibiu, la 25 martie 1848, o proclamaţie către români, constituind semnalul luptei împotriva uniunii: „Ungurii, spunea el, cheamă Ardealul la uniune. De fapta aceasta atârnă viaţa sau moartea. Deschide-şi ochii fiecare român. Foloseasc-se de prilej pentru că sau câştigă tot, sau pierde tot. Pierde şi ce a avut până acum: naţionalitatea. Ascultaţi strănepoţi ai Romanilor ce trebuie să răspundeţi ungurilor sau saşilor: noi, până ce naţiunea română nu va fi ridicată la acel rang politic de care au dezbrăcat-o ungurul, secuiul şi sasul, nu ne unim”.

Influenţată de marile prefaceri din acea epocă, proclamaţia se termina cu o peroraţie de o vigoare impresionantă:

„Fiecare oraş, fiecare sat, răsună de bucurie pentru că ziua de azi este învierea popoarelor moarte. Şi noi, milioane de morţi politici am fost, nu naţiune. Acum este ziua învierii. Să

mergem să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm lanţurile milenare ale naţiunii române pentru ca să se ridice din pulbere şi să vieţuiască viaţa paşnică”.[703]

Suflul revoluţiei europene pătrunsese şi în rândurile conducătorilor românismului transilvănean!

3/15 Mai 1848

O mare întrunire de afirmare a conştiinţei naţionale şi de protest împotriva uniunii fu convocată pentru zilele de 14, 15 şi 16 mai pe câmpia din jurul Blajului, de către cei doi conducători ai bisericii române transilvănene: Andrei Şaguna, una dintre cele mai luminoase figuri ale mişcării naţionale româneşti din Transilvania şi episcopul Ioan Lemenyi.

Adunarea a îmbrăcat un caracter grandios atât prin participarea unui număr considerabil de delegaţi şi de ţărani din toate colţurile Transilvaniei (peste 40.000 de oameni) cât şi prin importanţa hotărârilor ce au fost luate cu acel prilej. Pentru prima oară în istoria politică a Transilvaniei, românii ardeleni se găsesc laolaltă cu acei de dincoace de Carpaţi. Într-adevăr, la această uriaşă manifestare a românismului din Transilvania au ţinut să participe şi unele personalităţi de vază ale spiritualităţii româneşti din Principate, printre care Alexandru Ioan Cuza, viitorul Domn al Principatelor, Vasile Alecsandri, bardul latinităţii, Alecu Russo, Ion Heliade-Rădulescu şi mulţi alţi reprezentanţi ai vieţii politice şi literare româneşti din acele vremuri.[704]

Într-o unanimitate impresionantă, românii au hotărât să ceară şi să lupte pentru recunoaşterea lor ca naţie autonomă pe aceeaşi treaptă cu celelalte trei naţii privilegiate ale Transilvaniei: secuii, ungurii şi saşii, popoare străine de pământul Transilvaniei, care şi-au arogat totuşi, cu de la sine putere şi în mod exclusivist, dreptul de a dispune de destinele politice ale Transilvaniei. „Deciziile acestei adunări — spune I. Moga — au rămas până în anul 1918 revendicările permanente ale românilor din Transilvania în lupta lor pentru independenţă”.[705]

Partidul Naţional Român din Ardeal, care timp de trei sferturi de veac a combătut pentru realizarea justelor revendicări ale românilor transilvăneni, îşi trage existenţa din hotărârile — pentru români istorice — ale Marii Adunări de pe „Câmpia Libertăţii”.

Pentru a învedera cât de lipsite de înţelegere erau cercurile conducătoare ale ungurilor faţă de desfăşurarea vieţii româneşti din Ardeal, este suficient să citâm dintr-o scrisoare, adresată de baronul Iosika, baronului Wesselényi, următoarea caracterizare a marii manifestări naţional româneşti de la Blaj.

„Adunarea, scrie el, a fost ridicolă şi stupidă”.[706]

Ridicolă, gândea desigur Iosika, pentru speranţele pe care şi le puneau românii în efectele manifestărilor lor politice; stupidă, pentru temeritatea iobagilor români de a cere să fie trataţi pe picior de egalitate cu nobilimea maghiară, de care — prin voinţa acesteia din urmă — îi despărţea o prăpastie de netrecut.

În clipa în care avea loc adunarea, quasiunanimitatea românilor era net antiunionistă.

O altă unire frământa de acum spiritele conducătorilor românilor ardeleni, ca şi de altfel acelea ale românilor din Principate. De data aceasta era însă vorba de o unire firească, care în mod fatal trebuia să intre într-o zi ca factor preponderent în destinul românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Ideea *Daco-României*[707] îşi croia drum cu atât mai viguros, cu cât ideile de dezmembrare ale monarhiei habsburgice prindeau temei.

Un preot din Mădăraşul de Câmpie spunea, după Marea Adunare de la Blaj, *„Ardealul nu mai e Ardeal, CI ROMÂNIA”.*[708]

Ziua de 3 mai 1848, spunea la rândul său marele patriot român Nicolae Bălcescu, este o zi de lumină, de libertate şi de mărire românească.

Revoluţia din 1848

După cum era de aşteptat, ungurilor nu le era deloc indiferentă agitaţia continuă din rândurile românilor. Ei porniră la contra măsuri, destinate să stăvilească mişcarea de redeşteptare naţională românească. Persecuţiile contra intelectualilor români se ţineau lanţ. Casele ţăranilor delegaţi la adunările de la Blaj erau arse din temelii; preoţii erau închişi, spânzuraţi sau împuşcaţi. Excesele alternau cu incendiile, acestea din urmă cu masacrele. Ţărănimea românească se înarmează, pregătindu-se să reziste şi să reacţioneze. În luna

septembrie 1848 românii organizează o nouă întrunire pe Câmpia Libertăţii de lângă Blaj, la care participă de această dată şi 6.000 moţi înarmaţi, în frunte cu avocatul Avram Iancu, eroul de mai târziu al înverşunatei rezistenţe din munţii Abrudului.[709]

Uniunea fusese între timp votată de Dietă şi aprobată de împărat. Aprobarea i-a fost mai mult smulsă împăratului de unguri, decât acordată de bună voie. Când i s-a prezentat lui Franz Iosif spre promulgare legea edictând uniunea, împăratul ceru guvernului ungar câtva timp pentru a medita asupra măsurilor de luat. (Se citează vorbele împăratului adresate ministrului ungur Batthyányi: „aber lieber Graf, gönnen sie mir doch ein wenig Bedenkzeit”/ „dar iubite conte, acordă-mi puţin timp de reflexiune”). Cedând însă presiunilor, împăratul puse semnătura pe legea care avea să ducă la desfiinţarea românilor ca naţie autonomă pe pământul românesc al Daciei Romane, fără a reflecta prea mult asupra consecinţelor acestui gest.[710]

Punerea în aplicare a legii şi preluarea de către unguri a administraţiei de stat s-a lovit de o împotrivire acerbă din partea ţărănimii române. Românii nu înţelegeau într-adevăr să renunţe la singurul bun pe care teroarea milenară unguréască nu reuşise să li-l răpească: *naţionalitatea*[711].

Prigoana exercitată, din ordinul Budapestei, de organele în subordine spori şi mai mult încă agitaţia în rândurile ţărănimii române.

În această ambianţă de supraexcitare creată, în prim loc, de dârzenia nemeşilor unguri, la care se adaugă de data aceasta şi atitudinea duşmănoasă a aşa-zişilor revoluţionari ai lui Kossuth şi în al doilea rând, de conştiinţa stării de inferioritate în care se găsea pătura ţărănească română, era suficientă o singură scânteie pentru ca focul să se întindă cu repeziciune uimitoare.

Ungurii s-au comportat şi de data aceasta cu asprimea lor tradiţională. *Există în sufletul ungurului o ură seculară împotriva elementului românesc din Ardeal,* care nu-şi are absolut nici o justificare, elementul maghiar fiind acel care dintotdeauna s-a situat în postura de element de asuprire şi de împilare, ură care totuşi îşi găseşte o explicaţiune în neputinţa maghiarilor de a transforma sufletul Ardealului.

Se pot deznaţionaliza elementele individuale ale unui popor, naţiile însă nu pot fi niciodată deznaţionalizate.

Bilanţul catastrofal al revoluţiei din 1848 din Transilvania reprezintă cea mai fidelă imagine a teroarei dezlănţuite de unguri împotriva elementului românesc luptând pentru dreptul sacru al libertăţii naţionale. Două sute treizeci de sate au fost şterse de pe suprafaţa pământului. Revoluţia a costat viaţa a patruzeci de mii de persoane. Pagubele s-au cifrat la imensa — pentru acele vremuri — sumă de 30 milioane florini aur.[712]

Cu titlu de comparaţie arătăm că în Franţa, revoluţia din 1848 a făcut numai 15.000 victime. Represiunea ungurilor a fost atât de sângeroasă, încât un istoric român a putut, cu drept cuvânt, să declare că revoluţia din Transilvania „a luat proporţii aproape apocaliptice”.[713]

Armatele austriece şi românii înarmaţi sub comanda baronului Puchner îi învinge pe secui; armatele lui Kossuth, sub conducerea generalului polon Bem, reuşesc însă să cucerească Braşovul şi Sibiul aşa încât Ardealul cade efectiv în mâinile lor.

Avram Iancu

Trupele de ţărani români se retrag înspre centrul Transilvaniei, unde, sub conducerea eroică a lui Avram Iancu — improvizat căpitan de oaste — opun trupelor regulate maghiare, în Munţii Apuseni, o rezistenţă unică în istorie.

Tunurilor şi armelor moderne ale armatelor lui Hatvanv şi Vasary, Avram Iancu şi moţii săi le opun armele pe care şi le-au făurit singuri sau pe care cu greu şi le-au putut procura; puşti, săgeţi, arcuri, suliţe şi... tunuri din lemn de cireş.

„Craiul munţilor” se bizuia însă, pe rezistenţa sa, şi pe dreptatea cauzei pe care o apăra şi care oţelea voinţele.

Pe câtă vreme armatele lui Kossuth luptau pentru menţinerea în sclavie a unui popor care număra milioane de suflete, românii luptau pentru ideile de libertate care stăteau la baza însăşi a revoluţiei kossuthiste.

„Suntem oamenii libertăţii — spunea Avram Iancu — căruia dârza luptă pe care o ducea în munţii Abrudului îi crease aureolă de legendă. *Pentru această libertate ne-am revoltat.* Pentru ea am vărsat sângele nostru.”[714]

La rândul său, unul din locotenenţii lui Avram Iancu, prefectul Buteanu, înainte de a fi executat are curajul să arunce în faţa călăilor săi părerea luptătorilor români pentru idealul de libertate care îi însufleţeşte pe unguri. „Libertatea voastră, strigă el, este linguşire, amăgire şi vorbă goală”[715].

Horea şi răscoala din 1784, Avram Iancu şi revoluţia din 1848 reprezintă în istoria Transilvaniei două încrustări adânci pe răbojul redeşteptării naţionale româneşti, două etape în lupta atât de grea pe care a trebuit să o poarte românii ardeleni pentru triumful celei mai elementare dintre revendicări: egalitatea în drepturi ca şi în datorii cu populaţiile conlocuitoare.

Scriitorii unguri contemporani taxează drept iredentism mişcările fireşti de descătuşare din sclavia maghiară a „minorităţii — majoritare” româneşti din Ardeal.

Scriitorul englez R.W. Seton-Watson (Scotus Viator), care în nenumăratele ocazii a demascat metodele de opresiune practicate, *„în tot cursul istoriei lor, de unguri faţă de popoarele conlocuitoare de altă obârşie decât ei”,* a împrumutat de la propaganda maghiară termenul de „iridentă”, dar, cu acel imponderabil humor specific englezilor, s-a şi pronunţat în acelaşi timp asupra acestui iridentism, plasându-l în toate ocaziunile între semnele citării.

„Iredentismul” român n-a fost în realitate decât strigătul de revoltă al unei populaţiuni de milioane împotriva metodelor feudale, moştenite din Evul Mediu şi împământenite de o clică privilegiată, cifrându-se abia la câteva zeci de mii de nobili maghiari, care căutau să permanentizeze aceste metode la infinit.

Politica maghiară, în loc să meargă odată cu timpul, adaptându-se evoluţiei naturale a sistemelor politice europene, s-a cramponat în a menţine inegalităţi, diferenţieri şi asupriri care, în lumina cuceririlor spirituale din secolul al XIX-lea, deveniseră în principiu anacronice şi în fapt insuportabile.

Cele mai infime îmbunătăţiri ale sorţii românilor a trebuit să le fie smulse ungurilor cu forţa, ori, atunci când în cele din urmă aceştia se hotărau din proprie iniţiativă să amelioreze situaţiunea minorităţilor din Ungaria, o făceau sau siliţi de împrejurări sau când era de acum prea târziu. Evenimentele din 1848—1849 sunt cea mai peremptorie dovadă a acestui adevăr. Când armatele lui Kossuth au fost înfrânte, capul aşa-zisei revoluţii ungare şi-a dat în sfârşit seama ce sprijin puternic a pierdut el în lupta pentru dobândirea libertăţii, prin politica echivocă faţă de români.

Kossuth regretă...

La 29 iulie 1849 Kossuth, care până atunci negase cu încăpăţânare orice drept naţiunii române ca atare, în urma dezastrului de la Villagos [Şiria, jud. Arad], se hotărî să-şi schimbe atitudinea sa intolerantă faţă de români şi aceasta cu scopul de a-şi apropia masele româneşti în lupta contra austriecilor. El votează în ceasul al 12-lea o lege prin care se recunoaşte, în sfârşit, naţiei române din Transilvania românească dreptul la o viaţă liberă, pe picior de egalitate cu naţiile conlocuitoare.[716] Când textul legii îi fu adus la cunoştinţă lui Avram Iancu, care în munţii Abrudului continua eroica sa rezistenţă, era de acum prea târziu. Kossuth încetase de a mai fi stăpânul situaţiei. Trupele austro-ruse erau peste tot victorioase. Kossuth abdică şi fuge la Varna şi de acolo, prin Anglia, în Statele Unite.

Schimbările pe care le-au suferit concepţiile exclusiviste ale lui Kossuth în anii de refugiu şi de meditaţie senină — departe deci de frământările inerent pasionate ale politicii — sunt extrem de edificatorii.

Ideea centrală în jurul căreia gravita politica şefului revoluţionar de la Budapesta în epoca în care era conducătorul destinelor politice ale Ungariei, consta în primatul naţiei ungare în toate provinciile în care elementul unguresc era politiceşte dominant. Celorlalte popoare li se concedau oarecare libertăţi şi drepturi, cu condiţia prealabilă ca ei să renunţe la naţionalitatea lor, ceea ce echivala cu un refuz de a li se face în sfârşit dreptate românilor, *căci pentru aceştia ideea naţională se confunda cu însăşi raţiunea de a trăi.*

Kossuth era categoric în această privinţă în anii revoluţiei. „Pe români şi pe saşi, spune el în acea epocă, îi vom mătura de pe suprafaţa pământului, dacă se vor ridica împotriva patriei maghiare”.[717] Kossuth îşi dă seama — cam târziu e adevărat — că realizarea unui stat unitar maghiar în limitele Coroanei Sfântului Ştefan este o utopie, recunoscând că Ungaria este un stat polinaţional şi trăgând de aici toate consecinţele logice ale acestei concepţii.

Astfel Kossuth visa înfăptuirea unei Confederaţii Dunărene, cu participarea celor patru state din Bazinul dunărean: Croaţia, Ungaria, Serbia şi România. Cât de departe era planul din

1852 al marelui patriot ungur, de acela — strâmt şi şovin — pe care tot el îl făurise cu trei ani în urmă, preconizând o Ungarie unitară prin anihilarea tuturor naţionalităţilor!... [718]

Din nefericire însă, mentalitatea conaţionalilor lui Kossuth nu evoluase în sensul noilor idei, ci rămăsese înţepenită parcă în tiparul rigid al ideii învechite: „Stat unitar maghiar, creat prin deznaţionalizarea — la rigoare, forţată — a românilor, slovacilor, croaţilor etc. Ca şi când popoare, în plină vigoare şi conştiente de naţionalitatea lor străveche pot fi desfiinţate prin simple dispoziţii legale sau prin măsuri de oprimare!...

D-l I. Moga scrie că proiectul lui Kossuth a produs consternare în mijlocul ungurilor. [719] Tot atât de mare trebuie să le fie consternarea ungurilor şi în zilele noastre, citind scrisorile din exil ale marelui patriot şi urmărind harta întocmită, pe baza datelor extrase din aceste scrisori, de Jászi Oszkár şi publicată în revista americană „Foreign Office".

Delimitând spaţiul etnografic al diferitelor popoare din Ungaria, Kossuth atribuie elementului etnic românesc un teritoriu care nu numai că-l egalează pe acela fixat prin Tratatul de la Trianon, dar îl şi depăşeşte. [720]

Când însuşi marele Kossuth recunoaşte românilor drepturi asupra întregului teritoriu al Transilvaniei, în limitele stabilite prin Tratatul de pace din 1920, cum pot fi taxate afirmaţii ca acelea conţinute în volumul propagandistic *Justice pour la Hongrie* în care citim că „Tratatul de la Trianon n-a fost dictat de bunul simţ, ci de reaua voinţă a vecinilor lacomi şi de ignoranţa Marilor Puteri, care au cedat imperialismelor: ceh, român şi sârb"? [721]

Cum pot fi taxate — repet — altfel decât drept izbucniri furibunde ale unui politicianism şovin, care în dispreţul celui mai luminos adevăr stăruie în cele mai abracadabrante afirmaţii?!...

După eşecul revoluţiei maghiare, Franz Iosif instaură în întreaga împărăţie regimul absolutist. Acest regim a avut un prim efect negativ: toate naţiile Monarhiei au fost despuiate de drepturile lor. Franz Iosif înfăptuise, într-adevăr egalitatea între români şi unguri, dar de data aceasta era *o egalitate a lipsei de drepturi.*

Regimul absolutist

Ca o răsplată târzie pentru duritatea şi asprimea de care au dat dovadă în relaţiile cu românii, ungurii erau bine serviţi, dar nu pentru a se răzbuna luptaseră românii timp de secole, după cum nu pentru medalia pe care i-o conferise împăratul, rezistase eroic în munţii Abrudului Avram Iancu, în faţa unui duşman înzecit superior!...

În toate lucrările istorice destinate cititorilor din străinătate, ungurii se străduiesc să scoată în evidenţă efectul demoralizant pe care l-au avut asupra românilor măsurile regimului absolutist austriac, ca şi când regimul instaurat de revoluţia ungară era de natură să umple sufletul românilor de entuziasm şi speranţă!... Oricât de dureros era pentru aşteptările românilor noul regim autocrat, el era infinit mai blând decât teroarea din trecutul apropiat. În cadrul Austriei absolutiste, românilor le rămâneau cel puţin speranţele într-un viitor mai bun. În cadrul Ungariei unitare, viitorul naţiei române din Transilvania se profila în contururi precise care nu puteau da naştere decât celei mai crunte deznădejdi.

G. Mailath, reprezentantul autorizat al ungurilor în Senatul Imperial din 1860, declarase în mod categoric: „Ungurii sunt fideli ideii unui regat unitar cu o singură naţie, de naţionalitate ungară, toţi ceilalţi cetăţeni, fără distincţie de limbă, trebuind să se considere maghiari”.[722]

Acesta era deci ţelul pe care l-a urmărit revoluţia ungară, iar nu realizarea unui ideal de libertate, după cum, mai târziu, au vrut să acrediteze istoricii maghiari.

În lumina acestui adevăr, azi axiomatic, cât de puerile ne apar încercările pe care le fac ungurii de a apărea în ochii străinătăţii drept „campioni ai libertăţii”.

Cine urmăreşte eforturile extraordinare pe care le-au făcut ungurii pentru a-şi menţine până mai târziu, în epoca modernă, privilegiile medievale, în dispreţul celor mai elementare drepturi fireşti ale popoarelor care convieţuiau în mijlocul lor şi în disonanţă cu progresul înregistrat de ideea socială şi politică din celelalte ţări europene, rămâne înmărmurit în faţa cutezanţei de a afirma că „Europa întreagă era cuprinsă de admiraţie faţă de lupta îndărătnică pe care nobilimea ungară o purta pentru desfiinţarea propriilor ei privilegii” V. Pál Török în *Das Vergangenheit des Ungarischen Staatslebens)*.

Nu numai că nobilimea ungară n-a întreprins nimic pentru desfiinţarea prăpastiei care o despărţea de masa ţăranilor români, dar, dimpotrivă, a făcut tot ce era omeneşte posibil pentru a contracara măsurile liberale pe care le proiecta guvernul imperial.

Avusese dreptate Nicolae Bălcescu când afirma că „Ungurii n-au învăţat nimic şi n-au uitat nimic în cursul istoriei lor”.[723]

După înfrângerile de la Magenta şi de la Solferino şi după pierderea Lombardiei, austriecii au hotărât să renunţe la regimul absolutist, inaugurând de data aceasta o eră de libertăţi constituţionale.

Regimul constituţional

În cursul acestei epoci, ungurii au manifestat, cu o dârzenie neîntrecută, voinţa lor de a persevera în politica de opresiune şi de intoleranţii faţă de români. Ei au sabotat cu încăpăţinare diabolică absolut toate măsurile liberale, edictate de împăratul Franz Iosif şi nu au abandonat partida până ce punctul lor de vedere nu a triumfat.

După consultarea reprezentanţilor autorizaţi ai tuturor provinciilor monarhiei, împăratul s-a hotărât să adopte ca metodă de conducere a diferitelor provincii, sistemul aşa-zis al „individualităţilor istorico-politice”[724], provinciile având dreptul de legiferare, nu însă şi atributele suveranităţii. Deasupra Dietelor provinciale, împăratul, prin Diploma din 20 octombrie 1860[725], a înfiinţat şi un parlament central, supraprovincial. Totodată, el a cerut imperios preşedintelui de consiliu, Rechberg, să rupă definitiv şi radical cu trecutul, înlocuind constituţia feudală şi anacronică a marelui Ducat al Transilvaniei cu o constituţie modernă, din care urmau să dispară privilegiile nobiliare, corvezile şerbilor şi inegalităţile dintre naţiuni. Împăratul mai formula în mod expres dorinţa ca în Adunarea reprezentativă a Transilvaniei să participe „şi naţiunile excluse până atunci de la exerciţiul drepturilor politice”.[726]

După secole de deznădejde cumplită, o rază de speranţă s-a revărsat, în sfârşit, asupra românilor de dincolo de Carpaţi.

Este extrem de interesant de notat atitudinea pe care o iau masele româneşti faţă de foştii lor asupritori în ziua în care avea, în sfârşit, să li se recunoască şi lor dreptul la o viaţă liberă, după îndelungi secole de sclavie. În loc să dea curs liber patimilor încătuşate, pe care le-au

înăbuşit timp de aproape un mileniu, ei întind ungurilor o mână de frăţească înţelegere.

La Congresul de la Sibiu al românilor transilvăneni răsună glasul înţelepciunii. Românii vorbesc de „bună înţelegere între toate naţiile patriei", de „colaborare pentru binele comun", de „egalitate, fraternitate şi libertate naţională".[727] Această atitudine este caracteristică pentru firea poporului român. *Dârz în afirmarea şi realizarea drepturilor sale, românul nu este niciodată intolerant sau răzbunător faţă de foştii săi asupritori.* În clipele în care alţii se gândesc la răzbunare, românul adoptă creştineasca, adevărat creştineasca, atitudine a iertării. Cuvântul *„omenie",* după cum atât de just a remarcat un ziarist, deşi derivat dintr-o rădăcină latinească, nu se găseşte în nici o altă limbă latină, fiind nu numai proprie1, dar în acelaşi timp şi caracteristică firii românilor.

La atitudinea de largă comprehensiune a celei mai vechi şi mai numeroase populaţii transilvănene, ungurii au răspuns cu duşmănie. Ei n-au înţeles, nici în ceasul al 12-lea, că dreptatea care li se făcea românilor nu este o favoare, ci împlinirea unei evoluţii naturale, pe care nimeni şi nimic nu era în stare s-o oprească din mersul ei impetuos.

Cancelarul aulic Keményi reuşeşte, prin metode împotriva cărora românii transilvăneni nu mai contenesc a protesta, să falsifice reprezentarea Transilvaniei la Conferinţa mixtă care urma să se întrunească la începutul anului 1861. Cei 539.218 unguri şi secui sunt reprezentaţi prin 2-4 deputaţi, pe cât timp românii, deşi în număr de 1.353.550 suflete, nu reuşesc să aibă decât 8 reprezentanţi... la fel cu saxonii care numără, însă, numai 196.375 suflete.[728]

Deşi inegal reprezentaţi, totuşi românii aveau, pentru prima oară în istoria lor, putinţa de a se afirma ca naţie alături de celelalte trei naţii privilegiate, care monopolizaseră în cursul secolelor dreptul de a conduce treburile publice ale Transilvaniei.

Era începutul unei ere noi în viaţa românilor de dincolo de Carpaţi.

Ungurii, printr-o manevră neaşteptată, reuşesc să pună capăt frumosului, dar atât de efemerului vis al românilor. La conferinţa mixtă, reprezentanţii ungurilor, profitând de majorităţile lor hotărâtoare, declară conferinţa... fără obiect.[729] Ei motivează atitudinea lor prin aceea că în 1848 Dieta de la Cluj confirmase hotărârea Dietei de la Bratislava, declarând Transilvania unită cu Ungaria. Nici chiar împăratul Austriei, declară ei în mod dârz, nu poate reveni asupra acestui act istoric.

Franz Iosif nu înţelege însă să cedeze presiunilor maghiare, ştiind că numai printr-o colaborare leală a tuturor naţionalităţilor din Imperiu, monarhia eteroclită îşi va putea menţine unitatea. Neţinând seama de cele hotărâte la Conferinţa de la Alba Iulia, împăratul convoacă Dieta Transilvaniei pentru ziua de 4 noiembrie 1861. În ordinea de zi, printre chestiunile fundamentale, era înscrisă şi *egalitatea pe tărâmul politic şi religios a românilor.*[730]

Ungurii înteţesc lupta

Ungurii se înverşunară în opoziţia lor contra lui Franz Iosif.

Cu orice preţ, ei vor să salveze privilegiile, menţinând un popor de un milion patru sute de mii locuitori în sclavie.

Cancelarul demisionează, iar Cancelaria refuză să publice edictul împăratului. Motivul juridic pe care îl exhibă de data aceasta ungurii, este caracterul bilateral pe care-l îmbracă Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, voinţa unilaterală a împăratului de a ignora acest Act fiind inoperantă. Argumentarea era numai în aparenţă justă. În fond, însă, ea era complet falsă, întrucât premiza pe care se bizuia era inexactă. Transilvania — adevărata Transilvanie — niciodată nu-şi pusese semnătura pe un act de uniune cu Ungaria. Adevărul era că *numai ungurii din Transilvania votaseră uniunea,* ceea ce desigur nu echivala cu voinţa Transilvaniei de a-şi uni destinul ei cu acela al ţării lui Árpád!... Cine se mai oprea, însă, în acea epocă, în Ungaria, la obiecţiuni de principiu?

Rezultatul practic al opoziţiei înverşunate pe care au dezlănţuit-o ungurii a fost întârzierea cu doi ani a convocării Dietei transilvănene.

Protestele nesfârşite ale românilor transilvăneni au reuşit, în cele din urmă, să înfrângă opoziţia ungară şi Dieta transilvăneană a fost convocată pentru luna iulie 1863.[731]

Conştienţi de importanţa momentului, românii s-au comportat exemplar în timpul alegerilor. Absolut nici un vot românesc nu a fost pierdut. Nici unul nu profită taberei adverse.

„Românii, zice Păcăţian, mergeau la urne ca la Biserică".[732]

„Ardealul, spune pe de altă parte I. Moga, a trecut un strălucit examen politic"[733]. Cu atât mai strălucit, cu cât era primul examen politic din întreaga lor istorie, sub dominaţia

nemeşilor unguri.

Din cauza condiţiilor electorale care subordonau votul unui anumit cens, reprezentarea provinciei în Dietă era pe departe de a fi reală, totuşi, faţă de trecut, era un succes uimitor. *Romanii au ales 46 deputaţi. Ungurii şi secuii la un loc, 43 şi, în sfârşit, saşii, şi şvabii, 32.* Adăugându-se la aceste cifre, scaunele de deputat rezervate împăratului, se ajungea la următoarea repartiţie definitivă a locurilor de deputat: 56 români, 54 unguri şi secui, 43 saxoni.[734]

Rezultatul a fost de natură să semene panică în rândurile maghiarilor din Transilvania. Transilvania, manifestându-şi liber voinţa, înceta de a mai fi o colonie a nobilimii maghiare. Mulţi dintre nobili văzând că poziţiile lor seculare încep să se clatine, se pregătiră să plece în Ungaria. De aici se poate deduce până la evidenţă cât ele puţin se simţeau legaţi de pământul Transilvaniei nobilii maghiari, profitori exclusivi ai bogăţiilor acestui pământ. Era suficientă schimbarea climatului politic, pentru ca nobilimea să-şi pregătească bagajele!

Solidaritatea şi atitudinea exemplară a românilor în timpul alegerilor îi înspăimântase pe unguri, deoarece ei subevaluaseră dintotdeauna posibilităţile masei ţărăneşti ardelene. Până şi marele patriot ungur Ştefan Széchényi greşise *atunci când a confundat liniştea patriarhală a vieţii ţăranilor ardeleni cu indiferenţa faţă de problemele viitorului.* Conştiinţa naţională românească exista în păturile largi ale ţărănimii, lipseau însă condiţiile prielnice unei manifestări pe tărâmul politic.

Dacă ungurii ar fi ştiut să scruteze viitorul pe baza indicaţiilor alegerilor pentru Dietă, desigur că atitudinea lor ar fi fost de apropiere de masele ţărăneşti, în vederea unei cooperări paşnice. Există, însă, o fatalitate istorică, care te face să persişti într-o greşeală chiar atunci când totul îţi arată că eşti pe panta dezastrului.

Ei au sabotat lucrările Dietei ardelene de la Sibiu, neparticipând la şedinţele ei. Reprezentând interesele marii majorităţi a populaţiei transilvănene, Dieta votează la 10 septembrie 1863 o lege cu un articol unic, edictând *„egala îndreptăţire a naţiunii române din Ardeal”.*

Această lege, prima din istoria Transilvaniei care apare cu texte paralele în limbile română, germană şi ungară, este sancţionată de Franz Iosif (care — detaliu picant — semnează textul românesc cu numele său ortografiat româneşte: *Franciscu Iosifu!)* la 26 octombrie 1863.[735]

Această dată ar fi însemnat o piatră de hotar în istoria Transilvaniei, dacă ungurii nu ar fi luptat pe toate căile să anihileze efectul legii de „egală îndreptăţire”. Într-adevăr, legea din 1863 constituie o adevărată revoluţie pentru mentalitatea care se instaurase în acele vremuri în împărăţia habsburgică graţie nemeşilor maghiari. Ea constituie, după secole de cruntă nedreptăţire, egalitatea de drepturi politice a românilor cu cele trei „naţii” privilegiate.

Paragraful 3 al articolului unic, glăsuia astfel: „cele patru naţiuni recunoscute prin lege şi adică: naţiunea maghiarilor, secuilor, saşilor şi românilor, faţă una cu alta, sunt pe deplin egal îndreptăţite şi ca atare se folosesc în sensul Constituţiunii transilvănene de asemenea drepturi politice”.[736]

Era o târzie reparare a greşelilor din trecut.

Atitudinea maghiară de sabotare a legii nu era defel surprinzătoare. Ea se integra perfect în mentalitatea retrogradă a clicii conducătoare maghiare. Surprinzătoare era doar atitudinea lui Franz Iosif. Deşi atunci când vorbea despre români, el îi numea „bravii mei români”, totuşi, când era vorba să treacă la fapte concrete, măsurile erau amânate sine die.

Atitudinea lui Franz Iosif a fost dictată de împrejurări politice exterioare şi interioare, care reclamau în mod imperios reforme liberale în favoarea milioanelor de români ardeleni.

Înăuntru, revoluţia românilor din 1848 a arătat conducătorilor monarhiei cât de puternice şi de clocotitoare erau forţele românismului din Ardeal.

După perioada absolutistă a lui Bach, epoca constituţională a lui Schmerling a permis din nou românilor să-şi formuleze revendicările pe care şi le exprimaseră în mod hotărât în programul de la Blaj, la 15 mai 1848.

Naţia română, conştientă de drepturile ei şi de puterea ei de a valorifica aceste drepturi, devenise o ameninţare pentru şubredul edificiu al monarhiei lui Franz Iosif.

În afară, Unirea Principatelor sub Cuza-Vodă era primul pas către marea unire care avea să vină.

În faţa dublei ameninţări (care primejduia Austria — după cum se exprimă Prokesch-Osten[737] — până în măduva oaselor) Franz Iosif a socotit că e mai prudent de a-i avea pe rumâni alături de el, decât de a-i avea contra lui.

De aici şi dispoziţia liberală din 1863.

Ungurii nu renunţaseră la planurile lor machiavelice. Deák şi Eötvös, conducătorii moderaţi ai ungurilor, câştigară pentru cauza lor pe împărăteasa Elisabeta. Iii ventilară la Curte avantajele unei colaborări austro-ungare pe baze largi. Era începutul unei acţiuni de mare amploare care trebuia să se desfăşoare mai târziu.

Ungurii continuară să unelteaască împotriva românilor cu scopul, pe care de altfel nici nu-l mai ascundeau, de a obţine de la împăratul Franz Iosif recunoaşterea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, în virtutea unui imaginar principiu al „continuităţii de drept”.[738]

Schmerling, cancelarul Austriei, care preconizase şi începuse chiar a realiza o politică de largi concesii în favoarea popoarelor din vasta Monarhie, fu nevoit să plece în iulie 1865.

În vara aceluiaşi an, mitropolitul Şaguna care se reîntorcea dintr-o audienţă la împărat, declara mâhnit, că atmosfera de la Curtea imperială[739] era favorabilă unei înţelegeri cu ungurii, preţul acestei înţelegeri urmând a fi sacrificarea drepturilor legitime româneşti.

Evenimentele care au urmat au confirmat întru totul prevederile pesimiste ale marelui român. În septembrie 1865, Dieta Transilvaniei, aleasă cu participarea tuturor naţionalităţilor transilvănene, a fost dizolvată şi o nouă Dietă, de data aceasta urmând a fi aleasă după vechile criterii ungare, fu convocată la Cluj.

Uneltiri maghiare

În perspectiva istoriei, metodele pe care le foloseau ungurii, pentru a înăbuşi glasul Transilvaniei, ne apar mai odioase încă. De unde la alegerile libere din 1863 ungurii nu reuşiseră a se plasa decât în minoritate, de data aceasta *ei îşi confecţionară majorităţi masive, menite să exprime cel mult voinţa ungurilor din Transilvania, dar nu însă, şi a Transilvaniei însăşi.* În noua Dietă, românilor — care reprezentau sufletul însuşi al Transilvaniei — le-au fost rezervate doar 34 locuri de deputat.

În zadar protesta Şaguna în numele milioanelor de români ardeleni, împotriva violentării manifeste a voinţei Transilvaniei.[740] Evenimentele externe precipitându-se, şi Austria suferind înfrângere după înfrângere (Königgratz-Sadova), împăratul a fost nevoit să cedeze presiunilor maghiare pentru a salva unitatea Monarhiei, iar Dieta din Cluj a votat din nou uniunea Transilvaniei cu Ungaria, la 25 decembrie 1865.[741] Împăratul, în urma acestui vot, prorogi Dieta, membrii ei urmând să participe de acum înainte la Dieta ungară de la Budapesta. Maurul îşi făcuse datoria, maurul putea să plece!...

În 1867, clica maghiară de la Curte îşi multiplică presiunile asupra împăratului şi acesta, volens nolens, se hotărăşte să revoce toate legile liberale pe care le votase Dicta din Sibiu.

În felul acesta, românii transilvăneni, care după lupte dârze purtate timp de secole împotriva unui duşman neînduplecat reuşiseră să-şi recapete libertatea, căzură din nou în sclavia milenară.

„Cupa (libertăţii) — spune Seton-Watson — a fost aruncată la pământ chiar în clipa în care ea atingea buzele românilor”.[742]

Fără îndoială că printre argumentele pe care ungurii le-au susţinut în faţa împăratului, spre a-i smulge decretul de anulare al legilor de emancipare a românilor transilvăneni, a fost şi acela al pericolului pentru monarhie al realizării unei *Daco-Românii* în cadrul Daciei de odinioară.

Speranţe româneşti

Unirea Principatelor Române şi instalarea principelui Carol I de Hohenzollern ca domnitor peste ambele ţări surori reunite, erau primele etape pe drumul predestinat al unirii tuturor românilor.

Suferinţele românilor transilvăneni au contribuit într-o largă măsură la întărirea imaginii unei Românii unitare, având Carpaţii drept coloană vertebrală.

Istoricii, literaţii, ziariştii dezvăluiseră marilor mase româneşti, originea comună a românilor de pe ambii *versanţi* ai masivului Carpatic, iar spiritele înflăcărate ţeseau din firul unităţii cele mai îndrăzneţe planuri de viitor.

Versurile inspirate ale lui Andrei Mureşanu, „Deşteaptă-te române”, stimulau energiile.

Oamenii politici de dincoace de Carpaţi formulau în mod categoric principiul dreptului pentru românii din Regat de a se interesa de soarta conaţionalilor lor de peste munţi.

Ion Brătianu exprimase clar această idee într-o metaforă, rămasă celebră: „Când o soră a

mea este măritată, nu am dreptul să mă amestec în menajul ei, nu am dreptul să fac cel mai mic pas care să poată da bănuiala soţului ci că aş vrea vreodată să aduc zâzanie şi dezbinare în casa lor. Însă, oare, când soţul ei, cumnatul meu, va merge până la a o maltrata cu brutalitate, când o va trata ca pe o sclavă, cu toate că el nu ştie că ea este dintr-un sânge nobil, când voi vedea că ridică cuţitul asupra ei, nu am eu oare dreptul să strig, să-l opresc de la acea crimă?!..."

Marile linii ale politicii externe româneşti în raporturile ei cu monarhia austro-ungară se desemnau deci clar de la început.

Pe de-o parte, formularea netă a neintervenţiei în afacerile interne ale monarhiei vecine, pe de altă parte, solidarizarea românilor din Principate cu cei din Transilvania, ori de câte ori existenţa naţională a acestora din urmă era ameninţată.

Însuşi domnitorul Carol I îmbrăţişase acest fel de a vedea. Într-o audienţă acordată ministrului Franţei la Bucureşti, Carol I de Hohenzollern afirma că nu înţelege să încurajeze acţiunea anti-ungară a românilor de dincolo de Carpaţi, dar în acelaşi timp el declara în mod hotărât că „românii din Principate nu se pot dezinteresa de milioanele de congeneri al căror simţ naţional trebuie chiar stimulat în cadrul luptei legale şi a loialismului".

În faţa unităţii de simţire care îşi profila irezistibil conturul deasupra coamei munţilor Carpaţi, toate sforţările ungurilor erau neputincioase.

În zadar suspectară ei relaţiile dintre românii ardeleni şi cei din Principate. În zadar interziseseră nemeşii unguri introducerea şi difuzarea pe teritoriul Transilvaniei a oricărei tipărituri româneşti din Principate. ADEVĂRUL ERA ÎN MERS ŞI NIMIC NU-L MAI PUTEA OPRI!...

Scopul pe care-l urmăreau românii era clar exprimat şi nu putea da naştere la nici un echivoc. Ei cereau doar respectarea naţionalităţii în cadrul monarhiei austro-ungare şi un tratament omenos în raporturile sociale.

Consilierii unguri de la Curtea lui Franz Iosif îi prezentaseră însă împăratului situaţia în culori atât de sumbre pentru viitorul Monarhiei, încât Franz Iosif acceptă punctul de vedere maghiar de a menţine naţionalitatea română din Transilvania într-o stare de inferioritate manifestă, cu scopul vădit de a-i obliga pe români să accepte maghiarizarea.

Cât de greşită a fost această politică s-a putut vedea în 1918, când naţionalităţile asuprite au găsit în însăşi starea lor de inferioritate puterea năvalnică a reacţiunii lor.

Unită cu forţa Transilvania pierdea în urma acestui fapt autonomia ei milenară. Dar nu era numai atât. Prin forţa lucrurilor, în cadrul unei Ungarii eteroclite — conglomerat de naţionalităţi — însuşi românismul suferea o grea lovitură. Covârşind prin superioritatea lor numerică toate naţionalităţile din Transilvania, inclusiv maghiarii, ei se clasau în proporţia redusă de 15%, atunci când numărul lor era raportat la enorma masă a întregului regat ungar.

Scopul unirii era deci mai mult decât o simplă măsură de ordin administrativ. Ea îmbracă caracterul unei manevre machiavelice pentru slăbirea elementului românesc.

Dualismul

În cadrul dualismului inaugurat în 1867, această manevră era menită să producă efecte radicale. Într-adevăr, prin pactul încheiat între Viena şi Budapesta, trei săptămâni numai după încoronarea în capitala Ungariei a lui Franz Iosif ca rege al Ungariei, cu coroana... *românului Matei Corvin,* regatul ungar se situa pe plan de egalitate cu Austria în cadrul Austro-Ungariei. [743]

Ungaria devenise stat suveran şi, sub multe raporturi, stat de sine stătător. Cauza maghiarilor triumfase. Ungurii jubilau.

Depinzând de-acum înainte direct de unguri, românii aveau să cunoască timp de jumătate de secol o agravare simţitoare a situaţiei lor. Soarta românilor fusese vitregă şi atunci când ei depindeau direct de împăratul Austriei. Lesne îşi poate închipui oricine ce însemna să fii, şi să vrei să rămâi, român într-o Transilvanie guvernată direct de nobilimea maghiară!..."[744]

Cea mai furibundă operă de deznaţionalizare din câte a cunoscut vreodată istoria contemporană a fost inaugurată de unguri în ziua instaurării regimului dualist, principalul lor efort fiind îndreptat împotriva românilor. „Oligarhia maghiară, spune Bertrand de Jouvenel, mândră de a fi dobândit independenţa faţă de Viena, maghiariza populaţiile slave şi româneşti, care îi erau supuse".[745]

Consolidându-şi prin dualism ideea statală (vezi Mihály Horváth[746], Szekfü[747] şi alţii), ungurii părăsiră idealul lor modest de libertate naţională, devenind apostolii agresivi ai

unui ideal imperialist (mitul Coroanei Sf. Ştefan), care nu se putea realiza decât prin desfiinţarea naţionalităţilor conlocuitoare şi în special prin desfiinţarea viguroasei şi atât de numeroasei naţionalităţi româneşti care descindea din legionarii lui Trăiau şi din dacii lui Decebal.

În primul rând a fost inaugurată o campanie de aţâţare împotriva naţionalităţilor care, în definitiv, revendicau doar libertăţile pentru care combătuseră şi ungurii.[748]

Scriitorii şovini, în frunte cu Vajda şi Béla Grünwald[749], denunţau ca un pericol mortal pentru Ungaria simplul fapt al existenţei naţionalităţilor, iar istoricul ungur Pál Hunfálvy[750] — german maghiarizat — comparându-i pe românii din Transilvania cu pieile roşii din America de Nord, îi ameninţa pur şi simplu cu exterminarea.

Când în Parlamentul de la Budapesta vreunul din puţinii deputaţi români îndrăznea să-şi ridice glasul în favoarea conaţionalilor săi asupriţi, „dreapta" ungară se năpustea asupra lui cu apostrofe ca acestea: „La Bucureşti!" sau „N-au decât să emigreze!"[751]

Să emigreze din ţara în care aveau rădăcini adânci, milenare, lăsându-i stăpâni ototputernici pe musafirii nepoftiţi veniţi tocmai din munţii Ural!...

Este deci lesne explicabil de ce toate gândurile şi speranţele într-un viitor mai bun ale românilor din Transilvania se îndreptau înspre Principatele Unite ale românilor de dincoace de Carpaţi, unde se înfigeau primele jaloane ale românismului renăscut.

Liberalii moderaţi, în rândurile cărora se înscriu cu cinste numele lui Ferenc Deák şi al baronului Josef Eötvös, erau acuzaţi de lipsă de patriotism şi de slăbiciune atunci când se opuneau metodelor furibunde ale şoviniştilor, supraexcitaţi de visul unui imperiu maghiar în limitele Coroanei Sfântului Ştefan![752]

Principiile de bază ale programului Partidului Liberal erau de altfel aceleaşi ca şi ale programului ultra-şovin. Difereau doar metodele pentru realizarea lui. De unde un Deák şi un Eötvös preconizau o politică de moderaţiune, şoviniştii maghiari reclamau cu insistenţă metode de violenţă. Şi unii şi alţii, însă, susţineau necesitatea de a crea din statul ungar atât de variat din punct de vedere etnic, un stat unitar, cu o singură naţie, aceea maghiară.

Este totuşi demnă de menţionat atitudinea liberalilor unguri, întrucât din ea se desprinde cu precizie mentalitatea împotriva cărora ei se ridicau.

Viziunea profetică a baronului Wesselényi

La 24 august 18-48, bătrânul baron Wesselényi, despre care d-l Alexandru Vaida-Voevod spune că „deşi era orb, totuşi mintea lui luminată vedea mai clar decât a şoviniştilor vechi şi moderni'', rostea următoarele cuvinte profetice de la tribuna Camerei Magnaţilor:

„Obiectul despre care voiesc să vă vorbesc este de cea mai mare importanţă: anume e liniştirea şi împăcarea diferitelor popoare locuitoare în patria noastră. Străbat cu ochii mei sufleteşti prin viitorul plin de nori ai patriei mele şi viitorul e mai negru decât noaptea ochilor mei. Văd o singură rază, şi palidă e şi raza aceasta: pacea şi înţelegerea ne mai pot mântui!"[753] Iar mai departe, Wesselényi, care afirmase că „cele trei naţionalităţi privilegiate şi cele patru biserici recunoscute de Stat reprezintă cele 7 păcate capitale ale Ungariei"[754], declara: „a ne uni din inimă cu naţionalităţile, e singura cale care ne mai rămâne deschisă".

Între cele două căi care se deschideau înaintea lor — calea raţiunii, caracterizată prin atitudinea blândă, şi aceea a pasiunii, caracterizată prin intoleranţă — ungurii o aleseseră pe aceasta din urmă şi viitorul i-a dat dreptate lui Wesselényi.

Violenţa n-a fost niciodată bun sfătuitor şi toate realizările care s-au sprijinit pe intoleranţă s-au prăbuşit ca nişte simple jocuri de copil, la prima suflare a vântului libertăţii.

Politica inaugurată în 1867 de către unguri şi continuată până în 1918 ne este sugestiv şi lapidar redată de una dintre marile lucrări de sinteză, care numai de maghiaro-fobie nu poate fi acuzată.

„Din 1867 până în 1918, citim într-adevăr în *Enciclopedia italiană,* deşi o lege garantase drepturi naţionalităţilor (1868), Transilvania a fost supusă unei hotărâte politici de maghiarizare (una risoluta politica di magiarizazzione)".

Dacă ungurii ar fi ştiut să pună frâu ambiţiei lor nemăsurate şi ar fi considerat dualismul ca un prim pas către federalism, desigur că întreaga evoluţie istorica a Europei Centrale ar fi fost cu totul alta. Toţi scriitorii contemporani sunt unanimi în a o recunoaşte. Romanul ardelean Alexandru Roman, directorul ziarului „Federaţiunea, cu un veritabil simţ profetic, declara în 1868, adică la mai puţin de un an de la inaugurarea sistemului dualist, că „dacă

dualismul nu se îndreaptă înspre federalism, atunci el este o «unio duorum nationum contra plures», care va duce iremediabil la prăbuşirea imperiului"[755], iar în acelaşi an românul Sava Şoimescu scria: „aroganţa naţiunii maghiare va duce la distrugerea Austriei".

În faţa marilor probleme pe care le ridicase noua stare de lucruri, românii ardeleni au fost complet dezorientaţi. Ei au dibuit multă vreme prin întuneric, neştiind care este calea pe care trebuie s-o urmeze pentru triumful legitimelor revendicări naţionale.

Unii, ca marele patriot Şaguna, au preconizat o acţiune moderată, sperând ca în felul acesta să se poată obţine un minimum de realizări.[756]

Întreaga doctrină a lui Şaguna era concentrată în maxima „fă şi taci".[757]

Abstenţionismul politic

Alţii, preconizau o politică de „pasivitate totală", vrând în felul acesta să ignoreze tot ce se realizase cu privire la Transilvania, peste voinţa transilvănenilor. O serie de adunări au fost convocate la Miercurea Sibiului, Inidoara şi în alte localităţi. Românii din Transilvania propriu-zisă, hotărâră în cele din urmă să adopte o atitudine de pasivitate absolută (Miercurea — 7/8 martie 1869)[758]. În felul acesta ei se condamnară singuri, printr-o „decizie disperată" (Nicolae Iorga) să asiste la desfăşurarea evenimentelor politice care îi priveau, fără ca ei să le poată, dacă nu împiedica, cel puţin condamna.

Bănăţenii şi românii din Ungaria au adoptat în acelaşi an o atitudine de participare activă la lucrările Parlamentului, pentru a-şi apăra interesele.[759]

Alexandru Mocioni, un apărător călduros al cauzei româneşti, într-un apel la unitate, spunea: „numai o naţie care ştie să combată pentru libertatea sa, o va poseda în întregime".[760]

Violenţa pe care o dezlănţuia în rândurile maghiarilor fiecare interpelare românească în Parlamentul din Budapesta, în loc să-i dezarmeze pe puţinii deputaţi români, mai mult îi stimula.

Înfruntând furtuna patimilor şovine ungureşti, ei continuau să se afirme ca reprezentanţi ai unei naţii distincte, cerând să li se recunoască, după secole de nedreptate, egalitatea în drepturi ca şi în datorii.

„Cerem să fim numiţi naţiune, spunea un deputat, căci avem aceleaşi drepturi pe care le are naţia maghiară".

„Suntem pe pământul nostru"[761], adăuga Vincenţiu Babeş, afirmând în felul acesta întâietatea elementului românesc pe pământul Transilvaniei şi permanenţa lui pe acest pământ.

De pe înălţimea nemărginitei lor aroganţe, ungurii se mulţumeau să arunce riposte brutale, caracteristice neputinţei.

„Sunteţi un neam sălbatec de porcari"[762], răspundeau ei deputaţilor români. Replică imprudentă; de două ori imprudentă. Într-adevăr, adresându-se românilor cu epitetul injurios de „porcari" ungurii omiteau că cel mai mare luptător pe care l-a cunoscut istoria ungară, a fost un român, IOAN HUNIADÉ, după cum tot ei omiteau, de data aceasta cu rea credinţă, că dintre toate popoarele europene, acela care a onorat din toate timpurile, în gradul cel mai înalt, creşterea porcilor a fost tocmai poporul unguresc. O recunoaşte Anonymus, o recunosc toţi scriitorii maghiari contemporani, o recunosc toate statisticile ungare din timpurile cele mai îndepărtate.

Iată de pildă ce ne spune în această privinţă profesorul ungur Béla Haynko, într-un studiu despre animalele din Ungaria, apărut în cadrul volumului *Das Antlitz einer Nation:* „Creşterea porcilor a fost cunoscută din timpuri străvechi în Ungaria. Din scrierile lui Anonymus ştim că ungurii, la sosirea lor în Ungaria, au adus cu dânşii şi turme de porci, în regiunile Ungariei de azi, unde se găsesc întinse păduri de stejari şi locuri mlăştinoase, creşterea porcilor a luat un avânt extraordinar (ein gewaltigen Aufschwung)".

Apostrofările violente pe care le adresau ungurii deputaţilor români învederau profundul dispreţ pe care-l resimţea nobilimea maghiară — amestecătură de rase, unică în Europa — faţă de poporul românesc, popor eminamente de ţărani, a căror stare de mizerie şi de inferioritate socială se datora tocmai împilărilor nemeşilor unguri. Ministrul monarhiei austro-ungare la Bucureşti, principele Fürstenberg, relatează că Tisza refuza chiar să răspundă la salutul deputaţilor români.

Politica de abstenţiune şi pasivitate pe care o îmbrăţişase enorma majoritate a românilor a dat putinţă ungurilor să-şi exercite, aproape nestingheriţi, planurile lor de maghiarizare, iar

împăratul Franz Iosif într-atât era de influenţat de consilierii unguri, încât ori de câte ori primea o delegaţie de români, li se adresa acestora cu un ton de mustrare, imputându-le că nu sunt destul de docili faţă de politica ungară, ei care îşi făcuseră din pasivitate şi din docilitate o dogmă politică.

Este foarte probabil că ceea ce i-a determinat pe românii din Transilvania să adopte o politică abstenţionistă să fi fost sistemul electoral, caracterizat de însişi unguri („Pester Lloyd") drept „o adevărată babilonie, erijată în lege".

Participarea românilor la alegeri era îngrădită de nesfârşite dispoziţii şicanatorii, tinzând toate la mistificarea reprezentanţei electorale din regiunile pur româneşti.[763] Astfel, de unde în regiunea secuiască, pentru alegerea unui deputat erau suficiente 4.000 — 5.000 voturi, în regiunea românească abia 40.000 şi câteodată chiar 50.000 alegători erau necesari pentru alegerea unui deputat.

În aceste condiţii, Kálmán Tisza, şeful partidului, aşa-zis liberal, flancat la Ministerul de Externe austro-ungar, de ungurul Andrássy, a putut guverna ca un adevărat despot timp de 15 ani, de la 1875 până la 1890.[764] Există dictaturi care recunosc în mod formal caracterul autoritar al guvernării lor, justificându-l doar prin necesităţi imperioase. Ungurii, dimpotrivă, aplicau în ţară metodele cele mai despotice de guvernare şi peste hotare ţineau să apară drept campioni ai libertăţii integrale. Fariseismul metodelor din 1848 se repeta în toate fazele evoluţiei istoriei maghiare.

Astfel, în 1868, ungurii votează o lege a naţionalităţilor în care cele mai liberale principii sunt concretizate în texte precise şi categorice.[765] Expunerea de motive poate fi citată ca exemplu de largheţă în privinţa tratamentului faţă de naţionalităţi. Ar fi fost însă prea frumos pentru ca să fie adevărat.[766]

Totul nu era însă decât praf aruncat în ochii mulţimii. *Liberala şi atât de mărinimoasa lege a naţionalităţilor n-a fost aplicată niciodată în practică.* Unele din dispoziţiile acestei legi au fost pur şi simplu abrogate, altele au căzut cu timpul în desuetudine, din cauză că ele au rămas de la început literă moartă.

Ceea ce era însă peste măsură de revoltător, era cinismul fără egal, cu care ungurii se împăunau cu dispoziţii de favoare, care încetaseră să mai aibă valoare legală şi care erau astfel ca şi inexistente.

Seton-Watson, un bun cunoscător al stărilor de fapt din fosta monarhie austro-ungară, citează în *Istoria Românilor,* o seamă de exemple din legea naţionalităţilor care învederează flagranta contradicţie care exista între metodele preconizate de unguri în teorie şi cele aplicate de ei în practică.[767]

În special în domeniul şcolii, contradicţia era mai accentuată.

După ce în cuvinte mari autorii legii naţionalităţilor au proclamat „necesitatea de a se asigura tuturor cetăţenilor, de orice naţionalitate, posibilitatea de a se instrui în limba lor maternă", ungurii au dezlănţuit o acţiune de maghiarizare prin şcoală, care ameninţa românismul în însăşi fiinţa lui. Şcolile deveneau din ce în ce mai mult instrumente ale operei de maghiarizare. La început, maghiarizarea a atins numai învăţământul superior, pentru ca în cele din urmă ea să se întindă şi asupra şcolilor elementare.

În 1879, ministrul Tréfort, olandez maghiarizat, depune în Parlament o lege tinzând la maghiarizarea şcolilor elementare.[768] Românii din toate provinciile stăpânite de unguri, în faţa înverşunării crescânde a guvernanţilor maghiari, îşi strâng rândurile.

„Suntem aici şi vom rămâne aici stâncă eternă a unui popor fixat pe acest pământ de Dumnezeu însuşi", declara Ioan Hodoş, în momentul în care parlamentul ungar vota legea pentru grăbirea deznaţionalizării milioanelor de români transilvăneni.[769]

Epoca memorandistă

În 1881, la Conferinţa de la Sibiu, Partidul Naţional Român din Transilvania îşi revizuieşte programul de până atunci, înscriind în fruntea revendicărilor româneşti, autonomia Transilvaniei.[770] Totodată, partidul hotărăşte ca între cele două metode de luptă preconizate de conducătorii românimii, metoda revoluţionară (activism politic — n.n.) şi aceea a moderaţiunii (rezistenţă pasivă — n.n.), să o aleagă pe aceasta din urmă, menţinându-şi credinţa că într-o zi dreptele lor revendicări vor găsi un ecou în sufletul împăratului Franz Iosif.

Conferinţa a decis, de asemenea, să întocmească un memoriu în limba franceză cu scopul de a aduce la cunoştinţa popoarelor din Occident, „suferinţele teribile pe care le îndură

românii din Transilvania şi persecuţiile la care ei sunt supuşi". Memorandum (Memorialul — n.n.) a apărut la Paris în anul 1883[771] şi a produs în toate cercurile intelectuale din Franţa, Anglia, Italia şi Belgia, o impresie din cele mai puternice. Era primul document privitor la tratamentul inuman la care erau supuşi de secole românii ardeleni, care apărea dincolo de hotarele monarhiei austro-ungare. Pentru prima oară Occidentul era chemat să ia poziţie în faţa rechizitoriului pe care românii îl îndreptau împotriva metodelor feudale, împământenite de guvernanţii din Budapesta şi pe care — expresia este a lui Seton-Watson — „ungurii vroiau să le eternizeze în Transilvania, în dispreţul evoluţiei normale a instituţiilor politice din ţările apusene".

Peste câţiva ani, studenţii universităţilor din Iaşi şi Bucureşti au publicat la rândul lor un memoriu amplu, destinat străinătăţii, în care se descriau amănunţit, toate fazele tragediei existenţei românilor din fosta provincie Dacia, ajunsă sub dominaţia ungurilor.[772]

În Franţa, în special, memoriul a dezlănţuit un adevărat val de simpatie pentru cauza românilor transilvăneni. Asociaţia generală a studenţilor francezi, luând în considerare memoriul, a reamintit cu acel prilej faimoasele cuvinte ale lui Montesquieu: „Există un cod penal şi pentru popoare ca şi pentru indivizi!".[773] Presa, la rândul ei, vestejea în cuvinte aspre feudalismul metodelor de guvernare maghiară.

În Belgia, profesorul Louis van Keymeilen din Anvers îşi termina cu aceste cuvinte impresionantul său articol publicat în «Le Précurseur» din Anvers:

„Europa occidentală nu trebuie să uite că rasa română este santinela avansată a civilizaţiei în Orient şi în virtutea acestui titlu, această Europă nu poate să privească cu indiferenţă, ceea ce se petrece în acest moment la poalele Carpaţilor".[774]

Ungurii se grăbiră să publice un răspuns la acest Memoriu românesc invocând legile lor democratice, Constituţia liberală şi toate celelalte argumente cunoscute din panoplia propagandei maghiare în străinătate. Răspunsul era de asemenea plin de injurii la adresa românilor transilvăneni.[775]

„Replica"

Studenţimea românească transilvăneană nu a putut rămâne indiferentă în faţa cinicei deformări a realităţii, cuprinsă în răspunsul unguresc.

Ea publică o replică la răspunsul unguresc în limbile română, franceză, germană, engleză şi italiană.[776]

„Această replică, spune George Moroianu, a fost scrisă cu un admirabil bun simţ politic şi cu o metodă de documentare unică în genul ei, bazată pe legile şi datele statistice oficiale ale statului ungar".[777]

Era un act de curaj excepţional, cunoscută fiind mentalitatea cercurilor conducătoare din Transilvania.

„Apariţia Replicii, continuă George Moroianu, a produs o enormă senzaţie în Ungaria, căci nici presa maghiară, nici guvernul ungar nu se aşteptau la acest act de curaj al tinerimii româneşti care brava furia şi răzbunarea autorităţilor".[778]

Fiind deschisă o anchetă judiciară împotriva autorilor Replicii, toţi studenţii români din universităţile ungureşti se declară solidari cu conţinutul ei.

Condamnarea lui Aurel Popovici

Pentru a nu dezlănţui însă un scandal politic, ungurii au limitat urmărirea judiciară numai împotriva unuia dintre autorii acestui memoriu şi anume împotriva doctorului Aurel Popovici.

Condus între baionete de la Predeal la Cluj, ca un simplu borfaş, d-l Popovici a fost condamnat de Juriul şovin din acest din urmă oraş, la 4 ani închisoare şi la o amendă de 5.000 fiorini, ceea ce constituia o sumă enormă pentru acele vremuri.[779]

Condamnatul Juriului de la Cluj avea să devină într-o zi cel mai intim sfătuitor al arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitorul prezumtiv al Tronului austro-ungar, eroul tragediei de la Sarajevo.

Pentru a ne forma o idee despre felul cum privea Apusul stările de fapt din Ungaria din acea vreme şi despre reacţia produsă în Occident de procesul intentat lui Aurel Popovici, e suficient să spicuim două pasagii din presa apuseană de atunci.

„Acest proces, scrie Felix Leseur, în «La République Française» (ziarul lui Jules Méline) din 2 septembrie 1893, va rămâne în istoria contemporană a Europei, ca unul dintre cele mai

triste exemple de ceea ce poate înfăptui tirania şi brutalitatea unui popor, dornic să aservească cu orice preţ un alt popor", iar în alt loc acelaşi jurnalist taxează continuele procese intentate fruntaşilor români din Transilvania drept: „comedii judiciare ungureşti". [780]

În aceeaşi zi ziarul „Il Foro Romagnolo", care apărea la Ravenna, scria: „Sacrificiul acestor generoşi campioni (patrioţii români), va contribui în mod puternic la schimbarea stărilor de lucruri din Regatul Sfântului Ştefan, acest edificiu de formă monstruoasă, în care dreptul, justiţia şi morala sunt sufocate de o hegemonie crudă şi tiranică."[781]

Condamnarea lui Aurel Popovici nu a fost de natură să-i descurajeze pe români, ci, dimpotrivă, i-a determinat să ducă lupta mai departe cu forţe sporite. Românii se hotărăsc să facă apel la bunele simţăminte ale împăratului. În acest scop, ei redactează un Memorandum, pe care 300 de delegaţi ai românilor din Transilvania urmează să-l prezinte lui Franz Iosif. Cei 300 de delegaţi în frunte cu avocatul Ioan Raţiu din Turda, pleacă la Viena, dar acolo Franz Iosif, cedând presiunilor maghiare, refuză să primească delegaţia. Plicul conţinând Memorandum-ul românesc ajunge totuşi în mâinile împăratul, care, fără a-l deschide, îl trimite Ministrului de Interne ungur din acele vremuri, Hieronymyi Karoly, care la rândul său îl trimite mai departe, fără a-l deschide, Arhivei de Stat din Budapesta, spre păstrare. [782]

În modul acesta erau luate în considerare justele revendicări ale celor 3.000.000 români transilvăneni în liberala monarhie austro-ungară!

Printr-una din acele curioase împrejurări pe care le creează o soartă implacabilă, plicul „refuzat" al plângerilor româneşti a ajuns din nou în mâinile românilor după un sfert de veac, când armatele române au intrat victorioase în Budapesta — citadela orgoliului maghiar.

La reîntoarcerea în Transilvania, membrii delegaţiei române au avut de suferit enorme vexaţiuni. Mulţi dintre ei au fost chiar victima unor agresiuni violente; casa d-lui Raţiu, preşedintele Partidului Naţional Român şi conducător al delegaţiei de la Viena, a fost avariată, iar fruntaşul român abia a putut scăpa cu viaţă, refugiindu-se la Sibiu. [783]

Fiindu-le refuzat dreptul elementar de a petiţiona, garantat în mod expres de Constituţia pe care guvernanţii de la Budapesta o exhibau la orice ocazie — fiindu-le refuzată până şi cinstea de a li se citi, dacă nu şi rezolva, cererile lor, românii difuzau textul Memorandumului în străinătate.

În faţa procedeului, unic prin inechitatea lui, românii apelau la conştiinţa universală, nu spre a cere sprijin străinătăţii, ci pentru a aduce la cunoştinţa Europei civilizate, metodele de strigătoare intoleranţă ale conducătorilor maghiari, care în străinătate se sforţau să treacă drept campioni ai libertăţii.

Procesul Memorandum-ului

Cedând presiunilor cercurilor şovine, guvernul ungar a deschis acţiune publică împotriva autorilor Memorandumului, adică a întregului comitet al Partidului Naţional Român, compus din 25 persoane. Erau traduşi, astfel, în faţa Curţii represive din Cluj, reprezentanţii întregii populaţii din Transilvania. [784]

Pe banca acuzării stătea întregul popor roman din fosta provincie Dacia, rolul de acuzator revenind ungurilor încălcători ai acestei provincii. DIN ACUZATORI ÎNSĂ, UNGURII DEVENIRĂ, ÎN FATA ÎNTREGII LUMI CIVILIZATE ADEVĂRAŢI ACUZAŢI AI ACESTUI PROCES MONSTRUOS.

La 25 mai 189-l, juraţii maghiari din Cluj îi condamnă pe fruntaşii români la pedepse variind între 8 luni şi 5 ani închisoare şi la amenzi imense pentru acea epocă.

Părintele Lucaciu, vajnic apărător al cauzei româneşti de dincolo de Carpaţi, şi care suferise până atunci mai multe condamnări pentru patriotica lui atitudine, a fost condamnat să ispăşească o pedeapsă de 5 ani închisoare. [785]

Procesul şi severele condamnaţiuni care au fost aplicate românilor au stârnit un val de indignare în toate ţările din Apus.

Ce erau însă pedepsele aplicate fruntaşilor transilvăneni, faţă de condamnaţiunile pe care le-au aplicat UNGARIEI, spiritele luminate ale Occidentului Europei?...

Apusul protestează

Întreaga presă europeană se solidariza cu românii din Transilvania. Mitinguri de protest erau organizate în Anglia şi în Franţa.

Germania

Până şi unele dintre ziarele ce apăreau în Austria şi Germania se erijară în apărători ai cauzei româneşti.

„Neue Preussische Zeitung" din 6 mai 1891 scria despre acest proces politic, unic în felul lui, îndreptat împotriva unei întregi naţiuni: „toţi acei care cunosc starea de lucruri din Transilvania vor recunoaşte că acest proces nu va putea avea decât un singur rezultat, acela de a alimenta ura împotriva a tot ceea ce e maghiar şi de a pune în pericol existenţa însăşi a imperiului, căci toată lumea ştie că din cauza politicii brutale de maghiarizare, *ungurii sunt astăzi poporul cel mai urât din Europa Orientală".*

Aşa se exprima presa germană.

Franţa

Presa franceză, îmbrăţişând cu căldură cauza poporului latin din răsăritul Europei, persecutat în chip despotic de unguri, stigmatiza, cu mai multă vehemenţă încă, metodele pe care le întronaseră ungurii în Transilvania cu scopul vădit de a transforma aspectul pur românesc al acestei provincii într-unul unguresc.

„Procesul care se judecă actualmente de către juraţii din Cluj şi în care sunt implicaţi 25 membri ai Partidului Naţional Român, scrie Henri Rochefort în «L'Intransigeant», întrece cu adevărat toate limitele imaginabile ale inechităţii", iar în continuare, temutul polemist francez adăuga: „Crima acuzaţilor este următoarea: asupriţi, persecutaţi şi trataţi ca nişte fiare sălbatice *(bêtes fauves)* de către maghiari, românii din Transilvania au trimis delegaţi împăratului Austriei, suveranul lor, pentru a exprima doleanţele lor [...] Or, orgoliul unguresc nu admite ca românii exploataţi şi torturaţi de stăpânii lor neînduplecaţi să meargă să ceară ajutor şefului suprem al imperiului".[786]

„Procesul acesta, scria la rândul său ziarul «La libre parole» din 8 mai 1894, nu este în realitate decât un episod aproape epic al marii lupte între două naţionalităţi. Europa întreagă a răsunat de geamătul *(le gémissement)* lui Kossuth şi al prietenilor săi, apărători ai dreptăţii poporului ungar. Or, acest popor ungar împreună cu Kossuth şi cu prietenii săi, n-au încetat o clipă a fi cei mai sălbatici tirani (les opresseurs les plus sauvages) ai naţionalităţilor, asupra cărora au reuşit să-şi întindă mâna".[787]

În sfârşit, marele Clémenceau, în acea epocă directorul ziarului «La Justice», într-un articol epocal intitulat *Lupta raselor,* după ce trasează un viguros tablou al luptelor purtate de românii ardeleni împotriva tiraniei ungurilor, bazat pe o adâncă cunoaştere a stărilor de fapt din Transilvania şi cu talentul care-l caracteriza, face un aspru rechizitor sistemului neomenos de guvernare al ungurilor.

„Prin dispoziţii arbitrare, introduse în legea electorală, spune părintele de mai târziu al Victoriei, s-a ajuns a se priva românii de orice drept politic. Censul electoral este de 10 ori mai ridicat pentru românii din Transilvania, decât în restul Ungariei. Românii, care din cei 417 deputaţi câţi numără Parlamentul, ar trebui să aibă proporţional 75 deputaţi. NU AU NICI UNUL SINGUR".[788]

Cu privire la procesul în sine, Clémenceau declara în mod categoric: „Acest proces este o ruşine pentru libera naţiune, ungară. Doctorul Raţiu şi prietenii săi vor putea fi condamnaţi, opinia europeană i-a achitat însă dinainte"[789]

Iată deci, cum acest proces politic menit, în intenţia ungurilor, să arunce discreditul asupra românilor transilvăneni, s-a transformat într-o amară lecţie politică pe care o primeau ungurii din partea străinătăţii.

Când severele condamnaţiuni aplicate de către juriul ultra-şovin din Cluj fruntaşilor Partidului Naţional Român din Transilvania au fost cunoscute în străinătate, marele istoric francez Ernest Lavisse a trimis condamnaţilor următorul mesaj de simpatie: „Românilor, care pentru faptul de a fi revendicat drepturile naţionalităţii româneşti au fost acuzaţi în mod nedrept şi nedrept condamnaţi, le trimit omagiul meu de admiraţiune respectuoasă şi simpatia mea profundă, făcând urări calde pentru revanşa justiţiei şi a dreptului, ofensate în mod brutal în persoana lor. Această revanşă sper că va veni în curând şi sunt convins că ea va veni. Trăiască România!"[790]

Italia

Chiar şi în Italia, legată de Austro-Ungaria prin pactul Triplei Alianţe, s-au ridicat voci în favoarea condamnaţilor de la Cluj.[791] Astfel, renumitul arheolog, profesorul Angelo de Gubernatis, scria la 22 iunie 1894: „Ungurii nu au meditat îndeajuns istoria. Ei n-au ţinut seama de posibilităţile unei renaşteri. Au intrat în Europa ca un popor războinic de cuceritori şi au parvenit în cursul a secole de mizerie şi de barbarie, să aservească ţărani care lucrau pământurile lor [...] Ungurii reclamă pentru ei toate libertăţile şi cererile lor sunt demne de toată simpatia noastră, de tot respectul nostru, dar în acelaşi timp pretind privilegii nemaiauzite. Ei vor să fie stăpânii absoluţi ai românilor şi vor ca românii sil rămână servitorii lor. Aceasta nu mai este nici posibil, nici admisibil".[792]

Făcând o incursiune în istoria veche a poporului român transilvănean, ilustrul profesor italian scrie: *„Îi socot pe români, drept adevăraţii supravieţuitori romanizaţi ai vechii Dacii.* Roma i-a civilizat. Acolo unde romanii i-au găsit, acolo ei au rămas şi dacii au dat lumii doi dintre cei mai buni împăraţi romani: Aurelian şi Probus. Ei erau amândoi români din Transilvania; prin ei românii au câştigat cu adevărat dreptul de cetate în lumea civilizată. Însăşi istoria ungurească posedă amintiri româneşti glorioase".[793]

Angelo de Gubernatis termina articolul său cu aceste patetice cuvinte: *„ungurii nu trebuie să dispreţuiască pe foştii stăpâni ai pământului; în secolul nostru nu se mai pot teroriza popoare întregi.* Opinia publică, care este adevăratul tribunal al justiţiei internaţionale, vesteşte tiranii şi îi condamnă la dispreţ şi la izolare, iar izolarea înseamnă moarte".[794]

Ziarul italian din Roma, „Il Diritto", a publicat la rândul său mai multe articole asupra procesului Memorandum-ului. Citǎm din articolul apărut imediat după condamnarea D-lui Raţiu şi a celorlalţi români, următorul fragment: „Această condamnare a reprezentanţilor naţionali ai românilor din Transilvania pentru faptul de a fi redactat «Memoranduin-ul» în favoarea naţiei lor, va produce în lumea civilizată o impresie de dezgust". „Maghiarii, continuă ziarul italian, care au dreptul să ţină la prietenia Italiei, n-ar trebui să uite însă că românii sunt latini ca şi italienii şi că aceştia, în virtutea unei legi naturale şi de sânge, le datoresc afecţiune".[795]

Anglia

În Anglia, unde fostul subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor străine din cabinetul Gladstone, Lordul Edmund Fitzmaurice, scria în 1890 că: „atitudinea de provocare a minorităţii maghiare în contra românilor poate da naştere, dintr-un moment în altul, la tulburări sângeroase, cu urmări incalculabile" şi că: „ungurii urmăresc o politică violentă şi oarbă în contra naţionalităţilor supuse Coroanei ungare şi în contra românilor în special",[796] în Anglia, cu ocazia judecării procesului de la Cluj, a fost organizată la Universitatea din Oxford o manifestaţie de simpatie, în favoarea românilor din Transilvania, la care au luat parte savanţi, profesori iluştri, oameni de litere şi numeroşi studenţi ai faimoasei universităţi engleze.

Renumitul filolog şi romantist englez W.R. Morphill, care prezida întrunirea, într-un discurs de o înaltă ţinută, a cerut concetăţenilor săi să sc alăture cu simpatie cauzei „unei naţii plină de viaţă, energică şi muncitoare, care nu cere decât să fie un element de cultură în sânul marii familii europene".[797]

Declaraţia lui Raţiu

Nu putem încheia acest capitol închinat procesului memorabil, care s-a dezbătut în vara anului 1894 în faţa Curţii cu Juri de la Cluj, fără a cita câteva fragmente din viguroasa şi atât de demna declaraţiune pe care şeful Partidului Naţional Român, Doctorul I. Raţiu, a citit-o în faţa juraţilor maghiari, care aveau să hotărască asupra soartei conducătorilor românismului ardelean.[798]

Dacă în arhivele prăfuite ale Justiţiei maghiare de la sfârşitul secolului trecut, rechizitoriul procurorului constituia actul de acuzare al procesului, ÎN FAŢA ISTORIEI ÎNSĂ, ADEVĂRATUL ACT DE ACUZARE ÎL CONSTITUIE DECLARAŢIUNEA D-RULUI RAŢIU.

„Ceea ce ne-a forţat pe noi şi întregul popor român să publicăm şi să difuzăm Memorandum-ul nostru, declara D-rul Raţiu, este faptul că atât legislaţia ungară cât şi guvernul ungar ne-au convins în mod ferm că niciodată nu vom putea aştepta de la ei Dreptatea. Zadarnice au fost promisiunile de a se respecta drepturile noastre naţionale, promisiuni ce ne-au fost făcute în diverse rânduri şi în mod solemn, în zadar am încercat noi toate formele şi căile legale. În zadar ne-am adresat tuturor autorităţilor competente. Exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare limbii noastre şi naţionalităţii noastre. Nu ne mai rămânea decât o singură cale: de a ne adresa Capului Statului şi opiniei lumii civilizate".

Şi Raţiu continua:

„Ceea ce se discută azi în faţa juraţilor este însăşi existenţa poporului român! Or, existenţa unui popor nu se discută, ea se afirmă!"[799]

Lipsiţi de sacrul drept al apărării, graţie metodelor inchizitoriale aplicate de Preşedintele Curţii cu Juri, Szentkereszty, luptătorii români pentru respectarea naţionalităţii lor, s-au adresat Curţii cu Juri prin glasul lui Raţiu, cu aceste cuvinte de o ţinută impunătoare: „Nu ne cereţi deci ca să ne facem complicii acestui simulacru de proces, încercând din partea noastră să facem un simulacru de apărare. Prin violenţe şi prin insulte aţi forţat apărătorii noştri să plece. Prin presă aţi excitat contra noastră şi contra întregului popor român, opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj. Am fost chiar violentaţi aici, după cum am fost terorizaţi azi şi întotdeauna, dar mai ales după ce am denunţat lumii civilizate vexaţiunile pe care le îndurăm. Cum poate fi deci vorba de judecată, de apărare, în sensul juridic al acestor cuvinte?! Nu! Faceţi ce vă place. Sunteţi stăpâni ai persoanei noastre fizice. Dar ceea ce vă scapă este conştiinţa noastră care este conştiinţa naţională a poporului român!"[800]

Este lesne de imaginat cât de puternică a fost surescitarea pe care a provocat-o în rândurile transilvănenilor români verdictul Curţii cu Juri din Cluj, judecând după profunda impresie pe care acest verdict a produs-o în ţările îndepărtate din Occidentul Europei.

Temându-se de o reacţie din partea atât de asupritei naţiuni române, ungurii au sporit mai mult încă măsurile de opresiune, întărind în acelaşi timp aparatul poliţienesc, pentru a împiedica şi la nevoie a înăbuşi în faşă orice încercare de cucerire a libertăţii naţionale româneşti.[801]

Neavând posibilitatea de a dezvălui opiniei publice de la tribuna Parlamentului starea de inferioritate manifestă în care se zbătea marea masă a poporului român, şi aceasta din cauza greşitei politici de pasivitate şi de abstenţiune, strânşi în cercul de fier al măsurilor extrem de riguroase privitoare la represiunea poliţienească, măsuri care paralizau orice tentativă de manifestare colectivă, românilor nu le mai rămânea decât calea protestelor şi a revendicărilor prin presă. Au fost însă suficiente primele manifestări româneşti pe acest tărâm, pentru ca imediat ungurii „liberali" să dezlănţuiască o acţiune violentă, menită să înăbuşe orice veleitate de afirmare naţională pe calea presei. Atât de grele erau condiţiile de existenţă ale unei gazete româneşti în Transilvania, încât românii s-au văzut nevoiţi să facă să apară ziarele lor la Arad (din punct de vedere administrativ unguresc Aradul făcea parte din Ungaria şi nu din Transilvania) şi chiar... la Budapesta.

Teroarea dezlănţuită împotriva ziariştilor care aveau curajul să proclame făţiş revendicările româneşti de libertate şi de egalitate socială, era însă atât de violentă, încât ea era de natură să descurajeze pe foarte mulţi intelectuali, bine intenţionaţi, îndemnându-i să renunţe la exprimarea prin presă a durerilor poporului român.

Teroarea n-a reuşit însă să înăbuşe cu desăvârşire strigătul de revoltă al românilor împotriva nedreptăţii care dura de un mileniu.

Dovada ne-o face numărul din ce în ce mai mare de condamnări pentru delicte de presă şi delicte politice, la care au fost supuşi românii transilvăneni cu începere de la 1884. Prin graţia Curţilor cu Juri şi a tribunalelor ungureşti, 107 români au fost condamnaţi să ispăşească 63 de ani închisoare în deceniul de la 1884 — 1894.[802] Ei nu s-au descurajat însă, şi au continuat să proclame dreptul la o viaţă liberă a congenerilor lor. Alte 255 condamnări, de data aceasta întrunind 134 ani închisoare, au venit să confirme teroarea şi să înăbuşe revolta în deceniul care a urmat.[803]

Odată porniţi pe povârnişul patimilor oarbe, nimic nu-i mai putea opri pe unguri de la nefasta lor operă de împilare, închisorile gemeau de deţinuţi politici români, care erau trataţi la fel cu cei mai odioşi criminali de drept comun.

Iată ce scria Felix Leseur în «La République Française» din 22 iulie 1893, cu privire la regimul pe care ungurii îl aplicau în închisoare marelui patriot român Vasile Lucaciu: „D-l

Lucaciu, acest nobil patriot a cărui unică crimă este aceea de a lupta fără preget pentru libertăţile Transilvaniei româneşti, şi care a fost condamnat pentru acest fapt, de către tribunalele din Seghedin şi din Satu Mare, la închisoare politică, îşi ispăşeşte pedeapsa într-o «carcero duro» din Satu Mare. Printr-un rafinament al cruzimii, el a fost închis în aceeaşi celulă cu un criminal de drept comun, condamnat la 30 ani închisoare, pentru asasinat". [804]

După ce descrie toate chinurile la care în mod voit era supus părintele Lucaciu în celula sa, Leseur îşi termină articolul cu strigătul de revoltă care era şi acela al întregii Europe civilizate: „Şi această sălbăticie se petrece în centrul Europei noastre civilizate!"... al acelei Europe pe care ungurii se cred predestinaţi a o stăpâni în virtutea unei misiuni divine!... [805]

De la Menotti Garibaldi la Dl Horváth

Chiar şi cei mai sinceri prieteni ai Ungariei nu şi-au putut stăpâni revolta împotriva barbariilor comise în Transilvania de urmaşii lui Árpád.

Cu ocazia Congresului Internaţional al Păcii de la Roma (1891), Menotti Garibaldi, fiul lui Giuseppe Garibaldi, eroul naţional al Italiei, îl apostrofează pe deputatul ungur Pulzsky, cu următoarele cuvinte, care şi-au păstrat actualitatea şi în deceniile care au urmat şi din nefericire îşi mai păstrează şi astăzi o tristă actualitate: „Tatăl meu a simpatizat cauza ungurilor şi a susţinut-o crezând că ungurii vor da un bun exemplu de liberalism. *Dar ungurii nu sunt demni de simpatia Italiei, pentru că ei asupresc în chipul cel mai barbar trei milioane fraţi de-ai noştri".* [806]

D-l Horváth, în opusculul său polemic, destinat desigur în intenţia sa să răstoarne masiva construcţie a lui Seton-Watson închinată istoriei românilor, la fel cu toţi ceilalţi concetăţeni ai săi care s-au ocupat de problema transilvăneană, omite cu bună ştiinţă să vorbească de nesfârşita serie de prigoniri exercitate de unguri împotriva românilor din Transilvania, şi pe care înşişi prietenii Ungariei le-au taxat drept „acte barbare". Cu acea lipsă de abilitate şi de scrupule caracteristică lucrărilor propagandistice, autorul polemicii cu Seton-Watson are curajul de a-i acuza pe români... că nu s-au resemnat cu soarta, pe care le-o creaseră ungurii, invadatori ai pământului fostei provincii Dacia.

Acelaşi domn Horváth, ca şi mulţi alţi publicişti unguri contemporani, fără a nega atrocităţile pe care guvernanţii de la Budapesta le-au comis asupra românilor transilvăneni la sfârşitul secolului trecut, încearcă să disculpe oarecum pe autorii flagrantelor injustiţii, acuzându-i pe românii liberi de dincoace de Carpaţi, de a fi dus o politică de subminare a monarhiei austro-ungare.

Profesorii de la Budapesta acuză guvernele de la Bucureşti şi pe regele Carol I, în special, de a fi încercat să producă „separarea Transilvaniei de Ungaria" (These concentric Rumanian attacks were all directed against the Magyars, and their object was to separate Transylvania gradually from the Hungarian Crown). [807]

Nimic mai inexact — nimic mai fals.

Cel mai superficial cunoscător al politicii externe pe care a dus-o regele Carol I, de la întemeierea regatului în 1881 şi până la izbucnirea războiului mondial, adică până la moartea sa, ştie cât de legat era monarhul României[808], prinţ de Hohenzollern, de Puterile Centrale.

D-l Horváth[809], ca şi toţi ceilalţi scriitori unguri contemporani, ştie prea bine că românii au fost puşi de multe ori în situaţiunea de a se dezinteresa oficial de revendicările fraţilor lor din Ungaria, pentru a salva interesele superioare de stat ale Regatului României.

Pentru a menţine bunele relaţii cu monarhia austro-ungară, politicienii români nu o dată au fost nevoiţi să înăbuşe în ei glasul inimii, spre a-l face auzit numai pe acela al raţiunii. [810] Opinia publică din România, pe care consideraţiunile de politică externă nu o puteau opri de a se solidariza cu suferinţele românilor de peste munţi[811], s-a aflat de multe ori, din această cauză, în conflict direct cu guvernele de la Bucureşti.

Un episod din viaţa politică românească din epoca procesului Memorandum-ului este întru totul edificator în această privinţă.

În momentul în care furia ungurilor s-a dezlănţuit năvalnică împotriva naţiunii române din Ungaria, era la guvern în România, Partidul Conservator, sub preşedinţia lui Catargi. Conform liniei de conduită pe care şi-o impuseseră toate guvernele regelui Carol I (după intrarea României în Tripla Alianţă — n.n.), guvernul lui Catargi s-a ferit să intervină în procesul care se dezbătea la Cluj, ferindu-se totodată să ia atitudine în faţa condamnărilor aspre pronunţate de Curtea cu Juri din acel oraş. Partidul Liberal a atacat vehement guvernul conservator pentru indiferenţa pe care a manifestat-o cu privire la soarta congenerilor lor din

Transilvania.[812] A fost, însă, suficient ca Partidul Liberal să preia frâiele guvernării, pentru ca el să se integreze în linia politică a predecesorilor lor, atât de aspru criticaţi odinioară. Mai mult însă, Dimitrie Sturdza, şeful Partidului Naţional Liberal şi preşedinte al Consiliului de Miniştri a fost pus în situaţia de a retracta, într-un discurs ţinut la Iaşi[813], atacurile sale împotriva Austro-Ungariei, fapt care a determinat presa din acele vremuri să-l acuze de conivenţă cu guvernul ungar al lui Bánffy.

Regele Carol I şi românii ardeleni

Sufletul acestei politici de apropiere de Austro-Ungaria (de care România era, de altfel, legată printr-un tratat formal de alianţă militară) era însuşi regele Carol I, a cărui atitudine de loialism faţă de Puterile Centrale s-a manifestat şi în faimosul Consiliu de Coroană din 3 august 1914, când, împotriva voinţei exprimate de rege. România s-a declarat neutră.[814]

„S-a afirmat de multe ori, zice d-l George I. Brătianu în *Politica externă a regelui Carol I,* că această discuţie dramatică (din Consiliul de Coroană), a creat pentru regele Carol un veritabil caz de conştiinţă şi că hotărârea Consiliului de Coroană a grăbit sfârşitul său.[815]

Cum se poate, deci, susţine, cu bună credinţă că România şi în special că regele ei, Carol I de Hohenzollern, au subminat bazele monarhiei austro-ungare prin sprijinul acordat naţionalităţii româneşti asuprite din Transilvania?...[816]

Este cea mai sfruntată negare a evidenţei şi a adevărului istoric. Dar oare adevărul constituie el un obstacol în calea propagandei maghiare?

D-l Horváth şi ceilalţi *ejusdem farinae* ştiu prea bine că nici regele României, nici guvernele regatului român şi nici chiar opinia publică românească, înflăcărata opinie publică românească, pe care soarta românilor de dincolo de munţi o făcuse să-şi manifeste în mod călduros solidaritatea faţă de fraţii transilvăneni asupriţi în chipul cel mai neomenos, nu au reclamat niciodată dezlipirea Transilvaniei de monarhia austro-ungară şi alipirea ei la România.

Până şi Dimitrie Sturdza, ale cărui atacuri violente împotriva ungurilor provocaseră protestul guvernului de la Budapesta, declara în chip formal că „nici o persoană rezonabilă din România nu visează să cucerească Transilvania”.[817]

Sensibili la suferinţele românilor transilvăneni, românii de dincoace de munţi, liberi de a-şi formula păsurile, reclamau pentru fraţii lor ardeleni, a căror libertate de exprimare era încătuşată de casta conducătoare a magnaţilor unguri, doar „egalitatea completă cu naţiunea ungară, libertatea de a se adresa împăratului şi încetarea acţiunii de maghiarizare” (D. Sturdza).[818]

Profesorii de la Budapesta le ştiu prea bine toate acestea, dar pentru a apărea în ochii străinătăţii în ipostaza de victime, denaturează cele mai elementare şi mai simple evenimente.

Propaganda ungurească

Propaganda de la Budapesta, după cum se exprimă publicistul român C. Graur, nu este o creaţie recentă, provocată de urmările războiului mondial; acolo, propaganda a fost practicată întotdeauna. OLIGARHUL MAGHIAR SE NAŞTE PROPAGANDIST!

Dacă autorii maghiari pe care îi preocupă chestiunea Transilvaniei (şi pe care autor maghiar nu-l preocupă această chestiune?) şi-ar fi dat cu adevărat silinţa să afle care sunt cauzele reale ale prăbuşirii monarhiei habsburgice şi ale destrămării Ungariei, ei n-ar fi trebuit să se ducă să le caute dincolo de graniţă căci le-ar fi găsit în înseşi foliantele istoriei poporului unguresc.

Neînţelegerea faţă de aspiraţiile legitime ale naţionalităţilor conlocuitoare, metodele brutale de represiune a celor mai elementare, mai fireşti şi mai inofensive manifestări naţionale, politica violentă de asimilare forţată, campania furibundă de maghiarizare şi de deznaţionalizare a unor neamuri care aveau rădăcini mai adânci decât ungurii în pământul Transilvaniei, iată cauzele reale ale prăbuşirii conglomeratului eteroclit care constituia monarhia dualistă.

Marele om politic francez Gambetta a afirmat-o în termeni categorici: „UNGURII SUNT ACEI CARE PRIN VIOLENŢA GUVERNĂRII LOR FAC SĂ IA NAŞTERE CHESTIUNEA ROMÂNEASCĂ”.[819]

În ziua în care aceste metode monstruoase de guvernare au putut fi cunoscute de lumea civilizată, chestiunea românească a încetat de a mai fi o chestiune pur locală, intrând în

făgaşul problemelor de ordin european.

Dezvăluirea lor a produs stupefacţie în rândurile lumii din Apus, nu numai prin faptul că ele constituiau o pată pe blazonul civilizaţiei europene, dar pentru că ele contrastau în chip flagrant cu imaginea pe care şi-o făurise Apusul despre liberalismul mijloacelor de guvernare ale Ungariei.

Înăuntrul frontierelor, ungurii urmăreau cea mai brutală politică de deznaţionalizare a românilor, a slovacilor şi a celorlalte naţionalităţi, iar peste hotare, ei nu se sfiau să compare liberalismul legilor lor cu acela al legilor engleze şi americane!...

În Statele Unite, conferenţiarii propagandişti unguri făceau să se aplaude atât de larga lege a naţionalităţilor, în timp ce în Transilvania nemeşii unguri trimiteau la puşcărie pe românii care îndrăzneau să ceară aplicarea acestei legi, rămasă literă moartă *ab initio*.

Atât de siguri erau maghiarii că propaganda lor în străinătate reuşise să le creeze o faimă de „campioni ai libertăţilor", încât chiar în clipa în care apăreau în Occidentul Europei primele articole de solidarizare cu cauza românilor din Transilvania, un ziar unguresc, comentând asprul verdict din procesul Memorandum-ului, regreta timpul când vechiul şi „bunul obicei" de a se atârna capetele trădătorilor la porţile oraşului, era încă în vigoare!

O lună numai după judecarea procesului de la Cluj, Ministrul de Interne Hieronimyi dizolva Partidul Naţional Român, interzicând sub cele mai aspre sancţiuni orice activitate în cadrul partidului desfiinţat.[820] Era o nouă şi grea lovitură dată naţiunii române din Transilvania, formată în quasiunanimitatea ei din ţărani, căreia i se refuza în felul acesta până şi posibilitatea de a-şi avea o reprezentanţă centralizatoare a revendicărilor şi un organ al formulării lor.

Guvernarea lui Désider Bánffy

Sub guvernarea baronului Désider Bánffy, care a prezidat Consiliul de Miniştri timp de patru ani, din ianuarie 1895 până în februarie 1899, politica de maghiarizare prin violenţă a atins apogeul. Bánffy nu făcea nici un secret din principiile sale ultraşovine.

„Politica mea şovină, clama el, este o năzuinţă irezistibilă către un scop determinat şi către atingerea lui cu orice preţ. Acest scop este crearea unui stat unguresc unitar şi cu o singură limbă (Der Aufau des einheitlichen, einsprachigen ungarischen Staates).[821]

Acest program echivala pur şi simplu cu desfiinţarea naţiei române ca atare căci, prin esenţa sa, statul unitar exclude posibilitatea coexistenţei mai multor naţionalităţi.

Când un prim-ministru ungur proclama deschis un astfel de program de guvernare, lesne îşi închipuie oricine care erau metodele pentru înfăptuirea acestui program!

Alegerile electorale efectuate în timpul guvernării lui Bánffy au rămas de pomină, lăsând cu mult în urmă tot ce s-a înfăptuit pe tărâmul fraudelor şi al corupţiei politice în acest „paradis al corupţiei electorale".

Rezultatul acestei furii dezlănţuite împotriva naţionalităţilor s-a putut constata imediat după alegeri. Milioanele de nemaghiari locuind în Ungaria şi constituind 54% din întreaga populaţie au reuşit să trimită în Parlament un singur deputat.

De altfel, recrudescenţa prigoanei împotriva naţionalităţilor coincidea cu serbările milenarului instalării ungurilor în Europa Centrală, care au avut loc cu mare fast în 1896, prilej pentru manifestaţii zgomotoase în favoarea Ungariei milenare — stat unitar — şi împotriva milioanelor de nemaghiari.[822]

Acest mit al statului ungar unitar în cadrul Coroanei Sf. Ştefan, pe care ungurii l-au proiectat pe ecranul viitorului ca pe un ideal ce trebuie realizat, este cea mai absurdă idee care a putut vreodată să călăuzească acţiunile unui guvern.

Ungurii au găsit la venirea lor în Europa o seamă de naţiuni. Acestea s-au bucurat de o vitalitate atât de puternică, corespondenţa între pământul locuit de ele şi caracterul lor naţional era atât de intimă, încât ungurii nu au reuşit să-i asimileze prin deznaţionalizare.

A contribuit desigur la crearea prăpastiei între unguri şi popoarele nemaghiare şi concepţia exclusivistă de guvernare a maghiarilor: naţia — castă nobiliară — cu excluderea maselor fără blazon, adică a quasiunanimităţii românilor, slovacilor şi sârbilor. Cauza principală a neasimilării milioanelor de români, în ciuda unei dominaţii ungureşti milenare, rezidă, însă, în formidabila vitalitate a poporului născut din amestecul vigorii romane cu forţa poporului dac, complex mereu împrospătat în cursul veacurilor cu sângele viguros al barbarilor, care, pe măsură ce se aşezau în mijlocul maselor ţărăneşti daco-romane, erau asimilaţi de aceştia.

Nimic nu-i apropia pe români de unguri. Dimpotrivă, totul îi despărţea: de o parte, dulceaţa limbii latine, de alta, asprimea limbii fino-ugrice a ungurilor plină de asperităţile consoanelor duble (csopdes, scipked, szeg), limbă atât de diferenţiată de toate celelalte graiuri europene[823], de o parte caracterul mândru, orgolios (hautain) al rasei maghiare *(«les magyars ont rarement pratiqué la vertu de la modération»*, spune despre urmaşii lui Árpád Wickham Steed), de alta firea blândă şi atât de modestă a ţăranului român.

Contrastele acestea au săpat prăpastia între cele două naţiuni, pe care destinul le-a făcut să conlocuiască pe acelaşi pământ. Duritatea tratamentului la care au fost supuşi românii, din primele clipe ale invaziei, din partea castei nobiliare maghiare a lărgit într-atât prăpastia între cele două naţiuni, încât într-o zi s-a ajuns la situaţia ca nici o punte să nu mai poată fi aruncată deasupra ei pentru a-i apropia.

Ungurii socoteau că dacă vor înăspri la maximum duritatea tratamentului, vor reuşi să obţină în câteva decenii ceea ce n-au reuşit să realizeze în timpul unui mileniu de stăpânire violentă.

Greşeli capitale

Era o greşeală de perspectivă istorică. Această greşeală face parte din însăşi firea poporului unguresc. Unghiul pur obiectiv sub care ungurii îşi imaginează evoluţia istorică a fost admirabil caracterizat de Ed. de Laveleze în «La Revue des Deux Mondes» în 1866: „Maghiarii, spune el, nu zăresc decât ceea ce este conform cu dorinţele lor, pentru ceea ce contrariază aceste dorinţe ei sunt orbi".

Nimic mai greşit decât a-ţi închipui că ceea ce n-a putut să desăvârşească prin prigoană timp de 1.000 de ani „când românii au fost osândiţi să trăiască mai mult sub pământ" (expresia este a scriitorului ardelean Liviu Rebreanu), vei reuşi să înfăptuieşti într-un secol în care, în ciuda zidurilor chinezeşti ridicate de maghiari, lumina civilizaţiei pătrunsese până în satele cele mai îndepărtate ale Transilvaniei!

Toţi guvernanţii unguri au stăruit, însă, în această greşeală, susţinând că salvarea Ungariei este în funcţie directă de deznaţionalizarea naţionalităţilor nemaghiare. Aceasta era mentalitatea întregii clase suprapuse la sfârşitul veacului al XIX-lea şi ea a fost transmisă din generaţie în generaţie. Ardoarea şi zelul în punerea în aplicare a acestei metode echivala cu un certificat de patriotism.

Sacrificarea naţionalităţilor pe altarul mitului Coroanei Sf. Ştefan a fost principiul director al întregii politici interne ungureşti în cadrul Monarhiei dualiste. Diferenţa între moderaţi şi şovinişti era doar o simplă deosebire de metodă nu însă şi de program. Primii cereau ca sacrificarea naţionalităţilor să fie consimţită voluntar de acestea, cei din categoria a doua preconizau metoda violenţei. *«C'était la même Jeannette, mais autrement coiffée».*

Astfel, însuşi Coloman Szeli, a cărui guvernare în 1899 este un model de moderaţie, în comparaţie cu aceea precedentă a baronului Désider Bánffy, după ce se declară adeptul statului maghiar unitar, clamează cu tărie că *„ungurii nu vor admite niciodată ca să se facă din ţara lor o pseudoconfederaţie elveţiană, ei fiind decişi să lupte prin foc şi sabie contra unor asemenea tendinţe".*

Sub noul regim al „moderaţiunii", instaurat în 1899, românii neabstenţionişti dimpreună cu celelalte naţionalităţi nemaghiare reuşesc să trimită în 1901 un număr de 5 deputaţi!... [824]

Românii reintră în arena politică

Anul 1905 este un an de o importanţă covârşitoare pentru evoluţia politică a românilor transilvăneni. Într-adevăr, după ce au dus o politică stearpă de pasivitate şi abstenţiune, echivalând într-un regim autocrat şi despotic cu autodesfiinţarea politică, românii se hotărăsc să reintre în arena politică[825], alături de celelalte naţionalităţi persecutate, sârbii şi slovacii, pentru a face să triumfe ideea de libertate şi de egalitate. Lupta cot la cot cu sârbii şi slovacii era, după un deceniu, aplicarea pe teren a alianţei încheiate în 1859 între cele trei naţionalităţi oprimate, precursoarea Micii Antante de mai târziu.[826]

Lupta avea să fie dintre cele mai dificile, deoarece ungurii erau hotărâţi să realizeze în practică „himera Statului unitar exclusiv maghiar", după cum o numeşte prinţul Valentin Bibescu[827], acest ideal iraţional şi ilogic al ungurilor.

Maghiarizarea prin violenţă

Parlamentul din Budapesta votează maghiarizarea numelor oraşelor şi satelor transilvănene[828]; el ia măsuri pentru maghiarizarea în masă a numelor româneşti de familie.[829] Staţiile de cale ferată purtând vechi nume româneşti sunt botezate cu numiri exclusiv maghiare. Toate acestea pentru a da ţinuturilor locuite de români un climat eminamente unguresc.

Regimul presei se înăspreşte. Ziarele româneşti sunt interzise de a fi difuzate. Nici o gazetă nu poate apărea fără o prealabilă cauţiune. Cine îndrăzneşte să discute un simplu proiect de lege şi să ia atitudine împotriva lui este sancţionat (cazul editorului Branik din Ujvidék). Cine se încumetă să afirme că o lege specială derogă de la principiile stabilite de legea naţionalităţilor este pur şi simplu întemniţat (cazul a trei editori români condamnaţi: doi, la câte 18 luni închisoare şi unul la 10 luni, pentru faptul de a fi criticat faimoasa lege Apponyi, prin care se maghiariza aproape complet învăţământul şcolar).[830]

Orice articol în favoarea naţionalităţilor asuprite era taxat drept „excitare împotriva naţiei ungare" şi autorul era pedepsit cu închisoare şi amenzi însemnate.

„Persecuţia, spunea Seton-Watson în 1907, a fost împinsă până la atari limite, încât găseşti cu greu un singur ziarist român scriind la un ziar politic, care să nu fi fost în închisoare pentru vreun delict politic"![831]

Dreptul de reuniune şi de asociaţiune era atât de îngrădit în practică, în dispreţul unor dispoziţii legale liberale înmormântate în arhivele colecţiilor de legi, încât el devenise aproape inexistent în fapt. Adunările trebuiau declarate în prealabil şi în urmă autorizate. Un ofiţer de poliţie ungur asista la toate reuniunile şi avea dreptul să dizolve în orice moment adunarea. Se interziceau întrunirile pentru cele mai puerile motive de formă. Astfel, într-un moment în care se agita chestiunea sufragiului universal, românilor le-a fost interzisă o adunare având înscrisă această chestiune pe ordinea de zi, pentru motivul că nu s-a specificat în mod expres de către organizatorii întrunirii dacă este vorba de discuţia sufragiului universal... în Ungaria sau în altă ţară!

Cuvântătorilor le erau interzise până şi unele expresii. Astfel, cuvântul „slovac" trebuia să fie exclus din toate cuvântările.[832] Puteai deci asista la spectacolul divertisment al unei cuvântări ţinută într-o sală ticsită de slovaci, în care revendicau drepturi pentru... „chinezii" din Ungaria!!

Teroarea electorală din ziua în care naţionalităţile au adoptat activismul politic a întrecut însă în violenţă toate celelalte prigoniri. Este suficient să menţionăm că votul era public, pentru a ne face o idee precisă despre felul în care se desfăşurau alegerile.

Teroarea alterna cu corupţia, corupţia cu falsurile şi acestea din urmă cu fraudele. Arestările în masă ale ţăranilor români şi slovaci erau lucru curent în epoca alegerilor. Au fost şi cazuri în care s-au comis asasinate în masă asupra alegătorilor nemaghiari.

Când un englez, sobru prin excelenţă în alegerea expresiilor sale, califică în 1907 Ungaria drept „Paradisul corupţiei electorale", uşor ne putem imagina care era aspectul perioadelor electorale în Ungaria sub semnul deznaţionalizării cu orice preţ.[833]

Toate protestele românilor — căci aceasta era singura armă de care dispunea românismul din Transilvania împotriva campaniei din ce în ce mai furibunde de maghiarizare — rămăseseră absolut fără nici un efect ca şi, de altfel, protestele înaintaşilor lor în contra metodelor similare din trecut.

Abia atunci şi-au dat seama fruntaşii românilor cât a pierdut cauza naţională românească din Ungaria, prin adoptarea principiilor de pasivitate politică.

În 1905, românii se hotărăsc să părăsească politica stearpă de abstenţiune, care echivala într-un regim autocrat şi despotic cu autodesfiinţarea politică, şi reintră în arena politică alături de celelalte naţii persecutate, sârbii şi slovacii, pentru a face să triumfe ideea de libertate şi de egalitate naţională.

După 35 de ani de experienţe dezastruoase pentru cauza românismului ardelean, se revenea în cele din urmă la principiile atât de sănătoase, formulate odinioară de marele patriot Şaguna.

Planurile secrete ale şoviniştilor

Adepţii maghiarizării forţate erau însă cu totul nemulţumiţi de rezultatele pe care le realizaseră ungurii în Transilvania în cursul celor 4 decenii de guvernare despotică.

Românii se menţineau ferm pe poziţii în ciuda înăspririi măsurilor de deznaţionalizare. Guvernele de la Budapesta începuseră a fi îngrijorate. Se părea că scriitorul Gusztáv Beksics avusese dreptate când scria, în 1883, că minoritatea maghiară din Transilvania este în aşa inferioritate faţă de elementul românesc „încât este incapabilă să spargă zidul de neînvins al românilor”.[834]

Atunci se iviră primele planuri, destinate a da problemei româneşti o soluţie radicală.[835] Cel mai interesant este desigur acela publicat de Antál Huszár în 1907 şi intitulat „Românii din Ungaria”. Lucrarea a fost tipărită pe cheltuiala guvernului ungar şi — amănunt preţios — ea era destinată a fi folosită „în chip confidenţial numai de unii dintre membrii Guvernului unguresc”.[836]

Toate aceste măsuri de prevedere cu privire la eventuala dezvăluire a conţinutului cărţii sunt justificate prin caracterul radical al măsurilor de deznaţionalizare propuse de autor. Nici unul din compartimentele vieţii româneşti ardelene nu era trecut cu vederea. Pentru fiecare redută a rezistenţei româneşti erau preconizate mijloacele de distrugere cele mai adecvate, recte cele mai dure.

Autonomia Bisericii Ortodoxe româneşti era până atunci o citadelă inexpugnabilă, de care se loveau mereu atacurile înverşunate ale maghiarilor. Autorul, în faţa acestei situaţii, preconiza pur şi simplu distrugerea acestei autonomii şi abrogarea statutului ei organic. Biserica greco-catolică era o manifestare a unei concepţii separatiste româneşti, deci un obstacol în calea unităţii Statului maghiar. Autorul planului de maghiarizare totală şi rapidă propunea guvernului încorporarea ei în biserica catolică, ceea ce echivala în fapt cu suprimarea greco-catolicismului.

Huszár Antál recomanda în mod confidenţial miniştrilor unguri şi alte măsuri tot atât de... inofensive, ca: maghiarizarea tuturor şcolilor româneşti, agravarea pedepselor ce urmau a fi aplicate ziariştilor români care nu scriau pe placul guvernului; Antál îi sfătuia în acelaşi timp pe miniştri să dispună ca ziariştii români condamnaţi pentru delicte de presă să execute pedepsele în închisorile criminale şi nu în acelea politice. Totodată, autorul planului de deznaţionalizare preconiza un control sever al tuturor asociaţiunilor culturale româneşti ce reuşiseră să se menţină, în ciuda teroarei exercitate împotriva membrilor lor, desfiinţarea societăţii culturale „Astra”, colonizarea Transilvaniei cu elemente etnice maghiare şi multe alte măsuri similare.

Acesta era fericitul regim sub care trăiau românii în Ungaria la începutul acestui veac şi acestea erau perspectivele existenţei ce le era hărăzită în viitor.

În acest timp, propaganda maghiară în străinătate făcea eforturi disperate pentru a convinge Apusul de bunul tratament la care era supusă naţionalitatea română în „raiul naţionalităţilor” care se chema Ungaria.

Domnul Dionisie de Pazmandy, de pildă, avea curajul de a scrie la sfârşitul secolului trecut în ziarul «L'Indépendence Belge» din Bruxelles, că „nimeni nu caută în Ungaria să stânjenească dezvoltarea intelectuală şi materială a românilor, nici să le răpească limba, obiceiurile şi celelalte atribute naţionale”.[837]

Toate aceste încercări de a denatura adevărul au rămas de data aceasta fără rezultat, asociaţiunile româneşti din străinătate având grija de a prezenta Apusului aspectul real al problemei.

Bjørnstjerne Bjørnson şi problema românilor transilvăneni

Aşa se explică de ce marele scriitor norvegian Bjørnstjerne Bjørnson a refuzat invitaţia pe care i-a făcut-o Comitetul unguresc, organizator al Congresului Interparlamentar care a avut loc la Budapesta în 1907, de a participa la acest Congres şi tonul violent al scrisorii pe care a adresat-o ungurilor cu acest prilej.

„În tinereţea mea, scrie ilustrul scriitor norvegian, am iubit şi am admirat mult poporul maghiar, atunci când a fost oprimat şi vărsa lacrimi amare. Dar, mai târziu, când l-am studiat mai îndeaproape şi când m-am convins de nedreptăţile pe care le comite faţă de celelalte naţionalităţi care locuiesc cu el în Ungaria, am început să detest şovinismul lui. Sunt convins că în afara Ungariei nu mai există nimeni care să nu aibă aceleaşi simţăminte şi credeţi-mă că aceste injustiţii vor duce, mai devreme sau mai târziu, Ungaria la pieire”.[838]

Pentru ce luptă românii?

În dispreţul tuturor sfaturilor de moderaţiune pe care le primeau mereu din partea celor mai ilustre personalităţi europene, ungurii continuau să înăsprească regimul naţionalităţilor, având o singură ţintă: *unificarea prin maghiarizare.*

Contele Ştefan Bethlen, despre care prof. Silviu Dragomir spune că era în fruntea mişcării destinate să paralizeze viaţa culturală şi economică a Transilvaniei, clama în 1907: „Acum ori niciodată”[839], iar Désider Bánffy, în acelaşi an, respingea orice idee de compromis, împotrivindu-se oricărei soluţii tranzacţionale în chestiunea naţionalităţilor.

„Noi vrem, scria el, un stat maghiar naţional şi unitar, pe când ele (naţionalităţile) voiesc un stat poliglot, cu drepturi egale pentru toate naţionalităţile”.[840]

Este interesant de subliniat în această frază, scrisă de unul dintre cei mai înverşunaţi partizani ai maghiarizării prin violenţă, deci — după concepţia ungară unul dintre cei mai mari patrioţi — ţelul pe care-l revendicau naţionalităţile din Ungaria: drepturi egale într-un stat în care să se respecte limba fiecărei naţionalităţi.

Unde este deci buna credinţă a acelor care susţin că românii din Transilvania luptau să producă dezagregarea monarhiei dualiste austro-ungare, tinzând la o Daco-Românie, în limitele Daciei străvechi?!

Este incontestabil că şi de o parte şi de alta a Arcului Carpatic, în sufletul fiecărui român exista credinţa în împlinirea destinului românesc — UNIREA; — realizarea, însă, a acestei speranţe era un ideal atât de îndepărtat, încât el sălăşluia în străfundurile sufleteşti, în forme foarte vagi. Era un ideal asemănător aceluia pe care fiecare om civilizat îl poartă în sufletul său şi conform căruia, mai devreme sau mai târziu, războiul dintre popoare va înceta de a mai fi un mijloc de soluţionare a diferendelor dintre naţiuni. Fiecare poartă în el în stare latentă această speranţă, pe care numai conducătorii conştienţi de menirea lor o vor situa într-o zi pe făgaşul realizării.

Destinul românilor a vrut ca idealul milenar să se împlinească în 1918.

Până atunci, însă, lupta românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor avea un singur ţel; să menţină nealterată fiinţa românismului, rezistând cu toată energia împotriva furiei maghiarizării.

Încordarea între cele două tabere care se găseau faţă în faţă, într-o adversitate provocată de greşelile capitale ale conducerii politice maghiare, devenea din zi în zi mai aprigă. Era încleştarea uriaşă a două naţii, din care una făcea un efort suprem — unic în analele istoriei — pentru a rezista presiunii de deznaţionalizare, iar a doua se străduia din răsputeri să anihileze această rezistenţă, pentru a o zdrobi în urmă.

Dacă privim lucrurile sub acest aspect, — şi este singurul pe care îl impune realitatea faptelor — atunci lupta românilor transilvăneni, la care se adăugau din timp în timp şi strădaniile pentru susţinerea cauzei româneşti de dincolo de Carpaţi a românilor liberi din Regat, se integrează perfect în marea lege a naturii: *The struggle for life* — lupta pentru viaţă — dictată aici de imperativul celei mai profunde legi umane, instinctul de conservare.

Marele om de stat român Take Ionescu a sintetizat în chip admirabil aceste aspiraţii către libertate şi egalitate naţională ale românilor transilvăneni, într-o convorbire pe care a avut-o cu un ziarist englez în 1909.

„Dacă aş crede — spunea el — că maghiarizarea ar putea să reuşească, ar trebui să mă retrag din viaţa publică, căci în cazul acesta ar fi inutil să mai rezistăm şi aici în Regat”... „în acest caz, îşi termina Take Ionescu declaraţiile, n-am mai avea viitor!”, frază în care era conţinută întreaga tragedie a soartei ce le era hărăzită românilor din Transilvania, dacă ofensiva de maghiarizare ar fi fost încununată de succes.

Constituie oare, aceste aspiraţii la o viaţă naţională o formă a iredentismului, ori a imperialismului românesc? Desigur că nu! Ele constituiau cea mai firească şi mai elementară năzuinţă pe care o poate nutri un om într-o lume civilizată.

Acelaşi om de stat român reproduce în „Amintirile” sale *(Souvenirs* — Paris, 1915) o convorbire pe care a avut-o cu Bánffy la sfârşitul secolului trecut, cu ocazia trecerii sale prin Budapesta. O redăm în liniile ei esenţiale.

— *Take Ionescu:* „Pentru ce, ca vecini, n-am găsi un *modus vivendi?* Situaţia pe care aţi creat-o românilor din Ungaria este intolerabilă. Deşi n-am nici un mandat, nu văd pentru ce, de exemplu, n-aţi face o înţelegere ca aceea pe care aţi făcut-o cu saşii din Ardeal, punând măcar şcolile, bisericile şi câteva circumscripţii electorale la adăpost de persecuţii şi violenţe.

— *Désider Bánffy:* „Asta niciodată. Pericolul nu-i acelaşi. Saşii sunt numai 230.000, — şi se găsesc la 1.000 km de Germania. Pe când românii sunt 3 milioane şi jumătate şi se găsesc în continuitate geografică cu românii din regat. Asta niciodată!”[841]

Înţelegerea între vecini, propunerile pentru crearea unui *modus vivendi* între Ungaria şi România, revendicările atât de legitime şi de minime în acelaşi timp, pentru punerea la adăpost de persecuţii şi violenţe ale şcolii şi bisericii româneşti din Ardeal constituie oare, toate acestea, manifestări împotriva securităţii Austro-Ungariei, constituie ele acţiuni iredentiste, amestec în treburile interne ale monarhiei habsburgice sau manifestări ale unor tendinţe imperialiste? Nimic din toate acestea.

Românii din Ardeal cereau doar dreptul la o viaţă naţională liberă, iar fraţii lor de dincoace de Carpaţi îi susţineau în lupta lor, cu rezerva impusă de imperativul relaţiilor diplomatice dintre state. Câteodată chiar această rezervă a guvernelor din Bucureşti atingea unele limite care indispuneau în mod vădit opinia publică din România. De pildă, pentru a complace guvernului ungar, Dimitrie Sturdza conferă fanaticului maghiarizant Sándor Iezensky din Ministerul Instrucţiunii Publice din Ungaria, pe care Constantin Xeni îl califică drept „omul cel mai detestat de şcolile româneşti din Ardeal", decoraţia Coroana României. [842]

Aspiraţiile imperialiste găseau dimpotrivă adepţi entuziaşti în rândurile din ce în ce mai compacte ale şoviniştilor unguri.

Marele ziarist Eugen Rákosi, redactor şef al cotidianului „Budapesti Hírlap", scria cu pasiune despre o Ungarie cuprinzând între graniţele ei 30 milioane unguri. [843]

„Ungaria celor 30 milioane unguri!" — himera maghiarizaţilor (à outrance!).

Când asemenea visuri erau zămislite de o naţie care număra între 7 şi 8 milioane de unguri — dintre care foarte mulţi evrei şi mai mulţi încă străini maghiarizaţi — cum să caracterizăm, altfel decât drept imperialiste, asemenea năzuinţe?!

Această pasiune a grandorii nemăsurate, iată unul din factorii de căpetenie care se află la baza prăbuşirii statului ungar şi a destrămării monarhiei habsburgice: ACEST IMENS COLOS CU PICIOARELE DE LUT.

Cât de modeste ne apar, în lumina celor de mai sus, aspiraţiile românilor ardeleni. Împlinirea idealului milenar românesc, *unirea tuturor românilor,* fiind situată la întretăieri de vis şi de speranţe, transilvănenii îşi făureau idealuri mai apropiate, mai modeste şi mai lesne realizabile. Ei nu luptau decât pentru întronarea unei ordini legale şi pentru asigurarea — în cadrul monarhiei dualiste — a unei vieţi libere naţionale.

Pare astăzi aproape incomprehensibil cum au putut ungurii să le refuze românilor şi celorlalte naţionalităţi conlocuitoare împlinirea acestui minim de revendicări. Într-o epocă în care viaţa naţională luase avânturi nebănuite în apusul Europei, atitudinea ungurilor faţă de naţionalităţile din Ungaria în general şi a românilor transilvăneni în particular, se situa pentru cetăţeanul liber din Occident în domeniul ireal.

Bazaţi pe imposibilitatea Occidentului de a crede în realitatea prigoanei exercitate împotriva românilor ardeleni, ungurii, cu un cinism demn de noţiunea peiorativă a cuvântului Propagandă, au putut să convingă anumite cercuri din străinătate de absurditatea protestelor româneşti „într-o ţară cu legi tot atât de liberale (sic) ca şi acelea ale Statelor Unite şi ale Angliei".

Dibaci în mânuirea argumentelor propagandistice, ungurii exploatau buna credinţă a cercurilor intelectuale din Apus — incomplet şi câteodată chiar rău informate asupra stărilor de fapt din Europa Centrală — după cum prin ventilarea în faţa lui Franz Iosif a pericolului Daco-României, reuşiseră să-l câştige pe împărat cu totul de partea lor în problema românilor din Transilvania.

O dată mai mult, ei deplasaseră problema de pe terenul responsabilităţii maghiare pe acela, imaginar, al unui vast complot pus la cale de români pentru detronarea monarhiei dualiste. Era sistemul tradiţional al ungurilor de a prezenta în străinătate stările de fapt din Ungaria. Scriitorul american Charles Upson Clark în lucrarea sa *Greater Roumania,* apărută la New York în 1922, spune în această privinţă ca „sistemul tipic al ungurilor era să convingă străinătatea că, în toate, românii erau vinovaţi". [844]

Planul federalist al lui Aurel Popovici

România se străduia din răsputeri să facă o politică de apropiere de Austro-Ungaria, singura în măsură de a-i asigura în acea vreme consolidarea statală în plină devenire. Cea mai bună dovadă a intenţiilor paşnice pe care le nutreau românii faţă de Austro-Ungaria este faimosul plan lansat în 1906 de românul transilvănean Aurel Popovici şi care trebuie să fie considerat ca o ilustrare a concepţiei politice a păturii superioare româneşti din Transilvania.

În lucrarea sa intitulată *Die Vereinigten Staaten von Gross-Öesterreich,* apărută la Leipzig, Aurel Popovici preconiza transformarea monarhiei dualiste austro-ungare într-un stat federal şi el afirma că această schimbare este singura care ar putea să salveze de la pieire vasta monarhie.[845]

„Statele Unite ale Marii Austrii" urmau să cuprindă un număr de 15 teritorii naţionale, având un Parlament Federal, o armată comună, uniuni vamale între diferitele teritorii componente, iar ca limbă oficială — *lingua franca* — autorul preconiza întrebuinţarea limbii germane.

Teritoriul naţional românesc din acest stat federativ central european urma să cuprindă pe toţi românii din Transilvania propriu-zisă, din Ungaria şi Bucovina.

Lucrarea stârni, după cum era de aşteptat, un interes imens în întreaga Europă.

Karl Renner, care avea să devină într-o zi cancelar al Republicii Austriece, şi mai târziu preşedintele celui din urmă parlament austriac, scria următoarele cu ocazia apariţiei planului Marii Austrii Federale:

„Cartea face dovadă suficientă că naţionalităţile din Ungaria nu sunt alcătuite din nişte bieţi barbari inculţi, cum ar vrea să ni-i înfăţişeze maghiarii".

Un motiv în plus pentru ca ungurii să interzică lucrarea lui Aurel Popovici pe teritoriul Ungariei.[846]

Se pare că concepţia federalistă a lui Aurel Popovici nu era deloc străină de planurile de viitor ale arhiducelui Franz Ferdinand. Acesta cunoştea teroarea pe care o exercitau maghiarii în teritoriile româneşti, controlate de ei în mod exclusiv din ziua inaugurării sistemului dualist şi dorea o îmbunătăţire a soartei românilor transilvăneni, spre deosebire de unchiul său, Franz Iosif, pe care intrigile ungureşti îl făcuseră să fie cu totul indiferent faţă de suferinţele românilor, „supuşii săi credincioşi".

Nu o dată, arhiducele Franz Ferdinand îşi exprimase indignarea faţă de metodele despotice de guvernământ ale ungurilor şi într-o zi el nu-şi putu reţine un strigăt de revoltă, exclamând: *„Ungurii au comis o lipsă de tact venind în Europa"*.

Dacă în lumina ultimelor cărţi apărute cu privire la Franz Ferdinand este exagerat de a se afirma că arhiducele nutrea o simpatie excepţională faţă de români, nu este însă defel exagerat a declara că pentru unguri moştenitorul tronului nutrea o adevărată antipatie, provocată de ambiţia nemăsurată a acestora din urmă. Moartea tragică a arhiducelui nu numai că nu i-a afectat pe unguri, dar i-a făcut să răsufle uşuraţi.[847]

Constantin Xeni, biograful şi amicul intim al lui Take Ionescu, în lucrarea sa despre marele om politic român, scrie: „Războinicii austro-ungari profitară de atentatul de la Sarajevo, cu o bucurie macabră".[848]

Este absolut sigur că prin federalizarea Austriei, Franz Ferdinand nu urmărea atât consolidarea poziţiei diferitelor naţiuni din monarhia poli-naţională, cât aceea a „Coroanei Habsburgilor". Interesele românilor concordau însă, de această dată, cu acelea ale Coroanei imperiale. Era deci firesc ca viitorul împărat să le susţină cu căldură, luând poziţie fermă împotriva ungurilor, adversari atât ai unei monarhii puternice, cât şi ai unei naţionalităţi româneşti de sine stătătoare. Pentru unguri, într-adevăr, Statul Federal al Marii Austrii însemna sfârşitul visului imperialist al Ungariei de treizeci de milioane unguri, după cum el trebuia să însemne sfârşitul milenarelor privilegii, create prin uzurpare şi menţinute prin cea mai înverşunată teroare.

Intoleranţa ungară, cauza primordială a prăbuşirii monarhiei dualiste

Planul federalist din 1906 a eşuat din cauza împotrivirilor maghiare. Nu este hazardat de a afirma azi, că dacă în 1906 ambiţiile nemăsurate ale ungurilor n-ar fi pus stavilă reorganizării monarhiei dunărene pe baze federaliste, istoria Europei n-ar fi cunoscut grozăviile războiului din 1914 şi deci nici pe acele ale războiului din 1939, consecinţă implacabilă a primului război mondial.

Oamenii politici clarvăzători, publicişti şi ziarişti cu renume mondial au fost unanimi în a recunoaşte că politica intolerantă a ungurilor faţă de naţionalităţi a produs în centrul Europei un focar de nelinişti şi tulburări, extrem de periculos pentru pacea întregului continent.

Încă din 1890 lordul Fitzmaurice atrăsese atenţia guvernanţilor de la Budapesta, într-o serie de articole publicate în „Pall Mall Gazette" din Londra, asupra consecinţelor incalculabile, şi chiar fatale, pe care putea să le aibă pentru Imperiul Austro-Ungar atitudinea provocatorie a ungurilor faţă de toate naţionalităţile din Ungaria în general şi faţă de românii

transilvăneni, în special.

Wickham Steed merge mai departe încă şi consideră politica de opresiune ungurească faţă de naţionalităţile conlocuitoare drept una dintre cauzele principale generatoare ale războiului mondial.[849]

Pe de altă parte, C. Xeni declara că de fapt conducătorii politicii maghiare din 1914, în frunte cu primul ministru ungur, contele Ştefan Tisza, vedeau în dezlănţuirea războiului salvarea maghiarismului.[850]

Greşeală de perspectivă, care trebuia să fie fatală atât pentru dubla monarhie cât şi pentru visul de mărire incomensurabilă al ungurilor.

Mai posedăm încă, în afară de nenumăratele mărturii străine, şi o preţioasă mărturie ungară. Diplomatul ungur, baronul J. de Szilassy, în lucrarea sa *Der Untergang der Donau-Monarchie,* apărută după război, la Berlin, scrie textual:

„Cauza care a provocat prăbuşirea monarhiei trebuie căutată nu numai în politica ei generală, dar de asemenea în politica Ungariei, care a făcut imposibil sistemul guvernământului federal, împiedicând în acelaşi timp perfecţionarea acestui sistem în statele austriece".[851]

Acest scriitor ungur este unul dintre puţinii care au recunoscut greşelile săvârşite de guvernanţii ţării sale în trecut. „Nenorocirea ungară, spune el, a început în ziua în care a fost introdus dualismul austro-ungar. Dualismul a fost o anomalie şi el a înseninat dominaţia ungară şi germană (ceea ce contrazice faimoasa teorie a antigermanismului habsburgic din *Mein Kampf)* asupra celorlalte popoare ale monarhiei, stare de lucruri pe care civilizaţia timpurilor noastre nu o putea tolera".[852] Şi baronul Szilassy continuă: „La adăpostul armatei comune, Ungaria, sau mai bine zis magnaţii unguri, stăpânii ei, au pus în practică maghiarizarea naţionalităţilor, crezând că ceea ce este imposibil în lumea întreagă s-ar putea înfăptui la Budapesta". *„Noi, ungurii,* continuă el, *n-am vrut să învăţăm nimic, n-am vrut să ţinem seama de faptul că Ungaria orientală era locuită de români, şi mai mult, deci, că aceştia constituiau majoritatea.* În 1864, Austria acordase românilor autonomia naţională. Trei ani după aceea Ungaria a violat această autonomie. O ASTFEL DE TORTURĂ A UNUI POPOR ÎN SEC. AL XX-LEA ERA PUR ŞI SIMPLU INTOLERABILĂ. Sistemul federal era singurul care ar fi putut împiedica catastrofa. Totuşi Ungaria nu l-a vrut".[853]

Baronul Szilassy nu este, de altfel, singurul om politic UNGUR care a recunoscut *coram populo* vinovăţia maghiară în destrămarea Ungariei şi care a ţintuit la stâlpul infamiei metodele barbare care au caracterizat guvernarea ungară în primul deceniu al sec. al XX-lea.

Contele Ştefan Bethlen însuşi face *mea culpa,* renegându-şi astfel trecutul de intransigenţă şovină. „Dacă, începând din 1867, am fi recurs, spune el în 1932, la o sutime măcar din lupta compatibilă cu ordinea corectă, cu tratamentul egal, în cazul acesta în 1914 problema naţionalităţilor în esenţa ei ar fi fost rezolvată".[854]

Ce dovadă mai concludentă despre tratamentul inuman la care au fost supuşi românii în Ungaria veacului al XX-lea, decât această recunoaştere formală a înşişi acelora care erau în fruntea mişcării de asuprire?

Înţelegem că mulţi dintre oamenii politici unguri contemporani şi unii dintre istoricii maghiari să nu aibă curajul de a înfiera în faţa opiniei publice mondiale actele guvernelor din trecut. Înţelegem tăcerea lor asupra acestei chestiuni. Orgoliul maghiar depăşeşte cu mult obiectivitatea ce se impune unei opere istorice. Ceea ce nu înţelegem însă este curajul de a justifica astăzi politica de maghiarizare prin violenţă, care a stârnit valurile de indignare ale întregii lumi civilizate. Este desigur foarte greu a pretinde unui scriitor ungur contemporan să aibă curajul de a înfiera, în faţa opiniei publice mondiale, politica de sinucidere a guvernelor maghiare din trecut.

Înţelegem tăcerea multora dintre istoricii unguri asupra conflictului dintre naţionalităţile din Ungaria şi naţia maghiară. Ceea ce nu înţelegem însă, este atitudinea unora dintre istoricii unguri care îşi fac un titlu de glorie din pretinsa lor obiectivitate şi care caută să justifice politica de maghiarizare forţată pe care întreaga opinie publică a lumii civilizate a înfierat-o în curs de decenii.

Profesorul Domanovszky şi problema Transilvaniei

Astfel, profesorul Alexandru Domanovszky de la Universitatea din Budapesta, într-o lucrare recentă în care polemizează cu ilustrul savant român Nicolae Iorga, după ce ne dă o dovadă amplă de obiectivitate care-l animă atribuind marelui istoric român — a cărui erudiţie

s-a impus respectului tuturor oamenilor de ştiinţă din lume — epitetele de „fals istoric cu capricii de autor de teatru", „jongleur" şi „mistificator", trecând la analiza tendinţei maghiarizante a înaintaşilor lui, încearcă s-o justifice prin „ideologia drepturilor omeneşti", care „începând de la Revoluţia Franceză a provocat dispariţia particularismelor tuturor evoluţiilor de interes local". [855]

„Ungurii, spune profesorul Domanovszky, au căutat să rezolve problemele politice în spiritul noilor idei care în Franţa, după ce au măturat rezultatele evoluţiilor particulariste, au izbutit să creeze unitatea ţării; naţionalităţile dimpotrivă s-au străduit să facă să li se recunoască exigenţele lor şi viaţa lor naţională, conform vechiului lor particularism". [856]

Ne-am afla deci, după afirmaţiile istoricului ungur, în faţa unui conflict între principiul unităţii, reprezentat prin naţia ungară şi cel al particularismelor diferitelor naţiuni conlocuitoare, conflict care în Franţa a luat sfârşit prin triumful Franţei unitare asupra provinciilor componente.

Nu ştim de ce profesorul budapestan atribuie revoluţiei franceze rolul de unificator al Franţei, unificarea — după umilele noastre cunoştinţe istorice — fiind fapt îndeplinit cu mult înainte de izbucnirea marii revoluţii franceze. Dar aceasta este o chestiune străină de lucrarea noastră.

Ceea ce ştim însă cu preciziune este lipsa completă de corespondenţă între lupta violentă dusă de maghiarism împotriva naţiunilor locuind pe teritoriul Ungariei şi între sforţările de unificare din Franţa. În Franţa, evoluţia particularismelor a fost canalizată înspre unitate printr-un fenomen firesc. Particulele din „tot" au sacrificat pe altarul unităţii, care le lega, micile particularităţi, care le despărţeau.

Unitatea politică a Franţei este o împlinire aflată la capătul unui proces natural evolutiv. Pentru a ajunge însă la acest rezultat pozitiv a fost necesară preexistenţa — şi acest lucru esenţial d-l Domanovszky de la Universitatea din Budapesta îl omite cu bună ştiinţă — a unei unităţi naţionale, fără de care unitatea politică nu este decât un cuvânt fără sens.

Franţa unitară a fost creată pe fondul comun galoromano-franc. Acest fond comun a creat comunitate de amintiri şi de tradiţii, pe de o parte, comuniunea de aspiraţiuni, pe de altă parte, într-un cuvânt, naţia franceză.

Care este fondul comun care îi unea pe unguri de naţiile conlocuitoare? Care sunt tradiţiile şi aspiraţiile comune ungurilor şi românilor de pildă?

Pe francezul din sud îl unea aproape tot de cel din nord şi îl despărţea prea puţin de acesta din urmă. Pe românul din Transilvania îl despărţea absolut tot de maghiarul din acele regiuni, fără ca el să fie unit de acesta din urmă, într-o cât de mică măsură, prin însuşirile caracteristice a două naţiuni care tind să se contopească.

În regiunile carpatice exista, e adevărat, o unitate asemănătoare cu aceea care s-a realizat în Franţa. Această unitate este aceea a românilor de pe ambele versante ale Masivului Carpatic, care s-a impus întregii omeniri cu aceeaşi impetuozitate de care au dat dovadă francezii de la Oceanul Atlantic până la Munţii Jura şi din Bretania până la Marea Mediterană, atunci când sforţările lor au evoluat înspre unitate.

Ungurii au vrut să împiedice o unitate firească, care în mersul ei vijelios dărâmă orice obstacol, înlocuind-o cu creaţia artificială a imaginaţiei lor. Era fatal ca o asemenea încercare să eşueze în mod lamentabil, cu atât mai mult cu cât însuşi elementul centralizator era lipsit de forţa unităţii, fiind un conglomerat de naţii, a cărui sudură era formată nu din idealuri şi din amintiri, ci din interese materiale de castă.

Mărturie preţioasă în această privinţă ne oferă cartea sociologului ungur Joseph Diner-Dénes *(La Hongrie. Oligarchie. Nation. Peuple),* în care citim: „La unguri, ideea naţională are un înţeles cu totul special, ea excluzând cu desăvârşire masa populară, naţiunea fiind formată în mod exclusiv din oligarhie, iar interesele naţionale fiind simple interese de castă".

„De altfel, spune fostul ministru al Republicii Ungare, cei mai mulţi dintre oligarhi nici nu sunt de rasă maghiară, din vechea nobilime ungurească nemairămânând decât resturi. Nobilimea, spune Dénes, este formată din tot felul de naţii: huni, avari, slavi, iazigi, secui, franci, saxoni, valahi şi valoni şi numeroşi cavaleri străini rătăcitori veniţi odată cu regii Caselor străine. Toţi aceştia formau un ciudat amestec de rasă şi de limbă. Singurul element de legătură dintre ele îl constituia privilegiile." [857]

Învăţatul ungur Tibor Jóo, ocupându-se şi el de bazele structurale ale naţiei sale («Nouvelle revue de Hongrie») este silit, în faţa evidenţelor, să recunoască că naţia ungurească „nu este bazată nici pe legături de sânge şi nici pe legături etnice", conceptul de naţionalitate maghiară reducându-se la noţiunea de nobilime maghiară. *«La nation hongroise*

est l'ensemble des membres de la Sainte Couronne et ces membres sont la noblesse».

Prin însăşi natura lucrurilor, naţiile autohtone conlocuitoare cu ungurii pe teritoriul invadat de ei şi-au păstrat caracterul lor naţional particular, neintegrându-se naţiei dominante, căci caracterul social al noţiunii de naţionalitate ungară îi excludea de plano.

Statul ungar, după cele afirmate de d-l Tibor Jóo era anaţional, supra-naţional, cunoscând două categorii bine distincte: „privilegiaţii, care formau naţiunea şi clasa de jos (les roturiers), burghezii şi şerbii care nu sunt membrii naţiunii, dar care trăiesc o viaţă etnică autonomă".

Or, românii erau în quasiunanimitatea lor ţărani, reduşi în şerbie de nobilimea maghiară. Ei erau excluşi *ipso facto* de la privilegiile naţiei ungare. Deci, din primele timpuri, Ungaria, după însăşi mărturisirea învăţaţilor ei, era locuită de două categorii bine distincte: de o parte nobilimea, formată din cele mai variate tipuri etnice şi care constituia naţia, şi poporul, format din masele autohtone, cărora li se refuza naţionalitatea maghiară.

Această situaţiune s-a perpetuat de-a lungul secolelor, întărind în naţionalităţi conştiinţa lor naţională. O dată mai mult, trufia maghiară le-a fost fatală ungurilor. Când, mai târziu, ungurii s-au declarat gata să-i recunoască pe români drept maghiari, era prea târziu. Românii deveniseră conştienţi de nobila lor origine daco-romană şi luptau prin toate mijloacele împotriva tentativelor de a fi înglobaţi cu forţa în maghiarism.

Explicaţiile sincere ale d-lor Dénes şi Tibor Jóo vin să zdruncine din temelii şubredul eşafodaj construit ad-hoc de d-l Domanovszky. În faţa unor asemenea explicaţiuni categorice, problema luptei duse de unguri împotriva naţionalităţilor îmbracă cu totul alt aspect decât acela pe care caută să i-l imprime profesorii de la Budapesta.

Lupta, departe de a avea caracterul unei încleştări ideologice între unitatea pe cale de a se împlini şi componentele ei, îmbrăca un caracter cu totul materialist. Problema maghiarizării prin forţă era pur şi simplu o problemă de dominaţie politică.

Ungurii fac parte din categoria popoarelor cu „presiune demografică slabă şi mijlocie". [858] Pe teritoriul Transilvaniei, ei au întâlnit o populaţie românească, bucurându-se de o „suprapresiune demografică". Singura soluţie logică şi raţională a problemei era colaborarea pentru binele ambelor naţiuni conlocuitoare. Ungurii n-au înţeles însă că coopereze, ci au vrut să înglobeze în naţia lor, atât de redusă numericeşte, impunătoarea masă a milioanelor de români.

Dacă numărul puţin ridicat al maghiarilor ar fi găsit în forţa rasială o compensaţiune, desigur că raportul de forţe între elementul dominant unguresc şi cel aservit al minorităţilor n-ar fi fost atât de dezavantajos pentru unguri. *Elementul absorbant, însă, era format dintr-o masă eterogenă, pe câtă vreme acel ce urma să fie absorbit prin asimilare forţată era pur de orice amestec rasial tardiv.* Maghiarizarea forţată era deci contrară legilor naturii. Fruntaşii şovinismului maghiar aveau conştiinţa netă a acestui raport de forţe favorabil românilor transilvăneni, dar potrivit însuşirii lor de a lua dorinţele drept realităţi, sperau să producă o schimbare radicală a situaţiei, violentând conştiinţele.

Încă din 1859, colonelul austriac Jankovsky [859] preconiza unirea saxonilor cu maghiarii pentru înfrângerea „forţei brutale a românilor", iar în 1905, Endre Barabás, înverşunat maghiarizant, făcea să se profileze prin faţa ungurilor aspectul unei Transilvanii în care românii aveau să cucerească într-o zi puterea. „Nu este decât o chestiune de timp", scria el denunţând forţa crescândă a masei româneşti din Transilvania. [860] În 1913, fostul premier Coloman Szell era şi mai categoric încă, afirmând la Cluj: „Ungurii au pierdut Transilvania!" [861]

În loc să slăbească, persecuţiile au întărit forţa de rezistenţă a românismului, solidaritatea naţională călindu-se sub văpaia asupririlor.

Însuşi profesorul Domanovszky recunoaşte, după încercările sale infructuoase de a justifica acţiunea de maghiarizare, că tot mai bună ar fi fost calea pe care au ocolit-o înaintaşii săi şi anume „aceea a respectului fiinţei naţionale a tuturor popoarelor locuind în Ungaria".

„Trebuie să mărturisim, spune el, că recunoaşterea vechilor privilegii particulare ar fi servit mai bine cauza înţelegerii cu naţionalităţile".

Legea Apponyi

Istoricul ungur se gândeşte desigur la furibunda campania de deznaţionalizare de la începutul secolului nostru, care a culminat prin faimoasa lege Apponyi, destinată, în intenţia legiuitorului din 1907, să sfărâme cca mai puternică redută a rezistenţei românilor din Transilvania: şcoala.

Popor de ţărani, românii îşi păstrau fiinţa lor naţională prin menţinerea limbii materne. Şcoala primară constituia armătura întregii vieţi naţionale româneşti, pe care se sprijinea întreg viitorul neamului românesc din Ardeal.

Şcolile superioare puteau fi maghiarizate; atâta timp însă cât fundamentul vieţii româneşti — şcoala primară — era românesc, nu era nici un pericol de subminare a fiinţei ei naţionale.

Contele Albert Apponyi, ministrul Instrucţiunii Publice în 1907, în dispreţul legilor existente care proclamau dreptul pentru naţionalităţi de a se instrui în limba lor maternă, printr-o serie de măsuri care provocaseră indignarea lumii civilizate — şi în care nu ştii ce să deteşti mai întâi, intenţia de a deznaţionaliza sau perfidia metodelor întrebuinţate pentru a masca veritabilul caracter al dispoziţiilor maghiarizante — a hotărât obligativitatea studiului limbii maghiare în şcolile primare româneşti.[862]

Limba română, limbă romanică, este profund deosebită de limba ungară, care aparţine celui mai restrâns grup de limbi indo-europene, aşa-numitul grup fino-ugric, din care fac parte doar limbile maghiară, finică, estoniană şi laponă.

Nu există în ambele limbi nici un punct comun care să servească drept sprijin pentru uşurinţa studiului limbii celeilalte naţiuni. Ele sunt diametral opuse una alteia. Spre deosebire însă de limba maghiară, aspră şi prezentând sonorităţi dure, consecinţa unor însuşiri de consoane, limba română este o limbă cristalină, în care vocalele dau vorbirii graţie desăvârşită şi luminozităţi mediteraneene.

Am vorbit cu zeci de tineri ţărani români refugiaţi din Transilvania în urma Diktatului de la Viena din 1940. Originari din regiunile în care maghiarismul s-a infiltrat în oarecare măsură în curs de secole, aceşti români n-au reuşit totuşi să înveţe a pronunţa corect o singură frază unguerească, deşi veneau în contact permanent cu ungurii, şi aceasta din cauza asperităţii limbii ungare.

Or, a obliga în asemenea condiţiuni un copil român să înveţe ungureşte, ba mai mult încă, a-l obliga pe învăţător ca să-l înveţe pe copil în aşa măsură limba ungară, încât la absolvirea a patru clase primare să poată să se exprime „în mod inteligibil, oral şi prin scris” (art. 19 din legea Apponyi)[863], însemna pur şi simplu a transforma şcoala românească într-o şcoală ungară, căci, pentru a se conforma legii, învăţătorii trebuiau să predea limba maghiară aproape în tot timpul orelor de clasă, materiile de predat în româneşte fiind astfel cu totul înăbuşite.

Art. 12 din lege prevedea că guvernul are facultatea de a suprima orice şcoală românească, pentru simplul motiv că acest lucru era reclamat de „interese superioare de stat”.[864] Hotărârea ministrului de resort era inatacabilă. Existenţa şcolilor româneşti depindea de arbitrarul măsurilor guvernamentale ungureşti.

Ceea ce era mai grav însă era faptul că învăţătorii români din şcolile româneşti, în afară de limba maghiară trebuiau să-i deprindă pe copiii români cu ideea că „aparţin naţiei ungare”.

Art. 17 din legea Apponyi spunea textual: „Învăţătorii trebuie să întărească în elev spiritul de ataşament la Patria (sic) unguerească şi conştiinţa că ei aparţin naţiei ungare”.[865]

Deznaţionalizarea urma deci să fie înfăptuită atât prin înlocuirea treptată a limbii materne cât şi prin infiltrarea în mintea copilului a apartenenţei sale la maghiarism.

Era o operă de pervertire sufletească, nemaiîntâlnită în istoria popoarelor civilizate. Ungurii, puţini la număr, voiau să-şi întărească rândurile cu maghiari făcuţi, în lipsă de maghiari născuţi.[866]

Şcolile confesionale, din motive religioase lesne de înţeles, erau oarecum mai avantajate faţă de celelalte şcoli româneşti de stat, comunale şi particulare.

Apponyi a găsit însă mijlocul de a le supune şi pe acestea ofensivei de maghiarizare prin mijloace indirecte care scăpau atenţiei opiniei publice străine. De pildă, şcolilor confesionale româneşti, care se susţineau cu jertfe mari, legea le-a impus salarii minimale pentru învăţători. Neputându-le suporta din cauza bugetelor reduse, şcoala era obligată să apeleze la statul maghiar, care într-adevăr întregea salariul învăţătorului, dar câştiga prin acest mijloc dreptul de a dispune de şcoală.

Numai într-un singur judeţ (Hunedoara), 180 de şcoli ale bisericii ortodoxe au fost nevoite să-şi închidă porţile după punerea în aplicare a faimoasei legi Apponyi.[867] Este deci explicabil curentul pronunţat anti-ungar pe care această lege l-a creat în opinia publică europeană.

Contele Leon Tolstoi stigmatizează metodele maghiare

Acela care a găsit cuvintele cele mai aspre pentru a stigmatiza opera de maghiarizare întreprinsă de contele Apponyi a fost celebrul romancier rus, contele Leon Tolstoi, în scrisoarea adresată revistei ungureşti „A Hir" din Budapesta, în 1907, apostolul de la Iasnaia-Poliana, spune textual: Ceea ce este mai trist este faptul că în străinătate contele Apponyi are reputaţia unui pacifist, pe când în Ungaria el nu recunoaşte nemaghiarilor nici măcar calitatea de oameni. Orice persoană cu mintea sănătoasă trebuie să smulgă de pe faţa acestui om masca sa mincinoasă, pentru a arăta întregii lumi că nu este un binefăcător, ci o pasăre de pradă". [868]

Voci maghiare înfierând politica de maghiarizare forţată

Dar chiar şi înlăuntrul Ungariei s-au găsit voci care să înfiereze atentatul la viaţa naţională românească pe care-1 comisese guvernul maghiar aplicând legea Apponyi. [869]

Ludovic de Mocsáry, unul dintre cei mai luminaţi oameni politici unguri de la începutul sec. al XX-lea, după ce timp îndelungat a profesat de la tribuna parlamentului cele mai largi şi mai liberale idei cu privire la relaţiile dintre unguri şi naţionalităţi, dezvăluie opiniei publice maghiare aspectul real al problemei naţionalităţilor, pe care şoviniştii căutau să-l înăbuşe sub avalanşa frazelor, pe cât de grandilocvente, pe atât de deşarte.

În acelaşi timp, Mocsáry denunţa pericolul pe care atitudinea neomenoasă şi inutil crudă a guvernanţilor unguri îl prezenta pentru viitorul Ungariei.

„O frică excesivă, spune el, ne împinge să comitem acţiuni cu adevărat extravagante. Mă refer la tendinţa generală de maghiarizare. Ştiu foarte bine că ici, colo se neagă acest adevăr, dar atunci de ce oare se aplaudă în mod frenetic în cele patru colţuri ale ţării ori de câte ori marele şovin Désider Bánffy repetă că patria noastră nu va fi fericită până când ultimul individ aparţinând rasei româneşti sau slovace nu va fi transformat în maghiar veritabil? Şi de ce se poate afirma oare, în parlamentul nostru, fără teamă de a fi pedepsit, că trebuie să introducem neapărat învăţământul public exclusiv în limba maghiară? Şi ce se urmăreşte oare prin legea care prevede că jumătate din orele de predare în toate şcolile primare ale naţionalităţilor trebuie să fie consacrate studiului limbii maghiare?"

„În zadar — subliniază Mocsáry — vrem să negăm toate acestea căci o dorinţă bolnăvicioasă există în noi şi ea constituie unul dintre elementele esenţiale care sunt la baza politicii noastre privitoare la naţionalităţi". „Să nu dorim, termină politicianul ungur articolul său, lucruri imposibile. Nu avem de a face cu resturi de popoare, cum ar fi flamanzii sau bascii, ci avem în faţa noastră blocuri naţionale, conştiente şi pătrunse de progres. Gravitaţiunea lor către exterior nu o vom putea împiedica cu forţa. Noi nu vom putea face să dispară complet aceste tendinţe centrifuge ale naţionalităţilor, decât dacă le vom putea asigura, în interiorul frontierelor noastre, posibilitatea de a-şi satisface aspiraţiile lor culturale". [870]

Din nefericire însă, oameni cu principii atât de largi ca acelea ale lui Mocsáry erau prea puţini în regatul Ungariei.

Departe de a se gândi să satisfacă aspiraţiile culturale ale românilor, pătura conducătoare ungurească nu ştia ce măsuri să mai inventeze pentru a înăbuşi aceste aspiraţii. Întreaga opinie publică maghiară supraexcitată de o presă şovină şi de o întreagă literatură pătimaşă, îmbrăţişa cu frenezie măsurile de deznaţionalizare pe care le luase Apponyi, văzând în ele un pas hotărâtor pe calea înfăptuirii idealului Ungariei unitare şi omogene.

Lovind în şcoala românească, ungurii ştiau, de altfel, că dau românilor o lovitură de graţie. Într-adevăr, în scurtul interval de timp de la înăbuşirea revoluţiei kossuthiste şi până la inaugurarea erei dualiste, românii au dat dovadă cu prisosinţă de modul în care au ştiut să se folosească de fărâma de libertate pe care monarhul Austriei le-o oferise în dar, pentru a zăgăzui forţa ameninţătoare pentru Coroană, a ungurilor revoluţionari.

În regiunile în care Administraţia ungurească n-a putut deveni tiranică din cauza preponderenţei elementului saxon în funcţiile publice şi din cauza imediatei vecinătăţi cu regatul României, românii s-au dedat cu adevărată frenezie studiului în limba maternă, care le fusese refuzat pe o scară întinsă până atunci.

Atât de puternic a fost acest curent către luminile instrucţiei, spune profesorul Silviu Dragomir, încât nu se găseşte exemplu analog în istoria nici unui alt popor". [871]

La Sibiu, de pildă, în această epocă, din numărul total al elevilor, 50% erau români, iar la Lugoj, în Banat, între 1860 şi 1867, românii se clasau într-o proporţie de 70% în raport cu celelalte naţionalităţi. [872]

Cauzele analfabetismului ţăranului român

Experienţa era de natură a îngrijora pe unguri. Românii erau un popor de analfabeţi, atâta timp cât le era refuzat învăţământul în limba maternă (până la începutul sec. al XIX-lea, românii transilvăneni n-au avut aproape nici o şcoală în limba românească). Liberi de a se lumina în limba strămoşilor lor, ţăranii transilvăneni depăşeau toate celelalte naţii conlocuitoare, în dorinţa lor de a se instrui şi deci de a se emancipa de sub jugul robiei milenare.

Aceasta este raţiunea pentru care casta magnaţilor a ţinut ca ţăranul român să trăiască în întuneric, iar atunci când, împotriva voinţei ungurilor, poporul român a început să întrezărească binefacerile luminii, conducătorii maghiari s-au străduit din răsputeri să facă să pătrundă această lumină în conştiinţele românilor, deformată de legile maghiarizante ale contelui Apponyi.[873]

Istoriograful ungur Acsády nu se sfieşte să recunoască această împrejurare.

„Nobilimea Transilvaniei, spune el, nu încetează să tremure de frica pe care le-o inspiră şerbii români. Ea a fost extrem de iritată când, în urma unirii cu catolicii, s-au clădit şcoli pentru români. Nobilii se temeau că românii vor refuza să suporte sclavia lor în ziua în care vor începe să se instruiască şi când vor avea şefi mai cultivaţi. De aceea, ei nu au admis funcţionarea şcolilor pentru săraci (iată aspectul real al mult lăudatei democraţii ungureşti — n.n.). Vechiul sistem economic a devenit astfel un factor cu totul anticultural; pentru a salva interesele imaginare ale câtorva sute de familii de mari latifundiari, *un popor întreg a fost condamnat să suporte ignoranţa perpetuă, întunericul spiritului, mizeria materială şi spirituală*"?[874]

Paralel cu măsurile şcolare ale contelui Apponyi, alţi politicieni, maghiarizanţi à outrance, preconizau începerea unei ofensive de maghiarizare în toate compartimentele vieţii sociale şi economice.

Transilvania colonizată cu... unguri

Contele Ştefan Bethlen, unul dintre cei mai vajnici apărători ai sistemului asimilării forţate, denunţa pericolul „oceanului românesc dintre Tisa, Dunăre şi Carpaţi"[875] şi, reluând vechiul principiu al legii colonizării a lui Daranyi, propovăduia spargerea blocului compact al românilor transilvăneni prin colonizări masive cu unguri.[876]

„Guvernul ungar, spune Charles Upson Clark[877] în *Greater Roumania,* a cheltuit milioane de coroane pentru a coloniza Transilvania cu unguri, iar după ce războiul a început, el a mărit efortul său în această direcţiune".

Planul din 1912 al contelui Bethlen[878] mai prevedea o serie de măsuri, destinate în primul rând să submineze însăşi proprietatea rurală românească, fundamentul vieţii româneşti de la ţară şi în al doilea loc să împiedice libera dezvoltare economică a milioanelor de români.

Pentru atingerea primului şi celui mai important scop, contele Bethlen cerea pur şi simplu deposedarea românilor de bunurile rurale, adică de singurele lor bunuri[879], iar în ceea ce priveşte paralizarea vieţii economice româneşti din Transilvania, viitorul prim-ministru al Ungariei cerea distrugerea creditului românesc şi sabotarea instituţiilor bancare româneşti.

Dacă planul contelui Bethlen ar fi fost pus în aplicare s-ar fi ajuns în plin secol al XX-lea la reînvierea vechilor tradiţii feudale, românii redevenind — prin graţia ungurilor — ceea ce au fost timp de multe secole — sclavi pe propriul lor pământ.[880]

Din fericire pentru românii din Transilvania, monarhia austro-ungară s-a prăbuşit la timp, astfel încât machiavelicul plan de maghiarizare a pământului fostei Dacii n-a mai putut să-şi producă efectele.

Înainte de războiul mondial acest plan intrase, într-o formă iniţială, pe făgaşul realizărilor. Contele I. Mailath redactase un adevărat program agrar, bazat pe principiul transferului proprietăţii rurale de la români la unguri[881], iar societatea O.M.G.E. a agricultorilor unguri proclama sus şi tare că pământul Transilvaniei trebuie să devină unguresc, „deoarece cine posedă pământul, posedă şi ţara".[882]

Pentru radicala schimbare a Transilvaniei româneşti într-o Transilvanie ungurească, ungurii procedau deci în etape. Întâi maghiarizarea elementului om, în al doilea rând maghiarizarea pământului însuşi.

Tentativa era însă şi prea temerară şi prea brutală pentru a putea reuşi într-o epocă în care

libertatea naţională era ridicată la rangul de principiu fundamental al vieţii statale.

Deşi sortită eşecului, totuşi ungurii n-au abandonat această tentativă de maghiarizare prin violenţă, până în cea din urmă clipă a dominaţiei lor politice asupra Transilvaniei.

Profesorul Silviu Dragomir, care în calitatea sa de ministru român al minorităţilor a dat dovadă de un spirit de dreptate şi de echitate care ar face cinste oricărui om politic din Occident, califică această politică a maghiarilor faţă de naţionalităţi, drept o politică „criminală”.[883] În lumina acţiunilor guvernelor ungureşti care s-au succedat la putere înainte de dezlănţuirea primului război mondial, termenul nu ni se pare exagerat. Când trecem în revistă însă întregul cortegiu de ordonanţe pe care guvernul contelui Ştefan Tisza le-a edictat cu privire la românii transilvăneni de la intrarea în război a Austro-Ungariei, termenul ni separe prea blând.

Guvernarea contelui Ştefan Tisza

Contele Tisza, care prin energia şi prin inteligenţa lui superioară, a dominat întreaga viaţă politică a Ungariei în cel de-al doilea deceniu al secolului nostru, era cunoscut ca un adversar ireductibil al oricărui elan naţionalist românesc.

După ce, printr-o lege electorală, el a anihilat aproape complet reprezentarea românilor în Parlament, reducând circumscripţiile electorale majoritare româneşti, de la 42 la 17, făcând deci astfel ca cei 3.500.000 români să fie reprezentaţi prin numai 17 deputaţi, când cei 200.000 de saşi trimiteau în Parlament 14 deputaţi[884], contele Tisza a avut cinismul să declare de la tribuna Camerei Deputaţilor: *„Am reuşit să-i scoatem din parlament pe domnii aceştia, cu puţine excepţii dureroase!”,* ***[885]*** *„Domnii aceştia”* erau pentru Ştefan Tisza marii patrioţi români, pe care legea electorală şi în special metodele samavolnice care caracterizau alegerile îi împiedicaseră să se realeagă în Parlament, şi pe care deşi Tisza cu nişte „cetăţi de spumă” şi cu o „fata morgana” (discursul din Parlament, rostit la 11 iulie 1910)[886], totuşi el îi prefera în afara Parlamentului decât pe băncile lui. „Excepţiile dureroase” erau deputaţii, atât de puţini la număr, care reuşiseră să învingă toate dificultăţile şi să înfrunte toate obstacolele inerente unei alegeri în Ungaria, spre a veni la Budapesta să facă auzit glasul milioanelor de români asupriţi.[887]

Şi chiar aşa de puţini câţi erau, contele Tisza încă îi găsea că sunt prea mulţi!...

Ne putem uşor imagina care au fost sentimentele de care a fost animat Tisza faţă de români în ziua în care Austro-Ungaria s-a găsit în război cu Aliaţii, România respingând injoncţiunile care-i veneau de la Berlin şi de la Viena pentru a se alătura Puterilor Centrale şi mai lesne încă ne putem închipui care a fost atitudinea pe care a arborat-o premierul Ungariei faţă de românii transilvăneni în ziua în care România liberă a declarat război Ungariei.

În 1914, guvernul prezidat de contele Tisza edictează nu mai puţin de 33 de ordonanţe, având ca scop, după cum se exprimă Ion Clopoţel, istoriograful evenimentelor petrecute în Transilvania din 1914 până la alipirea ei la România, „de a înmulţi mijloacele materiale spre a desăvârşi politica de maghiarizare”.[888]

Libertatea presei româneşti este suprimată. Ziarul „Românul” al lui Vasile Goldiş este desfiinţat. Întrunirile publice româneşti sunt interzise. Statul ungar îşi arogă controlul gestiunilor băncilor româneşti. Autonomia bisericească este încălcată, adunările şi congresele naţionale bisericeşti fiind obligate a ţine şedinţă în prezenţa comisarilor guvernului. Populaţia românească din Transilvania este scoasă de sub jurisdicţia judecătorilor ei fireşti şi pusă sub jurisdicţia excepţională a Curţilor Marţiale. Legea despre răspunderea trădătorilor de patrie, decretată în 1915 (legea XVIII), a înăsprit mai mult încă atmosfera de teroare în care trăiau românii transilvăneni de la izbucnirea războiului mondial.[889] Era suficient un simplu denunţ pentru ca averea românului denunţat drept trădător să fie sechestrată, iar el să fie internat în lagăr sau aruncat în temniţă.

Temniţele din Braşov, Făgăraş, Cluj, Seghedin, erau pline până la refuz de aceşti „trădători”, a căror singură vină era de a se fi născut români pe teritoriul românesc al Transilvaniei!

Protopopi, preoţi, bătrâni, femei şi copii, umpleau lagărele special improvizate la Sopron (lângă graniţa Austriei), la Veperd etc. Regimul aplicat sutelor de nevinovaţi, ridicaţi în modul cel mai abuziv de la căminele lor, trebuie să fi fost extrem de aspru, dacă judecăm după numărul morţilor din lagăre şi închisori şi dacă ne reamintim de asprul tratament care le era aplicat românilor transilvăneni în închisorile ungureşti în timp de pace.[890]

Ordonanţa nr. 4.000 a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri maghiar, dată în 1917,

încoronează opera de deznaţionalizare a guvernelor precedente. Ea este o traducere în fapt a planului contelui Bethlen. Într-adevăr, conform acestei ordonanţe românii nu mai puteau cumpăra nici un petec de pământ rural fără prealabila autorizaţie a Ministerului Agriculturii din Budapesta; într-un cuvânt, românii nu mai puteau cumpăra deloc pământ la ţară, căci autorizaţia le era refuzată categoric, ori de câte ori ei o solicitau. De altfel, aceasta era şi raţiunea pentru care necesitatea autorizaţiei fusese instituită.[891]

În acelaşi an, contele Apponyi, redevenit ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, înfiinţa aşa-numita „zonă culturală" în sud-estul Transilvaniei, cu destinaţia exclusivă să asigure maghiarizarea completă a şcolilor româneşti din districtele Năsăud, Trei Scaune, Braşov, Făgăraş, Hunedoara ş.a., adică în acea regiune în care şcoala românească rezistase acţiunilor de maghiarizare anterioare. Consecinţa imediată a aplicaţiunii acestei noi legi Apponyi a fost desfiinţarea a 507 şcoli primare româneşti din acea regiune.[892]

Toate aceste măsuri de ordin legislativ erau întovărăşite de ceea ce publicistul american Charles Upson Clark numeşte „persecuţia meschină" *(petty persecution)* a jandarmeriei, exercitată în toate domeniile, persecuţie pe care acelaşi scriitor o compară cu aceea exercitată de austrieci la Riva şi de germani în Schleswig.[893] Erau zecile de vexaţiuni şi de nedreptăţi zilnice, pe care jandarmul la ţară şi organele în subordine la oraşe, le comiteau faţă de populaţia românească lipsită de orice apărare.

Prigoana

Aceste persecuţii mărunte, dar infinit repetate, această otravă zilnică aveau să ia un caracter de o gravitate excepţională în ziua în care România declara război Puterilor Centrale.

Aproape o jumătate milion de români transilvăneni au fost ridicaţi de la căminele lor şi trimişi să lupte pe cele mai diverse fronturi pentru o cauză care nu era a lor. Uşor îşi poate închipui oricine, cunoscută fiind adversitatea ungurilor faţă de români, căror soldaţi din armata ungară le-a fost hărăzită cinstea de a se bate în liniile cele mai avansate.[894]

„După ce secătuise Ardealul de tot tineretul ei, spune N. Polizu-Micşunești în volumul închinat lui Nicolae Filipescu, se făptuiau sălbăticii asupra bătrânilor şi chiar răniţilor, obligaţi la cărăuşii; preoţi şi femei bătrâne erau aruncaţi în temniţe".[895]

La Sibiu, relatează Octavian Goga, poetul Ardealului, femei şi preoţi au fost puşi în lanţuri şi au fost scoşi în stradă la ieşirea de la spectacol a mulţimii, pentru a fi scuipaţi în obraz de maghiari şi saşi. [896]

Nu există domeniu de activitate publică, scrie Ion Clopoţel, în care să nu fie suspendată libertatea înfăptuirilor şi siguranţa zilei de mâine".[897]

Românii de dincoace de Carpaţi nu erau indiferenţi faţă de soarta fraţilor lor de peste munţi. În epoca neutralităţii se formase în Regat un puternic curent politic naţionalist care cerea imperios intrarea României în război alături de Aliaţi, pentru eliberarea românilor transilvăneni de sub jugul dominaţiei maghiare.

„Acţiunea naţională"

„Acţiunea naţională"[898] care reunise în jurul marelui patriot Nicolae Iorga pe doi din cei mai iluştri oameni de stat ai României, pe „europeanul" (cum îl numea Clémenceau) Take Ionescu şi pe Nicolae Filipescu, despre care Robert de Flers scria că „nu numai că-şi iubeşte ţara, dar este nebun după ea" *(il en est fou)*,[899] pe ardelenii Octavian Goga şi Vasile Lucaciu, martir al cauzei româneşti transilvănene şi pe o seamă de alţi fruntaşi ai vieţii politice, reuşi să electrizeze masele.

Entuziasmul cu care a fost primit, în trecerea sa prin România, generalul Pau constituie o dovadă întru totul semnificativă a sentimentelor care-i însufleţea în acea epocă pe românii din Regat şi aceasta cu atât mai mult cu cât la sosirea în Bucureşti a unui mareşal german, primirea pe care publicul român i-o rezervase a fost mai mult decât rece.

Pentru a ne da seama de starea de spirit care domnea la Bucureşti în cel de-al doilea an al neutralităţii, este suficient să citim finalul peroraţiei culminantului discurs, rostit de Nicolae Filipescu la 15 februarie 1915, în numele „Acţiunii naţionale".

Adresându-se regelui Ferdinand, suveranul ţării, Filipescu spunea: „Tu eşti trimisul lui Dumnezeu pentru a înfăptui visul unei naţii [...]. Mărirea pe care ţi-o urăm, Sire, este să te încoronezi la Alba Iulia sau să mori pe Câmpia Turzii!"[900]

Nu trebuie să uităm că în acea epocă România era legată prin tratate de Puterile Centrale

şi că guvernul ţării ducea o politică de strictă neutralitate.

Dacă solidarizarea entuziastă a maselor româneşti de dincoace de Carpaţi cu românii din Ungaria era de ordin pur sentimental, în schimb apropierea de Aliaţi, reclamată insistent de oamenii politici, era sprijinită pe consideraţii imperioase de ordin raţional.

Dacă Austro-Ungaria avea să iasă victorioasă din război, soarta românilor transilvăneni, ca naţie, era să fie pecetluită pentru eternitate. Mai mult încă: ungurii victorioşi ar fi putut constitui o primejdie dintre cele mai grave pentru independenţa României însăşi.

În celebrul discurs rostit de Take Ionescu în Camera Deputaţilor, în zilele de 16 şi 17 decembrie 1915, marele om de stat român, punându-se ipoteza unei victorii a austro-ungarilor, se adresa deputaţilor cu vorbele: „Vă închipuiţi dvs. că Ungaria ar tolera ca aici să continue o viaţă independentă?”[901]

Românii n-aveau deci alegerea. Pentru salvarea fiinţei naţionale a românismului transilvănean, şi chiar pentru salvarea integrităţii teritoriale şi independenţei Regatului, ei trebuiau să urmeze singura politică conformă cu idealurile naţionale şi cu interesele vitale româneşti, politică pe care Take Ionescu o numise a „instinctului naţional”.[902]

„În sufletul tuturor românilor, spunea fruntaşul vieţii politice române, de la dascălul de sat până la omul politic, stă scris cu litere de foc: „Transilvania şi unitatea naţională!”[903] „Fiecare popor, continua el, are dreptul să-şi trăiască viaţa lui, să şi-o trăiască întreagă cu toţi ai lui, fiindcă numai aşa poate şi el să creeze o civilizaţie a lui, care să între în armonia tuturor celorlalte civilizaţii.[904]

Cele două idealuri, al Ungariei unitare şi omogene, realizabil prin sacrificarea fiinţei naţionale a milioanelor de români ce locuiau pe teritoriul Ungariei şi acela al României unitare — în cadrul fostei provincii Dacia — împlinirea unor năzuinţe fireşti de reîntrunire într-un tot a ceea ce fusese cu veacuri în urmă despărţit îşi profilau, ameninţătoare, contururile de o parte şi de alta a Carpaţilor. Prin politica lor de violenţă, ungurii creaseră un abis între cele două concepţii de viaţă. Se ajunsese atât de departe pe această cale, încât „nici o concesie nu mai era posibilă, viaţa unuia excluzând viaţa celuilalt”[905] (Take Ionescu).

Contele Ştefan Tisza nu s-a sfiit să exprime cu brutalitate această situaţiune într-unul din marile sale discursuri rostite în Parlamentul ungar în anul 1910.

„Concetăţenii noştri nemaghiari, spunea el în şedinţa din 11 iulie 1910 a Camerei Ungare, cu ocazia discuţiei la Mesaj, trebuie în primul rând să ţină seama de faptul că ei aparţin unui stat naţional, unui stat care nu este un conglomerat de popoare de rase diferite, ci un stat dobândit şi făurit de o singură naţiune care i-a întipărit pecetea neştearsă a individualităţii sale. Eram întotdeauna partizanul bunei înţelegeri frăţeşti (sic) cu naţionalităţile şi voi rămâne aşa. Le dau cu cea mai mare bucurie totul ce se poate împăca cu caracterul naţional şi unitatea naţională a statului maghiar. Dar, peste această graniţă nu trec cu o literă. Aceasta este stânca de care-şi va sparge capul oricine va încerca s-o sfărâme”.[906]

În clipa în care făcea aceste afirmaţii, Ştefan Tisza nu era un oarecare deputat neînsemnat ale cărui declaraţii să fi avut valoarea unor păreri pur personale, ci el era şeful unui partid puternic (Partidul Naţional al Muncii) care se sprijinea în Parlament pe o majoritate masivă de 257 de deputaţi.

Punctul său de vedere era acela al Ungariei întregi. Ungaria este un stat unitar şi omogen, iar naţionalităţile sunt numai un accident în viaţa statală ungurească. Concluzia era tot atât de falsă pe cât erau şi premizele pe care se sprijinea. Era într-adevăr o aberaţie să susţii, împotriva celei mai categorice realităţi de fapt, că Ungaria este un stat omogen şi uninaţional, când milioanele de naţionali nemaghiari îi confereau cea mai impresionantă tinctură eteroclită şi polinaţională.

Contele Ştefan Tisza a avut însă darul să rostească el însuşi cea mai perfectă caracterizare a ţării sale: „Conglomerat de popoare de rase diferite”.[907]

Acestor popoare, ungurii le confereau toate drepturile, cu o condiţie însă: să renunţe la naţionalitatea lor, spre a se contopi în maghiarism.

„Să vie în şirurile noastre!”[908], exclama el într-o zi de la tribuna Parlamentului, adresându-se românilor transilvăneni şi, întorcându-se spre deputaţii unguri, el le spunea: „În felul acesta vom putea crea o Ungarie mare şi puternică”.[909]

Aceeaşi chemare le era adresată şi de dincoace de Carpaţi. De data aceasta însă, fără ca să li se impună condiţia renunţării la viaţa lor naţională. Dimpotrivă, aici le era rezervată realizarea idealurilor şi speranţelor pe care din vremuri îndepărtate românii transilvăneni şi le transmiteau din generaţie în generaţie.

Într-o limbă pe care nici n-o cunoşteau, li se cerea de la Budapesta să adere la un ideal de

mărire care le era absolut indiferent. Din România le venea însăşi chemarea Firii, îmbiindu-i, în limba strămoşilor lor daco-romani, să realizeze unitatea naturală, unitatea organică, care leagă între ei pe fiii aceleiaşi naţii.

Intransigenţa ungurilor a grăbit evoluţia procesului istoric din Transilvania.

Erzberger şi Iuliu Maniu

În memoriile sale, Erzberger, şeful Centrului catolic din Parlamentul german şi fost ministru al Reichului, ne relatează despre misiunea ce i-a fost încredinţată de Germania, spre a împiedica intrarea în război a Italiei şi a României alături de Aliaţi. Cu acest prilej, el vorbeşte despre încăpăţânarea cu care conducătorii politicii maghiare din primii ani ai războiului refuzau să satisfacă legitimele revendicări româneşti. Punctul de vedere unguresc continua să fie invariabil acelaşi de secole: „Nici o concesie de nici un fel pentru români!".

„Nu era vorba, spune Erzberger, de concesii teritoriale, ci de a ţine cont în Ungaria de aspiraţiile legitime ale românilor. Baronul Burián, care era considerat ca purtătorul de cuvânt la Viena al contelui Ştefan Tisza respinge cu energie orice idee de conciliaţiune faţă de români".[910]

Premierul ungur, pe care Erzberger îl vizitase în urmă, nici nu voia măcar să recunoască legitimitatea plângerilor româneşti.

„El susţinea, spune fostul ministru german, că nu exista nici o Putere care să ducă faţă de naţionalităţi o politică atât de tolerantă ca Ungaria", şi că în această privinţă «tout marchait pour le mieux»[911] în prea fericita Ungarie a ultimului Habsburg.

Nici Candide, eroul lui Voltaire, nu s-ar fi exprimat altminteri.

D-l Iuliu Maniu, care a făcut parte din delegaţia românească primită de Erzberger la Viena, cu scopul de a prezenta trimisului Reichului german doleanţele românilor transilvăneni, ne expune în felul următor modul în care a decurs întrevederea dintre Erzberger şi exponenţii vieţii politice româneşti din Ardeal:

„În 1915, Puterile Centrale aveau o situaţiune grea. Împăratul Wilhelm a încercat să câştige pe românii din Transilvania, pentru o acţiune a României alături de Puterile Centrale. În acest scop a trimis pe Erzberger la Viena, cu misiunea de a trata cu delegaţii români. În palatul Liechtenstein din Viena, o delegaţie compusă din Aurel Popovici, Goldiş şi cu mine, am luat contact cu Erzberger. Noi, delegaţii, am arătat lui Erzberger că românii din Ardeal n-au drepturi şi că e firesc din partea României să nu-şi înfrăţească armele cu cei care vor să-i omoare pe fiii ei. Erzberger mi-a replicat că se vor da românilor drepturile pe care le cer. Am răspuns că nu cred, pentru că de foarte multe ori li s-a promis şi niciodată nu li s-a dat nimic".[912]

Rezultatul tratativelor a fost, după cum era de aşteptat şi după cum o prevăzuse şi Iuliu Maniu, cu totul negativ.

Erzberger relatează că: „Ştefan Tisza a refuzat orice negociaţiune cu România cu privire la acordarea de drepturi noi românilor din Ungaria".[913]

Ambiţia nemăsurată a ungurilor şi lipsa totală de prevedere a conducătorilor lor politici, au făcut imposibilă rezolvarea pe cale amicală a conflictului dintre naţiunea dominantă şi aceea aservită. Nu mai rămânea, din vina ungurească, decât o singură soluţie pentru rezolvarea problemei: calea armelor.

Războiul pentru întregire (Ion I. C. Brătianu)

Lui Ion I. C. Brătianu i-a fost hărăzită soarta de a decide, în calitatea sa de şef al guvernului român, intrarea României în război alături de Aliaţi, pentru realizarea idealului naţional românesc: dezrobirea Ardealului.

În lumina documentelor pe care le posedăm, astăzi, acţiunea lui Ion I. C. Brătianu în timpul neutralităţii României ne apare în contururi precise, care n-au putut fi sesizate de contemporani.

Într-o opinie publică, pasionat favorabilă intrării imediate a României în război, între presiunile din ce în ce mai insistente ale Germaniei şi Austro-Ungariei de a atrage România de partea lor, presiuni care de multe ori se transformau în directe ameninţări de invazie a ţării şi, în fine, între presiunile Aliaţilor de a forţa mâna lui Brătianu, mai înainte ca toţi aliaţii să fi aderat la revendicările româneşti cu privire la Transilvania, Banat şi Bucovina, marele om de stat a ştiut să conducă cu o abilitate neasemuită politica românească, printre atâtea meandre,

în interesul exclusiv al realizării idealurilor naţionale româneşti.

„Istoria diplomatică a războiului european, spune profesorul român C. Kiriţescu în *Istoria războiului pentru întregirea României,* oricare ar fi punctul de vedere din care istoricul judecă evenimentele, e unanimă să recunoască adevărul că România a fost condusă în decursul tratativelor de un om de stat care unea un patriotism adânc cu o înaltă inteligenţă şi cu o extraordinară abilitate diplomatică”.[914]

A fost suficient ca să se stabilească acordul Aliaţilor asupra revendicărilor româneşti, pentru ca România să între imediat în acţiune alături de Aliaţi, împotriva Austro-Ungariei.

Într-adevăr, la 13 august 1916, Stürmer, succesorul lui Sazonov la Ministerul de Externe al Rusiei, acceptă condiţiile României cu privire la retrocedarea teritoriilor româneşti din împărăţia austro-ungară, iar la 17 august, deci cu patru zile mai târziu, România semnează la Bucureşti tratatele de alianţă cu Aliaţii, tratate prin care-şi ia obligaţia ca, cel mai târziu la 28 august 1916, să se găsească în stare de război cu Puterile Centrale, în schimbul garantării de către Aliaţi a rezolvării definitive a problemei transilvănene.

Astăzi, când perspectiva istorică se luminează prin documentele pe care le posedăm cu privire la evenimentele din trecut, ne dăm seama cât de precise au fost prevederile oamenilor de stat români, privitoare la soarta transilvănenilor, într-o Austro-Ungarie victorioasă.

Planurile secrete maghiare

În lucrarea sa despre Transilvania, d-l Romulus Seişanu dezvăluie unul din acele faimoase planuri pe care le-au elaborat ungurii cu privire la naţionalităţi, în general, şi la români în special, în epoca în care mai sperau că vor ieşi victorioşi din război. Pe de o parte, Ştefan Tisza arbora faţă de români o atitudine conciliantă, ducând tratative de împăcare cu Partidul Naţional Român — renăscut — din Transilvania, cu scopul ascuns de a slăbi poziţia fruntaşilor acestuia printr-o solidarizare a românilor transilvăneni cu Puterile Centrale, pe de altă parte, făurea planuri secrete de acord cu arhiducele Iosif, pentru a răpi României porţiuni din teritoriul ei de pe versantul răsăritean al Carpaţilor.

„Aşa cum s-a constituit în Evul Mediu zona de siguranţă militarizată de la estul Imperiului German, spune d-l Romulus Seişanu, zonă cunoscută sub numele de Oest-Mark, care a fost nucleul Austriei de mai târziu, tot aşa Tisza István, în acord cu arhiducele Iosif, a crezut că va putea da o lovitură de pumnal în inima românismului prin crearea acelei zone de siguranţă militarizată şi strategică, sub forma unei Mărci de Est maghiare, ce ar fi dominat ambele versante ale Carpaţilor”.[915]

Linia de demarcaţie a frontierei româno-ungare, astfel cum a fost ea proiectată de cei doi oameni de stat austro-ungari, avansa profund atât în Moldova cât şi în Muntenia. Urmau să devină maghiare: întreaga regiune răsăriteană a munţilor Carpaţi, văile Lotrului, Oltului, Dâmboviţei, Buzăului, Teleajenului şi Bistriţei şi, *last but not least,* regiunile petrolifere, bogăţia de căpetenie a pământului românesc de dincoace de Carpaţi.[916]

Pentru ca maghiarizarea să fie completă, arhiducele Iosif prevedea în planul său colonizarea cu unguri a întregii regiuni de siguranţă de pe ambele versante ale Carpaţilor, căutând în felul acesta să pună stavilă pentru vecie unei renaşteri româneşti în Transilvania, cordonul maghiar având menirea de a separa pentru totdeauna cele două blocuri româneşti de pe cele două versante ale Masivului Carpatic.[917]

Aceasta era imaginea românismului în conştiinţa ungurească, încălzită de speranţa victoriei.[918]

Dar ceea ce este mai caracteristic încă pentru mentalitatea păturii conducătoare a naţiei maghiare este faptul că această imagine a unui românism pierdut în masa maghiarismului a persistat chiar şi după ce ungurii au început să piardă nădejdea într-un succes final al Puterilor Centrale.

În propunerile de pace pe care Austro-Ungaria le-a adresat Aliaţilor prin intermediul prinţului Sixte de Bourbon, chestiunea graniţelor răsăritene ale împărăţiei sunt cu totul trecute sub tăcere, intenţia ungurilor fiind de a obţine mână liberă în Est, pentru a lichida, după bunul lor plac, *à la manière hongroise,* chestiunea delimitării graniţelor dintre Ungaria şi România.[919]

Războiul mondial nu fusese însă purtat timp de patru ani, milioane de oameni nu sângeraseră pe câmpiile de luptă, pentru ca rezultatul războiului să însemne instaurarea în Europa a unei noi Ungarii despotice şi nici pentru a face ca formele anacronice de guvernământ, instaurate de unguri în Europa Centrală, să reînvie la o viaţă nouă.

Evoluţia implacabilă a destinului omenirii a făcut ca la prima zguduire mai puternică, conglomeratul neviabil al monarhiei dualiste să se destrame ca un eşafodaj de carton.

Atitudinea ungară, în clipa în care se profila haotic prăbuşirea, este demnă de reţinut. Nici chiar în momentele premergătoare dezastrului, ungurii n-au înţeles să renunţe la concepţia lor politică exclusivistă.[920]

Cuvintele contelui Tisza adresate croaţilor şi sârbilor cu câteva săptămâni numai înainte de prăbuşirea monarhiei, pot fi citate în fruntea unei antologii a intoleranţei: „Este posibil, spunea contele Tisza, cu ocazia vizitei pe care a făcut-o în Bosnia şi Herţegovina la sfârşitul lunii septembrie 1918, ca să ne prăbuşim. *Dar, înainte ca noi să ne prăbuşim, vom găsi încă suficiente forţe pentru ca să vă distrugem".*[921]

Era acelaşi Ştefan Tisza care, cu patru ani în urmă, declarase în Parlamentul ungar: „Noi insuflăm antipatie naţionalităţilor prin aceea că patriotismul nostru se manifestă pe căi atât de păgubitoare şi într-un mod nedemn de caracterul cavaleresc maghiar", iar cuvintele adresate bosniecilor erau rostite într-o epocă în care se făcuse auzit de acum glasul preşedintelui Wilson, în favoarea autodeterminării *(self determination)* popoarelor din monarhia habsburgică.

Declaraţia lui Wilson

„Aspiraţiunile naţionale ale popoarelor, spusese preşedintele Wilson la 11 februarie 1918 în faţa Congresului american, trebuie să fie respectate; în viitor, popoarele nu trebuie să mai fie dominate şi guvernate decât de propriul lor asentiment. *Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acţiune pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decât în detrimentul lor!"*[922]

Preşedintele Statelor Unite vestea popoarelor asuprite de milenii zorile unei lumi noi. Premierul Ungariei ameninţa aceleaşi popoare cu distrugerea totală, numai pentru că îndrăzniseră să-şi făurească din cuvintele preşedintelui Wilson crez de viitor.

Mersul fulgerător al evenimentelor i-a depăşit însă cu mult prea mult pe unguri, pentru ca ei să mai poată, în ceasul al 12-lea, înfăptui planul odios de distrugere a naţionalităţilor, pe care nu-l putuseră realiza cu metodele cele mai violente timp de o mie de ani.

Ofensiva mareşalului Franchet d'Espérey în sudul Balcanilor, spargerea frontului de la Dobropolje, înaintarea rapidă a Aliaţilor înspre Sofia şi Constantinopol, capitularea Bulgariei şi a Turciei, intrarea României din nou în război la sfârşitul lui octombrie 1918, mişcările de afirmare naţională a popoarelor nemaghiare din sânul monarhiei dualiste au grăbit finalul ultimului act al acelei monstruozităţi statale care dăinuia de atâta vreme în centrul Europei.

Marele Talleyrand, în memoriul pe care l-a adresat lui Napoleon după bătălia de la Austerlitz, sfătuindu-l să susţină Austria, a zugrăvit în câteva cuvinte laconice, dar atotcuprinzătoare, situaţiunea şubredă a acestei împărăţii, care avea totuşi să mai dăinuiască, prin teroare, încă un veac.

„Monarhia austriacă, spunea genialul diplomat francez, este un amestec, rău închegat, de state diferite toate între ele prin limbă, obiceiuri, religie, regimuri politice şi civile şi care nu au alt bun comun decât identitatea şefului lor. O asemenea putere este de la sine înţeles slabă".[923]

...şi desigur destinată pieirii!

În Consiliul de Coroană ţinut la Viena la 15 octombrie 1918, împăratul Carol, ultimul Habsburg, făcu un suprem efort pentru a salva monarhia de la prăbuşire, încercând a o transforma într-un stat federal cu acordarea unei largi autonomii tuturor naţionalităţilor.[924]

Era o recunoaştere târzie a justeţei principiilor formulate de românul Aurel Popovici în 1906.

Comportarea ungurilor în acest Consiliu de Coroană, care a precedat cu două săptămâni doar dezlănţuirea revoluţiei din Ungaria, este de neconceput. *Deşi pământul se scufunda cu repeziciune vertiginoasă sub picioarele lor, ei nu reuşeau să-şi dea seama de realitate, într-atât erau de orbiţi de patima lor împotriva naţionalităţilor.*

Wekerle, primul ministru al Ungariei, care succedase lui Ştefan Tisza în aprilie 1918, dar care activa totuşi după indicaţiile politice ale fostului premier, se împotrivi cu energie modificării regimului dualist, mergând până acolo încât ameninţa Austria cu înfometarea, dacă împăratul va include Ungaria în planul de federalizare.[925]

Cu un an înainte, Tisza manifestase aceeaşi atitudine faţă de autonomia românilor în

cadrul unei Austrii federale, declarând unui emisar al contelui Czernin, care îi sugerase această idee, că „acela care încearcă să ia Ungariei numai un singur metru pătrat din pământul ei, va fi împuşcat”.[926]

Ameninţarea ungurilor produse efect asupra hotărârilor pe care avea să le ia împăratul a doua zi după Consiliul de Coroană de la Viena. Într-adevăr, în mesajul pe care el îl adresă „popoarelor sale” în ziua de 16 octombrie 1918, le dădu dreptul să se organizeze pe baza principiului autonomiei naţionale, excepţie făcând doar românii şi celelalte naţii aparţinând „Sfintei Coroane ungare”[927], naţii menite în intenţia împăratului să continue a suporta la nesfârşit jugul dominaţiei maghiare.

Când Imperiul Habsburgic trosnea din toate încheieturile, când vântul libertăţii popoarelor dărâma în calea lui toate obstacolele artificiale pe care absolutismul le aşezase între fiii aceluiaşi neam, ungurii se cramponau în menţinerea formelor vetuste ale unui sistem politic pe cale să dispară pentru veşnicie în negura istoriei.

Este unul dintre cele mai surprinzătoare exemple de neprevedere, de lipsă de simţ politic şi de obstinaţiune în susţinerea unei cauze iremediabil pierdute, pe care ni le oferă istoria.

În clipa în care mesajul a proclamat intangibilitatea teritoriilor făcând parte din Sfânta Coroană a Ungariei, unitatea Ungariei încetase să mai fie o realitate, devenind o simplă aparenţă formală. Popoarele supuse prin violenţă erau pe calea dezrobirii şi nimic nu le mai putea îndepărta de pe această cale.

Revoluţia din 1918

În mijlocul unei adunări ostile, deputatul român Alexandru Vaida-Voevod, luând cuvântul în Camera ungară la 18 octombrie 1918, declara în numele naţiunii române din Ungaria, că: „nu recunoaşte Parlamentului maghiar dreptul de a o reprezenta la Congresul Păcii”[928] şi cerea ca „în temeiul dreptului firesc al fiecărei naţiuni de a dispune de ea însăşi, naţia română să-şi poată determina viitoarea formă de stat, precum şi relaţia de coordonare în mijlocul naţiunilor libere”.[929]

Într-un vacarm indescriptibil, deputatul român, care avea să ajungă apoi prim-ministru al României Mari, îşi termina declaraţia sa istorică cu aceste cuvinte: „După suferinţe şi lupte de veacuri, naţiunea română din monarhia austro-ungară îşi aşteptă, şi pretinde, confirmarea drepturilor sale inalienabile şi imprescriptibile la o viaţă naţională integrală”.[930]

La sfârşitul lunii octombrie 1918 izbucneşte revoluţia în Ungaria. La 31 octombrie contele Tisza este asasinat.[931] La 1 noiembrie împăratul Carol de Habsburg abdică. Se instaurează un nou regim, în frunte cu contele Mihail Karolyi.

Haosul din Ungaria

Oscar Jászi, ministrul naţionalităţilor în guvernul radical al contelui Karolyi, defineşte starea ce domnea în acea vreme în Ungaria, drept o stare „haotică”. Tot el mai afirmă în *Revolution and Counter-Revolution în Hungary* că şi sub noul regim se încerca reeditarea vechilor greşeli din trecut.

„Rezistenţa regimului vechi *(L’ancien régime,* în text), spune Oscar Jászi, se datora în special celor trei politicieni Windischgrätz, Vázsonyi şi Szterényi”.[932]

Concesiile pe care ei le ofereau românilor erau minime. Chiar în plină revoluţie, ungurii nu înţeleseseră marea chemare a timpului. Ei au căutat să obţină toată libertatea în urma revoluţiei din 1918, neoferind naţionalităţilor decât o fărâmă de libertate. Printr-o abilă manevră diplomatică, Karolyi, care era antantofil, încerca să-şi câştige simpatiile aliate, pentru a nu fi obligat la sacrificii prea mari.[933] Era reeditarea sistemului revoluţionarilor liberali din 1848!

1 Decembrie 1918

Românii ardeleni, care aveau vie în memorie trădarea revoluţionarilor kossuthişti din 1848 faţă de cauza românească, nu mai aşteptau de data aceasta să li se ofere libertatea de către republica ungară instaurată la 16 noiembrie 1918, şi, la 1 Decembrie 1918, într-o uriaşă adunare plebiscitară care a avut loc la Alba Iulia sub preşedinţia bătrânului patriot ardelean Gheorghe Pop de Băseşti, au declarat cu entuziasm: *„Unirea românilor de peste munţi şi a teritoriilor locuite de ei cu România”.*[934]

Ziarele ungureşti din acea epocă evaluează la 100.000 numărul reprezentanţilor românilor transilvăneni care au participat la plebiscitul Transilvaniei.

Unirea Transilvaniei nu este, cum vrea să acrediteze propaganda maghiară în străinătate, consecinţa unor tratate pe care „Ungaria a fost obligată să le semneze" sau a unor „influenţe din afară" (v. prof. Horváth, *Weltkrieg, Friedensdiktat und Nachkriegsregelung)*.

Ea este rezultatul unei evoluţii lente. EA ESTE O ÎMPLINIRE DE DESTIN.

Românii de pe ambele versante ale Carpaţilor purtau în suflet această zi ca pe o lumină care apare la orizont la capătul unei lungi călătorii. Ea le lumina calea de undeva din viitor. În ziua în care le-a fost dat s-o apropie, idealul lor a fost realizat şi unirea înfăptuită.

Resemnarea cu care românii au acceptat sosirea acestei zile este caracteristică firii răbdătoare a mult încercatului popor românesc.

Poate este şi o consecinţă a siguranţei ce o aveau românii în realizarea visurilor lor de milenii. Transilvănenii ştiau că această zi a Unirii — şi implicit a libertăţii — va veni. Ei ştiau că ea le este promisă de o lege firească, care-şi urmează implacabil drumul spre împlinire, fără a putea fi oprită de piedicile pe care le pot pune în cale meschinele interese omeneşti.

Inevitabilis fatorum lex humana providentia mutari non Potest.

Transilvania s-a unit cu România. Ea n-a fost unită prin voinţa altora, cum susţin azi toţi profesorii de la Budapesta, denaturând în modul cel mai flagrant sensul evenimentelor.

Marile Puteri n-au făcut decât să constate această voinţă a provinciei de veacuri româneşti de a se uni cu românii de pe versantul răsăritean al Carpaţilor, s-o constate şi s-o ratifice.

„Unirea românilor, spune academicianul român Ion Lupaş, originar din Transilvania, nu este opera unei persoane, a unei provincii sau a unei generaţii. Ea este rezultatul luptelor susţinute timp de secole de cei mai buni fii ai poporului român". [935]

Profesorul Horváth şi colegii săi de la Universitatea din Budapesta vorbesc, în toate lucrările destinate străinătăţii, de „Contracte bilaterale, viciate prin lipsa liberului consimţământ al uneia dintre părţi", de „hotărâri de arbitri" şi de multe alte chestiuni mărunte, demne doar de un proces minuscul privitor la un stânjen de pământ şi purtat în faţa unei umile judecătorii de ocol rural.

Procesul, care s-a terminat în ziua de 1 Decembrie 1918 prin hotărârea fermă şi categorică a românilor transilvăneni de a se uni cu Regatul României, este un proces istoric multisecular care nu s-a încheiat printr-o sentinţă rece, pronunţată de un tribunal indiferent, ci printr-o revoluţie naţională.

Spre fericirea Transilvaniei, revoluţia românească de la 1 Decembrie 1918 s-a soldat fără vărsări de sânge. Prea mare era elanul către libertate al popoarelor subjugate pentru ca cineva să îndrăznească să-l înăbuşe în sânge. La 28 octombrie izbucneşte revoluţia la Praga şi Cracovia. La 29, stindardul libertăţii flutură la Zagreb şi la Ljubljana. La 30, revolta cuprinde Austria. La 31 începe descompunerea conglomeratului ungar. Aşa cum au prevăzut minţile clarvăzătoare, cu decenii înainte, a fost suficientă o puternică zguduire a Europei Centrale, pentru ca unitatea fictivă a împărăţiei austro-ungare să se descompună în părţile ei componente, adevăratele realităţi politice.

Ca orice rău, spune Dušan Loncarević, „războiul mondial a avut şi partea lui bună: prin el au fost distruse şi ultimele resturi ale unui absolutism feudal medieval". [936]

Prin actul istoric de la Alba Iulia s-a încheiat un capitol dureros din istoria românilor transilvăneni, inaugurându-se o eră nouă, care n-a fost însă nici ea scutită de momente dificile la început şi nici cruţată de profunde suferinţe într-o epocă mai recentă. După o mie de ani de viaţă încătuşată, de intoleranţă şi de asupriri, românii au găsit în sfârşit elementul priincios evoluţiei lor normale: *libertatea.*

„Poporul român, spune Nicolae Iorga, este un popor născut în libertate, trăit în libertate şi căruia această condiţie de libertate îi este elementul primordial şi absolut pentru viaţă".

Proclamaţia de la Alba Iulia

Proclamaţia din 1 Decembrie 1918 constituie normativul de viaţă pe care şi l-au impus românii în momentul când treceau pragul adevăratei lor istorii naţionale. Ea merită să fie cunoscută în liniile ei esenţiale, deoarece nu constituie numai un program politic, ci şi o atitudine: atitudinea sclavului de ieri, devenit stăpân pe propriul său pământ, faţă de asupritorul său milenar.

Românii n-au înţeles să se răzbune, ci, printr-un gest de înaltă ţinută morală, ei au întins o mână împăciuitoare ungurilor cu care aveau să conlocuiască pe pământul Transilvaniei.

Adunarea naţională de la Alba Iulia a decretat într-adevăr:

1. „Deplină libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său şi fiecare popor va primi dreptul de reprezentare în Corpurile Legiuitoare şi la guvernarea ţării, în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc."
2. Deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de stat.
3. Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret.
4. Libertatea de presă, asociere şi întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omeneşti.[937]

Ce contrast, pe de altă parte, între atât de liberala atitudine a revoluţionarilor români din 1918 şi îngustimea concepţiilor care au prezidat la revoluţia ungară din 1848!...

Nici unul din compartimentele vieţii sociale n-a fost omis în această Declaraţie, sub semnul căreia trebuia să se desfăşoare în viitor viaţa popoarelor din Transilvania.

Alcătuită într-o proporţie covârşitoare din ţărani, Transilvania avea să cunoască o reformă agrară menită „să promoveze o nivelare socială şi o potenţare a producţiei".

„Fiecare ţăran, spune proclamaţia din 1 Decembrie 1918, trebuie să aibă cel puţin atât pământ cât poate lucra el şi familia lui".[938]

Într-o ţară în care existau latifundiari posedând terenuri imense, măsurând câte 300.000 de jugăre cadastrale (420.000 de ha), exproprierea agricolă anunţată de români îmbrăca un caracter mai pronunţat revoluţionar încă decât însăşi revoluţia naţională care a condus la alipirea Transilvaniei la România.

Născută din robie, dar hrănită cu cele mai entuziaste idealuri de libertate şi frăţietate, Declaraţia inaugurală a istoriei libere româneşti în Transilvania se termina cu aceste înaripate speranţe într-un viitor mai bun:

„Adunarea naţională dă expresiune dorinţei sale ca, Congresul de Pace să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere în aşa chip ca libertatea şi dreptatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici deopotrivă, şi ca în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale".[939]

Din nefericire, aceste speranţe într-o comuniune internaţională din care războiul să fie exclus pentru totdeauna s-au spulberat numai după două decenii de la exprimarea lor de către românii transilvăneni la Alba Iulia. Trebuie totuşi reţinut faptul că în timpul acestor două decenii România, ca membră a marii familii europene, n-a făcut absolut nimic de natură a tulbura pacea, oamenii ei politici, în frunte cu Ion I. C. Brătianu, Take Ionescu, Iuliu Maniu, Nicolae Titulescu, G. G. Mironescu, Grigore Gafencu şi toţi cei care s-au perindat la conducerea politicii externe româneşti, străduindu-se mereu în decursul anilor să se alăture tuturor eforturilor pentru cimentarea păcii europene.

În special, atitudinea României faţă de naţionalităţile conlocuitoare a fost un factor esenţial pentru păstrarea păcii în regiunea dunăreană. Românii au avut mereu vie în mintea lor imaginea sfârşitului lamentabil al vastei împărăţii austro-ungare, consecinţă firească a lipsei totale de înţelegere a ungurilor faţă de naţionalităţi.

Sol lucet omnibus

Popor eminamente tolerant — caracteristică unanim recunoscută, a tuturor raselor neo-latine —, românii au ţinut să şi-i apropie pe maghiarii locuind între hotarele României, prin blândeţe şi tratament egalitar.

În mai 1924, Iuliu Maniu declara: „Trebuiesc asigurate drepturile civile şi politice pentru toţi cei ce aparţin unor minorităţi de rasă, limbă ori religie".[940] În calitatea sa de prim-ministru al României, ardeleanul Maniu, care înfierase metodele intolerante ale guvernării maghiare, a făcut tot ce omeneşte este posibil pentru a-i apropia pe unguri prin liberalismul legilor care-i guvernau.

În acelaşi an, Alexandru Vaida-Voevod, într-o conferinţă rostită la Institutul Social din Bucureşti, a îmbrăţişat aceeaşi metodă, spunând: „Ungurii au făcut greşeli sinucigătoare. Din istoria debaclului maghiarilor putem trage cele mai folositoare învăţături. Slăbirea minorităţilor nu este echivalentă cu întărirea elementului românesc. *A mistui energiile statului în frământări perpetue interne dintre a patra ori a cincea parte şi restul cetăţenilor, ar însemna, deşi nu primejduirea frontierelor politico-geografice ale statului, însă zguduirea graniţelor sentimentului şi siguranţei de drept din conştiinţele cetăţeneşti prin frământări lăuntrice".*[941]

În sfârşit, pentru a da o imagine completă a concepţiei care a prezidat la legiferarea situaţiei minorităţilor, citǎm următoarea frază, rostită de Octavian Goga în calitatea sa de ministru de interne, în 1927: „Noi căutăm să obţinem satisfacţie nu exercitând vreo cât de mică violenţă contra concetăţenilor noştri, dar printr-un simţământ echitabil care trebuie să fie la baza convingerilor noastre politice”. [942]

Aceste concepţii nu sunt izvorâte din vreun interes momentan — realizările pe terenul practic confirmându-le cu prisosinţă —, ci sunt însăşi expresia concepţiei româneşti privitoare la tratamentul ce se cuvine popoarelor străine, pe care soarta le-a înfrăţit pe acelaşi teritoriu naţional românesc. La distanţă de o jumătate de secol, două atitudini viguroase caracterizează perfect cele două mentalităţi.

Când, în Parlamentul unguresc dinainte de război, contele Ştefan Tisza a fost atacat de deputaţii ultraşovini pentru ceea ce li se părea lor a fi o politică de moderaţiune faţă de români, premierul ungur, care în tratativele cu românii din 1913, îşi păstrase integrală concepţia ortodoxă a maghiarizării integrale, bătu totuşi în retragere, pentru ca în istoria maghiarismului să nu i se poată aduce acuzaţiunea de a fi abdicat de la cauza superioară a maghiarismului, care se confunda pentru întreaga pătură conducătoare a naţiei ungare, cu o politică de dominaţiune orgolioasă şi intransigentă.

Când însă în Parlamentul românesc din 1868 un deputat ultranaţionalist a pledat cauza intoleranţei faţă de unii dintre minoritarii din acea vreme, Ion Brătianu-tatăl, care avea să joace un rol atât de însemnat în istoria României, s-a grăbit să zdrobească cu autoritatea-i masivă asemenea concepţii.

„Dacă unii din dvs., s-a adresat Brătianu reprezentanţilor puţini la număr, ai intransigenţei naţionaliste româneşti, puteţi să ameţiţi cu astfel de cuvinte pe alegători, dar dvs. singuri vă creaţi o asemenea dificultate pe care o veţi plăti scump, pentru că daţi nişte idei rătăcite alegătorilor dvs., şi *ideile greşite nu pot să fie folositoare unei societăţi”*. [943]

Atitudinea de toleranţă şi de înţelegere faţă de naţiunile conlocuitoare, îmbracă deci în România un caracter de permanenţă neîntreruptă. Această atitudine este apanajul celor tari şi românii transilvăneni au dovedit lumii întregi că, după 10 secole de viaţă în întuneric, ei au reînviat la viaţa naţională tot atât de puternici ca şi strămoşii lor daco-romani.

Concepţia politică pe care ei au îmbrăţişat-o în clipa în care au devenit din nou puternici, a fost condamnarea întunericului care le-a fost hărăzit de o soartă implacabilă timp de un mileniu.

„Sol lucet omnibus”.

Sub acest semn s-a dezvoltat viaţa naţionalităţilor în Transilvania românească sub stăpânirea ungurească.

PARTEA A IV-A

UNGARIA DE LA TRIANON

«On ne doit pas oublier que le tracé des frontières de la Hongrie a fait l'objet de la part de tous les Alliés d'un examen minutieux, que chacun de ses éléments a été discuté, qu'il existe entre eux une étroite solidarité».

M. Gueraier
Raportorul Legii sancţionând Tratatul de la Trianon

Ungaria de la Trianon, stat unitar şi omogen

În Geografia universală a lui Granger, publicată în 1922, populaţia Ungariei în anul 1910 era evaluată, pe baza statisticilor ungare întocmite în acea epocă, la 20.886.000 locuitori, dintre care ungurii propriu-zişi se cifrau la ceva mai mult de 9 milioane, iar *nemaghiarii la peste 11 milioane.* Aceştia din urmă sunt astfel repartizaţi: 3 MILIOANE ROMÂNI, 2 milioane germani, 2 milioane slovaci, 1.800.000 croaţi, 1.100.000 sârbi, 472.000 ruteni, câteva sute de mii evrei şi 470.000 alte naţionalităţi.[944] Conform tradiţiei constante, evreii erau înglobaţi în masa ungară.

La 1 ianuarie 1930, conform statisticii ungureşti, populaţia Ungariei se cifra la numai 8.686.519 locuitori, din care 8.001.112 erau unguri şi 685.407 aparţineau altor naţionalităţi nemaghiare.[945]

O paralelă între cele două statistici ungureşti ne arată că de unde numărul populaţiei nemaghiare a înregistrat o scădere imensă de la 11.000.000 la 685.000, acela al populaţiei ungureşti pure a scăzut abia cu ceva mai mult de 1.000.000. Paralela ne mai învederează deosebirea fundamentală între structura etnică a celor două Ungarii: Ungaria dinainte de război şi aceea de după revoluţiile naţionale care au dus, în 1918, la destrămarea împărăţiei habsburgice.

În Ungaria dinainte de 1914 ungurii se pierdeau în masa enormă a mozaicului de naţiuni care compuneau statele Sfintei Coroane ungureşti. În Ungaria postbelică ei dădeau statului un caracter unitar şi omogen, realizând astfel visul naţionaliştilor maghiari din primele decenii ale veacului nostru.

„Sub raportul etnic şi lingvistic, Ungaria de la Trianon, spune Alajos Kovács în studiul său despre populaţia Ungariei, este mai unitară decât Marea Ungarie dinainte de războiul mondial. Locuitorii având limba ungară drept limbă maternă formează 92,1% din totalul populaţiei". Şi d-l Kovács continuă, remarcând că întrucât 74,2% din acei care nu au limba ungureasca drept limba maternă, cunosc totuşi limba maghiară şi o vorbesc, procentajul celor care vorbesc limba ungară în limitele Ungariei de la Trianon atinge proporţia covârşitoare de 98%.

Tabloul comparativ al celor două statistici ungureşti constituie, prin el însuşi şi la cea mai sumară examinare, dovada cea mai concludentă a conştiinciozităţii cu care au fost trasate fruntariile Ungariei la Trianon.

Într-un stat prezentând o atât de mare varietate de naţionalităţi şi formând în multe regiuni intrânduri şi insule ale ungurilor în masa naţionalităţilor şi ale acestora din urmă în masa ungară, perfecţiunea delimitării frontierelor era desigur greu de realizat.

Dacă perfecţiunea n-a fost atinsă, s-a ajuns totuşi, pe baza enormului material prezentat de toate părţile interesate în cauză, la o delimitare mulţumitoare. În unele regiuni ale aşa-numitelor state succesorale ale monarhiei dualiste, este drept, se găsesc pe ici, colo, insule ungureşti, rezultat al unei infiltraţii milenare. Nu este mai puţin adevărat însă, că şi Ungaria, aşa cum a fost ea redusă la Trianon, cuprinde enclave minoritare întrunind, după datele statisticii ungare, aproape 700.000 nemaghiari (germani, slovaci, sârbi, croaţi şi români).

Deşi în cadrul noului stat ungar ungurii au reuşit să realizeze, în sfârşit, atât de mult dorita unitate omogenă a statului lor, ei totuşi nu s-au putut consola la gândul că Marea Ungarie a

celor 30.000.000 de maghiari este un vis pentru totdeauna spulberat.

Ungurii s-au plâns timp de 20 de ani în cele patru colţuri ale lumii de „marea nedreptate” care li s-a făcut prin ceea ce ei numeau „dictatul păcii” *(Friedensdiktat)* — şi ceea ce era în realitate doar ratificarea voinţei multor milioane de nemaghiari — în virtutea căreia ţara lor s-a micşorat cu 71% din teritoriu şi 63% din populaţie.[946]

Este foarte drept că cifrele acestea prezentate de geografii unguri sunt impresionante, dar nu ştim ce raport funcţional există între mărimea pierderilor şi justeţea revendicărilor?!

Li s-a luat ungurilor atât cât au încălcat ei în cursul vremurilor prin violenţă şi prin metode arbitrare. Mărimea sacrificiului la care au trebuit să consimtă, în 1920, nu le este deci imputabilă decât lor.

De cât spaţiu au nevoie ungurii?

Ungurii au vrut să cuprindă mai mult spaţiu decât puteau ei stăpâni cu mijloacele reduse de care dispuneau, prea mult faţă de cât le era hărăzit a domina.

Aruncând o privire pe harta ungurească a migraţiunilor maghiarilor în cursul vremurilor, ne minunăm de puţinul spaţiu ce le-a fost necesar strămoşilor ungurilor de azi, înainte de năvălirea lor în Europa, în regiunea munţilor Ural şi, în urmă, după năvălirea în regiunea din nord-vestul Caucazului, în aceea dintre Don şi Nipru *(Levedia)* şi, în fine, în regiunea situată în sudul Basarabiei şi al Moldovei *(Atelkuz),* regiuni pe care ei le-au ocupat provizoriu, respectiv în secolele VI—VIII e.n., în prima jumătate a secolului al IX-lea şi, în fine, în cea de a doua jumătate a acelui secol. Oricare din aceste regiuni reprezintă cel mult o zecime din ceea ce pe hărţile ulterioare este reprezentată a fi fost Ungaria Sf. Ştefan. Ele corespund însă perfect spaţiului pe care-l ocupă naţia maghiară pe hărţile etnografice dresate în secolele al XIX-lea şi al XX-lea şi în special pe aceea a ungurului Sándor Farkas, publicată în „Atlasul geografic maghiar” din 1902.[947]

Disproporţia dintre număr şi spaţiu putea fi rezolvată în două feluri: sau printr-o cantonare pe spaţiul cel mai adecvat propăşirii diferitelor caracteristici ale poporului maghiar — câmpia joasă — Alföldül — sau printr-o deznădăjduită politică de extensiune nelimitată, forţând toate legile cunoscute ale evoluţiei naturale. Din nefericire pentru ei înşişi, şi din nefericire pentru popoarele băştinaşe locuind teritoriile din jurul spaţiului pe care s-au aşezat triburile lui Árpád, strămoşii maghiarilor de azi au ales cea de a doua soluţie.

Împiedicând libera dezvoltare a popoarelor paşnice de agricultori şi păstori pe care le-au găsit în Transilvania şi în celelalte regiuni învecinate Alföldului, ungurii s-au pierdut într-o stearpă activitate negativistă, efortul lor nefiind dirijat atât în direcţia propriului lor progres cât în aceea a stânjenirii progresului popoarelor băştinaşe.

Conflictul permanent între naţia dominantă şi popoarele guvernate de ea a culminat cu revoluţiile naţionale din 1918, soldate cu prăbuşirea statelor Sf. Coroane ungare.

Dispunând de un spaţiu suficient de întins pentru a asigura naţiei maghiare o fericită dezvoltare materială şi morală, Ungaria de după război ar fi putut deveni un factor de prim ordin pentru crearea păcii, dacă ea ar fi cooperat în mod paşnic cu naţiile din jurul ei. Acesta era, de altfel, şi ţelul tratatelor de pace care au pecetluit sfârşitul uneia dintre cele mai sângeroase încleştări din câte a cunoscut vreodată omenirea. Georges Clémenceau, adresându-se la 16 iunie 1919 delegaţiei germane la Conferinţa Păcii, definea astfel rolul pe care urmau să-l joace tratatele în noua ordine pacifică creată de convenţiile de la Versailles: „Tratatul de pace, spunea marele om de stat francez, stabileşte baza cooperării popoarelor europene în pace şi pe picior de egalitate”.

Revizionism cu orice preţ

Desigur că aceste convenţii între naţiuni, ca tot ceea ce este omenesc, nu puteau să aibă caracterul unor aşezări eterne. În consecinţă, făuritorii Tratatului au prevăzut adaptarea textelor din legea internaţională la necesităţile imperioase care s-ar fi putut ivi ulterior.

„Convenţia, spunea în continuare Clémenceau, va putea fi modificată din timp în timp pentru a se adapta noilor fapte şi noilor condiţii, pe măsură ce ele s-ar naşte”.

Revizuirea era deci subordonată în chip categoric, după cum era şi firesc, faptelor noi. Ea era o excepţie infimă la intangibilitatea aşezărilor definitive ale tratatelor şi nu putea fi extinsă peste prevederile, limitativ enumerate, ale stipulaţiilor exprese.

Ungurii au căutat să imprime excepţiei caracter de generalitate şi, fără a aştepta ca să se

ivească situaţiuni noi, au început să agite revizuirea tratatelor, atacând înseşi principiile de bază pe care se sprijinea ordinea europeană de după război. A fost prima lovitură ce se aducea convenţiilor creatoare de pace, prima încercare de a tulbura pacea Europei.

„Ungaria mutilată" era prezentată drept una dintre cele mai mari injustiţii ale acestor tratate.[948] Problema revizuirii încetase, deci, să se plaseze pe terenul anacronismului unor reglementări devenite caduce în raport cu noile evenimente, situându-se în domeniul justiţiei sau injustiţiei reglementărilor de bază din 1919 — 1920.

Planul acţiunii revizioniste

Agitaţia revizionistă maghiară a fost regizată *con brio*. Ungurii au reuşit să impresioneze unele cercuri din străinătate prin propaganda lor perseverentă şi abilă.[949] (N-au reuşit ei oare, într-un moment dat, să câştige simpatii până şi la Foreign Office, acţionând astfel încât celebra afacere a falsificării bancnotelor franceze să treacă de pe planul unei odioase infracţiuni pe acela al activităţii „naţionaliste"? Faimosul articol din „Times" cu data de 4 februarie 1925, intitulat *The Case of Hungary* — Cazul Ungariei — în care Ungaria era prezentată drept o ţară nenorocită, înconjurată de naţii „bănuitoare şi ostile", este întru totul concludent). Întregul plan al acestei acţiuni propagandistice, care a prins în păienjenişul argumentaţiei sofistice personalităţi de vază, complet ignorante ale situaţiunilor de fapt şi ale datelor reale ale problemei, poate fi redus la două principii directorii:

1. Prin trasarea fruntariilor la Trianon s-au răpit Ungariei teritorii întinse care erau hărăzite, prin însăşi natura lucrurilor, să aparţină de veci Ungariei.
2. În cadrul statelor succesorale, situaţia minorităţii ungare era dezastruoasă, aşa că la atributul de „mutilată", trebuia să i se adauge Ungariei şi pe acel de „nenorocită".

Premisele de la care plecau ungurii erau fundamental false. Propaganda maghiară prezenta, într-adevăr, Ungaria dinainte de război ca pe expresiunea unei Justiţii ideale. O Ungarie redusă la proporţiile de după războiul mondial, raportată la acest etalon ideal, în mod fatal apărea ca o mare mutilată de război. Realitatea era, însă, cu totul alta. Ungaria dinainte de război era rezultanta celor mai flagrante injustiţii, iar dreptatea popoarele şi-au făcut-o singure, ea fiind doar în urmă ratificată de convenţiile şi tratatele de pace.

A doua premisă nu era mai puţin falsă. Ungurii susţineau într-adevăr că Ungaria dinainte de război era un adevărat Eden al naţionalităţilor şi că soarta ce le era hărăzită ungurilor deveniţi şi ei, la rândul lor, minoritate etnică în cadrul statelor succesorale (România, Cehoslovacia şi Iugoslavia), era un adevărat infern. Şi de data aceasta realitatea era falsificată în mod voit. Tratamentul românilor în Ungaria dinainte de războiul mondial a fost calificat drept „barbar" de cele mai ilustre pene din secolele XIX şi XX, iar în ceea ce priveşte tratamentul uman la care au fost supuşi ungurii minoritari în cadrul României întregite, ne vom mulţumi în dezvoltările ulterioare să citäm în această privinţă, înseşi mărturiile minoritarilor unguri... „persecutaţi".

„Injustiţia" de la Trianon

În primul rând, să analizăm însă, acuzaţiunea de bază a ungurilor, acuzaţiune care a făcut să curgă atâta cerneală în epoca postbelică, şi care, din nefericire, a adus o nouă ciuntire integrităţii poporului şi statului român, acuzaţiune care se sprijină pe pretinsa injustiţie care s-a făcut ungurilor la Trianon — atribuindu-se României teritorii etnice ungare.

Desigur că sunt foarte mulţi unguri care susţin că toată Transilvania ar fi trebuit să redevină ungurească şi aceasta întrucât timp de o mie de ani ea a fost sub dominaţie ungurească. *Ca şi când în Istoria popoarelor ar exista o prescripţiune achizitivă şi ca şi când o injustiţie care durează un mileniu se transformă în mod automat, prin scurgerea timpului, într-o justiţie intangibilă!...*

Acest punct de vedere al şovinilor unguri n-a găsit însă ecou nici chiar în rândurile celor mai pasionaţi susţinători ai cauzei maghiare de peste hotare. El a fost considerat ca inoperant şi excesiv până şi de înalte personalităţi maghiare, cum e cazul fostului ministru de justiţie ungur dr. Emil Nagy care declara: „Ungurii trebuie să abandoneze ideea integrităţii dinainte de război şi trebuie să se resemneze cu pierderea unor teritorii locuite de mase compacte de naţionalităţi străine".[950]

Rămâne punctul de vedere mai modest al acelora care au agitat până în 1940 chestiunea „rectificării" frontierei româno-ungare din 1920 şi care au avut necontestata surpriză de a-şi

vedea depăşite până şi cele mai temerare speranţe în vara anului 1940, când a reînceput din nou calvarul românilor din Transilvania, dezlipită de trupul românismului şi trunchiată în modul cel mai absurd posibil.

Ei au susţinut mereu că s-a atribuit României un vast teritoriu, care, din punct de vedere etnic, ar fi trebuit să revină de drept Ungariei. Or, şi acest lucru este cu totul inexact. *La Trianon, i s-a atribuit României un teritoriu mai mic decât acela la care ea avea dreptul conform principiului etnicităţii, decretat de preşedintele Wilson.*

Adevărata frontieră etnică şi lingvistică dintre România şi Ungaria a fost trasată în Tratatul încheiat în 1916 între români, pe de o parte şi Puterile Aliate, pe de altă parte.

Frontiera de la Trianon este situată mai la est de adevărata frontieră a etnicităţii româneşti; ea lasă deci, în teritoriul ungar enclave româneşti. La Conferinţa păcii din Paris, Ion I. C. Brătianu, primul delegat al României, a susţinut cu dârzenie drepturile României, cerând să se respecte fruntariile stabilite de Aliaţi în 1916, după îndelungate şi minuţioase tratative.[951] Delegaţia românească la Conferinţa Păcii nu s-a mulţumit, însă, să ceară pur şi simplu respectarea tratatului de alianţă din 1916, ca pe un drept sacrosanct izvorât din litera Convenţiei, ci şi-a sprijinit fiecare revendicare teritorială pe studii şi memorii extrem de documentate, însoţite de hărţi etnografice întocmite cu multă grijă pentru respectul adevărului.

Mai mult încă, Ion I. C. Brătianu, în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor şi al progresului economic al Europei (expunerea din 1 februarie 1919), a renunţat să mai revendice teritoriile locuite de români în sudul Dunării, precum şi cele din regiunea Tisei.

Conferinţa Păcii a refuzat însă României fruntariile prevăzute în tratatul de alianţă din 1916 şi a fixat linia de demarcaţie dintre România şi Ungaria cu mult spre Răsărit, urmărind în aceasta cele mai multe din indicaţiunile prevăzute pe harta redactată după sugestiile marelui patriot ungur Kossuth.[952] În felul acesta au rămas în afara teritoriului naţional românesc porţiuni de teritorii având o structură etnică majoritar-românească.

Toate hărţile etnografice şi lingvistice care au fost dresate la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în sec. XIX şi XX de geografi, etnografi şi lingvişti, indiferent dacă ei au fost unguri, germani, austrieci, francezi, englezi sau italieni, toate monografiile şi lexicoanele, toate studiile privitoare la linia de demarcaţie etnică între români şi unguri, dovedesc, până la evidenţă, că graniţa etnicităţii româneşti spre apus depăşeşte frontiera trasată prin Tratatul din 1920.

Astfel, în „Compendiul geografic al Ungariei" publicat în 1779 de Mátyás Bél, autorul, înfăţişând repartiţia naţionalităţilor la graniţa de vest a Transilvaniei, scrie că românii se întind până în departamentele: Bereg, Ugocsa, Bekes şi Bihor, dintre care primele trei au rămas după Tratatul de la Trianon cu totul în afara graniţelor României, iar cel din urmă a fost împărţit între România şi Ungaria.[953]

În „Lexiconul geografic al Ungariei", dresat de J. M. Korabinszky în 1786 şi publicat la Pressburg (Bratislava) găsim câteva regiuni de la marginea apuseană a Transilvaniei — rămase după Trianon la unguri, — populate masiv cu români. Astfel, printre altele găsim satele: Nyiradony, Nagy-Kalló şi Bir, situate în departamentele Szabolcs, Poceni şi Petigd, situate în departamentul unguresc al Bihorului, Süged în Borsod etc.[954]

Pe de altă parte, în marea lucrare „Magyarországnak leírása", apărută la Buda în 1796, A. Vályi[955] enumeră o serie întreagă de cătune, de sate, de mici orăşele şi chiar oraşe având o populaţie majoritară românească — localităţi care au rămas după 1920 pe teritoriul unguresc. Citäm printre cele mai importante: Nyiradony în departamentul Szabolcs, Batonya în departamentul Csanad, Bedö, Darvas, Méhkerék şi Száká în departamentul Bihor.

În 1829, J. V. Csaplovics publică la Pesta două volume intitulate *Gemälde von Ungarn,* la sfârşitul cărora se găseşte anexată o hartă etnografică în culori a Ungariei cu provinciile dependente de ea, cu excepţia Transilvaniei propriu-zise *(Etnographische Karte des Königreichs Ungarn nach Lipszcky von J. V. Csaplovics).* Această hartă este extrem de preţioasă în ceea ce priveşte contribuţia ei la delimitarea frontierei etnice dintre români şi unguri. Ea depăşeşte frontiera trasată în 1920. Astfel, frontiera etnică trece pe teritoriul unguresc în departamentul Szabolcs, unde sunt menţionate şapte localităţi pur româneşti. În regiunea judeţului Bihor, care a revenit după 1920 Ungariei, găsim alte opt mari sate româneşti. În regiunea de nord a Aradului, frontiera etnică românească prezintă un intrând puternic în teritoriul unguresc din 1920, satele româneşti atingând regiunea localităţii Gyula.[956]

În 1857, Karl F. V. Czömig tipăreşte la Viena, ca anexă la monografia intitulată *Ethnographie der Österreichischen Monarchie*[957], o hartă în care frontiera etnică româno-

maghiară de la vestul României coincide aproape pe întreaga ei întindere cu frontiera româno-ungară din 1920. În regiunea Bihorului ea depăşeşte frontiera politică din 1920 şi, urmând cursul Crişului Negru, ajunge până în satele Száká şi Dorgoş de pe teritoriul unguresc.

Pe harta publicată în 1860 de Dr. A. Ficker[958], ca anexă la studiul său despre *„Locuitorii Monarhiei Austriece”*, constatăm de asemenea, prezenţa românilor — e drept cu un procent minuscul — în departamentele Szabolcs, Ugocsa şi Bereg, situate toate dincolo de frontiera din 1920 a României. Opera de maghiarizare îşi produsese de acum, în 1860, efectul. Prezenţa românilor dincolo de linia de demarcaţie care avea să fie aceea a Tratatului de la Trianon, se diminua văzând cu ochii.

În 1869, apare la Berlin harta etnografică a lui Kiepert (Völker und Sprachenkarte von Österreich und Unterdonauländer, zusammengestellt von H. Kiepert), stabilită pe baza datelor recensământului austriac din 1869.[959] Frontiera etnică româno-ungară depăşeşte şi pe această hartă frontiera politică stabilită în 1920 la Trianon. Masa românească atingea în spaţiul unguresc satele Vekerd şi Száká, care aparţin azi Ungariei, iar localitatea Gyula constituia punctul extrem de penetraţiune românească pe teritoriul atribuit în 1919 statului ungar.

Această hartă n-a fost defel pe placul ungurilor, care porniseră o campanie furibundă pentru deznaţionalizarea elementului românesc din Transilvania. Prezenţa românilor pe teritoriul unguresc propriu-zis nu era deloc încurajatoare pentru partizanii statului maghiar „unitar unguresc”. Ei s-au grăbit deci să interzică, printre multe alte lucrări tot atât de puţin periculoase pentru ordinea de stat ungară, accesul hărţii lui Kiepert pe teritoriul Transilvaniei[960], ca şi când prin acest fapt s-ar fi putut opri din mers conştiinţa naţională românească în plină ascensiune!

Opera de deznaţionalizare făcea în timpul acesta progrese însemnate. Statisticile ungureşti încorporau în rândurile ungurilor pe toţi cei trecuţi la o confesiune maghiară sau pe cei vorbind ungureşte, deşi de apartenenţă română.

Hărţile etnografice ungureşti urmăresc îndeaproape statisticile dresate în aceste condiţiuni, fiind o copie fidelă a operei nefaste de maghiarizare. Totuşi, din această luptă purtată, pe de o parte, de românii de la marginea de apus a Transilvaniei şi, pe de altă parte, de metodele perfide de deznaţionalizare, românii ies victorioşi. Ne-o dovedesc lucrările lui P. Balogh despre naţionalităţile Ungariei de la începutul sec. al XX-lea, care deşi utilizează operaţiunile recensământului din 1900, delimitează frontiera etnică româno-ungară după traseul unei linii care, pe alocuri, depăşeşte frontiera politică din 1920.[961] Studiile lui Balogh privitoare la frontiera lingvistică dintre români şi unguri sunt extrem de instructive, întrucât din ele se poate vedea că frontiera politică româno-maghiară stabilită în 1920 se găsea înlăuntrul frontierei lingvistice dintre limbile română şi ungară.

Hărţile ungureşti din vremurile mai noi au rezolvat, în mod radical şi după vechea metodă unguréască, problema românilor din apusul Transilvaniei. Ele au desfiinţat pur şi simplu masele compacte de români din acea regiune, reprezentând ţinuturi întregi (şi în special cele muntoase) ca fiind cu desăvârşire nelocuite. Este una dintre nenumăratele metode ungureşti de inducere în eroare a străinătăţii.[962] Populaţia românească a Ardealului este într-adevăr răspândită în mod armonios pe întregul teritoriu al provinciei; Transilvania nu cunoaşte absolut nici *o terra deserta*.

D-l Manciulea, un vrednic cercetător al frontierei de apus a Transilvaniei, scrie în această privinţă: „Studiile recente au stabilit în mod indubitabil că nu poate fi vorba în România de o zonă muntoasă nelocuită[963]; viaţa omenească este intensă în Carpaţii noştri din primele momente ale sosirii primăverii până târziu în toamnă. Poporul român este legat de munţii ţării, situaţiune care este atât de bine exprimată în vechiul dicton românesc *„codru-i frate cu românul” (La frontière ouest de la Roumanie)*.

Este suficient să aruncăm o privire pe hărţile Ardealului, dresate de străini, pentru a ne da seama de substratul „golurilor” de pe hărţile ungureşti. Absolut pe toate hărţile dresate la sfârşitul secolului trecut ca şi pe acelea din secolul al XX-lea, frontiera etnică românească depăşeşte frontiera româno-ungară din 1920. Ne mulţumim a ne referi, în acest sens, la cele mai cunoscute hărţi şi anume: la aceea publicată în 1889 de Institutul Geografic Austriac („Völker-Karte von Europa”)[964], la acelea publicate în 1888 de Gustav Gröber[965], profesor de filologie romanică la Universitatea din Strasbourg („Ausbreitung der Romanischen Sprachen în Europa”), de Novikow[966] în 1886, de James Caterly[967] în 1908, de Paul Langhans („Der rumänische Volksboden und die staatliche Entwicklung des Römentums”) [968] în 1915, de Elisée Reclus[969], de „Institutul de Agostini”[970] din Novara, de Karl

Haushoffer [971] etc. Pe toate aceste hărţi oraşele Sighetul Marmaţiei, Oradea Mare, Arad şi Timişoara sunt cuprinse în teritoriul etnic românesc, fiind înconjurate de mase compacte de ţărani români.

Dacă în 1920 s-a comis o nedreptate, nu ungurii au să se plângă de ea, ci românii, căci dincolo de frontiera politică au fost lăsate în teritoriul unguresc mai multe insule de români.

Pentru a nu tulbura însă pacea Europei, românii au acceptat situaţiunea creată prin Tratatul de la Trianon, închinându-şi forţele unei opere pozitive de propăşire naţională. Cu această rezervă a includerii unor intrânduri româneşti în Ungaria, graniţa de la Trianon corespunde — atât cât omeneşte poate fi atinsă perfecţia — limita dintre naţia ungară şi cea română.[972]

Acesta era de altfel şi unul din ţelurile — printre multe altele — ale războiului, pe care Aliaţii l-au dus, alături de România, între anii 1916 şi 1918.

Întrebaţi fiind în 1916 de preşedintele Woodrow Wilson care sunt ţelurile lor de război, Aliaţii, prin nota lor din 10 ianuarie al acelui an, au răspuns că unul din scopurile luptei lor este şi „eliberarea de sub dominaţia străină a italienilor, slavilor, românilor, cehilor şi slovacilor”.[973]

La sfârşitul războiului, lordul Northcliffe, fratele celebrului leader revizionist lord Rothermere, într-un discurs pronunţat la 4 noiembrie 1918, declara textual: „Trebuie să asigurăm popoarelor Austro-Ungariei un loc printre naţiunile libere ale lumii şi să le oferim dreptul de a se uni cu fraţii lor de dincolo de actualele frontiere ale Austro-Ungariei. Aceasta implică crearea statelor independente ale Cehoslovaciei, Iugoslaviei, reducerea Ungariei la limitele etnografice ale rasei maghiare şi UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR CU ACTUALUL REGAT AL ROMÂNIEI”.[974]

Atunci când s-au trasat liniile principale ale aşezărilor de mai târziu, Conferinţa Păcii a luat în considerare în primul rând configuraţia etnică a Europei, punându-se accentul pe o cât mai ideală repartizare a naţionalităţilor în cadrul împărţirii statale.

„Mă voi călăuzi în opera de construcţie a Păcii, spunea Lloyd George în Memorandum-ul său adresat Conferinţei la 23 martie 1919, atât cât omeneşte este posibil, ca diferitele rase să fie repartizate ţărilor lor de obârşie *(Motherland)* şi ca acest criteriu omenesc să aibă precădere asupra consideraţiilor strategice, economice sau privitoare la comunicaţii, probleme care pot fi soluţionate şi pe alte căi”.[975]

Când acesta a fost spiritul care a prezidat la întocmirea tratatelor, când după înseşi afirmaţiile lui Sir Robert Donald (autorul atât de partizanei cărţi *The tragedy of Transylvania,* Londra, 1928 — al cărei titlu *Tragedia Transilvaniei* este în acelaşi timp şi o atitudine!) „Conferinţa Păcii nu a pecetluit soarta Ungariei în necunoştinţă de cauză, delegaţia ungară la Paris prezentând Conferinţei trei mari volume de câte 600 pagini fiecare conţinând o colecţie de hărţi admirabile, diagrame, grafice, *toate susţinute prin mărturii orale (supported by oral evidence)*”[976], *cum* se poate persevera cu bună credinţă într-o propagandă revizionistă atât de neîntemeiată?!...

Istoricul ungur Tibor Eckhart, care nu nutreşte defel simţăminte prieteneşti faţă de naţia română, trebuie totuşi, în faţa evidenţei, să facă o concesie adevărului istoric, atunci când se ocupă de problema spaţiului etnic unguresc.

„Să nu ne închipuim, spune el în «Magyarország Története» apărută la Budapesta în 1933, că ungurii (cuceritorii) au populat ţara întreagă. Numărul lor, poate şi din cauza înfrângerilor suferite în patria lor de mai înainte, era prea mic pentru aceasta. *Teritoriul ocupat de ei se potrivea aproximativ cu cel stabilit prin pacea de la Trianon, la care a fost redusă, după 1000 ani, Ungaria mare”.*[977]

Dar, de ce să interogăm trecutul îndepărtat, când prezentul ne oferă cea mai radicală soluţie a problemei? De data aceasta cifrele aruncă o lumină completă asupra unei probleme pe care ungurii o vor cât mai complexă, dar care în realitate este extrem de simplă.

La frontiera apuseană a regatului României, astfel cum ea a fost fixată în 1920, se găsesc patru judeţe care se învecinează direct cu Ungaria: judeţele Satu Mare, Sălaj, Bihor şi Arad. Populaţia totală locuind în 1930 în aceste judeţe, situate în zona frontierei româno-ungare, era de cca 1.600.000 suflete, dintre care 943.692 ROMÂNI, 417.183 UNGURI, 80.030 germani, 68.377 evrei etc. *Ungurii reprezentau deci abia 26% din numărul locuitorilor de la frontiera dintre cele două ţări.* ***[978]***

Avem la dispoziţie *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi al celorlalte ţinuturi alipite,* editat la Cluj în 1921, adică puţin timp numai după ce s-a încheiat Tratatul de la Trianon şi într-o epocă în care aspectul etnografic al ţinutului de la graniţa apuseană era dominat încă de

rezultatele îndelungatei acţiuni de maghiarizare a Administraţiei de Stat ungare şi a colonizărilor masive din centrele orăşeneşti de la graniţa de vest a Transilvaniei.

În acest ţinut, într-adevăr, eforturile de maghiarizare s-au dezlănţuit cu mai mare vigoare încă decât în oricare altă regiune a Transilvaniei, căci acolo, în judeţele Satu Mare, Bihor, Sălaj şi Arad, se afla limita întinderii elementului românesc şi punctul său de întretăiere cu masele maghiare.

Marile oraşe din această regiune, Arad, Oradea Mare, Careii Mari, Satu Mare erau considerate de unguri drept punctul de plecare al ofensivei lor de deznaţionalizare a românilor transilvăneni şi poarta de intrare în regatul românismului milenar.

Ar fi trebuit deci să găsim în aceste ţinuturi, după o strădanie multiseculară de deznaţionalizare a populaţiei autohtone, o structură etnică majoritar ungurească. Totuşi, atât de puternic era înrădăcinat românismul până şi în regiunile de contact cu câmpia, prin excelenţă maghiară, încât ungurii n-au reuşit să influenţeze în mod hotărâtor structura etnică a graniţei de vest, considerată în ansamblul ei. Într-adevăr, populaţia românească trăind în părţile occidentale ale Transilvaniei este mai compactă decât în regiunea centrală şi răsăriteană a aceleiaşi provincii, unde colonizarea masivă a secuilor a creat o insulă străină de neamul românesc în însăşi inima Daciei Romane. La graniţa de vest, românii reprezintă 60,4% din totalul populaţiei, faţă numai de 57,56% în regiunile colonizate cu unguri şi secui din centru şi din răsărit.

Caracteristica acestei regiuni, demnă de a fi relevată întrucât ea dezvăluie şubrezenia metodelor de deznaţionalizare prin violenţă, este contrastul între aspectul etnic al oraşelor şi acela al satelor înconjurătoare. *Satele sunt în imensa lor majoritate româneşti, iar oraşele au un aspect pronunţat străin, nu însă întotdeauna maghiar.* Ce dovadă mai puternică a românităţii Transilvaniei decât acest aspect românesc al pământului de la graniţa de vest a provinciei, limita apuseană a Daciei Felix de odinioară?!

În 1921, puţin timp numai după terminarea milenarei dominaţii ungureşti, la punctul de contact dintre cele două neamuri, adică în zona în care elementul dominant avea cele mai multe posibilităţi de a influenţa elementul românesc dominat, puteam găsi în judeţul Bihor plăşi ca: Aleşd (50.265 locuitori), unde în cele 50 de comune rurale se găseau 40.110 români şi numai 5.155 unguri, Beliu (18.733 locuitori), unde în cele 33 comune rurale trăiau 17.696 români şi numai 792 unguri, Ceica (31.497 locuitori) unde, după 1000 de ani de dominaţie ungurească, *populaţia românească se cifra la 30.078 suflete faţă de... 963 unguri!* şi, în fine, plasa Vaşcău, unde din cei 28.148 locuitori, 27.276 erau români şi numai 491 maghiari, ceea ce reprezenta o proporţie de aproape 98 la sută pentru populaţia românească.

În judeţul Satu Mare, plasa Şomcuta Mare, compusă din 41 comune rurale, număra 24.885 români şi 1.179 unguri, la o populaţie totală de 28.393 locuitori.

În Maramureş, în plasa Iza (Dragomireşti), compusă din 13 comune rurale, românii au găsit, în clipa în care ţinutul se integra din nou în masa românismului, 22.379 români şi numai... 74 *(şaptezeci şi patru) unguri!*

În Arad, judeţ de frontieră, din cei 397.969 locuitori 245.113 erau români şi 98.208 maghiari; în satele care înconjurau Aradul proporţia românilor faţă de unguri era covârşitoare. De pildă în cele 36 comune rurale ale plăşii Radna trăiau, în 1921, 27.155 români şi numai 1.825 unguri, iar în Sebeş, în 49 de comune rurale se găseau 30.390 români şi numai 2.141 unguri.[979] Vedem deci că în satele de la frontiera Ungariei, ungurii nu reuşiseră după 1000 de ani de stăpânire să atingă măcar proporţia de 10% din totalul locuitorilor!...

Dacă toţi apărătorii „nedreptăţii Ungariei" s-ar fi plecat o clipă cu atenţie asupra cifrelor, ascunzând sub haina lor impasibilă şi rece, realităţi zdrobitoare, desigur că nici lordul Rothermere, nici fostul ministru francez Anatole de Monzie, nici deputatul Tisseyre, nici Sir Robert Donald, nici Franco Vellani Dionisi n-ar fi putut aduce un cap de acuzare României că şi-a integrat în fiinţa ei etnică pe ţăranii români din Transilvania apuseană.

Cu ce drept pot revendica ungurii Oradea Mare, când Bihorul cu sutele de sate care înconjoară oraşul maghiarizat este până în străfundurile sale românesc?

Cu ce titlu se poate cere înapoierea către Ungaria a oraşelor de la graniţa de vest, când toate cătunele şi toate satele din acea regiune — *adică pământul propriu-zis* al Transilvaniei de vest — sunt româneşti?

Cum se poate susţine că sunt „ungureşti" oraşe pierdute în Marea românească? Cel mult se poate afirma că ele sunt „maghiarizate", ceea ce desigur nu este un titlu pe baza căruia se pot revendica teritorii...

Ceea ce a dăunat în gradul cel mai înalt păcii europene a fost uşurinţa cu care, din motive cu totul altele decât dorinţa de a face să triumfe dreptatea, unele înalte personalităţi străine — străine de altfel şi de datele problemei pe care o apărau — s-au declarat partizani ai cauzei maghiare.

D-l Anatole de Monzie, de pildă, cu vigoarea care îl caracteriza, se întreba patetic în 1922:

„Prin ce aberaţie aceşti oameni care au trâmbiţat în cele patru colţuri ale lumii dreptul raselor şi al naţionalităţilor, au răpit maghiarilor oraşe unde totalitatea locuitorilor, cu mici excepţii, erau de origine maghiară, erau maghiari sufleteşte şi prin cultura lor? Pentru ce? Da, pentru ce?”[980]

Şi d-l Tisseyre autorul cărţii *Une erreur diplomatique. La Hongrie mutilée,* apărută la Paris imediat după războiul mondial şi pentru care secuii erau „unguri de rasă pură”[981] şi ungurii „victime ale liberalismului lor”[982], nu mai puţin sensibilă la marea durere a Ungariei, redusă la limitele ei naturale, exclama: „Casa natală a faimosului rege al Ungariei, Matei Corvin, fiul marelui căpitan ungur Ioan Huniade, vizibilă şi astăzi, se află acum pe teritoriul românesc. Nu este oare aceasta o crudă ironie?”[983]

Şi alţii, mai mult sau mai puţin patetici, mai mult sau mai puţin interesaţi, mai mult sau mai puţin de bună credinţă, au deformat realităţile istorice şi au denaturat înseşi mărturiile palpabile ale prezentului.

Dacă domnul de Monzie s-ar fi deplasat în munţii şi pe câmpiile Maramureşului, Bihorului, Sălajului şi Aradului, la frontiera însăşi a maghiarismului, el ar fi putut regăsi în graiul sutelor de mii de ţărani români, în accentele melodioase ale vorbirii lor, toată frumuseţea graiului strămoşilor lor, perpetuat până în zilele noastre de neolatinii de la marginea de vest a Europei ca şi de aceia de la frontiera de est a latinităţii.

Dacă domnul de Monzie s-ar fi plecat asupra istoriei acestei provincii *prin excelenţă româneşti,* el ar fi putut constata de asemenea că dacă multe oraşe erau în aparenţă maghiare, aceasta se datora unei artificiale creaţiuni a statului ungar şi dacă în fine, ar fi cercetat cu de-amănuntul structura etnică a acestor oraşe, ar fi putut lesne dobândi certitudinea că foarte mulţi dintre ungurii „puri” erau... români, veniţi în oraşe din satele româneşti din împrejurimi, maghiarizaţi cu forţa în cursul vremurilor de administraţia „atât de liberală” a ungurilor!

Desigur că nici d-l de Monzie şi nici emulii săi de mai mică anvergură nu ştiau că Oradea Mare, oraşul „maghiar prin excelenţă” al propagandei ungare, adăposteşte încă din anul 1776 o Eparhie romăno-unită, înfiinţată de Maria Theresa şi întărită prin *Bula Indefessum* a papei Pius al VI-lea din 10 iunie 1777. Sau, poate, apărătorii cauzei maghiare de pe malurile Senei credeau că pentru locuitorii de origine ungară, unguri prin simţire şi cultură, s-a înfiinţat cu 150 ani în urmă o Eparhie romano-catolică?[984]

Iar în ceea ce priveşte „cruda ironie a sorţii” care a vrut ca după războiul mondial România să adăpostească la Cluj casa natală a regelui ungur Matei Corvin, fiul „ungurului” Ioan Huniade, desigur că d-l Tisseyre ar fi fost mai puţin pasionat şi revolta sa ar fi fost cu mult mai mică, dacă înainte de a-şi scrie fulminantul atac la adresa României, şi-ar fi dat osteneala să citească o istorie a Ungariei, fie ea scrisă chiar de un ungur, de pildă de d-l Domanovszky, profesor la Universitatea din Budapesta. Acolo el ar fi aflat, desigur, că faimosul căpitan Ioan Huniade, de care naţia maghiară este atât de mândră, cât şi fiul său, regele Matei Corvin, au fost români transilvăneni![985]

Păcatul cel mare al tuturor acelora care i-au atacat atât de înverşunat pe autorii tratatelor de pace a fost că ei au vrut să scrie o nouă istorie, ignorând istoria reală a acestei provincii, scrisă pe răbojul vremii cu lacrimi multe şi cu mai mult sânge încă, timp de un mileniu.

Îmbrăţişând, în ignoranţă de cauză, dezideratele propagandei şovine ungureşti, nu o dată apărătorii cauzei maghiare s-au găsit în dezacord şi câteodată chiar în conflict cu înşişi corifeii vieţii politice ungare, cu fruntaşii ştiinţei maghiare şi cu publicaţiile ungureşti dinaintea primului război mondial.

Documente privitoare la românii din Panonia şi din vestul Ardealului

În vremurile de odinioară, românii nu numai că se găseau în proporţie covârşitoare la marginea de vest a Transilvaniei, dar ei se găseau în număr destul de însemnat chiar pe câmpia Panoniei, departe de frontiera Transilvaniei.

În 1237, Ricardus spune că în momentul invaziei ungurilor, Panonia era de acum cunoscută sub numele de „Câmpia Romanilor”[986]. În lucrarea sa *Românii în veacurile IX* —

XIV, apărută în 1933, emeritul cercetător român N. Drăganu citează o serie întreagă de surse istorice din care rezultă că mult timp după invazia ungurilor, păstorii români erau prezenţi în Panonia, adică în Ungaria propriu-zisă.[987] Citäm, printre cele mai însemnate: mărturiile lui Thomas de Spalato[988], care — către 1250 — vorbind despre Panonia, spune că pe acele locuri erau „păşunile romanilor" şi acelea ale unui călugăr catolic semnalând prezenţa românilor în Panonia în1308. Acesta din urmă ne vorbeşte despre „vlahi, adică păstorii romanilor" (Blachi ac pastores Romanorum).[989]

Este demnă de menţionat, de asemenea în acest sens, mărturia categorică a cronicarilor unguri Thuróczi[990] şi Simon de Kéza[991] care afirmă că în momentul invaziei Panoniei de către huni, se găseau de acum pe acele locuri păstorii romani, păstori care nu puteau fi decât strămoşii românilor de azi. În sfârşit, la aceste mărturii ungureşti trebuie adăugată şi aceea a Notarului anonim care vorbeşte în mod hotărât de existenţa vlahilor şi păstorilor romani în regiunile Transilvaniei şi ale Panoniei.[992]

Existenţa românilor la marginea apuseană a Transilvaniei în timpurile cele mai îndepărtate este astăzi un fapt ştiinţificeşte necontestat.

Scriitorul ungur Márki, o figură distinsă a istoriografiei maghiare, într-o lucrare publicată la Oradea Mare în 1887, scrie textual: „În ce priveşte valea Crişului Negru, admit că *ungurii noştri au găsit acolo pe români".*[993] Prezenţa în departamentul Bihor ne este confirmată pentru începuturile sec. XI (1000 — 1038) de scriitorul ungur E. Gyárfás în lucrarea sa intitulată *A román görög katolikusok autonómiája,* publicată la Budapesta în 1905.[994] Cnezatele româneşti din regiunea Aradului sunt menţionate în sec. al XIII-lea de cronicarul Rogerius în lucrarea sa *Carmen Miserabile.*[995] D-l Silviu Dragomir citează un document din vremea regelui Carol Robert (1318) în care se vorbeşte de satele româneşti din jurul vechii mănăstiri de lângă Ineu, iar d-l Ştefan Manciulea în lucrarea sa precitată despre *Frontiera apuseană a României* citează în sprijinul prezenţei românilor la graniţa de apus a Transilvaniei în sec. al XIV-lea şi al XV-lea documente din anii 1364, 1415 şi 1444. De asemenea, el relatează o mărturie din 1475 privitoare la reşedinţa unui voievod român la Nicoleşti, sat astăzi dispărut.[996]

În judeţul Bihor românii sunt menţionaţi de documente cu începere din secolul al XI-lea (actul de donaţie al regelui Géza I în favoarea benedictinilor din Gran).[997] Un document din anul 1202 — 1203 citează în judeţul Bihorului prezenţa unor români cu numele de Micus (Mic), Tata, Qurud (Crud), Karachin (Crăciun)[998], Registrul episcopiei din Oradea conţine o serie întreagă de nume româneşti în Bihor şi în jurul Oradei.[999]

V. Bunytay[1000], într-o lucrare apărută la Budapesta în 1892, arată că documentele din 1294 vorbesc de acum de populaţia românească locuind în Valea Crişului Negru. În aceeaşi epocă, românii mai sunt menţionaţi în satele de pe Valea Crişului Repede.

Márki[1001] constată prezenţa românilor în judeţul Arad în primii ani ai secolului al XIV-lea, iar istoricul Csánki[1002] afirmă că în departamentele din apusul Transilvaniei românii formau în sec. XIV — XV majoritatea populaţiei în judeţele Bihor, Arad şi Zarand.

Ar fi să înşirăm la nesfârşit documentele menţionând prezenţa românilor la graniţa apuseană a Transilvaniei în sec. al XIII-lea, al XIV-lea şi al XV-lea.

În vremurile noastre, ungurii înşişi au recunoscut proporţia covârşitoare a românilor faţă de toate celelalte naţii conlocuitoare în judeţele din apusul Transilvaniei. Astfel, contele Ştefan Bethlen, ocupându-se în 1912 de repartizarea diferitelor naţionalităţi în regiunea frontierei de mai târziu a României, recunoaşte superioritatea zdrobitoare a elementului românesc în circumscripţiile occidentale ale Transilvaniei. „Românii din Ungaria, spune fostul prim ministru al Ungariei sunt mai numeroşi decât maghiarii şi decât alte popoare care trăiesc acolo în următoarele regiuni: în întreaga Transilvanie istorică (fostul Mare Principat al Transilvaniei, n.n.), în trei circumscripţii din Maramureş, în toate circumscripţiile Sălajului, în marea majoritate a celor din Satu Mare, Bihor şi Arad".[1003]

Românii mai numeroşi decât ungurii în Sălaj, Satu Mare, Bihor şi Arad!... Dacă domnii de Monzie şi Tisseyre, în Franţa, Sir Robert Donald şi Lord Rothermere, în Anglia, şi-ar fi dat osteneala de a-l citi pe contele Bethlen, desigur că ei ar fi renunţat să pledeze în favoarea „Ungariei mutilate", regiunile pe care fostul prim-ministru ungar le prezintă ca fiind dominate de elementul românesc, găsindu-se situate la frontiera însăşi a României.

Analizând situaţiunea din celelalte districte ale Transilvaniei, contele Bethlen ajunge la următoarea concluzie, pe care desigur că a omis s-o amintească în conferinţele sale „pro-Ungaria" din Occidentul Europei:

„Masele româneşti reprezintă în Transilvania, faţă de celelalte naţionalităţi, *un ocean — o*

mare — o avalanşă"[1004], în prealabil, contele Bethlen, comentând repartiţia naţionalităţilor în mediul rural al celor 11 districte apusene ale Transilvaniei, cu durere trebuia să constate că românii se plasau în fruntea tuturor naţiilor conlocuitoare cu proporţia zdrobitoare de 75,1% români faţă de 15% unguri![1005]

Atunci când ungurii au fost însufleţiţi de preocupări de ordin pur ştiinţific, datele prezentate de ei au fost cu totul altele decât acelea pe care le exhiba propaganda lor în străinătate, propagandă menită în concepţia ungurească să deformeze cifrele care îi nemulţumeau şi să denatureze realităţile supărătoare

De pildă, în *Geografia judeţului Arad* pentru uzul cursului primar din Ungaria, ungurii János Györffy şi Ildebert Kiss scriau în 1905: „locuitorii judeţului Arad sunt în număr de 386.100 şi ocupă un teritoriu de 6.643 kmp. Majoritatea populaţiei este de origine română, apoi urmează germanii, maghiarii etc.[1006], iar în Statistica etnografică a Ungariei, publicată în 1906, autorul ei, Kenéz Bella afirmă că românii trăiesc în MAJORITATEA ABSOLUTĂ în 12 judeţe şi anume: Sălaj, Alba, Caraş-Severin etc.»[1007]

Rezultă deci, din înseşi mărturiile maghiare, că, după o mie de ani de stăpânire ungurească, românii de la frontiera vestică a Ardealului se aflau în majoritate absolută faţă de celelalte naţii conlocuitoare.

Este demnă de relevat, de altfel, şi constatarea pe care o face în 1912 academicianul ungur Varga Gyula[1008] care, trasând linia de demarcare etnografică între români şi unguri, arată că teritoriul etnic românesc se întinde peste graniţa care ulterior a fost atribuită României prin tratatul de la Trianon, în regiunea Crişului Repede şi în aceea a Careilor Mari.

În faţa unor asemenea constatări categorice privitoare la *predominarea masivă a elementului românesc faţă de cel unguresc la graniţa însăşi a Ungariei,* ce valoare mai pot avea aserţiunile propagandei maghiare, ce valoare alta decât doar aceea a unei frazeologii deşarte — lipsită de conţinut?!...

Dacă Lordul Buckmaster, pe care Sir Robert Donald îl citează în motto-ul cărţii sale despre „Tragedia de la Trianon", ar fi cunoscut mai îndeaproape realităţile transilvănene, desigur că el nu s-ar fi hazardat să susţină în Camera Lorzilor (discursul din 17 noiembrie 1927) că „pacea a coborât asupra Ungariei sub forma unui vultur sfâşiindu-i trupul, bucată cu bucată"[1009] şi desigur că nici unul dintre oamenii politici englezi şi nici unul dintre fruntaşii scrisului cotidian de pe malurile Tibrului şi ale Tamisei nu ar fi îmbrăţişat cu atâta căldură *o cauză care nu poate fi susţinută decât cu ignorarea celor mai elementare adevăruri istorice privitoare la provincia românească a Transilvaniei.*

Fundamentul „viu" al Unirii

Românii au crezut — şi pe bună dreptate — că adevărurile fundamentale care au reuşit să se impună cu puterea unei axiome, chiar după ce timp de 1000 de ani au fost înăbuşite sub povara celei mai aspre intoleranţe, nu se mai cer dovedite.

Dreptatea cauzei româneşti era mai presus de orice discuţii sau polemici oportuniste. Ea izvora din însăşi firea lucrurilor. Triumful acestei cauze era consecinţa firească a marii legi a naturii care cere ca zidurile dintre fraţii aceleiaşi naţii — ridicate de puteri potrivnice unităţii — să fie dărâmate până la temelii.

Propaganda maghiară peste hotare a găsit deci prea puţin răsunet în România. Românii erau convinşi că nici un argument, de orice natură ar fi el, nu poate zdruncina temelia solidă a noii ordini instaurate în 1920 la Trianon.

Această ordine se baza, într-adevăr, o repetăm, mai mult pe voinţa hotărâtă a milioanelor de români transilvăneni de a se bucura de libertate în cadrul *unei Transilvanii româneşti,* decât pe textul arid al unor tratate.

În apelul către popoarele lumii, pe care marele Comitet Naţional Român de la Arad l-a lansat la 7/20 noiembrie 1918 [1010], fruntaşii românilor ardeleni Ştefan Cicio Pop şi Gheorghe Crişan, după ce reclamau sprijinul lumii civilizate pentru înfăptuirea idealului românesc de dreptate — care se integra perfect în ţelurile de război ale Aliaţilor —, îşi exprimau hotărârea fermă de a păstra neştirbită libertatea, obţinută prin atâtea jertfe, chiar dacă Marile Puteri le-ar refuza românilor sprijinul reclamat.

Românii, spuneau semnatarii apelului, preferă să moară decât să recadă în sclavia milenară.[1011]

Ungurii, în propaganda lor, au păstrat completă tăcere asupra acestui fundament viu al Unirii realizate în 1918, atacând doar tratatul din 1920 care consfinţea această unire.

Procedând în felul acesta, ungurii dezvăluiau şubrezenia cauzei pe care o apărau, ferindu-se a aduce în discuţie substratul real al prăbuşirii ungare: voinţa de libertate şi de independenţă a naţionalităţilor din fosta monarhie habsburgică.

Cum propaganda maghiară nu putea să invoce în sprijinul tezei ungare nici o raţiune majoră, ungurii s-au mulţumit a poza în martiri, dramatizând o situaţie care era — este drept — dureroasă pentru campionii Ungariei de 30 de milioane de unguri puri, dar care nu era decât consecinţa logică a unei evoluţii istorice implacabile.

Ofensiva propagandei maghiare

Ungurii au dezlănţuit o acţiune revizionistă extrem de intensă în ţările Occidentului, sub semnul enormei reduceri a teritoriului ungar. Raţiunile etnografice, lingvistice şi istorice, precum şi suveranul drept de autodeterminare al naţionalităţilor, realele cauze ale amputării teritoriale, nici nu erau pomenite în fulminantele atacuri îndreptate împotriva României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei de forţele iredentei maghiare.

Sub formele cele mai diverse şi pornind de la cele mai neînsemnate acţiuni propagandistice şi până la cele mai îndrăzneţe tentative de captare a bunăvoinţei partidelor politice şi a marilor ziare din Apus, ungurii au ţinut să înfăţişeze ordinea creată în regiunea carpato-dunăreană ca o ordine nedreaptă şi deci, în mod fatal, supusă revizuirii.

Nem! Nem! Soha! Nu! Nu! Niciodată! era strigătul pe care-l repetau în cele patru colţuri ale lumii agenţii propagandei maghiare, strigăt care echivala cu o declaraţie de război împotriva aşezărilor de pace, al căror imperiu ungurii refuzau să-l accepte.

„Ungaria, după cum se exprimă Sir Robert Donald, devenise o ţară a sloganurilor patriotice", menite să întreţină înăuntrul, fruntariilor ungare, ceea ce acelaşi autor englez califica drept „spirit al nezăgăzuitului maghiarism", iar în afară, să impresioneze mai mult decât să documenteze.[1012]

Sloganele revizioniste, iredentiste, şoviniste, împânzeau întreaga Ungarie. Le întâlneai la fiecare pas: în gări, în trenuri, în autobuze, în tramvaie, pe hărţi, pe mărcile poştale, pe plicuri, pe tot felul de obiecte de uz comun etc.

Emblema maghiarismului iredent flutura pe steaguri, era încrustată pe inele, pe sigilii, pe frontispiciul locuinţelor, era gravată pe broşe, pe ace de cravată, pe butoni de manşetă, era inserată în cântecele noi sau intercalată în cele vechi. Sloganul pe care ungurul îl citea şi-l auzea de sute de ori în cursul zilei, era *„reaminteşte-ţi şi nu uita Trianonul*!" „Credo"-ul iredentiştilor unguri: „Cred într-un singur Dumnezeu; Cred în reînvierea Ungariei", era repetat până la obsesie.[1013]

Într-un cuvânt, timp de douăzeci de ani s-a întreţinut printr-o propagandă susţinută de zi la zi spiritul de revanşă, îşi poate închipui oricine că o asemenea atmosferă nu era deloc favorabilă unei înţelegeri cu statele din jurul Ungariei.

În afară, propaganda era bazată pe acelaşi principiu: să impresioneze opinia publică străină prin disproporţia dintre cele două Ungarii: cea dinainte de războiul mondial şi aceea creată prin tratatele de pace, păstrându-se tăcerea asupra cauzei reale a amputărilor suferite de „prea marea Ungarie" dinainte de război.

În Anglia, propaganda ungurească difuzase sute de mii de hărţi ale Marii Britanii amputate, având ca legendă următoarele cuvinte: „Englezi, aţi accepta voi această pace? Ar fi aceeaşi care a fost impusă Ungariei! *(Englishman! would, you accept this peace?!* It would be the same which was forced upon Hungary!").[1014]

Hărţi similare reprezentând statele respective amputate, erau răspândite în număr nelimitat în Franţa, în Italia, în Spania şi în alte ţări.

O altă hartă înfăţişa Ungaria, redusă la frontierele ei etnice, înăuntrul poliglotei Ungarii dinainte de război şi purta următoarea inscripţie: „Justiţia este singura garanţie a păcii şi a prosperităţii. Este oare aceasta justiţie?"

O hartă similară, gravată pe o placă de aluminiu era difuzată în Ungaria în limba ungară: *„Moradaht ez igy? Nem! Nem! Soha!"* ceea ce în traducere românească îndeamnă: „Poate oare să rămână astfel? Nu! Nu! Niciodată!"[1015]

Ungurii denaturează adevărul

Toată propaganda — absolut toată — se baza în mod exclusiv pe contrastul dintre suprafeţele respective ale Ungariei dinainte de războiul mondial şi ale aceleia de după 1918.

Nici un argument de ordin etnic sau lingvistic nu venea să întărească avalanşa pamfletelor şi fracturilor revizioniste, iar atunci când vreunul din propagandiştii mai zeloşi ataca şi problema etnicităţii, el era nevoit, pentru a crea o atmosferă favorabilă cauzei ungare, să denatureze adevărul.

Astfel, în faimoasa lucrare a lui Sir Robert Donald, în care autorul a fost influenţat în mod vădit de propaganda maghiară din Anglia şi în care faptele alegate de această propagandă sunt citate fără a fi fost în prealabil controlate de autor, putem citi aceste inexactităţi flagrante, pe care şi cel mai superficial cunoscător al realităţilor transilvănene le poate respinge cu cca mai mare uşurinţă:

1. „Sacrele principii ale autodeterminării au fost ignorate în tratatul de la Trianon şi iredentismul a fost perpetuat”.[1016]

Dar uriaşa Adunare Naţională de la Alba Iulia, ce a fost oare altceva decât *plebiscitul entuziast al românilor transilvăneni* pentru unirea cu patria mumă?!...

Convocarea însăşi a acestei măreţe Adunări a fost făcută în numele principiilor lansate de preşedintele Wilson.

„Istoria ne cheamă la fapte, citim în această convocare adresată celor 3 milioane români transilvăneni de Marele Consiliu al Naţiunii. Mersul irezistibil al civilizaţiei omeneşti a făcut să iasă în lumina cunoaşterii de sine naţia română după obscuritatea sclaviei. În numele justiţiei eterne şi al principiului liberei dispoziţii a naţiilor, principiu consacrat acum de evoluţia istoriei, naţiunea română din Transilvania şi din Ungaria vrea să decidă de astăzi înainte ea însăşi de soarta ei”.[1017]

Plebiscitul românesc a fost urmat, după scurtă vreme, de cel al germanilor din Transilvania, care au hotărât la 8 ianuarie 1919 în marea lor Adunare de la Mediaş, *„în virtutea dreptului de autodeterminare al popoarelor, anexiunea lor la regatul României”*.[1018]

Iată ce ar fi aflat deci, politicienii englezi care au îmbrăţişat cauza ungară, dacă şi-ar fi dat silinţa, nu să cerceteze cu de-amănuntul istoria provinciei româneşti a Transilvaniei, ci numai să citească Charta fundamentală a acestei provincii, recte, hotărârile plebiscitare ale naţionalităţilor din fostul regat ungar.

2. Ungurii au predominat cu proporţia de 70% şi chiar cu mai mult, toate celelalte naţionalităţi din ţinuturile atribuite după războiul mondial României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei.[1019]

Chestiunea care ne interesează este aceea a teritoriului transilvănean, care a revenit după revoluţia din 1918 regatului României. În această provincie se găseau, în 1930, 3.026.998 români faţă de 882.000 unguri puri şi faţă de cei 500.000 secui colonizaţi la graniţa de est a Transilvaniei.[1020] Populaţia românească din Transilvania se plasa deci faţă de populaţia ungurească pură din aceeaşi provincie în proporţie de 4 la 1.

A vorbi în asemenea condiţii de predominarea elementului unguresc faţă de cel românesc, înseamnă a nu scrie istoria veridică a acestei provincii, ci istoria ei romanţată, dând liber curs fanteziei.

Cifrele sunt inflexibile în rigiditatea lor. A le interpreta, intră desigur în atribuţiunea istoricului. A le denatura însă, numai pentru necesităţile de ordin propagandistic, depăşeşte misiunea istoricului şi chiar pe aceea a propagandistului prob şi onest. Metoda concordă, însă, perfect cu ceea ce ungurii au căutat din timpuri îndepărtate să facă din instituţia propagandei: o imagine deformată a adevărului, cu scopul de a ascunde opiniei publice străine aspectul — pentru ei defavorabil — al realităţii. Prin aceasta, propaganda ungară a reuşit, în nenumărate rânduri, să inducă în eroare cercurile diriguitoare din Apus. Deformările de cifre constituie însă o metodă prea puţin solidă pentru a rezista celui mai sumar examen critic. De aceea, ungurii s-au servit de ea mai mult pentru a crea atmosferă decât pentru a convinge. Pentru oamenii de bună credinţă, însă, cifrele propagandei maghiare erau considerate ca reprezentarea celei mai obiective statistici şi, desigur, nu cu gând de a induce în eroare; — fiind el însuşi în această situaţiune, — Sir Robert Donald a putut afirma că ungurii erau majoritari în regiunile atribuite după război statelor succesorale ale Imperiului Habsburgic.

3. „Sunt multe mii de locuitori în Ungaria, afirmă în sfârşit, în 1928, Sir Robert Donald, a căror limbă nu este limba maghiară, dar care sunt unguri leali şi patrioţi”.[1021]

Concluzia străvezie la care vrea să ajungă autorul este următoarea: criteriul lingvistic, care a fost luat în considerare alături de acel etnic atunci când s-a ratificat de către Marile Puteri Unirea Transilvaniei cu România, nu este un criteriu infailibil, căci locuitorii de origine etnică română care vorbeau româneşte nu se simţeau pentru asta mai puţin unguri decât ungurii propriu-zişi, a căror limbă maternă era cea maghiară.

Este cea mai mare aberaţie, ce mi-a fost dat s-o întâlnesc vreodată într-o lucrare publicată înainte de actualul război.

Limba românească şi românismul transilvănean, sunt două noţiuni atât de intim legate între ele, încât formează un tot indisolubil. Cine a rezistat în Transilvania presiunii multiseculare a maghiarilor şi a reuşit să-şi păstreze graiul strămoşesc în pofida violentei acţiuni de maghiarizare, era conştient de apartenenţa sa daco-romană şi, în mod fatal, gândea şi simţea româneşte.

Limba românească a fost stânca de granit de care s-au spart, din toate timpurile, valurile maghiarizării în Ardeal.

Erau, este drept, foarte mulţi buni români, care constrânşi de împrejurări vorbeau ungureşte. Faptul de a fi adoptat limba ungară în relaţiile sociale nu i-a împiedicat însă să se manifeste cu toată vigoarea românismului nealterat, în clipa în care condiţiile politice au fost mai puţin vitrege cu ei, abandonând în acel moment cu uşurinţă limba de împrumut şi reluând graiul străbunilor lor.

Ceea ce n-a cunoscut însă niciodată istoria Transilvaniei a fost cazul unui român care să vorbească româneşte... şi să se considere ungur.

„Unitatea naţională este compatibilă, spune în continuare Sir Robert Donald, cu diversitatea limbilor vorbite”.[1022]

Nimic mai adevărat pentru ţările în care diversitatea de limbă este grefată pe unitatea de tradiţii şi de aspiraţii, cum este cazul Elveţiei, pe care de altfel Sir Robert Donald îl citează ca exemplu.

Nimic mai fals însă în cazul Ungariei. Acolo, diversitatea limbilor reprezintă însuşi aspectul exterior al diversităţii naţiilor conlocuitoare şi a adversităţii dintre aceste naţii, radical deosebite unele de altele. Nici unul dintre scriitorii străini care au folosit imensul material propagandistic difuzat de unguri în ţările din apusul Europei, n-a căutat să cerceteze ce era just şi ce era injust în alegaţiile răspândite peste hotare de această propagandă, înclinată prin însăşi natura faptelor de a exagera dacă nu chiar şi a deforma. Ei s-au mulţumit doar de a lua drept bun materialul pe care li-l puneau la dispoziţie ungurii şi, pornind de la premise de foarte multe ori exagerate şi de cele mai multe ori inexacte, au ajuns la concluzii diametral opuse cu realitatea.

Astfel, pentru Sir Robert Donald tratatul de la Trianon a fost „produsul spiritului războinic”[1023], când din dezvoltările precedente — bazate exclusiv pe fapte istorice — s-a putut vedea clar că *Tratatul de la Trianon n-a fost creator de drepturi,* ci numai „constatator al voinţei Transilvaniei de a se uni cu România”, voinţă exprimată în chipul cel mai categoric în plebiscitul spontan al imensei majorităţi a populaţiei transilvănene. Pentru acelaşi scriitor englez „trasarea noilor frontiere nu a fost produsul unor principii raţionale, liniile fiind arbitrar fixate”[1024] şi „hotărârea Marilor Puteri a fost influenţată de posesia teritoriului de către români”, posesie care, după cum se exprimă un vechi adagiu englez, reprezintă nouă din cele zece părţi ale Dreptului.

Ne referim la dezvoltările noastre anterioare cu privire la frontiera apuseană a Transilvaniei. Din ele, socotim, că cititorul şi-a putut forma convingerea că arbitrară nu este linia de demarcaţie dintre România şi Ungaria, ci... afirmaţia care susţine o atare enormitate!

Pentru neobositul apărător al cauzei maghiare din ţara Albionului, trasarea liniei de frontieră dintre România şi Ungaria mai păcătuieşte şi prin aceea că s-au atribuit României regiuni care, din punct de vedere economic, depind direct de Ungaria, neavând decât o legătură extrem de slabă cu restul Transilvaniei. Sir Robert Donald nici nu-şi dă osteneala să exemplifice susţinerile sale, mulţumindu-se a reproduce plângerile delegaţiei ungare la Conferinţa Păcii din Paris. Dacă pasionatul maghiarofil londonez şi-ar fi dat osteneala să studieze, chiar numai în linii generale, structura geografică şi economică a spaţiului apusean al provinciei Transilvaniei, desigur că nu s-ar fi grăbit să împărtăşească plângerile — inerent interesate şi deci fatal subiective — ale delegaţiei ungare la Conferinţa de Pace. El ar fi putut constata, în primul rând, că oraşele Satu Mare, Oradea, Aradul şi chiar Timişoara sunt situate într-o regiune, depinzând din punct de vedere geografic de Transilvania şi nu de Ungaria.

Din punct de vedere economic, oraşele Satu Mare, Careii Mari, Oradea Mare, Aradul şi Timişoara, situate la marginea vestică a Transilvaniei şi pe care Sir Robert Donald, urmându-l în aceasta pe lordul Rothermere, ar fi vrut să le vadă atribuite Ungariei, depind şi ele în mod exclusiv de restul Transilvaniei, de care sunt intim legate.[1025]

Într-adevăr, aceste oraşe sunt legate de câmpia ungară prin numai 12 căi de comunicaţie, pe câtă vreme ele sunt integrate Transilvaniei de Răsărit prin 34 de căi de comunicaţie. După

cum remarcă d-l Laurian Someşan în studiul său despre frontiera apuseană a României, aceste căi de comunicaţie au fost construite „înainte de dominaţia românească şi de către un stat, centralizator prin excelenţă”[1026], iar după cum constată încă din 1886 scriitorul ungur Hanus István, „aceste centre industriale, situate în vestul Transilvaniei, sunt alimentate cu materiile prime (cărbuni, lemne, minereuri etc.) din regiunea Transilvaniei centrale şi răsăritene”.[1027]

Pentru publiciştii străini, influenţaţi de propaganda maghiară, toate aceste consideraţiuni erau cu totul necunoscute, astfel că se explică atitudinea lor favorabilă unei cauze pe care nici un om de bună credinţă şi în cunoştinţă de cauză n-ar fi putut s-o îmbrăţişeze.

Oportunismul metodelor maghiare

Trebuie să recunoaştem că efortul pe care l-a făcut propaganda maghiară în Occident pentru a câştiga de partea Ungariei simpatiile păturii superioare din ţările Apusului, a fost enorm. El nu poate fi comparat decât doar cu efortul pe care ungurii l-au făcut în decursul vremurilor pentru a deznaţionaliza naţiile conlocuitoare.

Ungaria antocrată de ieri — Ungaria grofilor şi a nemeşilor, siluitoare de conştiinţă, asupritoare de naţii — Ungaria, împotriva căreia s-au ridicat timp de decenii protestele întregii lumi civilizate, Ungaria a devenit peste noapte pentru toţi partizanii cauzei maghiare „paradisul naţionalităţilor” şi „marea nedreptăţită” a războiului mondial.

Deputatul Charles Tisseyre, despre a cărui lucrare de pronunţată propagandă maghiară *(Une erreur diplomatique: La Hongrie mutilée)* ne-am mai ocupat, declară că ungurii, deşi înzestraţi cu toate calităţile, nu o au doar pe aceea a „abilităţii diplomatice”. Ne este greu să subscriem la această apreciere a filomaghiarului deputat francez, căci dacă ungurii au reuşit să capteze simpatii în cercurile conducătoare ale unor ţări antagoniste ca Anglia şi Germania, Franţa şi Italia, aplicând vicleana tactică a efuziunii nemăsurate faţă de fiecare ţară în parte (desigur cu excluziunea celorlalte), ei n-au putut să ajungă la acest rezultat decât printr-un deosebit spirit „iscusit şi şiret” *(avisé et retors),* după cum se exprimă d-l Tisseyre.

Filo-englezi

Ca foarte mulţi dintre oamenii politici din Anglia şi dintre fruntaşii de seamă ai scrisului cotidian din Fleetstreet (cartierul ziarelor londoneze), Sir Robert Donald era convins că „toţi oamenii de stat din Ungaria au admiraţie pentru Anglia şi pentru instituţiile britanice”, la fel de altfel ca şi strămoşii lor, care în 1849 au fost convinşi de emisarii lui Kossuth că întreaga intelectualitate maghiară din mijlocul secolului al XIX-lea se găseşte sub directa influenţă a spiritualităţii britanice. Dacă ar fi fost să-i crezi pe propagandiştii unguri de la Londra, cartea de căpătâi a fiecărui intelectual maghiar era sau *Paradisul Pierdut* al lui John Milton sau *Child Harold* al Lordului Byron!

Filo-francezi

Aceasta era credinţa pe malurile Tamisei. Pe acele ale Senei, ungurii reuşiseră să convingă cercurile politice, ziaristice şi intelectuale în genere, că nu există pe lume o ţară mai ataşată de Franţa decât Ungaria.[1028] Atât au fost de influenţaţi unii publiciştii francezi de puternica propagandă ungară, încât ei au susţinut chiar — şi este cazul deputatului Tisseyre — că Budapesta, „citadela maghiarismului germanizat”, este mai ataşată spiritualităţii franceze decât înşişi Bucureştii — micul Paris al Orientului Apropiat — cetatea în care pulsează latinitatea prin toate arterele vieţii spirituale. Şi d-l Tisseyre îşi ia ingrata sarcină să dovedească „francezului mijlociu” că românul, pentru care Franţa este o a doua patrie *(Chaque roumain a deux patries: la Roumanie et la France!)* este mai puţin ataşat de Franţa decât ungurul, atât de legat de cultura germană, a cărei influenţă a suferit-o timp de secole şi în mai mare măsură decât oricare altă naţie central-europeană.[1029]

Ca să ajungă la acest rezultat nu era oare necesar ca maghiarii să fie dotaţi cu un deosebit spirit de abilitate (era să spunem oportunitate) diplomatică, menit să răstoarne cele mai elementare adevăruri?

Dar propaganda maghiară nu s-a mulţumit numai cu captarea simpatiilor în Franţa şi în

Anglia, ci a vrut să aibă în mână toate atu-urile situaţiei.

În timp ce la Paris şi Londra propagandiştii unguri se pierdeau în efuziuni entuziaste la adresa francezilor şi englezilor, iar în Statele Unite ale Americii emisari speciali cutreierau ţara spre a dovedi filo-americanismul lui Horthy şi al clicii sale de la Budapesta, pe malurile Senei şi ale Tibrului, alţi propagandişti ţineau cu totul alt limbaj.

Filo-germanismul maghiarilor

La Berlin, de pildă, se exalta amiciţia nezdruncinată germano-ungară (nu sunt oare, ungurii de obârşie germanică, după teoria gepidă a lui Karácsonyi?) şi se invocau mărturiile unui trecut multisecular, doveditoare ale legăturii intime dintre spiritualitatea ungară şi civilizaţia germanică. O literatură extrem de abundentă proslăvea această amiciţie. Schimburile culturale erau destinate să menţină un contact permanent între Budapesta şi Berlin, iar pe marginea acestor atât de înalte preocupări culturale se lăsa să se înţeleagă că „politicul" le va urma, când va fi necesar. Ceea ce s-a şi întâmplat în urmă. Pentru a marca şi mai mult încă tendinţa de apropiere faţă de ţările legate prin Pactul de oţel, ungurii au creat câte un Collegium Hungaricum la Berlin, la Viena şi la Roma şi propaganda maghiară din Germania şi Italia s-a grăbit să-şi acorde instrumentele acţiunii propagandistice în unison cu politica revizionistă pe care o adoptau cu din ce în ce mai mare energie, cei doi condotieri ai politicii europene din ultimele decenii: Adolf Hitler şi Benito Mussolini.

În 1930, Eugen Horváth publica la Berlin fulminantul său volum intitulat *So starb der Friede (Aşa a murit pacea)*.

În 1932, Joseph Kuncz făcea să vadă lumina tiparului, la Viena, cartea sa net revizionistă, intitulată *Die Revision der Friedensverträge eine völkerrechtliche Untersuchung.* În aceeaşi epocă la Berlin, Wolfgang Peters publica pe frontispiciul volumului său Pro-Hungaria faimoasele cuvinte: „Ein Volk hasst" — Un popor urăşte — sintetizând în trei cuvinte simţămintele magnaţilor unguri faţă de vecinii lor care, în definitiv, nu cereau decât să trăiască în relaţiuni paşnice cu Ungaria.[1030] În sfârşit, în 1940, în editura Universităţii Regale din Budapesta apărea voluminoasa lucrare: *Ungarn. Das Antlitz einer Nation — Ungaria. Aspectul linei naţiuni* — menită să dovedească germanilor puternica înrâurire germanică pe care a suferit-o Ungaria în cursul milenarei ei istorii.

În studiul cuprins în acest volum şi intitulat „Ungaria şi cultura germană", Béla Szent-Ivanyi arată că legăturile dintre Ungaria şi cultura germană datează încă din epoca lui Ştefan cel Sfânt, adică din preajma anului 1000 şi că relaţiile politice dintre cele două ţări erau de-acum prietenoase în epoca primilor regi din casa Arpadienilor, pentru ca după războiul mondial din 1914—1918 aceste legături să se adâncească din ce în ce mai mult. În concluzia studiului său, Szent-Ivanyi spunea că *„Printre influenţele culturale ale Apusului care au avut efect mai mare asupra Ungariei a fost în mod continuu influenţa germana".*

În acelaşi volum, Béla Pukánszky, în studiul intitulat „Scrierile germane în Ungaria" arată că nici o caracterizare nu se potriveşte mai bine Ungariei decât aceea cuprinsă în numele de Deutschungarn — Ungaria germană, nume care, după cum se exprimă Pukánszky, este reprezentat printr-o „formulă luminoasă şi plină de înţeles".

În timpul războiului actual[1031] nici o altă ţară din Europa n-a desfăşurat atâtea eforturi pentru a dovedi puterea sentimentelor filo-germane ca Ungaria. Societatea ungaro-germană („Ungarische-Deutsche Gesellschaft") din Budapesta de sub preşedinţia lui Andreas von Pasnadi Nagy şi sub conducerea efectivă a profesorului Alexandru von Kidebu Varga, consilier superior de stat, a desfăşurat în cursul anului 1942 o activitate dintre cele mai intense pentru a desăvârşi apropierea ungaro-germană. Conferinţele ţinute în Germania de cele mai proeminente personalităţi maghiare, ca de pildă profesorul Béla Pukánszky, consilierul ministerial Géza von Palert, profesorul Vitez Theo Suranyi Unger, prof. Iulius von Farkas, prof. Josef Deer, scriitorii Lorenz Szabó, Ladislau Hoffmann şi mulţi alţii, nu s-au mărginit a fi simple disertaţii privitoare la raporturile culturale dintre cele două ţări, ci au fost veritabile manifestări pentru găsirea unui teren propice strângerii raporturilor politice, economice şi ideologice dintre Ungaria şi Germania. Evenimentele din 1940— 1944 şi-au luat sarcina să demonstreze ele însele omenirii, cât de strânse au devenit aceste raporturi în cursul actualului război mondial. Crimele, prădăciunile şi ororile sălbatice comise de germani în cursul acestui război, departe de a fi stârnit în Ungaria indignare, au găsit acolo adepţi entuziaşti.

Ungurii şi-au găsit, în sfârşit, adevăraţii lor tovarăşi de idei: pe naziştii de la Berlin, graţie

cărora au putut prăda netulburaţi pe toţi vecinii lor, pe iugoslavi, pe români şi pe cehi şi alături de care au semănat teroarea în Ardealul cotropit.

Bineînţeles că toate aceste efuziuni filo-germane nu i-au împiedicat pe unguri, atunci când s-a pretins cedarea către Austria a unei porţiuni din Ungaria occidentală, să declanşeze o intensă propagandă în Franţa, sub semnul pericolului pentru Republica Franceză a unei Germanii puternice, după cum toate aceste manifestări pro-Germania nu i-au oprit să facă să răsune concomitent coarda anglosaxonă a polifonicului lor instrument, care poartă numele de *„Propaganda naţională”*.

Filo-americani

O serie de emisari au fost trimişi în mod special în Statele Unite pentru a convinge opinia publică de peste ocean de „dreptatea cauzei maghiare”.[1032]

Reviste în limba engleză au fost editate pentru a scoate în evidenţă, de data aceasta, „legăturile intime” care au existat „dintotdeauna” între marea republică Nord-Americană şi regatul maghiar (fără rege) din Europa Centrală.

„The Hungarian Quarterly”, revistă trimestrială consacrată exclusiv cititorilor anglo-saxoni de dincolo de ocean, îşi defineşte astfel menirea: „Un periodic destinat să întărească relaţiile culturale dintre Ungaria şi lumea anglo-saxonă”.

La New York, guvernul maghiar achiziţionează o imensă bibliotecă cuprinzând toate lucrările despre Ungaria apărute în limba engleză şi deschide un adevărat oficiu de propagandă maghiară sub denumirea de „Reference Library”, unde se ţin conferinţe despre Ungaria, unde sunt împroşcate cu noroi toate naţiile din imediata vecinătate a Ungariei şi unde, în orice moment, se pot obţine orice informaţii despre poporul maghiar, transmise desigur prin prisma atât de deformată a propagandei maghiare.

Pentru uzul poporului american, ungurii creează o literatură ad-hoc unde, sub aspectele cele mai inofensive, se strecoară otrava zilnică a acestei propagande.[1033] De pildă, pentru a-şi informa lectorii de limbă engleză despre atitudinea populaţiei transilvănene în momentul intrării trupelor ungureşti în teritoriul cedat, după Diktatul de la Viena, revista „The Hungarian Quarterly” publică în numărul ei din toamna anului 1941 o nuvelă intitulată „Frontiera cea nouă”, în care autorul, contele Wass, descrie bucuria cu care românii transilvăneni au primit vestea ciuntirii Transilvaniei.

Într-o convorbire imaginară cu un ţăran român — Iosub — contele Wass spune că ţăranul român i-ar fi declarat textual: „Pentru noi, ţăranii, este prea puţin important cine stăpâneşte ţara” *(„to its peasants it matters little who rules în the land”).*[1034]

I-am văzut pe aceşti ţărani din regiunile ocupate de unguri, imediat după trecerea lor în România. I-am văzut cum soseau cu miile, abandonându-şi la voia întâmplării puţinul lor avut şi petecul de pământ pe care timp de veacuri strămoşii lor l-au frământat cu sudoarea frunţii şi pe care, timp de două decenii, ei înşişi l-au lucrat cu drag, ştiind că rodul lor le va folosi, de data aceasta, lor. I-am văzut venind îndureraţi şi păşind cu sfială. Teama de necunoscut îi făcuse sfioşi, dar totuşi hotărâţi. Hotărâre eroică de a-şi părăsi satul părinţilor şi al străbunilor şi a începe viaţa de la început, într-o lume pentru ei necunoscută.

Cine meditează o clipă asupra acestei dârze hotărâri a unor oameni legaţi de glie prin rădăcini milenare, adânc înfipte în solul Transilvaniei, acela va înţelege cu uşurinţă care au fost simţămintele pe care le-au nutrit ţăranii români faţă de cotropitorii unguri, în august 1940, după ce Diktatul de la Viena le sfârtecase ţara.

Nu ştim ce i-a spus în realitate ţăranul transilvănean contelui Wass şi aceasta bineînţeles dacă atribuim scrierilor lui altă valoare decât aceea a unor ficţiuni patriotice şi propagandistice; ştim însă că sute de mii de ţărani români, dintre care zeci de mii ajunşi la asfinţitul vieţii, au preferat să înceapă o viaţă nouă într-o lume străină, decât să continue viaţa în cadrul familiar al satelor natale sub o dominaţie străină, a cărei tristă amintire nu se ştersese încă bine din memoria lor.

Ungurii nu deformează însă numai istoria, ci chiar şi realele lor sentimente faţă de Naţiunile Aliate. Astfel, după ce timp de mai bine de două decenii au preaslăvit fascismul şi pe Benito Mussolini, şi după ce timp de un deceniu s-au întrecut în laude la adresa Führerului Adolf Hitler, laude care fac să pălească toate efuziunile entuziaste adresate lui în cursul timpului, au trecut la preamărirea preşedintelui Roosevelt.

În articolul lui Stephen Gál intitulat *American Presidents through Hungarian eyes (Preşedinţii*

americani văzuţi de unguri), publicat în 1941, putem citi următoarea caracterizare a preşedintelui Statelor Unite: „Franklin Delano Roosevelt, geniul politic al prezentului *(The political genius of today),* marele gânditor politic care se bucură de o reputaţie bine consolidată pe malurile îndepărtate ale Dunării”.[1035]

Ungurii sunt cu adevărat imprudenţi! Ei ar fi trebuit să împiedice ca lucrările destinate Americii să cadă în mâna europenilor şi viceversa! De pildă, socotim că nord-americanii nu vor jubila de bucurie citind aprecierile de mai jos asupra femeii americane, făcute de emigrantul ungur Alexander Lukacs la jumătatea secolului trecut. Lukacs venise în Statele Unite ca într-o „ţară a făgăduinţei”. Stările de fapt de acolo, însă, l-au nemulţumit. Iată cum îşi exprimă el nemulţumirea în scrisoarea pe care a adresat-o unui compatriot din Ungaria, la 19 noiembrie 1850:

„N-am văzut niciodată, spune precursorul lui Tibor Eckhart şi al lui Oscar Jászi (propagandiştii de azi ai Ungariei în Statele Unite), creaturi mai leneşe, mai murdare, mai primitive şi mai dezordonate *(lazier, dirtier, more primitive and untidy creatures)* decât femeile americane. Ele nu au nici cea mai mică noţiune despre vreun sublim şi în afară de aceasta, ele sunt deşarte (vain), lipsite de dragoste pentru copii. Şi aşa sunt toate: de la cea mai bogată până la cea mai săracă”. Aşa vorbeşte ungurul când se adresează alor săi. Americanilor, însă, el le vorbeşte despre dragostea nemărginită a nemeşilor pentru preşedintele Roosevelt etc.

Şi, în sfârşit... filo-japonezi!

Dar, oare, ce n-au fost ungurii din dorinţa lor de a fi cineva?!!

De curând ei şi-au descoperit afinităţi intime chiar cu... japonezii. Această nouă „filie” nu este nici ea mai puţin interesată decât celelalte. Simţămintele pro-nipone ale ungurilor datează din epoca când — la începutul războiului dintre Japonia şi Statele Unite — sorţii victoriei păreau a surâde japonezilor. Crezând că Statele Unite ale Americii vor fi înfrânte, Ungaria a găsit că este oportun să-şi îndrepte privirile de admiraţie, de data aceasta înspre patria gheişelor şi a samurailor.

Efuziunea entuziastă pro-Japonia o găsim în ziarul unguresc „Nemzeti Elet” cu data de 12 decembrie 1942. O citâm tale quale:

„În lupta mare care a aprins o lume întreagă, nu numai popoarele europene şi anglo-saxone dezlănţuiesc lupta lor de rasă şi de economie (sic), ci şi turanicii, cei ce la număr fac o treime din omenirea întreagă, îşi dezlănţuiesc sub conducerea Japoniei, lupta lor pentru libertate. Lupta turanicilor nu este o luptă secundară; ea a devenit un factor decisiv în reglementarea formării imaginii viitorului. Această luptă, a cărei pulsaţie astăzi nici nu se poate constata, duce în fapt la realizarea concepţiei turanice. E numai o chestiune de timp şi se va realiza imperiul mondial (ascultaţi bine — n.n.) japono-manciuro-chino-mongolo-asiatico-răsăritean, prin care toate statele turanice, cot la cot, vor putea să-şi valorifice voinţa lor politică şi economică mondială”.

Iată-i deci pe unguri: protagonişti ai pan-mongolismului şi mai mult încă decât atât, putere mondială!

Acei dintre occidentali care ar socoti că rândurile de mai sus sunt izvorâte dintr-o concepţie megalomană a unui gazetar oarecare, se înşeală. Mania grandorii este caracteristică poporului, nu unor indivizi consideraţi aparte.

Astfel, baronul Atzel Ede, în numărul din 20 decembrie 1941 al ziarului „Székely Nép”, scrie textual:

„Dacă ar fi să recompensăm ungurimea după aptitudini, atunci noi am fi CEA DINTÂI NAŢIUNE DIN LUME”.

Deci, un ziarist şi un reprezentant al nobilimii. Iată acum şi un distins profesor universitar. În conferinţa sa despre superioritatea culturală a turanicilor, prof. univ. J. Chalnoky spune: „Când ungurii au venit în ţara lor de astăzi ei aveau o cultură net superioară celei a popoarelor europene cucerite şi subjugate. Am dat popoarelor care trăiau aici foarte multe din valorile noastre materiale (aduse cu ei din Asia — n.n.) şi mai cu seamă din valorile noastre sufleteşti”.[1036]

Şi mai departe, d-l prof. J. Chalnoky vorbeşte despre aporturile ungurilor la cultura europeană. *„Noi,* zice el, *am introdus Constituţia în Europa. Tot noi am decretat libertatea religiei*”[1037] (vezi legea religiilor... tolerate).

Şi noi, care credeam că instituţiile liberale din Europa îşi au fundamentul în Magna Charta

engleză din secolul al XIII-lea!... Şi noi, care ştiam că nu a existat o ţară în lume în care intoleranţa religioasă să ocupe loc mai de cinste ca în patria lui Árpád!...

Dacă se mai îndoieşte cineva de megalomania maghiară, să citească rândurile de mai jos, semnate de d-l Ember Ödön.

„Cărui fapt pot mulţumi trupele germane pentru succesele lor rapide", se întreabă d-l Ödön? Şi tot el răspunde: „Atacurile prin surpriză, mişcările rapide ale trupelor, sunt motive hotărâtoare în luptă. Cine se gândeşte acum că aceste lucruri, NOI le-am dat Europei?..."[1038] Într-adevăr, cine se gândeşte, dacă nu megalomanii maghiari?...

Ungurii nu se mulţumesc însă că au civilizat Europa. Ei se străduiesc, în publicaţiile de limbă engleză, să demonstreze rolul covârşitor pe care l-au avut în progresul spiritual al Statelor Unite.

Citind numeroasele articole scrise de unguri special pentru americani, rămâi cu impresia că dintre toate naţiile europene care populează teritoriul Statelor Unite ale Americii, ungurii sunt cei care s-au bucurat dintotdeauna de simpatiile cele mai vii ale Casei Albe, că ei au fost aceia care au dat cel mai mare sprijin Statelor din Nord în lupta pentru abolirea servajului (nu sunt, oare, ungurii campionii dintotdeauna ai ideii de libertate?) că, în fine, cei 580.000 unguri care locuiesc în Statele Unite (aceasta este cifra pe care ungurii o folosesc în cărţile pentru germani; în cele pentru englezi se vorbeşte de peste un milion unguri americani) sunt în toate domeniile în fruntea tuturor naţiilor europene, locuind în Noul Continent.

Nu ne-ar mira dacă într-o zi am auzi că întreaga literatură americană, că artele, ştiinţa, într-un cuvânt că spiritualitatea americană este în totul tributară ungurilor de rasă mongolă. Cu ungurii, totul într-adevăr este posibil. După cum se exprimă autorul englez C. Macartney, *„Everything with him* (the magyar — n.n.) *runs to extremes"!* „În toate, ungurul cade în extremă".

În Europa s-au găsit de-acum filo-maghiari pasionaţi care să declare că „cultura ungurească îşi răspândeşte strălucirea asupra popoarelor care trăiesc în jurul Ungariei" şi că „puţina civilizaţie care se găseşte în jurul Ungariei se datoreşte acesteia din urmă".[1039] Va veni desigur într-o zi şi rândul Americii!

Modestia românească

Câtă deosebire faţă de atitudinea plină de modestie a românilor din America unde, în timp de pace, prin munca lor titanică în oţelăriile şi fabricile din Cleveland, Detroit şi Chicago, aduc o contribuţie atât de tăcută, dar în acelaşi timp atât de reală, progresului industrialismului Statelor Unite şi care, în timpul războiului mondial, s-au alăturat, cu atâta entuziasm şi în mod atât de spontan luptei pe care au întreprins-o armatele americane împotriva politicii de sugrumare a libertăţii, ilustrată în chip atât de strălucit de monarhia bicefală austro-ungară. Recent, Statele Unite au botezat cu numele unui român o mare navă de război. Era vorba de numele unui emigrant român, devenit general în armata americană în timpul războiului de secesiune[1040]. Românii au înregistrat faptul cu adâncă bucurie. Dacă generalul ar fi fost ungur, nu mai încăpea nici o îndoială că trufaşa clică de la Budapesta ar fi revendicat pentru „marele popor maghiar" cinstea de a fi purtat... întregul război de secesiune din America! Şi cum ar fi exaltat maghiarii de la „Reference Library" eroismul naţiei maghiare, pe care în 1940 scriitorul ungur L. Mikecs o vedea de-acum „în fruntea micilor popoare europene"[1041].

Cine a cunoscut mai îndeaproape caracterul ţăranului român, nu şi-a putut ascunde un simţământ de adâncă admiraţie şi de preţuire pentru această sinceră modestie care contrastează în mod atât de vizibil cu aroganţa, caracteristică urmaşilor lui Árpád.

Românul îndeplineşte de veacuri o misiune istorică în regiunile pe care le locuieşte, la graniţa dintre cele două lumi, aceea a Apusului şi aceea a Răsăritului. În aceste locuri care i-au fost hărăzite de destin, el a fost dintotdeauna paratrăsnetul de care s-au lovit fulgerele stârnite de furtunile năvălirilor barbare.

Lui Mircea cel Bătrân, „principe între creştini, cel mai viteaz şi cel mai ager" cum îl numesc cronicile turceşti contemporane[1042], i-a revenit meritul de a fi oprit puhoiul păgân în luptele de la Rovine (10 octombrie 1394)[1043] şi de la Nicopole (1396), apărând Europa occidentală de furia năvălitorilor turci, a căror căpetenie, Baiazid, a fost pus pe fugă de „viteazul domn creştin" (Analele sârbeşti contemporane).

Ioan Huniade, vestitul cruciat român — ardelean, Ştefan cel Mare, „căpitan de cruciadă", cum îl numeşte istoricul Nicolae Iorga, „atletul lui Hristos", cum l-a numit papa de la Roma,

pe Mihai Viteazul, eroul de la Călugăreni, Vlad Ţepeş, învingătorul de la Târgovişte, eroii români ai latinităţii orientale au fost aceia care au făcut din Transilvania românească şi din ţările româneşti scut în faţa ameninţării turceşti.

Când trupele turceşti înaintau vijelioase prin Budapesta spre Occident, n-a fost oare marele domnitor al românilor, Mihai Viteazul, cel care, atacându-i pe turci cu toată puterea, i-a făcut pe atacatori să se întoarcă spre oştile româneşti, dejucând prin această manevră atacul împotriva Apusului? N-a fost oare Vlad Ţepeş, domnitorul Ţării Româneşti, acela care a afirmat cu tărie că „Românii trebuie să ducă lupta cu turcii în orice chip, căci dacă ei vor pierde, nenorocirea va fi nu pentru români, ci pentru creştinătate?!"[1044]

Efectele fructuoase ale propagandei deşănţate, dezlănţuite de unguri

Modestia românului l-a făcut, însă, pe acesta să nu-şi trâmbiţeze în cele patru colţuri ale lumii meritele de care a dat dovadă timp de veacuri şi pe care el le socoteşte ca pe o contribuţie firească la menţinerea şi progresul culturii europene. Propaganda maghiară a profitat de această modestie a caracterului românesc şi, printr-o abilă exploatare a tuturor împrejurărilor, a reuşit să-şi creeze o atmosferă favorabilă realizării idealurilor politicii ungureşti chiar la Roma — *Mama Roma* — cum o numesc românii transilvăneni, pentru a-şi exprima dependenţa quasistructurală de latinitatea nepieritoare, simbolizată prin Cetatea Eternă.

Lipsa oricărui spirit de gălăgioasă propagandă a făcut ca idealurile naţionale ale românilor să găsească mai puţină înţelegere în capitala Italiei — a Italiei latine, dar mussoliniene — decât ţelurile politicianiste ale Ungariei, în ciuda unui trecut milenar care conţine în el toate elementele unei strânse apropieri între naţia română şi cea italiană, precum şi elementele ireconciliabilei antinomii între urmaşii Romei străbune şi acei ai triburilor care au invadat Italia de Nord, „prădând-o şi ucigând 20.000 de oameni într-o singură zi" (Analele de la Fulda, sub anul 894).[1045]

Întreaga politică a Ungariei după încheierea păcii de la Versailles se desfăşoară într-adevăr sub semnul prieteniei Italiei fasciste, la care mai târziu a venit să se adauge şi amiciţia celui de-al III-lea Reich. Această captare a amiciţiei Italiei[1046] este cea mai concludentă dovadă a rezultatelor fructuoase pe care le poate culege o propagandă perseverentă şi lipsită de scrupule, în dauna celor mai elementare principii de echitate şi de justiţie.

Roma şi românii

Pentru românii transilvăneni, Roma a însemnat din timpurile cele mai îndepărtate testimoniul cel mai elocvent al originii comune a tuturor românilor — fundamentul idealului naţional de unitate.

„Contactul cu Roma, notează ardeleanul Gabriel Ţepelea, a însemnat pentru românii din Transilvania o adevărată renaştere spirituală şi naţională. Conştiinţa nobilei origini ridica frunţile prăbuşite în umilinţa împilătoarei iobăgii. În sfârşit, «maica Roma», «Roma eternă», era atât pentru ţăranii cât şi pentru intelectualii noştri un nume pe care-l pronunţau sfios ca pe o rugăciune şi-l fluturau protector ca pe un steag.

La Roma, românii transilvăneni Gheorghe Şincai şi Inocenţiu Micu-Klein, au simţit pentru întâia oară revelaţia unităţii românilor de pretutindeni, acolo, în contact cu mărturiile unui trecut milenar, au avut viziunea grandioasă a acelei Dacii romane, care avea să renască abia în 1918!

Acolo, a găsit Şincai sursa de inspiraţie a cronicii românilor, pe care ungurii au găsit-o atât de periculoasă pentru Transilvania *(pericolosum pro Transilvania)* — recte pentru ungurii din Transilvania — încât au interzis publicarea ei (Decizia din 23 martie 1814 a guvernului transilvănean). Acolo, în umbra columnei lui Traian, se odihnesc în criptele unei mici biserici, rămăşiţele pământeşti ale episcopului patriot Inocenţiu Micu-Klein care, în 1735 a avut curajul de a sfida nobilimea maghiară cu acea frază — grandioasă în simplicitatea ei: *„Noi, încă de pe vremea lui Traian, suntem stăpânii ereditari ai Ardealului"*.[1047]

Şi totuşi, de acolo, din Roma, unde românii au avut pentru prima oară viziunea unităţii lor naţionale şi unde ei în mod continuu au găsit apa vie care a întreţinut timp de secole idealul realizării acestei unităţi, de acolo a venit în 1940 glas de sfârtecare a integrităţii naţionale.

Aceasta este o adevărată ironie a sorţii, domnule Tisseyre!

Propaganda dezmăţată din Italia fascistă cu „Colegiul Hungaricum" din Palatul Falconieri

(Academia d'Ungheria, cum îi spuneau italienii), cu zecile de profesori unguri — în realitate propagandişti — de la universităţile din Roma, Genova, Milano, Napoli, Pavia, Pisa, Torino şi Trieste, cu sutele de conferenţiari maghiari care mişunau prin oraşele Italiei mussoliniene ca la ei acasă, în timp ce românii erau quasiabsenţi din Cetatea Eternă, această propagandă şi-a produs efectul la 30 august 1940.

Les absents ont toujours tort!...

Cavalerii misionarismului civilizator

„De unguri, Doamne, apără-ne Tu!"
(Richard Wagner — Lohengrin, Actul I, scena I)

Izvoarele istorice ne furnizează o serie de date despre năvălitorii unguri, care, după ce au prădat Europa Occidentală, s-au stabilit în centrul Europei pe câmpiile Panoniei, opriţi fiind de a înainta spre vest de oştirile împăratului Otto cel Mare.

D-l G. Popa-Lisseanu remarcă just că informaţiile despre unguri sunt mai abundente în aceste cronici decât acele despre năvălitorii anteriori, tocmai din cauza prădăciunilor pe care ei le-au săvârşit.[1048]

Cronica lui Regino, sub anul 889, debutează cu aceste cuvinte privitoare la neamul maghiarilor:

„Gens Hungarorum ferocissima et omni belua crudelior... Vivunt non hominum sed beluarum more".

„Neam mai feroce şi mai crud decât orice fiară (Cronica întrebuinţează superlativul „ferocissima"). Ei trăiesc nu ca oamenii ci ca fiarele".[1049]

Şi după ce cronicarul ne spune despre unguri că „ei se hrănesc cu cărnuri crude, beau sânge şi inima oamenilor prinşi în războaie o mănâncă drept leac" el adaugă: *„nulla miseratione flectuntur nullis pietatis visceribus commoventur".*

(„Ei nu ştiu ce este mila şi nici un sentiment de pietate nu-i mişcă").[1050]

Analele de la Fulda, la rândul lor, vorbind despre neamul fino-ugric care s-a revărsat din Ural asupra Occidentului, ne descriu în aceleaşi culori sumbre pe strămoşii ungurilor de azi: „neam prădalnic, crud, lipsit de orice simţământ de omenie". Şi analele continuă, spunând că în anul 894 ei au omorât 20.000 de oameni într-o singură zi![1051]

În felul acesta debutează poporul maghiar în arena istoriei europene! Aceştia erau strămoşii ungurilor! Pe unde treceau semănau teroarea şi mizeria! Pentru ilustrarea celor de mai sus, dăm cuvântul unui erudit ungur, care nu va putea fi acuzat, în orice caz, de patimă antiungară.

„Cuceritorii unguri, spune prelatul Endre Sebestyén, îndată ce au pus stăpânire pe ţară, în loc să se stabilească în mod paşnic în noua lor patrie au pornit într-o serie de «raiduri de prădăciune» în ţările învecinate, ceea ce a făcut ca numele lor să fie în acelaşi timp temut şi urât pe întregul cuprins al Europei Apusene *(Which made their name both feared and hated all over Western Europe)".* „Popoarele ţărilor vizitate" (sic) de prădalnicii unguri, continuă lectorul pentru limba engleză al Universităţii din Debreţin, au adăugat un codicil la rugăciunea lor duminicală: *„De sagittis Hungarorum libera nos Domine!* („Fereşte-ne, Doamne, de săgeţile ungurilor!).

Endre Sebestyén termină însemnările sale istorice cu aceste cuvinte: „popoarele considerau pe unguri ca pe un flagel trimis de Dumnezeu asupra lor".[1052]

Când un popor îşi face apariţia pe pământul continentului european în asemenea condiţii, este cel puţin imprudent, socotim noi, ca să vorbească azi de misiunea sa istorică în Europa Centrală.

Poporul, despre care contele de Fiquelmont, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri din Austria, ne spune că „n-ar trebui să uite că a venit ultimul din Asia, fără anale, fără nici o amintire de istorie şi de patrie"[1053], este cel mai puţin îndreptăţit să confere certificate de civilizaţie, superioară sau inferioară, popoarelor care se trag în linie directă din romanii împăratului Traian!

Nu este desigur în intenţia noastră să judecăm prezentul sub prisma evenimentelor care au întunecat trecutul îndepărtat. Cronica lui Regino îi priveşte, fără îndoială, pe ungurii de acum 1050 de ani. Aceste evenimente ar fi fost de mult date uitării şi caracterizările cronicilor medievale de mult înmormântate sub lespedea trecutului, dacă ungurii înşişi nu şi-ar fi făcut un titlu de glorie de a ni le reaminti şi, din nefericire, a încerca să le reactualizeze.

În anul de graţie 1939, adică după 1050 de ani de la descălecarea triburilor maghiare pe şesurile Panoniei, un ungur scrie la Budapesta, sub oblăduirea oficialităţilor ungureşti, următoarele cuvinte menite, în intenţia autorului lor, să caracterizeze naţiunea ungară de azi şi dintotdeauna: „Naţia ungară este cea mai splendidă realizare a rasei dominante mongole, care nu cunoaşte decât victoria. În noi fierbe sângele lui Attila, al lui Árpád şi al lui Gingiskhan".

Dücsö Csaba, autorul acestei caracterizări a naţiei ungare, ţine cu tot dinadinsul să ne convingă că sângele apă nu se face şi că ungurii de azi au moştenit toate calităţile (sic) primitive ale rasei fino-ugrice. În fulminanta sa lucrare intitulată *Nincs Kegyelem,* apărută la Budapesta în 1939, el face tabula rasa cu mileniul de civilizaţie şi de cultură care separă epoca noastră de aceea a năvălirii ungurilor, închinând imn de slavă mentalităţii primitive şi barbare a strămoşilor.

Însuşi titlul lucrării *Nu există milă şi îndurare* reeditează faimosul „Nulla miseratione" al cronicii lui Regino.

În capitolul intitulat „Mărturisirea Leventului", Dücsö Csaba ne arată că scopul urmărit de organizaţia de levenţi a tinerilor unguri este exterminarea românilor prin toate mijloacele: prin asasinat, prin otravă, foc etc.

Dar să dăm cuvântul însuşi autorului. Citäm textual din capitolul „Mărturisirea Leventului".

Leventul maghiar Torday se adresează iubitei sale Piroşca:

„Eu nu aştept să vină răzbunarea. Nu aştept! Voi suprima pe fiecare valah ce-mi iese în cale! Pe fiecare îl voi suprima! Nu va fi îndurare. Voi aprinde noaptea satele valahe! Voi trage în sabie toată populaţia; voi otrăvi toate fântânile şi voi ucide până şi copii în leagăn! În germene voi distruge acest neam ticălos şi hoţ. Nu va fi pentru nimeni nici o milă!"

„Nici pentru copiii din leagăn, nici pentru mama care va naşte un copil... VOI SUPRIMA PE FIECARE VALAH ŞI ATUNCI NU VA FI ÎN TRANSILVANIA DECÂT O SINGURĂ NAŢIONALITATE, CEA MAGHIARĂ, NAŢIA MEA, SÂNGELE MEU! Voi face inofensivi pe viitorii Horea şi Cloşca. Nu va fi milă!"[1054]

Îţi stă mintea în loc citind această patologică profesie de credinţă a tânărului levent Torday, recte a unui scriitor din veacul, de la Hristos, al XX-lea!

Te întrebi înmărmurit, cum a putut guvernul maghiar patrona asemenea îndemnuri la asasinat, la bestialităţi şi barbarii odioase, făcute în numele unei „organizaţii legal constituite... pentru pregătirea premilitară a tineretului ungar"?!

Exterminarea completă a românilor din Transilvania, pentru ca Transilvania să devină în sfârşit maghiară! De ce nu extirparea tuturor naţiilor de pe continent, pentru ca întreaga Europă să devină maghiară? Ar fi mai mult spaţiu vital şi ungurii ar trăi într-adevăr ca într-un paradis terestru!...

Moartea mamelor cu prunc la sân, moartea pruncilor din leagăn! Ce alt certificat de înaltă cultură, decât constatarea acestor manifestări fanatice de hipernaţionalism?

Ţelul civilizaţiei, al culturii, a fost să înăbuşe în om instinctele primitive, pornirile primare, chemările sângelui strămoşilor de demult... din epocile când întunericul învăluia mintea omului barbar. Dücsö Csaba se vrea dezlegat de aceste lanţuri invizibile pe care le-a creat în cursul timpurilor progresul civilizaţiei. El se vrea liber să omoare, liber să prade, să distrugă, să extermine până şi pruncii nevinovaţi, să nimicească tot în calea lui şi, acestea toate, pentru a face să triumfe „înalta civilizaţie care a caracterizat epoca lui Attila, a lui Gingis-Han şi a lui Árpád. Sub oblăduirea spirituală a acestei întunecate trilogii vor extremiştii unguri să creeze formele noi de viaţă în Europa Centrală! Înapoierea la barbarie pentru ca Ungaria să poată din nou stăpâni Transilvania românească!

Şi despre această Ungarie, scriitorul italian Franco Vellano Dionisi spunea că este „fertila, civilizata Ungarie"! [1055]

Şi acestei Ungarii îi atribuie scriitorul ungur L. Mikecs rolul de „conducătoare a popoarelor din jurul ei"!, iar contele Apponyi pe acela de „misionar civilizator la graniţa apusului Europei".[1056]

Ar fi să ne închipuim viitorul Europei în culori prea sumbre dacă am atribui naţiei ungare, din sânul căreia se pot recruta în veacul nostru atari specimene, rolul de misionară a civilizaţiei central-europene!

Poporul vecin, al românilor, este un popor modest de ţărani. România este o ţară care a intrat relativ recent în marea familie a statelor de înaltă cultură europeană. Soarta a fost vitregă cu această ramură cadetă a latinităţii. Veac după veac, poporul românesc a fost nevoit

să lupte pentru a se apăra şi a putea astfel dăinui ca naţie.

Or, starea de nesiguranţă, consecinţă a războaielor îndelungate, cu întregul ei cortegiu de suferinţe, de lipsuri şi mizerii, este puţin prielnică unei înfloriri a culturii şi a progresului. *Inter arma silent musae!*

Merită să fie relevat faptul că românii, spre deosebire de unguri, n-au purtat niciodată războaie de cucerire sau de distrugere şi prădăciune. Istoria românilor a cunoscut nespus de multe războaie, însă toate defensive, toate de apărare a fiinţei naţionale româneşti şi a pământului strămoşesc.

Din ziua în care România a dobândit neatârnarea, românii au făcut progrese uimitoare pe căile atât de multiple şi atât de variate ale progresului. Ar fi desigur pueril să se stabilească paralele între valorile spirituale cu care cele două naţii — cea română şi cea ungară — au îmbogăţit patrimoniul culturii universale. Cultura nu se drămuieşte şi nu se apreciază cantitativ. Ar fi de asemenea ridicol să urmăm calea pe care ne-o recomandă antologiile moderne ungare, care enumeră, *pêle mêle,* printre producţiile literare „maghiare", operele scriitorilor de diferite naţionalităţi care au trăit pe teritoriile supuse Coroanei ungare.

Din dorinţa de a străluci cu orice preţ, ungurii se împăunează astfel cu valorile spirituale ale unor popoare care nu au nimic comun cu urmaşii Sfântului Ştefan. D-l Gulyái Pál, de pildă, în *Viaţa şi operele scriitorilor maghiari,* recent apărută la Budapesta, citează, printre scriitorii aşa-zişi maghiari, figurile cele mai proeminente ale vieţii culturale şi naţionale româneşti din Ardeal. Este drept că Ardealul a fost sub dominaţie ungară; aceasta nu îndreptăţeşte însă să fie taxaţi drept scriitori maghiari, *scriitorii care au simţit româneşte, au scris în româneşte, au combătut pentru cauza românească şi au fost cei mai hotărâţi adversari ai maghiarismului deznaţionalizator.*

Este o elementară lipsă de bun simţ, dublată de un cinism sfidător, ca să prezinţi drept maghiari pe un Gheorghe Barițiu, unul dintre cei mai luminaţi patrioţi români transilvăneni, fondatorul gazetăriei româneşti ardelene, pe un Inocenţiu Micu-Klein, martir al cauzei româneşti ardelene, pe un Samuil Klein, autor al faimoaselor *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* pe un Simion Bărnuţiu, unul dintre precursorii luptei de dezrobire a românilor de sub dominaţia maghiară, sau pe scriitori ca: Ion Agârbiceanu, Theodor Capidan, Emanoil Bucuţa, Gheorghe Bogdan-Duică, care figurează în fruntea scrisului românesc din Transilvania.

D-l prof. Pál a reuşit prin „maghiarizarea forţată" a tuturor scriitorilor care au trăit pe pământul fostei monarhii austro-ungare să reunească un număr de 14.117 scriitori... „aşa-zişi maghiari", numai la literele alfabetice A, B şi C. D-l Zenovie Pâclişanu, un profund cunoscător al stărilor de fapt din fosta monarhie austro-ungară, evaluează la peste 100.000 numărul scriitorilor pe care metoda Pál va reuşi să-l atingă când vor fi terminate şi restul volumelor cuprinzând nomenclatura alfabetică până la litera Z.

Nu ne-ar surprinde defel dacă, procedând după sistemul de până acum, d-l Pál va trece printre scriitorii maghiari şi pe marele poet al românilor de dincolo de Carpaţi, Octavian Goga, cântăreţul pătimirii Ardealului, al acelui Ardeal în care: *„Sunt cântece şi flori şi lacrimi multe, multe",* după cum desigur vom găsi foarte natural ca într-o asemenea antologie să găsim figurând drept scriitori, ilustrând maghiarismul, pe Andrei Mureşanu, autorul celebrului „Răsunet", a cărui primă strofă este cea mai bună dovadă a simţămintelor sale PRO-MAGHIARE:

„Deşteaptă-te române, din somnul cel de moarte,
În care te-adâncirăˮ, barbarii de tirani!"

Dar sistemul nu este nou, pentru ca să mai surprindă pe cunoscători felul de a fi al maghiarilor.

Nu-şi fac oare ungurii un titlu de glorie din acel minunat *Rondo all'ongrese,* pe care Haydn l-a imortalizat într-unul din Trio-urile sale şi care este tot atât de unguresc pe cât sunt de ungureşti operele lui Ion Agârbiceanu, laureatul naţional al României pentru proză din anul 1927, sau ale unui Octavian Goga, poetul plaiurilor româneşti ale Transilvaniei.

Nu contestă nimeni frumuseţea şi originalitatea muzicii populare ungureşti, care i-a inspirat pe Brahms, pe Liszt, pe Schubert şi pe Sarasate, după cum nu neagă nimeni farmecul poeziilor lui Alexandru Petőfi sau al poemelor filozofice ale lui Emerich Madách, autorul faimosului poem dramatic *Tragedia omului.*

Este însă incorect să înglobezi în patrimoniul culturii maghiare ceea ce aparţine în mod

categoric culturii popoarelor conlocuitoare. Ungurii au tunat şi au fulgerat, atunci când producţiile muzicale ale geniului popular unguresc au fost difuzate în Occident sub denumirea deformată de „muzică ţigănească" şi s-au indignat când maestrul Sarasate şi-a intitulat faimoasa lui lucrare pentru vioară, inspirată dintr-o romanţă pur ungurească a lui Elemer Szentérmay, „motive ţigăneşti" (Zigeunerweisen).

De ce nu se feresc ei atunci de a cădea în acelaşi păcat, atribuind culturii maghiare producţii spirituale impregnate de cel mai caracteristic spirit românesc?

Explicaţia o găsim în tradiţionala metodă confuzionistă a ungurilor, menită să încurce lucrurile în aşa fel încât să-i fie necesare adevărului eforturi incomensurabile pentru a-şi putea croi un drum spre lumină.

De pe înălţimea celor o sută de mii de scriitori maghiari, ceea ce reprezintă 12% din întreaga populaţie ungurească a Regatului maghiar din 1920, ungurii au toate drepturile a se erija nu numai în conducători spirituali ai popoarelor barbare din vecinătatea lor, dar chiar şi a întregii omeniri!...

Într-adevăr, ori de câte ori se prezintă ocazia, vecinii apuseni ai românilor nu se sfiesc a-i taxa pe aceştia din urmă drept un popor de analfabeţi şi de păstori înapoiaţi, un fel de barbari, care roiesc în jurul mult civilizatei Ungarii[1057], ţara cu o sută de mii de literaţi. Şi pe acest tărâm, răspunsul pe care l-au dat românii nenumăratelor graţiozităţi maghiare a fost sobru şi elocvent. El constă în prezenţa permanentă în toate compartimentele culturii europene a reprezentanţilor geniului naţional românesc.

Gloria istoricului N. Iorga a trecut de multă vreme fruntariile ţării sale, ca şi aceea a marelui savant neurolog Gheorghe Marinescu.

În diplomaţia europeană numele românilor Take Ionescu şi Nicolae Titulescu au înscris pagini nemuritoare.

În muzică, numele lui George Enescu, violonist, dirijor şi compozitor, va rămâne pentru veşnicie înscris în galeria marilor muzicieni ai sec. al XX-lea, alături de acela al lui Stan Golestan.

Un De Max, o Marioara Ventura şi un Yonnel au fost purtătorii geniali ai făcliei artei româneşti în Oraşul-Lumină, după cum un Raoul Asian şi Grozăvescu au împământenit numele de român în cetatea artistică a Vienei de odinioară şi, în fine, după cum Maria Cebotari l-a înscris cu cinste în analele faimoasei Scala din Milano. Contesa de Noailles, Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Panait Istrati şi Matei Russo au europenizat numele de români, iar poezia lui Mihai Eminescu tinde, din ce în ce mai mult, să ocupe locul de cinste pe care-l merită printre creaţiile epocale ale genului, alături de operele lui Leopardi, ale lui Musset şi ale lui Shelley. În sfârşit, gloria lui Petre Neagoe a împământenit numele de român în Statele Unite ale Americii.

Vedem, deci, că o întreagă pleiadă de gânditori, poeţi, artişti şi prozatori au creat României cu totul altă faimă decât aceea pe care caută să le-o făurească ungurii, din motive atât de puţin lăudabile.

Ungurii au meditat, însă, profund asupra celebrelor vorbe «*Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose*»*!* şi le-au erijat în dogmă.

Iată de ce ei n-au pierdut nici o ocazie de a denigra numele de român şi de a prezenta opiniei publice mondiale, poporul latin de la graniţele răsăritene ale Europei, drept un popor în toate inferior maghiarilor.

Românii la Budapesta

Exemplul cel mai elocvent al acestui sistem tradiţional de deformare cu orice preţ a adevărului şi al defăimării a tot ceea ce e românesc, l-au oferit ungurii, cu prilejul ocupaţiei româneşti din Ungaria, în vara anului 1919.

Sunt cunoscute astăzi faptele sub aspectul lor nedeformat de patima politicianistă.[1058] Ele sunt încrustate în foliantele obiective ale istorici, astfel cum ele au fost scrise de oamenii de ştiinţă imparţiali.

Soluţia ocupării militare a Ungariei, nu numai că a fost aprobată de marii şefi militari şi de oamenii politici de seamă ai Apusului, dar ea a fost preconizată înainte chiar ca trupele româneşti să fi trecut Tisa, de generalul Pellé, şeful misiunii militare franceze la Praga. În scrisoarea sa din 6 iulie 1919, adresată Consiliului Suprem, generalul Pellé scria textual: „Ungurii sunt hotărâţi să restabilească vechile hotare ale ţării lor. Singurul mijloc de a-i dezarma este de a ocupa efectiv Ungaria printr-o intervenţie militară, aşa cum s-a făcut în

Germania”.[1059]

Ocupaţia românească în Ungaria a prilejuit ungurilor cea mai furibundă acţiune de calomniere la adresa armatelor de ocupaţie, bazată pe o sfruntată denaturare a adevărului.

Nu există acuzaţiune care să nu le fi fost adusă românilor, cu scopul de a îndepărta de la ei simpatiile lumii civilizate şi de a le capta pentru „nefericita Ungarie”.

Românilor li s-a adus în primul rând acuzaţiunea de a fi înfometat capitala Ungariei, de a fi luat cu forţa tot ce le-a ieşit în cale, într-un cuvânt de a fi pustiit întreaga Ungarie.

Ungurii au dezlănţuit cu acel prilej întreaga artilerie grea a propagandei lor. Şi trebuie s-o recunoaştem, odată mai mult, sistemul propagandei deşănţate, sprijinit pe fapte imaginare, greu de controlat la distanţă de mii de kilometri, a creat ungurilor aureolă de martiri.

Ecoul acestei propagande se mai aude în răstimpuri până şi în zilele noastre.

Fideli principiului care ne-a călăuzit, nu ne vom folosi, pentru elucidarea chestiunii, de mărturia românească a generalului Mărdărescu [1060], comandantul armatelor române de ocupaţie din Budapesta, ci vom invoca mărturia obiectivă de o valoare necontestată a unui ziarist american, care se afla în timpul ocupaţiei româneşti în capitala Ungariei.

Din fericire pentru triumful adevărului, ziaristul american Charles Upson Clark, doctor în filozofie, a putut constata *de visu* ce a însemnat ocupaţia românilor pentru Ungaria. El a redat în chip amănunţit în lucrarea sa *Greater Roumania,* publicată la New York în 1922, un tablou complet al vieţii Capitalei ungare sub ocupaţie. „Având fericirea, spune el, să fi văzut Budapesta sub controlul românilor, în octombrie 1919, voi povesti constatările pe care le-am făcut acolo, fără ca vreun interpret sau ghid oficial să mă fi împiedicat să aflu adevărul”. [1061]

Clark recunoaşte că la plecarea sa spre Budapesta membrii marcanţi ai Comisiunii Americane la Conferinţa Păcii din Paris i-au descris situaţia pe care o va găsi la Budapesta în culorile cele mai sumbre. Un important diplomat american îi spusese chiar — din auzite bineînţeles! — că românii n-au lăsat la Budapesta decât pavajul străzilor.[1062]

„Trebuie să mărturisesc, spune el, că am rămas înmărmurit de cele văzute: Românii nu numai că n-au desfiinţat viaţa capitalei ungare, dar au normalizat-o chiar”.[1063]

„Românii merită mari laude din punctul de vedere al laturii constructive pentru tot ceea ce ei au făcut la Budapesta”. [1064]

Clark afirmă că alimentele capturate de la armata ungară au fost puse la dispoziţia autorităţilor civile şi că 4 trenuri alimentare din 4 direcţii diferite au fost date circulaţiei pentru hrana Capitalei. Pieţele, afirmă Clark, erau înţesate de ţărani şi de cumpărători. Standurile erau supraîncărcate de păsări. În pieţe se găseau alimente. Viaţa era mai ieftină decât la Bucureşti, unde de altfel — remarca este tot a gazetarului newyorkez — prăvăliile erau cu mult mai puţin bine aprovizionate.[1065]

Teatrele funcţionau toate. În seara zilei de 28 octombrie 1919 jurnalistul american a fost nevoit să aleagă între o piesă a lui Shakespeare, „Othelo”, opera „Flautul fermecat” a lui Mozart, „Hoţii” lui Schiller şi alte piese şi operete uşoare[1066], fără a mai vorbi de filmele de cinematograf. Pentru un oraş care trăia sub „cizma umilitoare a unei armate balcanice”, trebuie să recunoaştem că distracţiile nu lipseau!

Clark ne mai spune că sub ocupaţia românească erau deschise, la Budapesta, expoziţii de artă şi ne informează, de asemenea, că până şi cursele de cai îşi reluaseră activitatea.[1067]

Nici o ingerinţă de nici un fel nu s-a exercitat de români asupra libertăţilor cetăţeneşti din Ungaria. În timpul administraţiei române, 150.000 de persoane s-au întrunit în mod liber în adunări publice, ceea ce confirmă în totul spusele generalului Mărdărescu: „Trupele româneşti de ocupaţie nu s-au amestecat nici într-un fel, în viaţa lăuntrică a statului unguresc”.[1068]

„Civilizaţia” maghiară şi „barbaria” română

Este unanim recunoscut azi faptul că în războiul trecut[1069], trupele de ocupaţie germano-austro-ungare au pustiit Muntenia ocupată.

Dacă s-ar stabili un tablou comparativ între cele două ocupaţiuni, acea românească în Ungaria şi acea germano-austro-ungară în România, desigur că nu românilor li s-ar cuveni epitetele injurioase cu care au fost împroşcaţi timp de două decenii de către propaganda maghiară.

Şi atunci se naşte întrebarea: cum s-a născut cabala pustiirii Budapestei şi cum se face că ea persistă până în zilele noastre?

Răspunsul e foarte simplu: ungurii au căutat dintotdeauna, şi mai caută şi azi, să

acrediteze ideea că românii sunt un popor în care sălăşluiesc instincte barbare şi că deci, sunt inapţi de a servi de element dominant unor popoare de rasă superioară... cum ar fi de pildă poporul fino-ugric al maghiarilor.

Civilizaţiei ungureşti i se opune barbaria românească.[1070]

Şi la ce mijloace nu recurg oare ungurii pentru a apărea în faţa opiniei publice mondiale drept campionii civilizaţiei şi, se înţelege, drept unici deţinători ai monopolului civilizaţiei în regiunea Europei Centrale?!

Atunci când nu găsesc în istoria lor suficiente fapte eroice pentru a-şi construi pe ele eşafodajul „minunatei povestiri a celei mai măreţe naţii central-europene", ungurii nu se dau în lături nici de a inventa acte de eroism şi nici chiar de a transforma marile dezastre ale istoriei lor în pagini de glorie eternă. Istoria maghiară pentru uzul nemaghiarilor, devine astfel o transfiguraţie istorică în care ficţiunea ia locul realului şi legenda impregnată de subiectivism şi creată ad-hoc, ridicată la rangul de naraţiune istorică obiectivă.

Astfel, pentru opinia publică spaniolă ungurii au creat o istorie ungurească sui-generis, în care luptele de la Mohi (1241) şi de la Mohács (1526), adevărate dezastre naţionale, sunt prezentate drept victorii unice în istoria Europei, cu consecinţe incalculabile pentru civilizaţia Apusului.

Or, este suficient să răsfoim istoria lui Marczali Henrik pentru a citi că „în 1241 nu tăria maghiarilor l-a silit pe Batu să se întoarcă, ci moartea în Orientul îndepărtat a Hanului Ogodai şi dorinţa lui Batu de a-i lua locul"[1071], sau studiul contelui Pál Teleki *(Ungarn, Vergangenheit und Gegenwart),* pentru a vedea că retragerea tătarilor şi oprirea înaintării lor nu s-au datorat „eroicelor trupe" maghiare, ci „unei întâmplări" *(ein Zufall)* şi anume aceea a „morţii marelui Han Oktai", după cum este suficient să deschidem orice istorie ungurească — scrisă pentru unguri — pentru a ne da seama de proporţiile dezastrului ungar de la Mohács, unde, scrie Fraknoi Vilmos *(Epoca Huniadeştilor şi Jagellonilor),* în scurtul timp de un ceas şi jumătate armatele maghiare au fost nimicite şi unde, după cum scrie acelaşi autor, „cadavrele aproximativ a 24.000 (din 28.000) maghiari au acoperit câmpul de luptă".

Şi când un istoric de talia lui Bálint Hóman afirmă despre expediţiile pustiitoare ale primilor maghiari că ele au fost „întreprinderi sportive" *(Sportartige Unternehmungen),* ce să ne mai aşteptăm de la istoricii improvizaţi, puşi în slujba propagandei cu substrat politicianist?!...

Şi dacă a pustii ţările, a ucide — cum rezultă din Analele de la Fulda — câte 20.000 de oameni pe zi, înseamnă pentru unguri a face sport, ce, oare, trebuie să însemne pentru aceşti „misionari ai civilizaţiei din regiunea central-europeană", a fi cu adevărat cruzi?!...

Răspunsul ni-l dă leventul d-lui Dücsö Csaba, care preconizează pentru tranşarea definitivă a problemei transilvănene exterminarea celor 3.000.000 de români ardeleni, desigur într-o proporţie mai mare decât aceea de 20.000 ucişi pe zi, pentru a se onora legile progresului şi ale vitezei!

Dar, transfigurând cu atâta uşurinţă istoria, de ce nu inventează ungurii pentru necesităţile cauzei pe un Ludovic al XIV-lea al Ungariei sau pe o regină Victoria?

Atunci, cu adevărat, că ei ar putea vorbi, aşa cum o fac astăzi în revista spaniolă „Destino", în numele unei Ungarii, fără de care „continentul european ar deveni cel mai uitat dintre colţurile pământului"!

Socotim că n-am putea servi mai bine cauza adevărului decât citind, pentru încheierea acestui capitol, două opinii despre „înapoiatul popor românesc" de la graniţele de răsărit ale Europei, exprimate de două personalităţi ale căror nume vor rămâne înscrise în tabela valorilor eterne atunci când praful uitării se va fi aşternut de mult peste numele defăimătorilor poporului românesc.

„Nu există în ansamblul popoarelor aliate, spunea Louis Barthou, subtilul literat şi om politic francez, o ţară care să fie mai apropiată de noi prin atâtea afinităţi, prin originile sale, prin tradiţiile sale şi prin cultura sa. Nu există ţară aliată unde limba franceză să fie vorbită astfel, cum ea este vorbită în România, cu atâta uşurinţă, cu atâta graţie, cu atâta forţă".

Marele istoric Jules Michelet, adresându-se popoarelor din Occident, le prezintă astfel poporul românesc, împotriva căruia s-au îndreptat cu atâta înverşunare atacurile propagandei maghiare de ieri şi dintotdeauna:

„Popoare din Occident care, de atâta timp, departe de barbarie, cultivaţi artele păcii, păstraţi întotdeauna o amintire recunoscătoare pentru naţiunile orientale care, aşezate la frontierele Europei, v-au acoperit şi apărat de invazia tătărească şi de armatele turceşti[...] Nu uitaţi în special ceea ce voi datoraţi[...] nefericitei Românii!"[1072]

...Barthou, Michelet! Să ne fie îngăduit să preferăm mărturia lor, înscrisă în veşnicie, aceleia a lui Tisseyre, a lui Franco Vellano Dionisi sau a lui Robert Donald. Să ne fie îngăduit să preferăm eternul vremelnicului şi seninătatea obiectivităţii, deformărilor inextricabile ale pseudo-istoricilor pătimaşi şi... de atât ea ori interesaţi!

PARTEA A V-A

Regimul minorităţilor sub unguri şi sub români

„Magyarország vagy lesz magyar vagy nem lesz” (Sau Ungaria va deveni maghiară sau ea va dispare)

Slogan unguresc

„Soarta minorităţilor de azi nu este defel comparabilă cu aceea a popoarelor din Europa dinainte de război”

Aristide Briand

Din ziua în care ungurii, profitând de slăbiciunea Coroanei Habsburgice, au devenit atotputernici în cadrul monarhiei dualiste, politica lor faţă de popoarele care conlocuiau pe teritoriul Ungariei s-a desfăşurat sub semnul „maghiarizării cu orice preţ” a tuturor popoarelor nemaghiare şi aceasta în vederea realizării unei himere: STATUL UNGAR UNITAR.

În 1867, data inaugurării acestei politici ultranaţionaliste, Ungaria număra 13.579.000 locuitori. Dintre aceştia erau maghiari numai 5.665.000 faţă de 7.939.000 nemaghiari. [1073]

În cadrul Ungariei din acea epocă, ungurii erau deci o minoritate, majoritatea fiind formată din popoarele nemaghiare. Între maghiari şi nemaghiari — reuniţi laolaltă, nu prin firea lucrurilor sau prin voinţa naţionalităţilor nemaghiare, ci prin forţa unui destin absurd, împotriva căruia aceste naţionalităţi au luptat până la descătuşarea lor definitivă — între elementul dominant şi acel aservit exista o prăpastie pe care au creat-o nu numai deosebirile de rasă, de tradiţii, de ideal şi de religie, dar şi secolele de împilare din partea guvernanţilor maghiari.

Ungurii nu s-au dat în lături de la nici o măsură — oricât de gravă ar fi fost ea — pentru ca să deznaţionalizeze naţionalităţile conlocuitoare. Întregul efort al statului ungar, toate străduinţele guvernanţilor de la Budapesta, de la cei mai moderaţi până la cei mai şovini, era *maghiarizarea milioanelor de nemaghiari.*

Géza Kosztelszki, cu cinismul care-l caracteriza, a afirmat-o răspicat: *„Sau îi maghiarizăm, sau vom dispărea; tertium non daturi”.* [1074]

Rezultatele acestei uriaşe întreprinderi negativiste, iată-le, în rigiditatea pe care o imprimă celor mai dureroase realităţi, cifrele indiferente ale statisticilor:

În 1869, maghiarii reprezentau 44,4% din totalul populaţiei Ungariei, iar nemaghiarii 55,6%. În 1880 numărul ungurilor creşte la 46,6% din totalul populaţiei, iar cel ai nemaghiarilor scade la 53,4%. În 1890, proporţia este de 48,5% pentru maghiari şi 51,5% pentru nemaghiari; în 1900 ungurii dau un procentaj de 51,5 faţă de 48,6% proporţia nemaghiarilor şi, în sfârşit, în 1910 maghiarii se plasează cu proporţia de 54,5% în fruntea tuturor naţionalităţilor, iar nemaghiarii reuşesc să se înscrie în statistica oficială ungurească din acel an cu numai 45,5% din totalul populaţiei.

Maghiari: 44,4%, 46,6%, 48,5%, 51,4%, 54,5%. Nemaghiari: 55,6%, 53,4%, 51,5%, 48,6%, 45,5% [1075].

De o parte, mersul ascendent al naţiei maghiare deznaţionalizatoare, de altă parte, mersul descendent al popoarelor de rasă nemaghiară, deznaţionalizate treptat, treptat.

Dacă n-ar fi izbucnit războiul mondial şi dacă monarhia austro-ungară nu s-ar fi prăbuşit, desigur că visul lui Kosztelszki s-ar fi realizat într-o zi, Europa fiind neputincioasă să împiedice cea mai monstruoasă operă de deznaţionalizare din câte a cunoscut vreodată istoria. Într-adevăr, în prima decadă a secolului al XX-lea populaţia ungurească raportată la totalul populaţiei Ungariei a înregistrat un spor de 3,1% pe câtă vreme nemaghiarii, în aceeaşi perioadă de timp au văzut proporţia lor descrescând cu 3,1% din total.

În 1880, ungurii nu întruneau decât 5.404.070 suflete, faţă de 7.345.533 nemaghiari. Ţinând seama de cadenţa naturală a înmulţirii populaţiilor nemaghiare ar fi trebuit să constatăm, în 1910, prezenţa a cel puţin 10.000.000 nemaghiari şi a cel mult 8.000.000 de unguri. Or, metodele deznaţionalizării au operat din plin, aşa că în 1910 găsim în statul ungar

9.944.627 unguri (sau aşa-zişi unguri) şi numai 8.319.906 nemaghiari.[1076]

Ce au devenit oare românii, germanii, slovacii, croaţii şi sârbii sporurilor de natalitate? Dispărut-au oare ele în aşa scurt timp în masa minoritară maghiară? S-au împuţinat oare românii — unul dintre cele mai viguroase, ca natalitate, popoare din Europa — sau germanii, atât de prolificii germani?!...

Sau poate s-au asimilat ei de bună voie în cursul acestui prea fericit — pentru unguri — deceniu inaugural al secolului al XX-lea, declarându-se la numărătoarea statistică, în mod spontan şi entuziast drept naţionali unguri, după ce timp de decenii ei înşişi şi timp de secole strămoşii lor au declinat cinstea de a se socoti urmaşi ai lui Árpád?!

Această ipoteză n-are măcar meritul de a fi verosimilă. Analizând-o mai îndeaproape constaţi cât este de absurdă.

De pildă: în regiunea locuită de coloniştii şvabi, în apusul Transilvaniei, există comuna Petreşti (fostul district Satu Mare), unde în 1890 statistica ungurească a înregistrat existenţa a 134 de unguri faţă de 1.076 germani. În 1900, adică după 10 ani, statistica ne arată un spor de 3 unguri şi de 146 de germani, ceea ce reprezintă sporul normal faţă de indexul de natalitate al celor două popoare. În decada următoare, însă, statistica oficială înregistrează un fenomen cu totul curios: cei 137 maghiari din 1900 cresc dintr-odată la 1.453, înregistrând astfel un spor de 1000% (una mie la sută), iar germanii, care numărau, în 1900, 1.212 suflete, dispar ca prin minune, cu toţii — absolut cu toţii — fără nici o urmă.

Pentru atingerea acestui dublu rezultat miraculos, ar fi trebuit să existe în prealabil două condiţii de natură... supranaturală. Un flagel decimând fără cruţare şi în chip miraculos numai pe germanii din comuna sus-menţionată şi un alt fenomen de aceeaşi natură, transformând pe morţii germani în... unguri vii. Ungaria ar fi încetat atunci de a se numi „ţara cu o sută de mii de poeţi”, devenind ţara tuturor minunilor, într-o epocă în care nimeni nu mai crede în minuni.

Explicaţia fenomenului este însă mai simplă şi mai terre à terre. Ea ne este furnizată de înşişi maghiarii. În statistica dresată după criteriul limbii vorbite de naţionalităţile din Ungaria, în comuna Petreşti, unde statistica etnică nu mai înregistra în 1910 nici un german, găsim la rubrica limbii germane nu mai puţin de 1.201... maghiari vorbind germana (cu pronunţat accent şvab, bineînţeles!). Cazul comunei Petreşti nu este un caz izolat.

D-l Zenovie Pâclişanu ne citează în cartea sa Deutsche und Magyaren zeci de cazuri similare.[1077]

Pentru un om civilizat, aceste fenomene repetate pe o scară întinsă şi caracteristice tuturor sferelor de activitate, sunt de neconceput. Ele constituiau totuşi rezultatele naturale ale unei politici pe care în interiorul hotarelor ungureşti guvernanţii maghiari nu numai că nu o ascundeau, dar o şi încurajau din răsputeri.

Când ţelul politicii dusă de unguri era nimicirea naţionalităţilor, când din împlinirea acestui ţel ungurii îşi făuriseră însuşi idealul lor naţional, devine cu totul superficial a caracteriza regimul naţionalităţilor sub unguri, căci răspunsul decurge în mod firesc din însăşi natura lucrurilor: *pentru a desfiinţa fiinţa naţională a populaţiilor conlocuitoare era necesară siluirea conştiinţelor, era necesară violentarea voinţelor şi în sfârşit era necesar să faci apel la forţă, la teroare, la intoleranţă şi la asuprire.*

Silnicia şi intoleranţa care caracterizează regimul naţionalităţilor din Ungaria ne apar deci azi ca un corolar firesc al principiilor care au călăuzit dintotdeauna politica maghiară.

Unitatea nu se poate crea decât cu sacrificiul particularismelor. Or, când particularismele îşi apără dreptul la viaţă, unitatea nu se poate înfăptui decât prin silnicie.

Într-o Ungarie tinzând cu orice preţ spre unitate, tratamentul naţionalităţilor trebuia să fie intolerant şi a fost intolerant! Ungaria devenise în ajunul războiului mondial o adevărată închisoare a naţionalităţilor.[1078]

Şi în restul Transilvaniei ca şi în Secuime, ungurii au vrut să maghiarizeze totul: pământ şi oameni. Dacă efortul lor asupra materiei a putut da roadele voite, în schimb, acel imponderabil peste care nimeni şi nimic nu poate pune stăpânire prin silnicie, sufletul românilor transilvăneni, a scăpat din mrejele primejdioase ale deznaţionalizării, perpetuând în mijlocul unei lumi potrivnice speranţa într-un viitor mai bun.

Contele Albert Apponyi se străduieşte, în lucrarea propagandistică apărută la Londra în 1928, intitulată *Justice for Hungary* să prezinte cititorului anglo-saxon poporul unguresc drept unul dinte popoarele superioare din centrul şi sud-estul Europei.

Vom expune succint diferite aspecte ale prigoanei maghiare împotriva naţionalităţii majoritare româneşti din Transilvania pentru ca mitul „liberalismului” şi al „superiorităţii

culturale" ungureşti să fie situat în adevăratul său făgaş.

Maghiarizarea numirilor toponimice

Pământul Transilvaniei cu dealurile sale, cu văile, cu râurile, pădurile şi satele sale prezenta o imagine prea clocotitoare a românismului milenar, pentru ca el să nu fi provocat la unguri dorinţa de a şterge, odată pentru totdeauna, aceste urme irefragabile ale unui trecut pur românesc, perpetuat din tată în fiu, din generaţie în generaţie, din veac în veac.

Reprezentantul cel mai proeminent al şcolii de deznaţionalizare, baronul Désider Bánffy, hotărî atunci, pur şi simplu, schimbarea numelor vechi nemaghiare cu nume improvizate ad-hoc şi purtând pecetea cea mai caracteristică a maghiarismului. El a elaborat în acest scop „legea pentru denumirea comunelor şi a altor locuri", lege care a fost promulgată la 17 februarie 1898.[1079]

În virtutea acestei legi, Ministerul de Interne ungar avea căderea să maghiarizeze vechile nume româneşti ale pământului transilvănean, obligând pe românii băştinaşi să le întrebuinţeze în toate raporturile lor cu oficialitatea.

Era o nelegiuire care a stârnit, după cum era şi firesc, o furtună de proteste. Românii, în manifestul lor din 14 decembrie 1897, când legea se mai găsea încă în stare de proiect în faţa Parlamentului, au denunţat proiectul de lege drept „o atingere evidentă a celor mai duioase simţăminte" şi „o tentativă barbară de a distruge toate urmele istorice pe care poporul român le-a lăsat pe acest pământ, apărat cu sângele său şi fertilizat cu sudoarea muncii sale".[1080]

Protestele românilor ca şi acelea ale germanilor răsunară însă în deşert, căci maghiarizarea vechilor denumiri de obârşie nemaghiară era un pas important pe calea maghiarizării totale, de la care nici unul din guvernele care s-au succedat din anul 1867, nu s-a îndepărtat câtuşi de puţin.

Neputând schimba sufletul provinciei româneşti, ungurii s-au mulţumit a schimba aspectul ei exterior. În locul caldelor denumiri româneşti de origine latină sau slavo-latină, populaţiile băştinaşe au fost obligate să întrebuinţeze, ori de câte ori se adresau autorităţilor, asprele nomenclaturi fino-ugrice, tot atât de străine de Transilvania ca şi guvernanţii care voiau să le impună.

Guvernul din Budapesta urmărea, intervertind procedeul de deznaţionalizare practicat asupra elementelor docile, să influenţeze din afară înăuntru pe cetăţenii de obârşie nemaghiară care stăruiau în naţionalitatea lor.

Maghiarizarea numelor de persoane

După maghiarizarea numelor toponimice a venit şi rândul maghiarizării numelor de persoane. Făcând pe nemaghiari să-şi uite în primul rând numele de baştină al locurilor de care erau înconjuraţi şi, în urmă, făcându-i să-şi uite şi numele nemaghiare pe care strămoşii lor le purtaseră timp de secole, guvernanţii de la Budapesta sperau să-i facă pe nemaghiari să uite într-o zi că aparţin chiar unei alte naţionalităţi.

Alexandru Telkes, preşedintele „Societăţii pentru maghiarizarea numelor", care a fost înfiinţată în capitala Ungariei în 1881, a publicat în 1898 o lucrare în care confirmă acest punct de vedere.

„Maghiarizarea numelor, spune el, înseamnă o concentrare interioară care va crea o societate maghiară unită, în locul societăţii amestecate de azi".[1081]

În preajma serbărilor milenarului din 1896, când ungurii ţineau să impresioneze occidentul Europei cu realizările geniului lor naţional, mişcarea maghiarizării numelor a atins proporţii îngrijorătoare pentru viitorul popoarelor nemaghiare. Guvernul din 1896 a făcut presiuni energice asupra tuturor funcţionarilor nemaghiari din ministere, din administraţiile de stat, din marile întreprinderi şi de la căile ferate, pentru a-i determina să-şi schimbe în masă numele de familie, mulţi dintre ei fiind chiar ameninţaţi cu concedierea dacă nu renunţă la numele lor nemaghiare (în acest sens: afirmaţiile episcopului saxonilor Fr. Teutsch[1082]).

Este lesne de înţeles că subordonând însăşi existenţa indivizilor maghiarizării numelor, metoda inaugurată de unguri a produs breşe adânci în rândurile naţionalităţilor nemaghiare.

„Oamenii, spune Zenovie Pâclişanu, cedau terorizaţi şi ameninţaţi de spectrul concedierii, ceea ce însemna lipsirea copiilor de pâine, de lemne, de lumină".[1083]

Raportate la celelalte naţionalităţi, schimbările de nume ale românilor se plasează în proporţia cea mai mică, fapt care se explică atât prin viguroasa lor conştiinţă naţională, cât şi

prin numărul redus de funcţionari pe care îl furnizau românii, popor eminamente de plugari şi de păstori. Totuşi, graţie acestor metode monstruoase de rapt a însuşi numelui purtat de o fiinţă omenească, câţi români n-au fost înstrăinaţi de la marea familie a românismului ardelean?...

Cum s-ar fi putut recunoaşte oare, după decenii, în persoane purtând nume maghiare ca Zagoni, Szabó, Farkas, Budth etc., pe românii neaoşi de odinioară, Albu, Chiorean, Lupu, Budu etc.?

Superioritatea culturii maghiare

Contele Albert Apponyi recunoaşte în *Justice for Hungary* că poporul unguresc este produsul unui amestec de naţii (el ne vorbeşte de „Her mixed national composition"[1084] — compoziţia naţională eteroclită a naţiei ungare) ceea ce este de acum un progres lăudabil faţă de conaţionalii săi de mai mică anvergură, care contestă acest adevăr axiomatic. Ceea ce este însă mai puţin lăudabil este felul cum contele Apponyi explică fuzionarea naţionalităţilor în maghiarisme. Pentru Apponyi, asimilarea naţionalităţilor s-ar datora culturii superioare maghiare, cultură către care popoarele „inferioare" ale românilor, croaţilor, slovacilor şi sârbilor s-au avântat, într-un elan irezistibil.

Pentru fruntaşul maghiar, chiar şi conducătorii spirituali ai românismului ardelean purtau pecetea acestei culturi superioare maghiare care iradia departe în jurul ei binefacerile culturii şi civilizaţiei apusene. Contele Apponyi nu era singur în a susţine asemenea fantezii. Şi azi încă propaganda maghiară face eforturi, demne de o cauză mai bună, pentru a acredita opinia că românii ardeleni datoresc structura lor spirituală inegalabilei culturi ungureşti.

Socotim că a sosit momentul pentru ca problema pretinsei superiorităţi culturale maghiare să fie situată în făgaşul ei real. Este timpul ca făţărnicia ungurească să fie, în sfârşit, demascată, întrucât în joc nu sunt numai interesele locale româno-ungureşti, dar însăşi securitatea păcii în bazinul dunărean.

Timp de decenii popoarele din Occident au fost asurzite de emisarii pretinsului liberalism unguresc, între care era o veritabilă cursă de supralicitare a auto-laudelor şi a etalării superbelor virtuţi cavalereşti ale urmaşilor lui Árpád.

— Care au fost „ideile generoase" ale maghiarilor în timpul cât ei au avut supremaţia asupra poporului român din Transilvania românească asupra croaţilor, cehilor, slovacilor şi sârbilor?

— INTOLERANŢA, NEOMENIA, ASUPRIREA şi TEROAREA.

— În ce constă superioritatea culturală şi misiunea civilizatorie a păturii conducătoare ungureşti?

— Desigur nu în acţiunea de deznaţionalizare acerbă, totalitară, inumană, care a caracterizat guvernarea maghiară în ultimul secol!...

Chiar dacă ungurii ar fi dat omenirii un Beethoven, un Rembrandt, un Pasteur, sau un Dante, ei tot n-ar fi avut dreptul de a invoca superioritatea culturii maghiare, într-atât de lipsită de omenie a fost comportarea acestei naţiuni faţă de semenii lor de altă naţionalitate!

Cum poate fi taxată altfel decât cinică îndrăzneala de a vorbi de „misionarism civilizatoriu", când îndărătul vorbelor goale se ascund cele mai crude mijloace de asuprire din câte a cunoscut Istoria contemporană până la ivirea în Europa a nazismului, bineînţeles?!...

Unitatea aparentă de azi a naţiei maghiare este rezultatul unor ingerinţe fără sfârşit săvârşite de unguri asupra populaţiilor care compun conglomeratul unguresc şi nicidecum atracţia magnetică exercitată asupra lor de „cultura superioară" a maghiarilor.

Şi apoi, există oare în realitate o cultură care să poarte pecetea distinctivă a geniului maghiar pur? Există o cultură „maghiară", după cum există o cultură „franceză", „germană" sau „engleză"?

Scriitorul german Otto Hauser este categoric în sensul inexistenţei absolute a acestei culturi. Mai mult încă, în „Weltgeschichte der Literatur" el merge până în a contesta orice aport al ungurilor propriu-zişi în cultura Ungariei însăşi. *„În viaţa culturală a Ungariei,* scrie el, *maghiarii n-au nici o parte de merit".*

Un alt scriitor german, Franz von Löher, care a publicat în 1874, la Leipzig, o carte despre unguri, intitulată *Die Magyaren und andere Ungarn,* contestă şi el orice participare a culturii maghiarilor în concertul civilizaţiei europene.

„Zadarnic vom căuta, scrie von Löher, câteva pietre cu care să fi contribuit maghiarii la marele edificiu de progres al omenirii. *Nu există o singură idee de cultură, fie în domeniul juridic,*

militar ori de stat, în religie şi morală, în artă şi ştiinţă sau în oricare alt domeniu, care să fi pornit de la maghiari luându-şi drumul spre omenirea civilizată”.

Şi scriitorul german continuă: „Ce pustietate prăpăstioasă acoperă întreaga istorie milenară a maghiarilor! Spiritul lor pe cât pare de focos, de oţelit şi de energic, pe atât este de steril în adâncime!

Caracterul lor este şi rămâne refractar creaţiunii propriu-zise”.

Cel mai bun răspuns care se poate aduce afirmaţiilor tendenţioase pe care propaganda maghiară le-a răspândit până la saturaţie în toate colţurile lumii în timpul celor 2 decenii care au urmat Tratatului de la Trianon este o simplă paralelă între tratamentul aplicat de unguri naţiilor conlocuitoare aflate sub dominaţia lor şi acela aplicat de români în Transilvania realipită în 1918 la patria-mumă.

Pentru a putea descifra adevărul, ne vom servi numai de date statistice şi documente oficiale.

În ţările Sfintei coroane a Ungariei, drepturile naţionalităţilor erau cârmuite de faimoasa lege „pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor” promulgată în 1868.

Titlul ei era promiţător: *egala îndreptăţire.* Dar numai titlul.

Legea debuta într-adevăr printr-un preambul care venea să anihileze toate speranţele pe care le zămislea titulatura generoasă a legii. După cum se exprimă d-l Pâclişanu, legea avea mai mult caracterul de *„egală nedreptăţire”* a naţionalităţilor şi de *„egala lor desfiinţare”,* decât de „egală îndreptăţire”.

În acest preambul se putea citi într-adevăr că *„În Ungaria nu există decât o singură naţiune, una şi indivizibilă, naţiunea maghiară şi că toţi cetăţenii, indiferent de neamul căruia îi aparţin, sunt membrii acestei naţiuni maghiare”.* [1085]

Legea, ţinem s-o subliniem, nu vorbea de membri ai statului ungar, ci de membri ai naţiei maghiare. În termeni mai puţin întortocheaţi, revenea a spune că statul ungar nu recunoştea ca subiecte de drept învestite cu avantajele legii, decât pe cetăţenii care se prezentau în faţa sa ca maghiari, indiferent de naţionalitatea lor.

Un român sau un croat care cereau să li se aplice dispoziţiile legii în calitatea lor de cetăţeni unguri de naţionalitate românească sau croată, se vedeau puşi în faţa unui refuz izvorând din însăşi economia legii, care nu cunoştea decât cetăţeni unguri de naţionalitate ungară.

Darul „egalei îndreptăţiri” nu era în realitate decât o operaţiune oneroasă de troc: li se dădeau cu o mână nemaghiarilor toate drepturile, cerându-le în schimb, nici mai mult nici mai puţin, decât abandonarea naţionalităţii lor.

Dacă, de pildă, românii transilvăneni ar fi cerut cuvenita autorizaţie legală pentru convocarea unei adunări în care să se hotărască schimbarea numelui lor românesc în nume maghiare, autorizaţia li s-ar fi acordat imediat, pentru că atunci românii s-ar fi comportat ca elemente valoroase din sânul naţiei maghiare. Atunci însă, când avocatul român Ion Nichita din Zalău a convocat pentru 24 martie 1893 o întrunire a alegătorilor români ca să discute „politica bisericească a guvernului” — ceea ce era un drept cetăţenesc, — subprefectul judeţului Sălaj, prin adresa nr. 3832 din 1893, interzice întrunirea, motivând astfel refuzul său de a da cuvenita autorizaţiune:

„Nu permit ţinerea adunării, întrucât vor s-o ţină alegătorii români din circumscripţia Zalău. Or, legea nu cunoaşte în Ungaria alegători activând deosebit după neam ca români, sârbi, slovaci etc. Conform legii 44 din 1868 (legea egalei îndreptăţiri, n.n.) toţi cetăţenii Ungariei, indiferent de neamul căruia îi aparţin, formează, din punct de vedere politic, o singură naţiune, naţiunea unică şi indivizibilă maghiară şi numai privitor la uzul limbilor se poate face deosebire între cetăţeni”. [1086]

Acest fel de a vedea nu era un simplu abuz administrativ al unui oarecare subprefect, care cu de la sine putere interzice o întrunire solicitată de cetăţeni maghiari de naţionalitate română în ţara dintotdeauna românească a Transilvaniei. [1087] El reprezenta felul de a vedea al întregii oficialităţi ungare — el se integra în interpretarea literală — a atât de „tolerantei” legi maghiare a naţionalităţilor.

Sub semnul acestei legi şi în acest „climat politic” s-a desfăşurat viaţa politică a naţionalităţilor cu începere de la instaurarea dualismului. Când ştim cât de impetuoşi au fost ungurii în realizarea ţelurilor lor de deznaţionalizare, nu ne va fi greu să bănuim care a fost spiritul care a prezidat la aplicaţiunea legii preconizând realizarea unităţii naţiei maghiare!

Să cercetăm acum care erau legile fundamentale reglementând raporturile dintre naţia dominantă românească şi minorităţile din Transilvania după unirea Transilvaniei cu România.

Imediat după Adunarea Naţională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) frâiele guvernării în Transilvania au revenit Consiliului Dirigent, prezidat de Iuliu Maniu, luptătorul neînfricat pentru triumful ideii de libertate şi dreptate, viitorul prim-ministru al României întregite.

Ideile fundamentale ale Declaraţiunii constitutive de drepturi proclamată în acea zi ne sunt cunoscute din partea a II-a a acestei lucrări. Drepturile minorităţilor din Transilvania au fost reglementate de următorul paragraf din Proclamaţia din 1918, străbătut de suflul elanului umanitar şi democratic, caracteristic tuturor deciziilor luate de făuritorii revoluţiei naţionale ardelene:

„Deplină libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie, prin indivizi aleşi din sânul lor şi fiecare popor va avea drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi în guvernarea ţării, în raport cu indivizii care-l compun. *Egală îndreptăţire şi deplină autonomie religioasă pentru toate confesiunile de Stat”.* [1088]

Deosebirea între concepţiile politice privitoare la problema minoritară din cele două ţări este fundamentală. Ungurii statorniceau libertăţi individuale, subordonate primatului naţional-ungar, românii acordau maghiarilor însăşi libertatea naţională. Este o deosebire radicală cu consecinţe incalculabile pentru natura drepturilor ce se confereau minoritarilor.

Legea naţionalităţilor din 1868 desfiinţa naţionalităţile ca atare. Proclamaţia de la Alba Iulia crea condiţiile necesare unei libere dezvoltări a acestor naţionalităţi.

La 9 decembrie 1919, prin Tratatul adiţional de la Paris[1089], România îşi asuma, în chestiunea minoritară, obligaţiuni mai puţin largi decât acelea pe care românii le-au contractat în mod spontan şi voluntar în Adunarea Naţională de la Alba Iulia. Şi trebuie s-o relevăm de pe acum: obligaţiile contractate la Paris ne apar azi, în lumina înfăptuirilor practice, mai puţin largi decât obligaţiile pe care naţia română a înţeles să şi le impună ea însăşi, ca un comandament imperios al bunei convieţuiri, ori de câte ori împrejurările au reclamat înţelegere şi omenie faţă de minoritari.

În Constituţia din 29 martie 1923, legea organica a regatului României, regăsim în totul ideile generoase din Proclamaţia de la Alba Iulia.

Această Constituţie poate figura ca o Chartă a libertăţilor pe frontispiciul legilor fundamentale ale oricărei ţări civilizate.

„Românii, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, citim în articolul 5 din Constituţia românească, se bucură de libertatea conştiinţei, de libertatea învăţământului, de libertatea presei, de libertatea de asociaţie şi de toate libertăţile şi drepturile stabilite prin legi”, iar în adnotarea doctrinară a acestui articol se specifică în mod expres: „Prin români, Constituţia înţelege pe orice cetăţean român”.

Deci, şi pe locuitorii maghiari din Transilvania, cetăţeni români în virtutea tratatelor şi legilor în vigoare în România.

Articolele 7 şi 8 din Constituţie sunt însufleţite de aceleaşi idei largi umanitare şi democratice:

Art. 7: „Deosebirea de credinţe religioase şi confesiuni, de origine etnică şi de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturi civile şi politice şi ale exercita”.

Art. 8: „Nu se admite în stat nici o deosebire de naştere sau de clase sociale. Toţi românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii”.

Art. 22 proclamă libertatea conştiinţei în termeni categorici: „Libertatea conştiinţei este absolută”, iar în alin. 2 acelaşi articol declară că „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate şi protecţie, întrucât exerciţiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri şi legilor de organizare ale statului”.

Art. 23 instituie „Libertatea de a comunica şi publica ideile şi opiniunile lor prin grai, prin scris şi prin presă”, declarând în mod formal „Că nu este nevoie de nici o autorizaţiune prealabilă a nici unei autorităţi pentru apariţiunea oricărei publicaţii şi nici o cauţiune nu se va cere de la ziarişti, scriitori, editori, tipografi şi litografi”. În sfârşit, art. 28 proclamă libertatea de întrunire, art. 29 libertatea de asociere şi art. 30 dreptul de liberă petiţionare a tuturor cetăţenilor români fără nici o deosebire.[1090]

În acest semn al libertăţii complete s-a desfăşurat timp de două decenii viaţa minorităţilor din România. Textele pactului fundamental românesc erau precise, clare, categorice şi nu puteau da naştere nici unui echivoc.

Minoritarii erau atât de bine organizaţi, interesele lor erau cu atâta străşnicie apărate de fruntaşii naţionalităţilor respective, încât cele mai neînsemnate cazuri de abuz administrativ, care altădată ar fi trecut în Ungaria cu totul neobservate, erau amplificate, exagerate şi aduse

în judecata opiniei publice mondiale. Îi caracterizase doar bine pe unguri scriitorul englez C. Macartney: *„spirite înclinate spre exagerare”*.

Se înţelege de la sine că în atari condiţii, a viola Constituţia în detrimentul maghiarilor minoritari, ar fi fost o culpă pe care cu nimic în lume românii nu ar fi putut-o răscumpăra.

În Ungaria, dimpotrivă — dispoziţiile de favoare din legea naţionalităţilor — atâtea câte mai rămăseseră după eliminarea acelora dintre dispoziţii care erau subordonate creării statului unitar maghiar — au fost anihilate prin legi speciale, derogând de la reglementările generale.

Astfel, drepturile acordate naţionalităţilor prin legea din 1868 cu privire la şcolile înfiinţate şi susţinute de ele, au fost treptat, treptat reduse prin legile din 1879 (legea 18) [1091], din 1883 (legea 33)[1092], din 1891 (legea 15)[1093], din 1893 (legea 26)[1094] şi în special prin faimoasa lege Apponyi din 1907 (legea 27)[1095], de care ne-am mai ocupat în cursul acestei lucrări.

Dacă pentru problema şcolară ungurii şi-au făcut un scrupul din faptul de a anula dispoziţiile legii fundamentale, prin legi speciale votate de Parlament, în privinţa dreptului de asociere a naţionalităţilor ei au fost mai puţin scrupuloşi şi printr-o simplă ordonanţă a Ministerului de Interne (Nr. 1508 din 22 mai 1875)[1096], au anulat cea mai mare parte din drepturile conferite naţionalităţilor în 1868. Iată, deci, ce valoare aveau pentru unguri legile lor proprii. Fapt caracteristic pentru metodele făţarnice ale maghiarilor de a prezenta lucrurile în propaganda lor din străinătate: atunci când drepturile iniţiale ale naţionalităţilor se pulverizaseră cu totul în urma atâtor legi speciale şi a nu mai puţine ordonanţe şi decizii ministeriale — publice sau secrete — şi, deci, când dispoziţiile de favoare edictate prin legea din 1868 încetaseră de mult de a mai exista, ungurii continuau să exhibe acea lege ca şi când ea ar mai fi fost în vigoare.

Astăzi este unanim recunoscut că legea — aşa strâmtă cum a fost ea — nu a fost niciodată aplicată în practică întrucât opinia publică ultra-şovină era refractară aplicării ei[1097].

În acest sens, avem două mărturii, deosebit de valoroase, emanând ambele de la doi foşti prim-miniştri ai Ungariei. Prima este aceea a baronului Désider Bánffy, fost prim-ministru al Ungariei între 1895 şi 1899.

În cartea sa *Politica minoritară a Ungariei,* apărută în 1903, el arată că din cauza consideraţiunilor impuse de viaţa practică, o parte considerabilă din legea naţionalităţilor a fost scoasă din uz, fiindcă, scrie textual Banffy, „imposibilul, inexecutabilul şi absurdul nu pot fi executate, chiar dacă sunt prevăzute de legi”.[1098]

Guvernanţii Ungariei din 1868 erau deci, după părerea primului ministru din 1895, nişte iresponsabili, la fel, de altfel, ca şi membrii Parlamentului care au votat legea, adică personalităţile cele mai reprezentative ale Ungariei din acea epocă, căci numai un iresponsabil poate legifera absurdul, imposibilul şi inexecutabilul. Vorba francezului: *«On n’est jamais si bien servi que par soi-même!»*.

Ştefan Tisza, primul-ministru al Ungariei în momentul declanşării războiului mondial din 1914, a mers mai departe încă decât predecesorul său de la sfârşitul secolului trecut, declarând în faţa Camerei maghiare, în şedinţa din 20 februarie 1914, că executarea unora dintre dispoziţiile legii din 1868 ar însemna pentru statul maghiar: nebunie şi sinucidere. [1099]

Tot atât de preţioasă este şi mărturia pe care ne-o oferă memoriul prezentat de unguri la Conferinţa de Pace din Paris *(«Les négociations de la Paix Hongroise»),* unde citim că: „guvernul maghiar însuşi a fost obligat să refuze executarea legii” care de altfel: „a fost scoasă din uz prin intervenţia unei serii de alte legi”.[1100]

Dacă în 1919 ungurii au fost siliţi, în faţa dovezilor zdrobitoare acumulate împotriva lor, să recunoască caducitatea legii organice reglementând raporturile dintre maghiari şi nemaghiari până atunci, nu numai că ei s-au ferit să recunoască acest adevăr, dar nu s-au sfiit chiar să acuze de tendinţe imperialiste, de iredentism şi de panslavism sau „dacism” pe acelea dintre naţionalităţi care îndrăzneau să dezvăluie omenirii civilizate, ceea ce în limitele statelor Coroanei Sfântului Ştefan era un adevărat secret al lui Polichinelle.

Ceea ce era mai revoltător era ipocrizia metodelor întrebuinţate de guvernanţi pentru a înăbuşi prin măsuri administrative, arbitrare prin excelenţă, puţinele drepturi pe care naţionalităţile le puteau invoca în baza faimoasei legi din 1868.

Mult trâmbiţatul cavalerism maghiar se manifesta printr-o politică de duplicitate manifestă.

Iată un caz dintr-o serie nesfârşită:

Într-un oraş din fosta Ungarie, în care recensământul din 1900 înregistrase o populaţie de 28.764 suflete, oraş atribuit în urmă Serbiei, trăiau în acea epocă 10.321 maghiari faţă de 10.451 sârbi şi croaţi şi 6.483 germani.

Conform cu dispoziţiile Legii pentru egala îndreptăţire, primarul acelui oraş a hotărât în 1885 ca buletinele Biroului de Populaţie să fie tipărite în limba ungară, sârbă şi germană, dat fiind procentul însemnat al naţionalităţilor nemaghiare din acel oraş. Aflând despre această decizie a primarului — perfect legală şi echitabilă — ministrul de Interne se adresă de urgenţă prefectului respectiv, prin Ordinul confidenţial nr. 55 din 1885, scriindu-i că „avându-se în vedere dispoziţiile legii pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, nu vrea să ia măsuri oficiale", dar îi cere „ca pe viitor buletinele să se tipărească exclusiv în limba maghiară". [1101]

Aceasta era legea de bază a minorităţilor (majoritare) din Ungaria, acesta era climatul politic în care ea era aplicată!

În România, legea fundamentală a statului — Constituţia — care garanta drepturile minorităţilor s-a bucurat de o soartă mai bună decât aceea a legii pentru „egala îndreptăţire" care reglementa (pe hârtie numai) raporturile dintre naţia „majoritară" şi naţionalităţile nemaghiare. *În România, legea a fost aplicată.*

Toţi şefii politici români şi-au făcut un titlu de onoare din a aplica cu stricteţe normativul constituţional privitor la minorităţile locuind în Transilvania. Mi-a fost dat să văd chiar atacuri îndreptate de presa ultranaţionalistă împotriva guvernelor care s-au succedat la cârma României după primul război, pe tema „excesului de toleranţă" faţă de minoritarii din Transilvania, exces care ar fi pus pe românii transilvăneni în inferioritate faţă de unguri şi saşi, în special în domeniul economic.

Omul politic român care a înţeles în gradul cel mai înalt datoria naţiei majoritare faţă de minoritarii conlocuitori, a fost Iuliu Maniu.

În 1928, când partidul său a fost chemat la guvern, Maniu a declarat:

„Potrivit simţului echităţii poporului român, toate minorităţile naţionale şi confesionale se vor bucura de o justă solicitudine în cadrul instituţiilor constituţionale şi în spiritul timpurilor în care trăim".[1102]

Făcând aceste declaraţii, în calitatea sa de prim-ministru al României, d-l Iuliu Maniu era pe linia principiilor tradiţionale româneşti în problema minoritară, expuse chiar de el însuşi în diverse rânduri, prima dată în calitatea sa de preşedinte al Consiliului Dirigent din Transilvania şi ulterior în calitatea sa de şef al unuia dintre cele mai puternice partide politice din România.

„Poporul românesc, spunea în 1918 Iuliu Maniu, este prea nobil şi prea democrat pentru a nu şti să aprecieze proverbul înţelept care ne spune: *nu fă altuia ceea ce n-ai vrea să ţi se facă ţie.* Noi am învăţat, în urma unei crude experienţe, ceea ce înseamnă să fii sub jug şi nu vrem să ne facem vinovaţi de o injustiţie pe care noi înşine am suportat-o timp de secole".[1103]

În 1924, d-l Maniu, într-o conferinţă ţinută la „Institutul Social" din Bucureşti, exprima astfel programul partidului său în problema minoritară, program de la care el nu s-a îndepărtat atunci când i-a revenit sarcina de a-l aplica în practică.

„Între indivizii în stare primitivă, aproape sălbatecă a omenirii, cel mai tare era în largul său. Civilizaţia omenească a adus cu sine scutul dreptului pentru cel mai slab. Tot asemenea în raportul de convieţuire al statelor şi al neamurilor în stare mai înaintată de civilizaţie omenească, statele şi, în sânul acestora minorităţile, sunt puse sub scutul dreptului. Problema minoritară, departe de a fi o chestiune determinată numai de raporturile de forţă politică într-un stat, *este o problemă a drepturilor omului,* câştigate prin imense sacrificii ale întregii omeniri, este o chestiune a umanităţii, consfinţită prin martiriul atâtor suflete mari, în fine, este o chestiune de utilitate şi de raţiune de stat şi o problemă a armonioasei dezvoltări a statului".

Şi d-l Maniu continua:

„Nu putem să admitem în ţara noastră stări anormale, cum erau înainte de război în Ungaria, unde se întâmpla adesea ca românilor să nu li se servească bilete de tren sau mărci poştale în oraşul şi judeţul lor propriu, pentru că nu ştiau să le ceară în limba ungară. O forţare a limbii româneşti, ar preface-o din plăcută ce este înaintea multora din cei de altă limbă, urgisită şi urâtă".

„Statul naţional românesc trebuie să fie şi stat de drept şi stat cultural, care ocroteşte cu dreaptă măsură toate elementele de cultură şi propăşire umană, dacă vrea să dăinuiască. Trebuie să învăţăm din experienţa trecutului nostru şi să nu facem aceleaşi greşeli care s-au răzbunat atât de amar asupra altora. Numai devenind o caldă ocrotitoare a tuturor libertăţilor

şi gândurilor nobile, a tuturor străduinţelor culturale şi de propăşire umană, ţara noastră va putea avea respectul lumii".

Când au răsunat vreodată în Ungaria cuvinte asemănătoare, însufleţite de cele mai curate sentimente de frăţietate şi de adâncă înţelegere pentru populaţiile de alt neam?!...

Când s-au exprimat oare de către oamenii politici maghiari, în mâinile cărora se afla destinul românilor transilvăneni, idei atât de largi şi atât de înaintate ca cele expuse de d-l Iuliu Maniu?

Şi totuşi, cât de deformat au fost redate aceste idei în ţările în care propaganda maghiară vroia şi recolteze amici, denigrând politica minoritară românească. În voluminoasa sa lucrare închinată Ungariei şi statelor succesorale *(Hungary and her successors)* d-l Macartney, vorbind despre Iuliu Maniu, spune:

„Maniu a cerut într-un discurs, puţin după armistiţiu, românizarea Transilvaniei, ceea ce însemna asigurarea unei poziţii de necontestată superioritate elementului românesc". [1104]

Sensul acestei interpretări, deformate, era de a acredita ideea că după politica de maghiarizare, românii au inaugurat o politică asemănătoare, cu scopul de data aceasta de a „româniza".

Nimic mai inexact. Nimic mai greşit. Nimic mai lipsit de sens.

D-l Macartney recunoaşte, intr-adevăr, în aceeaşi lucrare că ungurii au exercitat o politică de maghiarizare forţată extrem de violentă în Ardealul românesc. Implicit, d-l Macartney recunoaşte că Transilvania nu era maghiară ci românească, căci altfel ce sens ar fi avut maghiarizarea?!...

Şi dacă Transilvania era românească, ce sens ar fi avut ca românii să procedeze la.... românizarea ei?!... Dacă s-ar fi procedat astfel, ar fi însemnat pur şi simplu a bate la porţi deschise!

Este o chestiune de logică elementară care scapă spiritelor supraexcitate de patima politicianistă, dar care este pe înţelesul tuturor celor care judecă fără patimă şi fără părtinire.

Acţiunea de deznaţionalizare practicată de unguri înainte de primul război mondial şi, din nefericire, reîncepută mai furibund încă, după raptul Transilvaniei de nord, este o acţiune care are un caracter net maghiar şi care rezultă din imposibilitatea în care se găseau ungurii, puţini la număr, de a impregna un caracter specific unguresc unei mase enorme de români, formând, de milenii, o unitate rasială indestructibilă.

Hiper-naţionalistul ungur Antal Kálmár caracteriza astfel problema raporturilor dintre unguri şi români: „Problema românească este o problemă de rasă; ura între unguri şi români (el le spunea peiorativ: valahi, n.n.) este o ură de rasă, care nu poate fi înlăturată nici printr-o bună administraţie, nici prin cultură şi nici prin instituţii economice şi sociale. [1105]

Ceea ce a omis a spune însă Kálmár este că rasa ungurească pornise războiul de exterminare împotriva românilor din Transilvania pentru motivul că ea se ştia în minoritate faţă de români, pe un pământ pur românesc.

În 1913, fostul premier ungur Coloman Szeli, în faţa acestei situaţii, declarase că de acum „Pentru unguri, Transilvania este pierdută" (Meggyözedesem szetrint elvesztettük Erdélyt). [1106]

A vorbi, în asemenea condiţii, de „românizarea" unei provincii în care românii, în ciuda unei colonizări masive cu secui şi cu saxoni şi în pofida necontenitelor infiltraţiuni maghiare din oraşele ardelene, reprezintă majoritatea covârşitoare este tot atât de absurd ca şi când ai vorbi de anglizarea Angliei!

Însuşi Macartney, care a studiat îndeaproape chestiunea Transilvaniei, este obligat să recunoască în faţa acestor realităţi zdrobitoare că acţiunea de deznaţionalizare pentru asimilarea forţată a populaţiunilor nebăştinaşe este cu totul necunoscută românilor.

El declară textual:

„Însăşi ideea posibilităţii şi chiar a oportunităţii asimilării este ceva cu totul străin de mentalitatea românească *(somewhat foreign to the Romanian mind),* în special în Regat. Această idee este prin excelenţă o idee central-europeană care s-a născut în Germania ŞI S-A DEZVOLTAT, POATE, ÎN CEL MAI ÎNALT GRAD ÎN UNGARIA".

Contradicţia între cele două susţineri ale lui Macartney este manifestă. Pe de o parte el susţine ideea unei acţiuni de românizare a Transilvaniei, pe care ar fi întreprins-o românii, după calapodul vechii acţiuni de maghiarizare, ceea ce evident echivalează cu o politică de asimilare forţată. Pe de altă parte, însă, acelaşi autor recunoaşte că însuşi principiul unei atari asimilări repugnă spiritului românesc.

Mai mult încă. Din premisele pe care le formulează autorul englez rezultă deosebirea

radicală dintre principiile călăuzitoare ale politicii minoritare româneşti şi maghiare. Ungaria, cu populaţia ei poliglotă şi atât de amestecată, trebuia să practice politica asimilării forţate, şi Macartney ne spune că a practicat-o pe scara cea mai înaltă *(the highest scale)*. România, cu situaţiunea ei privilegiată de ţară cu populaţie românească pură, acoperind integral şi armonios aproape întreaga suprafaţă a Transilvaniei, a refuzat să adopte principiul asimilării forţate, atât de drag ungurilor şi l-a practicat, dimpotrivă, pe acel al completei libertăţi naţionale a cetăţenilor de altă origine etnică decât cea românească.

Pentru a asigura progresul statului lor, românii au înţeles din primul moment al întregirii românismului în graniţele fireşti ale etnicităţii, că nu există decât o singură cale de urmat: *aceea a bunei convieţuiri cu naţiile conlocuitoare.* Aceasta implica o politică de largă comprehensiune pentru necesităţile vitale, culturale şi economice ale minoritarilor. România, trebuie s-o recunoaştem, a urmat cu sinceritate această politică, în dorinţa de a-şi apropia (ceea ce este la antipodul asimilării) pe maghiarii din Transilvania, la fel, de altfel, ca şi pe celelalte naţionalităţi din această provincie.

Partidul Naţional-Ţărănesc nu este singurul care a practicat această politică conciliantă faţă de minorităţi şi domnul Iuliu Maniu nu este singurul om politic român care a manifestat sentimente de bunăvoinţă şi de înţelegere faţă de asupritorii românismului.

Marele poet transilvănean Octavian Goga, şeful Partidului Agrar Român, era poate cel mai îndreptăţit a nutri sentimente de revanşă faţă de grofii unguri, care l-au făcut să cunoască din plin tragedia situaţiei de a fi român protestatar pe pământul românesc al Transilvaniei. Departe însă de a cultiva sentimentul răzbunării, Octavian Goga a adoptat faţă de ungurii intoleranţi de ieri un sentiment de creştinească iertare, întinzându-le ramura de măslin a împăcării:

„Contrar doctrinei tradiţionale a Ungariei, care nega naţionalităţilor ne-ungare dreptul la existenţă, la noi opinia publică priveşte cu seninătate pe concetăţenii noştri neromâni. Sentimentul nostru universal refuză exagerările şi xenofobia n-a fost niciodată o coardă care să fi vibrat la români. După o ură seculară, noi ne-am îndreptat spre opresorii noştri de ieri, întinzându-le o ramură de măslin".[1107]

Partidul Poporului, sub conducerea mareşalului Averescu, unul dintre conducătorii de căpetenie ai armatei române în războiul pentru întregirea României, a înscris şi el în Programul său următorul principiu de bază în problema minorităţilor:

„Partidul Poporului nu face nici o diferenţă între cetăţenii ţării, oricare ar fi limba lor şi oricare ar fi confesiunea lor".[1108]

Nici o diferenţă între cetăţeni pe consideraţiuni de limbă sau de confesie! Cât de departe suntem de timpurile retrograde când prea generoşii şi atât de liberalii urmaşi ai lui Árpád edictau ordonanţe în care limba vorbită era generatoare de drepturi.

Aceleaşi principii de largheţe şi de sinceră dorinţă de colaborare le găsim inserate şi în Programul Partidului Naţional-Liberal de sub preşedinţia lui Ion I. C. Brătianu.

Marele om politic român rezuma astfel ideile călăuzitoare ale partidului său, în problema minorităţilor:

„Pentru noi, chestiunea drepturilor minorităţilor este tranşată. Ea a fost tranşată în momentul în care am recunoscut necesitatea de a-i da o soluţie completă în interesul Justiţiei, în interesul armoniei interioare a societăţii româneşti actuale, totdeauna pătrunsă de acest spirit de toleranţă religioasă care n-a părăsit niciodată poporul nostru... Fraţii noştri şi noi înşine am fost convinşi din prima zi că o viaţă de stat calmă şi durabilă nu poate fi stabilită decât pe aceleaşi principii de egalitate a drepturilor pentru limba şi cultura minorităţilor". [1109]

Acestea au fost legile româneşti care au guvernat populaţiile minoritare din România timp de douăzeci de ani. Acestea au fost concepţiile politice care au prezidat la aplicarea lor pe teren.

În locul urii înverşunate împotriva a tot ce nu e maghiar, în locul intoleranţei, a prigoanei şi diferenţierilor multiple, regimul românesc a inaugurat faţa de populaţiile de altă origine etnică, trăind în mijlocul populaţiei româneşti, o politică de egalitate completă şi, ceea ce este mai important, o politică de profundă înţelegere pentru aspiraţiile lor naţionale în cadrul statului român.

Regimul presei minoritare sub unguri şi sub români

În „Paradisul naţionalităţilor" care era Ungaria dinainte de războiul mondial din 1914,

redactorii români de la diferitele ziare din Transilvania au fost condamnaţi a face — şi au făcut efectiv — aproape 100 de ani (una sută ani) închisoare pentru delicte de presă, recte pentru faptul de a fi încercat să protesteze împotriva regimului de ilegalitate şi de abuzuri pe care atât guvernanţii de la Budapesta cât şi organele lor executorii din Transilvania l-au inaugurat faţă de români, mai ales din ziua întăririi puterii maghiare în statul dualist.[1110]

În zece ani numai — de la 1893 până la 1902 — redactorii unui singur ziar românesc din Transilvania, „Tribuna", au fost condamnaţi la 17 ani şi 3 luni puşcărie şi la amenzi însumând enorma — pentru acele vremuri — cifră de 56.981 franci aur.[1111]

Acestea au fost efectele regimului presei minoritare în provincia Transilvaniei dinainte de 1914, pe care ungurii o prea fericeau cu guvernarea lor. Datele sunt lesne controlabile, arhivele diverselor instanţe judecătoreşti şi în special acelea ale Curţii cu Juri din Cluj fiind cea mai vie mărturie a unui trecut de prigoană şi de arbitrar.

Ar fi o eroare să se creadă că românii s-au făcut vinovaţi de un exces de atitudine de frondă. Temeiurile urmăririlor penale îndreptate împotriva ziariştilor transilvăneni ne vor lămuri asupra neînsemnatelor lor culpe.

Dar, în prealabil, să examinăm care erau principiile de bază ale legii presei care se aplica în Transilvania.

Spre deosebire de restul teritoriului ungar, unde se aplica legea liberală a presei din 1848 (legea XVIII)[1112], produs al revoluţiei, în Transilvania era în vigoare Decretul imperial din 27 mai 1852[1113], octroaiat în epoca celui mai sever absolutism habsburgic.

Logic ar fi fost ca după instaurarea regimului dualist în 1867, să se fi unificat legiuirile în toate provinciile depinzând de coroana ungară. Ungurii au preferat însă să menţină în Transilvania regimul cu mult mai aspru, edictat de Habsburgi împotriva lor în perioada ce a urmat revoluţiei lui Kossuth, regim îndreptat de data aceasta de unguri împotriva românilor şi celorlalte naţionalităţi nemaghiare. Între cele două legi existau deosebiri fundamentale de principii şi importante deosebiri de amănunt.

În primul rând, decretul imperial aplicabil în Transilvania nu conţinea formularea ideii esenţiale a libertăţii de exprimare prin presă, pe care, dimpotrivă, o găsim în legea aplicabilă în Ungaria propriu-zisă şi care era astfel formulată: „Oricine îşi poate exprima şi răspândi liber ideile pe calea presei".

Lacuna era de natură să limiteze la maximum libertatea scrisului pentru românii transilvăneni.

Pe de altă parte, în Ungaria propriu-zisă cauţiunea pentru publicaţii era necesară numai dacă publicaţia avea caracter politic şi dacă ea apărea cel puţin de două ori pe lună. În Transilvania, cauţiunea era obligatorie pentru toate publicaţiile, indiferent dacă ele aveau caracter politic, confesional, social sau economic şi mai mult încă, ea era generală, adică necesară pentru oricare publicaţie, oricare ar fi fost periodicitatea apariţiei.

În Ungaria propriu-zisă, responsabilitatea pentru delictele de presă era asumată exclusiv de autor; în Transilvania, pedeapsa se aplica în mod solidar atât redactorului cât şi editorului publicaţiei.

Dar, cum observă atât de just d-l Pâclişanu, deosebirea cea mai mare şi mai revoltătoare nu era între textul legii şi textul decretului imperial, ci în felul cum erau aplicate dispoziţiile legale faţă de presa maghiară şi faţă de presa minoritară. „Guvernele şi întreaga opinie publică maghiară vedeau în această presă cea mai mare piedică în calea realizării idealului tuturor partidelor: crearea statului naţional maghiar".[1114]

Este deci explicabilă înverşunarea cu care ungurii au urmărit pe autorii articolelor care protestau împotriva metodelor întrebuinţate de guvernanţii maghiari pentru atingerea acestui ideal utopic, după cum este explicabilă şi severitatea verdictelor condamnatorii. *În aceste procese, recte simulacre de procese —, care se desfăşurau într-o ambianţă de hiperşovinism, juraţii ungari erau în acelaşi timp părţi şi judecători.* De aici şi caracterul atât de odios al deciziilor pe care aceşti judecători sui-generis le pronunţau în delictele de presă.

Vom cita, pentru luminarea cititorului, numai trei exemple din istoria prigoanei presei româneşti din Transilvania.

În ziarul guvernamental maghiar din Cluj, „Kolozsvári Közlöny", s-a publicat în toamna anului 1885 un articol în care, o dată mai mult, se afirma principiul „naţiei unitare maghiare", declarându-se ritos că structura Ungariei trebuie să fie exclusiv maghiară şi că a ţine seama de naţionalităţi însemnează pentru nobila naţiune maghiară o înjosire.

Ziarul românesc „Tribuna" din Sibiu, în numărul său din 28 noiembrie 1885, a înfierat această concepţie, arătând că idei ca acelea expuse de ziarul din Cluj pot produce „zguduiri

profunde" şi pot duce la război civil. Autorul articolului făcea largi concesii punctului de vedere maghiar şi aceasta numai pentru a înlesni crearea de raporturi de bună înţelegere între populaţiile conlocuitoare din Transilvania.

„Maghiarii, scria Cornel Pop Păcurar, autorul articolului incriminat, trebuie să-şi dea seama de împrejurările în care trăiesc şi să examineze dacă oare sunt ei în stare să-şi realizeze idealul de a transforma Ungaria poliglotă într-un stat naţional maghiar. Dacă vor examina temeinic această problemă vor înţelege că au motive importante să nu discute caracterul naţional al pământului pe care ne aflăm şi nici al statului pe care-l formam împreună şi îl putem apăra numai împreună".

Cuvinte înţelepte, pătrunse de o nobilă dorinţă de a trăi în raporturi de bună înţelegere cu invadatorii ţării, pentru păstrarea păcii lăuntrice şi pentru salvgardarea păcii europene.

Curtea cu Juri din Cluj nu a împărtăşit însă acest punct de vedere, ci l-a condamnat pe autorul rândurilor de mai sus la un an închisoare[1115], iar pe scriitorul român Ion Slavici, directorul ziarului, la o amendă de 200 franci aur.[1116]

Doi ani mai târziu, un alt proces de presă a fost intentat de autorităţile maghiare ziarului românesc ardelean „Gazeta Transilvaniei".

Pentru curajul de a fi spus ceea ce de altfel toată lumea ştia şi, ceea ce este mai important, ceea ce înşişi capii şovinismului maghiar o repetau la fiecare pas, anume că: „maghiarii ameninţă cu nimicirea pe români, saşi, sârbi şi slovaci, dacă nu se contopesc cu marea lor naţiune şi nu vor să se alimenteze de la sursa culturii lor", autorul a fost condamnat de către aceeaşi faimoasă Curte cu Juri din Cluj la patru luni închisoare şi, conform obiceiului, la o importantă amendă.

Pentru o frază ca aceasta: „Ungaria nu e maghiară şi acest stat nu e maghiar, ci este comun tuturor naţionalităţilor" şi pentru o alta tot atât de adevărată în care se afirma că naţiile din Ungaria sunt împărţite în două: minoritatea privilegiată maghiară şi majorităţile asuprite nemaghiare, Traian Horia Pop[1117], redactor la „Gazeta Transilvaniei" a fost condamnat la 14 august 1890 la un an închisoare, iar redactorul ziarului a fost trimis în puşcărie pentru timp de 6 săptămâni.

Comentând acest proces de presă ziarul „Kronstädter Zeitung" în nr. 191 din 1890, scria:

„În procesul de presă ce s-a petrecut acum trebuie să mai fie considerată şi această anomalie: Juraţii erau judecători în cauză proprie. Juraţii trebuiau să se simtă atinşi de articolele incriminate şi tot ei trebuiau să pronunţe verdictul împotriva adversarilor lor politici şi naţionali. Mai mult încă, acuzatorul public provoacă pe juraţi a se răzbuna pentru ofensa făcută maghiarismului, adică juraţilor".

Vedem deci care era starea de spirit a judecătorilor care urmau să se pronunţe în procesele de presă intentate ziariştilor români. Exponenţi ai maghiarismului şovin, juraţii unguri erau chemaţi să împartă dreptatea într-o cauză care atingea înseşi resorturile lor sufleteşti cele mai adânci.

Şi astfel, pentru vina exclusivă de a fi protestat împotriva metodelor de deznaţionalizare şi de a fi ridicat glasul împotriva politicii de intoleranţă şi de asuprire, ziariştii români din Transilvania au zăcut în puşcărie ani de-a rândul, ca nişte infractori de drept comun.

Severitatea sancţiunilor nu a dezarmat însă pe gazetarii transilvăneni. Ei şi-au continuat înalta lor misiune în dispreţul terorismului Curţilor cu Juri, elemente oarbe ale politicii de maghiarizare, până în ziua în care scrisul lor înaripat a smuls destinului marea hotărâre de dezrobire.

Pentru perfectarea imaginii despre ceea ce a fost regimul presei în Ungaria înainte de război, vom arata că între anii 1879 şi 1910 au fost interzise pe teritoriul Transilvaniei 67 de ziare şi reviste apărând în Regatul României.[1118] Dar nu numai ziarele româneşti erau lovite de această interdicţie. Foarte multe ziare şi reviste străine: germane, franceze, italiene, americane (în limba germană) şi belgiene au făcut obiectul unor interdicţiuni similare, introducerea lor pe teritoriul Ungariei fiind prohibită, temporar sau definitiv.

Ori de câte ori un ziarist străin dezvăluia inechitatea regimului minorităţilor din Ungaria, sancţiunea interzicerii ziarului în Ungaria lovea ziarul în chestiune. *Despre Ungaria nu se putea scrie decât bine, oricât de neagră şi de mizeră ar fi fost situaţia minorităţilor-majoritare.*

Pentru români, sancţiunea era puşcăria, iar pentru ziaristul străin interzicerea slovei sale pe teritoriul „nobilei naţiuni maghiare".

Regimul instaurat prin Decretul imperial din 1853, cu micile modificări care au fost aduse ulterior prin ordonanţele din 1867, 1871, 1872 a rămas în vigoare până în 1914, când ungurii au edict at o nouă lege privitoare la regimul presei în Transilvania, lege care a menţinut cele

mai multe dintre restricţiile de până atunci.[1119]

Intervenind însă războiul, legea nu a mai fost aplicată, ea fiind înlocuită prin măsuri excepţionale.

A sunat însă ceasul libertăţii pentru popoarele al căror glas a fost înăbuşit timp de decenii. Românii, neavând nimic de ascuns şi netemându-se de nici o critică, au acordat libertatea cea mai desăvârşită presei.

Ungurii s-au grăbit să uzeze de ea, ceea ce era natural, dar de multe ori au şi abuzat, ridicând capete de acuzaţiune imaginare şi dând proporţii apocaliptice celor mai insignifiante fapte. Dacă s-ar fi scris în presa românească transilvăneană dinainte de 1914 o zecime numai din ceea ce presa unguréască din Transilvania a scris după alipirea Transilvaniei la România, toţi ziariştii români transilvăneni ar fi zăcut la închisoare pe viaţă.

Dar, să dăm cuvântul cifrelor:

Sub unguri existau în Transilvania 15 cotidiene ungureşti. În 1928 numărul lor a crescut la 28, pentru ca în 1936 el să ajungă la 53.[1120]

Înainte de unirea Transilvaniei cu România, ungurii aveau în total 154 de publicaţii periodice şi cotidiene. În 1935, numărul lor era de 312.[1121] Trei sute douăsprezece publicaţii la o populaţie de 1.300.000 locuitori, pe câtă vreme cei peste 3.000.000 români care trăiau în Transilvania în 1914 aveau la dispoziţia lor doar 44 de publicaţii... din care, două cotidiene![1122]

Înainte de Diktatul de la Viena, profesorul Silviu Dragomir scria: „Azi, în fiecare oraş de oarecare importanţă se găseşte cel puţin un ziar unguresc, dacă nu şi mai multe”.[1123]

La Cluj, ne spune Transylvanus, apar 77 publicaţii ungureşti, la Arad 21, la Oradea 39, la Timişoara 49, la Satu Mare 23, şi tot atâtea la Tg. Mureş. Nu există profesie, continuă el, care să nu aibă organul său de publicitate.[1124]

La Cluj, 7 din cele 25 ziare câte apăreau aveau, în 1935, un tiraj variind între 100.000 şi 120.000 foi.[1125]

Scriitorul ungur George Lukács, în dorinţa de a câştiga în Anglia partizani pentru cauza revizionismului maghiar, are curajul să scrie în studiul său *The injustices of the Treaty of Trianon* (pe care-l numeşte în treacăt „Un ucaz”) următoarele despre diferenţele de tratament ale minorităţilor din Ungaria şi România:

„Să fi fost tratamentul naţionalităţilor de zece ori mai aspru *(harsher)* decât o afirmă duşmanii noştri (recte românii şi celelalte popoare succesorale — n.n.) încă el ar fi fost de o mie de ori mai puţin ruşinos *(a thousand times less irksome)* decât intoleranţa desfăşurată de statele succesorale”.[1126]

D-l Lukács jonglează cu cifrele din motive de retorică ieftină, ascunzând bineînţeles cifrele statistice care aruncă o lumină reală asupra a ceea ce a fost tratamentul românilor sub unguri şi acela al ungurilor sub români. Să completăm noi lipsurile propagandei maghiare, citind cifrele statistice şi lăsând pe cititor să tragă singur concluziile care se impun.

Între anii 1919 şi 1933 au apărut pe teritoriul Transilvaniei româneşti nu mai puţin de 5.000 — cinci mii! — opere literare şi ştiinţifice maghiare, adică mai multe decât au apărut sub dominaţia unguréscă timp de 50 de ani, între 1867 şi 1918.[1127]

Sub atât de liberala guvernare maghiară, ungurii din Transilvania nu aveau nici o societate de editură. Sub „ruşinoasa dominaţie” românească, ungurii şi-au putut înfiinţa în 1920 o casă de editură la Cluj (Minerva) care, în timp de 10 ani, a imprimat şi răspândit un număr de 1.651.133 cărţi ungureşti.[1128]

Intoleranţa românească a permis, pe de altă parte, fiinţarea în Transilvania românească a nouă societăţi culturale laice, afară de altele cu caracter confesional. Le enumerăm: „Societatea Literară Transilvăneană” din Cluj, reunind cele mai ilustre pene maghiare din Transilvania, Societatea „Sigismund Kémény” din Tg. Mureş, Societatea „Szigligeti” din Oradea Mare, Societatea „I. Arany” din Timişoara, Societatea „Fr. Köcsey” din Arad cu societăţi surori la Careii-Mari şi Baia Mare, Societatea „Teleky” la Baia Mare şi, în fine, Societatea „Helikonul Transilvănean” a „Muzeului Transilvănean” şi Societatea „Culturală Maghiară” din Transilvania (E.M.K.E.).[1129]

În afară de aceste societăţi importante care constituiau oarecum cadrul în care se desfăşura viaţa culturală a maghiarilor din Transilvania, aproape în fiecare oraş transilvănean unde se afla o cât de mică proporţie de unguri se găseau asociaţii culturale şi societăţi de lectură cu caracter local.

În anul 1935, numai societăţile corale atingeau în Transilvania respectabila cifră de 162.

În ultimul deceniu al guvernării maghiare nu exista în Transilvania decât o singură revistă

de critică literară. „Intoleranţa românească” a permis apariţia unei serii întregi de asemenea reviste („Pazstor Tűz”, „Vapkelet” („Orientul”), „Erdélyi Helikon” etc.).[1130]

Adăugaţi la toate aceste publicaţii periodice, economice, religioase, revistele pentru copii, publicaţiile de specialitate, (până şi cântăreţii maghiari, reuniţi în asociaţie, îşi aveau buletinul lor lunar „Magyar dal” — „Cântecul maghiar”!) şi vă veţi putea face o imagine completă despre ceea ce a fost viaţa culturală maghiară sub dominaţia atât de hulită a românilor.

Climatul acestei libertăţi era atât de prielnic avântului cultural maghiar, încât scriitorul ungur Lajos György exclama cu satisfacţie în 1927: „Este sigur că ungurii din Transilvania duc azi o viaţă culturală tot atât de activă şi de intensă ca şi în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, când centrul de gravitate al culturii maghiare era aproape exclusiv în Transilvania, restul Ungariei fiind ocupat de turci”.[1131]

Vedem deci că sub guvernarea românească ungurii din Transilvania nu numai că au continuat şi ducă o viaţă culturală intensă, dar mai mult încă, ei au înregistrat chiar progrese uimitoare în toate compartimentele culturii.

Atât de largi au fost libertăţile acordate minorităţilor de către guvernanţii români, încât un scriitor german, Rüdinger, după ce a vizitat România, Ungaria şi Iugoslavia, cu ocazia unei conferinţe ţinută la München a exclamat: „România este ţara cea mai liberală în ceea ce priveşte tratamentul minorităţilor” *(Rumänien ist das freieste Land der Behandlung der Minderheiten)*[1132], iar autorul volumului de faţă, fiind însărcinat de hebdomadarul parizian «La Tribune des Nations» să efectueze o anchetă în România cu privire la minorităţile etnice din Ardeal, termina astfel unul din reportaje:

„Românii au reînsufleţit toate energiile latente ale acestei provincii care zăcea *(languissait)* timp de secole. Ei au transformat radical condiţiile economice ale regiunii, contribuind astfel la progresul provinciei. Toate clasele sociale precum şi toate naţionalităţile Transilvaniei au profitat de pe urma acestei politici. *Pot afirma cu toată obiectivitatea că Transilvania este un adevărat Eden al minorităţilor”.*[1133] Propaganda maghiară, în dispreţul celor mai evidente realităţi, continua însă a clama *urbi et orbi* că în Transilvania minoritatea maghiară e persecutată şi că românii, popor inferior, frâng aripile elanului creator al culturii maghiare.

Era tradiţionalul procedeu maghiar de a defăima toate realizările româneşti, oricât de liberale ar fi fost ele, bizuindu-se exclusiv pe buna-credinţă a cititorului din Occident, care cu greu ar fi putut bănui că este posibilă o atare deformare a realităţii.

Reforma agrară şi optanţii unguri

Ţară eminamente agrară, România a fost preocupată încă din secolul trecut de problema împroprietăririi ţăranilor.

Prima expropriere în folosul ţărănimii a fost efectuată în Vechiul Regat în 1864, după Unirea Principatelor, urmată de o nouă împroprietărire, în 1889, după Războiul pentru Independenţă. Ambele împroprietăriri, prin caracterul lor restrâns, n-au reuşit însă să soluţioneze grava problemă socială pe care o crea antagonismul dintre marii latifundiari şi ţărănimea care muncea din greu un pământ de ale cărui roade profita în cea mai mare măsură cei dintâi.

Răscoala din 1907 a ţărănimii române a atras atenţia guvernanţilor României asupra pericolului crescând pe care îl prezenta pentru ţară nerezolvarea echitabilă a acestui antagonism. Principiul împroprietăririi ţăranilor plutea în aer. Trebuia găsită însă soluţia justă care să mulţumească milioanele de neposedanţi fără a deposeda în întregime pe proprietarii de bunuri rurale.

În 1915, se deschide în Parlamentul din Bucureşti discuţia împroprietăririi pe o scară mai mare. În 1917, Parlamentul, care se refugiase la Iaşi împreună cu Casa Domnitoare, modifică Constituţia, înscriind principiul exproprierii. La 23 martie 1917 regele Ferdinand adresează soldaţilor români un mişcător apel care se termina cu vorbele: „Vouă, fii de ţărani care aţi apărat cu braţele şi cu pieptul vostru pământul ţării în care v-aţi născut, Eu, regele vostru, vă declar că vi se va da pământ [...] Şi Eu voi fi primul a da exemplul cel bun”.[1134]

Primul decret lege de expropriere apare în Monitorul Oficial din 16 decembrie 1918, expropriindu-se un prim lot de 2.000.000 ha[1135] în folosul ţăranilor. Printre expropriaţi figurează şi Domeniile Coroanei. Regele ţinuse să fie printre primii „a da exemplul cel bun”.

În 1921, o nouă lege a lărgit cadrele exproprierii, reglementând şi procedura împroprietăririi.[1136]

Am trecut în revistă principalele etape ale exproprierii din România[1137] pentru a risipi una dintre cele mai mari mistificări ale maghiarilor, care au vrut să acrediteze în străinătate versiunea că exproprierea a fost făcută special pentru a lovi în interesele magnaţilor maghiari, posesori ai unor imense latifundii în Transilvania românească.

Marea reformă socială din România a fost înfăptuită înainte de Unirea Transilvaniei cu patria-mumă şi a constituit un act de dreptate prea mare pentru ca ţărănimea transilvăneană — atât cea ungurească cât şi cea românească — să fie lipsită de binefacerile ei. Exproprierea a lovit atât pe latifundiarii români cât şi pe cei unguri şi a împroprietărit atât pe ţăranii unguri cât şi pe cei români, fără nici o deosebire. Caracterul de generalitate al reformei constituie caracteristica principală a acestei adevărate revoluţii sociale, prin care România s-a plasat în fruntea popoarelor din regiunea carpato-dunăreană.

În Ungaria, dimpotrivă, toate legile agrare care au fost promulgate la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX poartă în unanimitatea lor pecetea celui mai autentic şovinism.

Plecând de la principiul că acela care stăpâneşte pământul stăpâneşte şi ţara, ungurii s-au străduit prin cele mai variate mijloace să maghiarizeze pământul Transilvaniei, colonizându-l exclusiv cu unguri chiar în regiunile pur româneşti, în care s-ar fi găsit destui români care să poată înlocui pe grofii maghiari, ale căror latifundii rămâneau nelucrate din cauza imensităţii lor. Atunci când clica maghiară care conducea destinele Transilvaniei nu a avut la îndemână suficienţi unguri pentru a coloniza pământul Transilvaniei, ea nu s-a dat în lături de a aduce chiar... ceangăi din Bucovina.

Baronul Ernest Bánffy, preşedintele agricultorilor maghiari, scria fără înconjur: „Nu dorim să considerăm pe compatrioţii noştri de altă limbă drept adversarii noştri, dar în ceea ce priveşte stăpânirea pământului, noi trebuie să-i considerăm ca pe inamici şi în consecinţă trebuie să ne organizăm”.[1138]

În 1919, Transilvania număra 14.933.841 iugăre cadastrale, din care 7.613.555 iugăre erau pământ agricol. Din această suprafaţă, 39,95% era în posesia statului, comunelor, bisericii (de diferite culte), societăţilor, composesoratelor etc., iar restul de 60,05% aparţinea particularilor.[1139]

8.435 proprietari stăpâneau întinderi mai mari de 100 iugăre, dintre care numai 209 erau români. Din aceşti 8.435 proprietari, 1.190 stăpâneau întinderi mai mari de 1.000 iugăre cadastrale fiecare. Români erau doar 17, restul de 1.172 fiind unguri! [1140]

În total, cei 3.316.345 români, câţi număra Transilvania în acea epocă, stăpâneau 3.448.602 iugăre, iar cei 1.891.933 minoritari din Transilvania posedau 11.233.819 iugăre, adică o suprafaţă de trei ori mai mare! [1141]

Statistica marilor proprietăţi din Transilvania stăpânite de unguri ne dezvăluie numele celor câteva zeci de familii de magnaţi unguri care, de pe înălţimea fantasticelor lor averi imobiliare rurale, guvernau ca nişte adevăraţi despoţi pe ţăranii ardeleni. Prinţii şi conţii Eszterhazy posedau enorma suprafaţă de 314.065 iugăre cadastrale, prinţii şi conţii Pestetich tiranizau ţăranii — români şi unguri — de pe 117.300 iugăre, urmaţi imediat de conţii Széchényi cu 117.257 iugăre şi conţii Károlyi cu 111.586 iugăre, lăsând cu mult în urmă pe conţii, prinţii, baronii şi palatinii Zichy, Pallavichini, Batthyányi, Philip de Coburg, Mailath, Nadozdy şi alţi satrapi de mai mare sau mai mică anvergură.

Această nobilime, putând umple cu numele ei un întreg almanah Gotha şi cu posesiunile ei un mic regat, imprima Ungariei un caracter reacţionar şi retrograd prin excelenţă.[1142] Ţăranul ungur de pe moşiile atâtor prinţi, conţi, baroni şi palatini nu era, după cum se exprimă Iuliu Jelyes în cartea sa Poporul Pustei, un om, ci un simplu „supliment al proprietăţii oligarhice”.[1143]

Garbai, ocupându-se în general de condiţiile mizerabile în care trăia ţăranul ungur, exclama: „Ungaria este ţara foametei şi a mizeriei”,[1144] iar István Turi scria în aceeaşi privinţă în ziarul maghiar „Népszava”: „De o parte, castele şi monumentele istorice, de altă parte, cătune asiatice. De o mie de ani satele Ungariei nu s-au schimbat, fiind sugrumate de sistemul marilor proprietăţi”.[1145] În sfârşit, Doveny Nagy Lajos relatează în ziarul „Új Magyarszág” constatările pe care le-a făcut personal în comuna Szeghalom, arătând că acolo *„ţăranii mănâncă foile de porumb cu care sunt umplute saltelele şi pernele!!...”*[1146]

Dacă aceasta era situaţia ţăranului ungur, nu ne este greu a ne reprezenta care era soarta ţăranului român pe moşiile acestor grofi, în sângele cărora fierbea de veacuri ura pentru tot ce-i român. Toată această nobilime care stăruia în menţinerea unor forme vetuste de viaţă în plin centrul Europei s-a coalizat împotriva României cu posesorii de mai mică anvergură, în ziua în care guvernanţii de la Bucureşti au aplicat şi în Transilvania românească măsurile de

progres social pe care le înfăptuiseră de acum în Vechiul Regat. Exproprierea avea un ţel bine determinat: să ia din posesia grofilor şi magnaţilor exploatatori o parte din pământurile stăpânite de ei (dar nu şi muncite de ei), dându-le sutelor de mii de ţărani, unguri şi români, care munceau pământul de secole, dar care erau lipsiţi de stăpânirea lui.

Este demn de menţionat că Ungaria, pe care toţi scriitorii unguri, mari şi mici, din epoca noastră ţin s-o prezinte ca pe o ţară cu vechi tradiţii liberale, a cunoscut servajul până la jumătatea secolului trecut, pământul ţării aparţinând în quasiunanimitatea lui castei nobiliare, iar şerbii având doar uzufructul lui.

În 1916, episcopul ungur Prohászka vehicula ideea unei împroprietăriri a soldaţilor care aveau să revină de pe front[1147], dar până la dezmembrarea monarhiei, în toamna anului 1918 nimic nu s-a realizat pe acest tărâm.

Legea agrară românească a expropriat în Transilvania o suprafaţă de 1.663.809 hectare, faţă de 2.776.501 hectare expropriate în virtutea aceleiaşi legi, în Vechiul Regat.[1148]

În total, au fost împroprietăriţi în Ardeal 310.583 ţărani unguri şi români; 227.953 erau români, reprezentând 67% din totalul românilor având drept de împroprietărire şi 82.630 erau unguri, *reprezentând 70% din numărul minoritarilor îndreptăţiţi prin lege a se bucura de efectele exproprierii.*[1149]

Coaliţia ungurilor interesaţi în menţinerea şi perpetuarea unei stări de exploatare feudală a moşiilor a dezlănţuit, cu prilejul aplicării legii, o acţiune furibundă împotriva statului român.

Guvernul maghiar, pe de altă parte, ţinea să prezinte România în faţa forurilor internaţionale şi a opiniei publice occidentale ca pe o ţară care nu respectă tratatele de pace.

Scopul urmărit de unguri era dublu:

I. Păstrarea neştirbită a unor drepturi particulare în dispreţul drepturilor legitime ale câtorva sute de mii de *ayants droits.*

II. Slăbirea poziţiei României în concertul popoarelor europene.

Au fost alertate toate forurile competente şi incompetente, creându-se aşa-numita chestiune a „optanţilor unguri", care a făcut să curgă râuri de cerneală în presa internaţională, timp de mai bine de un deceniu. A fost sesizată în primul rând, în 1922, Conferinţa Ambasadorilor, în faţa căreia ungurii au readus litigiul de trei ori. Apoi, ungurii s-au dus să-şi spună păsul la Liga Naţiunilor, la Consiliul Celor Trei, la Tribunalul arbitral mixt româno-maghiar de la Paris, apoi la Curtea internaţională de la Haga, dar unde nu s-au dus oare ungurii ca să se plângă împotriva legii de expropriere româneşti?!... [1150]

Conform sistemului lor obişnuit de a crea diversiuni pe orice temă, ungurii au ţinut încordată atenţia opiniei publice mondiale timp de mai bine de un deceniu asupra unei chestiuni care, potrivit rânduielilor dreptului internaţional, era exclusiv de domeniul autorităţilor judiciare româneşti.

Litigiul devenise, după cum se exprimă baronul Edouard Descamp, „o celebră cauză internaţională" şi ajunsese, după cum spunea lordul Birkenhead, fostul ministru britanic al Indiilor, „de o gravitate excepţională".

Trebuie s-o recunoaştem în mod formal că ungurii au avut dintotdeauna meritul de a crea în jurul chestiunilor pe care le agitau o atmosferă dintre cele mai favorabile pentru cauza lor. Fondurile destinate Propagandei erau inepuizabile.

În realitate, tot litigiul se rezuma la problema de a şti dacă statul român avea dreptul să procedeze la exproprierea bunurilor imobiliare, din Transilvania, aparţinând ungurilor care optaseră pentru cetăţenia ungară (de unde şi denumirea de optanţi unguri), şi care nu locuiau în Transilvania (de unde şi numele de absenteişti), adică de a şti dacă străinii puteau avea în România mai multe drepturi decât românii.

„Dacă aceasta a fost cu adevărat intenţia părţilor contractante la Trianon, spunea în faţa Ligii Naţiunilor marele om de stat Nicolae Titulescu, permiteţi-mi să vă spun că oricât am răsfoi tratatele pe care lumea şi le-a dat de la 1918 nu se va găsi nici o creaţiune depăşind în seducţiune cariera de optant ungur".

Nicolae Titulescu, prin măiestria cu care a condus litigiul, a readus problema pe făgaşul ei natural. După 8 ani şi mai bine de interminabile discuţii, de pasionante polemici, conflictul româno-ungar a fost lichidat printr-un acord încheiat direct între Ungaria şi România la Haga, principiul exproprierii rămânând deplin câştigat pentru statul român.

Problema optanţilor unguri a scos în evidenţă însă, înainte de toate, sistemul neîntrecut al ungurilor de a tulbura în mod continuu pacea Europei şi de a provoca în mod permanent conflicte menite a reactualiza problemele tranşate în mod definitiv.

În afara laturii pur materiale (un număr restrâns de 167 optanţi unguri reclamau României

o despăgubite de 45 miliarde lei, ceea ce reprezenta exact dublul întregului buget al Regatului României din acea epocă), litigiul a îmbrăcat deci, un caracter pur politic, dublat de unul propagandistic, ungurii nescăpând nici o ocazie de a înfăţişa România ca pe o ţară unde minoritarii sunt persecutaţi şi unde drepturile sfinte şi intangibile ale proprietăţii sunt călcate în picioare.

Adevăratul aspect al chestiunii care era *o mai echitabilă repartiţie a pământului,* stăpânit până atunci de o castă medievală, străină de aspiraţiile populaţiei băştinaşe, abia se mai recunoştea prin noianul de arguţii sofistice sub care ungurii prezentau problema.

Românii, în definitiv, au realizat chiar pentru ţăranul ungur din Transilvania acel minim de dreptate socială pe care magnaţii feudalismului întârziat refuzau în mod categoric a-l realiza în propria lor ţară.

„Niciodată, scria profesorul Ionescu-Şişeşti, ţăranii n-au cultivat câmpurile cu atâta zel ca după această reformă".

Pentru toţi prinţii, conţii, baronii, palatinii şi celelalte nobile figuri maghiare — mici dictatori pe moşiile lor — exproprierea românească a fost o grea lovitură. Pentru ţărănimea transilvăneană însă, ca şi de altfel pentru pacea socială a Europei, ea a fost o adevărată binefacere.

Conform tradiţiilor constante, ungurii s-au plasat şi de această dată în calea progresului social.

Şcoala sub unguri şi sub români

În 1930, Transilvania număra 3.207.880 români şi numai 1.352.276 unguri.[1151] Proporţia dintre români şi unguri era aproape aceeaşi şi în momentul Unirii Transilvaniei cu patria mumă în 1918 şi dacă credem mărturia cărturarului român Simion Dascălul din secolul al XVII-lea, în Transilvania de atunci „nu locuiau numai unguri şi saşi peste seamă de mulţi, ci şi rumâni peste tot locul, de mai multu-i ţara lăţită de rumâni decât de unguri".[1152]

Ar fi fost natural ca numărul şcolilor româneşti — al şcolilor primare cel puţin — să fie de două ori şi jumătate mai numeros decât acel al şcolilor maghiare, pentru a da posibilitate copiilor de români să înveţe a scrie şi citi în limba maternă.

Ungurii aveau înainte de 1918, 2.588 şcoli primare, repartizate astfel: 1.497 şcoli de stat, 305 şcoli comunale şi 786 şcoli confesionale.[1153]

Românii, deşi de două ori şi jumătate mai numeroşi decât ungurii, aveau doar 2.302 şcoli, dintre care absolut nici una de stat: 96 şcoli comunale şi 2.206 şcoli confesionale.[1154]

Insistăm asupra lipsei complete de şcoli de stat în care limba de predare să fie limba românească, deşi art. 17 din legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor din 1868 impunea statului datoria ca în şcolile de stat din regiunile minoritare să introducă limba minorităţii respective, ca limbă de predare. În Ungaria, scrie d-l Zenovie Pâclişanu nu a existat nici o şcoală de stat, nici primară, nici secundară, având ca limbă de predare o limbă minoritară.

George Lukács cunoştea perfect situaţiunea totalei caducităţi a legii din 1868 atunci când scria, pentru inducerea în eroare a opiniei publice de dincolo de Canal, următoarele inexactităţi: „Legea noastră din 1868 proclamând egalitatea naţionalităţilor este un model de sentimente liberale cu privire la persoana naţionalităţilor şi apără drepturile elementelor nemaghiare cu mult mai multă eficacitate decât aşa-numitele tratate pentru protecţia minorităţilor din statele succesorale" *(The injustices of the Treaty of Trianon).*[1155]

Dar, acest sistem de a se referi la dispoziţii inoperante este prea cunoscut cititorului pentru a ne opri mai mult asupra lui.

Limba maternă a minorităţilor nu era admisă nici chiar în grădiniţele de copii, unde erau primiţi copiii între 3 şi 6 ani.

Lipsa acestor şcoli de stat unde fiul de ţăran să poată învăţa, scrie şi citi în limba pe care o vorbea acasă şi pe care o auzea exclusiv în satul în care trăia, a fost cauza principală a ridicatei proporţii de analfabeţi români din Transilvania, analfabetism pe care, cu cinismul tradiţional, propaganda unguresc㠎l înfăţişa omenirii civilizate ca pe o consecinţă inerentă a inferiorităţii structurale a poporului român.

Istoriograful ungur Acsády scrie textual, în această privinţă: *„Nobilimea transilvăneană se temea că dacă românii vor începe să se instruiască şi să aibă şefi mai cultivaţi nu vor mai vrea să suporte sclavia".*[1156]

Satele şi târgurile pur româneşti erau lipsite deci de şcoli statale cu limba de predare

românească. Pentru a-şi desăvârşi opera de maghiarizare, ungurii au avut grijă de a înfiinţa în acele regiuni şcoli de stat maghiare şi şcoli confesionale ungureşti, unde copilul, dacă voia să înveţe carte, trebuia s-o facă într-o limbă străină de limba maternă, limbă prezentând asperităţi fino-ugrice, imposibil de asimilat de un popor care gândea şi vorbea în graiul dulce neolatin al românilor.

Astfel, din cele 3.835 şcoli primare de stat câte număra Ungaria înainte de războiul mondial, 2.839 funcţionau în regiuni minoritare (româneşti, sârbeşti, slovace etc.), iar din cele 1.149 grădiniţe de copii câte avea Ungaria în acea vreme, numai 347 se aflau în regiuni eminamente maghiare, iar 802 erau afectate — cu un scop precis de maghiarizare a copiilor în primii ani ai dezvoltării lor — uzului copiilor nemaghiari.

Putea deci prea bine d-l Lukács să afirme că solicitudinea ungurilor faţă de nemaghiari era ca aceea a unor fraţi între ei, dar uitase doar să-i numească. Dragostea frăţească a ungurilor faţă de români era ca aceea a lui Cain faţă de Abel! Şcoli multe, dar înfiinţate exclusiv pentru distrugerea fiinţei naţionale a minorităţilor.

Tabloul de mai jos ilustrează în chipul cel mai elocvent politica dusă de maghiari — încet dar sigur — pentru desfiinţarea naţiilor conlocuitoare.

Între anii 1871 şi 1900 existau în Ungaria, după cifrele pe care le furnizează anuarul Institutului ungar de statistică, următoarele[1157]:

Ani	1871	1890	1900
Şcoli cu limba de predare maghiară	5.818	8.994	10.325
Şcoli cu limba de predare română	2.878	2.582	2.157
Şcoli cu limba de predare germană	1.232	674	383
Şcoli cu limba de predare sârbă	2.547	312	135

Tabloul indică deci o evoluţie în plină ascensiune pentru şcoala maghiară şi un regres continuu, cu perspective extrem de sumbre, pentru şcolile minorităţilor.

Dar situaţia din Transilvania nu era decât un aspect parţial, o faţetă a situaţiei generale a minoritarilor din Ungaria. În judeţul Bács-Bodrog de pildă, unde trăiau, în 1910, 176.950 germani alături de 267.714 unguri, primii aveau la dispoziţia lor 20 de şcoli, iar cei din urmă un număr înzecit (261). În judeţul Sopron, situaţia era mai tragică încă pentru minoritari: cei 141.004 unguri aveau la dispoziţie 271 şcoli, iar cei 109.160 germani din judeţ n-aveau absolut nici o şcoală germană.

Pentru a-i împiedica pe copii să vorbească în limba maternă, un învăţător din regiunea locuită de mase compacte de slovaci a mers până acolo încât a infiltrat în mintea copiilor ideea că Dumnezeu nu ştie decât ungureşte şi că e deci inutil ca ei să se roage în limba slovacă.[1158]

Toate mijloacele erau deci bune pentru a desăvârşi opera de maghiarizare, chiar şi acelea care-i atribuiau Atotputernicului cunoştinţe exclusive de limba maghiară.

Rezultatul ofensivei de deznaţionalizare nu era de neglijat. În anul şcolar 1913 — 1914, 163.721 elevi români transilvăneni au urmat la şcolile primare româneşti, iar alţi 66.597 au fost obligaţi să urmeze la cele maghiare, din lipsă de şcoli româneşti în regiunile respective.

Pentru a nu fi obligaţi însă, a învăţa, scrie şi citi în limba opresorilor lor de fiecare zi, românii preferau să nu înveţe deloc, ceea ce era şi logic şi firesc. Românul din Transilvania voia ca fiii săi să rămână români ca el şi ca strămoşii săi. Învăţătura românească avea darul să întărească legătura dintre neam şi individ, să scoată în relief apartenenţa copilului de ţăran din satele Transilvaniei la marele arbore al românismului de pretutindeni. Învăţătura maghiară era menită să-l înstrăineze pe copilul român de marea familie românească.

Ţăranul transilvănean prefera deci să aibă un copil analfabet, însă simţind româneşte, decât un ştiutor de carte străin de neam.

Ungurii se complăceau, după cum am văzut, să atribuie analfabetismul ţăranului român din Transilvania unor cauze cu totul diferite, raportându-le la insuficienţe receptive, caracteristice neamului. Dezminţirea acestor afirmaţiuni cu caracter defăimător ne-o oferă progresul înregistrat de aceiaşi români transilvăneni în perioada de după Unirea lor cu

România.

Procentul ştiutorilor de carte s-a urcat în Transilvania românească de la 51,1% cât era în 1910, la 67% în 1930, ceea ce reprezintă un plus de 15,9%, cu tendinţă de continuă ascensiune.

Situaţia şcolilor ungureşti după Unirea Transilvaniei cu România este cu totul alta decât aceea a şcolilor româneşti sub unguri. În anul şcolar 1922—1923 minoritatea ungară din Transilvania poseda un număr de 562 şcoli de stat[1159], unde învăţământul era predat în limba maghiară (reamintim că românii n-au avut înainte de unire nici o şcoală primară de stat în care învăţământul să fi fost predat în limba română).

În acelaşi an şcolar, românii transilvăneni aveau la dispoziţia lor un număr de 1.020 şcoli de stat româneşti[1160], ceea ce nu reprezenta încă un echilibru complet între şcolile româneşti şi cele maghiare, în primul rând din cauza superiorităţii numerice româneşti, depăşind dublul populaţiei maghiare şi în al doilea rând, din cauza caracterului eminamente românesc al pământului pe care se aflau aceste şcoli. *În total, numărul şcolilor maghiare era de 1.669, faţă de 3.613 şcoli româneşti.*[1161]

În baza legii învăţământului primar din 1924 statul românesc îşi asumase obligaţiunea de a întreţine, în comunele în care populaţia vorbea o altă limbă decât limba românească, şcoli primare, în care învăţământul urma să fie predat în limba minorităţilor respective.

În anul şcolar 1929—1930 statul român a cheltuit suma de 103.660.282 lei pentru întreţinerea şcolilor primare minoritare.[1162]

În acel an erau în sarcina statului român 260 şcoli primare în care limba de predare era cea ungară şi 223 de secţiuni de şcoli primare cu aceeaşi limbă de predare. În total, deci un număr de 483 de instituţiuni[1163] în care minoritatea unguresacă din Transilvania putea să se instruiască în limba ei maternă pe socoteala statului român.

În învăţământul superior dinainte de 1918 regăsim, pe o scară mai întinsă încă, dezechilibrul dintre şcolile româneşti şi cele ungureşti. Astfel, înainte de Unire, românii aveau un total de 18 şcoli superioare faţă de 196 şcoli superioare maghiare.[1164]

Această lipsă aproape completă de şcoli secundare româneşti explică faptul de ce maghiarii, care în 1910 constituiau 54,5% din totalul populaţiei regatului ungar faţă de 16,1% proporţia românilor, au putut da în 1913—1914 un procent de 82,6% din numărul elevilor şcolilor secundare faţă de 5,6% procentul românilor.

Contele Apponyi, care cunoştea prea bine situaţia naţionalităţilor din ţara sa, ca unul care a influenţat în diverse rânduri destinul acestor naţionalităţi, are cinismul să aducă românilor un cap de acuzare din faptul că pe scara a ceea ce el numeşte „inteligenţa economică” (economic intelligentsia) ei n-au reuşit să se plaseze decât cu 6,5% faţă de 71,7%, proporţia unguresacă.[1165]

Contele Apponyi, candid, afirmă că acest rezultat nu se datoreşte unei „represiuni artificiale” din partea ungurilor, ci unei deficienţe rasiale. Or, fostul satrap al învăţământului unguresc omite cu bună ştiinţă să spună cititorului anglo-saxon că în întreaga Austro-Ungarie existau 105 şcoli industriale ungureşti, faţă de nici o singură şcoală românească de acest fel şi 65 şcoli comerciale ungureşti — dintre care 17 numai în Ungaria — *faţă de o singură şcoală de acest gen pentru cei 3.000.000 români transilvăneni!*

Sub români, situaţia învăţământului superior a fost următoarea: în epoca imediat următoare Unirii Transilvaniei cu România, românii din Transilvania aveau 127 de şcoli secundare (faţă de 196 numărul şcolilor ungureşti dinainte de 1918) şi ungurii aveau 170 de şcoli secundare (faţă de cele 18 şcoli româneşti dinaintea războiului mondial).

Sub unguri, românii au avut numai 5 licee, dintre care patru complete, iar unul având numai patru clase inferioare.[1166] Cele patru licee complete se aflau la Blaj, Braşov, Năsăud şi Beiuş. În 1889 guvernarea maghiară a socotit că numărul de patru licee este excesiv pentru cele trei milioane de români transilvăneni şi au hotărât introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în cursul superior al liceului din Beiuş, înfiinţat în 1868 cu menirea specială de a servi culturii naţiunii româneşti din Transilvania.[1167]

Sub români, cei 1.330.030 unguri au avut un număr de 52 licee complete[1168]! Tradiţionala intoleranţă românească!...

Dintre aceste şcoli secundare, statul românesc întreţinea — depăşind din acest punct de vedere obligaţiunile formale care-i incumbau în virtutea tratatelor privitoare la minorităţi — şapte şcoli şi secţiuni de şcoli superioare în care învăţământul se preda în limba ungară, două secţiuni de gimnaziu pentru fete şi 2 secţiuni de şcoli superioare de comerţ cu aceeaşi limbă de predare.

Trebuie menţionată, cu acest prilej, legea privitoare la învăţământul particular din decembrie 1925, prin care statul român făcea o concesie de o importanţă capitală principiilor care stăteau la baza organizării învăţământului din Ungaria. Statul român de la începutul vieţii sale ca stat independent a adoptat principiul şcolilor laice, organizate, plătite şi controlate de stat. În Ungaria, principiul dominant în învăţământ era acela al priorităţii şcolilor comunale şi confesionale. Astfel, înainte de 1867 nu a existat în Ungaria nici o şcoală creată şi întreţinută de stat. Abia de la inaugurarea sistemului dualist, statul unguresc a început să se intereseze de organizarea şcolilor, dar într-o măsură atât de mică încât în 1880 existau abia 266 de şcoli de stat faţă de 1.669 şcoli primare comunale şi 13.772 şcoli confesionale. În 1918, principiul acesta era încă în vigoare. Statul maghiar întreţinea un număr de 3.835 şcoli primare comunale faţă de 12.091 şcoli confesionale.

Şi în învăţământul superior întâlnim acelaşi fenomen. În aceeaşi epocă, din 185 licee, erau întreţinute de stat doar 50 şi restul erau licee confesionale. Din 95 şcoli normale, S0 erau şcoli de stat şi 65 erau şcoli confesionale.

Pentru a se conforma tradiţiei îndelungate a învăţământului şcolar din Ungaria, statul român, prin legea din 1925, a derogat de la principiile călăuzitoare în politica şcolară şi a permis înfiinţarea de noi şcoli confesionale minoritare, dând autorizaţii de funcţionare şi celor vechi.[1169]

Pentru a avea drept de publicitate, adică pentru ca diplomele eliberate de aceste şcoli să aibă o valoare egală cu aceea a şcolilor de stat româneşti, şcolile confesionale erau supuse — cum era şi firesc — la anumite condiţii privitoare la programul învăţământului şi la condiţiile de recrutare a corpului profesoral. Printre alte condiţiuni privitoare la învăţători figura şi aceea că membrii corpului profesoral să cunoască şi limba română. Se dădea un termen de cinci ani profesorilor şi învăţătorilor pentru realizarea acestui deziderat românesc, scutiţi fiind de această obligaţie profesorii trecuţi de 55 ani şi cei având 30 de ani de serviciu.[1170] Nimic mai logic întrucât corpul profesoral minoritar se integra, prin dreptul de publicitate pe care-l căpătau şcolile lor, corpului profesoral românesc.

Nu trebuie să uităm că legea Apponyi cerea nu numai ca profesorii să cunoască limba maghiară, dar chiar şi elevii şcolilor primare să cunoască limba guvernanţilor la absolvirea a patru clase primare.

Ungurii au denunţat legea românească ca pe o acţiune intolerabilă a guvernului român şi au dat fuga la Liga Naţiunilor, unde luaseră obiceiul a adresa toate plângerile împotriva României.

Plângerile ungurilor au ajuns în discuţia „Comitetului Celor Trei" de pe lângă Liga Naţiunilor. După o cercetare amănunţită a întregii chestiuni, Comitetul a respins acuzaţiunile ce se aduceau României, prin decizia din 18 martie 1926 publicată în Monitorul Oficial al Societăţii Naţiunilor din acel an.[1171]

Lordul Cecil, în calitate de preşedinte al Comitetului, a ţinut să înfiereze exageratele acuzaţii ungureşti, în următorii termeni:

„Membrii Comitetului ţin să sublinieze cât este de important ca plângerile formulate înaintea Societăţii Naţiunilor să fie redactate cu maximum de îngrijire, pentru ca Societatea să nu fie sesizată de fapte inexacte.[1172]

Adresându-se apoi guvernului român, „Comitetul Celor Trei" îl felicita pentru atitudinea cu adevărat europeană pe care românii au adoptat-o în chestiunea minorităţilor din Transilvania. Citâm textual din nota adresată României: „Într-o chestiune foarte dificilă, guvernul român a manifestat dorinţa cea mai sinceră, cea mai lăudabilă de a satisface Justiţia şi Umanitatea".[1173]

Lecţia usturătoare pe care şoviniştii unguri au primit-o din partea Ligii Naţiunilor nu i-a împiedicat însă pe unguri să continue a defăima România şi după hotărârea „Comitetului Celor Trei", denunţând mereu „intoleranţa românească" în chestiunea şcolilor din Transilvania. Principiile exprimate de Hitler în *Mein Kampf* cu privire la perseverenţa diabolică a Propagandei chiar în chestiunile nedrepte găsise în Ungaria cel mai bun teren de cultură!...

Ar fi de dorit ca din experienţele trecutului, atât ungurii cât şi străinii, care aşa de uşor au căzut în cursa pe care le-au întins-o propagandiştii maghiarismului şovin, să-şi făurească îndreptar pentru viitor, primii renunţând la sistemul defăimării cu orice preţ, iar cei din urmă, cercetând înainte de a acuza!...

O nedreptate care continuă...

Am ajuns la sfârşitul expunerilor noastre şi în loc să terminăm lucrarea cu un capitol final, încheind o istorie dintre cele mai tragice din câte a cunoscut vreodată continentul european, suntem nevoiţi să consacrăm finalul cărţii capitolului inaugural al unei noi perioade de nedreptăţi, de tragism şi de nonsens istoric, geografic şi politic.

Injustiţia din provincia românească a Transilvaniei continuă doar după o pauză de două decenii, în care timp Transilvania a cunoscut fiorii unei renaşteri naţionale care au dat impuls de viaţă nouă acestui ţinut, pe care cu drept cuvânt, d-l Constantin I. C. Brătianu l-a numit „inima românismului".

„Regatul, spunea într-adevăr leaderul liberal, reprezintă creierul naţiei române şi Transilvania — inima ei".

Nedreptatea s-a consumat vertiginos. Trupul Transilvaniei a fost spintecat în două. Nici un chirurg din lume n-ar fi putut proceda la o asemenea operaţie, demnă cel mult de mâna brutală a unui măcelar.

Nordul Ardealului a fost separat de sudul provinciei. *Această separaţiune este un nonsens istoric, geografic, economic, etnic, etic, o absurditate, o ameninţare pentru pacea Europei.*

Cele mai elementare noţiuni de bun simţ şi de echitate au fost călcate în picioare prin sfărâmarea unităţii Transilvaniei. Din timpuri imemoriale, Transilvania a reprezentat o unitate indisolubil. Istoria ei a cunoscut vicisitudini al căror tragism l-am expus în lucrarea de faţă. Independentă, autonomă sau supusă, integrată fără voie în monarhia habsburgică sau anexată cu violenţa ţărilor Coroanei ungare, *Transilvania a băut din plin cupa amărăciunii, dar n-a cunoscut niciodată tragismul împărţirii, al separaţiunii, al vieţii despărţite prin graniţe fictive, arbitrare, ilogice... imposibile.*

Până şi revizioniştii cei mai cutezători, cu lordul Rothermere în frunte, n-au avut curajul să preconizeze fărâmiţarea unităţii transilvănene.

Regiunile transilvănene a căror dezmembrare o cereau adepţii lordului Rothermere nu depăşesc decât pe o porţiune de câteva zeci de km, zona frontierei apusene a Transilvaniei fixată la Trianon. Cei mai pasionaţi dintre susţinătorii din străinătate ai principiilor revizioniste ungare au ţinut să afirme sus şi tare că ei nu reclamă alipirea Transilvaniei la Ungaria şi nici nu doresc trunchierea provinciei, arătând că ei cer numai cedarea către Ungaria a oraşelor de la frontiera de vest, pe care propaganda maghiară, în dispreţul celor mai evidente realităţi istorice, geografice, etnice şi economice, continua să le prezinte drept citadele ale maghiarismului integral.

Nici unul dintre propagandiştii din străinătate sau din susţinătorii cauzei maghiare nu s-au încumetat în intervalul celor 20 de ani de revizionism furibund să formuleze măcar pretenţiuni, a căror limită să fie masivul Carpatic. Cei mai ortodocşi dintre filomaghiari se opreau la regiunile de la frontiera apuseană a Transilvaniei.

În epoca care a urmat imediat războiului, ungurii nici n-au îndrăznit să formuleze în Occident pretenţiuni teritoriale. Prea vie era în mintea contemporanilor imaginea haoticei stări de lucruri din fosta monarhie austro-ungară, imputabilă întrutotul manoperelor castei guvernanţilor unguri de la Budapesta, pentru ca ungurii să aibă curajul de a preconiza revenirea la *statu-quo ante.*

Ungurii au fost abili. La început, ei s-au arătat respectuoşi până la exces faţă de înfăptuirile de la Trianon. Era vorba de menajat susceptibilitatea Aliaţilor, geloşi de realizările Conferinţei de Pace de la Versailles.

Iată de pildă ce spune deputatul francez Tisseyre, ale cărui simţăminte filomaghiare le-am relatat în cursul acestei lucrări. „Ungurii, zice el, nu cer revizuirea tratatului de la Trianon. Ei cer aplicarea tratatului în spiritul său cel mai larg. Ei cer ca ungurii răspândiţi în Transilvania să poată vorbi liber limba lor, să poată practica cultul lor şi să rămână unguri".[1174]

Acesta a fost începutul. Aşa s-a insinuat propaganda maghiară în opinia publică din Occident şi mai ales în cercurile politice şi gazetăreşti din ţările aliate. Alegaţiunile propagandei erau, însă, complet false. Chiar din ziua în care Ungaria a ratificat Tratatul de la Trianon, ea şi-a manifestat intenţiile ei revizioniste. Deputaţii, după ce-au votat ratificarea, au jurat în mod solemn să înfăptuiască reînvierea Ungariei milenare, recte a Ungariei care a durat exact cinci decenii, de la 1867 până la 1918.

„Cred, au jurat reprezentanţii poporului maghiar din 1920 În Dumnezeu. Cred în patrie. CRED ÎN REÎNVIEREA UNGARIEI MILENARE".

Puţină vreme după aceea, crezul revizionist a răsunat cu mai mare putere încă pe malurile Dunării, la Budapesta. La inaugurarea, în 1921, a statuilor din centrul Budapestei,

reprezentând provinciile dezlipite de monarhia dualistă, episcopul catolic Ştefan Zadraveţ, în mijlocul unui entuziasm pe care ziarele epocii l-au calificat drept „irezistibil”, s-a adresat mulţimii cu vorbele:

„Locul acestor monumente este şi va fi cuptorul urii şi al răzbunării care se apropie cu paşi gigantici” şi perorând, el şi-a terminat cuvântarea cu strigătul ameninţător: „CU ORICE MIJLOACE, TREBUIE SĂ NE REUNIM!”.[1175]

Acesta era mai mult decât revizionism, era o directă ameninţare cu războiul în clipa în care popoarele sărbătoreau pacea. Pentru a caracteriza însă şi mai bine tradiţionala metodă ungurească de inducere în eroare a opiniei publice străine, trebuie să subliniem candida remarcă făcută de contele Ştefan Bethlen, cu câţiva ani înaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial din 1939, cu privire la bunele intenţii maghiare: „Contele Apponyi — spunea Bethlen — n-a rostit niciodată cuvântul revizionism la Liga Naţiunilor, iar Liga Revizionistă ungară s-a înfiinţat numai după ce presa londoneză a lordului Rothermere a lansat lozinca revizuirii tratatului de la Trianon”. Candoare sau cinism?! Prea mare trebuie să fie dispreţul ungurilor pentru inteligenţa tuturor popoarelor europene, dacă pot crede o clipa măcar că reprezentanţii acestor naţiuni, reuniţi pentru a-l asculta pe contele Albert Apponyi, n-au înţeles din cuvântările bătrânului om politic ungur, chiar în lipsa cuvântului de revizionism, care erau veritabilele intenţii ale ungurilor cu privire la teritoriile pe care le pierduseră în războiul mondial!...

Dar, dacă începuturile propagandei revizioniste maghiare au fost modeste, treptat, treptat, maghiarii şi-au modificat tactica, atacând direct chestiunea revendicărilor teritoriale. Ei au lansat de la început, un balon de încercare, reclamând doar „Uşoare modificări de delimitarea frontierelor”, interpretând *pro causa* o declaraţiune cu totul străină de o nouă rectificare a frontierelor, făcută de preşedintele Millerand după votarea Tratatului de la Trianon şi în urmă reclamând şi oraşele „pur maghiare de la graniţa de vest a Transilvaniei”.

Ceea ce li s-a atribuit ungurilor la Viena la 30 august 1940 depăşeşte nu numai revendicările formulate timp de două decenii dar chiar şi cele mai optimiste visuri ale celor mai exaltaţi dintre revizionişti de la Budapesta.

Diktatul de la Viena

În urma „arbitrajului” — dictat de la Viena — s-au desprins din trupul Transilvaniei 52.243 kmp., cu o populaţie românească de 1.304.894 suflete (50,1% din total), faţă de numai 480.000 unguri şi tot atâţia secui (total 968.371).

După statistica ungurească din toamna anului 1940, citată de d-l Sabin Manuilă[1176], românii reprezentau 48,7% din numărul total al locuitorilor Transilvaniei cedate.

Opt judeţe, din cele 23 câte număra Transilvania, au fost înstrăinate în întregimea lor (Ciuc, Maramureş, Năsăud, Odorhei, Satu Mare, Sălaj, Someş şi Trei Scaune). Alte trei judeţe, Bihor, Cluj şi Mureş, au fost spintecate în două, creându-se hotar artificial în inima însăşi a românismului ardelean.

Dacă se exclude enclava secuiască, românii formează în teritoriul cedat Ungariei, în districtele Maramureş, Satu Mare, Sălaj, Cluj, Someş şi Năsăud un procent care atinge până la 70% din întreaga populaţie cedată.

Aşa-numitul „arbitraj” de la Viena nu este motivat, aşa ca numai prin deducţie putem stabili consideraţiunile care au determinat crearea actualei configuraţii a Transilvaniei. Conturul noii frontiere dintre România şi Ungaria ne permite să bănuim raţionamentul „arbitrilor”. Ei au luat, desigur, drept criteriu de bază încorporarea regiunii secuieşti la Ungaria. Or, aceasta este un nonsens. Cele trei judeţe secuieşti, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune sunt înconjurate de un vast ocean românesc, din care ele răsar doar ca o mică insulă.

Arbitrii au ţinut cu orice preţ să încorporeze pe secui la masa ungurească.[1177] Or, cum teritoriul locuit de ei se găseşte tocmai la marginea de răsărit a provinciei Transilvaniei, cei doi judecători improvizaţi ai destinelor româneşti au găsit cu cale să atribuie Ungariei un imens teritoriu care leagă Ungaria de insula secuiască, teritoriu în care românii se plasează în majoritate zdrobitoare.

Nimic mai ilogic, mai nenatural şi mai inechitabil. Secuii au fost colonizaţi în Transilvania locuită de români. Dacă ungurii îi reclamau ca pe nişte elemente absolut indispensabile prosperităţii naţiei maghiare, liberi erau să-i readucă pe teritoriul lor naţional. Secuii au luat de altfel de multe ori drumul străinătăţii din cauza grelelor condiţii de viaţă care le-au fost create de nemeşii unguri.

József Venczel[1178] ne arată că numai între anii 1901 — 1913, 13.652 secui au emigrat şi anume: 6.753 în America şi — fapt extrem de interesant — 8.599 în România.

Precedentul era deci creat.

Înglobarea secuilor cu teritoriu cu tot este însă un nonsens. Pe teritoriul ocupat de ei în estul Transilvaniei, secuii nu erau la ei acasă, ci pe un teritoriu străin, pe care ei figurau doar ca nişte colonişti. Or, colonizarea pe pământul Europei n-a îndreptăţit niciodată revendicarea teritoriilor colonizate. Şi apoi, cu ce drept pot revendica ungurii un teritoriu secuiesc, adică un teritoriu ocupat de un neam străin de fiinţa lor naţională?

Aparent, azi secuii pot fi confundaţi cu ungurii propriu-zişi. Am văzut însă în dezvoltările anterioare cât de fundamental deosebiţi sunt ei de unguri. În vechime, secuii s-au dovedit a fi fost cei mai înverşunaţi adversari ai maghiarilor.

„Duşmănia constantă a secuilor împotriva, lui Báthory, ne spune A. de Bertha în lucrarea sa *Ungurii şi Românii* (apărută la Paris în 1899), a degenerat de multe ori în revolte sângeroase, înăbuşite cu străşnicie"[1179] şi în continuare, acelaşi scriitor adaugă: ...Ioan Sigismund de Zápolya a fost acela care i-a despuiat pe secui de libertăţile lor, după cum Báthory i-a înşelat cu tot felul de promisiuni".[1180]

Cserei, cronicarul secuilor din secolul al XVII-lea, este mai categoric încă decât Bertha, în exprimarea simţămintelor duşmănoase pe care secuii le-au nutrit dintotdeauna faţă de unguri.

„Nenorocirea Transilvaniei, spune el, din ţara ungurească şi de la unguri s-a tras întotdeauna. Aşa am pierdut şi ţara şi libertatea".[1181]

Şi, adresându-se în urmă Transilvaniei, pe care în 1940 Ciano şi Ribbentrop au ciuntit-o pentru a înlesni — ce crudă ironie — unirea secuilor cu ungurii, Cserei exclama: *„Fie-ţi de învăţătură de acum înainte, o Transilvania, iubita mea patrie! Cu ungurii să nu te întovărăşeşti ca să nu suferi înfricoşător, precum suferi acum!"*[1182]

Dacă, faţă de toate aceste dovezi categorice mai este necesar a mai dovedi sentimentele ostile care i-au animat dintotdeauna pe secui faţă de unguri, citäm din istoria Transilvaniei o împrejurare întru totul concludentă. Când, la începutul secolului al XVII-lea, domnul român Mihai Viteazul a intrat în Transilvania, secuii s-au alăturat lui pentru a lupta împotriva ungurilor. Secuii au preferat deci în trecut suveranitatea şi guvernarea românească asprei dominaţii maghiare.[1183]

Or, de dragul unor colonişti a căror singură legătură cu maghiarii este aceea de a vorbi aceeaşi limbă cu ei, nu se sacrifică o populaţie băştinaşă de 1.300.000 locuitori care are rădăcini atât de puternice în pământul ce i-a fost răpit României.

Şi aici e vorba doar de români de baştină, nu de colonişti deznaţionalizaţi în cursul multor secole de dominaţiune tiranică.

Dacă sistemul aplicat în 1940 s-ar generaliza, ar trebui schimbată pur şi simplu întreaga hartă a Europei, creându-se situaţiuni inextricabile, un veritabil Babel în care războaiele nu s-ar mai termina niciodată.

Imperialismul maghiar, cu inevitabilul său corolar, revendicarea teritoriilor reunite, în urma prăbuşirii monarhiei austro-ungare, la aşa-numitele „state succesorale", România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, a fost privit cu simpatie de Italia fascistă şi de Germania hitleristă care, încurajând pretenţiile teritoriale ungureşti, îşi creau astfel platforma propriilor lor revendicări. Dacă pentru fascişti şi nazişti susţinerea aspiraţiilor imperialiste maghiare avea un caracter pur politic, pentru maghiari dorinţa de a stăpâni un teritoriu cât mai vast avea cauze cu mult mai profunde. Puţini la număr, ungurii căutau ca prin înglobarea a câtorva milioane de nemaghiari la maghiarism să poată remedia pericolul care ameninţă neamul lor.

„Cauza ultimă a naţionalismului şi chiar a imperialismului naţional unguresc, scrie Ludwig Spohr în lucrarea sa intitulată: *„Temeiurile, spirituale ale naţionalismului în Ungaria"* (Berlin, 1936) este coşmarul numărului. Teama de a pierde substanţa poporului, care se ştie puţin la număr şi aflat în descreştere, continuă Spohr, a îndemnat la imperialismul naţional sub forma maghiarizării".[1184]

Din studiul d-lui Anton Reithinger *Le visage éonomique de l'Europe* rezultă într-adevăr că, urmând curba normal previzibilă a sporului natural, populaţia Ungariei va înregistra în 1960 un spor de 15,4% faţă de populaţia din 1930, densitatea crescând de la 93,4 locuitori pe kmp. la 107,7. În acest timp, România va înregistra un spor de 32,2%, iar densitatea populaţiei va creşte la 80,9 locuitori pe kmp., faţă de 61,2 în 1930.[1185]

Pericolul pentru naţia ungară nu constă deci în penuria de teritorii, ci în presiunea demografică scăzută a poporului unguresc. Cele 8 milioane unguri nu suprapopulează teritoriul lor naţional. Cadenţa sporului de populaţie, după cum am văzut, este departe de a

prezenta pentru Ungaria aceleaşi obsedante probleme care frământă pe conducătorii ţărilor prea prolifice. În Ungaria propriu-zisă, în Ungaria de la Trianon, este destul loc pentru sporul normal de populaţie şi când spunem destul loc, înţelegem destul teritoriu pentru a hrăni şi a da posibilitate populaţiei de a prospera şi a progresa din punct de vedere economic şi cultural.

Soluţia problemei nu este deci o soluţie de ordin teritorial, ci una pur demografică, care poate fi lesne realizată prin readucerea pe teritoriul naţional unguresc a consângenilor lor şi a neamurilor înrudite (secui, de pildă) care trăiesc în diferite regiuni ale Europei Centrale, inclusiv Transilvania. Această soluţie s-ar încadra, bineînţeles, într-un schimb de populaţii pe scară întinsă.

Ar fi desigur soluţia ideală pentru risipirea acelui „coşmar al numărului", de care vorbea Spohr. Este mai presus de orice îndoială însă că românii nu vor căuta să impună această soluţie, cunoscută fiind tradiţionala lor politică tolerantă faţă de minorităţile conlocuitoare, care sperăm că se va exercita şi în viitor ca şi în trecut.

Mai rămâne un singur aspect al problemei. Ungaria de după Trianon este un stat mic. Or, cu gândul că acest stat va rămâne astfel, nu se puteau împăca conducătorii de după război ai Ungariei. Într-o lume de mult apusă, o mână de oameni a putut stăpâni prin teroare masa enormă a naţionalităţilor din regatul Sfintei Coroane ungare şi astfel Ungaria a trăit sub mirajul unui vast teritoriu şi al unei mase enorme, aparent uniformă, realizată nu prin unire, ci prin desfiinţare. Târziu de tot a venit deşteptarea din mirificul vis. Ungurii s-au văzut reduşi la hotarele naturale ale etnicităţii lor. Neîmpăcaţi cu această situaţie, ei au pornit acea furibundă campanie revizionistă care a permanentizat, în cei 20 de ani de după război, o stare de nesiguranţă, pregătind terenul favorabil unei noi încleştări sângeroase, războiul în genere neputând lua naştere decât într-o atmosferă de încordare maximă şi de nesiguranţă dusă la extrem.

Stat mic cu ambiţii nemăsurate, iată formula care s-ar potrivi cel mai bine Ungariei de după război! Dacă aceste ambiţii s-ar fi manifestat pe terenul spiritualităţii europene desigur că nimeni nu ar fi putut reproşa ungurilor disproporţia dintre micimea ţării lor şi grandoarea visurilor făurite. Visurile grandorii teritoriale, însă, conţin în ele germenele conflictelor interminabile şi ale celor mai sângeroase războaie.

Belgia şi Elveţia sunt state mici, devenite mari prin măreţia principiilor spirituale pe care le-au arborat timp îndelungat şi care le plasează în fruntea statelor europene ca avanposturi înaintate pe linia marilor înfăptuiri de viitor: desfiinţarea războaielor şi federalizarea Europei.

Dar, însuşi şeful revizionismului maghiar, renumitul scriitor ungur Francisc Herczeg ridică un imn de slavă ţărilor mici, punând faţă în faţă „minuscula republică Atena şi giganticul Imperiu Persan, imensul Imperiu Britanic şi mica Portugalie, Statele Unite ale Americii şi minuscula Olandă".

„Care din două a pătruns cu mai mare energie în istoria umanităţii, se întreabă fugosul publicist ungur, minuscula Atena sau giganticul Imperiu Persan?" Şi el continuă: „Primii mari navigatori, exploratori şi descoperitori n-au fost englezi, ci portughezi. Pentru drepturile libertăţii civile şi religioase nu au combătut americanii, ci olandezii. Mântuitorul nu s-a născut la Canterbury, ci la Bethleem!"[1186] Era de aşteptat ca propaganda maghiară să difuzeze în rândurile Axei aceste afirmaţii neplăcute pentru americani şi englezi ale d-lui Herczeg şi, într-adevăr, le putem citi *tale quale,* reproduse în revista de limbă italiană „Rassegna d'Ungheria" care apare la Budapesta (numărul din luna iunie 1943).

Micul stat unguresc a vrut însă să devină mare nu prin valori spirituale, ci prin acaparare de teritorii şi această dorinţă i-a fost îndeplinită de cei doi reprezentanţi ai fascismului cotropitor, erijaţi în judecători. Mărirea s-a făcut însă în dispreţul celor mai categorice imperative ale etnicităţii.

Nu vom intra în analiza amănunţită a caracterului etnic al fiecăruia din judeţele răpite României şi atribuite Ungariei horthyste.

Este suficient să arătăm numai că prin Diktatul de la Viena s-au atribuit ungurilor comune ca Ponoară din jud. Bihor, unde din cei 1.108 locuitori numai unul singur era ungur, faţă de 1.101 români, sau ca Surduc, din acelaşi judeţ, în care din 830 locuitori, 828 erau români şi nici unul nu era ungur.

În judeţul Cluj — pe teritoriul atribuit, în 1940, Ungariei — se găseau în comunele de la graniţa româno-maghiară 24.483 locuitori, dintre care 24 070 români şi 393 unguri.

O asemenea nedreptate nu putea lua naştere decât în Europa noii ordini create de Hitler!

Pentru încorporarea la Ungaria a unei insule de secui (nu de unguri) creată artificial, au fost sacrificate la Viena, pe altarul maghiarismului, mase compacte de români.

Arbitrii au decis că România trebuie să evacueze teritoriul, atribuit Ungariei prin verdict, în termen de 15 zile. Întinderea teritoriului cedat Ungariei era prevăzută pe o hartă care a fost înmânată delegaţilor României în acelaşi timp cu hotărârea de arbitraj. *Nu există în istorie o delimitare de frontieră mai arbitrară şi mai artificială decât aceea conţinută în sus-menţionata hartă.*

Textul deciziei, aşa-zise arbitrare, este de un laconism care îi conferă mai mult caracterul de *ultimatum.*

„Traseul liniei de frontieră care desparte România de Ungaria, spune art. 1 al verdictului octroaiat la Viena, va corespunde acelui indicat pe harta geografică anexată. Evacuarea se va face în termen de 15 zile".

Magnanimitatea terţetului Hitler — Mussolini — Horthy nu cunoştea margini!

Din orice punct de vedere s-ar analiza verdictul de la Viena el este nul *ab initio.*

Din punct de vedere juridic verdictul este ca şi inexistent.

Problema Transilvaniei a fost definitiv soluţionată prin Tratatul de la Trianon, tratat care obligă deopotrivă pe români ca şi pe unguri.

În ceea ce priveşte traseul frontierei dintre România şi Ungaria, neexistând nici un punct controversat, tratatul nu a prevăzut posibilitatea unui arbitraj ulterior pentru rectificarea eventuală a frontierei stabilite în 1920. Nu a existat de asemenea nici o convenţie ulterioară între Ungaria şi România pentru a încredinţa soluţionarea litigiului ungaro-român judecăţii arbitrilor.

O notă oficioasă, transmisă de la Viena în ziua de 31 august 1943, de o agenţie de presă germană, comunica următoarele: „Ungaria şi România s-au văzut în necesitatea de a se adresa puterilor Axei, rugându-le să rostească o sentinţă de arbitraj".

Este cea mai sfruntată sfidare a bunului simt.

România, care timp de două decenii a protestat pe toate căile împotriva tendinţelor revizioniste maghiare, prezentată ca „o solicitantă" a ciuntirii propriului ei teritoriu!... Românii care timp de secole au luptat pentru eliberarea, lor de sub jugul maghiarismului asupritor, rugând dintr-o dată puterile Axei să li se răpească 1.300.000 dintre cei mai valoroşi fii ai Transilvaniei!

Într-o Europă din care fascismul şi nazismul eliminaseră cele mai elementare noţiuni de bun simţ era posibilă şi susţinerea unor asemene inepţii. Hitler continua de altfel să aplice Europei sistemul pe care îl brevetase încă din 1938, când a realizat „Anschluss"-ul, la rugămintea fierbinte a Austriei, şi când la „suplica" lui Hacha a preluat „Protectoratul" Republicii Cehoslovace, pe care o ciuntise în prealabil, desigur tot în aceeaşi calitate de protector al intereselor cehoslovace!

Arbitrajul de la Viena n-a fost cerut de România, ci a fost impus acesteia. Un viciu de bază care schimbă radical natura hotărârii care a intervenit la 30 august 1940.

Dar să admitem, prin absurd, că formalismul juridic nu este de esenţa hotărârilor internaţionale. Hotărârii de la Viena îi lipseşte însă o condiţie de fond esenţială, fără îndeplinirea căreia nici o judecată, de când există judecători pe pământ, nu a putut îmbrăca caracterul valabilităţii. Această condiţie este dreptul de apărare, sacrul drept de a expune în faţa judecătorilor cauza pe care o aperi. Chiar în judecăţile despotice, când dreptul de apărare devenise un simulacru, vocea apărătorilor răsunând a priori în deşert, încă s-a dat părţilor posibilitatea de a expune păsurile lor. Hitler şi Mussolini au răpit însă românilor şi acest drept elementar şi, cei doi judecători improvizaţi au hotărât a despica trupul Transilvaniei în două şi a înstrăina un milion trei sute de mii transilvăneni, fii şi nepoţi ai ţăranilor şi cărturarilor care au luptat secole întregi pentru triumful cauzei româneşti.

Ceea ce este mai revoltător e faptul că nici unul dintre documentele pe care se sprijină dreptatea cauzei româneşti — şi care au trebuit să fie adunate în mai puţin de 24 ore — n-a putut fi exhibat în faţa celor doi judecători dispunând de soarta Transilvaniei.

Eschivarea ungurilor de la o discuţie contradictorie a fost interpretată cu justeţe de opinia publică din ţările neutre. Profesorul de istorie internaţională Edouard Rossier scrie de pildă în «Gazette de Lausanne»: „Ungaria nu şi-ar fi putut justifica decât cu greu revendicările asupra Transilvaniei pe temeiul argumentelor etnice şi demografice. Elementul românesc constituie majoritatea populaţiei".

În aceste condiţii, ungurii au cerut — şi au obţinut — o judecată rapidă şi superficială. Comentariile din acea vreme subliniază faptul că împărţirea dreptăţii (sic) s-a făcut într-un timp record, contrastând în mod evident cu încetineala pe care o puneau diplomaţii în luarea marilor hotărâri în forurile internaţionale de după război.

„Ani de muncă, scria redactorul diplomatic al Agenţiei Stefani la 31 august 1940, n-ar fi fost de ajuns la Liga Naţiunilor de la Geneva pentru ca să se ajungă la rezultatele obţinute la Viena în 48 de ore!"

Agenţia Stefani avea perfectă dreptate. Un rezultat atât de absurd nu putea fi realizat decât printr-o judecată de 48 de ore!... Orice discuţie mai lungă trebuia în mod fatal să opună *„o fine (decizie) de neprimire"* revendicărilor maghiare care se sprijineau pe neant.

„Arbitrajul — dictat" de la Viena poartă până în cele mai mărunte detalii pecetea grabei care a prezidat la darea acestei hotărâri, grabă făuritoare cel mult de provizorate imperfecte iar nu de hotărâri cu caracter de permanenţă.

Cei doi judecători improvizaţi erau grăbiţi.

Treburi de o importanţă covârşitoare pentru destinele Europei noi reclamau prezenţa lor la Roma şi Berlin.

Chestiunea Transilvaniei era o „bagatelă" care trebuia lichidată rapid, pentru a da o satisfacţie Ungariei horthyste — amica dintotdeauna a fascismului şi nazismului.

Ciano şi Ribbentrop comunicaseră deci României că „timpul nu le permite să sacrifice decât maximum 48 de ore pentru tranşarea chestiunii Transilvaniei, aşa că nici o amânare nu va fi acordată pentru dezbaterea chestiunii".

Ce contau consideraţiile istorice, politice, geografice, etnice şi economice?!...

În 48 de ore procesul trebuia judecat, sentinţa pronunţată, hotărârea redactată şi litigiul ungaro-român definitiv lichidat!

Simulacrul de arbitraj din sala de aur (de aur pentru unguri) a Palatului Belvedere de la Viena ne arată cât de jos căzuse noţiunea de Justiţie în Europa lui Hitler!...

Când citeşti azi declaraţiile oficiale, comentariile oficioase şi telegramele transmise de agenţiile D.N.B. şi Stefani în zilele care au urmat faimosului verdict, te întrebi dacă succesele pasagere ale Axei le întunecase într-atât mintea guvernanţilor de la Roma şi Berlin, încât să creadă că parodia de la Viena poate constitui fundamentul fruntariilor definitive în Europa sau — îmbătaţi de aceste succese — ei îşi băteau pur şi simplu joc de naţiile care nu puteau reacţiona în acea vreme.

„Dezordinele din spaţiul dunărean, spunea o telegramă de la Berlin, au fost definitiv înlăturate".

„Se stabileşte astfel o pace definitivă", glăsuia o notă oficioasă transmisă de la Viena la 31 august 1940.

„Am rezolvat, spunea contele Ciano după darea verdictului, o problemă dificilă, nu numai cu o imparţialitate scrupuloasă, dar şi cu certitudinea coexistenţei unei depline încrederi între cele două naţii care ni s-au adresat nouă".

În sfârşit, o declaraţie transmisă de la Viena în ziua de 31august 1940 sublinia că cercurile din jurul ministrului de externe german consideră soluţia conflictului ca definitivă şi cu caracter de permanenţă istorică.

Dacă arbitrii de la Viena şi-ar fi dat osteneala să citească, nu întreaga istorie a Transilvaniei, dar un simplu fragment din istoria luptelor pentru libertate ale românilor transilvăneni, desigur că ei s-ar fi mulţumit să pronunţe numai verdictul, fără să-l şi comenteze.

S-ar fi acoperit astfel numai de oprobiu, nu însă şi de ridicol!

Căci este într-adevăr ridicol să-i prezinţi pe români, care au luptat timp de secole pentru libertatea naţională şi viaţa neatârnată, renunţând peste noapte la aceste bunuri, realizate la capătul unui calvar multisecular.

Dar, cine se mai oprea la obiecţiuni de principiu în Europa lui Hitler et Co.!?...

Principalul era ca să li se dea ungurilor o satisfacţie pentru serviciile incomensurabile aduse fascismului şi nazismului prin declanşarea propagandei revizioniste în Europa.

Ungurii s-au grăbit să-şi exprime gratitudinea pentru darul regesc pe care-l primeau de la cei doi Condotieri.

Comunicatul guvernului maghiar publicat după Diktatul de la Viena merită să fie cunoscut în întregime.

Îl citãm textual:

„Întreaga Ungarie este recunoscătoare Führerului Hitler şi Ducelui Mussolini pentru opera lor constructivă, care, după ce a desfiinţat Tratatul de la Versailles, suprimă şi Tratatul de la Trianon. Cercurile politice din Ungaria constată că actualul arbitraj de la Viena contribuie şi mai mult la strângerea relaţiilor amicale dintre Ungaria şi puterile Axei. Ungaria îşi asumă cu mândrie rolul ce o aşteaptă în noua Europă alături de puterile Axei. Ungaria va sta şi în viitor cu aceeaşi fidelitate şi

amiciţie nestrămutată ca şi până acum, când soarta a fost bună sau rea, alături de puterile Axei”.

Şi agenţia oficială ungară termina comunicatul astfel: *„Acum când nedreptăţile Trianonului sunt reparate, Ungaria va face tot ce este posibil pentru a stabili între cele două ţări raporturi bune, care nu puteau să existe în cursul ultimelor 20 de ani, din cauza intrigilor puterilor Antantei”.*

Corelaţia dintre denunţarea Tratatului de la Versailles şi aceea a Tratatului de la Trianon merită să fie subliniată.

Ungurii îi felicită pe germani pentru anexarea Alsaciei şi Lorenei, pentru desfiinţarea Luxemburgului, pentru încorporarea Danzigului şi a regiunii sudete la marele Reich german, pentru integrarea în „Grossdeutschland” a Boemiei şi Moraviei şi a regiunilor din guvernământul general al Poloniei.

Guvernanţii de la Budapesta aveau credinţa că Hitler legiferează pentru eternitate. De aceea şi-au permis a fi în sfârşit sinceri dezvăluind adevăratele lor sentimente de prietenie şi de duşmănie.

Era şi natural ca între Franţa ideilor generoase şi Germania autocrată, magnaţii de la Budapesta s-o prefere pe aceasta din urmă, metodele lor de guvernare încadrându-se perfect într-o Europă despotică în care intoleranţa şi brutalitatea urmau să fie ridicate la rangul de principii conducătoare. Cunoscând trecutul, lesne ne putem imagina ce soartă rezervă Ungaria naţionalităţilor supuse ei, în cadrul Europei, impregnată de concepţiile fasciste.

Şi după ce „îşi asuma cu mândrie (se putea oare, altfel?) rolul ce o aşteaptă în noua Europă, alături de puterile Axei”, Ungaria făcea plecăciuni şi temenele în faţa celor doi aventurieri care împărţeau partizanilor pământul Europei ca pe o moşie a lor şi semnau jurământ de credinţă — orice s-ar întâmpla — stăpânilor de o clipă ai destinelor bătrânului continent.

„UNGARIA VA STA ŞI ÎN VIITOR CU ACEEAŞI FIDELITATE ŞI AMICIŢIE NESTRĂMUTATĂ CA ŞI PÂNĂ ACUM, CÂND SOARTA A FOST BUNĂ SAU REA, ALĂTURI DE PUTERILE AXEI”.

Aş propune ca în sălile în care propagandiştii unguri — gata pregătiţi şi înarmaţi cu efuziuni democratice — vor încerca să dovedească Marilor Aliaţi „fidelitatea şi amiciţia nestrămutată” pentru cauza democraţiei, să se placardeze comunicatul de mai sus în care, alături de simţămintele fierbinţi de dragoste pentru Hitler şi Mussolini, sunt exprimate şi acelea de dispreţ pentru intrigile Antantei — adică a marilor Aliaţi de azi.

Fără aceste intrigi aliate, spuneau ungurii a doua zi după Diktat, românii şi ungurii ar fi putut stabili raporturi de bună vecinătate, făcând totodată promisiuni formale pentru îmbunătăţirea raporturilor româno-maghiare în viitor.

Trecutul apropiat ne oferă, din nefericire, destul material documentar pentru a ne da seama cum au pregătit ungurii, în anii care au urmat Diktatului, terenul cooperării româno-ungare.

Ocupaţia maghiară în Ardealul de Nord

În timp de cincisprezece zile Ardealul de Nord a fost eliberat de administraţia românească. Trupele de honvezi şi-au făcut o intrare... triumfală pe pământul de pe care fuseseră alungate în 1918.

Martiriul românilor reîncepea după 22 de ani de viaţă liberă. Barbariile (cititorul va vedea din faptele relatate că termenul nu este prea grav) comise de unguri asupra românilor din teritoriul cedat au început chiar din prima zi a ocupării Transilvaniei.

„Furia ungurească”, alimentată timp de două decenii de apostolii revanşei cu o perseverenţă demnă de ţeluri mai nobile, s-a dezlănţuit vijelioasă asupra ţărănimii şi intelectualităţii româneşti. Pînă acolo a mers înverşunarea maghiară împotriva a tot ceea ce e românesc, încât nu au fost cruţate nici măcar bisericile românilor.

Ai impresia trecând în revistă miile de barbarii comise de bandele horthyste imediat după ocuparea teritoriului cedat, că ele se integrează într-un plan bine chibzuit: desfiinţarea radicală a românismului sau, pentru a întrebuinţa termenul atât de uzitat când e vorba a caracteriza raporturile dintre maghiari şi naţionalităţi, extirparea românilor de pe pământul Transilvaniei.

De altfel, ungurii nici nu făceau un secret din acest plan.

Am văzut care erau intenţiile criminale ale tânărului Levent, eroul cărţii lui Dücsö Csaba, cu privire la românii transilvăneni. Regăsim patologica lui profesie de credinţă în nenumărate articole de gazetă şi într-o întreagă literatură ultraşovină maghiară, menită să întreţină în popor ura împotriva românilor.

„Ura pentru tot ce e român”, citim într-o broşură, recent apărută la Bucureşti, intitulată Les assassinats, devenise o profesie de credinţă pentru orice ungur.[1187]

În ziarul budapestan „Pesti Hírlap” din 15 aprilie 1932 întâlnim aceste proiecte de viitor, demne de un Landru sau de un Jack Spintecătorul: „Dacă noi ungurii vom reocupa ţara (este vorba de Transilvania — n.n.), naţionalităţile vor trebui să se acomodeze, şi ele se vor acomoda, chiar din primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altă dată (ziarul taxează drept slăbiciuni masacrele din 1784, din 1848 şi din întreaga istorie a Transilvaniei!). *Daco-românii vor trebui să dispară de pe teritoriu”.*

Dispariţia trebuie să fie înţeleasă în sensul strict al cuvântului de extirpare.

„Voi ucide pe orice valah care se va găsi în calea mea, spunea eroul cărţii d-lui Csaba. Vom ucide pe oricare dintre ei, nu va exista milă. Noaptea vom incendia satele valahe... Vom otrăvi fântânile şi atunci nu va mai fi în Transilvania decât o singură naţionalitate, acea maghiară”.[1188]

Aşa glăsuia în cel de-al XX-lea secol după Hristos un publicist aparţinând poporului de 1000 de ani creştin, cu veleităţi de a civiliza Europa centrală!

Aşa s-au comportat mii dintre conaţionalii săi în ziua în care pe pământul românesc al Transilvaniei ei au găsit în calea lor — lucru foarte firesc — pe valahi, cărora, cu această ocaziune... funebră, gazetarul de la „Pesti Hírlap” le face o ultimă cinste de a le recunoaşte originea lor daco-română!

Corespondentul din Turda al ziarului „Universul” relatează în felul următor intrarea triumfală a trupelor maghiare pe teritoriul Transilvaniei anexate:

„Primul măcel s-a comis în cinci colonii din imediata vecinătate a frontierei. Din primele ore ale ocupaţiei, românii au fost măcelăriţi. Uliţele şi casele sunt pline cu pete de sânge, iar în jurul lor se înfăţişează ochilor peisajul unui abator: picioare retezate cu topoarele, femei ciopârţite, capete terciuite şi mâini învineţite desprinse din încheieturi. Unii dintre morţi (sistemul nu este nou la unguri — n.n.) au fost spânzuraţi de cumpăna fântânilor”.[1189]

Nu fără temei scrisese Dücsö Csaba în a sa „Nincs Kegyelem” că „În noi fierbe sângele lui Attila, al lui Árpád şi al lui Gingis Han”!

Din ziua de 30 august 1940 când s-a pronunţat „Arbitrajul” — Diktat şi până la 30 octombrie al aceluiaşi an, adică timp de numai două luni, au fost ucişi pe teritoriul transilvănean 919 români, bărbaţi, femei şi copii, au fost torturate 771 persoane şi au fost lovite în mod grav şi maltratate cu o brutalitate „demnă de cele mai groaznice regimuri inchizitoriale şi de teroare” alte 3.373 persoane.[1190] (Datele şi faptele de mai jos sunt citate din cele două broşuri: *Les assassinats* şi *Les Destructions d'Églises,* apărute în ciclul „Un an de dominaţie maghiară în Transilvania de Nord)”.

Dintre toate masacrele în masă săvârşite de unguri, două se detaşează din linia comună prin ferocitatea lor: cele comise de armata şi de populaţia ungurească în comunele Trăznea şi Ip din judeţul de frontieră Sălaj.

Citäm din broşura *Les assassinats:*

„Comuna Trăznea a fost ocupată de către trupele ungureşti la 9 septembrie 1940. Ca şi când armata de ocupaţie ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost invadat de soldaţi, un veritabil potop de foc şi sânge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale: puşti, mitraliere, tunuri şi grenade... După ce au fost trase primele salve, soldaţii au pătruns în case şi au asasinat pe oricine se găsea în calea lor, incendiind casele. Cazul preotului român Traian Costea, care, după ce a primit un glonte în cap, a fost tras pe galeria de lemn a presbiteriului — căruia i s-a dat foc şi care a ars în întregime cu cadavrul preotului — este tipic”.[1191]

Rezultatul masacrului: aproape 100 de morţi, dintre care 68 au putut fi identificaţi. Printre aceştia, pentru gloria de veci a maghiarismului civilizator, au fost găsiţi copiii Brumar Aurica de cinci ani, Brumar Victoria de 9 ani, Bârjoc Gherasim de 7 ani... Sălăjan Ion de 2 ani!, apoi, Bârjoc Maria de 81 ani, Bârjoc Grigore de 74 ani şi mulţi alţii de aceeaşi vârsta cu aceştia din urmă.[1192]

După cum vedem, n-au fost cruţaţi nici copiii, nici bătrânii. Ilustrul domn Csaba ne anunţase doar că „nu va cruţa pe nimeni, nici pe pruncii din leagăn, nici pe mame şi nici pe copiii pe care ele îi alăptează!”[1193]

Dar, ceea ce desigur va contribui mai mult încă la sporirea prestigiului maghiar peste ţări şi mări şi va întări în Occident convingerea despre rolul de misionarism civilizator al naţiei maghiare este varietatea sistemelor pe care imaginaţia urmaşilor lui Árpád le-a inventat pentru extirparea românilor din Transilvania românească.

Din cei 68 de morţi identificaţi în comuna Trăznea, 57 au fost ucişi cu gloanţe în cap, în piept şi în abdomen. Trei dintre cadavre au fost în urmă arse. Femeii Ana Negrean de 65 de ani i s-au tăiat mâinile. Femeia Ana Sălăjan în vârstă de 31 de ani, deşi însărcinată, a fost străpunsă cu baioneta. Vasile Năgăraş a fost găsit cu capul spintecat în două; în fine, copilul Sălăjan Ion de 2 ani a fost ucis cu grenada.[1194]

În comuna Ip, 155 de bărbaţi, femei şi copii au fost exterminaţi de militari şi de bandele lui Horthy. Casele lor au fost prădate şi apoi arse. Victimele au fost aruncate într-o groapă comună, fără asistenţa unui preot. Grija ungurilor n-a fost de a epura numai comuna de români, ci şi aceea de a se îmbogăţi cu acest prilej. Astfel, au dispărut în timpul învălmăşelii 90.000 lei aparţinând bisericii din sat, precum şi alte averi aparţinând celor masacraţi.[1195]

Ar fi să umplem pagini întregi citind ororile săvârşite în intervalul primelor două luni de ocupaţie. Ne vom mărgini doar a mai arăta că în Cosniciul de Sus, din judeţul Sălaj, au fost ucişi în ziua de 18 septembrie 1940 un număr de 15 români şi o româncă, înmormântaţi apoi, fără preot, în groapa comună.[1196] La Camăr din acelaşi judeţ, maghiarii au ucis la 15 septembrie 1940 patru ţărani români[1197]; la 14 septembrie 1940, la Şimleul Silvaniei 7 români au căzut victima instinctelor barbare[1198], iar la Zalău în aceeaşi lună au fost ucişi alţi 21 de români şi române, printre care încă o femeie însărcinată, anume soţia lui George Vicaş şi un învăţător Gh. Sârbu, împuşcat în curtea liceului de către un căpitan ungur.[1199]

În judeţul şi oraşul Cluj s-au înregistrat în cursul lunilor septembrie şi octombrie câteva crime din cele mai abominabile.

La 23 septembrie 1940, în casa preotului Andrei Bujor, au fost adunaţi şi ucişi preotul şi soţia sa, născută Lucreţia Mureşanu, copilele Lucia, licenţiată în litere, Mărioara, studentă în anul II a Facultăţii de ştiinţe şi Victoria, în clasa a VIII-a de liceu, Natalia Petrea, soţia institutorului Gh. Petrea, fiica şi mama acestuia din urmă şi, în fine, servitoarea preotului Bujor, numită Juhasz.[1200]

În comuna Hida au fost masacraţi 11 români, iar cadavrele a 9 dintre ei au rămas în câmp deschis neînhumate timp de cinci zile. În Valea Drăganului au fost ucişi, în zilele de 12 şi 13 septembrie 1940, 12 tineri români care se întorceau din concentrare. La Sânmihaiu Almaşului alţi 10 tineri au fost ucişi pe teritoriul comunei [1201] etc. etc.

Asasinatele individuale care au fost comise asupra românilor de către ungurii încălziţi de neaşteptatul succes dobândit fără luptă, nu sunt mai puţin odioase.

La Cluj, în primele zile ale ocupaţiunii, un mare număr de români au fost ucişi pe străzi, în casele lor proprii sau în alte părţi, fără nici un motiv şi întotdeauna cu aceeaşi cunoscută bestialitate".[1202]

În noaptea de 14 — 15 septembrie, vameşul Ion Almaşul a fost ridicat de acasă de către un soldat ungur, împuşcat în stradă, străpuns cu baioneta şi după aceea călcat cu picioarele. La 13 septembrie, 190 soldaţi unguri împuşcă un ţăran român în faţa atelierelor căilor ferate. Soldatul român Alexandru Badea, reîntors dintr-o concentrare, este aruncat din tren de către tovarăşii lui de călătorie unguri şi strivit sub roţile vagoanelor. În comuna Someşeni, aproape de Cluj, ţăranul Ion Pantea este ucis de către soldaţii unguri prin tăierea arterelor de la mâna dreaptă şi implântarea unei baionete în inimă, sub ochii îngroziţi ai fiicelor lui, care au reuşit apoi să fugă. În comuna Vădăsel, la 30 noiembrie 1940, o bandă de unguri venind din comuna Vişea decapitează cu lovituri de topor pe tânărul Ciocănaş.[1203] În comuna Poieni, agricultorul Gheorghe Bane este torturat în aşa mod de soldaţii unguri, încât după două zile moare în chinuri groaznice.[1204]

Cea mai oribilă crimă, însă, care a fost comisă în judeţul Cluj este aceea săvârşită în comuna Huedin, la 10 septembrie 1940, asupra protopopului ortodox Aurel Munteanu, care a murit în cele mai groaznice chinuri.

Citătm din broşura *Les assassinats:*

„Un ofiţer ungur (din nou un ofiţer!) l-a arestat în stradă pe când el se ducea la o înmormântare şi, împreună cu o bandă de asasini, l-a torturat în chipul cel mai bestial timp de patru ore. Cu o răbdare şi o perversitate diabolică, ei l-au bătut la început cu pumnii şi apoi cu măciucile, până ce el a căzut la pământ. Apoi i-a fost smulsă, după acelaşi rit sadic, venerabila sa barbă de preot creştin cu bucăţi de carne, smulgându-i în acelaşi timp părul de pe cap cu piele cu tot. Această operaţie terminată, călăii i-au sucit mâinile până i-au rupt oasele. Culmea bestialităţii a fost atinsă de asasinul Budai János Gyepu care de mai multe ori i-a vârât un băţ în gură cu asemenea forţă încât băţul i-a ieşit prin ceafă şi după ce a expiat, în urma acestor abominabile torturi, asasinii i-au aruncat cadavrul dimpreună cu acela al gardianului Gh. Nicola, omorât de aceeaşi bandă, într-un şanţ al proprietăţii nobilului ungur,

contele Bánffy”.[1205]

Socotim că până şi Attila s-ar fi cutremurat de barbariile comise la Huedin de maghiarii care se reclamă direcţi succesori ai „biciului lui Dumnezeu”!

Zeci de asemenea sălbăticii au fost comise şi în judeţul Bihor, la Salonta şi Suntion; în judeţul Someş, în comunele Bretea, Mălin, Stâna, Căplani şi Halmăşd; în judeţul Satu Mare la Doba şi Medieşul Aurit; în judeţul Târnava Mică, la Agrişteu, unde tânărului român Emanuil Costea, înainte de a fi omorât, i s-au ars ochii şi i s-a smuls limba din gură; în judeţul Ciuc, la Ditrău[1206] etc.

„Masacrele au fost săvârşite, spune autorul broşurii *Les assassinats,* atât de către armata ungară cât şi de bandele de civili unguri. Câteodată torturile au fost duse până la ultima limită a rezistenţei fiinţei omeneşti, cu o ferocitate dementă şi o imaginaţie maladivă. Unii au scăpat de la moarte numai din cauză că aceste brute demente credeau că victimele lor sucombaseră de-acum”.[1207]

Teroarea

Încurajată de atitudinea trupelor ocupante, care în loc să păstreze ordinea s-au dedat ele însele la crime şi la prădăciuni, populaţia ungurească din Transilvania, excitată până la paroxism, şi-a dat frâu liber instinctelor primare, dedându-se la cele mai înfiorătoare fărădelegi.

În comuna Marghita din judeţul Bihor, trei femei, dintre care una de 16 ani, au fost chemate la primărie şi violate de 7 ţărani unguri. După viol, ei au tăiat sânii victimelor.[1208]

Douăzeci de români din comuna Mihai Bravu, jud. Bihor, 70 din Odoreu, jud. Satu Mare, 42 capi de familie din comuna Nicula din acelaşi judeţ, 40 români din Tirimia, jud. Mureş au fost grav răniţi.[1209] În comuna Cuzăplac din judeţul Bihor, un sublocotenent ungur şi civilul Szabo Iancsi au forţat pe lucrătorul P.I. să înghită bucăţi din drapelul românesc în timp ce ei îl loveau crunt.[1210] Ar fi să nu mai terminăm dacă am enumera toate cazurile pe care ni le citează broşura sus-menţionată.

Ne-am fi îndoit de veracitatea celor afirmate de autorul cărţii, într-atât sunt de îngrozitoare faptele relatate, dacă nu ni s-ar fi furnizat de către autor datele precise cu privire la numele victimelor cât şi cu privire la domiciliile lor. Şi apoi, când citeşti profesia de credinţă a leventului Dücsö Csaba şi toate ameninţările proferate timp de două decenii de ultraşovinii din Budapesta la adresa românilor din Transilvania, orice îndoială cu privire la realitatea faptelor alegate dispare.

Mii de broşuri erau difuzate pe teritoriul Transilvaniei de către propaganda maghiară de la Budapesta, instigând la omoruri, jafuri şi prădăciuni. Citäm un fragment dintr-una din broşurile de atâţare maghiare contra românilor transilvăneni: „Datoria noastră este să stârpim naţia valahă, să nimicim orice urmă a seminţiei blestemate şi să spintecäm chiar pântecele femeilor care poartă în el un pui de valah”.

Azi, când sunt cunoscute atrocităţile săvârşite de germani în toate ţările prin care au trecut, te întrebi care sunt maeştrii şi care, elevii?!...

Prin cele două broşuri mai sus-menţionate, *Les assassinats* şi *Les Destructions d’Églises,* s-au adus în faţa lumii civilizate şi într-o limbă de circulaţie universală grave acuzaţii împotriva Ungariei, bazate pe o documentare dintre cele mai ample. Dacă aceste acuzaţii ar fi fost false sau inexacte, Ungaria, pentru păstrarea prestigiului ei neîntinat, avea datoria să risipească pe bază de documente toate învinuirile ce i se aduceau.

Deşi sunt la curent cu aproape toate publicaţiile în limbi străine care au apărut până la sfârşitul anului 1943 la Budapesta, nu-mi este cunoscută nici o carte şi nici o broşura prin care să se fi respins în mod serios acuzaţiile aduse Ungariei.[1211] Dacă aş fi cunoscut vreun articol sau vreo carte în acest sens, mi-aş fi făcut o datorie din a le menţiona, din respectul pe care-l păstrez adevărului. *Până la dovada contrarie însă, toate alegaţiunile — extrem de grave — care se aduc Ungariei rămân în picioare.*

Toate aceste date se referă numai la intervalul de timp de la 30 august 1940 până la 30 octombrie 1940.

Statisticile sumare care au putut fi dresate ulterior învederează o recrudescenţă a teroarei dezlănţuite de maghiari. Regimul horthyst voia să lichideze odată pentru totdeauna şi într-un fel cu totul original problema minorităţilor. El desfiinţa pur şi simplu minorităţile şi în modul acesta rezolva în mod radical problema!

Parte dintre români au fost întemniţaţi, parte au fost trimişi pe front, alţii au luat drumul Germaniei pentru munci forţate şi, în sfârşit, foarte mulţi l-au luat pe acela de unde nimeni nu se mai reîntoarce.

Până la data de 30 octombrie 1941 numărul deţinuţilor români era de 13.000![1212]

La sfârşitul anului 1943, acest număr era de trei ori mai mare. Lagărele ungare de la Budapesta, Debrecen, Pospökladany, Békéscsaba, Kistracsa gemeau de români, la fel, de altfel, ca şi închisorile ungureşti din timpul primului război mondial.

În faţa probelor evidente de cruzime şi de sălbăticie, ce oare vor mai putea invoca de data aceasta maeştrii jongleuri de la Budapesta şi emisarii lor, pregătiţi din timp la Londra şi în Statele Unite ale Americii?!...

„Apărătorii creştinismului" — dărâmători de biserici

Ungurii nu s-au făcut însă vinovaţi numai de cruzimi asupra persoanelor. Ei au căutat să lovească în români, lovind până şi în lăcaşurile sfinte, citadele inexpugnabile ale românismului transilvănean.

În 1789, cererea românilor din Cluj, Ionache Mavrodin şi Ion Constantin, de a li se permite să construiască o biserică românească în acel oraş, a fost respinsă de Consiliul Juraţilor clujeni.

„Dacă am permite, spunea decizia de respingere dată de prea onoraţii juraţi ai Clujului, construcţia unei biserici româneşti la Cluj, am lăsa drumul liber afluenţei şi creşterii în oraşul nostru a populaţiei româneşti, a acestei populaţii de hoţi".

Această rezoluţie reacţionară şi intolerantă datează din 1789, anul când, în Occident, începea să fluture stindardul libertăţii, al egalităţii şi al înfrăţirii!

În 1940, ungurii au mers mai departe însă cu intoleranţa religioasă decât strămoşii lor din 1789. Ocupând Transilvania cedată, ei s-au năpustit asupra bisericilor româneşti — ortodoxe şi greco-catolice, cu o furie care nu-i onorează, desigur, pe pretinşii apărători ai creştinismului.

Pe teritoriul cedat se aflau în momentul anexării (30 august 1940) un număr de 442 parohii ortodoxe cu 339.448 credincioşi şi 927 parohii greco-catolice, numărând 1.066.145 credincioşi.[1213]

Ştiind din istoria trecutului că Biserica a fost cea mai puternică fortăreaţă înăuntrul căreia românii şi-au menţinut nealterată naţionalitatea, ungurii din 1940 şi-au închinat toate eforturile lor deznaţionalizării prin religie şi aceasta prin mijloace violente. Mii de români au fost obligaţi să-şi renege credinţa strămoşească, îmbrăţişând una din religiile maghiare, pentru a se pierde astfel definitiv în masa ungurească.

De data aceasta însă, ungurii au îmbrăţişat o manieră mai forte încă decât aceea pe care au experimentat-o strămoşii lor. Ei nu s-au mulţumit să distrugă conştiinţele, ci au început chiar a distruge şi bisericile românilor. Citâm textual din broşura *Les Destructions d'Églises:*

„În judeţele din est care au suferit cel mai mult, mai bine de 12 biserici româneşti ortodoxe şi greco-catolice au fost distruse. Ungurii, înarmaţi cu topoare, târnăcoape şi securi, se aruncau în grupuri asupra bisericilor şi distrugeau în câteva ore până la temelie ceea ce credinţa românească a ridicat ani de-a rândul pentru gloria lui Dumnezeu".[1214]

Judeţele în cauză sunt acelea locuite de secui, foştii adversari de moarte ai maghiarilor, azi deznaţionalizaţi, aproape complet. În judeţul Odorhei, au fost rase de pe suprafaţa pământului 6 biserici, fără ca autorităţile să fi luat cea mai mică măsură de protecţie.

Biserica greco-catolică Sf. Nicolae din Racoşul de Sus (Felsö-Rákos) a fost prima dintre bisericile distruse în acea regiune. Tot în luna octombrie 1940, au mai fost distruse Biserica Sfintei Treimi din Mereşti (Homorod Almaş) şi Biserica ortodoxă din comuna Biborţeni (Bibarczfalva). În luna decembrie 1940 este distrusă biserica greco-catolică din Ocland (Okland), ţăranii împărţindu-şi în urmă pietrele şi cărămizile construcţiei. În ianuarie 1941 populaţia civilă distruge biserica greco-catolică din Crăciunel — (Karácsonyfáivá) şi în fine, în februarie 1941, după ce a fost profanată, a fost distrusă biserica greco-catolică „Sf. Mihai" din Vârghiş.

În judeţul Trei Scaune, două biserici, amândouă ortodoxe, au fost în întregime distruse. Una dintre ele se afla situată la Căpeni (Köpecz). Autorităţile au somat populaţia românească ca până la o dată fixă să-şi abandoneze credinţa strămoşească, trecând la religia reformată, urmând ca în caz de refuz să fie expulzată în masă.[1215] A doua biserică fusese situată la Comolău (Kamalo) şi a fost incendiată de secui în luna septembrie 1940. Populaţia

românească din comună a fost constrânsă să opteze pentru una din numeroasele confesiuni maghiare.

La Odorhei, la Sânmartin (Homorod-Szentmarton), la Sângeorgiul de Pădure, la Pănet, la Borsec, la Băţanii Mari, la Boroşneul Mare (Nagyborosvno), la Aita Mare, la Belin, la Bicsad, la Ozun etc., bisericile au fost sau distruse sau devastate.[1216]

Un candelabru al bisericii româneşti din Sângeorgiul de Pădure a fost transportat la Odorhei pentru a împodobi cazinoul de acolo. În bisericile din Trei Scaune, secuii au furat obiecte sfinte de mare valoare. În biserica românească ortodoxă din Sf. Gheorghe ungurii au scos crucea, în noaptea de 14 spre 15 septembrie, înlocuind-o cu drapelul maghiar. La Zăbala (Zaboia) troiţele aşezate de români la încrucişările de drumuri, pentru ca fiecare creştin, fie ei ungur sau român, să aibă în calea sa prilej de reculegere, au fost smulse din loc.

„Iată, spune autorul broşurii Les Destructions d'Eglises răspunsul la regimul de toleranţă, la tratamentul civilizat, pe care statul român l-a aplicat în trecut şi continuă să-l aplice şi în prezent minorităţii maghiare".[1217]

Şi trebuie să remarcăm că enumerarea de mai sus nu epuizează cazurile de profanare săvârşite de unguri, după anexarea Transilvaniei, asupra sfintelor lăcaşe româneşti.

Bisericile ortodoxe din Praid[1218] (jud. Odorhei), Gheorgheni (jud. Ciuc) şi din Miercurea-Ciuc (capitala jud. Ciuc) au fost transformate în magazii de cereale ca şi, de altfel, biserica ortodoxă din Odorhei. La Dej, fundaţiile bisericii greco-catolice în construcţie an fost distruse.[1219] În biserica greco-catolică din Bicaz-Centru (jud. Ciuc), ungurii au făcut cantonament pentru trupele de honvezi.[1220] Biserica ortodoxă din Zalău a fost arsă în ajunul sărbătorilor de Paşti din anul 1942.

Soarta preoţilor români din Transilvania a fost şi ea dintre cele mai triste. Din clipa întronării guvernării maghiare, clerul românesc a fost supus unui adevărat supliciu.

„Măsurile vexatorii nu încetează. Ar trebui să ai un corp şi un suflet de oţel pentru ca să suporţi torturile la care sunt supuşi preoţii".[1221]

Iată câteva exemple dintr-un şir întreg:

În noaptea de 8 spre 9 septembrie 1940 un grup de soldaţi unguri încercuiesc casa preotului român din Haieu (jud. Bihor) şi pătrunzând în locuinţa lui îl bat până ce cade în nesimţire. Motivul invocat de agresori în disculparea lor, este... calitatea de român a victimei. „Tu eşti român, i-au spus preotului agresorii, şi ai contribuit la crearea României Mari". Şi odată cunoscute motivele vizitei neaşteptate, loviturile au început a curge.

În iunie 1941 i s-a fixat preotului român Iuliu Ardeleanu[1222] din Sat-Şugatag domiciliu forţat. Această măsură neîmpiedicându-l ca să-şi exercite misiunea, i s-a intimat obligaţiunea să se prezinte în fiecare zi la trei autorităţi diferite din 3 sate diferite. Astfel, preotul avea obligaţia să fie în decursul a 24 de ore în faţa postului de jandarmi din Hărniceşti, în faţa notarului comunei Ciuleşti şi în sfârşit la primăria din Sat-Şugatag.

Iată acum tribulaţiile preotului Ion Dan din Spurcani, jud. Bihor. Preotul îndeplinea şi funcţia de învăţător. La 21 ianuarie 1942 i se interzice să exercite funcţia de preot. După trei săptămâni este trimis în comuna Tisza Süly din vechea Ungarie, unde nu există nici un singur român. La 27 martie 1942 este retrimis de Inspectorat la domiciliu şi apoi exclus din cadrele învăţământului; în sfârşit, la 30 aprilie este obligat de către notarul comunei Ciutelec, jud. Bihor, să părăsească locuinţa pe care o ocupa în casa şcolii aparţinând bisericii ortodoxe.

Până şi episcopul ortodox din Cluj, Nicolae Colan[1223], a avut de suferit de pe urma metodelor arbitrare pe care le-au inaugurat ungurii după ocuparea Transilvaniei.

Episcop al unei biserici numărând aproape 350.000 credincioşi, el a fost convocat într-o zi în faţa comisiei de recrutare unde a fost cântărit şi măsurat ca un simplu recrut, fiind pus în urmă să jure credinţă regentului Horthy... În calitatea sa de oştean ungur... desigur!

Nenumărate alte cazuri de persecuţie meschină, de violentări ale conştiinţei, de mizerii săvârşite zi de zi, cu perseverenţă diabolică, ne sunt relatate de broşura închinată teroarei religioase, pe care au introdus-o guvernanţii statului unguresc, al statului care poartă ca stemă simbolul creştinătăţii: o cruce... e drept, aplecată într-o parte.[1224]

Absolut toţi preoţii români din Secuime s-au văzut constrânşi să părăsească regiunea; acei care nu au fost expulzaţi au fost nevoiţi să se refugieze pe teritoriul românesc.

Toate acestea sunt vicisitudinile slujitorilor bisericii din provincia transilvăneană încorporată după „Diktat" ţărilor „Sfintei Coroane a Ungariei".

Lesne îşi poate închipui oricine, în aceste condiţii, care este soarta intelectualităţii româneşti din teritoriul răpit precum şi aceea a simplilor ţărani.

Am avut ocazia să stăm de vorbă cu mai mulţi ţărani care s-au refugiat în România cu

mult după anexarea Transilvaniei, trecând frontiera în mod clandestin. Oamenii şi-au lăsat sub unguri căminul, petecul de pământ şi bruma lor de avere.

Gestul lor ne-a apărut cu atât mai îndrăzneţ cu cât dincoace de Carpaţi ei trebuiau să reînceapă o viaţă nouă, cu tot cortegiul ei de dificultăţi. Pentru ca un ţăran român să-şi părăsească ogorul şi să ia toiagul pribegiei trebuie să existe o raţiune majoră de o importanţă covârşitoare.

Or, raţiunea pe care au invocat-o în unanimitatea lor ţăranii refugiaţi pe teritoriul românesc a fost tratamentul neomenos la care ei au fost supuşi din partea ungurilor, din chiar prima zi a ocupaţiei. O propagandă înverşunată a picurat zi de zi în sufletul tinerelor generaţii ungureşti veninul revanşei, astfel încât în ziua în care ungurii au redevenit stăpânii Transilvaniei ciuntite, românii au fost trataţi drept duşmani ireconciliabili ai statului ungar. Fiecare gest, fiecare mişcare, le-au fost suspectate. S-a creat astfel în regiunea cedată o atmosferă morală irespirabilă. Nu le mai rămânea românilor decât consolarea de a se bucura de bunurile lor materiale. Or, şi aici s-a făcut simţită asprimea guvernării maghiare. Li s-au confiscat ţăranilor toate bucatele ogoarelor, cultivate cu sudoarea frunţii, nelăsându-li-se decât un minim care nu le ajungea nici pentru nevoile lor zilnice.

Şi atunci, românii ardeleni au preferat să-şi părăsească pământurile, căminele, familia, pentru a nu fi slugi la străini. *Se pare că ţărănimea românească din Ardeal nu a sorbit până la fund cupa destinului ei tragic!...*

Privind exodul românilor peste frontiera artificial creată la Viena nu poţi să nu-ţi reaminteşti de exodul strămoşilor acestor români peste frontiera — şi aceea artificială — care în timpurile de odinioară separa în două trupul românismului.

„Ceas de ceas, zi de zi, locuitorii emigrează în ţările româneşti", citim în volumul XXI al „Documentelor Dietelor Ardelene" (tipărite de Academia Maghiară în 1899) în capitolul privitor la exodul românilor transilvăneni din Alba Iulia în anul 1698.[1225]

„O treime din populaţia din Ţara Făgăraşului şi-a părăsit locuinţele şi a emigrat în Muntenia vecină",[1226] citim în aceeaşi colecţie de Documente, publicată de unguri.

Şi atunci, ca şi acum, populaţia românească din Transilvania a luat drumul pribegiei din cauza intoleranţei maghiare.

Exodul luase, la un moment dat, proporţii atât de însemnate, încât însuşi împăratul Leopold I a cerut, în 1699, să se ia măsuri ca populaţia să fie împiedicată prin toate mijloacele de a fugi în Moldova şi în Muntenia.[1227]

La 20 mai 1777, un raport întocmit de G. Rail şi G. G. Obst cu privire la trecerile ele frontieră ale românilor transilvăneni, conchidea cu aceste vorbe: „Asupririle au scos, în curs de 120 de ani, multe mii de familii româneşti din Transilvania, atât în Moldova cât şi în Muntenia şi în raialele turceşti".[1228]

În sfârşit, la 17 ianuarie 1785, consulul austriac König vorbeşte într-unul din rapoartele sale despre „emigrarea în Moldova a 24.000 familii din părţile Bistriţei şi ale Năsăudului".[1229]

D-l Herbert van Leisen, în recentul său volum, apărut la Geneva, sub titlul *Das Siebeubürgische Problem* (Kundig, 1943), ignorează candid aceste realităţi, afirmând că începând din anul 1700, românii din Principate au pătruns în Transilvania, populând-o.[1230] Dacă d-l van Leisen ar fi afirmai că popoarele de neam saxon care intră în componenţa poporului englez, au intrat în Marea Britanie cu începere din secolul al XVIII-lea, aberaţia n-ar fi fost mai mică!...

Dar, ce rămâne atunci cu apelul împăratului Leopold care datează din anul 1699 şi ce rămâne cu toate intervenţiile oficiale din secolul al XVIII-lea, menite nu să împiedice imigrarea românilor în Transilvania, ci tocmai contrariul, emigrarea lor de acolo??

D-l van Leisen nu este însă la prima sa „interpretare eronată" a istoriei. Dacă ar fi să relevăm toate inexactităţile conţinute în voluminoasa sa lucrare bilingvă[1231], ar trebui să consacram acestui scop un volum de exact aceleaşi proporţii cu acela scris de domnia sa.

Dar, aşa se scrie istoria sub inspiraţia Budapestei... Nu ne-ar surprinde, deci, dacă peste câteva decenii, un alt scriitor, tot atât de obiectiv şi de bine informat ca d-l van Leisen, ar susţine că între anii 1940 şi 1942, românii din Vechiul Regat au imigrat în Transilvania, spre a se bucura de înalta civilizaţie propovăduită de Dücsö Csaba!...

Vinovaţii

Nu este desigur în intenţia noastră de a acuza întreaga naţie ungară de ingerinţele şi

atrocităţile comise asupra românilor din Transilvania de Nord din ziua dictatului impus României de Galeazzo Ciano şi de comis-voiajorul „în şampanie” Joachim von Ribbentrop (nu ştim prea bine de ce von?).

În cursul dezvoltărilor precedente, nu o dată am avut ocazia să arătăm că exista o prăpastie adâncă nu numai între grofii maghiari şi ţărănimea românească, dar chiar şi între aceşti grofi şi ţărănimea ungară, exploatată până la sânge pe imensele latifundii ale magnaţilor.

Magnaţii maghiari din secolul al XX-lea au fost tot atât de retrograzi ca şi strămoşii lor din evul mediu. Ura pe care ei au încuibat-o în sufletul ţăranului ungur împotriva a tot ce-i românesc a fost o simplă diversiune pentru a putea trona mai departe, pe nemărginitele lor privilegii şi a nu realiza nici o măsură de progres social.

Ţăranii unguri, după cum se exprimă prof. maghiar Iuliu Szekfü, trăiau în condiţii asemănătoare cu acelea din epoca sclavajului, în regiunile Cserépfalu, Kács, Sály, Noszvaj, Szomolya, populaţia locuind în grote ca în timpurile preistorice.

În studiul său privitor la „Indicele de sănătate din districtul Mezökövesd”, K. Stuman afirmă că locuinţele ţăranilor unguri din acea regiune sunt asemănătoare cavernelor preistorice.

Este limpede deci că în aceste condiţii mizerabile de trai mocnea în sufletul ţăranului ungur o ură înverşunată. Cu abilitatea specifică castei nobiliare maghiare, această ură a fost canalizată înspre români.

Vina cea mare, alături de grofii reacţionari, o are şi intelectualitatea maghiară care, în loc să lumineze ţărănimea, a împins-o pe calea atât de periculoasă a anti-românismului.

Popoarele nu se urăsc unele pe altele decât atunci când pătura superioară abdică de la înalta ei menire de propovăduitoare a înfrăţirii între clasele sociale şi între diferitele neamuri. [1232]

În Ungaria, intelectualii s-au alăturat cu trup şi suflet clicii nobiliare spoliatoare, întreţinând o atmosferă şovină de hipermaghiarism, înăbuşitoare a oricărui elan de emancipare naţională a popoarelor conlocuitoare.

Este neîndoios că în ziua în care se va instaura la Budapesta un regim democratic, cinstit şi sincer, problema Transilvaniei nu se va nai pune pentru guvernanţii unguri, după cum ea nu s-a mai pus nici pentru Lajos Kossuth atunci când, departe ce clocotul pasiunilor şovine, a meditat mai profund asupra caracterului eminamente românesc al provinciei de peste munţi.

SOLUŢIA DEFINITIVĂ A PROBLEMEI TRANSILVĂNENE CONSISTĂ ÎN REÎNTREGIREA TRANSILVANIEI SUB STĂPÂNIREA ROMÂNEASCĂ, ÎN LIMITELE FIXATE PRIN TRATATUL DE LA TRIANON.

Întregul Ardeal de la Trianon este românesc şi trebuie să rămână românesc. În Anglia şi Franţa mai mult ca oriunde se ştie că fruntariile fixate de experţii englezi şi francezi la Conferinţa Păcii au depăşit chiar pe acelea pe care, în urmă, Conferinţa le-a fixat a fi pentru totdeauna fruntariile dintre România şi Ungaria (Vezi harta de la pag. 552).

Nu trebuie să se uite că Transilvania românească înseamnă sfârşitul unei lupte de aproape un mileniu, iar destrămarea ei este rezultatul unei situaţiuni excepţionale de război în totul similară situaţiunilor care au dat naştere dezmembrării celorlalte state din Europa Centrală şi Balcani.

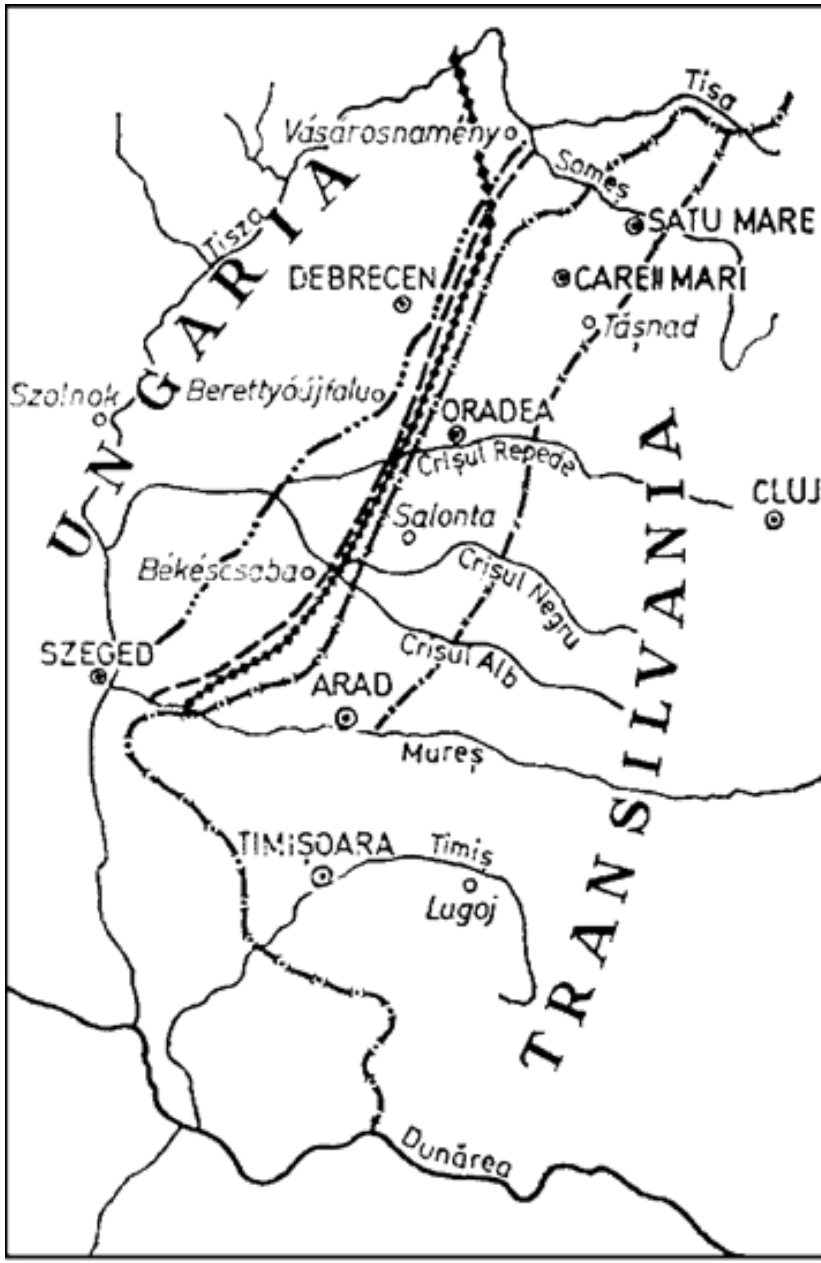

Frontiera fixată de experții englezi

Frontiera fixată de experții americani

Frontiera fixată de experții francezi

Frontiera fixată prin Convenția din 1916

Frontiera fixată prin Tratatul de la Trianon

Într-o lume dominată de principiile sănătoase ale convieţuirii paşnice între naţiuni,

problema minorităţii secuieşti va fi în mod firesc rezolvată prin însăşi natura lucrurilor. Pentru a evita totuşi în viitor repetarea unor agitaţiuni ca acelea care au dus la declanşarea celui mai crâncen dintre toate războaiele pe care le-a cunoscut omenirea, socotim că ar fi indicat un schimb de populaţii. Secuii, care, după cum înseşi numele lor îl arată, Szek-el, Szikoli, au fost păzitori de hotare, străjeri, la graniţa de răsărit a Transilvaniei, nemaiavând ce apăra, se pot reîntoarce liniştiţi în mijlocul ungurilor propriu-zişi, care îi consideră de altfel ca pe cei mai distinşi dintre maghiari, bucurându-se nespus când îi au printre ei.

În schimb, vor fi readuşi în Transilvania românii care locuiesc pe teritoriul Ungariei.

În felul acesta se va rezolva atât problema redusei natalităţi a maghiarilor cât şi aceea a conflictului milenar maghiaro-român.

Rezolvată problema Transilvaniei, nimic nu se opune la realizarea unor relaţii de paşnică vecinătate între România şi Ungaria. „Unirea, spunea Nicolae Titulescu unui gazetar ungur de la ziarul «Az-Est» din Budapesta, nu reuşeşte niciodată dacă se face împotriva cuiva, ea triumfă întotdeauna dacă se face pentru ceva”.[1233]

După Unire, marele om de stat Nicolae Titulescu, a cerut în repetate rânduri Ungariei să uite trecutul de sterile învrăjbiri, peste care Adunarea plebiscitară de la Alba Iulia aşezase lespedea grea a voinţei unui neam întreg de a trăi liber pe pământul românesc al Transilvaniei.

Nicolae Titulescu, ca şi predecesorul său la Ministerul Afacerilor Străine al României, Take Ionescu, visa ca Mica înţelegere care unea între ele cele trei state dunărene, Cehoslovacia, România şi Iugoslavia, să devină într-o zi un factor de importanţă capitală pentru menţinerea păcii europene prin înglobarea Ungariei în blocul celor trei naţiuni. În timp ce România preconiza astfel, prin glasul celui mai autorizat ministru al ei, o colaborare sinceră între România şi Ungaria, propaganda maghiară se înverşuna să dovedească în Occident — în Anglia în special — că Mica înţelegere urmăreşte îngenuncherea Ungariei. Era reeditarea vechiului sistem maghiar de a deforma realităţile pentru interesele propagandistice şi revizioniste.

Făcând abstracţie de aţâţările maghiare, Titulescu schiţa un plan amplu de cooperare pentru viitor, plan care, dacă ar fi fost aplicat, ar fi evitat multe din evenimentele politice care au urmat, evitând, poate, chiar şi conflagraţia mondială prin crearea în centrul Europei a unei unităţi indisolubile, rezistând cu mai multă vigoare presiunilor exterioare ale lui Hitler decât au putut s-o facă naţiile separate.

„Ungaria şi România, spunea ministrul de Externe al României, produc un mare număr de materii prime, pe care au interes să le vândă în comun... Ungaria, pentru desfacerea mărfurilor ei, ar putea să se folosea de căile fluviale şi maritime comandate de România. Pentru realizarea practică integrală a unui asemenea program (Titulescu schiţa un întreg program) nu există decât o singură formulă: *aceea a înţelegerii ţărilor din Europa Centrală: Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia şi România,* pe baza tarifelor preferenţiale, cu respectarea drepturilor tuturor naţiunilor, ţinând seama de interesele speciale ale unor anumite state din Europa Centrală”.[1234]

Şi marele om de stat român conchidea:

„Această formulă reprezintă viitorul. Statele din Europa centrală n-au decât să aleagă: *să se unească spre a ajunge la prosperitate sau să se izoleze şi să se combată spre a ajunge la mizerie. În felul acesta se va realiza, în sfârşit, spiritualizarea frontierelor”.*[1235]

Ungaria a ales calea izolării, respingând prietenia pe care, în repetate rânduri, i-au oferit-o guvernanţii României.

Ungaria a refuzat cu obstinaţiune orice colaborare cu ţările vecine, deoarece ea avea promisiuni formale din partea Italiei fasciste şi a Reichului nazist că îşi va primi partea prăzii în ziua în care Axa va purcede la organizarea Noii Europe... pe timp de o mie de ani.

Şi trebuie s-o recunoaştem: clica nemeşilor de la Budapesta a fost bine servită. Iar atunci când nu a fost servită, s-a servit şi singură, profitând de nenorocirile vecinilor români, cehi şi iugoslavi.

În «Nouvelle Revue de Hongrie» din luna decembrie 1943, această politică este rezumată în chip brutal: ţările revizioniste au refuzat alianţa cu ţările vecine, deoarece orice alianţă între ele ar fi însemnat renunţarea la revizionism, ceea ce era inacceptabil.

Cei douăzeci de ani de revizionism au însemnat deci, douăzeci de ani de agitaţii împotriva păcii.

Prin pregătirea climatului favorabil revizionismului german, Ungaria a pregătit şi climatul favorabil declanşării celui mai crâncen din toate războaiele pe care le-a cunoscut vreodată

omenirea.

Scriitorii şi ziariştii postbelici au insistat asupra vinovăţiei ungare în declanşarea războiului mondial din 1914.

Azi, rolul clicii magnaţilor maghiari în pregătirea terenului pentru cel de-al doilea război mondial pare din ce în ce mai evident.

Aceste două împrejurări să fie ele oare produsul unei simple coincidenţe sau rezultatul unei cauze mai profunde?

Convingerea noastră fermă este că focarul de incendii pe care ungurii l-au mutat din Peninsula Balcanică în Europa Centrală se datoreşte exclusiv mentalităţii retrograde — mentalităţi reacţionare — a grofilor din Budapesta.

În loc să ofere poporului condiţii prielnice unei propăşiri economice şi culturale, clica nobilimii maghiare i-a oferit acestuia satisfacţiile ieftine ale politicii de revanşă. În loc de pâine, i s-a dat mulţimii prilej de manifestări zgomotoase, în loc de pământ i s-au exaltat calităţile şi, în sfârşit, în loc de libertate i s-a promis poporului în dar... libertatea altora!

Nimic nu ilustrează mai bine situaţia maselor maghiare din Ungaria horthystă decât faimoasa întrerupere din Parlamentul ungar, unde românii erau prezentaţi drept cei mai intoleranţi guvernanţi şi unde totuşi au putut răsuna vorbe ca acestea: „Daţi-ne drepturile pe care le au maghiarii în România.[1236]

Cererile drepte ale poporului erau considerate însă, la Budapesta, ca şi în timpul lui Coriolan la Roma, „comploturi menite să slăbească încet, încet puterea nobilimii (Shakespeare — *Coriolan,* Actul III, scena I) şi respinse în mod brutal. Pentru a-şi menţine privilegiile milenare, nobilimea ungurească — „vicleană şi prefăcută şi nepunând preţ nici pe jurământ şi nici pe legăturile încheiate prin convenţii",[1237] „arogantă şi umblând întotdeauna cu intrigi şi înşelăciuni",[1238] (Marino Sanuto) — a asmuţit poporul împotriva românilor, readucând pe planul actualităţii problema Transilvaniei, închisă pentru totdeauna în ziua de 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia.

În ziua în care regimul despotic de la Budapesta va fi fost lichidat definitiv şi înlocuit printr-un regim democratic — cinstit şi sincer — nimic nu se va opune la o colaborare între cele două popoare vecine, ungurii şi românii.

Condiţia *sine qua non* a acestei colaborări este, însă, reîntregirea Transilvaniei în hotarele fireşti ale românismului.

Bucureşti, martie 1944

EPILOG

Impus României de forţele coalizate naziste şi fasciste, semnat de cei doi delegaţi români, Diktatul de la Viena n-a fost niciodată ratificat de opinia publică românească. Dimpotrivă, poporul român în quasiunanimitatea lui (nu trebuie să se neglijeze faptul că în România, chiar în epoca apogeului lui Hitler, „naziştii români" reprezentau o infimă minoritate) a respins verdictul de la Viena ca pe un act care putea obliga cel mult pe semnatarii lui, dar nicidecum poporul român. Domnii Mihai Manoilescu şi Valter Pop au fost nevoiţi să se supună la Viena voinţei lui Hitler şi a lui Mussolini, aşa că pentru români verdictul din Palatul Belvedere a fost de la început nul şi inoperant.

Opinia publică românească a ţinut să precizeze acest punct de vedere chiar din prima zi în care i s-au adus la cunoştinţă termenii sceleratului verdict. Întreaga naţie s-a ridicat ca un singur om pentru a protesta împotriva ciuntirii Transilvaniei, una dintre provinciile cele mai dragi românilor.

Toţi patrioţii au ţinut să înfiereze procedeul celor doi judecători improvizaţi care, de pe înălţimea imensei lor ignoranţe, voiau să decidă pentru veşnicie soarta Transilvaniei, al cărei trecut le era atât de necunoscut pe cât le era de indiferent viitorul.

„Asociaţia foştilor luptători din Gărzile Naţionale transilvănene" a fost prima care a denunţat verdictul de la Viena ca pe un act menit să producă în centrul Europei un focar de tulburări.

„Verdictul de la Viena, spuneau foştii luptători transilvăneni din Gărzile Naţionale, în loc să contribuie la pacificarea celor două popoare — ungurii şi românii — adânceşte şi mai mult învrăjbirea milenară dintre ele".

Peste câteva zile, ziarul „Universul" din 5 septembrie 1940, comentând Diktatul, conchidea: „Iată redeschis un focar primejdios în Europa".

În aceeaşi epocă, fostul ministru al României la Roma, d-l Ion Lugoşianu, analizând verdictul din 30 august 1940, scria aceste rânduri inspirate: „România pierde în 24 de ore 45.000 kilometri pătraţi şi 2.500.000 oameni. Transilvania ruptă în două! Ungaria vecină cu Moldova; noua frontieră la 22 km de Braşov; Maramureşul Voievozilor descălecători de ţară, Clujul, podoaba tânără a culturii noastre, Năsăudul grănicerilor, miile de sate curat româneşti, una dintre cele mai vrednice ţărănimi ale neamului nostru rămasă de mâine înainte dincolo de un hotar străin. Nu ne vine să credem, Transilvania nu e pentru noi numai un teritoriu pe o hartă. Transilvănenii nu sunt pentru noi numai o expresie statistică. Transilvania e leagănul neamului nostru. Cu Transilvania sfâşiată în două nu se rupe numai pământul unei ţări ci se înmormântează o istorie românească de atâtea ori seculară şi se despică însuşi sufletul frământat al unui neam fără noroc, iubitor de lege şi însetat de dreptate. Acest suflet nu poate muri!"

După cum vedem, naţia română s-a supus injoncţiunii ultimative, dar ea nu s-a resemnat cu soarta care i-a fost creată.[1239]

Din nefericire, primele proteste au fost şi ultimele care au putut să se faci auzite. Din vrerea regimului dictatorial instaurat în România, regim înfeudat nazismului cotropitor, problema Transilvaniei a devenit tabu. Nimic nu se putea scrie în ţara românească împotriva ciuntirii Transilvaniei româneşti. Odiosul baron von Killinger, una dintre cele mai sinistre figuri ale nazismului şi zbirii Gestapo-ului vegheau ca protestele să fie înăbuşite în faşă.

Când vreun om politic sau ziarist român îndrăznea să înfrunte mânia Dictatorului român şi a faimosului Baron călcând consemnul, el era sortit să ia mai devreme sau mai târziu calea lagărelor şi a închisorilor. Este cazul — printre multe altele — şi a doctorului Anton Ionel Mureşanu, fugosul director al „Ardealului", ziarul expulzaţilor şi al refugiaţilor transilvăneni, care după ce a fost expulzat din Transilvania de către unguri pentru dârza lui acţiune naţionalistă, a fost purtat din lagăr în lagăr şi din închisoare în închisoare, de data aceasta... de români, este drept în România Duumviratului Ion şi Mihai Antonescu.

La 23 August 1944, printr-o abilă şi extrem de curajoasă politică dusă de cei patru fruntaşi ai partidelor politice din România (Iuliu Maniu, naţional-ţărănist, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, naţional-liberal, Titel (Constantin) Petrescu, social-democrat şi Lucreţiu Pătrăşcanu,

comunist), politică care s-a bucurat tot timpul de sprijinul efectiv al Regelui Mihai I, regimul dictatorial al lui Ion Antonescu s-a prăbuşit, antrenând după el şi forţele naziste din România.

Cu începere de la 23 August 1944, România reintră în făgaşul politicii ei externe fireşti şi tradiţionale. Alături de Naţiunile Unite, Marii Aliaţi (Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică şi Marea Britanie) recunosc dreptatea cauzei româneşti în problema Transilvaniei şi prin însăşi Convenţia de Armistiţiu declară nul şi de nul efect Diktatul de la Viena, impus României prin violentarea voinţei.

Atitudinea Naţiunilor Unite în problema Transilvaniei trebuie să fie subliniată întrucât ea constituie una dintre primele aplicaţiuni pe teren a marilor principii ideologice pentru care milioane de ruşi, de americani şi de englezi au sângerat în acest război. În Europa noii ordini fascisto-hitleriste, dreptatea cauzei româneşti a fost călcată în picioare creându-se hotare între românii din aceeaşi ţară. În Lumea Nouă, ale cărei jaloane sunt azi adânc înfipte în pământul Europei pentru a nu mai fi niciodată smulse de vântul rătăcirii, dreptatea cauzei româneşti a triumfat din nou, Transilvania fiind recunoscută ca aparţinând în virtutea celor mai sacre principii de unitate etnică, naţiei române.

În momentul încheierii armistiţiului, Transilvania era cotropită de unguri şi de germani. Datoria imperioasă a momentului era eliberarea ei. Trupele române de sub comanda generalului Gheorghe Avramescu s-au alăturat glorioaselor trupe sovietice de sub comanda mareşalului Malinovski, pentru dezrobirea provinciei cotropite. Avântul ostaşilor români a fost citat prin Ordin de zi de generalii sovietici.

Mii de voluntari transilvăneni au ţinut să fie şi ei prezenţi la lupta pentru eliberarea Transilvaniei şi sub directivele inimosului sătmărean Ion Groşanu numărul lor a venit să-l îngroaşe pe acel al trupelor române, luptând pe câmpiile şi în munţii Transilvaniei.

Prin jertfa comună a soldaţilor români şi a soldaţilor sovietici, înfrăţiţi în lupta pentru Dreptate şi Libertate, întreaga Transilvanie este astăzi dezrobită.

For ever!

Pentru totdeauna!

Născut pe teritoriul liberei Americi, simt o adâncă mulţumire sufletească şi o legitimă mândrie văzând cum ţara mea natală îmbrăţişează cu atâta căldură cauza românismului transilvănean, pe care o consideră ca pe însăşi cauza Libertăţii.

REMEMBER

Ca tot ce-i omenesc şi războiul acesta, cel mai groaznic din câte a cunoscut vreodată omenirea, se va termina într-o zi. Toate popoarele aşteaptă ziua în care şi ultimul cap al hidosului balaur nazist, care a împroşcat cu venin întregul continent, va fi căzut sub lovitura mortală a spadei aliate.

Lumea întreagă aşteaptă cu înfrigurare acea zi pentru a se deda cu pasiune operei de reconstrucţie, pentru a pansa rănile şi a îndrepta relele provocate de morbida imaginaţie a criminalului de la Berlin.

Nu va fi desigur, o pace veselă — o pace zgomotoasă. Prea multe naţii sunt adânc îndoliate, prea mare a fost dezastrul lăsat în urmă de bestiile naziste cu ocazia retragerii lor (şi de unde nu s-au retras?!...) pentru ca sfârşitul războiului să fie altceva decât o sărbătoare sobră. Sobră, pacea va fi totuşi grandioasă prin realizările ei care se înscriu în veşnicie: înlăturarea definitivă şi totală a fascismului şi nazismului de la conducerea politică a statelor şi extirparea radicală a acestor două surate din gândirea şi simţirea contemporană — otrăvite timp de mai bine de două decenii de veninul răspândit în avalanşe de clica musolininană şi de aceea a terţetului Hitler-Himmler-Goebbels.

Va veni deci şi mult aşteptata pace aliată, după cum au venit pe rând mult aşteptatele înfrângeri ale naziştilor: în Rusia, în Italia, în Franţa, în Belgia, în România, în Iugoslavia, în Finlanda, în Grecia, în Ungaria şi după cum va veni în scurtă vreme şi ultima înfrângere a bestiei naziste acasă la ea, în marile Reich al lui Adolf Hitler.

Din nou se vor aduna în jurul mesei verzi diplomaţi, tehnicieni şi experţi din întreaga lume, pentru a pune temeliile unei lumi noi pe ruinele celei vechi, ruine care vor îngropa sub ele — să sperăm, în mod definitiv — ideologiile criminale ale urii de om zămislitoare a războaielor fratricide.

Propaganda maghiară va ieşi atunci din nou din bârlogul ei la fel ca şi după războiul precedent când — uitând şi făcând şi pe alţii să uite că ungurii au fost printre marii provocatori ai războiului din 1914 şi că ei au luptat pe toate fronturile împotriva ruşilor, francezilor, englezilor şi italienilor — a făcut să răsune de-a lungul întregului continent şi a Statelor Unite ale Americii coarda anglofiliei şi francofiliei maghiare.

„Omul, după cum spune Henry Barbusse, este o maşină care uită". Mai ales, adăugăm noi, când vrea să uite. Şi astfel Europa postbelică a uitat intoleranţa milenară a maghiarilor, a uitat tratamentul inuman la care au fost supuse naţionalităţile din Ungaria din partea clicii magnaţilor din Budapesta, a uitat şi s-a înduioşat în faţa suspinelor magistral regizate de o propagandă care a devansat şi a întrecut în cinism şi în minciuni sfruntate propaganda goebeliană.

Înarmată deci cu nesfârşite studii şi documente, confecţionate ad-hoc, Ungaria se va prezenta proaspătă şi ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, la conferinţa păcii, reeditând comedia de după războiul precedent.

Ea nu va sufla desigur nici un cuvânt cu privire la furibunda campanie revizionistă pe care ungurii au dezlănţuit-o în Europa, imediat după primul război mondial, făcând astfel în mod voit jocul fascismului şi în urmă şi al nazismului, prin crearea unui focar şovinist extrem de periculos pentru pacea Europei, în însăşi inima continentului.

Marele ziarist englez Wickhem Steed afirma prin 1930 că prigoana maghiarilor împotriva naţionalităţilor conlocuitoare: românii, sârbii, croaţii şi slovacii poate fi considerată ca una din cauzele determinante ale războiului din 1914.

Nu credem că exagerăm când afirmăm că revizionismul ungar lansat în Europa postbelică şi susţinut prin cele mai odioase mijloace, printre care şi falsificarea monetei franceze (operaţiune conjugată ungaro-germană), se situează printre cauzele principale care au dus la dezlănţuirea marii catastrofe din 1939.[1240]

Ungurii au pregătit terenul pentru pretenţiile nesăbuite ale lui Adolf Hitler şi tot ei au fost cei care au creat în Europa climatul favorabil denunţării unilaterale a tratatelor de pace.

Cei ce au cerut sancţiuni împotriva falsificatorilor au fost declaraţi de presa fascistă revizionistă drept „criminali şi trădători de ţară". Unul dintre conducătorii opoziţiei arăta că

„falsificatorii sunt susţinuţi cu atâta îndrăzneală, încât omul cinstit aproape se ruşinează că nu a falsificat franci... Ungurii care se deşteaptă se întreabă indignaţi: Cum? Oare nu avem noi dreptul ca să falsificăm franci în voie în ţara noastră" *(Idem.* p. 215).

Tot ei au fost cei care au pus în practică metodele tâlhăreşti ale lui Adolf Hitler, prădând Iugoslavia de care erau legaţi printr-un pact de amiciţie perpetuă, Cehoslovacia şi România.

În sfârşit, nimeni mai mult decât clica horthiştilor de la Budapesta nu a aplicat cu atâta patimă metodele inchizitoriale ale politicii rasiste, propovăduită de nazişti.

În Europa de mâine, guvernată de principiile democraţiei sincere şi integrale, aportul Ungariei la barbarizarea continentului nostru nu va trebui uitat şi desigur că el nu va fi uitat.

MILTON G. LEHRER
de la „Tribune des Nations"
(„Ardealul", anul IV, nr. 44, 22 — 29 octombrie 1944)

POSTFAŢĂ

„Ardealul, pământ românesc” este cea mai importantă lucrare scrisă de soţul meu, este cartea care i-a schimbat şi ne-a schimbat destinul, dacă nu cumva chiar acesta a fost.

Dar iată cum a ajuns să scrie această carte despre Transilvania un american născut la 28 mai 1906 în Brooklin — New York şi instruit în oraşul lumină — Paris, unde şi-a obţinut diploma de specialist în dreptul internaţional şi a îmbrăţişat cariera de ziarist.

În vara întunecată a anului 1939, când Transilvania devenise una din ţintele principale ale campaniei de presă şovină fascisto-horthyste din Occident, soţul meu a fost trimis de săptămânalul francez „La Tribune des Nations” — oficios al Ligii Naţiunilor, care apărea la Paris — să întreprindă o anchetă asupra situaţiei minorităţilor din România. Cu prilejul sărbătoririi apariţiei cărţii, la 30 ianuarie 1945, soţul meu însuşi descria astfel împrejurările în care a cunoscut realităţile din Ardeal:

„Născut pe teritoriul Statelor Unite ale Americii, ţara în care libertatea înfloreşte în mediul ei cel mai propice, crescut la lumina spiritualităţii franceze, atât de impregnată de înaltele comandamente ale Dreptăţii şi ale Libertăţii, destinul mi-a purtat paşii spre pământul României unde mă aflam şi în clipele tragice în care România pierdea Ardealul şi Ardealul pierdea libertatea.

Nu am cunoscut Ardealul până în preajma marii catastrofe dezlănţuită de imperialismul teuton şi de ambiţia de mărire nemăsurată a dementului de la Berchtesgaden. Primul meu contact cu Transilvania datează din vara anului 1939, când am fost însărcinat de către marele hebdomader francez «La Tribune des Nations» să întreprind la faţa locului o anchetă cu privire la soarta minorităţilor din Ardeal. Cu acel prilej, am putut cunoaşte pământul şi poporul acestei minunate provincii româneşti. Pământul mi-a povestit dureroasa lui epopee milenară, împletită din suferinţă şi speranţă, din nădejde şi credinţă. Oamenii şi-au deschis larg sufletul lor călit în luptele de veacuri, suflet oţelit dar loial, dârz dar cinstit şi franc.

Am referat la Paris: «Minorităţile trăiesc în Transilvania ca într-un adevărat Eden, fiind de multe ori invidiate de însăşi naţia majoritară». Am credinţa că scriind astfel am slujit Adevărul”.[1241]

Aşadar, rezultatele le-a publicat într-o serie de articole în ziarul „La Tribune des Nations”. Ultimele articole au apărut în luna mai 1940.

Când naziştii au ocupat Franţa, soţul meu a trebuit să se refugieze. Avea de ales între o întoarcere acasă, în S.U.A., unde îl aştepta o viaţă liniştită, sau să rămână într-o ţară europeană de unde să continue lupta, în care era angajat, împotriva fascismului, revizionismului, pentru apărarea democraţiei, libertăţii, dreptăţii, a adevărului. A optat pentru ultima şi s-a refugiat în România. Curând trupele naziste şi-au făcut apariţia şi în România, dar, oricum, aici era mai multă siguranţă. Aceasta nu înseamnă că soţul meu a scăpat de fărădelegile şi prigonirile naziste.

Dar nici n-a dezarmat. S-a hotărât să adâncească documentarea începută în 1939 şi să scoată la lumină adevărul asupra problemei Transilvaniei. Au urmat patru ani de muncă încordată. În martie 1944, cartea era gata, iar când se afla sub tipar, România trecea în tabăra marilor aliaţi, începea lupta împotriva Germaniei naziste şi Ungariei horthyste, dar intra în acelaşi timp sub ocupaţie sovietică.

Cartea a apărut în momentul când se dădeau ultimele bătălii pentru eliberarea Ardealului de sub ocupaţia trupelor horthyste şi naziste. Neavând însă suficienţi bani, soţul meu n-a putut să tipărească în limba română întreaga carte; a renunţat, pentru moment, la prima sa parte în care dezbătea problema continuităţii dacice şi daco-romane. Proiectase, în schimb, publicarea cărţii în întregime în limba franceză, la Geneva, cu ajutorul unor vechi prieteni. Acest proiect, însă, nu s-a mai împlinit niciodată. Evenimentele s-au precipitat nemilos.

Totuşi, la sfârşitul lunii ianuarie 1945, prietenii săi din România omagiau apariţia cărţii în saloanele restaurantului Athenie Palace.

30 ianuarie 1945. A fost o seară de neuitat.

Participau: Prof. Ghe. Vlădescu-Răcoasa — ministre cu problemele minorităţilor naţionale, reprezentând guvernul, ministrul plenipotenţiar Vasile Stoica, din partea Ministerului Afacerilor Străine, Principesa Martha Bibescu, d-nii L. Armelany, B. Davis, Al. Holler, A. Gipson, Georges Hilpert, I. C. Karaburcak, I. Klarman, Al. Lubo, S. Rosing, C. Tzurkas, Ives Frank, C. Schulter, I. Schmertz, M. Tican Romano, A. Vintilescu, Langaz S. Sezen, Al. Petrs — reprezentanţi ai presei străine, Jean Mouton, directorul Institutului de Studii Franceze din Bucureşti, N. N. Petraşcu — directorul ziarului „Era Nouă" şi preşedintele Asociaţiei Ziariştilor Străini, Aurel Buteanu — preşedintele Sindicatului Presei Române din Ardeal şi Banat, doctor Anton. Ionel Mureşanu — directorul ziarului „Ardealul", dr. Ionel Haţeganu, dr. Vlad Haţeganu, dr. Leon Scridon, prof N. Ghiulea, Victor Anca, Gheorghe Tite, Mircea Damian, N. Davidescu, P. Moldovan, Valeriu Moldovanu, dr. Ureche, Zaharia Boilă, dr. Dumitru Nacu, dr. Ghe. Munteanu, Ghe. Popescu-Oradea, dr. Aurel Mărgineanu, Atanasie Motogna, Constantin Puşcariu, Romul Boilă, Prof. Ion Costea, dr. Sebastian Bornemisa, Vasile Netea, Gabriel Ţepelea, Ion Domocoş, N. Buzea, Corneliu Albu, dr. Schuşman, L. Paucherov, preot Ion Constant, Marin Matei, Vasile Damaschin, Mircea Georgescu, Mihai Constantinescu, Victor Bercescu, Ion Apostol Popescu, Boşca Mălin, Leon Bochiş, Octavian Ruleanu şi alţii[1242].

Sărbătoarea a fost deschisă de Anton Ionel Mureşanu, Au ţinut discursuri:

În numele ziarului „Ardealul", Gabriel Ţepelea care a spus, între altele: „Un ziarist american a scris o carte despre Ardeal. Problema Ardealului este o problemă de viaţă şi de moarte pentru poporul român; de aceea, orice mărturie străină este deosebit de preţioasă pentru noi"[1243].

Leon Scridon, din partea aceluiaşi ziar, toastând pentru sărbătorit, îi aducea mulţumiri pentru că, spunea el, „prin preţioasa sa lucrare, prin acţiunea sa pentru dreptate, a adus un preţios concurs la restabilirea năzuinţelor legitime ale românilor asupra Ardealului"[1244].

Apoi, şi-a început cuvântarea dr. Aurel Buteanu, arătând că, după părerea sa, Milton Lehrer „nu s-a pus în slujba cauzei româneşti... ci, prin cartea sa, a servit numai adevărul, principiu de bază al eticii profesionale a adevăratului ziarist".

L-a asigurat pe soţul meu că „nu a greşit când şi-a făcut despre poporul român imaginea pe care cu atât talent a prezentat-o cititorilor săi, fiindcă într-adevăr, istoria mai îndepărtată şi mai recentă atestă prin nenumărate dovezi calităţile superioare ale neamului nostru. Dacă nu aş aminti — spune D. Buteanu — decât faptul unic în istorie, care s-a petrecut în 1918, când masele româneşti, scăpate de o robie milenară, au uitat toate suferinţele, întinzând o mână prietenească poporului maghiar, cele susţinute de mine ar fi suficient dovedite.

Dar şi cele petrecute de la 1940 până la 1944 în Ardealul de nord, dovedesc marile calităţi ale poporului român. Am fost prezent în Ardealul de nord în primăvara anului 1944, când s-a făcut deportarea evreilor, şi pot spune că în quasiunanimitatea stării de euforie provocată de această măsură la populaţia maghiară, singura notă stridentă, prin umanitatea ei, a fost comportarea populaţiei româneşti.

Cu toate măsurile care interziceau nu numai ajutorarea dar şi manifestarea celei mai mici simpatii, printr-o privire sau printr-o strângere de mână, faţă de cei deportaţi, masele româneşti de pretutindeni au dat dovadă de o ţinută demnă şi de un remarcabil curaj cetăţenesc şi omenesc. Pretutindeni, românii au sărit în ajutorul deportaţilor; au fost locuri, unde ţăranii noştri au trecut peste jandarmi pentru a da o bucată de pâine sau o haină izbiţilor de soartă, au fost ţărani români închişi cu evreii pentru ajutorul dat deportaţilor. Atât de mare a fost adeziunea păturilor ungureşti la măsurile luate de guvernul horthyst-hitlerist, încât un intelectual ungur de extremă stângă, redactor al revistei „Korunk" mi-a spus — pentru a-mi înfăţişa situaţia de acolo — că-i este ruşine de tot ce se întâmplă şi că, pentru a vorbi liber şi fără teama de a fi denunţat că-şi descarcă sufletul, trebuie să se rezume a avea contact cu evreii şi cu românii.

Un medic evreu — ungur adus în satul meu natal de dincolo de Dunăre şi care a asistat la sălbatica deportare a evreilor (şi care spera încă în acel moment că, dată fiind calitatea lui, va scăpa) mi-a mărturisit: «Dacă nu ajungeam în Ardeal, niciodată nu mi-aş fi dat seama că cele ce-am învăţat în şcoală, despre poporul român, precum şi calificarea de naţie de tâlhar de cea mai josnică speţă pe care presa noastră (ungară — n.n.) o dădea cu atâta uşurinţă românilor, nu este altceva decât o născocire a şovinismului. Trei zile de contact cu admirabilul ţăran român mi-au fost suficiente pentru a respecta această naţie. Mărturisesc, însă, cu toate acestea, n-aş fi crezut niciodată că, într-un moment atât de decisiv, calităţile mari sufleteşti ale poporului român se vor manifesta cu atâta vigoare, cu atâta unanimitate, şi cu atâta curaj

cum s-au manifestat în zilele când fiii evrei au fost maltrataţi neomeneşte şi pedepsiţi, pentru fidelitatea lor pentru naţia şi cultura maghiară».

Nu voi uita de asemenea, nici mărturisirea care mi-a făcut-o curând după Diktatul de la Viena un fruntaş al mişcărilor de stânga ungureşti, omorât mai târziu de poliţia horthystă şi al cărui nume a fost dăruit de noua conducerea Municipiului Cluj unei străzi importante, că, după arbitrajul de la Viena, marea majoritate a ungurilor, care sub regimul românesc se înfăţişau drept sincer democraţi, s-a contopit cu entuziasm în masa celor care strigau revanşă, şi aplaudau măsurile de prigonire a românilor.

Spun aceste cuvinte — continua D-nul Buteanu — fără ură şi fără părtinirea neamului românesc din Ardealul de nord căruia nu i s-a plătit după 1940 cu moneda cu care el plătise în 1918."

„Apropierea dintre naţiuni nu se poate face decât prin servirea adevărului — spunea oratorul. Dacă am scruta mai adânc sensul acestui război, l-am putea defini ea un război al adevărului pornit împotriva minciunii, a făţărniciei şi a înşelăciunii. De aceea, să încercăm, ca şi prin mijloacele profesiunii noastre, să servim întotdeauna cauzele drepte. D-nul Milton Lehrer, punându-se în slujba adevărului, a binemeritat de la toţi acei care cred în progresul omenirii şi în idealul de înfrăţire a popoarelor. Obiectivitatea lui să ne fie un exemplu şi în viaţa publică şi în exercitarea profesiunii noastre"[1245].

A rostit, după aceea, o cuvântare ministrul Vasile Stoica, arătând că „lucrarea D-lui Lehrer, prin documentarea pe care o desfăşoară, prin căldura şi talentul cu care e scrisă, prin optimismul pe care-l răspândeşte, constituie una dintre cele mai eficace pledoarii ale cauzei româneşti. Îi exprim aici toate mulţumirile noastre"[1246].

În numele „Astrei" a vorbit istoricul Vasile Netea, care a spus: „În apărarea pe care Dl. Milton Lehrer o face astăzi Ardealului Românesc, ca şi mult obiditei sale populaţii, D-sa continuă o fericită tradiţie a publicisticii oneste din străinătate care, de la Brissot (1785), cel care (se) adresa împăratului Iosif al doilea pentru a protesta împotriva schingiuirii lui Horea, Cloşca şi Crişan şi până la marele Scotus Viator (R. W. Seton Watson — n.n.) a ţinut în mod permanent să reprezinte în faţa umanităţii aspiraţiile sale spre libertate şi toate suferinţele românilor"[1247].

Au cuvântat, de asemenea, ministrul Gh. Vlădescu-Răcoasa Principesa Martha Bibescu, N. N. Petraşcu — în numele Asociaţiei Ziariştilor Străini, dr. Sebastian Bornemisa, prof. N. Ghiulea, din partea Universităţii Cluj-Sibiu, Victor Anca în numele sătmărenilor, care şi-au exprimat admiraţia pentru carte şi au felicitat pe sărbătorit.

În încheiere, dr. Anton Ionel Mureşan a rostit următoarea cuvântare: „Ca şi în 1918, nici mâine la baza României noi nu pot sta decât hotărârile de înaltă concepţie şi maturitate politică ce au fost stabilite la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Nimeni nu poate zidi nimic pe ură, ci numai pe dragoste şi înţelegere. Am iertat atâtea greşeli şi împilări seculare poporului maghiar, deşi noi suntem popor majoritar în Ardeal, şi totuşi, după suferinţe milenare la temelia României Mari am pus dragostea şi înţelegerea ce radiază din hotărârile date în baza principiului de autodeterminare şi înaltă înţelegere democratică la Alba Iulia, rezultând deci, cu atât mai mult după o nouă suferinţă sângeroasă de 4 ani, că noi ca stăpâni în Ardeal şi ca populaţie majoritară şi ca putere politică recunoscută prin actul internaţional de la Moscova (Convenţia de armistiţiu de la Moscova din 12 sept. 1944 — n.n.) nu avem dreptul şi nu putem, în conformitate cu tradiţia noastră ca popor, decât să inaugurăm un regim de totală înţelegere şi egalitate la drepturi, pentru toate naţionalităţile minoritare conlocuitoare.

O mie de ani, ungurii nu ne-au oferit mâna, nici cel puţin pentru apropiere culturală între noi şi ei, şi, cu toate acestea, noi pentru a doua oară venim şi oferim poporului maghiar din Ardeal nu numai o apropiere culturală ci şi una politică prin acordare de drepturi egale. Dar, nu mai puţin adevărat este că o dată reîntorşi în Ardeal aşa cum sancţionăm pe cei vinovaţi de dezastrul războiului şi a încălcărilor de drept din sânul poporului român, avem datoria şi dreptul să cerem să fie sancţionate individual şi elementele poporului maghiar care s-au făcut vinovate de asasinatele în masă de la Ip şi Trăsnea, de expulzările de români în vagoane de vite, de deportările şi asasinarea românilor şi a evreilor — căci numai în aceste condiţii se poate garanta în viitor o viaţă democratică conformă cu tradiţia noastră.

Cu 2000 de ani înainte de Hristos, după cum spune părintele istoriei Herodot, aici, pe aceste meleaguri, la poarta bătrânului continent spre Asia, am fost un factor de cultură şi civilizaţie şi, cu atât mai mult, azi, în sec. al XX-lea, nu putem avea o atitudine politică decât de reafirmare a acestor mari calităţi ale poporului nostru.

Nimeni din noi nu se reîntoarce în Ardeal cu gând de răzbunare şi ură, deşi avem atâţia

morţi, deşi am suferit aşa de mult şi cu toate că poporul maghiar nu a învăţat nimic din loviturile ce le-a primit în rezultatul războiului din 1914-l918.

Noi, pretutindeni în Ardeal, suntem majoritari. Stăpânim prin însăşi prezenţa noastră acolo, acasă. Noi n-avem nevoie de răzbunări şi nici de acţiuni de ură, căci acolo, în Ardeal, toate văile, podişurile şi munţii poartă numiri româneşti. Noi n-am asuprit niciodată şi numai noi am fost asupriţi. Noi n-am avut o politică de deznaţionalizare ci alţii au vrut să ne deznaţionalizeze pe noi. Dar, din suferinţele noastre trebuie să radieze şi mai mult concepţia că noi niciodată nu trebuie să facem nedreptăţi altora. Vom relua firul trăiniciei noastre politice de acolo de unde a fost întrerupt, continuând viaţa noastră românească de popor majoritar, aşa cum am fost din veşnicie pe acele meleaguri de naştere şi zămislire a Transilvaniei.

Noi suntem un popor de iobagi. Cunoaştem suferinţa şi ştim ce înseamnă lupta pentru drepturi. Reîntorşi acasă, un singur gând ne stăpâneşte: acela de a crea, împreună cu toţi, o nouă viaţă democratică prin mari prefaceri sociale, stăpânite de dreptate socială".

Mulţumind presei străine pentru că a onorat această sărbătoare, mulţumind tuturor pentru modul în care au ţinut să-şi exprime cuvântul lor la omagierea soţului meu, dr. Anton Ionel Mureşanu încheia arătând importanţa deosebită a acestei cărţi, aducându-i încă un omagiu autorului pentru modul în „care a înţeles să-şi dea contribuţia sa pentru triumful adevărului, cu privire la drepturile poporului român asupra Ardealului"[1248].

A fost o seară minunată pentru soţul meu. Îşi vedea eforturile răsplătite prin această caldă sărbătorire. Curând după aceea, avea şi satisfacţia de a participa la festivităţile prilejuite de revenirea Ardealului de Nord la patria mamă, după alungarea trupelor horthyste şi anularea de facto a Diktatului de la Viena, pe care soţul meu îl denunţase cu atâta vigoare.

Dar zilele de libertate în România erau pe sfârşite. În timp ce armata română îşi aducea o mare contribuţie, pe front, la înfrângerea Germaniei naziste, în ţară, sub presiunea trupelor sovietice de ocupaţie, vechiul regim democratic era înlăturat, dictatura comunistă luându-i treptat locul.

Numeroşii prieteni ai soţului meu — mari patrioţi — au fost rând pe rând împrăştiaţi. O atitudine glacială din partea noilor oficialităţi s-a instalat treptat şi faţă de soţul meu, începând chiar din timpul când fascicole din cartea sa circulau printre diplomaţi, la Paris, pentru apărarea drepturilor românilor asupra Ardealului.

Nu mult timp după aceea, cartea, tipărită şi aşa într-un tiraj simbolic, a fost pusă la index, iar autorul a început să fie prigonit. Am fost daţi afară din toate serviciile, ori de câte ori reuşeam să găsim o slujbă.

Ne-am gândit, în mod firesc, să emigrăm, dar toate cererile noastre au fost refuzate. Am rămas aici captivi ca şi întregul popor român, ca şi toate popoarele din Europa de Răsărit.

Prigonit, hărţuit, în cele din urmă, soţul meu s-a îmbolnăvit şi la 21 decembrie 1969 a murit.

A fost înmormântat la Bucureşti, în pământul românesc, pe care el l-a iubit şi apărat ca nici un alt american.

Prietenii, admiratorii, câţi mai supravieţuiseră, nu l-au uitat. Am primit multe telegrame şi scrisori de condoleanţe. Redau aici, în întregime, una dintre ele — de fapt cea care m-a impresionat cel mai mult — aparţinând unui minunat profesor de istorie, pe atunci pensionar, I. N. Ciolan din Sibiu, pe care nici nu ştiu dacă soţul meu avusese cinstea să-l cunoască vreodată:

Sibiu, 29 dec. 1969

Stimată D-nă Lehrer,

Cu profundă durere, am luat cunoştinţă de încetarea din viaţă a scumpului şi neuitatului Dvs. soţ, marele româno-fil Milton G. Lehrer.

Dvs. aţi pierdut un soţ iubit, dar neamul românesc — din Ardeal mai ales — a pierdut pe cel mai sincer şi devotat prieten al său.

În numele neamului românesc, în special al românilor din ţinuturile secuieşti, Vă transmit, Îndurerată Doamnă, cele mai sincere condoleanţe, pentru greaua şi ireparabila pierdere ce aţi încercat şi Vă rog să credeţi că vrednicul şi iubitul Dvs. soţ nu este mort, ci trăieşte şi va trăi de-a pururi în sufletul neamului românesc pe care l-a iubit.

Milton G. Lehrer şi-a făurit statuie nepieritoare în sufletul neamului românesc, care, prin umilul meu glas, îi aduce omagii de recunoştinţă, pentru magistrala sa operă de apărare a drepturilor lui

asupra Ardealului de totdeauna românesc, pe care duşmanii seculari l-au contestat prin tot felul de mistificări ale istoriei.

Rog pe Bunul Dumnezeu să-l aşeze în ceata celor bine plăcuţi lui, iar pe Dvs. să Vă întărească şi să Vă dea sănătate întru mulţi ani, spre a-i comemora amintirea.

Neamul românesc, recunoscător!

prin glasul fiului său,
I. N. Ciolan,
profesor pensionar
Str. Zaharia Boiu 7
Sibiu

Ştiu că românii care-l cunoscuseră sau îi citiseră cartea l-au iubit şi l-au preţuit. Şi soţul meu ştia acest lucru. Ştia şi, deşi a avut atât de mult de suferit pentru această carte, era mândru că a scris-o şi îşi dorea o reeditare. Privea cu îngrijorare renaşterea revizionismului maghiar, reiterarea treptat, treptat a întregului cortegiu de falsuri ale istoriei Ardealului, aceleaşi falsuri care pregătiseră Diktatul de la Viena.

A murit, însă, cu regretul că lucrarea sa, acolo unde se mai afla, era ţinută la fondul interzis, deşi el considera că redevenea din ce în ce mai necesară cititorului român şi, mai ales străin.

Aşadar, de o reeditare nici nu a putut fi vorba. De aceea, după atâţia ani, după ce reuşisem, în sfârşit, să emigrez, mare şi plăcută mi-a fost surpriza când am aflat că D-nul Ion Pătroiu a luat iniţiativa de a reedita cartea. Am venit în ţară (vin aproape în fiecare an, nu mă pot desprinde de pământul românesc pe care l-a iubit atât de mult şi soţul meu) şi am asistat, după multe tergiversări şi amânări, la lansarea noii ediţii, în vara anului 1989. L-am felicitat pe D-nul Ion Pătroiu pentru curajul său, pentru calitatea deosebită a ediţiei sale şi i-am propus să pregătim împreună o ediţie completă pe care soţul meu şi-o dorise atât de mult.

Minunata Revoluţie din Decembrie 1989, prin care poporul român şi-a câştigat libertatea atât de mult dorită, a făcut posibilă şi apariţia, în sfârşit, după 47 de ani, a ediţiei complete a cărţii închinate de soţul meu suferinţelor seculare ale românilor ardeleni, luptelor pentru unitate şi libertate în străbuna lor patrie.

Am convingerea că eforturile soţului meu nu au fost zadarnice. Adevărul despre Transilvania nu mai poate fi întunecat vreodată, chiar dacă se fac din nou tentative. Trec peste numeroasele cărţi, broşuri, ziare, reviste, adresate în ultimele 3 — 4 decenii oamenilor de bună credinţă din Occident, în care se prezintă deformat trecutul istoric al Ardealului.

Dar oare cum poate fi privită hotărârea de a se instala în centrul Budapestei, în Piaţa Szabadsag, Monumentul Trianon, aidoma celui original, cu citatul lui Mussolini, „Tratatele de pace nu sunt eterne”, cu inscripţia „Şi ungurii au un loc sub soare” (cine contestă, oare?), şi cu imaginea mâinii lui Horthy ridicată pentru depunerea jurământului, simbolizând teritoriile pierdute de Ungaria, ca urmare a Tratatului de la Trianon?![1249], sau apariţia în vara anului 1990, la Budapesta, a cărţii lui Bajcsy — Zsilinsky Endre, „Erdély. Múlija és jövője” (Transilvania. Trecut şi viitor), sub îngrijirea oficială a Ministerului Ungar al Culturii şi în traducerea chiar a Preşedintelui Ungariei, D-nul Göncz Árpád — carte comandată de regimul horthysto-fascist în 1943 şi apărută în 1944 în limba engleză la Geneva?! În speranţa că acum această „armă pentru realizarea pretenţiilor ungare asupra Transilvaniei” — cum numesc cartea chiar editorii săi oficiali — va da rezultatul scontat, ea este scoasă din arsenalul lui Horthy şi se declară că „România... a devenit nedemnă de a poseda acest teritoriu”, întrucât „De la Maniu până la Ceauşescu” nu şi-ar fi respectat „obligaţiile sale internaţionale faţă de Transilvania”.

Mă întristează asocierea cu Ceauşescu a marelui luptător pentru democraţie şi libertate — Iuliu Maniu, cu care soţul meu a colaborat îndeaproape. Îmi dau seama că procedându-se astfel se încearcă în fapt să se exploateze resentimentele absolut justificate ale opiniei publice mondiale faţă de exdictatorul Ceauşescu şi să se compromită dintr-un condei, prin asociere, marele luptător pentru Unirea Transilvaniei cu România — Iuliu Maniu.

De asemenea, ca una care am mai trăit odată asemenea „evenimente”, se poate uşor înţelege cu ce sentimente am aflat de autoproclamarea D-lui József Antall ca prim ministru a 15 milioane de unguri (inclusiv deci, şi al celor din România), precum şi declaraţia ministrului de externe al Ungariei D-l Geza Jeszensky, că ţara sa nu recunoaşte Tratatul de pace de la Trianon[1250]. Înţelegem astfel şi mai bine de ce cartea scrisă de soţul nara. redevine necesară: pentru a face lumină în conştiinţele ce caută sincer adevărul.

După părerea mea, o problemă a Ardealului nu mai există. Aşa cum a demonstrat şi soţul meu, problema Ardealului a fost definitiv rezolvată de poporul român la 1 Decembrie 1918, pe Câmpia Libertăţii, la Alba Iulia, unde, în virtutea dreptului său imprescriptibil la autodeterminare, ca popor majoritar al Transilvaniei din totdeauna, a hotărât Unirea Transilvaniei cu România.

Pe de altă parte, recenta înţelegere semnată la Paris de a se lichida ultimele rămăşiţe ale celui de-al doilea război mondial şi de a se aşeza pe baze democratice relaţiile dintre toate statele europene, îmi întăreşte convingerea că, oricât s-ar mai strădui cineva, nu mai este posibil sa se găsească în lume noi „comparşi" — cum îi numea soţul meu — precum Hitler, Stalin sau Mussolini, care, ignorând adevărul, ignorând drepturile imprescriptibile ale poporului roman asupra Ardealului, să impună noi diktate.

Nu este departe ziua — pentru apropierea căreia a luptat şi soţul meu — când vom avea satisfacţia ca adevărurile istorice despre Ardeal să nu mai constituie obiectul unor falsificări premeditate şi interesate. Atunci, aşa cum scria şi soţul meu, „cercetătorul se va întreba mirat cum a fost măcar posibil să se pună în discuţie continuitatea românilor din fosta provincie Dacia" şi deci drepturile lor asupra Transilvaniei.

Doresc, pe această cale, să adresez mulţumiri călduroase tuturor românilor care au sprijinit tipărirea acestei cărţi, în toate ediţiile sale.

În mod deosebit, ţin să felicit, şi de această dată, şi să-i mulţumesc acestui inimos patriot român, D-l. Ion Pătroiu, prin eforturile căruia s-a reparat o nedreptate şi cartea, scrisă cu multe suferinţe, dar care ne-a provocat — soţului meu şi mie — şi mai multe suferinţe, vede, în sfârşit, după 47 ani, lumina tiparului în forma sa completă şi într-o aleasă ţinută ştiinţifică.

Rămân cu această satisfacţie şi cu speranţa că într-o zi se va împlini şi o altă dorinţă a soţului meu şi anume dorinţa — pe care el o considera, de fapt, o datorie — de a pune această carte şi la dispoziţia publicului francofon (el a redactat-o şi în limba franceză), pentru informarea căruia, în fond, a venit în România şi a căutat cu sârguinţă adevărul despre Ardeal.

M. G. Lehrer (dreapta) în vizită la redacţia ziarului „Ardealul”

6 nov. 1944. M. G. Lehrer (al treilea de la stânga la dreapta), în vizită la Înaltul Institut de cultură şi literatură franceză din
Bucureşti.

30 ianuarie 1945. M G. Lehrer (al doilea din stânga). La Athenée Pallace cu ocazia sărbătoririi apariţiei cărţii „Ardealul pământ românesc"

30 ianuarie 1945. La Athenee Palace, M. G. Lehrer rostindu-şi discursul cu ocazia apariţiei cărţii „Ardealul pământ românesc". Se pot remarca: ministrul Gh. Vlădescu-Răcoasa (în dreapta sa), ministrul Vasile Stoica (în stânga sa) şi prinţesa Martha Bibescu.

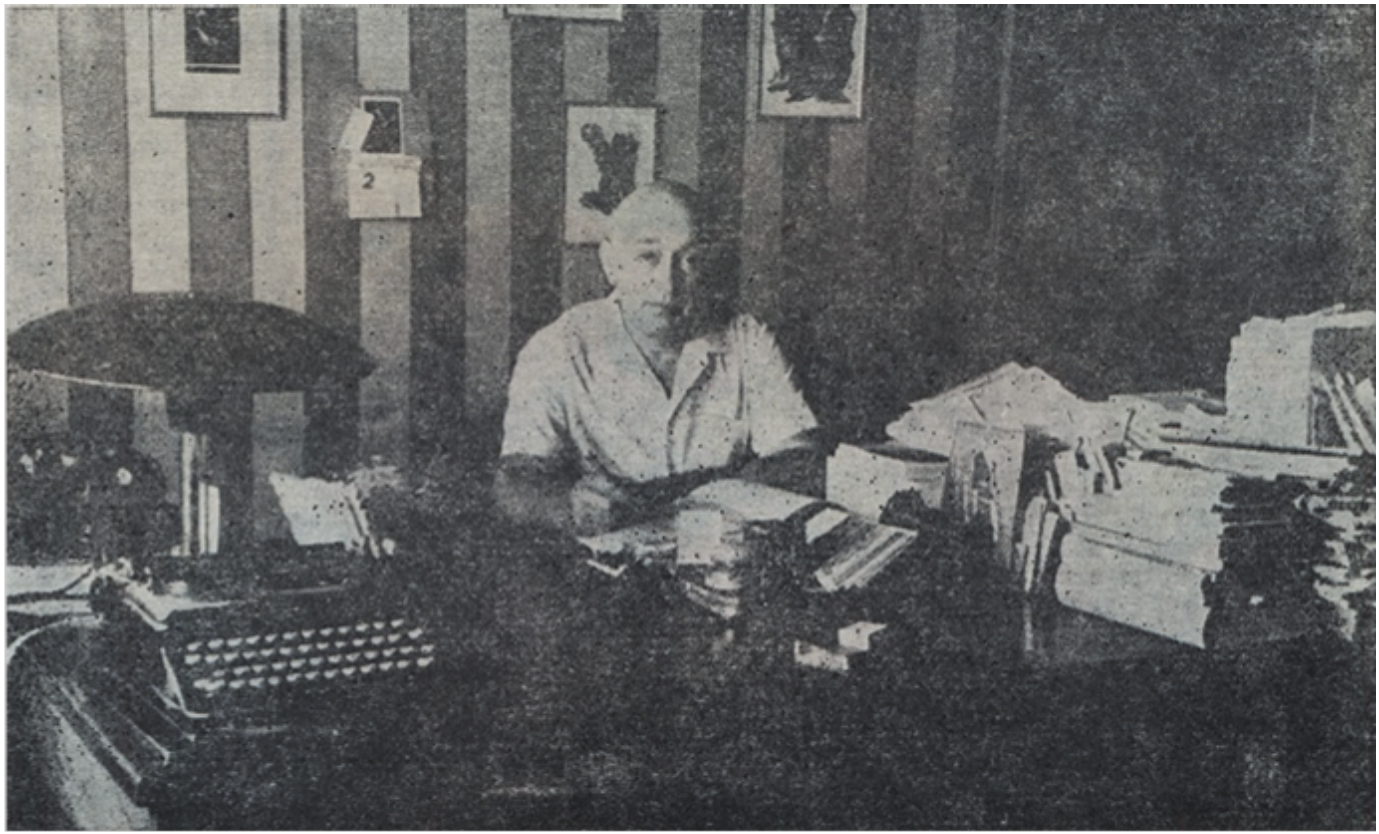

1969. Ultima fotografie Milton G. Lehrer, acasă, în cabinetul de lucru

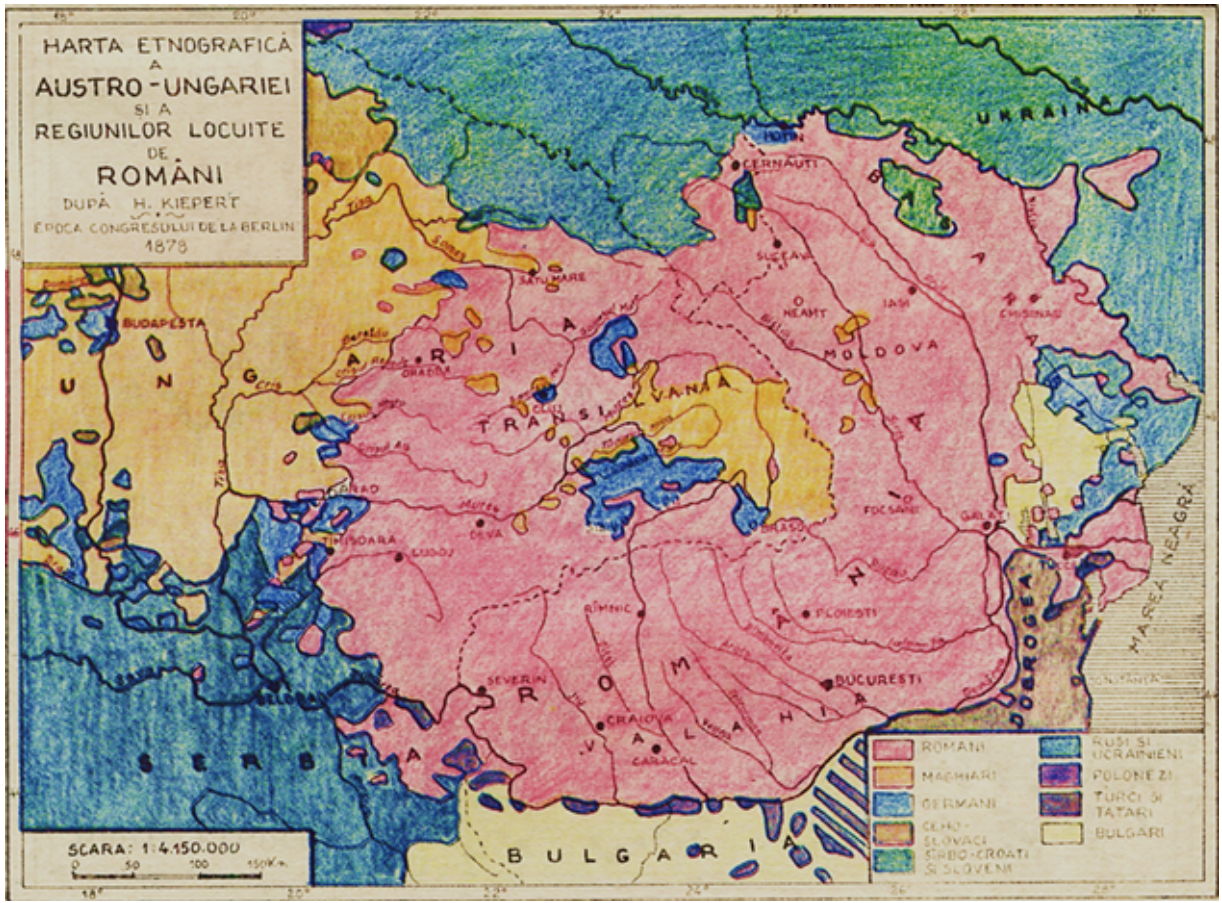
HARTA ETNOGRAFICĂ
A
AUSTRO-UNGARIEI
ŞI A
REGIUNILOR LOCUITE
DE
ROMÂNI
DUPĂ H. KIEPERT
EPOCA CONGRESULUI DE LA BERLIN
1878
UNGARIA
BUDAPESTA
TRANSILVANIA
BANAT
CRIŞANA
MARAMUREŞ
MOLDOVA
BUCOVINA
CERNĂUŢI
IAŞI
BASARABIA
DOBROGEA
MAREA NEAGRĂ
ROMÂNIA
BUCUREŞTI
CRAIOVA
SEVERIN
TIMIŞOARA
SERBIA
BULGARIA
ROMÂNI
MAGHIARI
GERMANI
CEHO-SLOVACI
SÎRBO-CROAŢI ŞI SLOVENI
RUŞI ŞI UCRAINENI
POLONEZI
TURCI ŞI TĂTARI
BULGARI
SCARA: 1:4.150.000

HARTA ETNOGRAFICĂ
DUPĂ
ELISÉE RECLUS
AUSTRIA
UNGARIA
RUSIA
BASARABIA
TRANSILVANIA
ROMANIA
SERBIA
BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
BUDAPESTA
ORADEA
SIGHET
HOTIN
CERNĂUȚI
BOTOȘANI
IAȘI
CHIȘINĂU
BACĂU
FOCȘANI
GALAȚI
BRĂILA
TULCEA
SULINA
CONSTANȚA
MANGALIA
BUCUREȘTI
PLOIEȘTI
CÎMPULUNG
RÎMNIC
CRAIOVA
ORȘOVA
TURNU SEVERIN
RESIȚA
HAȚEG
TIMIȘOARA
SIBIU
BRAȘOV
SCARA 1:4.150.000
0 50 100 150 Km
ROMÂNI
GERMANI
MAGHIARI
TURCI
TĂTARI
SÎRBI ȘI CROAȚI
CEHI, MORAVI ȘI SLOVACI
BULGARI
RUSI ȘI RUTENI
POLONEZI
EVREI
GRECI
ZONELE HAȘURATE REPREZINTĂ AMESTECUL DE POPULAȚII

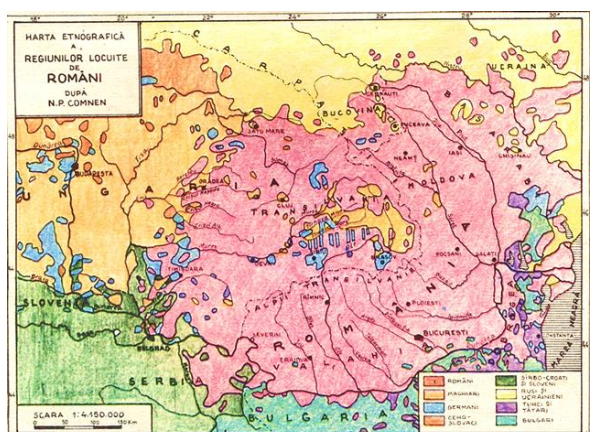
HARTA ETNOGRAFICĂ
A
REGIUNILOR LOCUITE
DE
ROMÂNI
DUPĂ
N.P. COMNEN
SCARA 1:4150.000
ROMÂNI
MAGHIARI
GERMANI
CEHO-SLOVACI
SÎRBO-CROAȚI ȘI SLOVENI
RUȘI ȘI UCRAINENI
TURCI ȘI TĂTARI
BULGARI
CARPAȚII
BUCOVINA
MOLDOVA
TRANSILVANIA
MUNTENIA
OLTENIA
BANAT
DOBROGEA
BUCUREȘTI
SERBIA
BULGARIA
UNGARIA
UCRAINA

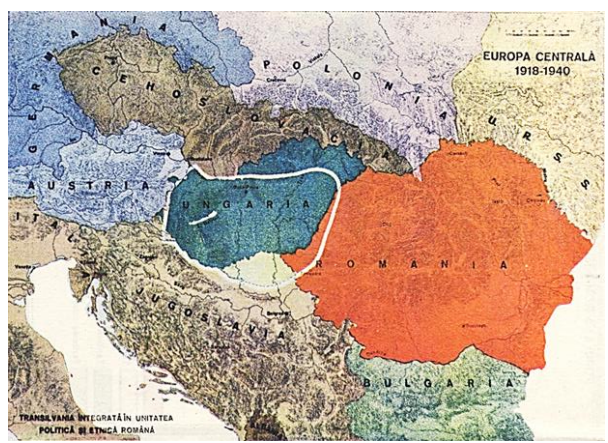
EUROPA CENTRALĂ
1918-1940
GERMANIA
CEHOSLOVACIA
POLONIA
URSS
AUSTRIA
UNGARIA
ROMANIA
ITALIA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
TRANSILVANIA INTEGRATĂ ÎN UNITATEA
POLITICĂ ȘI ETNICĂ ROMÂNĂ

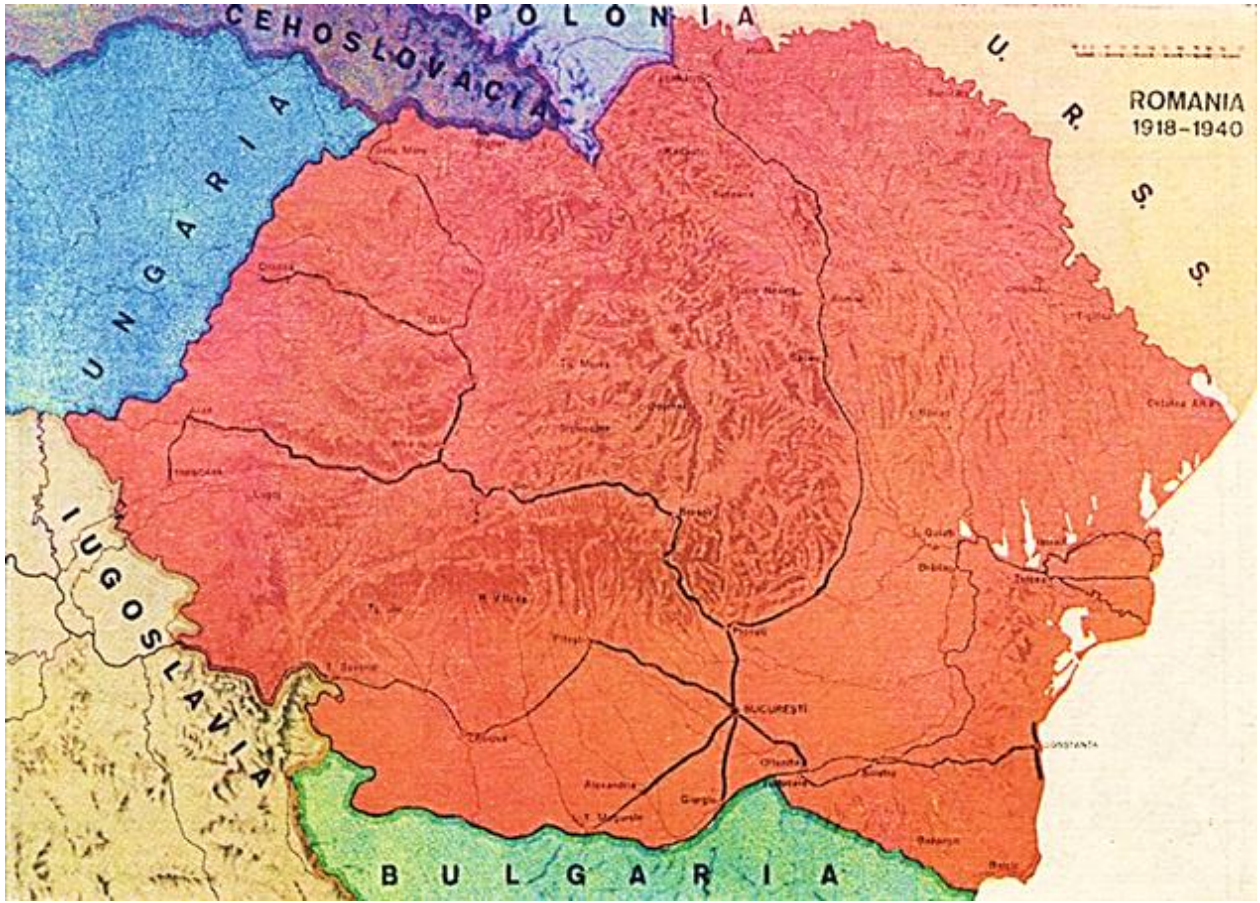
CEHOSLOVACIA
POLONIA
U. R. S. S.
UNGARIA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
ROMANIA
1918–1940
BUCUREȘTI

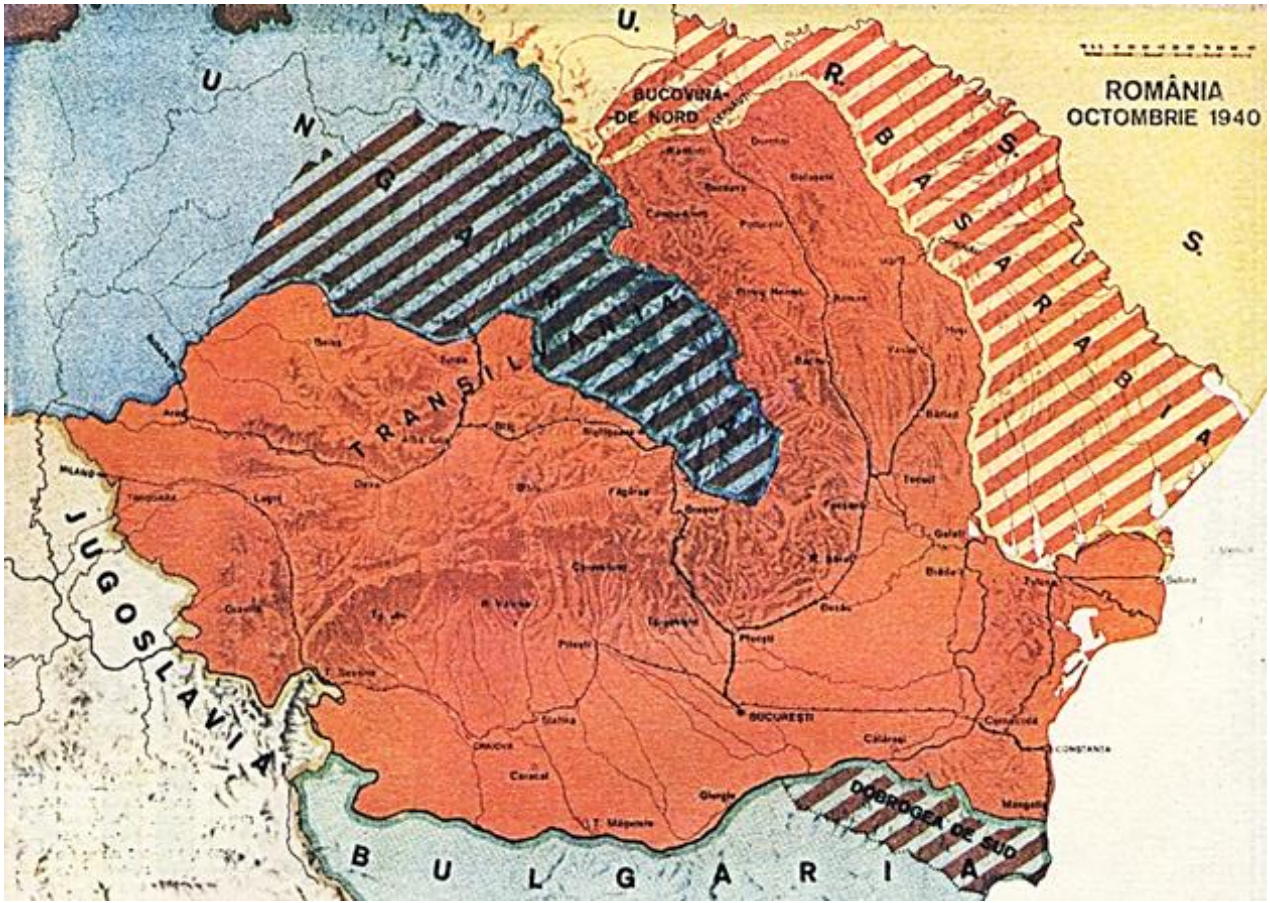
ROMÂNIA
OCTOMBRIE 1940
U.
U N G A R I A
BUCOVINA DE NORD
R. S. S. BASARABIA
TRANSILVANIA
JUGOSLAVIA
BULGARIA
DOBROGEA DE SUD
BUCUREȘTI
CRAIOVA
CONSTANȚA

SUPRAFAȚA ROMÂNIEI
ȘI A TERITORIILOR PIERDUTE
1940

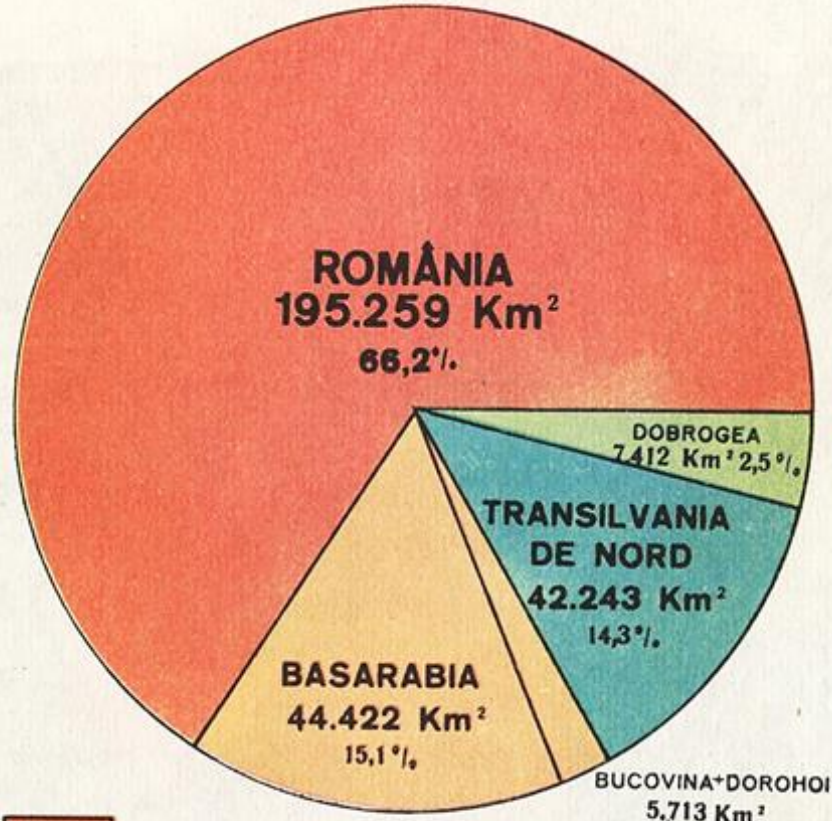

România 1940

Teritoriu ocupat de U. R. S. S.

Teritoriu ocupat de Ungaria

Teritoriu ocupat de Bulgaria

DUPĂ DATELE INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ BUCUREȘTI

POPULAȚIA ROMÂNIEI ȘI A TERITORIILOR PIERDUTE

1940

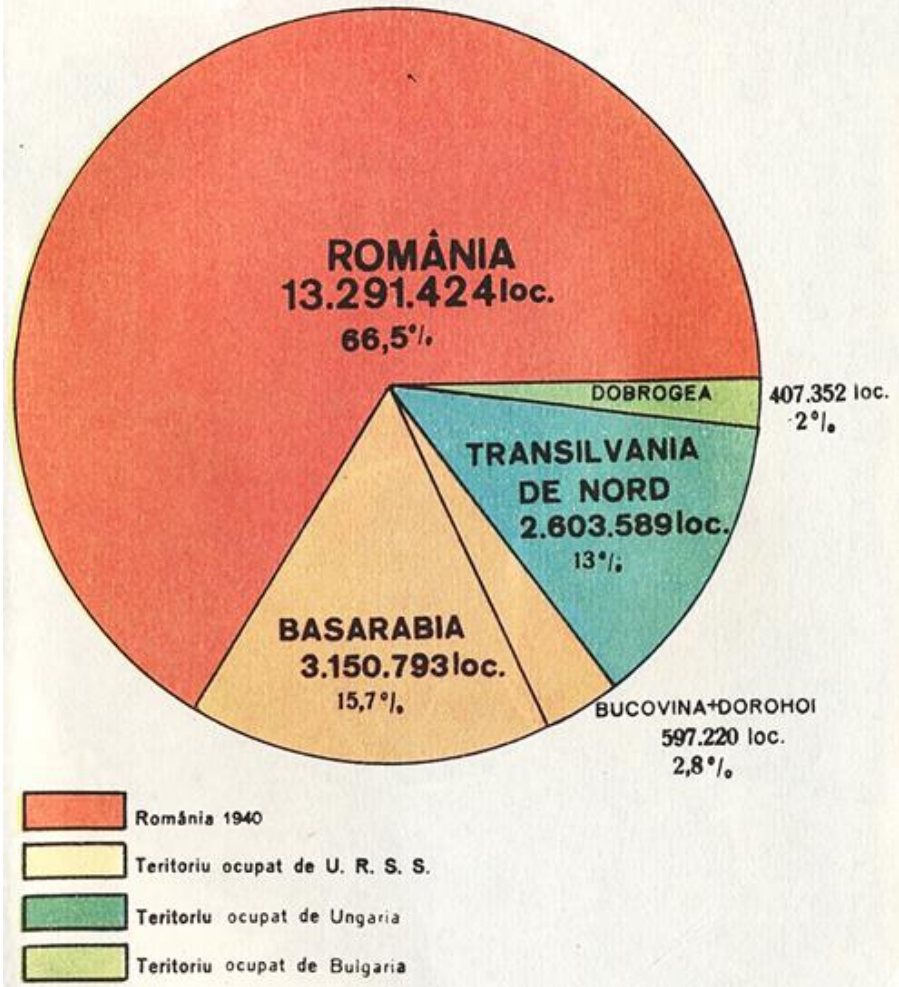

Tiparul executat la I. P. Oltenia — Craiova
Comanda 320.

„Născut pe teritoriul Statelor Unite ale America, ţara în care libertatea înfloreşte în mediul ei cel mai propice, crescut la lumina spiritualităţii franceze, atât de impregnată de înaltele comandamente ale Dreptăţii şi ale Libertăţii, destinul mi-a purtat paşii spre pământul României, unde mă aflam şi în clipele tragice în care România pierdea Ardealul şi Ardealul pierdea libertatea.

Nu am cunoscut Ardealul până în preajma marii catastrofe dezlănţuită de imperialismul teuton şi de ambiţia de mărire nemăsurată a dementului de la Berchtesgaden. Primul meu contact cu Transilvania datează din vara anului 1939, când am fost însărcinat de către marele hebdomader francez «La Tribune des Nations» să întreprind la faţa locului o anchetă cu privire la soarta minorităţilor din Ardeal. Cu acel prilej, am putut cunoaşte pământul şi poporul acestei minunate provincii româneşti. Pământul mi-a povestit dureroasa lui epopee milenară, împletită din suferinţă şi speranţă, din nădejde şi credinţă. Oamenii şi-au deschis larg sufletul lor călit în luptele de veacuri, suflet oţelit dar loial, dârz dar cinstit şi franc.

Am referat la Paris: «Minorităţile trăiesc în Transilvania ca într-un adevărat Eden, fiind de multe ori invidiate de însăşi naţia majoritară». Am credinţa că scriind astfel am slujit Adevărul

MILTON G. LEHRER

Lei 150

ISBN 973-29-0010-5

---

[1] N. Iorga, *Lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc.* Conferinţă la adunarea „Astrei" la Abrud, 1 septembrie 1938, Bucureşti, 1938.

[2] Alexandru V. Diţă, *Cel dintâi ecou internaţional al victoriei româneşti la Rovine din 17 mai 1395,* în Românii în *istoria universală,* vol. III, Iaşi, 1988, p. 453-468.

[3] R. Röesler, *Dacien und Romänen. Romanische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens,* Leipzig, 1871.

[4] A se vedea în acest sens şi aprecierile lui Haşdeu din *Etymologicum Magnum Romaniae,*

vol. IV, Bucureşti, 1898, p. XXIV—XXV.

[5] cf. Bernard A. Weisberger, *Cold war cold peace. The United States and Russia since 1945,* New York, 1984, p. 22.

[6] Ca în cazul sătenilor din Gilleleje, despre care s-a făcut atâta caz la simpozionul de la Paris din 1 ianuarie 1988, unde nimeni nu s-a simţit îndemnat să amintească fapta asemănătoare, îndeplinită însă la scara naţională şi statală, faţă de multe sute de mii de evrei, de către poporul român. Vezi Europe sans rivage. *De l'identité culturelle européenne. Symposium international,* Paris, Janvier 1988, Albin Michel, 1988, p. 84 — 88.

[7] „La Tribune des Nations", 6 Annee, Nr. 232, Vendredi 6 Octobre 1939.

[8] *Ibid.*

[9] *Ibid.,* 7 Annee, Nr. 286, Vendredi 3 Mai 1940 şi Nr. 287, Vendredi, 10 Mai 1940.

[10] *Ibid.,* nr. 287, Vendredi, 10 Mai, 1940.

[11] Iniţial am întocmit aparatul critic cu informaţia ştiinţifică la zi, dar, ieşind prea încărcat, am fost nevoit să reţin doar trimiterile la sursele documentare apărute până în anul 1944.

[12] Keith Hitchins, *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania 1691 — 1849,* Bucharest, 1985; idem. *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania. 1700 — 1868.* Introducere şi îngrijirea ediţiei de Pompiliu Teodor, traducere de Sever Trifu şi Codruţa Trifu. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

[13] N. Iorga, *Popoare turanice parasitare. Conferinţă ţinută la Atheneul Român în ziua de 7 decembrie 1914,* Vălenii de Munte, 1915.

[14] *Bizantinoturcica I. Izvoarele bizantine ale istoriei popoarelor turcice; II. Resturi de limbă ale popoarelor turcice în izvoarele bizantine.* Aceste două volume apăreau, sub acest titlu, în acelaşi moment istoric în care se clama „turanismul".

[15] „Precursorul", anul II, nr. 15, 16 ianuarie 1877; „Timpul" nr. 9, 13 ianuarie 1877.

[16] N. Iorga, *op. cit.,* p. 12.

[17] Conceptul „Turcocraţie" este folosit curent pentru a desemna tipul de imperiu creat de otomani, în care o castă militară a reuşit să cucerească sau să ţină sub dominaţia ei o bună parte din continentul european, exploatându-o în diverse feluri.

[18] N. Iorga, *op. cit.,* p. 7.

[19] *Ibid.,* p. 31.

[20] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784 — 1785, scrisă pe baza documentelor oficiale,* Bucureşti, 1884, p. 337.

[21] Continuitatea românilor în vatra lor strămoşească — Dacia — nu a fost contestată până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Dezvoltarea conştiinţei naţionale a românilor după Unirea ţărilor române, la 1600, sub Mihai Vodă Viteazul, afirmarea tot mai puternică a dorinţei lor de a se uni într-un singur stat au alarmat cercurile reacţionare din Imperiul Habsburgic care, temându-se că vor pierde Transilvania, au început să conteste drepturile istorice ale românilor asupra vetrei lor străbune şi au născocit teoria părăsirii Daciei de către daco-romani în secolul al III-lea e.n., a formării poporului român undeva la sudul Dunării şi a imigrării sale la nordul Dunării, în secolele IX — XIII, în orice caz, după ce triburile maghiare ocupaseră Transilvania, pe care ar fi găsit-o pustie. Inventatorii acestei teorii au fost: căpitanul în armata habsburgică — Franz Joseph Sulzer în lucrarea sa *Geschichte des transalpinischen Daciens...,* vol. I — III, Viena, 1781 — 1782 şi funcţionarul de la cancelaria aulică din Viena — Johann Christian Engel, născut la Lieser, prin lucrările sale: *Fortsetzung der allgemeinen Welthistoire durch eine Gessellschaft vem Gelehrten in Deutschland und England ausgeferigel,* 5 vol., Halle; John Iacob Gebaur, 1797 — 1804, *Geschichte des Ungarischen Reiches,* Viena, 1813; *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Neberländer,* Halle, 1804.

Vezi şi Joseph Karl Eder, doctor în filozofie la Universitatea din Budapesta (1778), prin lucrările: *Supplex Libellus Valachorum Transylvaniae iura tribus receptis Nationibus communia postliminie sibi adseri postulatium,* cum notis historico-criticis J.C.E., Cluj, 1791; *Observation es criticae et pragmaticae ad Historiam Transylvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis,* Sibiu, 1803; *Erdélyország ismertetésének zsengéje,* Cluj — Sibiu, 1796; *Christiani Schesaei saxonis Transilvani Ruinae Pannonicae,* Sibiu, 1797. Peste o jumătate de secol, geograful Robert Röesler a reluat această teorie şi a încercat să-i dea o formă ştiinţifică, răstălmăcind o serie de date istorice şi lingvistice în lucrările sale: *Das varrömische Dacien,* Viena, 1864; *Die Anfänge des Walachische Fürstenthums,* Viena, 1867; *Dacien und Romänen. Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens,* Leipzig, 1871.

Deosebit de semnificativ este faptul că marile lexicoane ale vremii, inclusiv cele germane,

nu au înregistrat teoria lui Röesler şi nici măcar pe autorul ei.

Continuitatea poporului român în vatra sa străbună dacică a fost susţinută de-a lungul timpului şi de către: Poggio Bracciolini, *Disceptationes convivales,* 1451; Enea Silvio Piccolomini (papa Pius al II-lea), *Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio,* 1489; Antonius Bonfinius, *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia,* Basileae, 1568, decad. III, lib. IX, p. 448 şi 538; I, lib. 1 şi II lib. 7; J. Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiarium locorum descriptione, continentes,* Tiguri, 1534, p. 38; Johannes Lebel, *De oppido Thalmus,* 1542, ed. Ioannes Seivert, Cibinii, 1779, p. 11-12; Antonio Maria Graziani (1537 — 1611), *De Ioanne Heraclide Despota,* în É. Legrand, *Deux vies de Jaques Basilicos,* Paris, 1889, p. 169-171; Johann Tröster, *Das Alt-und Neu-Teutsche Dacia. Das ist Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen,* Nürnberg, 1666, p. 323; M. Felmer, *Kurzgefasste Historische Nachricht von der Wallachischen Völkerschaft überhaupt und derjenigen insonderheit der heut zu Tage in dem Kayserlichen Königlichen Erb — Fürstenthum Siebenbürgen anzutreffen ist,* în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", VII, 1867, p. 419; E. Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire,* I, 1788, p. 226; I. C. Schuller, *Zur Frage über den Ursprung der Romänien und ihrer Sprache,* Sibiu, 1855, p. 7; Paul Joseph Schafarik, *Slavische Alterthümer,* Leipzig, 1844, p. 205; Josef Kemény, *Über der Entstehungszeit der ungarischen Komitate,* în „Magazin für Geschichte", I, 1844, p. 231-232; A. de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants,* Paris, 1845, p. 309; J. A. Vaillant, *La Roumanie,* I, 1844, p. 41-42; Amedée Thierry, *Histoire d'Attila,* Paris, 1856, p. 32; E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens,* Sibiu, 1857, p. 139-143; Julius Jung, *Die Anfänge der Romanen. Kritisch — ethnographische Studien,* în „Zeitschrift für Öesterreichischen Gymnasium", 27, 1876, p. 92; Josef Ladislau Pič, *Über die Abstammung der Rumänen,* Leipzig, 1880; A. Dopsch, *Wirtschafliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung,* Berlin, 1923; C. Tagliavini, *Studi Romeni,* 3, p. 115; K. Jaber, *Die Rumänische Sprach — Atlas und Struktur des daco-rumänischen Sprachgebites,* în „Vox Romanica", V, 1940, p. 73; Ernst Gamillscheg, *Uber die Herkunft der Rumänen,* Berlin, 1940; Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache, ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Karpathenländer,* Leipzig, 1926; F. Altheim, *Die Soldatenkaiser, Frankfurt am Main,* 1939, p. 201-202; Giono Lupi, *Intorno all'origine dei Romeni,* în „Annuario de R. Liceo Ginnasio A. Manzoni", 1931 — 1932; Jaroslav Müller, *Nasi rumunsti sousede,* Praha, 1932; R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians from Roman times to the completion of Unity,* Cambridge, 1934, p. 5-6 şi 9-10; M. Besnier, *Histoire des Hongrois et de l'État magyar,* Paris, 1934; Marcel Emerit, *Les derniers travaux des historiens roumains,* în «Revue des études anciennes», 1939, p. 57-64; Hans Koch, *Die neue Propyläen — Weltgeschichte,* Berlin, 1940, p. 505; Mario Ruffini, *Il problema della romanità nella Dacia Traiana. Studio storico-filologico,* Roma, 1941, etc., etc.

[22] Karl Baedeker (1801— 1859), librar şi scriitor german. Cunoscut prin colecţia de ghiduri de călătorie iniţiată la Koblenz în 1829.

[23] *Recensământul general al populaţiei României din 29 Decembrie 1930,* publicat de Sabin Mănuilă, Bucureşti, Editura Institutului Central de Statistică, 1938, vol. II, p. XXXII.

[24] *Ibid.,* p. XXIV

[25] *Ibid.,* p. XXXII.

[26] *Ibid.*

[27] În judeţele Ciuc, Mureş, Odorhei şi Trei Scaune locuiau 470.710 secui (*Ibidem,* p. XXXII-XXXIV).

[28] *Ibid.,* p. XXXII.

[29] Fr. Zimmermann şi C. Warner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* vol. I, Sibiu, 1892, p. 1-5; Joseph Benkö, *Transilvania Magnus Transilvaniae Principatus,* vol. I, ediţia a II-a, Cluj, 1834, p. 429-438.

[30] St. Manciulea, *Graniţa de vest,* Blaj, 1936, p. 60-86; Fr. Krantser, *Germanii din Banat,* în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul,* 1918-1928, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 629-644; Albin Scherhaufer, *Şvabii sătmăreni şi bihoreni, precum şi germanii din Maramureş,* în *loc. cit.,* p. 649-653.

[31] *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* vol. II, p. XXIV.

[32] *Ibid.,* p. XXXII.

[33] Györfy Istvan, Moldva, Budapest, 1916.

[34] *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* vol. II, p. XXIV.

[35] Ciuc, Odorhei, Trei Scaune.

[36] *Ibid.,* p. L, LI.

[37] *Ibid.*
[38] *Ibid.*
[39] *Ibid.*
[40] *Ibid.*
[41] *Ibid.,* vol. I, p. XXV-XXVI.
[42] *Ibid.,* vol. I, p. XXVI-XXX.
[43] *Ibid.*
[44] *Ibid.,* (acestea sunt: Bucureşti (639.040); Chişinău (114.896); Cernăuţi (112.427); Iaşi (102.872); Cluj (100.844); Galaţi (100.611).
[45] *Ibid.,* vol. II, p. LI
[46] *Ibid.*
[47] *Ibid.,* p. 2-479.
[48] *Ibid.*
[49] *Ibid.*
[50] *Ibid.*
[51] *Ibid.*
[52] *Ibid.,* p. XXXII.
[53] *Ibid.,* p. XXXIV.
[54] *Ibid.,* p. L.
[55] *Ibid.*
[56] *Ibid.*
[57] *Ibid.*
[58] *Ibid.*
[59] *Ibid.*
[60] *Ibid.,* p. LI.
[61] *Ibid.*
[62] *Ibid.,* p. L.
[63] *Ibid.*
[64] *Ibid.*
[65] *Ibid.,* p. LI.
[66] *Ibid.,* p. L.
[67] *Ibid.*
[68] *Ibid.,* p. XXXII.
[69] *Ibid.,* p. XXXII — XXXVI. În Crişana — Maramureş 1.114.163 locuitori trăiau în mediul rural şi 276.254 în mediul urban.
[70] *Ibid.,* p. L.
[71] *Ibid.,* p. XXXIV, LI
[72] *Ibid.*
[73] *Ibid.,* p. XXXII
[74] *Ibid.,* p. XXXIV
[75] *Ibid.,* p. XXXII
[76] *Ibid.,* p. XXXIV, XLVIII
[77] *Ibid.,* p. L.
[78] *Ibid.*
[79] *Ibid.*
[80] *Ibid.,* p. XXXIV.
[81] *Ibid.*
[82] Silviu Dragomir, *La Transylvanie avant et après l'Arbitrage de Vienne, Sibiu,* 1943, passim.
[83] *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă 1359 — 1515,* întocmit după Grigore Ureche vornicul, Istrate Logofătul şi alţii, de Simion Dascălul,
ediţia Constantin Giurescu, 1916, p. 118.
[84] Dáner István, *Szászok és Oláhok (Saşii şi Valahii)* în „Magyar Figyelö" („Observatorul Maghiar"), IV2, 1914.
[85] *Ibid.*
[86] Gróf Bethlen István, *Az oláhok birtok vàsálásai Magyarországon az utolsöt évben,* Budapest, 1912, p. 3.
[87] *Ibid.*
[88] *Ibid.*

[89] *Ibid.*

[90] *Ibid.*

[91] Georges Detaille, *A travers la Roumanie pittorescque,* Bruxelles 1935, p. 23-24.

[92] Cf. Simion Mehedinţi, *Ce este Transilvania?,* Bucureşti, 1940, p. 6.

[93] Wolfgang Höpker, *Rumänien diesseits und jenseits der Karpaten,* München, 1963, p. 9

[94] *Enciclopedia României,* vol. I, [Bucureşti, 1938], p. 134.

[95] Constantin Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia — Câteva observaţii şi precizări de ordin istorico-arheologic, în „Anuarul Institutului de studii clasice",* vol. III (1936- 1940), Cluj, 1941, p. 213.

[96] *Idem, La Transylvanie dans l'antiquité, în „La Transylvanie. Ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj",* Bucureşti, 1938, p. 72.

[97] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth edition. A new survey of universal knowledge, vol. 19, London, New York, Chicago, Toronto, 1937 p. 637.

[98] Vámbery Hermann, *Der Ursprung der Magyaren. Eine Ethnologische Studie,* Leipzig, 1882.

[99] Budenz Jos., *Ugrische Sprachstudien,* Pest, 1869, p. 1-2.

[100] François Eckhardt, *Histoire de la Hongrie,* Paris, 1932, p. 9.

[101] *Ibid.,* p. 11-12.

[102] *Ibid.,* p. 12.

[103] I. Andrieşescu, *Contribuţie la Dacia înainte de Romani,* Iaşi, 1912, p. 122.

[104] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth edition, vol. 19, p. 637.

[105] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei,* Bucureşti, 1926.

[106] Joseph Dechelette, *Manual d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine,* ed. II, Paris, 1925, ed. 1, p. 296; II2, p. 532, 763, 765.

[107] Carl Schuchardt, *Alteuropa. Kulturen. Rassen. Volker,* ed. 3, Berlin şi Leipzig, 1935, p. 210, 211.

[108] Kovacs Istvan, în *„Dolgozatok — Travaux",* Cluj, VI, 1915, p. 248.

[109] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 260, 286, 753.

[110] Vezi pe larg V. Pârvan, *op. cit.,* p. 130-173. Iată cum îi caracterizează pe scurt marele învăţat: „Geto-Dacii au fost un popor de ţărani: aşezaţi, statornici, supuşi şi cu frică de Zeul lor, amărâţi de vecini cu nesfârşitele războaie şi prădăciuni şi sălbăticiţi şi ei de multe ori de ticăloşiile lor, totuşi veseli şi glumeţi la timp de pace, mânioşi şi cruzi numai la război, îndeobşte încă cu bun simţ şi mereu întorcându-se la străvechea lor credinţă optimistă în zei şi în oameni" (*Ibid.,* p. 173).

[111] *Ibid.,* p. 2-4, 33, 40, 237, 282, 406, 520.

[112] *Ibid.,* p. 5.

[113] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth edition, vol. 19, p. 637.

[114] Herodot, IV, 48 şi 104.

[115] Vezi şi V. Pârvan, op. cit.,P. 429, 459

[116] Carl Patsch, *Die Völkerschaft der Agatyrsen,* în „Anz. der Wiener Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe", 1925, N. XXI a, p. 72.

[117] P. Kretschmer, în „Glotta", 24, 1935, p. 3; vezi şi C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 87; *Idem, La Transilvania nell antichità,* Bucarest, 1943, p. 37.

[118] B. P. Haşdeu propune o origine scitică a radicalului „alt" (B. P. Haşdeu, Istoria critică a românilor, I, ediţia a II-a, Bucureşti, 1874, p. 253-255). N. Drăganu se pronunţă pentru originea sa tracică şi demonstrează convingător că ungurii, saşii şi secuii au preluat denumirea de „alt" de la români (N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti, 1933, p. 536-540).

[119] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 65, 220.

[120] I. Nestor, în „Dacia" VII-VIII, p. 180; C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 40.

[121] V. Pârvan, op, cit., p. 186, 216, 299, 466, 564.

[122] În anul 60 î.Chr., aşa cum scrie Strabon, regele dacilor Burebista a învins pe celţi: „pe celţii cei ce se amestecaseră cu tracii şi cu ilirii i-a pustiit cu totul şi pe boii care ascultau de regele Critasiros, precum şi pe teurisei, i-a şters de pe faţa pământului" (Strabon, VII, 3, 11, c. 303), fiind supranumit „Celtoctonul". Desigur, celţii rămaşi s-au topit în masa poporului geto-dac.

[123] Trogus Pompius-Iustinus, XXXII, 3, 16.

[124] Inscripţia a fost descoperită la Histria în campania de săpături arheologice din 1930. Vezi Radu Vulpe, în „Analele Dobrogei", XII, 1931, p. 293 şi în „Gândirea", XI, 9 (1931), p.

362. Vezi şi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 89.

[125] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth édition, vol. 19, p. 637.

[126] Dio Cassios, *Istoria romană,* LXVII, 6, 2.

[127] Strabon, *Geografia,* VII, 3, 13, (C 305).

[128] Herodot, *Istorii,* IV, 93.

[129] Arrian, *Expediţia lui Alexandru,* I, 3, 5.

[130] *Ibid.,* I, 4, 1.

[131] Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică,* XXI, 12, 2.

[132] Cel mai mare specialist în istoria geto-dacilor, V. Pârvan, prezintă, astfel rolul geto-dacilor şi al statului lor în era dinainte de Christos: „Geţii — stăpânitorii marelui drum de civilizaţie al Dunării — de la început îşi urmăreau politica lor şi alcătuiau un stat bine închegat, care cu toate invaziile străine şi disensiunile interne, se menţinea pe acelaşi întins teritoriu la Dunărea de Jos, primea puternice întăriri greceşti — pe Dunăre în sus — şi apoi romane — pe Dunăre în jos dar în aceeaşi vreme oferea, la rândul lui şi grecilor şi romanilor o consistenţă spirituală superioară şi foarte caracteristică, pe care literatura antică a însemnat-o cu mirare şi admiraţie, făcând din geţi aproape un popor fabulos, prin vitejia, înţelepciunea şi sentimentul lui de dreptate" (V. Pârvan, *op. cit.,* p. 82).

[133] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth edition, vol. 6, p. 969.

[134] Vasile Pârvan, *op. cit.,* p. 78-79, 80; vezi şi Ronald Syme, *The Roman revolution,* Oxford, 1939, p. 74.

[135] V. Pârvan, *Dacia. An sutliene of the early civilisations of the Carpatho-Danubian countries,* Cambridge, University Press, 1928, p. 106.

[136] „Cât priveşte cultura grecească, — scrie V. Pârvan — a cărei presiune asupra Daciei, de la Alexandru cel Mare încoace, devenise din ce în ce mai energică, luând până şi calea cuceririlor războinice în stânga Dunării, ea a fost în chip natural redusă — prin rezistenţa getică — la un rol aproape numai economic, putând fi transmisă exclusiv paşnic prin negustorii greci veniţi la noi, şi nu a putut exercita şi o acţiune politică şi naţională, printr-o stăpânire efectivă, — centrul de operaţii grecesc fiind prea slab, la Pontul Euxin, ori prea depărtat, în Macedonia sau Asia Mică.

Aşa se explică de ce Dacia rămâne şi aproape în tot cursul vârstei a doua a fierului o ţară legată de viaţa Europei centrale, cu orientare spre Vest, iar mersul biruitor al Elenismului, care transformă întreg Răsăritul şi Sudul, se opreşte neputincios la Dunăre, lăsând toată regiunea enormă dintre Dunărea Mijlocie, Elba de Sus şi Dunărea de Jos, cu centrul în cadrilaterul muntos transilvan, în voia Celtismului (*Idem, Getica*, p. 462).

[137] V. Pârvan, *Getica*, p. 416-418, 480, 798.

[138] *Ibid.,* p. 19, 52, 70, 74, 130-131.

[139] Vezi pe larg Pârvan, V., *La pénétration héllénique et hellénistique dans la valle du Danube,* în „Bulletin de la section historique", tom. X, Bucureşti, 1923, passim.

[140] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 89.

[141] Suetonius, *Vita Caesarum,* XLIV, 1, 6, 7.

[142] Strabon, *Geografia,* VII, 3, 13.

[143] Iorga N., *Geschichte der Rumänische Volker,* vol. I, Gotha, 1905, p. 35.

[144] Vasile Pârvan a calculat numărul populaţiei Daciei pornind de la informaţia lui Strabon că forţa ofensivă a lui Burebista se ridica la 200.000 soldaţi „ceea ce face — după sistemul de mobilizare barbar — cam a cincea parte a populaţiei totale, care altfel s-ar fi ridicat la 1 milion de locuitori. Având în vedere desimea aşezărilor preistorice din regiunea carpato-danubiană — preciza Vasile Pârvan — această cifră nu este exagerată în plus, ci mai degrabă e modestă" (Pârvan, V., *Getica, O protoistorie a Daciei,* p. 91).

[145] Herodot, V, 3.

[146] Strabon, VII, 3, 11.

[147] *Ibid.,* VII, 3, 13.

[148] Suetonius, *Augustus,* LXIII, 4.

[149] Plutarh, *Antonius,* 63; vezi şi Ronald Syme, *op. cit.,* p. 296.

[150] Suetonius, *Augustus,* LXIII, 2; vezi şi V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile Carpato-Danubiene,* traducere de Radu Vulpe după textul original francez inedit, Bucureşti, 1937, p. 157-158; *Idem, Getica*, p. 84.

[151] Jordanes, crezând că geţii au fost strămoşii goţilor, s-a grăbit să înregistreze această caracterizare, (Jordaues, *Getica*, V, 40). Vezi şi V. Pârvan, *Getica*, p. 173.

[152] Strabon, VII, 3. 10. p. 303; Vezi şi Ronald Syme, *The Roman revolution,* Oxford,

1939, p. 400-401; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 94-95; C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 92

[153] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 103.

[154] Lucins Annaeus Florus, *Bellum Dacicum,* II, 28 (IV, 12) 18.

[155] Iordanes, *Getica*, XIII, 76; Eutropius, VII, 23, 4; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 112.

[156] Publius Cornelius Tacitus, *Vita Agricolae,* 41, 1; *Idem, Historiae,* 462.

[157] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 109-110.

[158] Iată cum descrie Dio Cassius acest moment de cumpănă din istoria statului dac: „Duros, care domnise mai înainte, lăsase lui Decebalus de bună voie domnia peste daci pentru că era foarte priceput la planurile de război şi iscusit la înfăptuirea lor, ştiind să aleagă prilejul pentru a-l ataca pe duşman şi a se retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător şi se pricepea să folosească izbânda, dar şi să iasă cu bine dintr-o înfrângere. Din această pricină multă vreme a fost un duşman de temut pentru romani" (Dio Cassius, LXVII, 6, 1).

[159] *Ibid.,* LXVII, 6, 5; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 113-114.

[160] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 93.

[161] Dio Cassius, LXVII, 7, 2, 3, 4.

[162] *Ibid.,* LXVII, 10, 1; LXVIII, 8, 1; 9, 1; 10, 1; 14, I.

[163] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 109–111; Vezi şi V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane,* Bucureşti, 1937, p. 66–70, 80–82; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* vol. I. ediţia a II-a, Bucureşti,1913, p. 281-283.

[164] Dio Cassius, *Istoria Romană,* LXVIII, 15, I.

[165] Pentru organizarea administrativă a Daciei romane, vezi şi C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 107–110.

[166] De Magistratibus, 28.

[167] Sc. Lambrino, *Râul Sargeţia şi tezaurele lui Decebal,* în „Închinare lui N. Iorga". Cluj, 1931, p. 223-228.

[168] J. Carcopino, *Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire romain sous Traian,* în „Dacia", I, 1924; V. Pârvan, *Getica*, p. 114–513.

[169] J. Carcopino, *Point de vue sur l'impérialisme romain,* Paris, 1934. p. 73-80; R. Syme, *The imperial finances under Domiţian, Nerva and Traian,* în J.R.S., 1930, p. 55 şi urm; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 106.

[170] W. Weber, *Römische Herrschertum und Reich im zweiten Jahrundest* 1937, p. 68 şi urm. *Idem, Au Rumäniens Frühzeit,* Bukarest, 1942, p 69 şi urm.; *Idem, Das Dako-Getische Volk,* în „Revue historique de sud-est européen", 9, 1942, 1, p. 3-41; C, Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia. Câteva observaţii şi precizări de ordin istorico-arheologic,* în „A.I.I.S.C.," 2, 3, 1941, p. 214-215.

[171] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 135-141; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 93-94

[172] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 500-527.

[173] *Ibid.,* p. 141-143, 324-341; 414-416; 504-507; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii,* p. 212-213.

[174] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 213.

[175] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 135-136.

[176] *Ibid.,* p. 138, 305, 4 14, 419, 503, 593, 594, 598, 714-715.

[177] Iordanes, *Getica*, 50, 71, 72; Dio Cassius, *Istoria romană,* LXVIII, 9, 1.

[178] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 133-34; 472-482; 697-691; C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 95-97.

[179] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 141-143, 324-341; 414-416; 504-507; 714-715. Marele învăţat arată că în epoca bronzului (faza III-IV) Dacia aprovizionează cu aurul său toată Europa Centrală, Germania şi Scandinavia (p. 715).

[180] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii,* p. 213

[181] *The Encyclophedia Britanica,* Fourteenth edition, vol. 19, p. 969

[182] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 609, 715-718; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* Iaşi, 1896, vol. I, p. 62-70.

[183] Herodot, 4, 94, 95, 96; Platon, *Charmide,* 156 d-157 c; Strabon, VII, 3, 5; Diodor din Sicilia, Bibl. ist., 94, 2; V. Pârvan, op, cit., p. 151-164; A. D. Xenopol, *op. cit.,* p. 71-86; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 99

[184] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 182, 371, 392, 422, 626-632, 741, 773, 800.

[185] *Ibid.,* p. 643, 697, 720.

[186] *Pedanii Dioscuridio Anazarbaci. De materia medica,* libri V, ed. Ernestus Howald et

Henricus E. Sigerist, Leipzig, 1927, p. 15-225; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 145, 165.

[187] Platon, *Charmide,* 5; *Pseudo-Apulei Platonici Herbarius,* în „Corpus Medicorum Latinorum", vol. IV, ed. E. Howald-Sigerist, 1927, p. 15-225 V. Pârvan, *op. cit.,* 144-145, 737, 739.

[188] De la Hunfalvy Pal, care perorează dispreţuitor despre inexistenţa oricărei legături între daci, romani şi români, aceştia din urma s-ar fi format ca popor la sudul Dunării (Hunfalvy Pal, *Ethnographie Ungarns übertragen von Prof. H. Schwicker,* Budapest. 1877, p. 344; *Idem, Die Landesnamen Siebenbürgens în „Korespondenzblatt",* X. 1887, p. 8-9) la Réthy şi Karácsonyi care se străduiesc să împingă cât mai departe locul de origine al poporului român (Réthy László, *Daco-Romains ou Italo-Roumains?,* în „Revue d'Orient et de Hongrie", Budapest, 1807, p. 4; Karácsonyi János, *Les droits historique de la nation hongroise a l'integrité territoriale de son pays,* Budapest. 1919; Cf. şi „Bulletin de l'Institut X, 1923, p. 73-77) şi să-i aducă pe români în Transilvania cât mai târziu posibil, eventual chiar după 1526, cum susţine Karácsonyi (*Ibid.,* Vezi şi A. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuităţii şi drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale,* Bucureşti, 1936, p. 151).

[189] Surprins neplăcut de tonul dispreţuitor, jignitor folosit de unul dintre asemenea istorici, Hunfalvy Pal, la adresa poporului român, învăţatul Rudolf Bergner constata cu regret că Hunfalvy „nu mai vorbeşte ca om de ştiinţă, care se închină adevărului, ci ca un reprezentant al şovinismului unguresc (...) care înjoseşte ştiinţa în serviciul politicii şi al urii naţionale" (Rudolf Bergner, Siebenbürgen. *Fine Darslellung des Landes und der Leute,* Leipzig, 1884, p. 246).

[190] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 91.

[191] Aşa cum observă Gh. I. Brătianu, chiar şi sub pana unui reputat specialist în istoria Panoniei ca Alföldi Andreas, istoria Daciei capătă un caracter singular şi de excepţie. Dacia devine dintr-o dată singura provincie în care legiunile romane au exterminat complet populaţia autohtonă, care ar fi dispărut fără să mai lase vreo urmă. Argumentarea lui Alföldi Andreas: „examinarea numelor din inscripţii ne confirmă fără echivoc opinia că masacrul dacilor din Transilvania a fost atât de puternic încât ei nu puteau constitui baza atât de lăudată a romanităţii în Dacia" (Alföldi Andreas, *Daci e Romani in Transilvania,* Budapest, 1940, p. 41 şi urm.). Apoi pentru a exclude şi legătura dintre coloniştii romani şi români, Alföldi creează un nou caz de excepţie în istoria Daciei, recurge la un al doilea cataclism. Exterminării totale a dacilor de legiunile lui Traian, Alföldi îi opune, asemenea unui panou simetric, evacuarea, nu mai puţin totală, efectuată de Aurelian. „Un caz asemănător — scrie Alföldi — nu se mai întâmplase în istoria epocii imperiale, ca un împărat să poată smulge în mod voit înseşi rădăcinile romanităţii unei provincii pentru a le răsădi în altă parte. Roma s-a retras în mod conştient din Transilvania secând aici toate izvoarele din care se alimentase până atunci romanitatea acestei provincii. Şi astfel a dispărut natural în Transilvania orie urmă a vieţii romane" (*Ibidem,* Vezi şi Gh. I. Brătianu, *Le probleme de la continuité daco-romaine,* Bucureşti, 1944, p. 45).

[192] Robert Röesler, *Romanische Studien. Untersüchungen zur alteren Geschichte Rumäniens,* Leipzig, 1871, p. 47.

[193] Împăratul Iulian (Flavius Claudius Iulianus), *Caesares,* 24.

[194] Eutropius, *Breviarum ad urbe condita,* VIII, 6, 1, Ed. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* vol. IX, şi X, *Părăsirea Daciei,* text, traducere şi comentarii de G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1936, vol. X. p. 55, 124.

[195] Despre acest moment Dio Cassius scrie: „Decebal, poate din pricină că cei mai mulţi din daci trecuseră la Traian, parte din alte împrejurări, voia să trateze de pace" (Dio Cassius, LXVIII, 11.1).

[196] Vezi pe larg C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* în *loc. cit.,*: *Idem, Problema continuităţii în Dacia;* Gh. Brătianu, *Les origines de peuple roumain: les données archéologique,* Bucarest, 1939.

[197] Apud Alföldi A. în „Maghyar Szemle" 35, 1939, 1 (137), p. 24 şi urm.

[198] *Ibid.*

[199] W. von Wartburg, *Die Entschung der romänischen Völker,* Halle, Saale. 1939, p. 1.58.

[200] Octavian Floca, *Cercetări arheologice în Munţii Zlatnei, pe dealul Brateş şi Corabia. Raport înaintat Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania,* în „Anuarul Institutului de Studii Clasice", Cluj, vol. III, (1935- 1940), Sibiu, 1941, p. 160-178.

[201] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia.* Câteva observaţii şi precizări de ordin

istorico-arheologic, în „Anuarul Institutului de Studii Clasice", vol. III (1936-1940), Sibiu, 1941, p. 230; *Idem, La Transylvanie nell'antichità,* p. 103.

[202] R. Vulpe, în Dacia, III—IV, passim; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 231-232.

[203] C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian,* Wien-Leipzig, 1937, p. 179-180.

[204] Ronald Syme, în „Germania", 22, 1938, p. 199. La fel este de părere şi C. Patsch (C. Patsch, *op. cit.,* p. 181).

[205] Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen.* Denkschriften de Academia, Wien, Philos. hist. Klasse, p. 8 şi urm.

[206] J. B. Kopitar, *Albanische, Walachische und bulgarische Sprache in Jahrbücher der Literatur",* XLVI, Viena, 1829, p. 59-106.

[207] W. Tomaschek în „Zeitschrift für Oestérreich. Gymnasien", 1872, p. 145.

[208] B. P. Haşdeu, în *„Columna lui Traian",* 1870, p. 4.

[209] Dr. Nicolae Lupu, *Originea românilor,* I-II, Bucureşti, 1941, 1942, passim.

[210] V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice,* Bucureşti, 1923, p. 12-15; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii,* Bucureşti, 1933, p, 530-532.

[211] V. Pârvan, *Consideraţii asupra unor nume de râuri daco-scitice,* p. 16-26 N. Drăganu, *op. cit.,* p. 576-580; învăţatul Ernst Gamillschag constată că românii au păstrat forma tracă „Donare" sau „Donaris" care a însemnat „râul mare", în timp ce aromânii şi albanezii au reîmprumutat numele Dunării din vechiul turcesc „Duna". „Numele vechi ar fi trebuit să dispară şi la Daco-români — scrie F. Gamillschag —, dacă s-ar fi întors numai după multe secole în ţinuturile locuite de strămoşii lor, unde în răstimp se pierduse orice reminiscenţă despre tracii împăratului Traian. Numele Dunării a fost auzit şi împrumutat de părinţii romani ai românilor prin regiunea Porţilor de Fier şi s-a păstrat în continuitate neîntreruptă (Ernest Gamillschag, *Zum Donaunamen,* în „Zeitschrift fur slavische Philologie", III, 1926, p. 149-154).

[212] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 11-12; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 248-249.

[213] Herodot, IV, 48; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 574-575; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 8-10.

[214] Ptolemaeus, *Geographia,* III, 5, 7, 10, 11; Strabo, I, 2, 1; II, 4, 6; VII, 1, 1, 13; V. Pârvan, *op. cit.,* p. 6-8; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 575-576.

[215] Herodot, IV, 49; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 496-499.

[216] C.I.L. III, 7 633; V. Pârvan, *Getica*, p. 275; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 474-476.

[217] Ptolemaeus, *Geographia,* 111,8,3; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 536-540.

[218] Herodot, IV, 149; Ptolemaeus, *Geographia,* III, 8, 1; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 244-248.

[219] S. Puşcariu, în „Dacoromania", IV, 1 353; *Idem, Limba română,* vol. I, Bucureşti, 1940, p. 176.

[220] B. P. Haşdeu, în „Columna lui Traian", 1873, p. 140; 1877, p. 579-530; W. Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung,* vol. II, Wien, 1894, p. 27; Al. Philippide, *Originea românilor,* vol. II, Iaşi, 1927, p. 704, 723, 741; S. Puşcariu, *Limba română,* p. 177,

[221] Al. Graur, în „România", LIII, 1927, p. 539-552 şi în „Buletin linguistique", VI, 1938, p. 244 şi urm.

[222] Al. Philippide, *op. cit.,* vol. I, Iaşi, 1923, p. 465-466.

[223] Ba chiar steagul dacic este adoptat oficial în Imperiul roman pentru întreaga armată. V. Pârvan, *Getica*, p. 523, 704; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 225; C. Patsch, *Dar Kampf um den Donauraum unter Domitian unde Traian,* p. 181.

[224] J. Jung, *Die römanischen Landschaften des römischen Reiches,* Insbruck, 1881, p. 397.

[225] C. Patsch, *op. cit.,* p. 179; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 225.

101 Conrad Cichorius, *Die Relisfs der Trajanssäule,* vol. I-II, Berlin, 1896-1900.

[227] Dio Cassius, *Istoria romană,* LXVIII, 15, I.

[228] Iată concluzia la care a ajuns învăţatul Vasile Pârvan: „Aşezată între lumea cimero-scytho-greacă din E şi cea italo-illyro-celtă din V, de mentalităţi şi civilizaţii profund diferenţiate, Dacia a ales încă de la 1000 a. Chr. lumea Apusului: rezultatul nu putea fi decât romanizarea Daciei" (V. Pârvan, *Getica*, p. 646). Şi tot acelaşi mare cărturar scrie despre începuturile procesului propriu-zis de romanizare: „Cele dintâi semănături cu sămânţă romană la Dunărea noastră au fost cu două sute de ani mai vechi (decât cucerirea Daciei — n.n.). Şi atunci când Traian a supus Dacia, tot malul drept al Dunării de la izvoare şi până la vărsarea în Marea Neagră, era plin de oraşe şi sate şi cetăţi romane" (V. Pârvan, *Începuturile*

vieţii romane la gurile Dunării, Bucureşti, 1923, p. 13).

[229] Romanii au pătruns în Dacia la început în mod paşnic, ca negustori şi agricultori. „În secolul I a. Chr., deci în culmea înfloririi La Téne-ului dacic — scrie V. Pârvan —, invazia pacifică romană în Dacia este generală. Descoperirile de monede romane sunt o dovadă" (V. Pârvan, *Getica*, p. 610).

[230] Vezi C. Iulii Caesaris, *De bello gallico,* VI, 25, 2, 3; C. Plinii Secundi, *Naturalis historia,* I (III.IIIII), 47; Publii Ovidii Nasonis *Epistulae ex Ponto,* IV, 13, 17-23, 33-40; L. Q. Horatii Flacii, *Carmina,* III, 24, 9-16; *Idem, Sermones,* II, 6, 51-53; Pompeii Trogi, *Historiae Philippieae,* XXXII, 3, 16; P. Cornelii Taciti, *Historiae,* III, 46, 2; P. Vergilii Maronis, *Georgica,* II, 495-497; Sexti Iuli Frontini, *Strategemata,* I, 10, 4; Apian, *Istoria romană (Macedonia)* 18, 1; Strabo, *Geografia,* VII, 3, 13; V. Pârvan, *Getica*, p. 91-98.

[231] V. Pârvan, *Getica*, p. 480, 560, 603, 610-614; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii,* p. 216-217.

[232] C. Daicoviciu, *Le problème, de la continuité en Dacie,* Bucarest, 1940, p. 18 (în „Revue de Transylvanie", 1940, VI, 1); *Idem, Problema continuităţii,* p. 216, nota 1.

[233] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii,* p. 217.

[234] *Ibidem,* V. Pârvan, *Getica*, p. 610 şi urm.; *Idem, Începuturile vieţii romane la gurile Dunării,* Bucureşti, 1923, p. 13-14.

[235] N. Iorga, *Istoria Românilor,* I, partea a II-a, p. 15 şi 243-264.

[236] Carl Patsch, *Beiträge zur Völkarkunde ven Südoseuropa,* V, 1; *Der Kampf um der Donauraum unter Domitian und Trajan,* Viena, 1937, p. 193.

[237] Dio Cassius, 68, 8; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii,* p. 218.

[238] Velleius Paterculus, II, 110, (5); A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ed. II, vol. II, p. 242.

[239] Eutropius, VIII, 5, 2.

[240] C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* în „La Transylvanie", Bucureşti, 1938, p. 70.

[241] J. Jung, *Die romanischen Landschaften der römischen Reiches,* p. 382.

[242] Victor Motogna, *Istoria veche a Românilor, de la origini până în veacul al XIII-lea,* (Bucureşti), f.a., p. 29.

[243] Vezi, P. P. Panaitescu în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, tom IV, 1925 (extras), p. 36.

[244] Eutropius, VIII, 1, Ed. G. Popa-Lisseanu, în *loc. cit.,* p. 122.

[245] Despre organizarea administrativă a Daciei Romane vezi şi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 107-110.

[246] Pentru organizarea militară a Daciei Romane vezi: V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane,* Bucureşti, 1937, p. 42-52; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 112-115; J. Jung, *Fasten der Provins Dacien mit Beitragen zur römischen Verwaltungsgeschichte,* Innsbruck, 1894, p. 126 şi urm.; G. L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army,* p. 61, 178.

[247] Hunfalvy Pal, *Ethnographie Ungarns übertragen von Prof. H. Schwicker,* Budapest, 1877, p. 344.

[248] Strabon (cca. 63 în Chr. — cca. 19 d. Chr.) ne aduce mărturii că în timpul său, sub *Augustus,* Spania (unde prima colonie romană-Carteia — fusese întemeiată în anul 171 în Chr.) era deja complet romanizată, locuitorii autohtoni uitaseră limba lor şi foloseau limba latină, astfel încât nu se deosebeau cu nimic de romani (Strabon, *Geografia,* III, 1 S). Provincia Narbonesă din Galia (supusă de Iulius Caesar în anul 52 în. d. Chr) era în timpul vieţii istoricului latin Plinius (23 — 79), după cum scrie acesta, „mai mult o Italie decât o provincie" (Plinius cel Bătrân, *Istoria Naturală* III, 4).

[249] Confruntat cu teza aberantă care neagă romanizarea Daciei, Constantin Daicoviciu notează cu amărăciune: „A se îndoi de romanitatea Daciei din sec. II — III, e tot atât de absurd ca şi a te îndoi de existenţa Romei înseşi; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 222).

[250] Vezi V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei Romane,* Piteşti, 1929. p. 120.

[251] *Ibid.,* p. 96-110. C. Daicoviciu, *La Transilvania nell'antichità,* p. 118.

[252] V. Pârvan, *Getica*, p. 119, 127; V. Christescu, *op. cit.,* p. 100-101.

[253] C.I.L., III, 1627; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane,* Bucureşti, 1937, p. III.

[254] Dio Cassius, LXXII, 3.

[255] V. Christescu, *Istoria militară a Dacici Romane,* p. 42-52; după calculele istoricului Gh. Brătianu numărul unităţilor militare dacice se dovedeşte a fi superior, în armata romană a secolului al II-lea, celui a unităţilor recrutate din alte regiuni ale imperiului. (Gh. Brătianu, *La problème de la continuité daco-romaine,* „Biblioteque historique du sud-est européen". Bucureşti, 1944, p. 46.

[256] Învăţatul german scrie: „...Dacia, deşi locuită de popoare înrudite cu tracii, a optat, după anexarea ei la imperiu, pentru romanitate şi nu pentru elenism. Această circumstanţă a decis soarta tuturor ţărilor dunărene. În Dacia locuitorii au vrut să fie romani, iar faptele dovedesc acest lucru în mod conştient (Fr. Altheim, *Die Soldatenkaiser,* Frankfurt au Main, 1939, p. 265.

[257] C. Daicoviciu, *La Transilvania nell'antichità,* p. 114-115.

[258] *Idem, La Transylvanie dans l'antiquite,* p. 112.

[259] V. Christescu, *Viaţa economică a Daciei Romane,* p. 54. Vezi şi V. Pârvan, *Ştiri nouă din Dacia Malvensis,* în Analele Academiei Române, Bucureşti, 1913, p. 23.

[260] Istoricul german C. Patsch remarcă „intensitatea extraordinară" a procesului de romanizare în Dacia (C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Süd-osteuropa,* II, p. 213), iar învăţatul francez V. Duruy consideră romanizarea Daciei: „la plus grande oeuvre de colonisation qua l'histoire connaisse" (V. Duruy, Histoire des Romains, IV, Paris, 1882, p. 758

[261] A. Alföldi, *Daci e Romani in Transilvania,* Budapesta, 1940, p. 17.

[262] Această teorie vădit duşmănoasă românilor — menţionată şi mai înainte — a apărut în anumite cercuri umaniste polone care la sfârşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea erau nemulţumite de victoriile armatelor moldovene şi de desprinderea, în consecinţă, a Moldovei de sub suzeranitatea Poloniei. Protagonistul ei este Martin Bielski (cca. 1495—1575) care a scris în 1550, *Krónika wszystkiego swiata* (Cronica lumii întregi).

Iată ce îşi imaginează M. Bielski: „La Roma era obiceiul care este şi azi ca pe răufăcători să nu-i ucidă, ci-i trimiteau peste mare, dar mai ales aci unde este valul, căci aci a fost trimis şi Ovidiu, ca să facă deosebite lucrări, slujbe şi lupte. Ovidiu a scris despre parţi, tătari şi sarmaţi care locuiau aci şi nu se temeau nici de Roma, nici de Dumnezeu. Iar când aceşti răufăcători s-au înmulţit au început a face deosebite slujbe romanilor, au păscut vitele şi turmele romane, au zidit un pod peste Dunăre şi au săpat un val la Nistru şi în alte locuri. Iar când s-au înmulţit şi-au ales un voievod şi au alungat pe geţi, daci, iazigi şi alte popoare şi ei înşişi s-au aşezat la Dunăre păstrând şi până azi obiceiurile şi limba italiană, însă puţin schimbate" (cf. P.P. Panaitescu în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, tom IV, 1925 (extras), p. 36). Cu tot caracterul său evident fantezist, teoria a stârnit interes în mediile ostile originii romane a poporului român şi cartea lui M. Bielski a fost tradusă în limbile rusă şi, desigur, maghiară, fiind preluată şi de alţi autori.

[263] Jonss Leslie Webber, *The Cults of Dacia,* California, 1929, p. 303) Vezi şi C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 132-133.

[264] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 136.

[265] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latin comparés avec les autres langues romanes,* Berlin, Bucarest, Czernowitzs Florence..., 1870, possim; *Idem, Dictionnaire d'etymologie daco-romane. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais,* Berlin, Bucarest, Czernowitz, Leipzig, Londres, Milan, Paris..., 1879, possim.

[266] Prin *Constituţia Antoniniana* se acorda tuturor provincialilor liberi, (cu excepţia categoriei sociale a „dediticilor") cetăţenia romană.

[267] Chiar şi capitala Daciei Romans, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, a avut de suferit în urma acestor atacuri (C.I.L. III, 7969; Vezi şi C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen,* în „Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe, 1925, n. XII a.p. 206-207.

[268] *Scriptores Historiae Augusta. Marcus Aurelius,* 22. 1. Dio Cassius, LXXI, 3, 1; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane,* Bucureşti, 1937,

[269] Herodian, VII, 2; C.I.L., VIII, 10047; C.I.L., X, 6811; Vezi şi V. Christescu, *op. cit.,* p. 89.

[270] H. Cohen, *Description des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles impériales,* seconde éd., Paris, 1886, vol. V, p. 135-136; V. Christescu, *op. cit.,* p. 92.

[271] Pentru desfăşurarea acestor atacuri vezi: C. Patsch, *op. cit.,* p. 208 şi urm.; L. Schmidt, *Die Ostgermanen,* München, 1934, passim C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien,* Leipzig, 1923, passim; F. Lot, *Les Invasions Germaniques,* Paris, 1935;

Idem, Les Invasions Barbares, Paris, 1937, p. 278 şi urm.

[272] Alföldi A., cf. *Protestants Szemle,* 1926, p. 622.

[273] Este adevărat că sub Gallienus atacurile barbarilor se înteţesc şi criza Imperiului Roman din secolul III ajunge la apogeu, dar replierea armatelor romane pe linia Dunării nu a avut loc decât sub Aurelian. Istoricul ungur Tamas L. susţine însă că adevărata evacuare a Daciei a avut loc sub Galliennus, iar Aurelian n-a făcut altceva decât să desăvârşească această operaţiune (Tamás L., *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie-Trajane,* în „Archivum Europe Centro-Orientalis", I, p. 78.

[274] Eutropius, IX, 8 şi 15.

[275] E. Ritterling, în *Paully-Wissowa,* „Real Enciclopaedie", XII, 1581.

[276] Nicola Vulić, în „Le Musée Belge", XXVII (1923), p. 253-259 *Idem, Quand la Dacie a-t-elle été perdue?,* în „Bulletin de l'Acadimie des Lettres", Belgrade, 1935, p. 200.

[277] C. Patsch, *op. cit.,* p. 210 şi crm.

[278] Corpus Inscriptionus Latinarum, III, 7971; C. Patsch, *op. cit.,* p. 209; C. Daicoviciu; *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 142-115.

[279] Iordanes, *Romana,* 217.

[280] William Ralph Inge, *England,* Leipzig, 1934, p. 20.

[281] *Ibid.,* p. 20 şi urm.

[282] „Şi dacă mai adăugăm — scrie V. Pârvan —, că ei sunt aşezaţi acum în veacul al XIII-lea şi al XIV-lea, tocmai acolo şi numai acolo unde au fost aşezaţi strămoşii lor, daco-romanii, te cuprinde mirarea, cum de n-au greşit după zece veacuri de lipsă de aici, ca să se aşeze ceva mai la dreapta, ori ceva mai la stânga (V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării,* Bucureşti, 1923, p. 12).

[283] Heinrich Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie,* Berlin, 1873, p. 337

[284] Réthy Lászlò, *Daco-Roumains ou Italo-Roumains?,* în „Revue d'Orient et de Hongrie", Budapest, 1897, p. 4; *Idem, Die italisch Herkunft der Röumain,* Budapest, 1897; *Idem,* A*z oláhok italian eredete (Originea italiană a valahilor),* în „Budapesta Szemle*",* 1897, p. 161-171.

[285] Káracsonyi János, L*es droits historiques de la nation hongroise à l'integrité territoriale de son pays,* Budapest, 1919; Cf. şi Bulletin de l'institut X, 1923, p. 73-77; vezi şi A. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuităţii şi drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale,* Bucureşti, 1936, p. 151-152.

[286] A. de Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire,* Paris, 1899 p. 41.

[287] Szekély János, *Roumains et Hongrois en Transylvanie,* în „Revue des études hongroises", V, 1927, p. 108-169.

[288] J.B. Kopitar, *op. cit.,* p. 86, 95.

[289] Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte,* în „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Classe", II, 1882, p. 49.

[290] P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens,* Sofia, 1932, p. 326-327; *Idem, Bălgarii i Rumînii v istoriata na Dunavskitia zemi,* Sofia, 1927, p. 41-66, 86.

[291] W. Tomaschek, *Die alten Thraker, Eine ethnologische Untersuchung,* I, Wien, 1893, p. 80; *Idem, Dare de seamă asupra lui J. Jung, Römer und Romanen,* în „Zeitschrift für Oesterreichische Gymnasien", XXVIII, Wien, 1877, p. 446-450; *Idem, Zur künde der Haemus-Halbinsel,* în „Sitzungsberichte", XCIX, Wien, 1882, p. 63-66.

[292] Cf. „Dacoromania", IV, 1926, p. 1335-1336.

[293] Hunfalvy Pal, *Die Ethnographie von Ungarn,* Wien, 1877; *Idem, Le peuple roumain cu valaque. Etude sur son origine et celle de la langue qu'il parle,* extras din „Comptes rendus du Congres tenu à Vienne par la Société française d'Archéologie en septembre 1879, Tours, p. 20-26; *Idem, Die Ungarn oder Magyaren,* în „Die Völkern Ossterreich-Ungarns", V, Wien und Teschen, 1881; *Idem, Die Rumänen und ihre Ansprüche, Wien und Teschen,* 1883, *Idem, Neurere Erscheinungen der Rumänischen Geschichtsschreibung, Wien und Teschen,* 1886; *Idem, Der Ursprung der Rumänen,* Wien, 1887, p. 3.

[294] Kadlek Karel, Cf. „Revue des études hongroises", VI, 1928, p. 271.

[295] Cf. „Dacoromania", IV, 1926, p. 1335-1336.

[296] Johann Peisker, *Die Abkunft der Rumänen,* în „Zeitschrift des historischen Verreines für Steiermark", XV, 1917, Graz, 1917, p. 187.

[297] Marele istoric considera că evacuarea unei mase atât de mari de oameni ar fi fost anevoioasă, dacă nu chiar imposibilă (v. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării,* Bucureşti, 1923, p. 8). Subliniind că transferarea unei mase atât de mari de populaţie la sudul Dunării era inoperabilă, N. Iorga se întreba şi întreba pe cei ce susţin teza aberantă a

evacuării totale a Daciei în timpul lui Aurelian: „Cum erau deci să mute? Şi pe cine? Pe toţi dacii din munţi? Fiindcă o mare parte din locuitori erau tot ţăranii daci de odinioară, romanizaţi. Era să umble cineva prin toate fundurile, prin toate coclaurile, întrebuinţând nu ştiu ce camioane, automobile şi înştiinţându-i la telefon, era să umble prin toate ascunzişurile, cum este pe aici, de să nu fi rămas vreun dac, căci se supărau ungurii care veneau pe urmă: «de ce l-aţi lăsat pe acesta?! face copii şi ne strică toată socoteala!» (N. Iorga, *Lupta ştiinţifică împotriva dreptului românesc,* p. 25). De aceeaşi părere este şi marele istoric francez Ferdinand Lot care scrie:

„Afirmaţia că întreaga populaţie din Dacia nord-dunăreană a fost adusă în sudul fluviului poate să fie la fel de neadevărată ca şi afirmaţia că populaţia romană din nordul Alpilor (din Noricum) a fost adusă în Italia. A priori, este mult mai probabil ca o bună parte din populaţie să fi rămas pe loc. Dacia se întindea pe 250 până la 300.000 kmp. Socotind 10 locuitori pe kmp aceasta ar însemna 2 până la 3 milioane de fiinţe omeneşti (se referă la întreaga Dacie — n.n.). Aceştia nu pot fi transportaţi dintr-o dată, nici măcar în mai multe rânduri" (Vezi observaţiile lui Ferdinand Lot făcute la cea de-a doua ediţie franceză a lucrării lui Gh. Brătianu: *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* publicate de Gh. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumaine,* Bibliothèque historique du sud-est européen, Bucureşti, 1944, p. 11).

[298] Flavius Vopiscus, Vita Aureliani, Aurelianus, XXXIX.

[299] Robert Röesler, Dacien und Romänen, Romänischen Studien. Untersuchungen zur alteren Geschichte Rümaniens, Leipzig, 1871, p. 68.

[300] Eutropius, *Breviarium ab urbe condita,* IX, 15, 1.

[301] Rufius Festus, *Breviarum rerum gestarum populi Romani,* VIII. Rufius Festus era cunoscut îndeobşte sub numele de Sextus Rufus.

[302] Constantia C. Giurescu, *Istoria Românilor,* vol. I, ediţia a III-a, Bucureşti, 1938, p. 185.

Dintre istoricii străini care au susţinut teoria continnităţii menţionăm aici: Julius Jung, *Die Anfänge der Romanen. Kritischethnographische Studien,* în „Zeitschrift für Oestesreichischen Gymnasium", 27, 1876. p. 87-88; *Idem, Die romanischen Landschaften des Römischen Reichss,* Innsbruck, 1881; Josef Ladislau Pič, *Uber die Abstammung der Rumänen,* Leipzig, 1880; A. Dopsch, *Wirtschafliche und sociale Grundlagen der europäischen Kulturenlaicklung,* Berlin, 1923; C. Tagliavini, *Studi Romeni,* 3, p. 115; Edouard Sayous, *Histoire générale des Hongrois,* Paris, 1876; Ranke, Weltgeschichte, III, Leipzig, 1883; Th. Mommsen, *Römische Geschichte,* V, Berlin, 1885, K. Jaber, *Die Rumänische Sprach — Atlas und Struktur des daco-rümanischen Sprachgebitas,* în „Vox Romanica", V, 1940: Gustav Kisch, *Siebenbürgen in Lichte der Sprache, ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Karpathenländer,* Leipzig, 1926; Fr. Altheim, *Die Soldatenkaiser,* Frankfurt am Main. 1939; Ernst Gamillschag, *Uber die Herkunft der Rumänen,* Berlin, 1940; Gino Lupi, *Intorno all'origine dei Romeni,* în „Annuario de R. Liceo Ginnasio A. Manzoni", 1931-1932; Jaroslav Müller, *Nasi rumunsti soused,* Praha, 1932; R.W. Seton-Watson, *A History of the Roumaniens from Roman times to the compilation of Unity,* Cambridge, 1934; M. Besnier, *Histoire des Hongrois et de l'Etat magyar,* Paris, 1934; Marcel Emerit, *Les derniers travaux des historien roumains,* în „Revue des études anciennes", 1939; Haas Koch, *Die neue Propyläen-Weltgeschichte,* Berlin, 1940; Mario Ruffini, *Il problema della romanità nella Dacia Traiana,* Studio istorico-filologico, Roma, 1941 etc.

[304] Chiar Flavius Vopiscus arată că în momentul în care Aurelian retrăgea armata şi populaţia din Dacia şi le transfera la sudul Dunării, Iliria fusese devastată şi Moasia pierdută — *„vastatum Illyricum ac Moesiam deperditum"* — (Flavius Vopiscus, Aurelianus, XXXIX). Contradicţia este evidentă. Oricine se poate întreba ce rost mai putea să aibă strămutarea acestei populaţii în nişte locuri devastate şi *pierdute* pentru romani. Această contradicţie flagrantă a fost semnalată de N. Iorga, *Le probleme de l'abandon de la Daciae par l'empereur Aurelien,* în „Revue historique du sud-est européen", 1924, p. 37-58, precum şi de G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* vol. IX şi X. *Părăsirea Daciei. Vopiscus şi Eutropius. Text, traducere şi comentarii,* Bucureşti, 1936, p. 27, C.C. Giurescu a sesizat absurditatea acestei pretinse strămutări a unei mase întregi de populaţie într-o zonă la fel de pustiită de atacurile goţilor şi sarmaţilor ca şi cea pe care ar fi urmat să o părăsească, având în plus şi şansa de a reîntâlni şi perceptorul roman, executor nemilos al unui regim fiscal, tot mai apăsător (C.C. Giurescu, *Istoria Românilor,* Bucureşti, 1935, ed. a II-a, p. 166). În acest sens avem şi mărturia scriitorului antic Salvianus care ne arată că în general romanicii preferau pe barbari stăpânitorului roman. „Într-un glas se roagă, ţăranii romani — scrie Salvianus — să-i lase a

trăi cu barbarii... şi apoi să ne mirăm că nu pot fi învinşi goţii, când sătenii sunt mai bucuroşi să fie cu ei, decât cu noi" (Salvianus, *De gubernatione Dei,* V, 8). La rândul său, Gheorghe Brătianu a demonstrat fără putinţă de tăgadă că daco-romanii n-au fost nici măcar singurii cetăţeni romani care au preferat regimul mai uşor al cuceritorilor barbari. Şi marele istoric citează cazul galo-romanilor asediaţi în cetatea lor, Avignon, de către regele francilor, Clovis (481 — 511) (Gregoire de Tours, *Opera,* Monum. Germ. Hist., S.S. Rer., Meroving, I, L, II, 52, p. 95) şi un altul la sfârşitul secolului VI, chiar în zona balcano-dunăreană unde localnicii asediaţi în două oraşe ale romanilor şi alte cetăţi" de către avari, slavi şi longobarzi, care le-ar fi spus în cele din urmă: „Ieşiţi pe câmp, semănaţi, şi strângeţi recolta, noi nu vă vom lua decât jumătate ca tribut" (Mihail Syrianul, X, 21; L. Hauptman, *Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendent la seconde moitié du VI-e siècle,* „Byzantion", IV, p. 157, Cf. Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 35. Un caz similar este analizat de istoricul Forrer privind Alsacia romană. Referindu-se la cucerirea acesteia de către germani, Forrer scria: „Populaţia rurală se pare că a fost mai puţin afectată de aceste evenimente, din mai multe motive. Când se simţea în primejdie ea avea obiceiul să fugă, luându-şi vitele, în adăposturi făcute din timp, unele încă din epoca preromană, în păduri şi prin zonele mlăştinoase, dar mai cu seamă pe vârful munţilor... pe sub pinteni îngrădiţi sau în văgăuni întărite cu metereze, cu ziduri, cu şanţuri, cu zăplazuri, cu oprelişti şi cu tot felul de îngrădituri... În afară de asta, populaţia rurală constituia pentru noii stăpâni germani, o sursă preţioasă de venit şi, de fapt, ea n-a muncit mai din greu pentru ei decât odinioară pentru căpeteniile romane... Aceştia nu aveau interesul să se lipsească nici de meşteşugarii... care aşezaţi în târguşoare şi mai ales în oraşe, ştiau să lucreze foarte bine bronzul, fierul, aurul şi argintul — argintarii, turnătorii în bronz, căldărarii, fierarii, rotarii..." (R. Forrer, *L'Alsace romaine,* Paris, 1935, p. 200-201; Vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 36). Iată, aşadar, că putem înţelege mai uşor că pentru a nu fi învinuit de adversarii săi că a părăsit bogata provincie Dacia Felix, Aurelian a creat două Dacii la sudul Dunării în locul Daciilor de la nordul Dunării. Iar Vopiscus mai grijuliu, pentru a nu supăra rudele Împăratului care i-au comandat descrierea vieţii acestuia, i-a atribuit lui Aurelian transferarea armatei şi a „provincialilor" din Dacia în noile Dacii create în Moesia (pe care însă o pierduse??), pentru ca nu cumva să fie blamat că a abandonat în mâna barbarilor cetăţeni romani.

[305] V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane,* p. 93.

[306] *Ibid.,* p. 95.

[307] *Ibid.,* p. 95, 96

[308] *Ibid.,* p. 99.

[309] Un biograf al Împăratului Aurelian, referindu-se la retragerea stăpânirii romane din Dacia, scrie:

„Întreaga populaţie care trăia în apropierea taberelor militare, familiile soldaţilor, veteranii trimişi la vatră, negustorii etc., au urmat armata pe malul drept al Dunării. Trebuie însă să fi rămas pe ogoare un număr mare de vechi locuitori, care trăiau în bună înţelegere cu goţii şi n-aveau nici un motiv să părăsească provincia. *De altfel o părăsire completă nu s-ar fi putut realiza decât după un nou război; goţii n-ar fi consimţit la plecarea întregii populaţii civile.* Iar dacă populaţia se împăca cu noul regim, Aurelian nu avea nici un motiv să se arate mai intransigent decât ea" (Homo, L., *Essai sur le règne de l'empereur Aurélian,* Paris, 1904, p. 316-317). Gh. Brătiaau aprecia acest argument adus de L. Homo ca fiind valoros (Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 34). Şi marele istoric Jaques Zeiller — consideră că „o plecare în masă (a populaţiei daco-romane) ar fi fost inexplicabilă fără război. Goţii, înaintea cărora se retrăgeau romanii, n-ar fi admis o evacuare a întregii populaţii civile. Dacă această populaţie se acomoda noului regim, Aurelian n-avea nici un motiv să se arate mai intransigent cu ea... Înclinăm deci a crede că Dacia n-a fost evacuată complet la 275" (J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain,* Paris, 1918, p. 39); De aceeaşi părere este şl C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Sudosteuropa,* II, p. 206-213.

[310] François Eckhardt, *op. cit.,* p. 30.

[311] *Ibid.*

[312] Vezi G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* vol. V, *Cântecul de jale de Rogerius.* Traducerea de G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1935, p. 56, 96. Venit de curând în misiune în Episcopia Oradiei, călugărul italian Rogerius era luat prizonier de tătari, dar, în cele din urmă, el reuşea să scape din mâinile acestora şi ajungea, după cum el însuşi descrie — „la o depărtare de zece mile (de oraşul Alba — n.n.), lângă o pădure un sat numit Frata în limba poporului şi mai jos de pădure ca la patru mile un munte minunat şi înalt, în vârful căruia se

afla o îngrozitoare stâncă de piatră. O mare mulţime de bărbaţi şi de femei s-au adăpostit acolo care ne-au primit bine şi cu lacrimile în ochi *ne-au întrebat de păţaniile noastre, pe care noi, cu nu puţine cuvinte, le-am putut înşira pe toate* (sublinierea noastră). Ne-au îmbiat în sfârşit cu pâine neagră, care era coaptă, din făină şi din coaje de stejar măcinată, nouă însă ni s-a părut mai gustoasă decât orice prăjitură ce am mâncat vreodată" (*Ibidem,* p. 56-57; 96). Desigur acea „mulţime de bărbaţi şi de femei", care-1 întreba pe italianul Rogerius de păţaniile sale şi căreia acesta i le povestea, „cu nu puţine cuvinte", nu putea fi decât o populaţie românească, cu care italianul se putea înţelege uşor în secolul al XIII-lea, ca şi astăzi, de altfel.

[313] Cf. J. Jung, *Die Anfänge der Romaenen,* în „Zeitschrift für Oesterreichische Gymnasien,*"* 1876, p. 92; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ediţia a II-a, vol. II, Bucureşti, 1914, p. 44; S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, Bucureşti, 1914, p. 44.

[314] Vezi Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente in Rumunischen,* în „Denkschriften der Wiener Akademie der Wissenschaften", 12, 1862, p. 3-6; *Idem, Die Wanderungen der Rumunen* în „Denkschriften", 30, 1879, p. 2; *Idem, Uber die Wanderungen der Rumunen in dalmatischen Alpen und den Karpathen,* Viena, 1879.

[315] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român.* Bucureşti, 1940, p. 47.

[316] P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens,* Sofia, 1932, p. 135-136.

[317] *Ibid.,* p. 281; vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 25-26

[318] P. Mutafciev, *op. cit.,* p. 326-327; Vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 26.

[319] Marele balcanist Jireček stabileşte fără dubii acelaşi loc unde s-au aşezat şi format ca popor sârbii, încă din secolul al VII-lea: „Ţinuturile situate între munţii stâncoşi ai Muntenegrului, regiunile învecinate şi afluenţii Moraviei sunt patria cea mai veche şi mai stabilă, a poporului sârb" (Jireček, C., *Geschichte der Serben,* I, p. 9; Acelaşi punct de vedere îl are şi slavistul Stoian Novacović: „Centrul patriei sârbilor s-a format pe valea Limei, unul dintre principalii afluenţi sudici ai Drinei. Trebuie să adăugăm şi valea Ibarului şi cursul superior al Moraviei de vest, zonă nu prea întinsă, acătuită din pante şi din platourile unui masiv socotit a fi printre cele mai înalte din peninsulă. Apele din această regiune se varsă în Sava, în Dunăre şi în Adriatica... Este un ţinut ales anume parcă de natură spre a deveni leagănul unui popor" (Novaković, S., *Les problèmes serbes,* în „Arh. f. slav. Philologie", XXXIII (1911), p. 441).

[320] Vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 28.

[321] Keramopoulos, *Que sont les Koutzovalaques? Un problème ethnologique,* în „Le Messager d'Athénes", nr. 5 193 - 5 200, ianuarie 1939; Vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 28-29. Dl. Keramoupoulos, fost preşedinte al Academiei din Atena, respinge teza emigrării românilor din Balcani în Dacia şi susţine că românii de la nord de Dunăre sunt dacii care şi-au însuşit limba latină, în timp ce aromânii sunt greci care şi-au pierdut limba greacă.

[322] Iacob Bromberg, emigrant basarabean stabilit lângă New-York, susţine, nici mai mult nici mai puţin că „Basarabia este, de fapt, leagănul istoric al lumii slave, adică sălaşul ei în epoca în care acest neam a fost numit pentru întâia oară cu numele de slavi, nume care după aceea s-a împământenit" (Vezi pe larg tezele sale. Iacob Bromberg, *Toponymical and historical Miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Walachia,* în „Byzantion", XII, p. 151-207, 159-475 şi „Byzantion" XIII, p. 9-72; Vezi şi Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 23-24.

[323] Gr. Brătianu, *op. cit.,* p. 30.

[324] Dl. Mutafciev a şi afirmat acest lucru. Trăgând cu buretele peste bogata şi zbuciumata istorie a dacilor, daco-romanilor şi românilor din antichitate şi evul mediu, d. Mutafciev decretează cu nonşalanţă: „singurul dintre popoarele europene care nu are istorie proprie până la sfârşitul evului mediu" este poporul român (Mutafciev, *op. cit.,* p. 279).

[325] Vezi observaţiile făcute în anul 1943 de Ferdinand Lot la cea de-a dona ediţie franceză a cărţii lui Gh. Brătianu: *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* publicate de Gh. Brătianu în lucrarea sa: *Le problème de la continuité daco-roumaine, Biblioteque historique du sud-est européen.* Bucureşti, 1944, p. 11.

[326] Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălu, *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595),* Ediţia C. C. Giurescu, ediţia a II-a, revizuită şi adăugită, Craiova, 1939, p. 5.

[327] Enea Silvio Piccolomini (Papa Pins al II-lea), *História rerum ubique gestarum locarumque descriptio,* 1489; Pius Secundus Pontifex Maximus, *Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contingerunt, Romae,* 1584, lib. IX, p. 408.

[328] Antonius Bonifinius, Rerum *Ungaricarum decades quator cum dimidia,* Basileae, 1568, decad. III, lib. IX, p. 448, 538; I, lib. I şi II, lib. 7.

[329] G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă.* Bucureşti, 1941, p. 4.

[330] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria (De la mişcarea lui Horea până astăzi),* Bucureşti, 1915, p. 64—69.

[331] Nemulţumit de edictul de toleranţă al lui Iosif al II-lea din 1781 prin care se proclama egalitatea românilor cu celelalte „naţiuni", Franz Joseph Sulzer a scris *Geschichte des transalpinischen Daciens...* vol. I — III, Viena, 1781 — 1782. Între inventatorii acestei teorii se înscriu însă imediat şi funcţionarul de la cancelaria aulică din Viena, Johan Christian Engel, născut la Lieser (în Ungaria), prin lucrările sale: *Forsetzung der allgemeinen Welthistoire durch eine Gessellschaft von Gelehrten in Deutschland und England ausgeferigel,* vol. I. V, Halle, John Iacob Gebaur, 1797— 1804; *Geschichte der Ungarischen Reiches,* Viena 1813; *Geschichte des Ungarichen Reiches und seiner Neberlander,* Halle, 1804; şi doctorul în filozofie la Universitatea din Budapesta (1778) Joseph Karl Eder, prin lucrările sale: *Supplex Libellus Valachorum Transylvaniae iura tribus receptis Nationibus communia postliminie sibi adseri postulatium, cum notis historico-criticis* J.C.E., Cluj, 1791; *Observationes criticae et pragmaticae ad Historiam Transylvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis, Sibiu, 1803; Erdélyorszag ismertetésének zsengéje,* Cluj-Napoca, 1796; *Christiani Schesaei saxonis Transilvani Ruinae Pannonicae,* Sibiu, 1797.

[332] Alexandru Lapedatu scrie: „Tustrele aceste evenimente (ordonanţele lui Iosif al II-lea, mişcarea revoluţionară condusă de Horea şi Supplex Libellus Valachorum din 1791 — n.n.), mai cu seamă cel din urmă, avură darul de a provoca o mare îngrijorare, turburare chiar, printre Unguri şi Saşi, aflaţi tocmai atunci, după revocarea ordonanţelor liberatoare într-o acută dispoziţie de reacţionarism, în vederea reîntronării şi asigurării pentru totdeauna în viitor a poziţiei lor privilegiate şi dominante, — poziţie clătinată şi ameninţată, pe cât de neaşteptat, pe atât de serios, prin efemerele reforme iosefine. Căci, în cazul când postulatele politice naţionale române, de egală îndreptăţire la viaţa politică a ţării, reclamate prin Supplex libellus, ar fi fost cucerite, numărul cel covârşitor al românilor şi, negreşit, vigoarea şi calităţile ce ei afirmaseră în ultimul timp pe terenurile unde propăşirea nu le putuse fi cu totul împiedicată, trebuiau să fie, pentru acei ce până atunci profitaseră exclusiv de munca şi jertfa acestui popor, serioase motive de îngrijorare, de turburare, cum s-a dovedit aceasta în dezvoltarea de mai târziu a vieţii publice din Transilvania. De aci necesitatea pentru dânşii a unei serioase lupte împotriva cererilor române, nu numai pe teren politic, ci şi ştiinţific". (Alexandru Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfăşurarea vieţii politice a neamului Românesc de peste Carpaţi,* Bucureşti, 1923, p. 12.

[333] Eduard Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire,* Edited by Olifant Smeaton, M. A. in six volumes, London, Toronto published by J-M. Dent and Sons L-td, and in New York by E.P. Dutton and Co. Printed in Great Britain, 1930, vol. I, p. 286.

[334] *Ibidem,* Dar iată cum descrie mai pe larg situaţia de la nordul Dunării după retragerea lui Aurelian:

„Vechea ţară cu acel nume (Dacia — n.n.) deţinea, cu toate acestea un număr considerabil de locuitori, deoarece îi era mai mare groaza de emigrare decât de stăpânitorul got. Aceşti romani decăzuţi au continuat să slujească imperiul, la a cărui stăpânire renunţaseră, introducând între cuceritori primele noţiuni de agricultură, meşteşuguri folositoare şi conforturile vieţii civilizate. O legătură comercială şi lingvistică a fost stabilită între cele două maluri ale Dunării; şi după ce Dacia a devenit un stat independent, acesta s-a dovedit adesea cea mai durabilă barieră a imperiului împotriva invaziilor din Nord ale barbarilor. Un simţ al interesului a legat aceşti barbari mai înrădăcinaţi de o alianţă cu Roma şi un permanent interes foarte frecvent se desăvârşeşte într-o sinceră şi folositoare prietenie. Această comunitate diversă, care umplea antica provincie, s-a transformat treptat într-un mare popor..." Ibidem). În nota de la aceeaşi pagină referitoare la locuitorii rămaşi în Dacia după retragerea stăpânirii romane, Gibbon precizează: „Valahii păstrează încă multe rămăşiţe ale limbii latine şi se mândresc la orice vârstă cu descendenţa lor romană. Ei sunt înconjuraţi, dar nu amestecaţi cu barbarii (Vezi *Memoir of M. d'Anville of ancient Dacia,* în The Academy of Inscriptions, tom. XXX).

[335] Marele istoric şi filolog german scrie: „Vlahii de dincoace de Dunăre (de la nordul Dunării — n.n.) sunt fraţi ai celor din Macedonia, coborâtori din Traci, care, sub numele de geţi şi de daci, jucară un rol atât de însemnat... Sub stăpânirea romană au primit limba şi

obiceiurile romane şi, după ce sub Caracalla au căpătat dreptul de cetăţenie, s-au numit romani. Nu se poate admite, ca împăratul Aurelian să fi strămutat peste Dunăre pe toţi locuitorii Daciei; fără îndoială că au mai rămas încă mulţi într-o ţară aşa de mare şi aşa de muntoasă. În timpul năvălirii vandalilor, goţilor, hunilor, gepizilor, slavilor, avarilor şi bulgarilor, ei căutară mântuirea în munţii lor... Năvălirea ungurilor la anul 896 i-a găsit în Transilvania şi Ungaria de dincoace de Dunăre. Acest lucru îl spune notarul anonim al lui Bela al IV-lea, care merită crezare... Vlahii locuiau din timpuri străvechi şi în Valahia şi în Moldova, unde nu au venit întâia dată sub Negru (Vodă) şi Bogdan în sec. XIII—XIV" (L. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europaischen Völker,* Leipzig, 1774, p. 240, 324, 360).

[336] Fr. Miklosich, *Die Slavischen Elemente in Rumunischen,* în „Denkschriften der Wiener Alcademie der Wissenschaften", 12, 1862, p. 3-6.

[337] Johann Christian Engel afirmă că poporul român s-a format la sudul Dunării în Dacia Mediteranea şi Ripensis, unde au suferit influenţa slavonă şi au trecut sub stăpânirea bulgară. Pe la 811 — 813, când stăpânirea bulgară se întinsese şi la nordul Dunării, ţarul Krum a transferat la nordul Dunării un număr mare de locuitori romanici (Johann Christian Engel, *Comentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum, Vindobonae, 1794; Idem, Geschichte der Moldau und Walachei,* Halle, 1804.

[338] În notele istorico-critice ale ediţiei sale a Supplex-ului din 1791, Joseph Karl Eder, aduce grave injurii poporului român, neagă originea sa romană şi persistenţa sa la nordul Dunării, susţinând că românii au emigrat aici din sudul Dunării în secolul *XIII (Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae iura tribus receptis notinibus communa postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico-criticis* de J.C.E., Cluj, 1791.

[339] Robert Röesler, *Das varromische Dacien,* Viena, 1864 *Die Anfänge des Walachische Furstenthums,* Viena, 1867; *Dacien und Rumänen. Romänischen Studien. Untersuchungen zür älteren Gaschichte Romaniens,* Leipzig,1871.

[340] Paul Joseph Schafarik, *Slavische Alterhümer,* Leipzig, 1844, p. 205,

[341] Alföldi A. susţine că românii „nu s-au infiltrat decât încetul cu încetul peste Carpaţi şi nu s-au răspândit în număr mai mare decât în momentul în care, ca urmare a devastărilor turcilor şi tătarilor, se rărise populaţia maghiară" (Alföldi, A., în „Revue des études hongroises", VI, 1926 p. 40.1 — 406). Izbit de caracterul fantezist, pueril dar şi ofensator pentru orice om cu judecată căruia i se oferă o astfel de teză cu pretenţii ştiinţifice, istoricul român A. Sacerdoţeanu scria că a admite aceasta ar însemna „să credem că românii stăteau la pândă şi când vedeau că năvălitorii distruseseră câteva sate treceau repede Carpaţii, ocupau locurile devastate şi-şi făceau satele lor. Abia atunci interveneau bieţi regi ungureşti ca să le dea diplome — care nu există — legalizând aceste aşezări străine" (A. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istorici românilor în evul mediu,* p. 162.

[342] Makkai Ladislas, Galdi Ladislas, *Geschichte der Rumänen,* Budapest, 1942, p. 47

O altă teorie absurdă privind o migraţie masivă a românilor din Muntenia şi Moldova în Ardeal în secolul al XVIII-lea, a fost confecţionată de Benedek Jancsó (Vezi prezentarea acestei ediţii la David Prodan, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic,* Sibiu, 1944, p. 22-25 şi la Silviu Dragomir, *Le patrie primitive des Roumains et le frontières historiques,* în „Balcania", 1944, partea I, p. 63-101; Makkai L., Galdi L., *op. cit.,* p. 196.

[343] Tamás (Treml) Lájos, *Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane,* I, 1935, p. 1-96 şi II, 1936, p. 46-83 şi 245-374.

[344] Tamás L. *op. cit.,* Vezi şi Szàsz E. în „Transylvania. Hungarian Quarterly", II, 1936-1937, p. 305-306; L. Ottlik, *National peace in Transylvania,* în *loc. cit.,* III, 1937, p. 296 şi urm.

[345] François Eckhardt, *op. cit.,* p. 23.

[346] Archivum Europae Centro-Orientalis, II, 1936, p. 368.

[347] *Ibid.,* Şocat de această metodă militară, inchizitorială, la care recurge Tamás L. pentru a impune această dogmă oficială — teoria imigraţiei tardive a românilor în Transilvania — istoricul Gh. Brătianu se întreabă pe bună dreptate: „Nu avem oare dreptul să folosim, pentru a defini acest spirit, termenii împrumutaţi din vocabularul armatei? Căci aste vorba de o disciplină militară şi ea este impusă cu cea mai mare rigoare" (Gh. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumain,* Bucureşti, 1944, p. 48).

[348] Archivum Europe Centro-Orientalis, IV, 1938, p. 367-368,

[349] Într-o altă statistică oficială austriacă din 1743 în Banat nu se afla nici un locuitor ungur. (Cf. Silviu Dragomir, *Les Roumains a la veille de la resurrection naţionale,* în „La Transylvanie", Bucureşti, 1938, p. 343.

[350] Vezi G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* vol. I, Faptele Ungurilor de Secretarul anonim al regelui Bela, Bucureşti, 1934, p. 44. Anonimus arată că o căpetenie ungară (Tuhutum) a trimis o iscoadă „să se informeze despre *calitatea şi fertilitatea pământului din Ultransilvania* şi ce fel de oameni sunt locuitorii de acolo şi dacă ar fi cu putinţă să se războiască cu ei". La întoarcere, iscoada „i-a vorbit multe domnului său despre bunătatea acelei ţări; că pământul acela e udat de cele mai bune râuri, al căror nume şi folos le-a amintit pe rând, că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea ţară e cel mai bun aur, că de acolo se scoate aur şi materii sărate" (*Ibid.,* p. 44, 93).

[351] Vezi pe larg scrisoarea în *Les négociationes de la paix hongroise. Compte randu sur les travaux de la délégation de paix de Hongrie a Neuilly s/S de Janvier a Mars 1920.* Tome I. Publié par le Ministère Hongrois des Affaires Etrangères, Budapest, 1920, p. 136-153.

[352] *Ibid.,* p. VI.

[353] Fr. Zimmermann, C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* vol. I, Sibiu, 1892, p. 18-20.

[354] *Ibid.*

[355] Victor Motogna, *Istoria veche a Românilor. De la origini până în veacul al XIII-lea,* p. 91.

[356] Cf. A. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuităţii şi drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale,* Bucureşti, 1936, p. 231-232; *Idem, Vlahii din Calcidica,* în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan,* Bucureşti, 1934, p. 6 — 7.

[357] Georgios Kedrenos, *Compendiu de Istorii,* 25; Vezi ed. Bonn, II, p. 435; Cf. M. Ruffini, *Il problema della roumanita nella Dacia Traiana,* Roma, 1941, XIX, p. 27.

[358] Anna Comnena, *Alexiada,* VI, XIV, 1, vezi şi ediţia B. Leib, Paris, 1943, p. 135.

[359] G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă.* p. 56.

[360] *A prospect of Hungary and Transylvania...,* London, 1664.

[361] Ioannes Kinnamos menţionează faptul că în anul 1167, împreună cu armata bizantină, condusă de León Vatatzes, a participat la o campanie împotriva ungurilor şi românii nord-dunăreni, despre care precizează că „se zice că sunt coloni veniţi de demult din Italia (Ioanes Kinnamos, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Commenis gestarum,* VI, ed. Bonn, p. 260.

[362] În anul 1164, Andronic Comneanul era capturat de păstorii vlahi la graniţa cu Galiţia (Vezi Nicetas Choniates, *Histioria,* 5, IV, 2; vezi şi ed. Bonn, p. 663).

2 13 Cf. Tafel, *De Thessalonica,* p. 473.

[364] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* Bucureşti, 1940, p. 13.

[365] *Ibid.,* p. 64.

[366] *Ibid.,* p. 65.

[367] *Idem, Recherches sur Vicina et Cetatea Albă* (I), Cluj, 1935, p. 132.

[368] Constantin Porfirogenet, *De administrando imperio,* 38, Ed. Bonn, p. 168-169.

[369] Kinnamos, ed. Bonn, p. 12, 119, 131, 217, 222, 239, 260.

[370] S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, Bucureşti, 1940, p. 325.

[371] Anonymi (P. Magister), *Gesta Hungarorum,* în *Scriptores Rerum Hungaricorum,* ediţia Szentpetery, I, vol. I (Bucureşti, 1937; vezi şi G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* vol. I, *Faptele Ungurilor,* de Secretarul Anonim al Regelui Bela, Bucureşti, 1934.

[372] Vezi ed. G. Popa-Lisseanu, C.XI, p. 83.

[373] Iată răspunsul dat de Menumorut trimişilor lui Arpad, conform relatării lui Anonymus: „Spuneţi lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin şi duce lipsi de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei-voinţe a noastre nu îl vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în viaţă. Şi ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduieşte. Noi însă, nici din dragoste, nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deşi a spus că are un drept asupra lui. Şi vorbele lui nu ne tulbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Şi chiar dacă *acela a răpit prin violenţă această ţară de la strămoşul meu,* acum însă graţie stăpânului meu, împăratul de la Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele" (*Ibidem,* C. XX, p. 91).

[374] Strămoşii lui Menumorut, de la care hunii au răpit Ţara Crişurilor, erau desigur daco-romanii, şi nicidecum bulgarii, cum au pretins unii, care au năvălit în Europa de sud-est abia la 679, când hunii dispăruseră demult din istorie.

[375] Anonymus, *Gesta Hungarorum,* Ed. G. Popa-Lisseanu, C.IX., p. 32, 81.

[376] Chiar şi istoricul ungur Pajs D. recunoaşte că acei „blachii ac pastores Romanorum" atestaţi de Anonymus erau aici la venirea triburilor maghiare în Panonia: „Luând în considerare momentele cunoscute ale naşterii şi împrăştierii poporului valah — scrie el —, nu credem cu neputinţă să fi trăit într-adevăr în timpul cuceririi ţării în fosta Panonie romană sau în ţinutul de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei şi a Rabei de sus, ceva populaţie de păstori valahi, care vorbea într-o limbă romană, adică de origine latină" (Pajs Dezső, *Magyar Anonymus Béla király jegyzőjének Könyve a magyarok cselekedeteiről,* Budapest, 1926, p. 129-130.

[377] Anonymus, *Gesta Hungarorum,* ed. G. Popa-Lisseanu, C. XXV, p. 44, 95.

[378] Tomaschek a luat această atitudine pe când era împotriva lui Röesler (Vezi critica cărţii lui Röesler, în *Zeitschrift für Oesttrrcichische Gymnasien,* 1872, p. 152.

[379] Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum,* cap. 21, în Scriptores, I, p. 162- 163; Vezi şi G. Popa-Lisseanu, Izvoarele Istoriei Românilor, vol. IV, Cronica Ungurilor de Simon de Kéza, Bucureşti, 1935, p. 85.

[380] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor,* vol. VII, *Cronica lui Nestor,* Bucureşti, 1935, cap. XIX, p. 46-47.

[381] R. Röesler, *Romänische Studien,* p. 80.

[382] L. A. von Schlozer, *Nestor. Russiche Annalen,* III, Gottingen, 1807, p. 145.

[383] Szentpetery I, *Regeste regnum stirpis Arpadienae critico-diplomatica,* vol. I, Budapest, 1923, nr. 926, „Századok", 1912, p. 292.

[384] Hurmuzaki, *Documente,* I, p. 287.

[385] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor,* vol. V. *Cântecul de jale de Rogerius,* Bucureşti, 1935, c. XXXV, p. 89-90.

[386] R. Seişanu, *Transilvania românească. Cu hărţi şi diagrame,* Bucureşti, 1941, p. 15.

[387] *Ibid.*

[388] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei României,* vol. VIII, *Românii în poezia medievală,* Bucureşti, 1935, p. 9.

[389] *Ibid.,* p. 10.

[390] *Ibid., Idem, Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă,* p. 75.

[391] *Idem, Românii în poezia medievală,* p. 12.

[392] *Ibid.,* p. 21.

[393] *Les négociations de la paix hongroise,* Tome I, p. VI.

[394] Pentru caracteristicile românei vechi, comune, protoromâna, străromâna, vezi S. Puşcariu, *Zur Rekonstructicn des Urrumänischen* în „Zeitschrift für romanische Philologie", XXVI, 1910, Beihaft; Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* vol. IV, *Româna comună,* Bucureşti,

1941.

[395] Theophylactos Simocattes, *Istorii,* II, 15, Ed. Bonn, I, p. 99.

[396] Theophanes Confessor, *Chronographia,* Ed. Bonn, I, p. 397.

[397] Al. Phillippide, *Originea românilor,* I, Iaşi, 1923, p. 504-508.

[398] Th. Capidan, *Aromânii,* Bucureşti, 1932, p. 32.

[399] S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, *Privire generală,* Bucureşti,1940, p. 225.

[400] *Ibid.,* p. 228

[401] A. Dopsch, *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Caesar bis auf Karl den Grossen,* vol.I, Wien, 1923, p. 98 şi urm.

[402] Tamás L., *Romains, Romans et Roumains,* în „Archivum Europae Centro-Orientalis", I, p. 68-70.

[403] Alföldi A., *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien,* I, p. 19; *Idem, Funde aus der Hunnenzeit,* în „Archeologica Hungarica", IX, p. 58; *Idem, A gót mozgalom és Dacia feladása,* în „Egyetemes Philologiai Közlöny", 1929, 1930.

[404] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 257.

[405] *Ibid.,* p. 260; Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* p. 99.

[406] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 270.

[407] *Ibid.,* p. 260.

[408] *Ibid.*

[409] Acesta scria despre Constantin cel Mare: „el a recâştigat ceea ce Traian câştigase şi ştiut este că e mai greu să reiei decât să iei" (Julianus, Caesares, 329); C. Patsch, *Beitrage zur Völkerkunde von Südosteurope,* III, Sitzungberichte der Akad. dér Wiss. Wien XXVIII (1928), p. 23; C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 260.

[410] Constatările dl. Kovács au fost făcute la Suntana de Mureş, Bandul de Câmpie şi Tg. Mureş (Kovács István în „Dolgozatok-Travaux", Cluj III (1912), p. 250-367 şi VI (1915), p. 268 şi urm. Vezi şi C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 266-267; Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* p. 98-99.

[411] C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia,* p. 260-267; Ch. I. Brătianu, op, cit., p. 98-103; Kovács István în „Dolgozatok-Travaux", II, III, IV, VI.

[412] C. Patsch, *Beitrage zür Völkerkunde von Sudosteuropa,* II, Sitzungsber dar Akad. dsr Wiss, Wien, XXVII, 1925, p. 215.

[413] Tamás L., *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane,* în „Archivum Europae Centro-Orientalis", I, 1935, p. 88.

[414] Fr. Altheim, *Die soldatenkaiser,* 1939, p. 81, 248.

[415] C. Patsch, în „Anzeiger", 1925, p. 213.

[416] V. Pârvan, *Getica*, p. 570-571;

[417] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* p. 90-94.

[418] I. Andrieşescu, *De la preistorie la evul mediu,* 1924, p. 87, 88.

[419] Vladimir Dumitrescu, *L'art préhistorique en Roumanie,* Bucarest, 1937, p. 32.

[420] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* p. 95.

[421] C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* p. 149-150.

[422] Kovács István, în „Dolgozatok-Travaux", IV, 1913, p. 279 şi urm.

[423] C. Daicoviciu, *op. cit.,* p. 150; *Idem, Problema continuităţii în Dacia,* p. 264-269; Vezi şi E. Beningen, *Der wertgotischalanische Zug nach Mitteleuropa,* Leipzig, 1931, p. 11-13; *Idem, Der Wandalenf'und von Czéke- Cejkov,* în „Annalen des Natur-historischen Museums", in Wien", XLV, 1931, p. 210); *Idem, Ein westgotisches Brandgrab von Maros-Lekencze (=Lechinţa),* în „Mannus", 30 (1938), p. 132; Gh. I. Brätianu, *op. cit.,* p. 99-100.

[424] Lactantius, *De mortibus persecutorum,* IX.

[425] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 530.

[426] V. Pârvan, *Consideraţii asupra unor nume de râuri daco-scitice,* p. 7

[427] Vezi în detaliu teoriile lui Kniezsa István, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert,* Budapest, 1938, în „Archivum Europae Centro-Orientalis", VI, 1938, p. 241-412; *Idem, Die geographischen Namen Siebenbürgens zür Zeit der Landnahme und die Ansiedlung des Ungartums,* în vol. Siebenbürgen und seine Völker, Budapest, 1943, p. 82; *Idem, Erdély viznevei,* Cluj, 1942; *Idem, Keletmagyarország helynevei,* în Deér József-Gáldi László, *Magyaroc és rómának,* Budapest, I, 1943, p. 111 şi urm.

[428] Tamás L., *Romans, et Roumains dans l'histoire de la Dacie Traiane,* în „Archivum Europae Centro-Orientalis", I, 1935, p. 88.

[429] Pais D., *Magyar Anonymus Béla király jegyszöjének könyve a magyarok oselekedeteiről,*

Budapest, 1926, p. 129-130.

[430] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor,* vol. XIV; Iordanes, *Getica*, Bucureşti, 1939, XXII, 113, p. 42.

[431] C.I.L. III, 1, nr. 827.

[432] Cf. N. Drăganu, *op. cit.,* p. 474-475; Fejer, C.D. IV, 3, p. 528.

[433] Cf. V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scite,* p. 7.

[434] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor,* vol. XIII, Ammian Marcelin, (Războiul cu Goţii), Bucureşti, 1939; Liber, XXXI, III, 1, p. 41.

[435] *Idem,* vol. XIV, Iordanes, *Getica*, Bucureşti, 1939, V. 30, p. 26.

[436] Cf. N. Drăganu, *op. cit.,* p. 248-249.

[437] Melich János, *A honfoglaláskori Magyarország,* Budapest, 1925-1929, p. 51-52.

[438] *Ibid.,* p. 56-57.

[439] Cf. N. Drăganu, *op. cit.,* p. 313.

[440] Anonymus, *Gesta Hungarorum,* XXII, 50.

[441] Cf. N. Drăganu, *op. cit.,* p. 313.

[442] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 44-45.

[443] *Ibid.,* p. 292; Vezi şi G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia,* p. 99.

[444] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 452. Melich János recunoaşte şi el că toponimul Fata este românesc (Melich János, *op. cit.,* p. 307).

[445] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 605.

[446] *Ibid.,* p. 435.

[447] *Ibid.*

[448] *Ibid.,* p. 590.

[449] *Ibid.*

[450] Marjalaki Kiss, *Uj úton a magyar őshaza fele,* în „Nyugat". XXIII, 1930, p. 899-913.

[451] Vezi pe larg T. Sauciuc-Săveanu, *O inscripţie latină şi alte obiecte antice şi ştiri din satul roman Petra, Camena de azi, din jud. Tulcea,* în „Analele Dobrogei", XV (1934), p. 93-112.

[452] S. Puşcariu, *Limba română,* I. p. 305; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 439.

[453] E. Petrovici, *La population de la Transylvanie au XI-e siècle,* Bucureşti, 1944, p. 20.

[454] Gh. I. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumaine,* Bucarest, 1944, p. 66.

[455] E. Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală* în „Transilvania", 74, 1943, p. 123.

[456] *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia,* Budapest, 1941, p. XIII-XIV.

[457] Gh. I. Brătianu, *op. cit.,* p. 65.

[458] Kniezsa István, *Geographische Namen in Siebenbürgen,* în „Siebenbürgen", p. 79.

[459] Gh. Brătianu, *op. cit.,* p. 62.

[460] *Ibid.,* p. 66.

[461] Sextil Puşcariu, *Limba română,* I, p. 173.

[462] *Ibid.,* p. 188.

[463] *Ibid.,* p. 186.

[464] *Ibid.,* p. 163.

[465] August Scribon, *Dicţionaru limbii româneşti,* ediţia I, Iasi, 1939, p. 35.

[466] S. Puşcariu, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine,* în „La Transylvanie", II, Bucureşti, 1938, p. 51; *Idem, Limba română,* I, p. 185.

[467] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latin comparés avec les autres langues romanes,* Berlin, Bucarest, Czernowitzs Florence..., 1870, passim; *Idem, Dictionnaire d'etymologie daco-romane. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais,* Berlin, Bucarest, Czernowitz, Leipzig, Londres, Milan, Paris..., 1879, possim.

[468] S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, p. 191-192.

[469] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Bucureşti, 1941, p. 12.

[470] S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, p. 192.

[471] D. R. Mazilu, *Luceafărul lui Eminescu — Expresia gândirii, text, cuvânt şi vocabular,* Bucureşti, 1937; Cf. S. Puşcariu, *op. cit.,* p. 195.

[472] *The Encyclopaedia Britanica,* Fourteenth Edition, vol. 19, p. 652-653.

[473] S. Puşcariu, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine,* p. 48.

[474] *Idem, Limba română,* I, p. 202.

[475] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor,* I, Bucureşti, 1938, p. 187.

[476] După calculele lui Sextil Puşcariu, din o sută de cuvinte referitoare la corpul omenesc în limba română — 92 sunt de origine latină, 2 dacice, 3 slave, 1 slav-grec şi unul necunoscut. Aceleaşi cuvinte în limba italiană — 92 latine, 1 celto-latin, 1 francez, 1 oriental şi 2 necunoscute; în limba franceză — 89 latine, 1 italian, 6 germane, 4 necunoscute; în limba engleză — 86 germane, 13 romane, 1 germano-roman (S. Puşcariu, *Limba română,* vol. I, p. 193-194.

[477] Constantin C. Giurescu, *op. cit.,* p. 188; S. Puşcariu, *Limba română,* I, p. 330; idem. *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine,* p. 44.

[478] S. Puşcariu, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine,* p. 44, 47.

[479] *Ibid.,* p. 44.

[480] *Ibid.,* p. 45-46; *Idem, Limba română,* I, p. 351.

[481] *Idem, Limba română,* I, p. 354.

[482] *Ibid.,* p. 350.

[483] *Ibid.,* p. 355.

[484] Constantin C. Giurescu, *op. cit.,* p. 221.

[485] G. Călinescu, *op. cit.,* p. 8.

[486] *Ibid.*

[487] A. Maurois, *Histoire d'Angleterre,* Paris, 1937, p. 39.

[488] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* p. 53.

[489] „Dacă românii din România de azi — se întreba învăţatul Sextil Puşcariul — ar fi venit din Peninsula Balcanică în evul mediu, cum pretind unii, s-ar putea oare ca ei să fi adus cu sine aceste cuvinte de origină latină — din care o parte lipseşte în sudul Dunării — şi să se fi aşezat cu ele, din întâmplare, tocmai în ţinutul în care odinioară populaţia romană era mai deasă?" (Sextil Puşcariu, *Limba română,* I, p. 339).

[490] Cf. C. Daicoviciu, *Siebenbürgen im Altertum,* Bucureşti, 1942, p. 208, pasajul din Epistola Auxentii Durostorensis; *Idem, Problema continuităţii în Dacia,* p. 261; Gh. I. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumaine,* p. 27; C. Patsch, *Die Völkerbewegung an der unteren Donau...,* 1928, p. 27.

[491] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* vol. VIII, *Ambasadele lui Priscus,* Bucureşti, 1936, p. 96, 105.

[492] G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă,* p. 29, De aceeaşi părere este şi B.G. Niebuhr, *Corpus scriptorum historiae Byzantine,* I, p. 288.

[493] Theophanas, *Chronographie,* ed. Bonn, I, p. 307.

[494] Procopius menţionează în anul 545 un slav în Moldova care vorbea curent limba latină aşa cum o învăţase în acele locuri. Ne întrebăm de la cine dacă nu de la daco-romani? (Procopius, *De bello Gothico,* III, 14).

[495] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor,* I, p. 189.

[496] Edouard Sayous, *Histoire générale des Hongrois,* Tome premier, Paris (1876), p. 1.

[497] Szalay László, *Geschichte Ungarns,* I, Pest, 1866.

[498] Fr. Eckhardt, *op. cit.,* p. 8

[499] Ernst Dümmler, *Geschichte des Ostfrankischen Reich,* Berlin, vol. II p. 449.

[500] Edouard Sayous, *op. cit.,* p. 3.

[501] *Ibid.*

[502] *Ibid.,* p. 4.

[503] *Ibid.,* p. 22.

[504] Hóman Bálint, *Geschichte des Ungarischen Mittelalters,* I, Berlin, 1940.

[505] *De administrando imperio,* XXXVIII.

[506] Cf. Edouard Sayous, *op. cit.,* p. 6.

[507] Hóman Bálint, *loc. cit.*

[508] Cf. E. Sayous, *op. cit.,* p. 9.

[509] Georgius Pray, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et hungarorum, ab anno ante natum Christum CCX ad annum Christi CMXCVII deducti ac maximum partem en Orientis, Occidentisque rerum scriptoribus congesti, opera et studio,* Georgii Pray..., Vindobonae, 1761, p. 307.

[510] Julius Heinrich Klaproth, *Tableau historiques de l'Asie, depuis la monarchie de Cyrus jusqu'a nos jours, accompagnés de recherches historiques et ethnographiques sur cette partie du.*

[511] Cf. E. Sayous, *op. cit.,* p. 9.

[512] Jánossy D., *Hungary's living-space in the Danube basin,* în „The Hungarian Quaterly", vol. V, Nr. 3, Autumn 1939, p. 395.

[513] *De administrado imperio,* XXXVIII. Cf. F. Soyous, *op. cit.,* p. 11.

[514] Cf. G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi nouă,* p. 10.

[515] Fr. Eckhardt, *op. cit.,* p. 30.

[516] *Ibid.*

[517] Vezi I. I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom. XXIV, Bucureşti, 1942, p. 469-473.

[518] După cum declara contele Apponyi: „În bazinul Dunării de mijloc, ungurii n-au ocupat acelaşi teritoriu ca şi celelalte popoare din marea migraţie. Ei s-au aşezat numai în ţinuturile cele mai potrivite culturii plantelor de stepă" *(Les Négociations de la paix hongroise,* tome I, nota XII, 21 ianuarie 1920, publiée par le Ministère hongrois des affaires étrangères, Budapest, 1920, p. 420).

[519] Edouard Sayous, *Les origines et l'époque païenne de l'histoire des Hongrois,* Paris, 1874, p. 54; idem, *Histoire générale des Hongrois,* Budapest — Paris, 1900, p. 18-19.

[520] Transilvania, ca şi Erdély, înseamnă „ţara de dincolo de pădure", adică dincolo de codrii Meseşului. Această denumire apare documentar prima oară la 1075 cu numele *Ultrasilva,* iar la 1111 este amintit în documente Mercurius, „Princeps Ultrasylvanus" (Vezi Pr. Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis,* vol. I, Strigoniu, 1874, p. 88 — 97; L. Fejérpataki, Kálmán Király oklévelei / (*Diplomele regelui Coloman,* Budapest, 1922, p. 42-44).

[521] După ce triburile ungare au străbătut Carpaţii prin nord, prin pasul Vereczke, au pătruns în Câmpia Panonică şi au făcut incursiuni spre vest, în statele vecine, Sfântul Imperiu roman de naţiune germană şi în Peninsula Italică. Înfrânţi însă în încercarea lor de expansiune spre vest, în bătăliile de la Merseburg (933) şi, mai ales, la râul Lech (august 955), (Augsburg de Otto cel Mare) triburile ungare s-au îndreptat spre răsărit, spre Transilvania, care i-a atras şi datorită bogăţiilor sale naturale, îndeosebi sarea — care lipsea în pustă, şi aurul (Vezi şi N. Iorga, *Contra duşmăniei între naţii. Românii şi ungurii,* Bucureşti, 1932, p. 8, unde se afirmă: „Ungurii nu au intrat de la început în Ardeal. Nici nu aveau de ce. Erau puţini la număr şi le ajungeau pământurile aşa de întinse pe care le ocupaseră").

[522] Vezi şi Simion Mehedinţi, *op. cit.,* p. 6

[523] Cu excepţia Olteniei, care făcea parte şi ea din Dacia Malvensis.

[524] Anonymi (P. Magister), *Gesta Hungarorum,* în *Scriptores Rerum Hungaricarum,* ediţia Szentpétery, I, vol. I (în continuare: Scriptores I), Budapest, 1937.

[525] Acest punct de vedere a fost susţinut de R. Röesler (R. Röesler, *Dacia und Romänen. Romänische Studien Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens,* Leipzig, 1871, p. 44. Cucerirea Transilvaniei s-a încheiat abia la începutul secolului al XIII-lea, când maghiarii au ajuns la Carpaţii Răsăriteni. Pentru a-şi întări dominaţia asupra teritoriului cucerit au adus pe secui, saşi, iar în Ţara Bârsei la 1211 pe cavalerii teutoni.

[526] *Les Négociations de la paix hongroise,* tom. I, nota VIII, Anexa 4, p. 191.

[527] Voievodatul lui Menumorut se afla în Ţara Crişurilor, cel al lui Gelu — „dux blachorum" — în centrul Transilvaniei, iar cel al lui Glad — în Banat.

Chiar istorici unguri din epoca modernă au recunoscut în lucrările lor continuitatea neîntreruptă a românilor în Transilvania, faptul că românii se aflau în Transilvania când regatul maghiar a cucerit acest teritoriu românesc. Astfel, Horváth Mihály scria: „Transilvania era populată de români, când ungurii şi-au făcut apariţia în Panonia (M. Horváth, Geschichte der Ungarn, vol. I, p. 9). Acelaşi autor mai scria: „La ocuparea noii patrii dintre Tisa şi Dunăre, în ţinutul Bihorului se afla Menumorut care avea drept supuşi pe valahi şi chazari, iar în Banat, voievodul Glad avea o armată compusă din ostaşi români. Ardealul propriu-zis (Podişul Transilvaniei) se afla sub conducerea românului Gelu. După o rezistenţă înverşunată, Menumorut a făcut act de supunere, fiica lui căsătorindu-se cu fiul lui Árpád. Gelu a căzut pe câmpul de luptă, în războiul purtat cu una din căpeteniile maghiarilor, Tuhutum, iar Glad a devenit şi el vasal regelui ungar, rămânând mai departe în stăpânirea voievodatului său. Aşadar, toate cele trei voievodate româneşti au intrat în stare de vasalitate faţă de regatul maghiar fără să cadă însă în stăpânire efectivă". Huszti András, un alt istoric ungur, scria la rândul său: „Urmaşii geţilor trăiesc şi astăzi şi locuiesc acolo unde au locuit părinţii lor, vorbesc în limba în care glăsuiau mai demult părinţii lor. Nici o naţiune nu are limba atât de apropiată de acea veche limbă romană (latina) ca limba valahilor; ceea ce este un semn sigur şi care nu poate înşela că ei sunt în Ardeal rămaşii vechilor coloni romani, despre care însemnăm pe scurt acestea: Numele acestui popor în limba lui proprie este «român» (Rumuny), adică de la Roma sau roman" (Huszti András, *O és új Dacia/Vechea şi noua Dacie,* f. 1., 1791). Specialistul în istorie locală, ungurul Lehoczky Tiv. scria în 1890: „În comitatele

Maramureş, Ugocsa şi Bereg, fără îndoială încă pe timpul venirii maghiarilor au locuit românii" (Lehoczky Tiv., *Adaléok az oláh vajdák, oláh és crosz kenezek vagy soltészek és szabadosok intézményéhez hazánkban* (Történelmi tár, 1890, p. 155), iar alt specialist în istorie locală, Petrovay G., câţiva ani mai târziu, în 1911, îşi exprima deschis opinia că ipoteza istoriografiei ungare după care românii ar fi venit în Transilvania prin veacul ai XIII-lea „nu se potriveşte la comitatele Bereg şi Maramureş, pentru că aceştia au fost investiţi cu astfel de privilegii, cum n-a putut să aibă niciodată un neam de păstori care a imigrat pe încetul, păscându-şi turmele, un duşman de neam străin, neînrudit cu cel unguresc, prins în luptă; iar ca un duşman prins în război să fie colonizat la graniţa ţării şi să fie însărcinat cu apărarea hotarelor, e de-a dreptul un nonsens" (Petrovay G., *Máramarosi olahok betelpedesük, vagdáik és knézeik,* în „Századok", XLV — 1911, p. 607-626). La rândul lor, cunoscuţii istorici germani Leopold von Ranke şi Tamm Trangott au ajuns, în studiile lor, la concluzia continuităţii poporului român. Leopold von Ranke scria: „Dacia a fost organizată în provincie romană. Indigenii (românii) numesc şi azi calea care merge din România în Transilvania „Calea lui Traian", iar trecătoarea Turnu Roşu „Poarta romanilor". Ei sunt urmaşii coloniştilor pe care Traian i-a adus în Dacia din toate provinciile Imperiului Roman. Aceste provincii (dace) erau acum romanizate, aşa cum reiese din limba actuală a limbii acesteia (limba românească), limbă care din vremuri îndepărtate se menţine până azi" (Leopold von Ranke, *Weltgeschichte,* I, II, ad. I, III, Leipzig, 1883, p. 272, 448), iar Tamm Trangott scria: „Românii locuiesc şi azi acolo unde acum 17 secole au locuit strămoşii lor; popoarele au venit unele după altele şi au dominat provinciile Dunării Inferioare, dar nici unul n-a putut să infirme existenţa naţională a românismului. «Apa curge, pietrele rămân», spune un proverb român. Hoardele popoarelor, care au părăsit ţara lor spre a emigra, au pierit ca norii la soare, dar românismul, aplecând capul, lasă în Dacia să treacă peste el furtuna şi păstrează terenul moştenit de la strămoşii săi, până ce apare vremea frumoasă; atunci el se ridică şi mişcă membrele sale" (Tamm Trangott, *Über des Ursprung der Rumänen, ein Beitrag zur F. Etnographic Sud-Österuropes,* Bonn, 1891, p. 84-85).

[528] Karácsonyi J., *Kakuktojás (Oul cucului),* în Erdély Irodalmi Szemle (Orizontul literar transilvan), 1924, p. 196-203; *Szatmár eredete (Originea Sătmarului),* în Emlékkönyv Dr. Grof Klebersberg *Kunó negyedszézados kulturpolitikai működésének emlékére (Omagiul doctorului Grof Klebersberg Kuno în memoria activităţii sale culturale de un sfert de veac),* Budapest, 1925, p. 215-223.

[529] Doi dintre cei mai buni istorici maghiari, Pauler Gyula şi Hóman Bálint apreciază că datele oferite de Anonymus sunt vrednice de crezare. Pauler Gyula arăta că ele pot fi verificate şi prin alte izvoare istorice, că nu există alte date care ar zdruncina afirmaţiile lui Anonymus ori cel puţin le-ar face îndoielnice (Pauler Gyula*, A magyar nemzet Szant Istvánig / Istoria naţiunii maghiare până Ia Sf. Ştefan/,* Budapest, 1900). Într-o recenzie asupra cărţii lui Iosif Ladislau Pič *(Zur rümanische-ungarischen Streittfrage,* Leipzig, 1886), Pauler Gyula recunoaşte că acest istoric — apreciind cum se cuvine valoarea de izvor a operei lui Anonymus — „a dat dovadă de mai mult simţ istoric decât toţi istoricii care s-au străduit să vadă cu orice preţ în cronicarul maghiar un falsificator sau pamfletar politic atât de nenorocit încât nici după seculare frământări de creier n-au fost în stare a-i descoperi scopul şi tendinţa" (Ion Lupaş, *Realităţi istorice în Voievodatul Transilvaniei din sec. XII — XVI,* în „Anuarul Institutului de istorie naţională", VII, 1936— 1938, Cluj, 1939, p. 21). Hóman Bálint, la rândul său atribuie cronicii lui Anonymus o valoare egală şi în unele privinţe superioară celorlalte cronici ungaro-latine (Hóman B., Szekfü, Gyula, *Magyar története / Istoria maghiară,* vol. I, Budapest, p. 7). Bálint Hóman face o caracterizare elogioasă a lui Anonymus, scriind: „Opera sa, în ciuda defectelor sale, este o operă de savant care îşi domină epoca. Ca operă literară, istoria sa, cât de fragmentară este ea astăzi, este una dintre creaţiile cele mai armonioase ale istoriografiei latine a evului mediu. Anonimul era un om de ştiinţă şi un scriitor înzestrat cu simţ artistic şi înarmat cu condei, în sensul pe care aceste cuvinte îl aveau în secolul al XII-lea. În istoria cuceririi patriei, povestirea sa, elaborată cu grijă atât din punct de vedere strategic cât şi geografic dovedeşte inteligenţa criticii sale, reflecţia metodică şi profunzimea cunoştinţelor sale" («Revue des études hongroises», III, 1925, p. 762).

[530] Melich J., în „Magyar Nyelv" („Limba maghiară"), XVII, Budapest, 1921, p. 77-78.

1 Jakubovich, E., în „Magyar Nyelv", XXI, 1925, p. 31.

[532] R. W. Seton-Watson este autorul a numeroase lucrări despre monarhia austro-ungară între care: *Racial Problems in Hungary, London, 1908; A History of the Romanians from Roman Times to the completion of Unity,* Cambridge, 1934; *Corruption and Reform in Hungary,* ed. a II-a

London 1911.

[533] Horváth, E., *Transylvania and the History of the Romanians. A Reply to Professor R. W. Setan-Watsan,* Budapest, 1935, p. 6.

[534] Anonymus consemnează faptul că triburile maghiare au găsit chiar şi în Panonia „blachi ac pastores Romanorum" (vlahi, adică păstori ai romanilor), Fejérpatáki, L., *Kálmán Király oklevelei,* Budapest, 1892, cap. IX, p. 14.

[535] Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum,* în Scriptores, I.

[536] Vezi *Chronicon pictum Vindobonense,* în Scriptores, I.

[537] Cronicarul rus Nestor, contemporan cu Anonymus, ne furniza, la rândul său, informaţia că ungurii, pătrunzând în pusta panonică, trecând peste munţii cei înalţi, care se numesc şi Munţii Ungureşti, au început a se război cu vechii locuitori ai acestor regiuni, „cu volochii şi slavii". „În urmă însă ungurii goniră pe volochi şi luară în stăpânire această ţară, se aşezară cu slavii împreună, pe care îi supuseră şi de atunci ţara se cheamă Ungaria" (Cf. *Cronica lui Nestor,* ediţia G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* vol. VII, Bucureşti, 1935, p. 20).

[538] Szentpetery I., *Regese regnum stirpis Arpadienae critico-diplomatica,* vol. I, Budapest, 1923, nr. 926; Documentul din 1210 a fost utilizat de unii istorici unguri „ca o dovadă" că atunci ar fi colonizaţi păstorii români în Transilvania. Referindu-se la asemenea aserţiuni, E. Gamilscheg nota cu ironie că regele Andrei al II-lea trebuia să alerge prin munţi pentru a descoperi pe aceşti valahi nomazi, pe care ţinea totuşi, dintr-un straniu capriciu, să-i ia în armata sa. («Revue historique du sud-est européen», 1943, p. 91).

[539] Numai la români reprezentantul autorităţii politice supreme purta titlul de voievod (Cf. I. Bogdan, *Originea Voievodatului la români,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a II-a, tom. XXIV, 1901-1902, p. 191-207; I. Lupaş, *Realităţi istorice în Voievodatul Transilvaniei din sec. XII — XVI,* în *loc. cit.,* p. 51).

[540] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. III, Bucureşti, 1937,

[541] D. Onciul, *Românii şi ungurii în trecut. Relaţiunile lor politice în dezvoltarea statului şi a românilor de peste munţi.* Scriere postumă neterminată, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom, IX, Bucureşti, 1928, p. 29-64.

[542] I. Lupaş, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII-XIII,* Bucureşti, 1936; *Realităţi istorice în Voievodatul Transilvaniei în secolele XII-XVI,* Bucureşti, 1938.

[543] I. I. Nistor, *Românii şi rutenii din Bucovina. Studiu istoric şi statistic,* Bucureşti, 1915; *Emigrările de peste munţi,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a II-a, tom. XXXVII (1914-1915), Bucureşti, p. 815-865; *Românii în Transilvania,* în idem, seria a III-a, tom. XXIII, Bucureşti, p. 521-600; *Ungurii în Dacia Carpatină,* în idem, seria a III-a, tom. XXIV (1941-1942), p. 469-502.

[544] Cnezatele şi voievodatele mai purtau şi denumirea latinească, de „ţări" (Ţara Lytua, sau Ţara voievodului Litovoi, Ţara Bârsei, Ţara Maramureşului, Ţara Făgăraşului, Ţara Loviştei, Ţara Severinului, Ţara Crişurilor, Ţara Zarandului etc.). Este semnificativ faptul că numai în limba română termenul care desemnează organizarea politică derivă din latinescul terra (pământ), în timp ce în limbile franceză, italiană, spaniolă şi portugheză ţară vine din latinescul pagus (pays, paese, pais) (A. Balotă, *Un témoignage historique; Terra > ţară,* în «Revue historique du sud-est européen», XIV (1937), nr. 1-3, p. 61-69).

[545] Istoricul Ion Lupaş, cercetând împrejurările cuceririi Transilvaniei de către triburile maghiare, constata cât de anevoios a fost acest proces încât, la început, ungurii n-au putut organiza în Transilvania decât un comitat al Solnocului, la care cu greu au mai putut adăuga alte şase comitate, reuşind astfel să sporească la şapte numărul comitatelor ungureşti — la atât s-a redus întreaga operă de organizare administrativă maghiară în cuprinsul Transilvaniei, până în jumătatea a doua a veacului XIX" (I. Lupaş, *op. cit.,* p. 24-25); vezi şi Iosif Déer, *Középkori Erdély,* în (revista) „Magyar Szemle", Budapest, 1934, p. 199.

[546] Zenovie Pâclişanu, *Vechile districte româneşti de peste munţi* în „Revista istorică română", 1942 — 1943, fasc. 3, p. 19-30); vezi şi V. Motogna, *Contribuţii la istoria românilor bănăţeni în evul mediu. Districtele româneşti* („Revista Institutului Social Banat-Crişana", Timişoara, 1943, p. 3-30).

[547] *Rogerii Carmen Miserabile,* în Scriptores, vol. II (în continuare Scriptores, II), Budapest, 1938.

[548] E. Horváth, *op. cit.,* p. 15; *Idem, Die Geschichte Siebenbürgens,* Budapest-Leipzig-Milano, 1943, p. 22.

[549] Vezi şi N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. III, Bucureşti, 1937, p. 13.

[550] Ed. Sayous, *op. cit.,* p. 32- 42.

[551] Mercurius este menţionat în anul 1111 ca principe al Transilvaniei; titlul „in partibus" reflecta mai mult o dorinţă, o pretenţie a regatului ungar decât o realitate istorică, neexistând până acum nici o dată certă a activităţii acestui principe în Transilvania. Vezi şi Fejérpataki, L., *Kálmán Király oklévelei,* p. 42-44.

[552] Este vorba de Ştefan Dobó şi Francisc Kendi (Vezi *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae,* II, p. 507 şi Hurmuzaki, II/5, p. 175, doc. LXXIII).

[553] Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi Királyok Korában (Istoria poporului maghiar în epoca regilor din casa arpadiană),* I, p. 255; II, p. 44, 93.

[554] Vezi Wénczél Gusztáv, *Codex diplomaticus Arpadianus,* vol. VI, Pest, 1867, p. 400. Mai înainte însă, pe la 1176, este amintit de documente Leustachius, voievod al Transilvaniei (*Ibid.,* p. 486).

[555] E. Hurmuzaki, N. Densuşianu, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. I, partea I, Bucureşti, 1887, p. 105-106. (În continuare, Hurmuzaki, *Documente).*

[556] I. I. Nistor, *Ungurii în Dacia Carpatină,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom. XXIV, 1941 — 1942, p. 471.

[557] Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Arpádházi Királyok alatt,* Budapest, 1899, I, p. 218.

[558] Szilágyi Sándor, *Erdélyország története tekintettel mivelődé sér e (Istoria Transilvaniei cu privire la civilizaţia ei),* Pest, 1866, vol. I, p. 12 şi 66. („Transilvania, despărţită prin graniţe naturale de Ungaria, nu a fost niciodată deplin contopită cu aceasta", p. 66).

[559] Cf. Kővári László, *Erdély történelme (Istoria Transilvaniei),* Pest, 1859, I, p. 56; vezi şi I. Lupaş, *Realităţi istorice în Voievodatul Transilvaniei,* p. 55.

[560] I. Acsády, *A magyar birodalom története (Istoria imperiului maghiar),* Budapest, 1904, III, p. 35.

[561] C. Sassu, *Românii şi ungurii. Premize istorice,* Bucureşti, 1940, p. 24.

[562] „Să nu ne închipuim — scria el — că au populat descălecătorii (ungurii — n.n.) ţara întreagă. Numărul lor, poate şi din cauza înfrângerii suferite în patria de mai înainte, era prea mic pentru aceasta. Teritoriul ocupat de ei se potrivea aproape cu cel ţărmurit prin pacea de la Trianon, la care a fost redusă Ungaria după o mie de ani" (Eckhart Ferenc, *Magyarország története/Istoria Ungariei/,* Budapest, 1933, p. 21).

[563] La mijlocul sec. al XVI-lea, Anton Verancsics afirma că secuii au origine hunică (Vezi *Monumenta Hungariae Historica,* Scriptores, II, Budapest, 1857, p. 143-144).

[564] Hóman Bálint, *Der Ursprung der Siebenbürger Szekler* în „Ungarische Jahrbücher", vol. II, Berlin, 1922, p. 9-36.

[565] Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum,* cap. 21, în Scriptores, I, p. 162-163; despre adoptarea alfabetului latin de la români, vezi şi S. Puşcariu, *Alfabetul secuilor şi slovele chirilice,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii literare", seria a II-a, tom. XXVI, 1904-1905, p. 53-63.

[566] Hunfálvy Pál, *Ethnographie von Ungarn,* p. 200; *Idem, Die Rumänen und ihre Ansprüche,* p. 44; *Idem, A Székelyek (Secuii),* Budapest, 1880.

[567] *A Prospect of Hungary and Transylvania...* London, 1664, p. 33-40. Autorul englez preia ideea originii scitice a secuilor de la cărturarul sas Georg Reichersdorffer, care a scris *Chronographia Transilvaniei,* editată la Viena în anul 1550. Ea a fost publicată de J. Bongars, *Rerum Hungaricarum Scriptores,* Frankfurt, 1600, p. 582-589; Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres,* Viena, 1746, p. 800-810.

[568] Pauler Gyula, *A magyarok megtelepedéséről (Descălecarea ungurilor),* în „Századok", 1877, p. 373-396; 481-499.

[569] Szabó Károly, *Királyi telepitvényesek-é a székelyek? (Sunt secuii colonizaţi de regi?),* Târgu Mureş, 1884.

[570] Réthy, L., *A székely név (Etnonimul „secui"),* în „Ethnographia", 1890. Despre diversele opinii cu privire la originea secuilor vezi şi G. Popa- Lisseanu, *Păreri diferite asupra originii secuilor,* în „Universul", 19 ian. 1937.

[571] Thúry Iosif, *A székelyek eredete (Originea secuilor).* Cluj, 1898, în „Erdélyi Múzeum", 1898, p. 216.

[572] Karácsonyi J., *A székelyek eredete és Erdélybe való települése (Originea secuilor şi aşezarea lor în Ardeal),* Budapest, 1905.

[573] *Idem, Die Vorfahren der Szekler und die Szekler Madjaren,* în „Volk unter Völkern", Breslau, p. 285.

[574] G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor şi secuizarea românilor,* Bucureşti, 1941, p. 40-41. Această teorie a lui Karácsonyi a fost primită cu simpatie de istoriografia germană, fapt pentru care i s-a şi asigurat publicarea în limba germană (în „Volk unter Völkern" din Breslau).

[575] Vezi şi Hóman Bálint, *loc. cit.,* p. 21.

[576] G. Popa-Lisseanu, *Sicules et roumains. Un procès de dènationalisation,* Bucureşti, 1939, p. 18.

[577] Recensământul populaţiei din România pe anul 1930 înregistrează 1.425.507 unguri şi secui, care reprezentau 7,9% din populaţia ţării (Vezi *Recensământul general al populaţiei din România din 29 decembrie 1930,* vol. II, 1938, p. XXIV).

[578] Simon de Kéza, *loc. cit.,* p. 162— 163.

[579] G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor şi secuizarea românilor...,* p. 117; *Recensământul general al populaţiei din România din 29 dec. 1930,* vol. II, 1938, p. LVIII-LX.

[580] În anul 1366 regele Ludovic de Anjou a inaugurat politica oficială de stat de maghiarizare a românilor, de excludere a lor din viaţa politică, de teamă că şi românii din Transilvania vor înlătura nobilimea maghiară, vor prelua conducerea voievodatului transilvănean şi se vor uni cu celelalte state feudale româneşti de la sud şi est de Carpaţi, care, la 1330 şi 1363-1365, obţinuseră victorii decisive împotriva regatului ungar. Astfel, regele acorda nobililor unguri dreptul de a „stârpi" şi nimici pe răufăcătorii de orice neam şi mai ales pe români" (Vezi Fr. Zimmermann — C. Werner — G. Müller, *Zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* vol. II, Sibiu, 1897, p. 256-259),

[581] G. Popa Lisseanu, *op. cit.,* p. 72.

[582] *Ibid.,* p. 75.

[583] De fapt se referă la episcopatul cumanic al Milcoviei. Vezi Arhiva Vaticanului, *Regesta Vatican,* vol. XVIII, f. 229-230, Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente,* vol. I, p. 132-133).

[584] Vezi Ştefan Lupşa, *Caticismul şi românii din Ardeal şi Ungaria până în anul 1556,* Cernăuţi, 1929; textul din 1299 se află la p. 59, în bibliografie.

[585] Ştefan Lupşa, *op. cit.,* p. 74-75, Şt. Meteş, *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria,* Arad, 1918, p. 41; G. Popa Lisseanu, *op. cit.,* p. 73.

[586] Şt. Meteş, *op. cit.,* p. 41; vezi şi G. Popa-Lisseanu, *op. cit.,* p. 74. În noiembrie 1566, Dieta Transilvaniei decreta exterminarea tuturor preceptelor religioase contrare doctrinelor luterană şi calvină. Se prevedea distrugerea bisericii româneşti, suprimarea ierarhiei, confiscarea bunurilor ei. Biserica românească era declarată tolerată şi lăsată la bunul plac al principelui şi al dietei ungare (G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* Sibiu, 1889, p. 129 şi urm.).

[587] G. Popa-Lisseanu, *op. cit.,* p. 77-79.

[588] *Ibid.,* p. 78-79 şi 136-141.

[589] *Ibid.,* p. 130-154.

[590] Sabin Opreanu, *Săcuizarea românilor prin religie,* Cluj, 1927; *Idem, Ţinutul săcuilor. Contribuţii de geografie umană şi de etnografie,* în „Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj", vol. III, Cluj, 1928, p. 107 şi urm.

[591] G. Popa-Lisseanu, *op. cit.,* p. 130-154.

[592] *Ibid.,* p. 140-141.

[593] Géza Kosztelszky, *Nemzeti politika a Feldvidéken (Politica naţională în Ţinutul de Sus [Slovacia]),* Budapest, 1898, p. 25; vezi şi Romulus Seişanu, *România. Atlas istoric, geopolitic, etnografic şi economic,* Bucureşti, 1936, p. 123; vezi şi Zenovie Pâclişanu, *L'art et la manière de faire des Hongrois. Méthodes de recrutement des citoyens magyars,* Bucureşti, 1942, p. 6. Câţiva ani mai târziu, în 1907, secretarul Consiliului de Miniştri ungar, dr. Reiner Zsigmond scria: „Principiul necesar şi general afirmat pentru unitatea naţiunii maghiare şi manifestarea hotărâtă a energiilor ei este a maghiariza" (Reiner Zsigmond, *A Keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése / (Organizarea bisericii naţionale maghiare de rit răsăritean,* Budapest, 1907, p. 13).

[594] G. Popa-Lisseanu, *op. cit.,* p. 87.

[595] *Ibid.*

[596] *Ibid.,* p. 10.

[597] J. Karácsonyi, *Die Vorfahren der Szekler und die Szekler Madjaren,* în „Volk unter Völkern", Breslau, p. 285.

[598] G. Popa-Lisseanu, *op. cit.,* p. 95-96.

[599] *Ibid.,* p. 94-95.

[600] *Ibid.,* p. 95.

[601] *Ibid.,* p. 97.

[602] *Ibid.,* p. 91.

[603] Balogh Pál, *A Népfajok Magyarországon (Etniile în Ungaria),* Editura Ministerului Instrucţiunii, Budapest, 1902. Apud G. Popa-Lisseanu, *Originea secuilor şi secuizarea românilor,* p. 125.

[604] János Czecz era fiul unui grănicer român din satul Săsciori, judeţul Făgăraş. Totuşi, venit în fruntea armatelor ungare, să înăbuşe revoluţia română în Transilvania, a dat ordin trupelor sale care treceau prin Ţara Oltului să nu atace satul părinţilor săi, Săsciori *(Ibid.,* p. 92).

[605] *Ibid.,* p. 106.

[606] P. Râmneanţu — P. David, *Cercetări asupra originii etnice a populaţiei din sud-estul Transilvaniei pe baza compoziţiei serologice a sângelui,* în „Buletinul eugenic şi biopolitic", 1935, p. 36-66; vezi şi P. Râmneanţu, *Origine ethnique des Séklers de Transylvanie,* în «Revue de Transylvanie», 1935, nr. 1, p. 45-59 + 1 pl.

[607] M. Balaş, în „Székely Múzeum Értesitője" („Anuarul muzeului secuiesc"), III, Sf. Gheorghe, 1902, p. 32 şi urm.; vezi şi Sabin Opreanu, *Săcuizarea românilor prin religie,* p. 38-39.

[608] M. Balaş, *loc. cit.,* p. 70; vezi şi Elie Câmpeanu, *Vechimea românilor în Secuime,* în „Revista generală a învăţământului", 1928, p. 81-83.

[609] Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques,* Bucureşti, 1934, p. 54.

[610] Szöke Mihály mai spunea: „Ei (secuii — n.n.) îşi imaginează că Ungaria este o ţară la fel de muntoasă ca districtele Ciuc sau Trei Scaune. Abia dacă cunosc nume de oraşe ca Seghedin sau Debreţin, în timp ce numele Bucureşti, Brăila, Sinaia sau Doftana sunt familiare chiar şi copiilor care se joacă în ţărâna drumurilor" (Szőke Mihály, *Pusztuló véreint,* Budapest, 1902; apud Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 55).

[611] De fapt, în majoritatea lor, ceangăii din Moldova sunt români catolicizaţi, emigraţi din Transilvania în urma persecuţiilor sociale şi naţionale (Vezi Iosif Petru, M. Pál, Originea catolicilor din Moldova şi franciscanii păstorii lor de veacuri, Sibăoani-Roman, 1942).

[612] Hegedüs Lóránt, *A Székelyek kivándorlása Romániába (Emigrarea secuilor în România),* Budapest, 1902; apud Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 55 — 56. Învăţatul secui Hegedűs Lóránt, fost ministru de finanţe al Ungariei, afirmă că secuii considerau Moldova „ţara din interior", „patrie", folosind, pentru a o desemna, numele de „belföld" („Ţara din lăuntru"); atunci când vorbeau despre Ungaria, secuii o numeau „varmegye", cu sensul de „district", „Autoritate administrativă", şi nu cu acela de ţară; pentru ei Ungaria era „ţara din afară" (Hegedűs Loránt, *op. cit.,* p. 81).

[613] *Nagyajtai Cserei Mihály históriája (1661 — 1711) (Istoria lui Nagyajtai Cserei Mihály),* ed. a II-a, Pest, f.a., p. 1 (Lucrarea cronicarului Cserei se intitula *Vera história transilvanica ab anno 1661 incipiendo elaborata per Michaelem Cserei de Nagy Aita et descripta în exilio Coronensi anno 1709 mense Decembri;* a fost editată de Emich Gusztáv sub titlul: *Nagyajtai Cserei Mihály históriája,* Pest, 480 p.); vezi şi E. Lukinich, *Les idées politiques dirigéantes de la Principauté de Transylvanie de 1541 à 1600,* în «Bulletin d'information des sciences historiques en Europe Orientale», V, 1933, p. 9.

[614] Dieta, menţionată într-un document emis de regele Ungariei, Andrei al II-lea, datat la 11 martie 1291 s-a întrunit la Alba Iulia „cum universibus Nobilibus, Saxonibus Siculis et Olachis in partibus Transylvaniae" în vederea reorganizării „staturilor şi ordinelor nobiliare (Fr. Zimmermann şi C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* vol. I, Sibiu, 1892, p. 177; vezi şi A. Decei, *Contribution à l'étude de la Situation politique des Roumains de Transylvanie au XIIIe et au XIVe siècles,* în «Revue de Transylvanie», VI, 1940, p. 217-226).

[615] George Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne* (Episodes et souvenirs), Paris, 1933, p. 50.

[616] *Les Négociations de la paix hongroise,* tom. I, p. 45.

[617] Este vorba de suzeranitatea Ungariei asupra Moldovei şi Munteniei, recunoscută temporar şi formal de către unii domni români.

[618] H. Marczali, *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum,* Budapestini, 1902, p. 62-63.

[619] Desigur, în tradiţia istoriografiei, maghiară (Thuróczi, Istvánfi), primele grupuri de germani ar fi venit în Transilvania cu ocazia căsătoriei regelui Ştefan I cu principesa germană

Gisela la care s-ar fi adăugat ulterior, în timpul lui Géza al II-lea, alte grupuri de populaţie germană. În realitate, colonizarea propriu-zisă a saşilor a început către sfârşitul secolului al XII-lea. (Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.,* I, p. 1-5; Joseph Benkö, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus,* vol. I, ed. a II-a, Cluj, 1834, p. 429-438).

[620] N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. III, Ctitorii, Bucureşti, 1937, p. 74-86. Şi istoricul Ion Lupaş sublinia că pe la mijlocul secolului al XII-lea au fost inundaţii şi foamete în Flandra şi în regiunea dintre Rin şi Mosel ceea ce ar fi determinat pe locuitori să emigreze spre răsărit în căutarea unor condiţii mai bune de existenţă (Ion Lupaş, *Realităţi istorice în Voievodatul Transilvaniei,* p. 35). Istoricul german Konrad Schünemann considera că şi curentul european al cruciadelor a antrenat emigrarea saşilor către Transilvania (Konrad Schünemann, *Die Stellung des Südostens in der Geschichte der mittelalterlichen deutschen Kolonisation, în Siebenbürgische Vierteljahrsschrift,* Sibiu, 1934, p. 10-11).

[621] Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.,* p. 11-12.

[622] *Ibid.,* p. 18-20.

[623] *Ibid.*

[624] *Ibid.*

[625] Prima menţiune documentară a prezenţei ungurilor în Transilvania datează din timpul domniei lui Géza I (1074—1077). Într-un act de danie din anul 1075, referitor la nişte proprietăţi de la Tisa, dăruite abaţiei Sf. Benedict de lângă Gran, se amintesc piscina Rotunda, satul Dabosz de lângă Criş şi un jude cu numele Andrei (cf. G. Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis,* Buda, 1829, vol. I, p. 436; vezi şi I. Lupaş, *op. cit.,* p. 24). Documentul în care se aminteşte sarea din Turda în secolul XI este bănuit de unii istorici, cum ar fi Pauler Gyula, a fi fals (Pauler Gyula, *Magyar nemzet története Szent Istvánig,* vol. I, p. 376; vezi şi N. Iorga; *Istoria românilor,* vol. III, Bucureşti, 1937, p. 22).

[626] A. D. Xenopol, *Istoria românilor,* ed. a III-a, vol. II, 1892, p. 190; vezi şi revista „Transilvania", IV, 1871, p. 55.

[627] În anul 1225, regele Ungariei, Andrei al II-lea a alungat din Ţara Bârsei pe cavalerii teutoni (Fr. Zimmermann, C. Werner, *op. cit.,* vol. I, p. 36-43).

[628] Este vorba de marea ridicare populară de la Bobâlna din 1437 — 1438 care a deschis seria luptelor revoluţionare de eliberare socială şi naţională ale românilor din Transilvania încheiată peste aproape o jumătate de mileniu, la 1918.

[629] Fényes S., analizând împrejurările în care s-a încheiat Unio Trium Nationum în 1437 şi caracterul său, conchidea cu claritate: „E fără nici o îndoială că uniunea celor trei naţiuni urmărea scopul de anihilare a românilor (Fényes S., *Ungaria revizionistă,* Bucureşti, f. a., p. 68). Şi tot el mai preciza încă o dată: „Deci, uniunea celor trei naţiuni nu urmărea apărarea reciprocă a libertăţii lor, ci despuierea de libertate a românilor" (*Ibid.,* p. 69).

[630] G. Moroianu, *op. cit.,* p. 51.

[631] „Unio Trium Nationum" — alianţa reacţionară a păturilor privilegiate ale nobilimii maghiare, secuieşti şi patriciatului săsesc s-a încheiat la 16 sept. 1437 la Căpâlna. Vorbind despre această uniune, care ar fi rezolvat în mod democratic problemele Transilvaniei(!), delegaţia ungară la tratativele de pace de la Paris din 1919 — 1920 recunoştea că aceasta nu avea decât un singur defect: elementul românesc nu era reprezentat (Vezi *Les Négociations de la paix hongroise,* tom. I, p. 43).

[632] Autorii lucrării *Justice for Hungary* aveau îndrăzneala să nesocotească într-atât opinia publică mondială, oamenii de ştiinţă istorici de pretutindeni, afirmând că *Unio Trium Nationum* „încheiată în 1437 între unguri, secui şi saşi a fost o alianţă a acestor trei naţiuni pentru apărare mutuală împotriva atacului, în primul rând împotriva aceluia al turcilor" („The subsequent constitutional law of Transylvania was built upon the unity of three nations [Unio Trium Nationum], concluded in 1437 between the Hungarians, Szeklers and Saxons. It was an alliance of three nations for mutual defense against of the Turks"), Count Albert Apponyi, *Justice for Hungary,* p. 152.

[633] În 1568 au fost recunoscute legale numai cele patru religii recepte: catolică, luterană, calvină şi unitariană.

[634] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 78.

[635] Dáner István, *Szászok és Oláhok (Saşii şi Valahii)* în „Magyar Figyelő" („Observatorul maghiar") (IV2), 1914; vezi şi Silviu Dragomir *op. cit.,* p. 77-78.

[636] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 78.

[637] Count Albert Apponyi, Albert Berzeviczy, Oliver Eöttevényi, Francis Fodor, Béla Földes, Eugene Horváth, George Lukács, Emil Nagy, Baron Julius Wlassics, *Justice for Hungary*.

Review and Criticism of the Effect of the Treaty of Trianon, London, Bombay, Calcutta, Madras, 1928, p. 8.

[638] Colonizarea şvabilor în Banat, Satu Mare şi Sălaj a avut loc în sec. al XVIII-lea. Vezi Şt. Manciulea, Graniţa de vest, Blaj, 1936, p. 60-86; Fr. Kräuter, *Germanii din Banat în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918 — 1928,* vol. I, Bucureşti, 1929, p. 629-644; Albin Scherhaufer, *Şvabii sătmăreni şi bihoreni, precum şi germanii din Maramureş,* în *loc. cit.,* p. 649-653.

[639] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 72. Potrivit recensământului din 1930, în Romania trăiau în total 745.421 germani.

[640] Fr. Kräuter, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 645.

[641] Lutz Korodi, *Auf deutscher Fährte in Südosteuropa,* Berlin, 1936, p. 9.

[642] Vezi *Recensământul general al populaţiei României 1930,* vol. II p. XXXII-XXXIV.

[643] Albin Scherhaufer, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 653.

[644] Vezi şi A. Gociman, *România şi revizionismul maghiar,* Bucureşti, 1934, p. 406. „Maghiarizarea — scria în 1932 Iacob Bleyer, conducătorul naţionalităţii germane din Ungaria — nu s-a arătat niciodată atât de brutală şi atât de hotărâtă ca astăzi!

Dreptul şi justiţia sunt alăturea de germanii din Ungaria, dar forţa este o tactică de care ungurii uzează fără nici un scrupul" (cf. Romulus Seişanu, *Transilvania românească. Cu hărţi şi diagrame,* Bucureşti, 1941, p. 82).

Singurul deputat şvab din parlamentul ungar, profesorul Iacob Bleyer, scria în 1931:

„Noi avem o singură asociaţie de cultură populară, aprobată şi subvenţionată de guvern; totuşi, din cauza atitudinii societăţii ungare, pentru districte întregi ea este inaccesibilă. Noi avem o serie întreagă de grupuri locale, fondate cu autorizaţia autorităţilor; de ani întregi însă ele n-au primit aprobarea necesară şi nu pot să-şi înceapă activitatea. Conform statutelor, în toată ţara oricine poate să facă parte din asociaţie, chiar şi acolo unde nu există grup local; cu toate acestea, este interzis să se distribuie publicaţiile noastre şi să se încaseze cotizaţiile de la membri. Acolo unde există grupuri locale, se face totul pentru a le împiedica activitatea; la nevoie se cere chiar intervenţia poliţiei. Sunt opriţi să asiste la conferinţe pur culturale, ţinute sub supravegherea poliţiei — tineretul, femeile, invitaţii care nu fac parte din asociaţie sau dintr-un grup local. Secretarii comunali găsesc o mare plăcere în a umili şi a ridiculiza pe funcţionarii asociaţiei în public, prin atitudinea lor agresivă. Dacă un tânăr care şi-a terminat studiile universitare se înscrie în asociaţie şi participă la activitatea ei, el riscă să fie boicotat de societate, să fie supus unei percheziţii la domiciliu şi la tot felul de şicane" („Banater Deutsche Zeitung", Timişoara, 9 ianuarie 1931). Într-un memoriu publicat în vara anului 1936, profesorul Richard Huss atrăgea atenţia asupra „procesului de maghiarizare la care era supus tineretul german din Ungaria, unde de la vârsta de 4 — 6 ani copiii urmează grădiniţele de copii, în care educaţia se face exclusiv în ungureşte; de la vârsta de 6 — 12 ani, în cazul cel mai bun, frecventează şcoala mixtă maghiaro-germană, de la 12 — 15 ani şcoala de repetiţie pur maghiară, în afară de aceasta, de la 12 — 21 ani este obligatorie frecventarea cursurilor Levente unde totul (învăţământul, cântare, jocuri, exerciţii de gimnastică) se face în ungureşte" *(Der Auslanddeutsche,* iulie 1936).

[645] Gheorghe I. Brătianu, *Tradiţia istorică a descălecatului Ţării Româneşti în lumina noilor cercetări,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", Seria a III-a, tom, XXV, 1942 — 1943, p. 11. Şi marele istoric N. Iorga, referindu-se la bătălia de la Posada, scria: „Şi lupta de la Posada, la 1330, biruinţa asupra lui Carol Robert, este absolut corespunzătoare luptelor de la Sempach şi Morgarten" (N. Iorga, *Evoluţia ideii de libertate,* Bucureşti, 1928, p. 143).

[646] B. P. Haşdeu, *Istoria critică a românilor,* vol. I, Bucureşti, 1875, p. 130; D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui,* Bucureşti, 1933, p. 8-17. Politica de reunire a pământului românesc a fost fundamentată de către Mircea cel Bătrân în timpul căruia pe lângă Ţara Amlaşului, Ţara Făgăraşului, Ţara Severinului, domeniul Bologa, cetatea Branului, a reunit sub sceptrul său şi Dobrogea.

[647] N. Iorga, *Istoria Românilor,* vol. III, Ctitorii, cartea a III-a, cap. IV, Bucureşti, 1937, p. 200-222.

[648] Hurmuzaki, *Documente...,* vol. II, p. I, Bucureşti, 1891, p. 14.

[649] Ştefan cel Mare a stăpânit domeniile Ciceul (cu 60 de sate), Cetatea de Baltă (cu 8 sate); V. Motogna, *Stăpânirea lui Ştefan cel Mare asupra Ciceului, în Articole şi documente (Contribuţii la istoria românilor din veacurile XIII—XVI),* Cluj, 1923, p. 25-28), cărora Petru Rareş le-a adăugat Rodna, Bistriţa şi Unguraşul (A. Veress, *Acta et epistolae relationum*

Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, vol. I, Budapest, 1914, nr. 149, p. 190); Ştefan Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din Ţările Române în Ardeal şi Ungaria,* Arad, 1925, p. 20-25; 25-26).

[650] Domnitorii munteni au stăpânit, pe lângă Ţara Făgăraşului (cu 60 de sate) şi Amlaşul (cu 6 sate), şi Ţara Haţegului — în întregime, Ţara Severinului — care cuprindea şi partea bănăţeană a Caraş-Severinului, precum şi cetăţile Bologa (jud. Cluj, cu 18 sate), Geoagiul de Jos (cu 20 de sate), Vurpărul şi Vinţul de Jos (cu 7 sate) (Şt. Meteş, *op. cit.,* p. 10-42).

[651] Iată prezentarea mai pe larg a situaţiei românilor din Transilvania descrisă de naturalistul austriac Hacquet, care a petrecut mai mult timp printre ei: „Neamul acesta neglijat şi asuprit, ca în întreaga ţară, are parte de pământul cel mai rău. Nu-i destul că numai cerul ştie cu ce drept, spre deosebire de ceilalţi locuitori ai Principatului, a fost izgonit în locuri pustii şi deşerte, dar i s-au răpit mereu şi pământurile desfundate de el cu multă sudoare pentru cultura porumbului, de îndată ce i-a trecut prin minte vreunui sas sau ungur să pună mâna pe ele, deşi le stăpânea de sute de ani, iar familia gonită spre munţi, unde nu se găseşte nimic decât stânci, sau chiar silit să părăsească ţara. Se învecinează vreun sat românesc cu vreun district unguresc sau săsesc, ţinând de una din cele două naţiuni, românul nu este îngăduit să se apropie de el mai mult decât un ţigan; el trebuie să stea, ca o lepădătură a speţei umane, cam la o jumătate de bătaie de puşcă, adică în afara îngrăditurilor din jurul satelor ungureşti şi săseşti.

Niciodată, nu se leagă nici o prietenie cu el, şi aşa românul e sortit numai muncilor celor mai grele, mai slugarnice şi mai josnice. Nu se bucură cu vecinii săi niciodată de nimic bun, nici de zile senine. Numai atunci e luat în seamă, când ungurul sau sasul nu-şi mai poate purta sarcina sau e prea grea pentru ei; atunci e binevenit şi românul, care, ca o vită de jug, trebuie să poarte în locul lor partea cea mai mare, dacă nu chiar toată, altfel nu.

Câte nedreptăţi trebuie să se întâmple în asemenea situaţie, în care nu domneşte decât dispreţul şi împilarea; cu atât mai mult cu cât domnul românului sau, şi mai bine, tiranul său e în acelaşi timp şi judecătorul său. Are el oare, sub o naţiune atât de arogantă, a cărei mănuşă îi este mereu pe piele, o soartă mai bună decât a negrului în America, pe care îl pune călăul alb, ca pe o vită de jug, să-i lucreze plantaţiile de zahăr, trebuind să-şi astâmpere în acest fel foamea doar cu un mizerabil manioc, până la stoarcerea totală de vlagă, moartea punând un sfârşit suferinţelor sale? Un om, care se găseşte în asemenea stare, nu e firesc oare să se gândească la toate mijloacele pentru a-şi lepăda jugul cu neputinţă de îndurat? Nu va căuta el căi pentru a-şi rupe cătuşele, nu va căuta să se răzbune pe tiranul său, să scape de el, sau să pună în orice chip un capăt suferinţelor sale? Amândouă acestea, anume să-şi răzbune nedreptăţile îndurate sau să scape de ele, le-a avut totdeauna românul împins la disperare şi răzbunare prin dispreţul cu care e tratat, după Cum avem proaspăt în minte exemplul horiadei. Nu este o asemenea ură în inima unui român ceva firesc, poate el să se stăpânească, să aibă o altă atitudine decât duşmănoasă faţă de vecinii săi sub care se găseşte? N-avem noi în faţă sute de exemple că europenii buni la suflet şi cu bune moravuri, ajunşi în ţări barbare în aceeaşi situaţie, au devenit tot atât de duşmănoşi faţă de stăpânii lor ca şi negrul faţă de tiranii săi albi? Că românul e în toate privinţele om, aceasta am încercat-o mai mult decât o dată, când locuiam între ei. Ce bună s-ar face inima sa dacă ar fi tratat ca un frate!... Am făcut înainte cu 26 de ani o călătorie singur, numai cu un astfel de om, prin munţii înalţi din Ţara Românească, în Transilvania, fără să calc cu această călăuză vreun drum public. Ar fi putut de o mie de ori să-mi ia viaţa în acele pustietăţi, ce erau doar vizuini de fiare sălbatice. N-a făcut-o însă; s-a dovedit, dimpotrivă, un erou faţă de slăbiciunile mele.

Cine a ponegrit deci pe românul din Transilvania sau din ţările austriece? Nimeni decât nobilul sau domnul sub a cărui apăsare stă, care intenţionat nu s-a gândit la luminarea lui, ci totdeauna l-a tratat ca pe o vită de jug! El trebuie să vadă în nobil o fiinţă căreia toţi trebuie să i se supună, dar care nu e obligat cu nimic faţă de nimeni pe lume. Între multele cruzimi ale aristocraţiei maghiare faţă de omul de rând, amintesc doar un caz întâmplat în districtul Hălmagiului după mişcarea horiană. Un nobil A. H-ky porunci judelui său sătesc să adune pe toţi ţăranii pentru robotă. Cum însă ei nu voiau să-l asculte, el aduse aceasta la cunoştinţa stăpânului. Răspunsul fu că-l ameninţă cu moartea dacă nu va împlini porunca. Bietul jude, venind a doua oară la el fără rezultat, îi zise: «Domnule! ai bunătatea şi porunceşte chiar măria ta. Vei izbuti mai bine decât mine». Monstrul aproape că nici nu-l lăsă să vorbească, îl împuşcă în piept cu pistolul. Cum bietul om, prăbuşindu-se, voi să se apuce de masă, călăul îi trimise şi al doilea glonţ, în gât, omorându-l. Văduva cu copiii au strigat răzbunare la comitat,

care a amendat delictul doar cu 24 de zloţi. Tiranul însă a refuzat să-i plătească şi pe aceştia. Odată se va spune şi în această ţară: «les temps de barbarie sont passés, ou la noblesse se guérissait de son ignorance».

Nu voi uita niciodată cuvintele pe care mi le-a spus înaintea morţii sale un bătrân de acest neam din Şinca Mare în 1763: Mor bucuros, fiindcă nu las nici muiere, nici copii în robie. Cât e de incultă această naţiune, totuşi am întâlnit la mulţi, în timpul celor doi ani petrecuţi printre ei, trăsături care ar fi strălucit şi la cei mai civilizaţi oameni. Cât de mult a stricat monarhiei ura şi apăsarea faţă de această naţiune odinioară aşa de strălucită şi de mare!... Oricum ar fi, naţiunea română îşi are, şi ca mulţime, şi ca dreaptă stăpânire a ţării, meritele ei" *(Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788, 89 and 90, durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördelichen Karpathen,* Zweiter Teil, Nürnberg, 1791, p. 112-l16, 173).

[652] Fraknói Vilmos, *A Hunyadiak és a Jagellôk Kora 1440 — 1526 (Epoca Huniazilor şi a Jagellonilor 1440 — 1526),* Budapest, 1896, p. 515-516; Vezi şi Hurmuzaki, Documente II/3, p. 397; C. Sassu, *op. cit.,* p. 81-82.

[653] C. Sassu, *op. cit.,* p. 89-90.

[654] Verböczi István, *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyte regni Hungariae,* ediţia S. Kolosvári — K. Óvári — D. Marcus, Budapest, 1897. Referindurse la acelaşi cod reacţionar de legi, Iorga nota: „Fu cea mai cruntă proclamaţie de şerbie pe care o cunoaşte Europa. Werböczi care-şi avea şi el iobagi români în samă, trebuia s-o modifice într-o pravilă de sânge, asemenea cu «cartea veşnicei osânde», Doomsday Book al normanzilor din insulele britanice contra anglo-saxonilor învinşi" (Vezi N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria,* vol. I-IV: *Până la mişcarea lui Horea,* Bucureşti, 1915, p. 115). „Drept răsplată — sublinia Constantin Sassu —, Ştefan Werböczi a fost ales palatin al regatului, având astfel putinţa să guverneze ţara în spiritul legilor sale şi s-o conducă la dezastru" (Vezi C. Sassu, *op. cit.,* p. 92).

[655] *Approbatae...* este o colecţie de legi întocmită în anul 1656, care cuprinde legiuirile Dietei Transilvaniei votate între anii 1540 şi 1653. Compilatae... este o altă colecţie de legi emise de Dieta Transilvaniei între anii 1653 şi 1669 şi adoptată de dietă în ianuarie 1669. Ele au fost publicate în *Corpus Juris Hungarici — Magyar törvénytár, 1540 — 1848, evi Erdélyi törvények (Legile Transilvaniei între 1540 şi 1848),* ed. Nagy Gyula-Kolosvári Sándor — Ovári Kelemen — Markus Dezső, Budapest, 1899. Dieta din 1650 a hotărât următoarele: „Haină de postav, nădragi, cizme, căciulă dublă sau de un florin, cămaşă de giulgiu ţăran sau argat să nu cuteze nicidecum să poarte" (Edictul XLVII din *Approbatae,* p. V). Istoricul ungur Acsády Ignacz caracteriza astfel aceste legi: „groaza sclăviei asiatice pândeşte din fiecare hotărâre a lor privind pe iobagi" (Acsády Ignacz, *A magyar jobbágysag története,* Budapest, 1906, p. 311)

[656] *Ibid.,* Cu toate acestea, autorii lucrării Justice for Hungary afirmau cu nonşalanţă: „Libertatea bisericilor a fost de asemenea bazată pe o autonomie liberală. Astfel, Transilvania a fost casa religiilor libere, a învăţământului, a colaborării prieteneşti şi a administraţiei democratice" sau, în continuare: „Transilvania a fost pentru secole o casă a democraţiei..."; „Constituţia transilvăneană a fost clădită pe egalitatea completă a raselor şi religiilor"; „Legislaţia, administraţia şi jurisdicţia au fost bazate pe aceleaşi principii şi ceea ce a conferit o valoare specială constituţiei Transilvanei a fost protecţia deplină de care s-au bucurat minorităţile rasiale şi lingvistice" (Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary...,* p. 158).

[657] Referindu-se la această perioadă din istoria românilor transilvăneni, unul din membrii guvernului lui Kossuth de la 1848, Szemere B., scria: „Nu e popor a cărui soartă tristă s-ar putea asemăna cu a celui românesc... Constrâns de cârmuirea austriacă la unire cu Roma, prin toate mijloacele ce se pot închipui ale apăsării morale, ale puterii armate, bisericile li s-au închis, pruncii le-au rămas nebotezaţi, perechile căsătorite — fără binecuvântare —, iar morţii neînmormântaţi... Ei nu s-au putut afirma şi nu s-au putut dezvolta în nici o direcţie, potrivit cu firea lor, ci au stat ca un minunat copac viu, bogat în frunze, dar nici o floare nu a putut înmuguri şi nici rod nu a putut străluci în crengile lui întunecate..." (Cf. Simion Mehedinţi, *Ce este Transilvania,* Bucureşti, 1940, p. 58).

[658] Hurmuzaki, *Documente...,* vol. VI, p. 573.

[659] Nic. Nilles, *Symbolae ad illustrandum hictoriam ecclesiae orientalis,* vol. II, Oeniponte, 1885, p. 528. Iată ce scria Inochentie Micu curţii imperiale: „Naţiunea noastră nu este cu nimic inferioară nici uneia din cele existente în Transilvania, nici prin virtuţile sale, nici prin ştiinţă, nici prin aptitudinile sale în treburile publice. Românii sunt de departe, nu numai cei mai vechi locuitori de pe munţii şi din văile transilvănene, dar ei sunt şi cei mai numeroşi" (Vezi A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728 — 1751),* Blaj, 1900,

p. 98-99).

[660] A. Bunea, *op. cit.,* p. 98-99.

[661] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784 — 1785, scrisă pe baza documentelor oficiale,* Bucureşti, 1884, p. 97; vezi şi Biblioteca Academiei Române, Ms. Caietele de copii şi extrase ale lui Nicolae Densuşianu, XXXII, f. 22-23 (Ordinul Guvernului din 11 mai 1773 cuprinzând instrucţiunile trimise de împărăteasa Maria Tereza către Guvernul din Transilvania printr-un curier special).

[662] Vezi N. Densuşianu, *op. cit.,* p. 28-77 precum şi David Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj şi Turda,* Bucureşti, 1938.

[663] *Rettegi György Emlékiratai (Memoriile lui Rettegi György),* în „Hazánk" („Patria noastră"), I, 1884, p. 383.

[664] N. Densuşianu, *op. cit.,* p. 128.

[665] György Rettegi informează că românii au scris următoarele comitelui Ladislau Balogh din Hunedoara: „Nu ne putem mira îndeajuns, care e pricina că voi ungurii ne-aţi apăsat pe noi într-atâta şi ne-aţi aruncat după cap şi jugul iobăgiei, când noi suntem şi am fost totdeauna mult mai mulţi decât ungurii şi, ce e mai mult, suntem şi mai demult în această ţară decât voi, căci suntem rămăşiţele încă a vechilor daci". Comentând cele scrise de români, Gheorghe Rettegi scria la rândul său: „De acestea mărturisesc zău că mă tem, căci dacă cineva le bagă şi mai bine aceasta în minte, pe noi de bună seamă degrabă ne-ar putea nimici, căci în Ardeal pe uşor sunt de zece ori mai mulţi români decât unguri". („Hazánk", I, 1884, p. 383).

[666] Vezi şi ediţia în limba germană: *Rassenverwandtschaft der Donauvölker,* Zürich—Leipzig—Wien, 1931.

[667] N. Densuşianu, *op. cit.,* p. 324 — 328.

[668] *Ibid.,* p. 439; I. Lupaş, *Împăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", Seria a III-a, tom. XVI, Bucureşti, 1934/1935, p. 272-278; O. Beu, *L'empereur Joseph II et la révolte de Horea,* Sibiu, 1944.

[669] Vezi O. Beu, *Răscoala lui Horea în arta epocii cu o sută de ilustraţiuni,* Bucureşti, 1935.

[670] De fapt autorul scrisorilor către Iosif al II-lea a fost unul dintre fruntaşii revoluţionari girondini, Jacques Pierre Brissot; identificat mai întâi de M. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen,* 1784, Sibiu, 1935.

[671] Textul scrisorilor, tipărite la Dublin, a fost reprodus şi comentat de N. Densuşianu, *op. cit.,* p. 7-10.

[672] Însuşi Brissot a comparat programul revoluţiei conduse de Horea, Cloşca şi Crişan, cuprins în ultimatumul adresat nobilimii la 11 noiembrie 1784, cu cel al revoluţiei americane, exprimat de Declaraţia de independenţă: „Dacă aceste propuneri erau nejuste, trebuie spus că declaraţiile Statelor Unite ale Americii erau de asemenea nejuste, căci ele sunt exact aceleaşi. Egalitatea perfectă pe care Pennsylvania, de exemplu, o vrea pentru toţi membrii, nimiceşte orice idee de nobleţe şi atrage după sine consecinţa că impozitele trebuie egal repartizate". Şi apoi conchide, logic: „Dacă americanii aveau dreptate să se revolte, fiindcă voiau să-i impună la taxe fără consimţământul lor, cu atât mai mult aveau acest drept românii care nu aveau nici proprietate, nici libertate, care erau la bunul plac al stăpânilor neîndurători" *(Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II, sur son règlement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des Valaques; où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple,* Dublin, 1785, p. 79-80).

Argumentarea legitimităţii revoluţiei de către un francez, în spiritul ideilor epocii, fixa locul acesteia în procesul revoluţionar universal, întrucât principiile ei, „peste vreo cinci ani (...) aveau să triumfe în cea mai luminată şi mai civilizată ţară a Apusului şi a lumii". Franţa.

În sintezele istorice întocmite de A. Papiu Ilarian *(Istoria Românilor din Dacia superioară,* tom. 1, Viena, 1851, p. 81-82, 252) şi A. Treboniu Laurian *(Istoria Românilor,* partea III, Iaşi, 1853, p. 236-238) acţiunea lui Horea este situată printre primele revoluţii naţionale. Înaintea lor însă, marele revoluţionar Nicolae Bălcescu, în lucrarea *Mersul revoluţiei în istoria românilor,* apărută în revista „România viitoare", Paris, 16 sept. 1850 p. 7-15, fixa astfel locul revoluţiei lui Horea între momentele fundamentale ale istoriei românilor: „Unitatea naţională fu visarea iubită a voievozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dânsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră. Pentru dânsa Mihai cel Viteaz cade ucis în câmpul Turda, pentru dânsa Şerban Cantacuzino bea otravă, pentru dânsa Horea moarte cumplită suferă..." Atras de istoria revoluţiei lui Horea, pe care intenţiona s-o scrie, Nicolae Bălcescu a studiat presa vremii («Gazette de France», «Journal politique de Bruxelles»), din care a scos extrase, dar n-a

mai apucat să le valorifice: acestea au fost publicate ulterior de Al. Papiu Ilarian în *Tezaur de monumente istorice,* III, 1864, p. 351 — 364.

[673] Vezi memoriul la Alexandru Mike, *Toldalék az Egyveleg III-ik Kötetéhez, Horavilág* (Supliment la vol. III. Miscelanea — Lumea lui Horea), p. 271- 287; Szilágyi Ferenc, *A Horavilág Erdélyben (Lumea lui Horea în Ardeal),* Pest, 1871, p. 253-261; N. Densuşianu, op. Cit., p. 363.

[674] Vezi Alexandru Mike, *loc. cit.;* N. Densuşianu, *op. cit.,* p. 357.

[675] C. Sassu, *În jurul reformei agrare din Transilvania. Mărturiile unui împărat,* manuscris citat de I. Lupaş în *Împăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania...,* p. 264, n. 2; C. Sassu, *Românii şi ungurii,* p. 119-120.

[676] Vezi şi Zsombor de Szász, *Rumania History,* în „The Hungarian Quarterly", vol. VII, nr. 2, 1941. p. 201-202; *Idem, The minorities în Roumanian Transylvania,* Lordon, 1927, p. 222-223.

[677] *Idem, Rumanian Hystory,* în *loc. cit.,* p. 203.

[678] *Ibid.,* p. 200.

[679] Memoriul întocmit în numele naţiunii române este actul fundamental al mişcării naţionale româneşti. El a fost pregătit îndelung şi redactat de personalităţi reprezentative: Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Şincai, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Mehesi de la Cancelaria aulică, Ioan Para vicarul de la Năsăud, Ignatie Darabant episcopul de la Oradea şi alţii. Era semnat de „Clerul, nobilimea, starea militară şi cetăţenească a întregii naţiuni din Transilvania" („Clerus, Nobilitas, Militaris, Civicusque Status Universae Nationis în Transylvania Valachicae"). Primele ediţii aparţin lui Ioan Piuariu-Molnar *(Repraesentatio et humillimae preces universae in Transylvania Valachicae Nationis se pro regnicolari natione qualis fuit, authoritate regia declarari, seque ad usum omnium iuriurn civilium, ex quo non lege, non iure, sed temporum duntaxat iniuris cum initio praesertim superioris saeculi exclusa est, repeni de genu supplicantis,* Iaşi, martie, 1791) şi lui I. C. Eder *(Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis nationibus commuma postliminio sibi adseri postulantium,* Cluj, 1791).

[680] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria (De la mişcarea lui Horea până astăzi),* Bucureşti, 1913, p. 64- 69.

[681] Vezi Zenovie Pâclişanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni, din 1790 — 1792,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom. I, Bucureşti, 1923, p. 69.

[682] Chiar şi contele Teleki, preşedintele Cancelariei aulice transilvane, recunoştea, în 1791, că românii sunt cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei („die Walachen die ältesten Inwohner Siebenbürgens seyen"). Vezi „Transilvania" 1913, p. 66: I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria politică a românilor ardeleni, 1780 — 1792,* în „Studii, conferinţe şi comunicări istorice", I, Bucureşti, 1928, p. 344; C. Sassu, *op. cit.,* p. 119-120.

[683] Z. Pâclişanu, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 41, 115 (anexa V).

[684] Vezi I. Lupaş, *op. cit.,* p. 347-48.

[685] Vezi *Corpus Juris Hungarici 1540 — 1848 évi Erdélyi törvények (Legile din Transilvania din anii 1540 — 1848),* p. 520-527.

[686] Zsombor de Szász, *Rumanian History,* în *loc. cit.,* p. 211.

[687] Baronul Kemény Dénes prezenta astfel situaţia grea a ţărănimii maghiare, în cadrul Dietei întrunită la Cluj în ianuarie 1847, pentru a dezbate „sarcinile urbariale ale iobăgimii". Discursul a fost publicat de „Gazeta de Transilvania", 1847, nr. 6-9, p. 10-12; în numerele din 20-30 ianuarie 1847 ale revistei au fost reproduse pe larg dezbaterile Dietei asupra iobăgiei.

[688] A. de Gérando, *L'esprit public en Hongrie depuis la révolution française,* Paris, 1848, p. 502-503.

[689] Vezi Silviu Dragomir, *Les roumains de Transylvanie à la veille du mouvement de résurrection nationale,* în «La Transylvanie», Bucureşti, 1938, p. 356.

[690] *Ibid.*

[691] *Ibid.,* p. 357.

[692] *Ibid.,* p. 355.

[693] *Ibid.*

[694] *Ibid.,* p. 356.

[695] Vezi scrisoarea din 16 august 1846 la Z. Ferenczi, *Kossuth és Wesselényi es az úrber ügye 1846 — 1847-ben (Kossuth şi Wesselényi şi drepturile omului în 1846 — 1847),* în „Századok" („Secole") 36, 1902, p. 53-56, 140-146. Încă din 1831, Wesselényi propunea completa maghiarizare a învăţământului şi a administraţiei, permiţându-se folosirea limbii materne numai în viaţa particulară. „Consider — scria el — nu numai corect dar şi foarte necesar ca poporul de jos să nu se bucure de drepturi naţionale şi de reprezentare decât dacă va deveni cu adevărat maghiar, dacă se va contopi cu naţiunea de ale cărei drepturi vrea să beneficieze" *(Balitélekröl — Despre prejudecăţi)* — Bucureşti, 1833, p. 232-233). Ideea a fost preluată de Kossuth, care, într-un articol din „Pesti Hírlap", 1842, nr. 160, propunea aceleaşi măsuri deşi din cei treisprezece milioane locuitori ai Ungariei, împreună cu Transilvania, la a cărei anexare visa, doar 4.812.759 erau unguri.

[696] Întrezărind consecinţele desfiinţării raporturilor feudale, Wesselényi atrăgea atenţia asupra faptului că deposedarea nobilimii de privilegii şi proprietăţi „nu e recomandabilă, e chiar primejdioasă şi deci de neîngăduit, şi pentru că prin aceasta multă, se poate spune aproape toată nobilimea proprietară ar fi ruinată. Şi nu trebuie să uităm că în această nobilime există acum naţionalitatea noastră. Are nobilimea noastră pe toată scară valorilor şi raţiunii destule cusururi şi nu puţine păcate; dar atâta e adevărat, că maghiarimea numai sau aproape numai în rândurile ei există. Dacă miile nobilimii ruinându-se ea se reduce la insignifianţă, cea mai mare parte a milioanelor care-i vor lua locul nu vor fi maghiare. Ar fi o situaţie cu totul anormală şi matematic o imposibilitate, ca numărul mic să facă şi să cântărească mai mult decât cel mare. Acest fel de imposibilitate, ca naţionalitatea şi limba ungurilor mult mai mici în număr să stea deasupra mulţimilor mult mai mari ale celorlalte neamuri, numai aceea a făcut-o şi o face posibilă, că la noi acea mare majoritate e egală cu zero şi numai numărul nobilimii are valoare. În acest număr desigur majoritatea e ungurească şi de aceea, numai de aceea nu este o absurditate, ca limba ei şi neamul ei să stea deasupra celorlalte. Dar se schimbă aceasta dacă milioanele nemaghiare vor alcătui majoritatea şi numeric, şi juridic. Aristocraţia noastră de acum dacă piere, nu e mare pagubă, pentru că nu valorează prea mult. Va veni alta în loc, după pricepere, bani sau moşie, care va fi desigur mai numeroasă decât cea de acum. Şi poate să fie, şi e de crezut că va fi şi mai bună, mai deşteaptă. Dar maghiară nu. Aceasta e o împrejurare care pretinde multă atenţie. Şi aceasta este cea care face şi mai catastrofală pentru noi revoluţia decât pentru alte naţiuni. Revoluţia franceză a alungat nobilimea; s-a format alta şi mai franceză, căci s-a făcut din francezi. În Galiţia nobilimea poloneză a fost măcelărită de ţărănimea poloneză; locul celor ucişi fie că va rămâne gol, fie că va fi luat de urmaşii ucigaşilor, poloni vor rămâne toţi. Altfel e la noi" (Z. Ferenczi, *op. cit.,* în loc. cit.).

[697] Vezi discursul din Dietă al lui Kossuth la G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria*

Transilvaniei pe două sute de ani din armă, II, Sibiu, 1890 — 1891, p. 755-797; Ion Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografie istorică,* ediţia a II-a, Sibiu, 1911, p. 66.

[698] Conştient de dorinţa românilor de a-şi făuri un stat unitar propriu, Kossuth spunea: „Românii ţin la independenţa Transilvaniei, împreună cu comitatele exterioare, până la frontieră (frontiera etnică cu Ungaria — n.n.); se poate să nu le fie acordată, dar să ştiţi că nu în zadar eternul geniu românesc a păstrat timp de şaptesprezece secole colonia latină a Daciei" (N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor,* Bucureşti, 1915; vezi şi S. Dragomir, *La Transylvanie Romnaine et ses minorités ethniques,* Bucureşti, 1934, p. 27).

[699] *Nagyajtai Cserei Mihály historiája,* Pest, 1852, p. 116; Comparând subjugarea mai apăsătoare a habsburgilor cu suzeranitatea otomană asupra Transilvaniei, cronicarul nota cu tristeţe:... „câtă vreme căutăm libertatea, am căzut la strâmtoare şi iobăgie cu atât mai mare, nu mai avem nimic, toţi am fost jefuiţi, care de neamţ, care de curuţ (ungur) şi totuşi trebuie să plătim dări, iar înaintea neamţului nu avem credinţă şi omenie nici cât un câine; jugul de lemn era greu, am vrut să-l sfărâmăm din grumazul nostru, aruncară însă asupra noastră jug de fier cu atât mai greu. Aşa păţeşte naţiunea care-şi caută mereu stăpâni noi. Învaţă Transilvanie, învaţă, nu te însoţi cu Ungaria, pentru că păsatul unguresc adeseori ţi-a ars gura şi totuşi nu ai ştiut trage învăţătură" (*Ibid.,* p. 358): Vezi şi I. Lupaş, *Sfârşitul suzeranităţii otomane şi începutul regimului habsburgic în Transilvania,* Bucureşti, 1943, p. 5.

[700] „Nelentes valentes proteget vos Sua Maiesta" — declara sentenţios Antidie Dunod (Jakab Elek, *Az erdélyi fejedelemség utolsó évei (Ultimii ani ai Principatului Ardealului),* în „Magyar Történelmi Tár" (Biblioteca istorică maghiară), Budapest, 1874).

[701] Al. Papiu-Ilarian, *Independenţa constituţională a Transilvaniei,* Iaşi, 1861, p. 18; V. Papacostea, *Les deux Hongries,* în «Revue historique du Sud-est-européen», 1941, p. 174.

[702] A. de Gérando, *op. cit.,* p. 321. Autorul francez a folosit statistica întocmită de E. Fényes, *Statistik des Königreichs Ungarn,* I, Pesta, 1843.

[703] T. V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară,* I, Sibiu, 1902, p. 257 şi urm.

[704] Dintre revoluţionarii munteni, la Marea Adunare Naţională de la Blaj, a participat Dimitrie Brătianu, iar din Moldova, în afară de Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri şi Alecu Russo, au fost şi G. Sion, Lascăr Rosetti, Nicolae Ionescu, Teodor Moldovanu, Costache Negri, Petrache Cazimir.

[705] I. Moga, *Luttes des Roumains de Transylvanie pour l'émancipation nationale,* Bucureşti, 1938, p. 11.

[706] Mester Miklós, *Az antonom Erdély és a román nemzetiségi követelések as 1863 — 64 évi nagyszebeni országgyűlésen (Transilvania autonomă şi revendicările naţionale ale românilor în Dieta de la Sibiu, 1863 — 64),* Budapest, 1936, p. 33.

[707] Programele revoluţionarilor transilvăneni, ca şi celelalte programe paşoptiste româneşti, se axau pe ideologia daco-românismului care urmărea ca obiectiv esenţial unirea tuturor românilor într-o „Daco-Românie" sau „Românie". Aceste aspiraţii erau recunoscute chiar de către baronul Wesselényi Miklós când se referea la posibilitatea constituirii imediate a unui regat român independent (Kardes S., *Bárón Wesselényi Miklós élete és munkái / Viaţa şi operele Baronului Miklós Wesselényi /,* II, Budapest, 1905, p. 205-207).

[708] S. Dragomir, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848 — 1849,* II, p. 361.

[709] G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă,* vol. II, Sibiu, 1890, p. 153 şi urm.; S. Dragomir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1924, p. 21 şi urm.

[710] G. Bariţiu, *op. cit.,* II, p. 171.

[711] În faţa refuzului revoluţionarilor unguri de a recunoaşte drepturi egale şi pentru naţiunea română, Nicolae Bălcescu sublinia cu amărăciune dar şi răspicat: „Supremaţia cu democraţia nu se pot asocia. Dacă Ungaria vrea să-şi menţină supremaţia, trebuie să rămână aristocratică şi oprimatoare, adică în alianţă cu împăratul; dacă vrea însă să fie democratică, trebuie să întindă mâna celor nouă milioane de români, care toţi sunt democraţi" (Fényes S., *op. cit.,* p. 42).

[712] În anii 1848 — 1849, pe lângă cei 10.000 de români transilvăneni căzuţi în luptele împotriva intervenţiei armatelor guvernului revoluţionar de la Budapesta, alţi 30.000 de români au fost ucişi cu sau fără judecata „tribunalelor de sânge", ceea ce înseamnă că au fost omorâţi 10 — 20 de români pe sat („Bucovina" nr. 1 din 6 ianuarie 1850). Vezi şi I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, vol. IX, 1930, p. 281, 283.

La doar doi ani de la sfârşitul tragic al revoluţiei române în Transilvania apărea, la Londra, a doua ediţie a lucrării memorialistice Germain: *Germany as it is...,* în care se scria: „The way in wich the Wallachicus (Roumâns) of Transylvania were treated, is also no proof of generosity or humanity. In Szamos Ujvar three hundred Roumâns were sentenced to death in one day, and in one day a hundred and fifty of them were shot. At every discharge the Magyar cried to their victims: «Cantati, deceptate Romane»! It is affirmed that aut of the 240 Roumân villages of Transylvania, there is not one where at least ten or twelve of the inhabitants have not been executed by the Magyars, carrying thus the number of their victims amongst the Roumâns alone, to between 35 and 40.000." (The Baroness Blaze De Bury, Germain: *Germany as it is, or Personal Experiences of its Courts, Camps, and People, in Austria, Prussia, Bavaria, Bohemia, Hungary, Croatia, Serbia, Italy etc., including numerous unpublished Anecdotes and exclusive Information,* II Edition, vol. II, London,1851, p. 285-286)

[713] Silviu Dragomir, *Avram Iancu,* Bucureşti, 1924, p. 27-118; Radu R. Rosetti, *Un episod din anii 1848-49 în Transilvania. Apărarea Munţilor Apuseni în primăvara şi vara anului 1849,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naponală", Cluj, IV, 1926 — 1927, p. 105 şi urm.

[714] Explicând raţiunile colaborării cu imperialii care promiseseră că ne asigură naţionalitatea, în timp ce revoluţionarii unguri susţineau cu intransigenţă realizarea unui stat cu o singură naţiune în graniţele miticului regat al Sfântului Ştefan pe ruinele naţiunilor nemaghiare (români, germani, slovaci, croaţi, sloveni), Avram Iancu spunea: „Acum ce era mai consult (înţelept — n.n.). A da mâna cu aceia, care nu vreau să ştie de tine? Sau cu acela care îţi promise împlinirea rugăminţii? Deci vă îndreptăm rugarea frăţească să nu fiţi mici la credinţă înşelându-vă că noi am fi oarbe instrumente ale camarilei şi că principiul nostru ar fi singur negru-galbinism (aluzie la culorile habsburgice — n.n.), după cum vă place a crede. Nu domnilor, nu. Noi suntem oamenii libertăţii. Pentru asta ne-am revoltat, pentru asta ne-am vărsat şi suntem hotărâţi a ne vărsa sângele până la ultimul român. Braţele noastre din 15 Mai al anului trecut până la ora cea fatală, deschise au stat, ne-am oferit fraţilor maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversităţile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naţionalitatea pe temeiul dreptului egal" (S. Dragomir, *Avram Iancu,* p. 115). Referindu-se la aceeaşi problemă, Avram Iancu îi scria din Câmpeni, la 15 iunie 1849, comandantului de brigadă ungur Iosif Simonffy: „Noi cu durere privim la scena care s-a întâmplat în astă patrie şi în care şi noi am fost siliţi a lua cea mai mare parte. Să credeţi, însă, domnilor, că răscularea noastră nu s-a întâmplat prin amăgirea Austriei (după cum dumneavoastră sunteţi informat) ci pre noi ne-au răsculat nerecunoaşterea naţionalităţii politice, tiraniile şi barbariile feudaliştilor şi aristocraţilor transilvani maghiari, pe care poporul în astă epocă nu le-a mai putut suferi şi de cari inteligenţa s-a scârbit cu totul; am fost siliţi a rădica arme, a le purta în contra aceluia care mai de aproape ne tirăneşte şi se vede a ne apăsa existenţa politică, despre ce vă va certifica istoria, împuţind crima cui va fi drept" („Transilvania", X, 1877, nr. 5, p. 54-56). La rândul său, Iosif Simonffy recunoştea pe bună dreptate: *„Românii şi maghiarii au neapărată trebuinţă de cea mai strânsă frăţie. Numai astfel îşi vor asigura existenţa. Prin urmare, cine seamănă discordie, ură şi produce vărsare de sânge între aceste două naţiuni surori este trădătorul propriei naţiuni"* („Transilvania", X, 1877, nr. 2).

[715] Ideile martirului revoluţionar Ioan Buteanu sunt cuprinse în scrisoarea adresată la 27 martie 1849 maiorului Csutak Kálmán, document care reprezintă un adevărat testament politic al revoluţionarilor români, pe care istoricul Silviu Dragomir îl considera „o perlă strălucitoare vrednică de a fi aşezată în antologia neamului" (S. Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848 — 49,* Bucureşti, 1928, p. 46). Iată cuprinsul acesteia: „Aşa văd cum că Dvs. lucraţi pentru principiile egalităţii, libertăţii şi ale fraternităţii. Foarte mă mir căci şi noi Românii ne luptăm tot pentru aceleaşi principii şi de când am început lupta tot adevărata libertate şi recunoaştere a existenţei politice a naţiunei noastre am proclamat-o. Aceasta ne-a fost lozinca, pentru asta trăim şi murim. Dacă dar şi Dvs. pentru asta vă luptaţi, atunci nu este nici o deosebire între noi şi e păcat a vărsa atâta sânge, fără nici un folos. Aceasta nu o poftеşte, nici nu o aduce cu sine principiul frăţietăţii. Dar aşa văd că ce spuneţi despre noi Românii, că ne luptăm pentru absolutism aceea tocmai la Dvs. se potriveşte. N-am încercat noi a ne însoţi cu voi pentru câştigarea libertăţii, numai să ne recunoaşteţi naţionalitatea? N'am dorit noi a vă întinde dreapta noastră numai pentru ca să înţelegeţi principiul egalităţii aşa pre cum este înţelesul lui cel adevărat? A trecut timpul, credem, de a mai subjuga popoare. În fiecare naţiune ca şi în Dvs. s-a deşteptat simţul naţionalităţii. Nu v-aţi putut dezmetici nici într'a atâta, ca să ştiţi că aveţi nevoie de simpatia Românilor? Elementul românesc de la Tisa până la Marea Neagră e cu mult mai compact decât al vostru,

şi nu poate pieri din şirul popoarelor. Ar fi bine de v'aţi gândi, aţi cumpăni aceasta şi v'aţi sili a câştiga dragostea Românilor, pentru că, zău, de aceasta aveţi nevoie, iar nu să omorâţi oameni neînarmaţi, femei cu copii, să aprindeţi satele, să duceţi la sapă de lemn poporul şi să prefaceţi toată ţara într'un cimitir pustiu. Aceasta este în contrazicere cu drepturile umanităţii, naturei şi ale popoarelor şi de nu veţi înceta faptele aceste tiranice, care se cuvin numai popoarelor barbare şi sălbatice, acuşi veţi da seama înaintea Europei civilizate, deoarece o asemenea grea lovitură n-a atins patria noastră decât sub jugul sălbaticilor Mongoli, Tătari şi Turci. Şi ce este mai mult, profanaţi bisericile, iar lucrurile ce se ţin de slujba bisericească şi de ritul religios le-aţi prădat şi le nimiciţi. Nu-i aşa fraţilor maghiari, că aceasta vi-o porunceşte lozinca voastră, libertatea şi fraternitatea, pe care aţi proclamat-o? Pe aceia care se întorc la voi îi primiţi în sânul vostru aşa că îi despoiaţi de tot avutul şi poporul îl faceţi cerşitoriu, fugitoriu de lume, ca prin aceasta apăsându-l şi moraliceşte să-l puteţi întrebuinţa ca pe un instrument. Nici Dumnezeu, nici oamenii nu o pot răbda aceasta. Noi suntem gata sau a trăi sau a peri, a ne păstra astfel cinstea până la moarte şi a ne lupta mai departe pentru principiile noastre. Soarta va hotărâ.

Poate că neamurile civilizate ale Europei vor privi la noi şi sperăm, că dacă nu alţii, naţiunile de aceeaşi origine cu noi vor veni în ajutorul nostru şi ne vor mântui din obezile robiei. Căci naţiunile care iubesc libertatea vor grăbi să ne vie în ajutor. Până atunci noi vom lupta până la moarte ca să nu cadă asupra noastră blestemul nepoţilor noştri. Libertatea voastră sunt furcile, egalitatea drepturilor voastre consistă în aceea, că asimilaţi în elementul maghiar pe celelalte neamuri, care locuiesc cu voi într-o ţară. Iar frăţietatea voastră o vestiţi prin pârjolirea satelor şi asasinarea celor nevinovaţi. Treziţi-vă, căci mai este încă vreme! Nu vă pătaţi caracterul naţional! Voi sunteţi mândri şi mândria proastă adeseori mult strică unei naţii, iar politica rea şi rătăcită poate să asvârle în mormânt o naţiune. Fie-vă de exemplu cum s-a cufundat şi a pierit glorioasa naţiune polonă. Voi încă şi în epoca libertăţii mai ţineţi după exemplul vechiului sistem, de sclavagiu. Corpul juris-ul şi Tripartitul lui Verböczi de altă dată; adecă voi numai la slugi doriţi a fi cârmuitori, iar nu la cetăţeni liberi.

Da, fiindcă libertatea voastră este numai linguşire, amăgire şi vorbă goală" (*Ibid.,* p. 44-46, 135-136; Deák Imre, *1848 a Szahadsághare története levekben / 1848 Istoria războiului de libertate în epistole,* Budapest, 1942, p 382-383). Scrisoarea a fost cunoscută la trei luni de la redactarea ei, la 27 iunie 1849 şi de către marele revoluţionar Nicolae Bălcescu, care, din Debreţin, i-o comunica lui Ion Ghica cu precizarea „Mă rog să păstrezi aceasta, căci o privesc ca un document istoric" (Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848,* ediţia 1889, p. 325-328).

Ioan Buteanu a fost spânzurat la 22 mai 1849 de Hatvani la Iosaş. Protestând împotriva acestei violenţe nelegiuite, Buteanu se adresa călăilor săi: „Am salvus conductus de la Kossuth. Eu mor, dar nu mă tem de moarte, căci am stat zi de zi în faţa ei" (S. Dragomir, *op. cit.,* p. 81).

[716] Textul propunerilor lui Kossuth, prin care recunoştea în parte dreptul românilor din Transilvania la o viaţă liberă, a fost publicat de Johann Czecz, *Bern's Feldzug, in Siebenbürgen,* Hamburg, 1850, reprodus de Eugen Brote, *op. cit.,* p. 56-57 (anexa 16).

[717] I. Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografie istorică....* p. 70; Moga, *op. cit.,* p. 392.

[718] I. Moga, *op. cit.,* p. 400 — 401.

[719] I. Moga, *op. cit.,* în loc., cit, p. 421. Istoricul ungur Szekfü Gyula arată că marea majoritate a ungurilor, nu numai că a respins ideea unei confederaţii a celor patru state dunărene, dar s-a arătat ostilă reglementării problemei naţionalităţilor în spiritul liberal propriu constituţiei din 1851 (Szekfü Gyula, *Hérom nemzedék. Egy hanyaltó kór története Trei generaţii. Istoria unei atmosfere de epocă,* Budapest, 1922, ed. a II-a, p. 297).

[720] Cf. Romulus Seişanu, *Transilvania Românească,* p 27

[721] *Ibid.*

[722] I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 400; vezi şi G. Bariţiu, *op. cit.,* vol. III, p. 10.

[723] Silviu Dragomir, *Nicolae Bălcescu şi Ardealul* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", Cluj, V, 1928 — 1930, p. 23.

[724] *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes,* 1860, II, Viena, 1860, p. 381-382; G. Bariţiu, *op. cit.,* III, p. 38.

[725] G. Bariţiu, *op. cit.,* III, p. 16, 37 şi urm.

[726] Mester M., *op. cit.,* p. 83; vezi şi I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 407.

[727] G. Bariţiu, *op. cit.,* p. 41-55; T. V. Păcăţian, *Cartea de aur,* ed. a II-a, vol. II, Sibiu, 1904, p. 194-198.

[728] I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 409.

[729] *Ibid.,* p. 410.

[730] T. V. Păcăţian, *op. cit.,* II, p. 653; I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 412.

[731] Despre Dieta de la Sibiu şi hotărârile luate, vezi G. Bariţiu, *op. cit.,* III, p. 190 şi urm.; Eugen Brote, *op. cit.,* p. 31-109 (anexe); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* III, p. 45-47; Valeriu Moldovan, *Dieta Ardealului din 1863-1864,* Cluj, 1932.

[732] „Mergeau românii la urnă ca la biserică, fără să privească în dreapta, ori în stânga, ci numai înainte, la steagul naţional" (T. V. Păcăţian, op. Cit., III, p. 414).

[733] I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 415.

[734] *Ibid.*

[735] Textul legii „pentru egala îndreptăţire a naţiunii române" reprodus din *Cartea de legi a Marelui Principat al Transilvaniei* de Rügen Brote, op cit., p. 83-85 (anexa 23), pentru autograful împăratului din 1863 şi pentru textul original românesc al legii, vezi T. V. Păcăţian, *op. cit.,* III (anexele 22-23), p. 80-85.

[736] T. V. Păcăţian, op cit., III, p. 84 (anexa 23).

[737] Raoul V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies,* Bucureşti 1938, p. 164 şi 288-289; I. Lupaş, *Istoria românilor,* Sibiu, 1944, p. 422.

[738] I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 422.

[739] Despre vizita lui Şaguna la împărat în august 1865, vezi Ion Lupaş, *op. cit.,* p. 229-232.

[740] Eugen Brote, *op. cit.,* p. 91-96 (anexa 23); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* III, p. 790-833; I. Lupaş, *op. cit.,* p. 232-235.

[741] I. Lupaş, *op. cit.,* p. 235. Vezi „Protestul deputaţilor români din Dieta Transilvaniei contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria (9 decembrie 1865)" şi la Eugen Brote, *op. cit.,* p. 91-96 (anexa 23). Vezi şi „Vot separat al deputaţilor saşi din Dieta Transilvaniei, contra uniunii cu Ungaria (12 decembrie 1865)" (*Ibid.,* p. 97-100,1.

[742] R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians from roman Times to the Completion of Unity,* Cambridge, 1934, p. 390.

[743] Textul Legii Uniunii Transilvaniei cu Ungaria, la Eugen Brote, op cit., p 110-113 (anexa 28); vezi şi T. V Păcăţian, op cit., IV, p. 3 şi urm.

[744] Iată, cum caracteriza Fényes S. monarhia habsburgică şi apoi austro-ungară: „Dominaţia Habsburgilor a fost într-adevăr o pată ruşinoasă a veacului al XIX-lea în Europa; ea părea întru toate la fel cu domnia sultanului turcesc în ultimele decenii ale veacului trecut. Nici domnitorul, nici bărbaţii cârmuitori, nici popoarele cârmuite nu mai credeau în viitorul ei. Ea însăşi s-ar fi taxat drept o buruiană, pe care a aruncat-o aici un vânt, până ce nu va sufla-o mai departe un vânt mai favorabil. O dinastie de origină germană, care pretutindeni era la ea, dar nicăieri nu era acasă, din care a dispărut şi simţirea germană, având lângă sine 9 milioane de germani şi 25 milioane de străini.

De acest sâmbure s-a alipit coroana ungară de 20,3 milioane locuitori, între care 9,5 milioane maghiari şi 11 milioane străini. Această monarhie era într-adevăr patria nimănui, pentru că cei născuţi acolo nu aveau drepturi, iar cei care aveau drepturi nu erau născuţi acolo (...). Armata fiind singurul cerc care ţine laolaltă acest conglomerat heterogen, deja acest fapt pentru sine este imoral şi constituie o situaţie păcătoasă. Într-o comunitate de stat, întemeiată pe armată, vine de la sine în mod inevitabil, subordonarea unor naţiuni, aservirea, adică oprimarea culturală, economică şi politică" (Fényes S., *op. cit.,* p. 127).

[745] Bertrand de Jouvenel, *D'une guerre à l'autre,* I. *De Versailles, à Locarno, Paris,* Calman Lévy Editeur, 1940, p. 30.

[746] Vezi I. Moga, *op. cit.,* p. 424.

[747] Szekfü Gyula, *op. cit.,* p. 286.

[748] Presa a jucat un rol important în această campanie. „Maghiarul — se scria în ziarul „Budapesti Hírlap" nr. 345 din 1891 — care a fundat acest stat trebuie să fie considerat altfel decât naţionalităţile. Este normal ca maghiarismul să se dezvolte în detrimentul celorlalte naţionalităţi pe care le cucereşte şi le asimilează. Nu este deloc interesul statului ca starea socială a naţionalităţilor să progreseze". În acelaşi timp, în ziarul „Kolosvar" din 3 august 1891, recomanda cititorilor săi: „Numai forţa brutală poate face ca aceste mase să simtă că noi maghiarii suntem o forţă care nu ştie de glumă şi că dacă lovim nu ni se mai poate răspunde. În Transilvania trebuie să smulgem iarba rea care produce memorii şi proclamaţii.

[749] *Ibid.,* p. 416-418. Vezi şi Kemény Gábor, *A nemzetiségi kérdés Magyarországon 1867-töl 1914-ig. (Problema naţională în Ungaria între 1867 — 1414),* în „Századunk" („Secolul

nostru"), VIII, nr. 1 — 2, p. 15.

[750] Iată cum se exprima Hundsdorfer-Hunfálvy „Noi n-o facem, dar ferească Dumnezeu să nu ne provoace cineva să întrebuinţăm faţă de naţionalităţile celelalte mijloace de dezagregare totală pe care le-au întrebuinţat anglo-saxonii faţă de pieile roşii din America de Nord" (N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria. De la mişcarea lui Horea până astăzi,* p. 231.)

[751] T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 307

[752] N. Iorga, *op. cit.,* p. 427 şi urm. Eötvös cerea satisfacerea cererilor legitime ale diferitelor naţionalităţi ca să se înlăture astfel cauzele care pricinuiesc mişcarea naţionalităţilor (Die Nationalitäten Frage, Pest, 1865). Vezi şi E. Neugeboren, *Baron Joseph Eötvös und die Nationalitäten-politik der heutigen Ungarn* („Nation und Staat", Viena, septembrie 1936, p 750 şi urm.).

[753] „Românii — spunea Wesselényi — merită o simpatie specială şi acest nume nu trebuie să le fie refuzat, căci este adevărat că sunt descendenţii romanilor. Este în interesul lor să se întâlnească cu noi, deoarece, ca şi noi, ei sunt izolaţi în aceste părţi" (C. Sassu, *op. cit.,* p. 135-136).

[754] *Ibid.,* p. 108.

[755] T. V. Păcăţian, *op. cit.,* IV, p. 648-657; vezi şi Pavel C., *Contribuţii la istoria Bihorului. Alexandru Roman, 1826 — 1897,* Beiuş, 1927, p. 38.

[756] I. Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni,* p 206

[757] I. Lupus, *op. cit.,* p. 239-240; vezi şi G. Bariţiu, *op. cit.,* III, p. 474.

[758] G. Bariţiu, *op. cit.,* vol. III, p. 484.

[759] I. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 430; T. V. Păcăţian, *op. cit.,* V, p. 41-46.

[760] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria. De la mişcarea lui Horea până astăzi,* p. 215.

[761] „Eu, cel puţin, — zice Vincenţiu Babeş — nu ştiu ca familia noastră să fi emigrat aiurea. Noi am fost aflaţi aici când au venit maghiarii, şi poporul român totdeauna a dat ajutor naţiei maghiare ca să fie susţinută, şi spre scopul acesta am jertfit sânge şi sudoare" (N. Iorga, *op. cit.,* p. 253).

[762] *Ibid.,* p. 254.

[763] Organizarea alegerilor electorale era special concepută să îngreuneze participarea românilor la vot. „Alegerile — arată un martor ocular — se făceau în anumite centre, alegatorii nu votau în comunele lor proprii, ci erau siliţi a se prezenta din diferite comune ale cercurilor la un loc anumit de votare. Blajul (care avea o populaţie românească în proporţie de aproape 80% — n.n.), spre pildă, vota la Aiud, un oraş unguresc la o distantă de 38 km de la Blaj, Mănăradea apoi, o comună la o distanţă de 3 km departe de Blaj, vota la Vinţ la o distanţă de 54 km. Sâncelul, iarăşi 3 km depărtare de Blaj, vota la Sânmărtin, la o distanţă de 38 km, Cisteiul tot numai 3-4 km depărtare de Blaj vota la Uioara la o distanţă de 60 km, în direcţiuni cu totul diferite. Cercul electoral al Vinţului, unde a candidat dl. Iuliu Maniu, constă din peste 50 comune, cu o populaţie de 85% români, 10% saşi şi numai 5% maghiari şi evrei împreună, şi se extindea de la Ocna Sibiului până la Munţii Apuseni. La Vinţ votau, spre pildă, comunele din pretura Ocna Sibiului, care pentru a ajunge la Vinţ, treceau peste cercul electoral al Ocnei Sibiului, prin judeţele Târnavei Mari, Târnava Mică şi Albei Inferioare, prin comune apărţinătoare cercurilor electorale Aiud, Uioara, iarăşi Aiud, Ighiu, Alba Iulia — la Vinţ". (Aurel Ciato, Ion Giurgiu, *Era constituţională maghiară,* Cluj, f.a., p. 25-26).

Şi dacă alegătorul român străbătea totuşi prin această diabolică geometrie electorală — adevărată cursă cu obstacole ridicată de administraţia maghiară — asta nu înseamnă că putea să ajungă totuşi la timp la urnele electorale şi să-şi exprime liber votul. Alte piedici, mai grele îl aşteptau.

Dar să lăsăm chiar presa maghiară să ne descrie un caz concret cum s-au desfăşurat alegerile electorale la Cehul Silvaniei în 1884, unde a candidat şi preşedintele Partidului Naţional Român, Gheorghe Pop de Băseşti.

Iată ce scrie ziarul maghiar „Ellenzék" în numărul 148 din 23 Iunie 1884: „Este fapt adevărat, că în acest cerc au învins cam vreo 140 de alegători maghiari faţă de 80 - 900 de alegători români. Au învins, nu într-o luptă constituţională, ci cu mijloace ilegale folosite în contra alegătorilor lui George Pop... Vreo 600 - 700 de alegători români de-ai lui George Pop au sosit cam la 10 ore dimineaţa în marginea oraşului. Votarea
se făcea deja pentru amândoi candidaţii. *Pe alegătorii români însă îi primeşte armata cu baionete în vârful puştii şi le declară că nu-i lasă să intre în oraş.*

Votarea se face în oraş, aici locuitorii maghiari sunt în majoritate; ei votează cu toţii, Nemènyi (candidatul guvernului — n.n.) primeşte „majoritatea" şi prezidentul anunţă ora de încheiere.

Partidul lui George Pop, care se afla în mare majoritate, declară prezidentului că alegătorii sunt sosiţi de mult la marginea oraşului dar armata nu-i lasă să intre în oraş.

Prezidentul nu se mişcă; în zadar se provoacă românii la lege, în zadar se provoacă la responsabilitatea prezidentului, în zadar, parlamentează şi cu comanda militară că scopul ei nu este siluirea, că armata trebuie să apere libertatea alegerii faţă de cei ce provoacă dezordine şi că nu are drept a împiedica libertatea alegerii şi a o sugruma.

Toate sunt în zadar.

Alegătorii români sunt ţinuţi afară la marginea oraşului, prezidentul proclamă pe Nemènyi de reprezentant". (Cf. A. Ciato, I. Giurgiu, Op. cit, p. 20). Nu este de mirare că deşi dispunea de majoritatea covârşitoare a alegătorilor, bătrânul preşedinte al Partidului Naţional Român, Gheorghe Pop de Băseşti, a pierdut mereu în faţa candidaţilor guvernului maghiar. Dacă acestea se întâmplau la urnele de vot la care candida însuşi preşedintele Partidului Naţional Român, unde autorităţile se străduiau să păstreze cât de cât unele aparenţe de legalitate şi nu dădeau frâu liber vandalismelor şi brutalităţilor, este lesne să ne imaginăm ce se întâmpla la celelalte centre electorale.

[764] Pentru politica sa dură de deznaţionalizare, Kálmán Tisza a fost supranumit „zdrobitorul de naţionalităţi" (f. Moga, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 433; T. V. Păcăţian, *op. cit.,* p. 916, V). Pentru ceea ce a reprezentat politica de maghiarizare promovată de Kálmán Tisza este semnificativă aprecierea făcută în Parlament la 10 ianuarie 1890 de un adept al său, Beksics Gusztáv. „Tendinţa de a transforma statul istoric într-un stat naţional — spunea acesta — exista de mult în politica ungară. În cursul guvernării lui Tisza această tendinţă s-a impus, nu numai prin acţiuni excelente, ci şi prin rezultate excelente. Aceia care se îndoiesc de acest lucru n-au decât să citească rezultatele recensământului din 1880, care dovedesc marele progres al maghiarizării şi mai ales să urmărească rezultatele recensământului ce se va face în curând" (Zenovie Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti 1867 — 1914,* Bucureşti, 1943, p. 115).

[765] Textul legii, la Eugen Brote, *op. cit.,* p. 114-129 (anexa 29) şi la Marcus Dezső, Corpus Juris Hungarici, Budapest, 1912, p. 422 şi urm. Vezi prezentarea amănunţită a legii la I. Moga, *op. cit.,* p. 424 şi urm.

[766] De fapt, după cum arată Zenovie Pâclişanu *(Politica minoritară a guvernelor ungureşti, 1867 — 1914,* p. 15), legea nu e făcută pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, ci pentru egala neîndreptăţire a acestora, sau, mai bine zis, pentru egala desfiinţare a lor, întrucât — preciza istoricul — în ea se prevedea, pe de altă parte, că în Ungaria „există o singură naţiune, cea maghiară".

L. Gumplowicz, cunoscutul savant austriac, arăta în 1879, referindu-se la prevederile Legii naţionalităţilor din 1868, că „acestea ne silesc să recunoaştem că egalitatea de drepturi, îngrădită de atâtea clauze, nu e decât un cuvânt gol, lipsit de sens, şi că, în realitate, legea ar putea fi mai cu dreptul numită «lege de opresiune»„ (L. Gumplowicz, *Das Recht der Nazionailitäten und Sprachen în Österreich — Ungarn,* Innsbruck, 1879, p. 226-227). Dar chiar şi cunoscutul om de stat ungur Désider Bánffy, fost prim-ininistru al Ungariei în anii 1895—1899, recunoştea în 1903: „E în afară de orice îndoială că autorii legii XII din 1867 (Legea despre dualism) au fost călăuziţi de ideea fundamentală de a asigura caracterul complet maghiar al Ungariei... Este apoi iarăşi mai presus de îndoială, că bărbaţii de stat ai Ungariei au năzuit, nu totdeauna cu destulă energie, să menţină şi să asigure statului maghiar caracterul naţional unitar" (Désider Bánffy. *Magyar nemzetiségi politija (Politica minoritară maghiară),* Budapest, 1903, p. 9-10.

[767] K. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians,* p. 396-400.

[768] Legea se intitula *Despre obligaţia de a învăţa limba maghiară în institutele poporale de instrucţiune* („Telegraful român", 1879, nr. 33, p. 130-131); reprodusă şi de Eugen Brote, *op. cit.,* p. 202-205 (anexa 34).

[769] Vezi articolul *Să maghiarizăm* („Telegraful român", 1879, nr. 6).

[770] Textul hotărârilor de la Sibiu, la E. Brote, *op. cit.,* p. 206- 207 (anexa 35).

[771] Memorialul a fost alcătuit de G. Bariţiu, fiind publicat în limbile română (2.000 exemplare), maghiară (700), germană (600) şi franceză (7501. El purta titlul: *Memorandum composé et publié par le Comité élu par l'Assemblée générale des représentants des électeurs roumains,* Paris, 1883. Vezi şi E. Brote, *op. cit.,* p. 114-151.

[772] Este vorba de *Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţiunea românilor din Transilvania şi Ungaria, 1890,* tradus în patru limbi şi răspândit în 1.300 exemplare. Vezi George Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion europeénne (Episodes et souvenirs),* Paris, 1933, p. 71-72.

[773] *Ibid.,* p. 73.

[774] *Ibid.,* p. 74.

[775] *Les Roumains de Hongrie et la nation hongraise. Réponse au mémoire des étudiants universitaires de Roumanie,* Budapesta, 1891.

[776] Replica a fost alcătuită de un grup de studenţi în frunte cu Aurel Popovici şi publicată în limbile română, franceză, germană, engleză şi italiană. Răspândită în 12.000 exemplare, Replica a stârnit un viu interes în rândul opiniei publice din Europa Occidentală (T. V. Păcăţian *op. cit.,* VII Sibiu, 1913 p 552-554)

[777] G. Moioianu, op. Cit., p. 7

[778] *Ibid.*

[779] Ştefan Pascu, *Transilvania în lumina datelor geopolitice, istorice şi statistice,* Blaj, 194*"*), p. 251-252.

[780] «La République Française», 2 sept. 1893. În numărul din 25 mai 1893 al aceluiaşi ziar, Jules Leseur scria: „Maghiarii, care puteau să urmeze calea frumoasă şi profitabili a libertăţii, au preferat să meargă pe calea tiraniei. Ei vor purta într-o zi responsabilitatea atât de grea a actelor lor. Această idee preconceptă a opresiunii datează de la triumful din 1867 şi s-ar părea că ungurii n-au devenit liberi decât pentru a trata cu duritate pe slavii şi pe românii supuşi guvernării lor, fără nici o consultare a poporului, fără nici un plebiscit prealabil".

[781] În ziarul „Il Foro Romagnolo" din 2 sept. 1893 se mai scria: „Doctor Popovici va fi condamnat şi va suferi aceeaşi soartă ca şi doctor Lucaciu şi atâţia alţi eminenţi patrioţi care plătesc cu închisoarea dragostea faţă de propria lor naţiune şi ataşamentul de neînvins faţă de un sublim ideal de libertate şi independenţă naţională". Se exprima, totodată, speranţa că Europa va înţelese că „a venit timpul să se rupă din linţoliul lugubru al dezolării ce acoperă pământul acestor fraţi, care, de altfel, de atâtea ori au salvat de distrugerea barbarilor civilizaţia Occidentului" (Vezi şi D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului,* Sibiu, 1942, p. 26-30).

[782] Textul *Memorandum*-ului publicat de E. Brote, *op. cit.,* p. 240-269 (anexa 43); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 513-546; Vezi şi I. Moga, *Tribuniştii şi mişcarea memorandistă,* în „Gând românesc". 1934, nr. 5 p. 255-271.

[783] G. Moroianu, *op. cit.,* p. 79. *Vezi Vandalismul de la Turda. Memoriile D-rei Felicia Raţiu,* Bucureşti, 1893 (Cu o prefaţă de I. C Drăgescu, Editată de Secţia Olt a Ligii Culturale).

[784] Vezi pe larg desfăşurarea procesului la T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 659-672; Ioan P. Papp, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte şi date,* I — II, Cluj, 1932 — 1933.

[785] În urma cererii procurorului de a fi aspru pedepsiţi, juriul a dictat următoarele pedepse; închisoarea de stat pentru Dr. Ioan Raţiu (2 ani), Gheorghe Pop de Băseşti (3 ani), Dr. D. P. Barcianu (2 ani şi jumătate), Nicolau Cristea (8 luni), Iuliu Coroianu (2 ani şi 8 luni). Patriciu Darbu (2 luni), Dr. Teodor Mihályi (2 ani şi jumătate), Aurel Suciu (1 an şi jumătate), Mihai Veliciu (2 ani). Rubin Patiţia (2 ani şi jumătate), Gherasini Domide (2 ani şi jumătate), Dionisie Roman (8 luni), Septimiu Albini (2 ani şi jumătate), precum şi la plata sumei de 3.238 florini şi 63 creiţari (T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 670-671; Vezi şi I. Papp, *op. cit.,* II, p. 925).

[786] Vezi articolul directorului politic al ziarului «L'Intransigeant» din 13 mai 1894.

[787] În continuare, în ziar se sublinia: „Este o monstruozitate existenţa acestui regat ungar care terorizează milioane de slavi şi de români cu o cruzime demnă de despotismul turcilor. Lipsiţi de drepturi politice, ei n-au pierdut niciodată curajul, n-au încetat să protesteze, să se adreseze justiţiei, să se ducă în închisori, să-şi apere cu orice preţ drepturile nefericitei lor naţionalităţi"(…). „Presa independentă se ocupă deja de soarta acestei naţionalităţi pe care ei se străduiesc să o asasineze lent" (…). „Românii rezistă ca Boemia, ca Polonia, ca Irlanda, ca Lorena şi Europa începe să privească soarta lor cu destulă simpatie, pentru ca să urmărească cu interes această luptă care este cu siguranţă una dintre cele mai eroice din istorie".

[788] Georges Clémenceau, *Lutte des races* în «La Justice». 12 mai 1894

[789] *Ibid.*

[790] V. A. Urechia, *Voci latine de la fraţi la fraţi,* Bucureşti, 1894, p. 34; G. Moroianu, *Recunoştinta Ardealului către Liga Culturală şi vechiul Regat,* Cluj, 1922, p. 5.

[791] Vezi D. Braharu, *op. cit.,* passim.

[792] G. Moroianu, *op. cit.,* p. 169.

[793] *Ibid.,* p. 170.

[794] *Ibid.,* În scrisoarea trimisă preşedintelui Ligii Culturale, V. A. Urechia, cunoscutul istoric italian menţiona între altele: „Pentru că văd că sunt unii gata să interpreteze tăcerea mea prin teama de a nu displace ungurilor, vă scriu în grabă, pentru a vă spune că găsesc de-a dreptul monstruos ceea ce se petrece în Ungaria cu privire la români".

[795] *Ibid.,* p. 170-171. Solidaritatea opiniei publice italiene, a reprezentanţilor vieţii politice de stat cu cauza românilor din Transilvania a cunoscut un moment important la 27 mai 1894 când deputatul radical Renato Imbriani a luat iniţiativa unei interpelări în Camera Deputaţilor în care cerea să se precizeze... ce acţiune înţelege guvernul (italian — n.n.) să înceapă pentru a susţine şi apăra drepturile naţionale călcate în picioare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria". Propunerea lui Imbriani de a trimite Parlamentului român o moţiune „de simpatie pentru popoarele care luptă şi sufăr pentru independenţa lor şi pentru comuna noastră naţionalitate latină", a fost subscrisă de 227 deputaţi. În această moţiune se arată că Parlamentul italian „exprimă călduroase simpatii faţă de poporul român care luptă în mod atât de nobil pentru apărarea independenţei sale" („Lupta naţională", Brăila, nr. 44, 18 decembrie 1894). În seara aceleiaşi zile, peste 20.000 locuitori ai Romei au participat: la o mare demonstraţie de solidaritate cu românii, scandând lozincile: „Trăiască Italia!", „Trăiască România şi românii subjugaţi!" (G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale rumânilor din Ardeal în lumina europeană,* Bucureşti, 1929, p. 25).

Unul dintre susţinătorii iniţiativei lui Imbriani, Attilio Begey, fruntaş al baroului din Roma, în articolul *Pro Transilvania* scria cu acest prilej: „El (R. Imbriani — n.n.) a avut dreptate. Această simpatie se cuvine românilor din Transilvania din partea tuturor popoarelor libere, dar mai ales din partea Italiei pentru că italică este originea acestui popor, italic graiul său şi deci italic trebuie să fie şi cel mai puternic sprijin moral pentru cauza lor". Iar în încheiere, juristul italian adăuga profetic: „Salutăm deci cu simpatie pe fraţii noştri din Transilvania, salutăm pe condamnaţii de astăzi de la Cluj, cu urarea ca să fie biruitorii de mâine, de la Alba Iulia" (V. A. Urechia, *op. cit.,* p. 145-146).

În acelaşi an, profesorul şi publicistul Roberto Fava participa la procesul de la Cluj şi publica la întoarcere lucrarea *Ricordi Romeni. Note di un viaggio în Transilvania e in Romania,* Parma, 1894, demascând politica de asuprire naţională a autorităţilor austro-ungare şi subliniind dreptatea cauzei românilor din Transilvania, care „luptă cu înverşunată disperare pentru drepturile lor naţionale şi ocupă, prin importanţa lor numerică şi intelectuală, cât şi prin spiritul lor de sacrificiu, primul loc între celelalte naţionalităţi din Ungaria" Aceşti bravi campioni ai rasei latine — preciza profesorul italian — descendenţi direcţi ai coloniştilor aduşi de Traian în Dacia, au fost veacuri de-a rândul bastionul şi scutul bătrânei Europe, pe care au apărat-o cu piepturile lor în calea tuturor invaziilor barbare. Zeloşi apărători ai drepturilor lor şi ai propriei independenţe, ei au rezistat totdeauna cu cel mai mare eroism contra tuturor încercărilor făcute pentru a le distruge existenţa naţională" (...) „Lungile suferinţe n-au făcut altceva decât au cimentat tot mai mult şi au întărit în ei tenacitatea şi vitalitatea lor deosebită, care îşi află o vie expresie în cele două maxime populare ale lor: *Apa trece, pietrele rămân* şi *Românul nu piere* (Il Rumeno non perisce)"... Impresionat profund de atmosfera procesului de la Cluj, Roberto Fava mărturisea... „Îmi voi aminti toată viaţa mea ziua de 7 mai când s-a început procesul Memorandului: mulţimea imensă (aproape 20.000 români veniţi din toate părţile — n.n.), care-i însoţea de la hotel «Ungaria» la localul Tribunalului, cu strigăte de Să trăiască! pe membrii Comitetului Naţional (...) femeile îngenunchind pe pământ şi implorând cu mâinile împreunate, de la Dumnezeu, redarea patriei apăsate"...

Identificându-se deplin cu cauza românilor — „cea mai sfântă dintre cauze" — Roberto Fava nota: „Istoria, dreptul public, aspiraţiile naţionale, argumentele etnologice şi etnografice, vocea conştiinţei (...) strigă la urechea Europei adormite că e timpul acum să smulgă legendarul văl de jale care acoperă pământul acelor scumpi şi iubiţi fraţi ai noştri". Încrezător în victoria idealului românilor, R. Fava îşi şi imagina „acea zi splendidă a unirii naţionale a tuturor românilor; şi dacă aceasta este pentru moment o simplă viziune, mâine ea va fi o realitate... Pentru a pregăti ziua aceea — preciza el — trebuie sforţarea tuturor şi toţi trebuie sa lucrăm... trebuie să înălţăm un strigăt al tuturor popoarelor" (Vezi şi D. Braharu, *op. cit.,* p.

26-30).

În acelaşi timp, marele poet italian Giosuè Carducci, laureat al Premiului Nobel în 1906, adresa condamnaţilor de la Cluj călduroase cuvinte de îmbărbătare: „Românilor de dincoace de Carpaţi, de lângă Columna lui Traian, un salut pentru credinţa lor în viaţa nemuritoare a rasei noastre" („Ai Romani d'altre i Carpazi, da piè della Colonna Traiana, un salute per la fede nella vita immortale di nostra gente") (Biblioteca „V. A. Urechia" fond Scrisori de solidaritate ale personalităţilor europene cu cauza naţională a românilor, adresate lui V. A. Urechia, în anul 1894; cf. şi Articole decupate din ziare străine, Mapa II).

[796] *Ibid.,* p. 82. Iată ce scria în anul 1890, în „Pall Mall Gazette" din Londra, lordul Edmund Fitzmaurice, fost subsecretar de stat la Ministerul britanic al afacerilor străine în guvernul Gladstone (1882 — 1885) şi, apoi, ministru în guvernele Bannermann şi Asquith: „Ungurii urmăresc o politică violentă şi oarbă faţă de naţionalităţile supuse Coroanei ungare şi îndeosebi împotriva românilor. Această politică imprudentă şi cu consecinţe fatale a mers atât de departe încât nu ezit să afirm, la nevoie pot chiar să dovedesc, că dacă sunt pericole pentru Tripla Alianţă şi pentru pacea europeană, ele sunt în Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorităţilor maghiare (desigur omul politic britanic se referă la clasele dominante — n.n.) împotriva românilor poate să provoace dintr-o zi în alta tulburări sângeroase cu rezultate incalculabile" (Vezi şi G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia. Scurtă privire asupra legăturilor anglo-române şi asupra propagandei noastre în Englitera din trecutul îndepărtat până astăzi.* Cluj, 1923, p. 21-29).

Simpatizant statornic al cauzei româneşti, lordul Fitzmaurice a acordat lui George Moroianu un interviu publicat în «L'Independence Beige» din 22 ianuarie 1894, în care îşi exprima regretul faţă de spiritul intolerant al autorităţilor maghiare asupritoare şi dezavua politica lor de deznaţionalizare şi maghiarizare a poporului român *(Ibid.,* p. 24).

[797] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion europeénne (Episodes et souvenirs),* Paris 1933, p. 89-90. În cadrul unui mare miting de protest împotriva abuzurilor autorităţilor austro-ungare, organizat la 5 martie 1894 în palatul Universităţii din Oxford, împodobit cu 90 metri de tricolor românesc, profesorul W. R. Morphill a rostit în faţa sutelor de studenţi şi profesori participanţi un vibrant discurs de solidarizare cu cauza românilor transilvăneni. Scurt timp după aceasta, el transmitea doctorului Ioan Raţiu încurajări, şi-şi exprima admiraţia pentru lupta dreaptă a românilor transilvăneni, asigurându-i, totodată, de simpatia şi sprijinul opiniei publice engleze: „Admirăm devotamentul dumneavoastră pentru viaţa naţională. Vă dorim curaj şi succes desăvârşit, că simpatia bărbaţilor noştri celor mai luminaţi nu vă va lipsi".

[798] E. Brote, *op. cit.,* p. 316-318 (anexa 50); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 666-669.

[799] E. Brote, *op. cit.,* p. 316 (anexa 50); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 668.

[800] E. Brote, *op. cit.,* p. 317 (anexa 50); T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 669. Iată în întregime declaraţia dr. Ioan Raţiu, 23 mai 1894, în faţa juriului întrunit în a XVI-a şedinţă:

„Onorabilă Curte, domnilor juraţi! Memorandul, pentru a cărui publicare şi răspândire suntem traşi ca nişte făcători de rele înaintea acestei bare judecătoreşti, nu cuprinde, precum v-aţi putut convinge, decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi şi pe întregul popor român să facem acest demers este faptul, că atât legislaţiunea, cât şi guvernul, ne-a dus la convingerea nestrămutată, că în faţa lor pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.

În zadar au fost toate promisiunile ce s-au dat în repeţite rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naţionale!

În zadar am încercat toate formele şi mijloacele legale!

În zadar ne-am plâns la toţi factorii competenţi ai statului!

Exclusivismul de rasă a declarat războiu de exterminare a limbii şi naţionalităţii noastre.

Nu ne mai rămăsese dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului şi la opiniunea publică a lumii civilizate.

Faţă cu acest act, care nu conţine decât curatul adevăr şi este icoana credincioasă a suferinţelor şi nedreptăţilor seculare ce le îndură poporul român din Transilvania şi Ungaria, trebuia ca regimul, ori să se desvinovăţească, ori să se răsbune.

Desvinovăţirea nu era cu putinţă — a ales calea răsbunării!

Ne-a împiedicat să ajungem la tron, şi acum ne supune judecăţii acelora, contra cărora ne-am plâns.

Ceea ce discutăm aici, domnilor, este însăşi existenţa poporului român.

Existenţa unui popor însă nu se discută — se afirmă.

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea D-Voastră să dovedim, că avem dreptul la existenţă.

Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în faţa D-Voastră nu putem decât să acuzăm în faţa lumii civilizate sistemul asupritor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea şi limba!

De aceea nu mai suntem aici acuzaţi — suntem acuzatori.

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei curţi cu juraţi fiindcă noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, şi un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este şi judecător şi parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în faţa juriului din Cluj.

Într'adevăr aceasta e o chestiune politică şi de stat, care rezultă dintr-un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteţi osândi ca indivizi, nu ne puteţi judeca ca mandatari ai poporului.

De altfel aţi înţeles şi D-Voastră, că aici nu poate fi vorba de drept, ci numai de forţă. Lucrul acesta nici nu aţi mai încercat să-l ascundeţi, căci aţi nesocotit până şi formele legale cele mai elementare, cari se observă chiar pentru criminali înaintea curţilor cu juraţi. Lumea va auzi cu uimire, că s-au putut judeca nişte oameni de către o instanţă judecătorească, fără ca să poată avea măcar apărători. Aţi proclamat sus şi tare, că forţa biruie dreptul şi nici că aţi căutat să mascaţi în faţa lumii aceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereţi dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliţi prin violenţă şi insulte apărătorii noştri să se depărteze. S-a agitat prin presă opinia publică maghiară reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră şi a întregului popor român. Am fost violentaţi şi aici şi am fost terorizaţi totdeauna, cum suntem terorizaţi în toate de când am denunţat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi dar vorba aici de judecată, de apărare în înţelesul juridic? Nu! Faceţi ce vreţi. Nevinovaţi suntem, dar D-Voastră sunteţi stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă şi pe conştiinţa noastră, care în această cauză este conştiinţa naţională a poporului român. Nu sunteţi D-Voastră competenţi să ne judecaţi, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat şi desigur mai nepărtinitor care ne va judeca pe toţi: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult şi mai aspru decât v-a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranţă, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veţi isbuti numai ca să dovediţi lumii, că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizaţiunei. Declar prin urmare, în numele meu şi al colegilor mei acuzaţi, că pentru cuvintele arătate nu ne putem apăra" (T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 668-669).

[801] Teama autorităţilor din Austro-Ungaria de o eventuală ridicare la luptă a românilor din Transilvania este confirmată de declaraţiile făcute de Hieronymyi, ministrul de interne şi de G. Wekerle, primul ministru al Ungariei, prin care cer românilor „să conlucreze cu noi (= ungurii — n.n.) la consolidarea naţiunii şi înflorirea patriei", publicate de E. Brote, *op. cit.,* p. 330-335 (anexele 54 — 55), după „Pester Lloyd", din 20 iulie 1894, şi „Neue freie Presse", din 6 august 1894.

[802] E. Brote, *op. cit.,* p. 415-445. Numai la Curtea cu juraţi din Cluj, între 1885 — 1894, s-au judecat 50 procese de presă „în care au fost condamnate vreo jumătate de sută de persoane, la mai bine de 50 de ani închisoare şi 10.000 florini amendă" (Eugen Brote, *Die Rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn,* p. 90).

[803] Istoricul I. Lupaş, referindu-se la procesele intentate românilor scria: „Numai în răstimpul din aprilie 1906 până în august 1908 mai mulţi publicişti şi conducători politici ai românilor ardeleni au fost osândiţi Ia 124 ani, 6 luni şi 27 zile temniţă de stat, iar suma totală a amenzilor în bani a depăşit cifra de 200.000 coroane aur" (I. Lupaş, *Istoria Unirii românilor, Bucureşti, 1937, p. 339)*.

[804] Vezi articolul Magyars et non magyars, în «La République Française» din 22 iulie 1893, unde, în continuare, se scrie: „I se serveşte o mâncare atât de rea din care el nu mănâncă decât pâinea, şi starea lui este aşa de lamentabilă încât episcopul ungur din Satu Mare, monseniorul Meszhery, cumnatul lui Kossuth, impresionat de neomenia autorităţilor maghiare, a cerut autorizaţia de a trimite alimente prizonierului. Ministrul Justiţiei nu numai că a refuzat episcopului categoric această autorizaţie, dar a dat ordin ca doctorul Lucaciu să fie supus regimului celui mai sever din închisoare. Şi asta nu este totul. Domnul Lucaciu

suferă de febră provocată de aerul pestilenţial din celulă. Medicul penitenciarului a cerut un tratament mai îngăduitor pentru bolnav, dar el s-a izbit de un refuz brutal".

[805] *Ibid.*

[806] G. Moroianu, *op. cit.,* p. 104.

[807] Horváth Eugene, *Transylvania and the history of the Rumanians. A reply to Professor R. W. Seton-Watson,* Budapest, 1935, p. 76.

[808] În timpul procesului *Memorandum*-ului, Kálnoky, ministrul de externe austro-ungar, învinuia pe fruntaşii memorandişti Raţiu, Lucaciu, Coroianu, Brote ş.a. că întreţin legături cu regele şi oamenii politici din România (Biblioteca Academiei Române, secţia manuscrise, fond Gh. Cantacuzino, mr. 88674).

[809] Horváth Eugene, *op. cit.,* p. 76.

[810] Semnificativ în acest sens este raportul lui M. d'Serstevens, diplomat la Legaţia Belgiei din Bucureşti, care, referindu-se la conduita guvernului român în timpul procesului de la Cluj, transmitea următoarele: „Guvernul român nu s-a îndepărtat de la linia de conduită pe care a adoptat-o de a se abţine de la orice fel de ingerinţă în treburile Transilvaniei. El doreşte să menţină relaţii amicale cu Austro-Ungaria. Totuşi, curentul de simpatie care se manifestă în rândurile populaţiei româneşti în favoarea fraţilor lor transilvăneni oprimaţi este atât de accentuat, încât guvernul de la Bucureşti nu a crezut până în prezent să poată reprima orice agitaţie". (Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 193-196. Le Ministére des Affaires Étrangères et du Commerce Extérieur. Corespondence politique. Legations, vol. 9, doc. 94 lb. franceză).

[811] Iată, de pildă, ce raporta ministrul plenipotenţiar al Italiei la Bucureşti, Curto Passi, imediat după pronunţarea sentinţei în procesul memorandiştilor de la Cluj: „Sentinţa, pronunţată de Colegiul de judecată a exasperat populaţia. A doua zi după pronunţarea sentinţei, numeroase grupuri de studenţi au străbătut principalele străzi ale oraşului proslăvind pe fraţii de peste munţi" (Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Italia, rola 22, c. 839-842). Doi ani mai devreme, în 1892, secretarul legaţiei Turciei din Bucureşti, Kara Theodory, raporta ministrului de externe Said Paşa următoarele: „Cert este că agitaţia în favoarea românilor din Ungaria şi Transilvania, care durează deja de mai mulţi ani, a sfârşit prin a lua un caracter acerb şi foarte violent şi ceea ce este mai grav e că la ora actuală personalităţi oficiale, magistraţi, deputaţi nu se feresc să discute şi să înfiereze sus şi tare uneltirile maghiare (...). S-au ţinut diferite mitinguri în aproape toate oraşele importante ale României. La Bucureşti, studenţii pregătiseră o manifestaţie „demonstrativă" pentru după-amiaza zilei de duminică, 14/26 (iulie 1892, n.n.) care coincidea cu înmormântarea lui Dimitrie Brătianu, liderul Partidului Naţional-Liberal (...). Sediul legaţiei Austro-Ungariei continuă să fie păzit de numeroşi sergenţi ai oraşului şi, într-adevăr, se veghează ca în oraş să domnească cea mai mare ordine şi ca nimic să nu poată tulbura bunele raporturi ale guvernului român cu cel al Austro-Ungariei. După cum am avut onoarea să raportez în alte ocazii, atitudinea ungurilor şi duritățile lor faţă de românii din Transilvania au generat de mai multă vreme în Regat un sentiment de durere şi de profundă simpatie pentru fraţii de dincolo de Carpaţi şi au provocat agitaţii îndeosebi în rândul tineretului liceal şi universitar. Ultimele incidente de la Cluj şi Turda au rupt orice îngrădire şi sunt regretabile manifestaţiile ostile monarhiei austro-ungare. Ieri, cu toate măsurile preventive ale autorităţilor, studenţii de la Iaşi au pătruns în curtea Consulatului imperial şi regal pentru a da citire şi a afişa pe pereţii acestei reprezentanţe un protest injurios şi ameninţător împotriva barbarilor maghiari" (Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 22, c. 867-869).

La 4 iunie 1894 a avut loc la Bucureşti un mare miting de protest, prilej cu care 423.837 persoane au semnat un manifest-apel adresat opiniei publice europene prin care se demasca politica de deznaţionalizare a românilor din monarhia austro-ungară *(An das Forum Europas. Ausruf des am 4. Juni 1894 zu Bukarest abgehaltenen National Meeting's der Bürger des Kgr. Rumäniens in Angelegenheit der rumänischen Frage în Ungarn und Siebenbürgen,* Bucureşti, 1894).

[812] Vezi Discursul lui D. A. Sturdza, preşedintele Partidului Naţional Liberal, rostit în Senat la 27 nov. 1893 (E. Brote, *op. cit.,* p. 274-287 (anexa 46).

[813] Vezi Discursul rostit la Iaşi de D. A. Sturdza la 13 oct. 1895, în „Voinţa naţională". Bucureşti, XXI (1895), nr. 2363 (19 octombrie), p. 2; „Lupta", an XII, nr. 2699, 20 oct. 1895.

[814] Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897 — 1924,* vol. I (1897-1915), Bucureşti. 1927, p. 230; „Adevărul", 25 dec. 1932.

[815] G. I. Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles I-er de Roumanie,* Bucureşti, 1940, p. 37.

[816] Ca Hohenzollern, regele Carol I a militat desigur pentru apropierea României de Germania, dar, ca şef al statului roman, el nu a cutezat să nesocotească interesele naţionale, să împiedice procesul obiectiv de formare a statului naţional unitar roman. Teodor Mihályi în amintirile sale arată că însuşi regele Carol I „în dorinţa lui de a asigura o mai bună soartă romanilor din Transilvania", le-a sugerat să iniţieze acţiunea din 1892; cert este însă că în cadrul întâlnirii din 9/10 august 1895 în staţiunea balneară de la Ischl cu împăratul Franz Iosif, suveranul României „a cerut cu acest prilej eliberarea deţinuţilor politici condamnaţi în procesul Memorandului" (Vezi T. Mihályi, *Amintiri politice despre Unire,* în revista „Generaţia Unirii", Bucureşti, nr. 3, 20 iunie 1929). Acelaşi fruntaş politic transilvănean mărturisea că într-una din cele 22 de audienţe avute la Carol I, acesta şi-a exprimat convingerea sa intimă că Transilvania se va alipi într-o zi la Romania, prin izbânda principiilor de dreptate" şi că la sfârşitul audienţei i-a oferit o fotografie cu o dedicaţie care sintetiza programul său politic privind Transilvania: „răbdare şi încredere" (*Ibid.*).

Pentru preocuparea constantă a regelui Carol I faţă de soarta românilor din Transilvania semnificativă este declaraţia făcută ministrului de finanţe al Franţei, aflat în vizită la Bucureşti, în 1903: „Nu putem să ne dezinteresăm de soarta a trei milioane de români din Transilvania şi Banat. Dacă se urmăreşte deznaţionalizarea lor, noi nu vom rămâne nepăsători; eu îi voi sfătui, aşa cum am făcut-o de altfel întotdeauna, să renunţe la politica de pasivitate şi să reziste pe teren electoral şi pe acela al activităţii parlamentare, continuând să-şi manifeste loialitatea. Se pare că aceste puncte de vedere prind viaţă în Transilvania, unde constat, cu o mare satisfacţie, o renaştere a spiritului naţional românesc" *(Memoriile regelui Carol I al României,* vol. V, p. 11; I. Lupaş. *Regele Carol I şi Transilvania,* în „Gând românesc", an VII, 1939. nr, 7 - 9, p. 131).

[817] Eugen Brote, *op. cit.,* p. 286 (anexa 46).

[818] *Ibid.,* p. 284.

[819] Constantin Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand,* Bucureşti, 1935, p. 440.

[820] Vezi ordinul guvernului ungar pentru dizolvarea Partidului Naţional Român din Transilvania, la Eugen Brote, *op. cit.,* p. 319 (anexa 51).

[821] „Pester Lloyd", 7 Mai 1908. Nu este de mirare că în urma unei astfel de politici nemiloase de prigonire, peste 200.000 de români, supranumiţi „Irlandezii Ungariei", îşi găseau adăpost în S.U.A. Acelaşi campion al politicii de maghiarizare declara cu cinism: „În Transilvania nu există români. În Transilvania există populaţii de rasă română, ceea ce este cu totul diferit" (Charles Benoist, *Souvenirs,* vol. II (1894 — 1902), Paris, 1931, p. 367).

[822] Cu acest prilej, Comitetul Executiv al Congresului Naţionalităţilor din Ungaria a lansat un manifest protest, în care românii, slovacii, sârbii din monarhia austro-ungară îşi exprimau categoric împotrivirea faţă de serbările milenare, a căror organizare de către autorităţile maghiare o apreciau ca fiind „o amăgire optică" pregătită pentru seducerea Europei, menite „să demonstreze" existenţa în Ungaria doar a naţiunii politice maghiare, că „popoarele nemaghiare ale Ungariei într-atât s-au asimilat cu maghiarii, încât subjugarea lor de acum o mie de ani o reclamă ele înseşi ca o fertilitate îmbucurătoare", că „popoarele Ungariei sunt unite şi îndestulate". Subliniindu-se că „majoritatea popoarelor este neîndestulată", naţionalităţile sârbă, slovacă şi română precizau, şi în acest an 1896, că existau „ca naţiuni vii, individuale, în faptă şi în realitate deosebite, înzestrate cu toate atributele naţionale, cu corpuri naţionale, care nu numai în decurs de o mie de ani, ci într-un timp cu mult mai îndelungat ne-am conservat fiinţa noastră naţională, personalitatea noastră naţională, limba noastră naţională, obiceiurile, moravurile, sentimentele şi conştiinţa noastră naţională şi că avem voinţa clară şi hotărâtă de a exista tot aşa şi pe viitor".

Drept urmare, declarau solemn că „la aceste sărbători de caracter exclusiv naţional maghiar, în multe privinţe foarte vătămătoare pentru noi, nicidecum nu luăm parte, ci, din contră, protestăm în contra acestor înscenări înşelătoare..." („Tribuna", 1896, nr. 87; vezi şi T. V. Păcăţian, Cartea de aur, vol. VIII, p. 791). În cadrul mitingurilor de la Viena — 9 iunie 1896, precum şi al aceluia de la Paris — 11 iulie 1896, naţionalităţile aliate din Austro-Ungaria au protestat vehement împotriva serbărilor mileniului (Vezi Şt. Pascu, *Un meeting de protestation à Vienne contre les fêtes du millénaire hongrois (1896),* în «Revue de Transylvanie», V, 1939, nr. 3, p. 301-368).

[823] Tocmai această diferenţă de structură a limbii maghiare a constituit o barieră lingvistică pentru români, fapt recunoscut şi de către Zsigmond Reiner care afirma: „cât sunt de străini aceşti locuitori de limbă românească şi, fireşte, de contactul cu statul maghiar, o arată împrejurarea corespunzătoare indicaţiilor statistice — că, dintre toate naţionalităţile

Ungariei, limba maghiară e mai puţin răspândită printre români. După recensământul din 1900, în timp ce dintre germanii din Ungaria (inclusiv Transilvania — n.n.) 30,7%, dintre slovaci 15%, dintre sârbi 11%, abia 8,7% dintre români ştiau ungureşte" (Zsigmond Reiner, *A Keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése,* Budapest, 1907, p. 53).

[824] Raportând acest număr de deputaţi la numărul populaţiei româneşti, majoritară în Transilvania, reieşea: un deputat la 564.200 locuitori (vezi T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 856).

[825] În cadrul Conferinţei de la Sibiu, din 10 ian. 1905, Partidul Naţional Român din Transilvania a hotărât o nouă tactică de luptă, *noul activism politic,* impusă de noile condiţii interne şi internaţionale (T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 165-174).

[826] La 10 august 1895, a avut loc la Budapesta Congresul naţionalităţilor română, sârbă şi slovacă care a adoptat hotărârea de a lupta într-o strânsă alianţă pentru apărarea individualităţii lor, a drepturilor lor naţionale (*Ibid.,* vol. VII, p. 762-769).

[827] Vezi Scotus Viator (R. W. Seton-Watson), *La Persécution politique en Hongrie (Appel à l'opinion publique),* Paris, 1908. Ediţia franceză a lucrării a fost tradusă din engleză şi prefaţată de prinţul Antoine Valentin Bibescu.

[828] T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 27-29. Despre acţiunea iniţiată în anul 1897 de guvernul Bánffy Désider, vezi şi Vasile M. Theodorescu» *Transilvania sub maghiari şi români,* Bucureşti, 1941, p. 72-82.

[829] În anul 1898 a apărut lucrarea lui Simon Telkes, *Hogy magyarosítsuk a vezeték neveket? (Cum să maghiarizăm numele de familie?),* în care se arată că „numele maghiar este un fel de crez politic pentru fiecare maghiar"... „Maghiarizarea numelui este un jurământ de fidelitate, un legământ patriotic". Deja până în anul 1896 se schimbaseră 14.000 de nume.

[830] Redactorul responsabil al „Luptei" a fost condamnat pentru un articol de fond în care condamna legile şcolare („Telegraful român", LV, nr. 40 din 10/23 aprilie 1907, p. 163); redactorul „Foii diacezane" din Caransebeş a suferit rigorile legii pentru acelaşi motiv („Telegraful român", LV, nr. 97 din 4/17 septembrie, 1907, p. 399).

[831] Scotus Viator (R. W. Seton-Watson), *Political Persecution în Hungary,* 1907; tradus în limba franceză şi tipărit la Paris, 1908.

[832] Şovinismul unguresc a atins astfel de cote paroxistice, încât în limba maghiară a apărut dictonul „Slovacul nu este om" (Vezi G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains...,* p. 101).

[833] Alegerile din 1910 sunt un exemplu grăitor asupra modului cum înţelegeau guvernele ungare să-şi atingă scopurile politice deznaţionalizatoare. Descriind aceste alegeri, marele istoric britanic R. W. Seton-Watson scria: „Trupele au fost angajate în 380 de circumscripţii electorale din cele 413 câte sunt în Ungaria; ca răspuns la critica adusă unei astfel de prevederi, guvernul ungar a publicat la 15 iunie (1910) o declaraţie oficială în care se spune că răstălmăcirile presei asupra numărului de trupe folosite au fost din cale afară de exagerate, declarându-se, în acelaşi timp, că s-au folosit «numai 194 batalioane de infanterie şi 114 escadroane de cavalerie». Cu alte cuvinte — remarca istoricul britanic — guvernul a recunoscut un număr care este echivalent cu o mobilizare parţială a armatei comune. Atunci când este nevoie de peste 173.000 soldaţi ca să menţină ordinea în ziua alegerii, putem presupune cu toată siguranţa că se întâmplă ceva neobişnuit (R. W. Seton-Watson, *Corruption and Reform în Hungary,* London, 1911, p. 11). În astfel de condiţii, alegerile din 1910 s-au soldat cu sacrificii omeneşti, „au avut - după cum preciza Seton-Watson — 12 victime, inclusiv cei 5 ţărani români omorâţi de jandarmi, în satul Mărgineni" (*Ibid.,* p. 10). Astfel, pe bună dreptate, alegerile parlamentare erau comparate cu „un adevărat război civil" („a real civil war") (R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians,* p. 428).

[834] Beksics Gusztáv, *A magyar politika új alapjai kapcsolatában a magyar fáj terjeszkedo képességével ás a földbirtokviszonyi jokkal (Noile baze ale politicii maghiare în legătură cu capacitatea de răspândire a neamului maghiar şi cu relaţiile de proprietate asupra pământului),* Budapest, 1899.

Beksics Gusztáv a fost şi autorul unui plan secret de maghiarizare a românilor din Transilvania şi Banat expus pe larg în lucrarea sa *Maghiarimea şi maghiarizarea,* publicată la Budapesta în 1883. Furnizând numeroase date statistice oficiale, Beksics Gusztáv demonstra că blocul etnic românesc se întinde până dincolo de Satu Mare, Oradea, Arad şi Timişoara, în timp ce minoritatea maghiară este în mare inferioritate în Transilvania, şi, deci, incapabilă să spargă „zidul de neînvins al românilor". Drept urmare, el propune o serie de măsuri, mijloace şi metode pentru maghiarizarea românilor din Transilvania. (Cf. Romulus Seişanu,

Transilvania Românească, p. 48-49).

[835] În 1904, Berzeviczy Albert, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice a întocmit un proiect pentru modificarea legilor privitoare la „instrucţiunea populară". În proiect se prevedea ca o serie de meserii să fie predate în limba maghiară. Inspectorii şcolari aveau obligaţia să controleze dacă se respectă instrucţiunile cu privire la predarea limbii maghiare în şcolile nemaghiare. În şcolile cu un învăţător, se preda limba maghiară 9 ore săptămânal pentru vorbire şi alte 3 pentru scris; numărul lor creştea în cazul unor şcoli cu mai mulţi învăţători. Se stabileau măsuri disciplinare pentru învăţătorii care nu acordau atenţie cuvenită limbii maghiare. În cazul când într-o şcoală confesională sau comunală vor fi înlăturaţi succesiv doi învăţători pentru asemenea neglijenţă, şcoala respectivă era înlocuită cu una de stat. Vezi *Un champion de la magyarisation: Albert de Berzeviezy,* în «Revue de Transylvanie», tom. II, nr. 4, 1934.

[836] Din îndemnurile şi indicaţiile a doi dintre cei mai inveteraţi promotori ai politicii de deznaţionalizare, conţii Iuliu Andrássy, ministrul de Interne şi Albert Apponyi, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii s-a elaborat un voluminos tratat intitulat: *A magyarországi románok (Românii din Ungaria),* Budapest, 1907, p. 953, XXXIX, semnat de Antál Huszár, care conţinea planurile şi măsurile pentru desfiinţarea românilor ca naţiune. Tratatul a fost tipărit în numai 25 de exemplare, exclusiv pentru uzul guvernului ungar, având caracter strict secret şi confidenţial şi a fost pus în aplicare chiar din anul apariţiei sale prin legiuirile lui Apponyi, constituind în sine un act grav de autoacuzare a guvernului maghiar. Două din aceste exemplare se păstrează în România, unul la Biblioteca Universităţii din Cluj (care poartă şi semnătura autografă a autorului), al doilea la Biblioteca Academiei Române. Antál Huszár însuşi reproduce în facsimil foaia de titlu, care are următorul cuprins: *A Magyarországi románok — Bizalmas használatára — Munkatársak közreműködèsèvel, irta Huszár Antál, M. kir Belügyminiszteri fordito,* Budapest, 1907 (Românii din Ungaria. Spre întrebuinţare confidenţială. Scrisă cu concursul mai multor colaboratori de Antál Huszár, translator în Ministerul de Interne,) Budapesta, 1907. Tiparul tipografiei regeşti ungare de stat (1063).

Vezi şi Onisifor Ghibu, *Un livre secret du gouvernement hongrois: Les Roumains de Hongrie et la nécessité de les magyariser,* în «Revue de Transylvanie», tome I, 1934, p. 61-72 şi *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania,* Cluj, 1940.

[837] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion europeénne...,* p. 117.

Cât priveşte modul cum guvernele de la Budapesta înţelegeau să nu stânjenească dezvoltarea materială a românilor, este suficient să arătăm că în anul 1906 parlamentul unguresc a votat o lege care subordona crearea oricărei întreprinderi industriale de aprobarea prealabilă a ministerului de resort. După mărturisirea subsecretarului de stat Szterenyi, scopul acestei legi era să dea de lucru muncitorilor maghiari prin înfiinţarea de fabrici cu condiţia ca 75% din lucrători să fie maghiari. (Cf. I. Moga*, L'orientation economique de la Transylvanie* în „Revue de Transylvanie", 1940, p. 96). Caracterul şovinist al acestei legi este evident, iar preţul acestei politici a fost ruinarea industriei Transilvaniei. Astfel, din 2643 întreprinderi industriale, având mai mult de 20 lucrători, Budapesta deţinea 1296, adică aproape jumătate, în timp ce Transilvania rămînea doar cu 382 de întreprinderi, fiind practic redusă la rolul de provincie vasală, de simplă furnizoare de materii prime pentru industria mare centralizată în jurul Budapestei. (Vezi Simion Mehedinţi, *Ce este Transilvania?,* Bucureşti, 1940, p. 40-41).

[838] Textul a fost publicat în „Neue Freie Presse" din Viena, 19 oct. 1907; reprodus apoi în „Telegraful român", 26 octombrie 1907, nr. 111, p. 455; Vezi şi I. Lupaş, *Paralelism istoric,* Bucureşti, 1937, p. 229-232.

Astfel îşi motiva marele om de cultură norvegian refuzul de a participa la Conferinţa interparlamentară pentru pace organizată la Budapesta în 1907, doar la două luni după votarea de către Parlamentul maghiar a faimoaselor legi Apponyi de tristă amintire prin care se sugruma învăţământul în limba maternă al naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria. În scrisoarea adresată preşedintelui comitetului ungar de organizare a Conferinţei interparlamentare publicată în revista „A Hir" din Budapesta în acelaşi an, scriitorul norvegian declara între altele: „Cel mai mare fariseism este de a te face apostolul păcii, fără a începe totuşi cu propria-ţi ţară. Dacă, de exemplu, contele Apponyi..., care procedează într-un mod ruşinos faţă de naţionalităţi ar veni la acest Congres de pace ca reprezentant al poporului său, aş face toate eforturile pentru a-l expulza din sală", în polemica cea urmat acestei scrisori, Bjørnstjerne adăuga: „A declara război la tine acasă, în Ungaria, numeroaselor

naţiuni şi a face în acelaşi timp declaraţii pacifice la Congres, iată un lucru care nu poate fi tolerat. Or, reprezentantul cel mai caracteristic al acestei mârşăvii organizate este contele Apponyi"... Atitudinea fermă a ilustrului scriitor, apărător al naţionalităţilor asuprite, a produs o puternică impresie în opinia publică a Europei. Iată ce scria despre el Benedetto Croce: „Naţionalităţile oprimate, slovacii, românii şi sârbii, găsiră în Europa un Victor Hugo al noilor timpuri, pe norvegianul Bjørnstjerne care se făcu apărătorul şi răzbunătorul lor în faţa lumii civilizate" (G. Moroianu, *op. cit.,* p. 100-101; Const. Graur, *op. cit.,* p. 238-240; 439-440).

[839] Gróf Bethlen István, *A Mezőség és az erdélyi magyarság, Vásárhely (Ungurii din Mezöség şi Ardeal),* 1907, p. 4-5.

[840] În continuare, Désider Bánffy spunea: „Ungaria poate să existe numai ca stat unitar naţional, deci trebuie maghiarizată, pentru că altcum ca stat poliglot nu are îndreptăţire de a exista. Numai statele naţionale unitare au doar drept de existenţă" (T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 310). Şi tot primul ministru Bánffy pleda, în 1906: „Interesele Ungariei cer ridicarea Ungariei pe extremele cele mai şovine" şi că „fără şovinism nu se poate realiza nimic" (R. W. Seton-Watson, *A History of the Rumanians,* London, 1934, p. 419-420. La rândul său Ministrul justiţiei, Szilagy D., în discursul ţinut la Presburg în ziua de 13 oct. 1894, referindu-se la revendicările românilor spunea: „unitatea statului ungar nu este permis să fie tulburată prin nici un fel de formaţiuni teritoriale naţionale şi de naţionalităţi, şi unitatea limbii statului o privim ca o consecuenţă necesară a unităţii statului ungar" (E. Brote, *Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria,* Tip. Voinţa Naţională, 1895, p. 344).

[841] Take Ionescu, *Amintiri,* Bucureşti, 1923, p. 124; Vezi şi Romulus Seişanu, *Take Ionescu,* Bucureşti, 1930, p. 112-113.

[842] Decorarea s-a făcut cu prilejul vizitei regelui Carol I la Budapesta în 1897 (Vezi T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 68-71).

[843] C. I. Codarcea, *La Litige roumano-hongrois,* Bucureşti, 1937, p. 51.

[844] Charles Upson Clark, *Greater Roumania,* New York, 1922, p. 142.

[845] Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Öesterreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen în Öesterreich-Ungarn,* Leipzig, 1906. Lucrarea a apărut şi în limba română cu titlul *Stat şi naţiune. Statele Unite ale Austriei Mari,* Bucureşti, 1939; Vezi şi idem, *Principiul de naţionalitate,* Bucureşti, 1894.

[846] Karl Renner în lucrarea sa *Grundlagen und Entwicklungszielen der Öesterreich-Ungarischen Monarchie,* referindu-se la cartea lui Aurel C. Popovici, scria „Cartea a fost imediat interzisă în Ungaria, ceea ce va contribui mult la răspândirea ei foarte meritată. Austriecii, care se tem că în asemenea studii vor da de utopiile cele mai sterile, găsesc în această carte, cel puţin foarte mult material istoric şi politic, care, numai el, şi încă ar face ca scrierea să merite a fi citită. Acest material trădează un scriitor foarte îndemânatic, cu o înaltă cultură, bine informat în literatura politică a francezilor, englezilor, germanilor, maghiarilor şi românilor — aşa cum maghiarii n-au la fel, iar germanii austrieci abia dacă vor fi având. Dovadă suficientă că naţionalităţile din Ungaria nu sunt alcătuite din nişte bieţi barbari inculţi, cum ar vrea să ni-i înfăţişeze maghiarii" (Vezi şi Const. Graur, *op. cit.,* p. 218-220).

[847] Guvernul şi aristocraţia maghiară au primit cu mare satisfacţie vestea morţii lui Franz Ferdinand. Iată ce nota istoricul Hermann Wendel: „Granzii maghiari jubilau, în intimitate, pentru moartea celui mai primejdios adversar al lor. Doctorul Dimovitsch, preşedintele Landtagului bosniac îşi exprimă în faţa primului ministru ungar, oroarea de crima săvârşită. Tisza învăluindu-şi rău batjocora în falsă devoţiune, îl întrerupse: — Bunul Dumnezeu a vrut aşa; şi bunului Dumnezeu trebuie să-i fim recunoscători pentru toate" (Hermann Wendel, *Der Kampf der Südoslaven,* p. 6-45).

[848] C. Xeni, *Tache Ionescu,* ediţia a III-a, Bucureşti, 1933, p. 289. În anul 1914, contele Apponyi Albert, şeful opoziţiei din parlamentul ungar, scria: „când Tisza a anunţat oficios că a făcut declaraţie de război, cu o satisfacţie ameţită de triumf, a răspuns: «În fine». Desigur, a fost unicul parlament din lume în care comunicatul declaraţiei de război a fost primit cu bucuria unei mulţumiri sufleteşti" (Fényes S., *op. cit.,* p. 100).

[849] G. Moroianu, *op. cit.,* p. 12 (Cuvântul introductiv, scris la 25 august 1930 la Londra, de către Wickham Steed a apărut în ediţia lucrării lui Moroianu tipărită la Paris în 1933).

[850] C. Xeni, *op. cit.,* ediţia a III-a, p. 289.

[851] Szilassy, baron J. de, *Der Untergang der Donau-Monarchie,* Berlin, p. 40.

[852] *Ibid.*

[853] *Ibid.*

[854] Vezi Constantin Graur, *op. cit.,* p. 450.

[855] Alexandre Domanovszky, *La méthode historique de M. Nicolas Iorga (À propos d'un compte rendu),* Budapest, f.a., p. 223. Vezi şi Gheorghe I. Brătianu, *Théorie et réalité de Vhistoire hongroise. À propos de quelques ouvrages récents,* Bucureşti, 1940.

[856] Alexandre Domanovszky, *op. cit.,* p. 32.

[857] Joseph Diner-Dénes, *La Hongrie. Oligarchie. Nation. Peuple.* Paris, 1927, p. 7. J. Diner-Dénes scria: „Libertate, egalitate, independenţă şi naţiune, liberal, social, naţional... aceste noţiuni au în Ungaria un sens cu totul deosebit decât pretutindeni în alte părţi. Faţă de lumea exterioară ele sunt, desigur, folosite în sensurile general aplicate, dar în interiorul ţării nu sunt folosite consensu omnium decât într-un sens falsificat" (*Ibid.*).

[858] Dr. Anton Reithinger, *Das wirtschaftliche Geschichte Europas,* Stuttgart-Berlin, 1936, p. 17.

[859] Pentru colonelul Jankovsky, chiar în anul 1859, la scurt timp după unirea Moldovei cu Muntenia, „unirea tuturor românilor într-un singur stat" devenise inevitabilă. (M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei (1348 — 1859),* Bucureşti, 1929; Silviu Dragomir, *La Transylvanie Roumaine et ses minorités ethniques,* Bucureşti, 1934, p. 30).

[860] Endre Barabás, cunoscut persecutor al şcolii româneşti din Transilvania înainte de 1918 şi fervent susţinător al propagandei revizioniste în perioada interbelică, scria: dacă populaţia ungară din câmpie continuă să nu acorde mai multă atenţie acestei părţi a ţării, masa românească, superioara prin număr, proprietate şi bogăţie va cuceri puterea; nu este decât o chestiune de timp" (Barabás Endre, *Az erdélyrészi népfajok birtokarányа / Raporturile de proprietate ale neamurilor din Ardeal,* în „Közgazdasági Szemle", 1905 [34], p. 817-836). Doi ani mai târziu, în 1907, contele István Bethlen îndemna autorităţile maghiare să grăbească procesul de maghiarizare a românilor, pentru a opri procesul legic de făurire a statului naţional unitar român şi eliberarea Transilvaniei. „Aceasta e datoria generaţiei noastre şi chiar datoria ei supremă, căci generaţiile viitoare nu vor mai fi în stare s-o facă. Noi suntem ultimii, absolut ultimii care putem împlini această datorie, şi, dacă n-o facem, vom pierde lupta pe viaţă şi pe moarte care a început între români şi noi" (Grof Bethlen István, *A Mezöség és az erdélyi magyarság. M. Vásárhely,* 1907, p. 4-5).

[861] Această declaraţie a fostului premier Kálmán Szeli în faţa societăţii de maghiarizare de la Cluj, în 1913, echivala cu recunoaşterea eşecului politicii lor de maghiarizare, pe de o parte, şi cu recunoaşterea dreptăţii cauzei româneşti, pe de alta („Újság", Cluj, 1 martie 1914).

[862] T. V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 456-653. Legea a fost publicată în „Telegraful român" din 1907, nr. 73 — 78. În „Gazeta Transilvaniei" din 1907 au apărut numeroase articole cu titlurile: *Proiectele lui Apponyi* (nr. 31); *În faţa noului atentat* (nr. 32); *Proiectul lui Apponyi* (nr. 33); „Darul" lui Apponyi (nr. 36) etc.

[863] „Telegraful Român", an LV, nr. 75 din 10/23 iulie 1907, p. 306 nr. 76 din 12/25 iulie 1907, p. 310.

[864] *Ibid.*

[865] *Ibid.*

[866] Nu numai în şcoală românii erau obligaţi să vorbească ungureşte. Din volumul jubiliar al societăţii „Emke", tipărit în 1910, aflăm că: „În urma apelului societăţii «Emke» moşierii au început să vorbească numai ungureşte cu servitorii şi lucrătorii lor valahi", obligându-i astfel pe aceştia să înveţe ungureşte. Vezi amănunte la Aurel Gociman, *România şi revizionismul maghiar,* ed. a II-a, Bucureşti, 1934, p. 206-209.

[867] În total au fost închise 350 de şcoli primare româneşti. Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques,* Bucureşti, 1934, p. 163. După unirea Transilvaniei cu România însă Albert Apponyi acuza cu cinism poporul român de analfabetism şi încerca să convingă marile puteri, opinia publică europeană să accepte revizuirea Tratatului de la Trianon pe motiv că românii sunt analfabeţi şi nu ar putea, ca atare, să conducă Transilvania. El arată astfel că din numărul total al populaţiei, 76,4% din români erau analfabeţi, în timp ce dintre maghiari 20,1%, iar dintre germani numai 2,1% (Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary,* p. 18).

[868] Lev Tolstoi era un bun cunoscător al realităţilor naţionale din Ungaria poate şi datorită faptului că avea ca secretar particular şi ca medic un slovac, dr. Makowetzky, care i-a fost şi biograf (G. Moroianu, *op. cit.,* p. 101).

[869] Chiar şi înainte de votarea acestei legi s-au găsit oameni de cultură unguri ca, de exemplu, poetul Ady Endre care au condamnat educaţia şovină ce se făcea elevilor în şcoli:

„Am învăţat de la cucernicul pr. Pálfy — scria Ady Endre, că este patriotic să înjuri germanii, sârbii, românii, slovacii. Aşa să fie? Dacă este aşa, eu declar solemn că nu sunt patriot. Eu stimez orice neam, limbă, religie, convingere şi drept extra şi intra Ungariam" („Nagyvaradi Napló", 16 iunie 1903).

[870] Articolul semnat de fostul preşedinte al Partidului Maghiar al Independenţei, Ludovic Mocsáry, se intitula *Chestiunea naţionalităţilor* şi a apărut în ziarul „Egyetértés" („Înţelegere reciprocă"), nr. 306, 25 decembrie 1907.

[871] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 161.

[872] Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a statului român,* Cluj, 1924, p. 154 şi urm.

[873] O expresie elocventă a politicii şcolare din timpul dualismului austro-ungar de îndepărtare a poporului român de cultură este faptul că, în timp ce în Ungaria şi Transilvania guvernele maghiare întreţineau 1.497 şcoli primare de stat, românii nu aveau nici măcar o şcoală de stat în limba lor (S. Dragomir, *op. cit.,* p. 159). Dacă avem în vedere şi draconicele legi şcolare ale lui Tréfort şi Apponyi, care au dus la dispariţia a sute şi sute de şcoli româneşti, iar cele care au rămas au trebuit să reducă drastic studiul limbii române în favoarea limbii maghiare, devenită obligatorie, atunci înţelegem cauzele procentului mare de analfabeţi existenţi în rândul românilor.

[874] I. Acsády, în „Közgazdasági Lexikon" (Lexicon de economie politică), editat sub direcţia lui Taganyi, II, p. 233. Chiar şi atunci când guvernele de la Budapesta, în tendinţa lor de a grăbi procesul de maghiarizare a românilor, au hotărât să ridice şcoli maghiare în zonele româneşti, s-au ivit critici cu atât mai mult cu cât românii refuzau să urmeze aceste şcoli. „Căci — scria Déme Károly —, ce înţeles are să ridice, de pildă, şcoli primare în mijlocul maselor româneşti, ca prin ele să se câştige unul sau doi Valahi cauzei maghiare, lăsând în acelaşi timp să se prăpădească în ignoranţă maghiarimea neaoşe? În asemenea locuri şcolile primare nu-şi pot ajunge ţinta, de aceea nici n-ar fi iertat să se ridice acolo, până când nu avem un număr suficient de şcoli, acolo unde le este locul" (Déme Károly, *Magyarország helyzete és az európai népek harca (Situaţia Ungariei şi lupta popoarelor europene),* Cluj, 1913; Vezi şi Dr. Titus Podea, *Transylvania,* Bucureşti, 1936, p. 63).

[875] Apud Romulus Seişanu, Tr*ansilvania românească. Cu hărţi şi diagrame,* Bucureşti, 1941, p. 51.

[876] *Ibid.*

[877] Charles Upson Clark, *Greater Roumania,* p. 140.

[878] Emil Petrini, *Reforma agrară,* în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918 — 1928, I, Bucureşti, 1929, p. 286-288; S. Dragomir, *op. cit.,* p. 50-51; Romulus Seişanu, *op. cit.,* p. 50-51.

[879] Iată cum îşi justifica Bethlen István, în 1912, planul său de deposedare a românilor de pământurile lor: „Proprietăţile maghiare din Ardeal sunt pe cale de a se prăpădi şi dacă va continua aşa, după o generaţie sau două, Ardealul va fi pământ unguresc numai cu numele şi aceasta însă numai pe măsură ce vom avea suficientă forţă militară şi politică să ne menţinem stăpânirea asupra acestei părţi de ţară, dar sub raport economic pierdem terenul de sub picioare. Să nu ne amăgim că proprietăţile pierdute vor putea fi înlocuite prin superioritatea obţinută de noi în comerţ, industrie şi circulaţia monetară. Un timp oarecare se vor putea realiza prin ele succese, dar aceasta nu va dura, decât până ce românii vor lua concurenţa cu toată puterea şi în acest domeniu, începând a se organiza. Iar dacă aceasta se va întâmpla, ori e sigur că se va întâmpla — se va impune cu atât mai de grabă forţa de absorbţiune şi de asimilare a superiorităţii numerice ce zdrobeşte totul, care azi încă nu se manifestează, decât pe terenul profesiunei agricole" (Bizony László, *A keleti határról, A magyar szupremácia veszedelme Erdélyben/ Despre hotarul răsăritean. Pericolul supremaţiei maghiare în Ardeal),* Budapest, p. 75).

[880] Contele Bethlen István considera deposedarea de pământ a românilor ca o premiză absolut necesară pentru dezrădăcinarea lor, pentru maghiarizarea lor, pentru a se asigura menţinerea Transilvaniei sub dominaţia aristocraţiei maghiare. „Noi, declara el presei în 1913, nu vrem să-i considerăm ca adversari pe compatrioţii de o altă limbă; dar, în ce priveşte proprietatea asupra pământului, trebuie să-i socotim duşmani şi, în consecinţă, noi trebuie să ne organizăm" („Pesti Hírlap", 9 sept. 1913). Vezi şi Silviu Dragomir, *La Hongrie et le probleme de la Transylvanie,* în «Revue de Transylvanie», t. I, nr. 3, 1934, p. 334-354; Romulus Seişanu, *op. cit.,* p. 49-51.

[881] S. Dragomir, *op. cit.,* p. 243.

[882] *Ibid.,* este vorba de Societatea O*rszágos Magyar Gazdasági Egylet (Societatea economică maghiară)*.

[883] *Ibid.,* p. 242.

[884] Cinismul cunoscut al lui Tisza István, fiul „zdrobitorului de naţionalităţi" Tisza Kálmán, reiese şi din legea electorală, care-i poartă numele. După ce legiuitorii precedenţi s-au străduit să sugrume învăţământul românesc, prin legile şcolare, Tisza István condiţiona dreptul de vot de cunoaşterea scrisului şi cititului. Astfel, Tisza reuşea să excludă din viaţa politică marea masă a românilor din Transilvania (Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918* şi *Unirea Ardealului cu România,* Cluj, 1926, p. 10-11).

Acelaşi om politic s-a opus cu înverşunare introducerii votului universal în Ungaria — motivând că „acesta ar fi fost mai fatal decât orice pericol de criză, întrucât el ar fi nimicit definitiv statul naţional (maghiar) şi a propus chiar modificarea Codului Penal (1894) pentru a face faţă — spunea el — «agitaţiilor celor fără patrie», pentru că ochiul ager şi mâna care pedepseşte şi apără statul maghiar trebuie să intervină cu autoritate. Noi am tratat până acum această problemă prea cavalereşte" (Aurel C. Popovici, Stat şi naţiune. Statele Unite ale Austriei Mari, Bucureşti, 1939, p. 46).

[885] *Discursurile contelui Ştefan Tisza — 1893 — 1915. Contribuţiuni istorice la cunoaşterea chestiunii naţionalităţilor în Ungaria,* Budapesta, f.a. p. 55.

[886] *Ibid.,* Marele cotidian francez «Le Temps» din 31 august 1916, descria astfel situaţia românilor din Transilvania: faptul că din provinciile româneşti din Imperiul Austro-Ungar, Transilvania se individualiza atât prin suprafaţa cât şi prin numărul românilor care trăiau acolo. „Lupta pentru libertate a românilor subjugaţi — se sublinia în ziar — şi-a găsit exponenţi în clasa mijlocie a juriştilor, profesorilor, preoţilor, negustorilor. Dar şi răscoalele ţăranilor şi propaganda naţională a «claselor instruite şi înstărite» au fost reprimate cu cruzime de unguri. Instituirea în 1867, a dualismului austro-ungar le-a dat acestora mână liberă în acţiunea de zădărnicire a luptei pentru emancipare naţională a popoarelor asuprite.

Alegerile erau făcute printr-un regim de teroare, ignorând total legile. Nu se admitea votul secret, iar votul public îi expunea pe cei care îşi manifestau sincer opinia unor grave ofense". În acest sens, articolul citează cuvintele lui Mircea Şirianu: „O campanie electorală în Transilvania este un adevărat război civil în care alegătorii români, în majoritate ţărani dezarmaţi, sunt la cheremul jandarmilor unguri înarmaţi cu puşti, cu baionete, la armă". Represaliile exercitate au dus la reducerea numărului de deputaţi români, aşa încât la alegerile din 1910, din cei 79 de deputaţi români — câţi ar fi trebuit să numere reprezentarea română la Budapesta, dacă n-ar fi fost proporţională cu populaţia —, au fost aleşi numai cinci.

Politica nemiloasă de maghiarizare îi priva pe români de toate drepturile. Ei nu mai aveau dreptul de întrunire şi nici libertatea presei. Orice manifestare românească era pasibilă de pedeapsă, românii fiind lipsiţi chiar şi de protecţia tribunalelor.

Un alt cunoscut cotidian francez, «Le Figaro», în numărul din 30 august 1916, arăta că, în lupta pentru propria lor libertate, împotriva turcilor şi apoi împotriva Casei de Austria, ungurii au ştiut să lupte eroic, iar luptele şi răscoalele lor au fost privite cu caldă simpatie de francezi şi de englezi. Cu totul altfel au privit maghiarii libertatea după ce s-au văzut ei înşişi liberi: libertatea lor le dădea dreptul de a oprima pe alţii. Era punctul de vedere al unor politicieni fără scrupule.

Regimul parlamentar maghiar era pus în slujba politicii de asuprire a celorlalte naţionalităţi: „nu este pe lume nimic mai mincinos, adică cel puţin ca reprezentanţă a naţiunii, întrucât sistemul electoral este stabilit după avere". Fiind oral, votul era lipsit de orice libertate; corupţia prin bani se adăuga presiunilor administrative şi, adeseori, jandarmii tăiau din registre grupele de alegători ai opoziţiei («Le Figaro» din 30 august 1916).

[887] Publicistul maghiar Fényes S. arăta cauza reală a refuzului autorităţilor ungare de a introduce votul universal. „Clasa dominantă maghiară — nota el — nici nu avea argument mai puternic contra votului universal, decât că acela ar însemna eliberarea naţionalităţilor şi de aceea era socotit drept trădător de ţară oricare ungur ar fi îndrăznit să ceară votul universal" (Fényes S., *op. cit.,* p. 43).

[888] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 11.

[889] *Ibid.,* p. 12.

[890] *Ibid.,* p. 17-18. Despre măsurile represive îndreptate împotriva populaţiei româneşti vezi şi Sebastian Stanca, *Contribuţia preoţimii româneşti din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului,* Cluj, 1925; R. Cândea, *Biserica ardeleană în anii 1916 — 1918,* Cernăuţi, 1926; Septimiu Popa, *Temniţele Clujului,* Cluj, 1937; Grigore Popescu, *Preoţimea română şi întregirea*

neamului. II. Temniţe şi lagăre, Bucureşti, 1940.

[891] Despre ordonanţa nr. 4.000 din 12 oct. 1917, vezi Ion Clopoţel, *op. cit.,* p. 24.

[892] Prin crearea acestei „zone culturale", „călăul şcoalei şi culturii româneşti", cum îl numea I. Clopoţel pe contele Apponyi, urmărea, totodată, să despartă pe românii din Transilvania de cei din România liberă (I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 24; vezi şi Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 162-164).

[893] Charles Upson Clark, *op. cit.,* p. 139.

[894] Vezi T. V. Păcăţian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş aduse în războiul mondial din 1914 — 1918,* Sibiu, 1923.

[895] N. Polizu-Micşuneşti, *Niculae Filipescu. Însemnări. 1914 — 1916,* Bucureşti, 1937, p. 173.

[896] *Ibid.,* p. 173.

[897] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 5.

[898] Despre înfiinţarea acestei asociaţii vezi: „Universul", 15-28 oct. 1914; G. Moroianu, *op. cit.,* p. 179-180.

[899] N. Polizu-Micşuneşti, *op. cit.,* p. 22.

[900] N. Filipescu, *Pentru România Mare. Cuvântări din războiu. 1914 — 1916.* Cu o prefaţă de Matei B. Cantacuzino, Bucureşti, 1925, p. 26.

[901] Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri din războiu. 1915 — 1917,* Bucureşti, 1919, p. 93.

[902] *Ibid.,* p. 77.

[903] *Ibid.,* p. 79.

[904] *Ibid.,* p. 78.

[905] *Ibid.,* p. 103.

[906] *Discursurile contelui Ştefan Tisza,* 1893 — 1915, p. 53.

[907] *Ibid.*

[908] *Ibid.,* p. 56.

[909] *Ibid.*

[910] M. Erzberger, *Souvenirs de guerre, Préface de M. Maurice Muret,* Paris, 1921, p. 130.

[911] *Ibid.,* p. 131.

[912] „Curentul" din 2 februarie 1935.

[913] M. Erzberger, *op. cit.,* p. 131.

[914] Despre activitatea lui I. I. C. Brătianu în acea perioadă vezi pe larg C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României,* ed. a IX-a, Bucureşti, f.a. vol. I, p. 122-159; *Idem,* Ion I. C. Brătianu, *În pregătirea războiului de întregire;* Bucureşti, 1936, passim.

[915] Romulus Seişanu, *Transilvania românească cu hărţi şi diagrame,* Bucureşti, 1941, p. 51.

[916] *Ibid.,* p. 51-52.

[917] *Ibid.,* p. 52.

[918] În timpul tratativelor de pace separată cu Puterile Centrale, şoviniştii unguri jubilau şi făureau noi planuri de maghiarizare a românilor. Astfel, la începutul anului 1918 s-a dat publicităţii un nou plan de maghiarizare a românilor în care se preconizau următoarele:

Desfiinţarea tuturor şcolilor româneşti de orice fel.

Cel ce vrea să studieze, să înveţe ungureşte. Cel ce nu va prezenta un certificat al unei şcoli maghiare, nu va avea drepturi de cetăţean în ţară.

Să se închidă toate teologiile româneşti. Teologii greco-catolici români să studieze în teologiile romano-catolice. Numai pe baza certificatelor acestora să poată fi sfinţiţi preoţii. Învăţământul teologic greco-ortodox să fie desfiinţat complet. Toţi românii să accepte unirea cu Roma.

În administraţie şi oficii de stat românii nu vor putea fi admişi decât în baza unor certificate şcolare ungureşti şi numai în regiuni curat ungureşti.

În regiunile româneşti să se angajeze numai astfel de învăţători şi profesori, care nu cunosc decât limba maghiară (nu şi pe cea românească).

Calendarul vechi să fie interzis pe veci. Calendarul nou să fie obligator pentru toată lumea.

Acei cărora aceste dispoziţiuni nu le vor fi pe plac au dreptul ca în timp de 3 ani să emigreze în Valahia (România). Le dăm voie să plece şi astfel în 50 de ani vom face ordine în ţară" (în „Újság", Cluj, 29 ianuarie 1918).

[919] Romulus Seişanu, *op. cit.,* p. 51.

[920] Sugestivă pentru neputinţa şi furia oarbă ale moşierimii maghiare în faţa mersului

implacabil al procesului revoluţionar de desprindere a Transilvaniei de Ungaria este atitudinea lui Ianos Urmanczy, proprietar al unor întinse domenii în Munţii Apuseni. În timpul războiului, Urmanczy a folosit la întreprinderea sa forestieră din Beliş prizonieri de război sârbi, italieni şi ruşi. Când a încetat războiul, prizonierii s-au prezentat la conducerea întreprinderii şi au cerut să li se dea alimente de drum şi să fie lăsaţi să plece acasă. În faţa refuzului administraţiei moşierului Urmanczy, prizonierii s-au revoltat, s-au eliberat şi au dat foc depozitului de cherestea al întreprinderii. Aflând acest lucru, Urmanczy a organizat, la Budapesta, un detaşament format din 65 de soldaţi înarmaţi cu puşti şi mitraliere, sub comanda căpitanului Dietrich Antál, destinat „să restabilească ordinea", să pedepsească practic pe locuitorii români de la Beliş, care nu aveau nici o vină pentru cele petrecute acolo. Însuşi ministrul de război a pus la dispoziţia detaşamentului un tren special, care la 7 noiembrie sosea la Călăţele. De aici, detaşamentul morţii a luat drumul spre Beliş, împuşcând pe loc, din ordinul lui Urmanczy, pe toţi locuitorii ce le ieşeau în cale. Detaşamentul s-a instalat în castelul lui Urmanczy din Beliş. Patru mitraliere au fost aşezate în turnul castelului, apoi a început vânătoarea românilor din împrejurimi. Nu s-a putut stabili cu exactitate numărul morţilor, întrucât cadavrele au fost aruncate în focul de la depozitul de cherestea incendiat. Au fost identificate numai 45 de cadavre, dar numeroase schelete au fost descoperite abia în primăvara următoare, în pădurile din apropiere (Vezi A. Gociman, *Măcelul de la Beliş. Patruzeci şi cinci de moţi împuşcaţi şi arşi pe rug de unguri,* Bucureşti, 1923, p. 79).

[921] K. Fr. Novak, *Der Sturz der Mittelmächte, München,* 1912, p. 280, C. Kiriţescu, *op. cit.,* III, p. 335.

[922] Preşedintele Wilson declara cu acest prilej: „Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele de la o putere la alta printr-o simplă conferinţă internaţională sau printr-un acord între rivali şi antagonişti" (W. Wilson, *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale,* vol. II, Paris, 1919, p. 249). Doar cu o zi mai devreme, renumitul cotidian american „The New York Times", pledând pentru destrămarea Austro-Ungariei scria că în contextul politic european, existenţa monarhiei austro-ungare cu conglomeratul ei de naţionalităţi asuprite, care îşi cer libertatea, constituie o preocupare majoră: „(...) problema existenţei sau a inexistenţei Austro-Ungariei este importantă nu numai pentru Italia, Serbia, România şi Germania, dar în aceeaşi proporţie şi pentru Franţa şi Anglia, şi chiar pentru restul Europei şi al lumii; şi ea trebuie privită nu numai ca problemă internă, dar şi ca o chestiune care, după război, va avea cea mai mare influenţă asupra evoluţiei istorice a Europei". Principiile pe care se bazează existenţa Austro-Ungariei sunt de mult depăşite de mersul istoriei; ele au devenit deja obstacole în evoluţia istorică a umanităţii. De aceea, pentru a nu fi mereu o piedică în calea progresului uman, un stat care se bazează pe asemenea principii trebuie să dispară. „Ai permite să trăiască după acest război printr-un oportunism politic îngust, care ar aparţine doar guvernelor nu şi popoarelor, ar însemna să se trădeze pacea viitorului" („The New York Times" din 10 febr. 1918). Acelaşi cotidian, la sfârşitul lunii iunie 1918 insera articolul *Ungaria reală.* Autorul articolului sublinia că se impune ca „orice copil de şcoală" să cunoască adevărul cu privire la componenţa etnică a Ungariei. Ar trebui ştiut că din 22 de milioane de locuitori ai acestei ţări, numai aproximativ 9 milioane sunt unguri; cei 13 milioane de nemaghiari sunt trataţi de către „magnaţii unguri şi casta stăpânitoare" cu nedreptate sistematică, opresiune şi cruzime. Maghiarii formează majoritatea locuitorilor numai într-una din provinciile Ungariei, anume în pusta dintre Dunăre şi Tisa; în această zonă locuiesc şapte până la opt din nouă părţi ale populaţiei maghiare, restul este răspândită în celelalte provincii, „ocupând funcţii, controlând tribunalele şi poliţia, stăpânind neamuri majoritare". În Transilvania şi Banat se află „mici insule" de proprietari unguri, care stăpânesc 4 — 5 milioane de români. În sudul Ungariei există 5 — 6 milioane de sud-slavi, iar în nord — 2 milioane de slovaci. Planul implacabil al ungurilor este maghiarizarea celorlalte naţionalităţi, înăbuşirea aspiraţiilor lor naţionale, menţinerea „pentru totdeauna departe de statele naţionale şi politice cărora le aparţin după inimă şi istorie".

Clasa conducătoare a Ungariei actuale este stăpânită de şovinism, dar întreţine cu cinism mitul potrivit căruia ungurii iubesc libertatea altora mai mult decât pe a lor („The New York Times" din 30 iunie 1918).

[923] Cooper, Duff, *Talleyrand, 1754 — 1838,* traducere de J. Leonard (Bucureşti, 1938), p. 179.

[924] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 34.

[925] K. Fr. Novak, *op. cit.,* p. 297; C. Kiriţescu, *op. cit.,* III, p. 336-337.

[926] Ottokar Czernin, *Im Weltkriege,* Berlin, Ullstein, 1919, p. 140.

[927] K. Fr. Novak, *op. cit.,* p. 412-413.

[928] «La Roumanie» (organ al Consiliului Naţional la Unităţii Românilor de la Paris — n.n.), 7 noiembrie 1918.

[929] *Ibid.*

[930] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 38.

Chiar a doua zi, marele cotidian american „The New York Times" înregistra declaraţia lui Vaida-Voevod în Parlamentul din Budapesta. Elogiind principiile egalităţii între naţiunile mari şi mici enunţate de preşedintele Wilson, deputatul român arată că „După suferinţe seculare, naţiunea română proclamă drepturi intangibile şi imprescriptibile; de altfel, românii din Ungaria nu sunt o naţionalitate, ci o naţiune".

Cuvintele sale au produs un adevărat vacarm în rândurile majorităţii maghiare. Sándor Wekerle, preşedintele Consiliului şi contele István Tisza au răspuns că nu există nici o contradicţie între principiile emise de Wilson şi politica Ungariei.

Răspunsul lui Vaida-Voevod, în puţine cuvinte, îi caracterizează pe exponenţii politicii ungare de oprimare a naţionalităţilor. „Tisza, Apponyi şi Bánffy sunt cei care au urmărit strivirea naţionalităţilor — spune el. Cât despre Wekerle, trebuie să-i reamintim că, în timp ce românii şi alte naţionalităţi din Ungaria se lăsau ucişi pe front, femeile şi copiii lor umpleau închisorile".

Invectivele deputaţilor unguri nu-l opresc pe deputatul român să-şi spună mai departe cuvântul. După ce arată că distrugerea învăţământului, politica agrară, reprezentarea inegală a naţionalităţilor în parlament, presiunile administrative sunt tot atâtea mijloace folosite de unguri pentru susţinerea politicii lor de maghiarizare. Vaida-Voevod precizează că monarhia austro-ungară este o formă statală perimată, iar dreptul naţionalităţilor nemaghiare la libertate „este o chestiune internaţională şi o chestiune de onoare pentru întreaga umanitate".

Încheie spunând că în cuvintele sale se exprimă adeziunea unanimă a românilor la ideea Unirii: „Fiţi siguri că întreaga naţiune română vorbeşte prin mine şi că ideile pe care le-am dezvoltat aici sunt închise în inima tuturor românilor" („The New York Times" din 19 octombrie 1918).

[931] După ce declarase în parlament „Ungaria a pierdut războiul, István Tisza a fost împuşcat în locuinţa sa din Budapesta. Contele Tisza a plătit astfel cu viaţa vina de a fi fost unul dintre autorii marelui război şi al nenorocirii patriei sale" (C. Kiriţescu *op. cit.,* ed. a II-a, vol. III, p. 343).

[932] Oscar Jászi *Revolution and Counter-Revolution în Hungary. With an introduction by R.W. Seton-Watson,* London, 1924, p. 17

[933] Proclamându-se antantofili, după mai bine de patru ani de război împotriva Antantei, unii oameni politici maghiari îşi închipuiau că pot induce în eroare opinia politică mondială şi că vor obţine menţinerea dominaţiei asupra celorlalte popoare. Ilustrativă — pentru starea de derută ce cuprinsese clasele oprimante maghiare — este declaraţia făcută în parlament de Lovászy Márton la 16 oct. 1918, când Károlyi Mihály anunţa că a fost pierdut nu numai războiul ci şi pacea şi propunea ca Ungaria să fie reprezentată de o delegaţie separată la Congresul de Pace: „Să ne desfacem de Germania. Mergem cu Antanta, nu cu Germania, luaţi la cunoştinţă că suntem antantofili, da antantofili" (I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 36)

[934] *Marea Adunare Naţionali de la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte şi documente,* Alba Iulia, 1928, vol. I, p. 14 — 18. În preambulul declaraţiei de Unire se preciza: „Veacuri de-a rândul poporul românesc, adevăratul şi legitimul proprietar al pământului ce fusese odată Dacia, a fost socotit străin şi sclav pe pământul său strămoşesc... Bucăţirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria, unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretenţiune a civilizaţiei. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian şi până astăzi au fost teritorii româneşti. Nu există putere de a suci logica până acolo ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial şi prin abuzul de putere al statului cu scopul desfiinţării noastre naţionale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii... După drept şi dreptate, românii din Ungaria şi Transilvania, dimpreună cu toate teritoriile locuite de dânşii, trebuie să fie uniţi cu Regatul României... Va trebui să asigurăm tuturor neamurilor şi tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleaşi drepturi şi aceleaşi datorinţi. Civilizaţiunea care ne-a eliberat pretinde de la noi respectul pentru dânsa şi ne obligă să propăşim în noul nostru stat orice privilegiu şi să statorim ca fundament al acestui stat munca şi răsplata ei integrală" („Românul", 1918, 3 dec.: *Marea Unire de la 1 decembrie 1918,* Biblioteca „Astra", Bucureşti, 1943, p. 109-111).

[935] „Unitatea noastră naţională — continua marele istoric — a fost cimentată nu numai de sângele soldaţilor noştri, ci şi de suferinţele intelectualilor şi scriitorilor care, începând din secolul al XV-lea, au îndurat pentru ideile lor închisoarea şi surghiunul. Ei au fost promotorii mişcărilor şi luptelor care au dus, în sfârşit, la această unitate atât de mult visată" (I. Lupaş, *La Désagrégation de la Monarchie Austro-Hongroise et la libération de la Transylvanie,* în «La Transylvanie», Bucureşti, 1938, p. 462). Referindu-se la acelaşi aspect al Marii Uniri din 1918, I. Lupaş scria: „Unirea naţională — politica de la 1918 — nu se cuvine să fie înfăţişată, nici măcar în parte, ca un dar coborât asupra neamului românesc, din încrederea şi simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare, răsărită din greşelile duşmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greşeli nu s-ar fi săvârşit niciodată împotriva românilor subjugaţi de-a lungul veacurilor de stăpânirea ungurească, austriacă sau rusească stăpânirile acestea silnice ar fi trebuit să se desumfle şi micşoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-şi croi soarta după buna lor pricepere, a izbutit a se înălţa la treapta de putere hotărâtoare în noua întocmire a aşezământului de pace europeană. De aceea, Unirea românilor trebuie înfăţişată totdeauna — potrivit adevărului — ca urmarea firească a unei îndelungate pregătiri istorice, în cursul căreia poporul acesta de eroi şi de mucenici a izbutit să-şi apere cu uimitoare stăruinţă «sărăcia şi nevoile şi neamul», rămânând împotriva tuturor năvălirilor barbare şi tuturor vremelnicelor stăpâniri străine, în cea mai strânsă legătură cu pământul strămoşesc în care, ca într-un liman de mântuire, şi-a putut adăposti traiul de-a lungul vremurilor de urgie" (I. Lupaş, *Istoria Unirii românilor,* Bucureşti, 1937, p. 8).

[936] Dušan Loncarević, *Jugoslawiens Enstähung,* Wien, 1928.

[937] *Marea Adunare Naţională întrunită la Alba lulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte şi documente,* vol. I, p. 10-11.

[938] *Ibid.*; vezi şi Ion Clopoţel, *op. cit.,* p. 122.

[939] *Ibid.*; vezi şi G. Moroianu, *op. cit.,* p. 237.

[940] Vezi C. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand,* p. 538.

[941] *Ibid.,* p. 542.

[942] „Principiul nostru director — scria Goga — a fost ideea că problema trebuie să fie privită în faţă, cu o largă libertate de spirit şi cu o reală bunăvoinţă. Contrar doctrinei tradiţionale a Ungariei, care nega naţionalităţilor neungare dreptul la existenţă, deşi elementul dominant era inferior numeric cetăţenilor de altă origine, la noi opinia publică priveşte cu seninătate pe concetăţenii noştri neromâni. Condiţiile în care ne găsim nu se pot compara cu acelea ale Ungariei de ieri. Caracterul de stat naţional al României actuale este garantat de enorma majoritate numerică a poporului autohton; de asemenea, arsenalul nostru politic nu are deloc nevoie să recurgă la ficţiuni pentru a-şi asigura un rol preponderent, nici de declaraţii ipocrite care să evite a afirma cu sinceritate dreptul minorităţilor la o viaţă normală. Dar, dincolo de această diferenţă bine marcată, sentimentul nostru universal refuză exagerările, iar xenofobia n-a fost niciodată o coardă care să vibreze în inima românilor. Iată pentru ce, imediat după cucerirea patrimoniului nostru naţional, i-am întâmpinat pe opresorii noştri de ieri cu ramura de măslin. Răzbunarea ni se părea meschină din punct de vedere moral şi, în acelaşi timp, apolitică. Această atitudine de blândeţe şi de conciliere venea, trebuie să accentuez, din dorinţa ca un calm binefăcător să domnească, după ororile războiului, cât mai curând posibil şi, de asemenea, din convingerea că România, în noua ei situaţie, prin organizarea sa democratică, trebuia să se pună în acord cu cele mai avansate principii de libertate civică (O. Goga, *Mustul care fierbe,* Bucureşti, 1927, p. 323-324).

[943] C. Graur, *op. cit.,* p. 248.

[944] Ernest Granger, *Nouvelle géographie universelle,* Paris — Londre, 1922, tome I, p. 207.

[945] Deşi minorităţile în Ungaria, după 1918, nu mai reprezentau nici măcar 11% din totalul populaţiei ţării, politica de maghiarizare forţată a continuat cu mai mare zel. În anul 1930, ministrul de război al Ungariei Gyula Gömbős a dat un ordin circular către toţi ofiţerii din armata ungară, cerându-le să-şi maghiarizeze numele; s-au fixat chiar termene până când ofiţerii urmau să-şi adopte noile nume („Kronstädter Zeitung" din august 1930 şi „Oberschesichen Kurier", din 13 august 1930). Imitându-l, prefectul poliţiei din Budapesta, în iunie 1933, dădea un ordin asemănător subalternilor săi („Pester Lloyd" din 22 iunie 1933); ministrul de interne, adresându-se funcţionarilor de la primăria capitalei, le prezenta maghiarizarea numelor ca pe o îndatorire patriotică („Sonntagsblatt", Budapest, 27 aug. 1933), iar ministrul instrucţiunii publice a dat şi el directorilor de şcoli ordine similare („Pesti Napló", Budapest, 27 oct. 1933). S-a trecut şi la maghiarizarea numelor elevilor („Pesti Hírlap", 13 dec. 1933). Aşa cum informa revista „Nation und Staat", Viena, dec. 1936,

Ministerul de Interne a ordonat organelor administrative, în secret, să raporteze de două ori pe an despre progresele maghiarizării, iar funcţionarii de stat cu nume de familie nemaghiare să fie puşi sub control în cazul în care nu-şi leapădă numele strămoşeşti. Maghiarizarea, preciza revista vieneză, a fost impusă ca o datorie oficială tuturor membrilor corpului didactic. Rectorul universităţii din Budapesta condiţiona aprobarea cererilor de ajutoare ale studenţilor cu nume nemaghiare de anexarea unei cereri de maghiarizare a numelui (Vezi şi Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti,* p. 139). În felul acesta, ziarul „Pesti Hírlap" informa cititorii, la 7 martie 1934, cu satisfacţie, că numărul maghiarizărilor a atins cifra de 100.000 pe an. Astfel, nu mai poate surprinde pe nimeni scăderea numărului populaţiilor minoritare din Ungaria în numai un deceniu (1920 — 1930), după cum urmează: germani — de la 551.211 la 478.630; slovaci — de la 141.882 la 104.819; români — de la 23.760 la 16.221; sârbo-croaţi — de la 51.981 la 34.714; ruteni — de la 1.500 la 996; alte minorităţi — de la 60.748 la 51.827; populaţia maghiară înregistra, în acelaşi interval, un spor de aproape un milion — adică de la 7.147.053 la 8.001.112 (Vezi Z. Pâclişanu, *op. cit.,* p. 140).

După surse oficiale ungare, în urma unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918 au rămas în statul ungar 29.104 români — după unele — sau 23.760 — după altele. În 1930 numărul românilor se reducea dintr-o dată la 16.221, deci cu aproximativ o treime. Semnificativ este faptul că aceleaşi statistici consemnau în 1920, în Ungaria, la o rubrică separată, existenţa a 88.871 vorbitori de limbă română, pentru ca în 1930, la aceeaşi rubrică să se consemneze existenţa a doar 69.978 vorbitori de limbă română, deci cu aproape 20.000 mai puţini. Este cel puţin curioasă existenţa acestor vorbitori de limbă română în 1920 în Ungaria, după o perioadă de o jumătate de secol de prigoană oficială a şcolii româneşti. Aceşti vorbitori de limbă română erau, cu siguranţă, expresia, rezultatul politicii de maghiarizare forţată a românilor din Austro-Ungaria. Astfel însumat, numărul românilor rămaşi în Ungaria se ridica în realitate dacă nu la cifra de 117.975, cel puţin la 112.631. Dacă se adaugă la aceasta zecile şi zecile de mii de români maghiarizaţi, care n-au avut curajul să declare cunoaşterea limbii române, sau n-au fost înregistraţi, ajungem la câteva sute de mii de români rămaşi în Ungaria după 1918.

[946] Chiar publicistul maghiar. Fényes S., când analiza netemeinicia politicii revizioniste promovată de Ungaria în perioada interbelică, recunoştea că: „... e într-adevăr greu de înţeles în ce ar consta nedreptatea specială, a cărei reparare s-o poată Ungaria pretinde. Pentru că, oricât de tulburi ar fi principiile fundamentale ale dreptului internaţional, totuşi nu se poate închipui că un popor ar putea pretinde să mai asuprească acele popoare pe care le-a asuprit şi oprimat câteva secole de-a rândul" (Fényes S., *op. cit.,* p. 103). „Şi dacă habsburgii germani — scria acelaşi autor maghiar — şi-au pierdut procesul de revendicare asupra celor 25 milioane slavi, italieni etc., pentru care motiv să fie mai temeinic procesul de revendicare al „naţiunii maghiare asupra celor 11 milioane de naţionalităţi străine ce le avea sub administraţia, sau mai bine zis, aservirea ei?" *Ibid.,* p. 102-103).

[947] Vezi Romulus Seişanu, *La Roumanie — Roumania — România. La terre roumaine à travers les ages. Roumania in the course of ages,* Bucureşti, 1936, p. 129.

[948] Au fost însă şi voci ale naţiunii ca aceea a lui Fényes S., care scria „Războiul, deci, n-a sfărâmat decât ceea ce osândit era, şi copt pentru sfărâmare. Pentru acest lucru nimănui în lume nu i-a trăsnit prin minte să rostească un singur cuvinţel de reproş şi cred că ar produce un hohot general, dacă deodată ar veni guvernul austriac şi ar cere revizuirea tratatului de pace, pretinzând să i se restituie, Galiţia, Boemia, Carintia, Istria, Bosnia etc." (Fényes S., *op. cit.,* p. 128).

[949] După Unirea Transilvaniei cu România, guvernul ungar a lansat un apel către funcţionarii maghiari din Transilvania să-şi părăsească posturile şi să vină la Budapesta, ameninţându-i că, în caz contrar, vor fi destituiţi din serviciu atunci când armatele ungare vor reocupa Ardealul. În felul acesta, autorităţile ungare urmăreau să demonstreze, chipurile, că poporul român, fiind analfabet — cum pretindea Albert Apponyi în faţa Conferinţei de Pace de Ia Paris — nu va putea să guverneze în Transilvania. Urmând acest apel, zeci de mii de funcţionari maghiari, cu familiile, s-au refugiat la Budapesta. În jurul capitalei ungare au apărut tabere întregi de refugiaţi care trăiau într-o mizerie de neînchipuit, guvernul ungar neavând mijloace pentru întreţinerea lor şi nefiind interesat pentru aceasta. Aceşti nefericiţi funcţionari fuseseră de fapt aduşi acolo şi aruncaţi într-o stare jalnică, trăind în barăci şi în vagoane, numai pentru a servi scopurilor propagandei revizioniste. Numeroşi ziarişti şi călători străini au fost purtaţi prin faţa taberelor de refugiaţi, explicându-li-se că fuseseră

alungaţi din Transilvania de autorităţile române. În felul acesta, opinia publică europeană era dezinformată fără să aibă posibilitatea de a se convinge că bună-credinţa ei a fost înşelată. Cei ce au avut de suferit de pe urma acestei manevre a propagandei revizioniste ungare au fost bieţii refugiaţi maghiari care-şi părăsiseră gospodăriile, dând curs apelurilor şi ameninţărilor autorităţilor ungare (vezi A. Gociman, *România şi revizionismul maghiar,* Bucureşti, 1934, p. 341-343).

[950] A. Gociman, *op. cit.,* p. 21. Vezi şi Donald, Sir Robert, *The Tragedy of Trianon. Hungary's Appel to Humanity,* London, 1928, p. 298. Prin cunoscutul publicist, Fényes S., maghiarii din România îndreptau un călduros apel la luciditate, pace şi colaborare între popoarele din această zonă a Europei: „Poporul maghiar — scria acesta — are o singură cale pentru mărirea şi fericirea sa viitoare: din pârcălabi de temniţi să se ridice la rangul de popor frate cu celelalte popoare ca împreună cu ele şi poată munci toţi pentru binele tuturora. Prin aceasta e indicată, totodată, şi chemarea istorică a maghiarimii despărţite, care se află în statele succesorale: de a mijloci şi tălmăci poporului maghiar din patria-mamă acest spirit al bunei înţelegeri frăţeşti. Acolo, în Ungaria, e încătuşat şi spiritul şi cuvântul; şi cenzura, intoleranţa şovinistă, clasa dominantă ce se cramponează de putere, toate contribuie la înnegurarea spiritelor. La ei acasă nu se poate propovădui această nouă evanghelie a mântuirii.

Această solie nu o pot trimite, direct şi indirect, decât maghiarii din statele succesoare.

Această, chemare ar trebui s-o înţeleagă presa maghiară din statele succesoare. Prin împlinirea ei şi-ar câştiga merite nepieritoare, pentru că astfel, pentru întâia oară, ar aduce sufletul maghiar în armonie cu sine şi în armonie cu postulatele umanităţii întregi" (Fényes S., *op. cit.,* p. 138-139).

„E timpul, scria acelaşi publicist maghiar — să vedem un frate în fiecare popor vecin şi să ne întrecem unii cu alţii pentru înflorirea cauzei universale a omenirii" (Fényes S., *op. cit.,* p. 173).

[951] Vezi Memoriul prezentat Conferinţei Păcii, în şedinţa din 1 februarie 1919, de către Ion I. C. Brătianu, la Romulus Seişanu, *La Roumanie — Roumania — România. La terre roumaine à travers les ages. Roumania in the course of ages.* Bucureşti, 1936, p. 155-157.

[952] În anii exilului, marele revoluţionar Lajos Kossuth a analizat caracterul multinaţional al statului ungar şi a stabilit ariile etnice ale naţionalităţilor din Ungaria şi Transilvania. Pe baza datelor oferite de Kossuth şi a constatărilor acestuia, ulterior cunoscutul publicist şi sociolog maghiar Oskár Jászi a întocmit o hartă în care a trasat frontierele etnice ale Ungariei aşa cum le trasase marele patriot şi revoluţionar Lajos Kossuth. Această hartă a fost publicată de revista americană „Foreign Office" din New York. Demn de remarcat este faptul că, teritoriul etnic ungar din harta etnică kossuthistă corespunde cu cel de după tratatul de la Trianon. Mai mult decât atât, în această hartă teritoriul etnic românesc, care cuprindea la nord aproape întreg Maramureşul, şi la vest aproape întreg Banatul, depăşeşte spre vest linia frontierei fixată prin tratatul de la Trianon (Cf. Romulus Seişanu, *Transilvania românească,* p. 26-28).

[953] Mátyás Bél, *Compendium Hungáriáé Geographicum... notitias Hungariae novae-historico geographicae,* IV. Posonii et Casoviae, 1779, p. 214, 281, 284, 311, 313.

[954] J. M. Korabinszky, *Geographische-historische und producten Lexicon von Pressburg,* Pressburg, 1786, p. 41, 57, 70, 90, 108, 274, 535, 643, 652, 715, 823.

[955] A. Vályi, *Magyarországnak leírása (Descrierea Ungariei),* Buda, 1796, vol. I, p. 15, 142, 153, 462; vol. II, p. 346; vol. III, p. 80, 117, 213, 300, 616, 628, 679.

[956] J. V. Csaplovics, *Gemälde von Ungarn,* Pest, 1829, vol. I, p. 207 Autorul constată de fapt, că românii formau majoritatea absolută sau relativă în judeţele: Maramureş, Satu Mare, Bihor, Arad, Ugocea, Szabolcs, Cianad, Bichiş (Csaplovics, s.v., *Gemälde von Hungarn,* Pest, 1829, vol. I, p. 204-205).

[957] Karl Fl. von Czörnig, *Ethnographie der Österreichischen Monarchie,* Wien, 1857, IX, p. 65-68. Vezi harta — reprodusă de R. Seişanu, *La Roumanie — Roumania — România,* p. 99.

[958] Dr. A. Ficker, *Berölkerung der Österreichischen Monarchie,* Gota, 1860, p. 43-44.

[959] Vezi harta la R. Seişanu, *op. cit.,* p. 100.

[960] Vezi Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867-1914),* Bucureşti, 1943, p. 107.

[961] Pál Balogh, *A népfajok magyarszágon cimü dolgozathoz* (VII—VIII c. XII) (Pe marginea lucrării: *Neamurile din Ungaria Melléklet* (Supliment), Budapest, 1902, p. 933-935.

[962] Despre falsificarea datelor statistice şi a hărţilor etnografice, vezi şi A. Gociman,

România şi revizionismul maghiar, Bucureşti, 1934, p. 286-303.

[963] Şt. Manciulea, *La Frontière ouest de la Roumanie;* vezi şi idem, Graniţa de Vest, Blaj, 1936, şi *La frontière ethnique roumano-hongroise, în «Revue de Transylvanie»,* tom. IV, nr. 1 — 2, Cluj, 1938, p. 28-29.

[964] Vezi *Völker-Karte von Europa (Vorwiegend auf Grundlange von Fr. Müller* „Allgemeiner Ethnographie"), Wien, 1888.

[965] Vezi Gustav Gröber, *Ausbreitung der Romanischen Sprachen in Europa,* anexă la volumul *Grundrisses der Romanischen-Philologie,* Strasbourg, 1888.

[966] I. Novikow, *La Politique internationale,* Paris, 1886. Aceasta este reprodusă şi de R. Seişanu, *La Roumanie-Roumania-România,* p. 1, p. 127.

[967] James Caterly, *Les Roumanis,* Paris, 1908. Vezi harta reprodusă de R. Seişanu, *op. cit.,* p. 112.

[968] Vezi şi Silviu Dragomir, *Transilvania înainte şi după arbitrajul de la Viena,* Sibiu, 1943, p. 16-17.

[969] Elisée Reclus, *Nouvelle géographie universelle,* vol. III, Europe Centrale, Paris, 1878. În această lucrare, Elisée Reclus scria: „Naşterea şi reînvierea Românilor este una dintre problemele cele mai interesante ale istoriei. Românii formează acum naţiunea cea mai considerabilă prin număr din Ungaria şi Transilvania. Ei ocupă în masă compactă o mare parte din Banat şi mai mult de jumătate din regiunea muntoasă ce domină la est câmpia maghiarilor. Astfel, se găseşte completat cu Bucovina, Moldova, Basarabia şi Valachia un cerc de populaţiuni latine al cărui centru, printr-un ciudat contrast, îl formează în valea superioară a Oltului, secuii şi saşii.

Mai bine de două milioane şi jumătate de români trăiesc în partea ungurească a acestui vast cerc", (p. 350).

[970] Istituto Geografico de Agostini, Novara, *L'Europa etnico-linguistica,* 1916. În Atlasul Novarei se scrie: „Azi (1916), statul ungar, după mai mult de o mie de ani, se confundă cu haosul etnic de odinioară. Înconjuraţi de naţiuni duşmănoase, ungurii se fălesc cu o unitate politico-naţională care n-a fost niciodată decât o ficţiune constituţională" (p. 13). Vezi harta Europei Centrale, întocmită de Istituto de Agostini în R. Seişanu, *op. cit.,* p. 130.

[971] Vezi harta etnografică a României întocmită de Karl Haushoffer reprodusă în Silviu Dragomir, *Transilvania înainte şi după arbitrajul de la Viena,* p. 19.

[972] La 12 februárie 1920, Lordul Balfour preciza, într-un discurs în Camera Comunelor, că frontiera între România şi Ungaria a fost fixată de comisia experţilor aliaţi „în urma unor cercetări amănunţite şi bine cugetate şi cu dorinţa sinceră de a crea o frontieră justă pentru toate părţile" *(Parlamentary Desbats, House of Commons,* vol. 125, nr. 3, 13 febr. 1920).

[973] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 27.

[974] Vezi şi A. Gociman, *op. cit.,* p. 10.

[975] Vezi pasajul din *Memorandum*-ul din 25 martie 1919 al lui Lloyd George intitulat *Some considerations for the Peace Conference before they finally draft their terms,* reprodus şi de Sir Robert Donald, *op. cit.,* p. 291.

[976] Donald, Sir Robert, *The tragedy of Trianon. Hungary's Appel to humanity,* London, 1928, p. 19.

[977] Eckhart Ferenc, *Magyarország Története (Istoria Ungariei),* Budapest, 1933, p. 21.

[978] Vezi *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* p. LI.

[979] Vezi toate aceste date statistice la C. Martinovici, N. Istrati: *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite,* Cluj, 1921, p. 9-38.

[980] Tisseyre, Charles, *Une erreur diplomatique. La Hongrie mutilée.* Préface de A. de Monzie, Sénateur, ancien Sous-Secrétaire d'État, Paris, deuxiéme édition, 1923, p. VII — VIII.

[981] *Ibid.,* p. 3.

[982] *Ibid.,* p. 20.

[983] *Ibid.,* p. 27.

[984] Exact în aceeaşi perioadă, marele geograf german Karl Gottlieb von Windisch, care cunoştea bine realităţile din Ungaria şi Transilvania, preciza că oraşul Oradea era împărţit în trei cartiere: „Oradea românilor", „Oradea episcopală" şi „Oradea soldaţilor" (Karl Gottlieb von Windisch, *Geographie des Königsreichs Ungarn,* vol. III, Pressburg, 1780, p. 178).

[985] Al. Domanovszky, *op. cit.,* p. 99; Horváth E., *op. cit.,* p. 25. Însuşi istoricul ungur Pál Hunfálvy publica în 1879 diploma împăratului Ferdinand I Habsburgul, acordată marelui cărturar şi umanist din familia Corvineştilor, Nicolaus Olahus, arhiepiscop de Strigoniu şi cancelar al Ungariei din 23 noiembrie 1548, în care scria următoarele: „Aşa sunt neamurile, naţiunile cele mai renumite, din care fac parte şi părinţii tăi. Românii nu sunt cei din urmă,

căci după cum se ştie ei sunt urmaşii romanilor, stăpânii lumii, şi de la dânşii au luat şi numele lor de români. Poporul tău este excelent în eroism, din sânul său a ieşit un număr mare de războnici ca Ioan Huniade şi Regele Matei" (în „Századok", Budapest, 1879, p. 74).

[986] Călugărul dominican Ricardus, descriind călătoria confratelui său Iulian la tătari, în raportul său intitulat *Ungaria Magna,* scria: „Qui (sec. septem duces cum populis suis) cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt în terram, que runc Ungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum" (Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana,* I, Sangalli, 18-49, p. 151).

[987] Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX — XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei,* Bucureşti, 1933, p. 13-17.

[988] Arhidiaconul Thomas de Spalato scria la mijlocul secolului al XIII-lea: „Hec regio (sc. Ungaria) dicitur antiquitus iuisse pascua Romanorum". Cf. Thomas Spalatensis Archidiaconus, História Salonitana, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium,* XXVI *(Scriptores,* III), p. 42.

[989] Este vorba de lucrarea unui călugăr francez întocmită în 1308, pentru informarea a două personalităţi politice franceze de frunte — Carol Robert de Anjou şi Carol de Valois — interesaţi în realităţile politice ale acestei zone geografice. Vezi *Anonymi descriptio Europae Orientalis,* ediţia O. Górka, Cracovia, 1916, p. 13; G. Popa-Lisseanu, *Descriptio Europae Orientalis,* în *Izvoarele istoriei Românilor,* II, Bucureşti, 1934, p. 17.

[990] Vezi *Codex pictus* din anul 1358, ediţia Toldy, sub titlul Marci Cronica, 1867 (Thuróczi, *Chronica Hungarorum,* I, p. 17).

[991] Simon de Kéza, care trăia la curtea regelui Ladislau IV (1272 — 1290), scria în cronica sa că secuii trăiau în munţi împreună cu românii: „Zaltulii non tarnen în plano Pannoniae, sed cum Blachis în montibus confinis sortem habuerunt, unde Blachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur" (Simon de Kéza, *Chronicon Hungaricum,* cap. IV, par. 6, în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* Bucureşti, 1934, I, p. 3?).

[992] Anonymus Belae regis notarius, *Gesta Hungarorum,* în G. Popa- Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor,* I, Bucureşti, 1934, p. 32; vezi şi *Scriptores rerum Hungaricarum,* I, ed. Emericus Szentpétery, Budapestini, 1937, p. 45. Anonymus aminteşte între neamurile găsite de unguri la venirea lor în Panonia pe români, adică păstorii romanilor: „... terram (Pannoniae) habitarent Sclani, Bulgarii et Blachi ac pastores Romanorum" (Vezi şi Ilie Gherghel, *Pascua Romanorum: Pabula Iulii Caesaris? — Un capitol din nomenclatura istorică română,* în „Revista Arhivelor", I, 1926, 3, p. 383-397).

[993] Márki Sándor, *A Fekete Körös és vidéke (Crişul Negru şi împrejurimile),* Nagyvarad, 1887 p. 95, 96.

[994] Gyárfás E. *A román görög katolikusok autonómiája,* Budapest, 1905, p 5. Vezi şi Laurian Someşan, Câmpia Tisei ca barieră etnică, Bucureşti, 1943, p. 52.

[995] *Rogeri Carmen Miserabile,* editată de G. Popa-Lisseanu, în *Izvoarele istoriei Românilor,* vol. V, p. 49 şi urm.

[996] Ştefan Manciulea, *La frontiere Ouest de la Roumanie,* Bucureşti, 1940, p. 17-18.

[997] În acel act de donaţie, aşa cum s-a menţionat, apare satul Daboz de lângă Criş şi piscina, cu numele românesc, Rotunda (G. Fejér, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis,* I, Buda, 1829, p. 436).

[998] Szentpetery I., *Az Arpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, (Indicele critic la Diplomele regilor din casa arpadiană),* I. K., 1001 — 1270, Budapest, 1923, p. 64; N. Drăganu, *op. cit.,* p. 293.

[999] Vezi *Regestrum de Varad,* ediţia lui St. Lad. Endlicher în *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana,* Sangalli, 1849, p. 640-742 în care în Oradea este menţionat un cartier deosebit „villa latinorum" (p. 712).

[1000] Vezi V. Bunytay, *Bihar vármegye oláhai és a vallás unió (Românii din judeţul Bihor şi unirea religiei),* Budapest, 1892, p. 4 şi urm.

[1001] Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad Szabad Királyi város Története (Istoria judeţului Arad şi a oraşului liber crăiesc Arad),* Partea I, Arad, 1892, p. 502 vezi şi R. Seişanu, *Transilvania românească,* p. 17.

[1002] Csánki Deszö, *Magyarország földrajza a Hunyadiak korában (Geografia Ungariei în epoca Huniazilor),* I, p. 740.

[1003] Gróf Bethlen István, *Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsöt évben (Achiziţiile de moşii ale românilor din Ungaria în ultimii cinci ani),* Budapest, 1912, p. 8.

[1004] *Ibid.*; Vezi Romulus Seişanu, *La Roumanie — Roumania — România...,* p. 182; *Idem,*

Transilvania românească… p. 37.

[1005] Gróf Bethlen István, *op. cit.,* p. 3.

[1006] *Op. cit.,* p. 36.

[1007] Dr. Kenéz Bella, *Magyarország népességi sztatisztikája (Statistica demografică a Ungariei),* Budapest, 1906.

[1008] Marele demograf ungur Varga Gyula, studiind situaţia etnografică din NV Transilvaniei în 1912, constata ca fiind teritorii etnice româneşti, pe lângă Maramureşul de Sus, partea de sud-est a comitatului Ugocea, partea centrală şi de est a comitatului Satu Mare cu oraşele Satu Mare şi Careii Mari, Valea lui Mihai şi întregul judeţ Sălaj. Astfel, linia de demarcaţie fixată de academicianul Varga Gyula trecea la vest de frontiera din 1920 (în defavoarea românilor) în sectorul cuprins între nord de Crişul Repede şi vest de Careii Mari, ca şi spre nord de oraşul Satu Mare, unde atinge cursul Tisei Superioare şi merge paralel cu acest râu pe o distanţă de aproape 30 km („Budapesti Szemle" / „Orizontul budapestan", 1912, p. 340; vezi şi R. Seişanu, *Transilvania românească,* p. 37-40).

[1009] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 5.

[1010] Vezi manifestul „Către popoarele lumii" la Ion Clopoţel, *op. cit.,* p. 100-101.

[1011] „Anunţând popoarele lumii această voinţă şi hotărârea sa — se precizează în manifest — naţiunea română din Ungaria şi Transilvania invocă pe seama sa sprijinul lumii civilizate şi geniul libertăţii omeneşti, declarând sărbătoreşte că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia şi atârnarea" (*Ibid.,* p. 101).

[1012] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 279.

[1013] În şcoli, prin manualele şcolare, se face o educaţie şovină deschisă, se întrebuinţează cu vechiul dispreţ şi ură cuvântul de valah în loc de român. În manualul de clasa a treia, spre exemplu, aprobat de Ministerul Instrucţiunii sub nr. 38171/1927, se introducea o ilustraţie din războiul mondial sub care se descria lupta ungurilor cu vecinii lor români, în timpul căreia soldaţii unguri strigau: „Taie-l ungure, taie-l! Doamne ajută!", iar în manualul de clasa a IV-a sub o fotografie cu steagul Ungariei deasupra Carpaţilor, se scria: „Să nu uităm că graniţele Ungariei te întind până la Carpaţi şi Marea Adriatică!", pentru ca mai departe să se includă sloganul: „Ungaria ciuntită nu este ţară, Ungaria mare este un rai!". Apoi se prezentau comparativ harta Ungariei înainte şi după 1918, însoţită de textul: „Când ne vom împăca cu aceasta? Niciodată. Nu! Nu! niciodată!" Cf. A. Gociman, *op. cit.,* p. 143-146.

În cartea de geografie pentru clasa I de gimnaziu, tipărită în 1924, teritoriile reunite cu România, Iugoslavia şi Cehoslovacia sunt denumite „teritorii ungureşti, ocupate vremelnic de duşmani", iar locuitorii români ai Transilvaniei sunt astfel înfăţişaţi: „cei mai vechi locuitori ai Ardealului sunt ungurii, apoi saşii, un popor bogat, curat şi de ordine. Mult mai târziu decât aceştia (!?), au emigrat (?) în Ardeal valahii. Ei nu se pricep la agricultură, ocupaţia lor principală fiind şi azi păstoritul. Cultivă porumbul, din care gătesc mâncarea lor naţională, mămăliga. Nicăieri nu sunt atâţia ţigani ca în Ardeal, iar aceştia se confundă, cu valahii, care locuiesc în colibe". *Ibid.,* p. 147.

Pe coperţile „Calendarului iredentei maghiare" tipărit la Budapesta în 1932, stătea scris dictonul: „Ungaria mutilată nu este ţară — Ungaria întreagă este un rai!". A. Gociman, *op. cit.,* p. 165. Până şi preşcolarii erau educaţi în spiritul urii faţă de poporul român. Astfel, în cărţile de poveşti numite Moş Martin (Mackó Ur) acest personaj universal, blând şi prieten al copiilor de pretutindeni, devine în concepţia revizioniştilor unguri maliţios, grandoman. Povestindu-şi călătoriile în „Ţara Valahilor" (România) Mackó Ur nu vede aici decât „valahi opincoşi", pe care îi gratifica cu cuvinte de ocară, revizioniştii unguri având astfel grijă sa picure în sufletele copiilor de cea mai fragedă vârstă ura faţă de poporul român. *Ibid.,* p. 169.

[1014] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 279. Despre puternica propagandă revizionistă în Anglia şi mijloacele utilizate, vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 17-70. Ea nu a reuşit însă să câştige şi oficialităţile engleze. Astfel, în 1933, ministrul de externe britanic, John Simon, se declara deschis împotriva revizionismului (vezi „Nemzeti Üjság" din 28 noiembrie 1933).

Revizioniştilor şi susţinătorilor lor, fostul prim-ministru al Marii Britanii, marele om politic David Lloyd George, li se adresa în 1932: „Unii sunt dispuşi să ia în batjocură idealul autodeterminării şi vorbesc de «balcanizarea Europei» (aluzia este la revizioniştii unguri, care au răspândit teza că prin unirea Transilvaniei cu România şi prin crearea statului iugoslav s-a produs aşa-zisa balcanizare a Europei — n.n.), aşezată după noile tratate, ca fiind izvorul unui nou război. Aceştia ar face bine să-şi aducă aminte că nu naţiunile cele mici au provocat

războiul, ci marile puteri. Ei nu vor face lumea mai fericită dacă ar aşeza-o din nou înapoia frontierelor dinainte de război!... Nu le poate scăpa din vedere marele pas către libertate şi îmbunătăţirea condiţiilor mondiale, bunuri care-au fost culese pe câmpul de bătaie prin eliberarea popoarelor din Cehoslovacia, Trentino, Serbia, Transilvania, Schleswig, Alsacia, Lorena de sub tiranie şi opresiune" (în „Sunday Chronicle" din 13 noiembrie 1932) vezi şi A. Gociman, *op. cit.,* p. 67).

[1015] Vezi la A. Gociman, *op. cit.,* p. 221 o fotografie a uneia dintre aceste tăbliţe impuse de către autorităţile ungare proprietarilor de case, pentru a le ţintui pe frontispiciul locuinţelor lor (chiar şi minoritarii din Ungaria au fost obligaţi să plătească şi să ţintuiască pe casele lor asemenea tăbliţe).

[1016] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 283.

[1017] Ion Clopoţel, *op. cit.,* p. 107.

[1018] „Având în vedere unirea Transilvaniei cu România — se arată în hotărârea adoptată în cadrul marii Adunări populare a saşilor din Transilvania — şi fiind convinşi de importanţa mondiali a acestui act, poporul săsesc din Transilvania, se pronunţă, conform principiului de autodeterminare, pentru unirea Transilvaniei cu România. Salută şi trimite poporului român salutul său frăţesc şi felicitările cordiale la înfăptuirea idealului său naţional. Poporul săsesc din Transilvania ţine prin aceasta seamă nu numai de un proces istoric de importanţă mondială ci şi de dreptul legitim al poporului român de a se uni şi a forma un stat" („Mediascher Zeitung" din 11 ianuarie 1919; „Sud-Deutsche Tageblatt" din 11 ianuarie 1919; vezi şi I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 170-172). O hotărâre asemănătoare au adoptat şi şvabii din Banat, întruniţi la Timişoara, într-o mare Adunare populară, în ziua de 10 august 1919, când au cerut unirea întregului Banat cu România (I. Lupas, *Istoria Unirii românilor,* Bucureşti, 1937, p. 369).

[1019] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 283.

[1020] *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* p. XXXII-XXXIII.

[1021] Donald, Sir Robert, *op. cit.,* p. 284.

[1022] *Ibid.,* p. 284.

[1023] *Ibid.,* p. 288.

[1024] *Ibid.,* p. 287.

[1025] Salba de oraşe de la poalele Munţilor Apuseni — Satu Mare, Careii Mari, Oradea Mare, Arad, Timişoara — sunt o creaţie firească a spaţiului nostru central, a cetăţii noastre de piatră — Transilvania — „leagăn al aceluiaşi popor, al aceleiaşi ţări, comandament etnic, politic şi economic". O dovadă în plus a acestui adevăr este faptul că după Marea Unire din 1918, deşi rămăseseră în apropierea frontierei, valoarea lor economică în loc să scadă a crescut. Toate aceste oraşe s-au dezvoltat odată cu întregul stat naţional unitar român, atât ca dimensiune cât şi ca putere economică şi populaţie. Prosperitatea acestor oraşe, după Marea Unire, vine să confirme încă o dată legitimitatea, obiectivitatea, justeţea actului istoric de la 1 Decembrie 1918. Populaţia acestor oraşe a evoluat astfel după Marea Unire: Satu Mare, în 1910, avea 34.892 locuitori, în 1930, 49.917 locuitori; Oradea, în 1910, 64.169 locuitori, iar în 1930, 82.355 locuitori; Arad, în 1910, 63.166 locuitori, iar în 1930, 76.225 locuitori; Timişoara, în 1910, 72.555 locuitori, în 1930, 91.866 locuitori. Aceste cifre nu exprimă îndeajuns procentul mare de creştere a populaţiei întrucât toate aceste oraşe au suferit pierderi demografice însemnate în timpul primului război mondial (Vezi şi Laurian Someşan, *Câmpia Tisei ca barieră etnică, Bucureşti, 1943, p. 124-125).*

[1026] *Idem, La frontière occidentale de l'état roumain,* în «Revue de Transylvanie», Bucureşti, 1937, nr. 2; vezi şi *Idem, Câmpia Tisei ca barieră etnică,* p. 123.

[1027] Hanus István, *A Községek az Alföldön (Comunele din pusta maghiară)* în „Földr. Közl", XV, Budapest, 1886, p. 320; vezi şi Laurian Someşan, *La frontière occidentale de l'état roumain.*

[1028] Despre propaganda revizionistă în Franţa, vezi amănunte la A. Gociman, *op. cit.,* p. 112-124.

[1029] Totuşi, marii oameni politici francezi nu s-au lăsat înşelaţi de propaganda revizionistă ungară. Spre exemplu, A. Millerand, fostul preşedinte al Republicii Franceze, într-o conferinţă ţinută la Bruxelles declara: „Nu încape nici o îndoială că revizioniştii nu urmăresc altceva, decât fărâmiţarea Poloniei, Cehoslovaciei, României şi Iugoslaviei, întărirea Germaniei prin noi teritorii, împingând hotarele ei spre Est şi Sud, încorporând teritorii poloneze, cehe şi austriece, o Ungarie restaurată în vechile ci hotare, o Bulgarie întinsă către Vest, Nord şi Sud. Ori aceasta ar însemna revenirea la stările dinainte de război, cari au creat

războiul mondial. Istoria nu face însă paşi înapoi şi oamenii cu mintea întreagă nu-şi pot închipui o asemenea posibilitate, aruncând lumea într-un nou război, căci nici o ţară nu va admite atingerea frontierelor sale" (A. Gociman, *op. cit.,* p. 124).

[1030] Fényes S. definea astfel politica revizionistă a Ungariei horthyste:

„Aceasta este politica de desperados a latifundiarilor maghiari. E o otravă deşi mai puţină, dar de aceeaşi calitate ca şi a lui Hitler" (Fényes S., *op. cit.,* p. 148).

Profetic, acelaşi publicist maghiar, Fényes S., atrăgea atenţia revizioniştilor unguri aliaţi ai Germaniei hitleriste:

„Trebuie deci să considerăm ca posibil că dacă nu va pieri cumva mai curând, hitlerismul trebuie să recurgă la război.

Alianţa cu Germania înseamnă deci alianţa cu războiul, dar nu cu un război aşa comod cum a fost războiul mondial, în care câmpiile de război au fost afară de frontierele Ungariei, pe când în războiul acesta câmpia de luptă va fi chiar Ungaria..." (*Ibid.,* p. 144).

[1031] Al doilea război mondial (n.n.).

[1032] În 1920 a început organizarea propagandei revizioniste maghiare în SUA. În acelaşi an s-a format, în acest scop, un comitet special condus de episcopul Marcinko, destinat să meargă în SUA spre a organiza propaganda maghiară. În toamna anului 1923, contele Apponyi a făcut un turneu de propagandă în SUA, iar în 1927 însuşi lordul Rothermere a călătorit în SUA, pentru a câştiga sprijinitori ai faimosului său proiect de revizuire a tratatelor de pace, în favoarea Ungariei. Cu acest prilej, în urma stăruinţelor sale, s-a înfiinţat la New York „Liga revizionistă" (Vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 104-109).

[1033] Cu toate acestea, oamenii politici, precum procurorul general asistent al statului Illinois (SUA), I.W. Jurewicz, nu au putut fi induşi în eroare de zgomotoasa propagandă revizionistă ungară. Iată ce scria Jurewicz în urma constatărilor făcute la faţa locului în România, cu prilejul unei vizite din anul 1932: „Ceea ce ţin să relev pe urma călătoriei ce am făcut în România, este că TRANSILVANIA AM GĂSIT-O TOT ATÂT DE ROMÂNEASCĂ, CUM CHICAGO ESTE AMERICAN. Este într-adevăr surprinzător, că după o dominaţie străină de atâtea sute de ani, populaţia Transilvaniei şi-a păstrat totuşi caracterul ei românesc în aşa măsură, încât ea este şi azi românească în raport de 4 la 1.

Trecerea mea prin Budapesta, după ce am vizitat satele micuţe de munte din Transilvania m-a făcut să mă gândesc la toată truda şi suferinţa milenară a populaţiei acestor sătuleţe româneşti, care au trebuit să contribuie cu tot rodul muncii lor la ridicarea palatelor pompoase din capitala Ungariei. Este impresionant să vezi deosebirea dintre locul care a produs banii şi acela care i-a întrebuinţat.

Iată de ce m-a surprins plăcut ceea ce am văzut în România, unde domneşte o altă mentalitate, în sensul că sumele ce se produc într-o anumită parte a ţării, sunt întrebuinţate pentru îmbunătăţiri chiar acolo unde ele au fost produse şi în felul acesta populaţia se vede satisfăcută, căci vede beneficiul şi rodul muncii sale".

„Propaganda aceasta are un substrat economic pronunţat tocmai din motivul mai sus amintit, al întrebuinţării odinioară în capitala Ungariei a sumelor produse de provincii. De aceea, părerea mea este că îndată ce se va reîntoarce prosperitatea economică, revizionismul va muri de moarte naturală, ca o acţiune forţată, cu care masele adânci ale poporului nu au nimic comun. În orice caz, revizioniştii trebuie să ştie că pentru punerea în aplicare a planurilor lor, ar fi nevoie ca mai întâi să fie omorâţi 90 milioane de oameni şi abia după aceea ar putea fi revizuite frontierele. Căci statele succesoare cu nici un chip nu ar fi dispuse să admită vreo revizuire.

La Budapesta, acum câteva săptămâni, am asistat la o manifestaţie organizată cu ocaziunea primirii unor oaspeţi italieni. Ceea ce am văzut acolo mi-a făcut impresia, că agitaţia aceasta întârzie consolidarea politică şi cooperaţia economică atât de mult necesară în Europa Centrală şi în Balcani" (Vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 110-111).

[1034] Count Albert Wass, *The New Frontier (Two Stories),* în „The Hungarian Quarterly", vol. VII, nr. 2, 1941, p. 385.

[1035] Stephen Gál, *American Presidents through Hungarian eyes,* în „The Hungarian Quarterly" vol. VII, nr. 1, 1941, p. 172-173.

[1036] „Új Magyarság" din 3 martie 19-43.

[1037] *Ibid.*

[1038] „Székely Nép" dia 2 august 1942.

[1039] Ch. Tisseyre, *op. cit.,* p. 69.

[1040] Este vorba de generalul român, originar din Transilvania, George Pomuţiu.

[1041] L. Mikecs, *România,* Budapest, 1940.

[1042] J. Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptiae libri* XVIII, Frankfurt, 1591, p. 87.

[1043] În realitate, bătălia de la Rovine a avut loc la 17 mai 1395, aşa cum a demonstrat încă de la sfârşitul secolului trecut B.P. Haşdeu. Vezi B.P. Haşdeu, *Originile Craiovei* (1230 — 1400), în „Columna lui Traian", VII (1876), nr. 12, p. 668-669; Argumentele lui B.P. Haşdeu au fost consolidate de C. Litzica, *Studii greco-române,* Bucureşti 1912, p. 13—36.

[1044] Vezi N. Iorga, *Scrisori de boieri — Scrisori de Domni,* ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 166.

[1045] Vezi Edouard Sayous, *Les origines et l'époque païenne de l'histoire des hongrois,* Paris, 1874, p. 89.

[1046] Despre propaganda revizionistă maghiară în Italia, vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 71-102.

[1047] Nik. Nilles, *Symbolae ad illustrandem históriám ecclesiae orientalis,* II, p. 528. Vezi şi Gh. Bogdan-Duică, *Procesul episcopului Inochentie Clain,* Caransebeş, 1896, p. 74.

[1048] G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia, Dovezi nouă,* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom. XXIII, 1941, p. 209 (64).

[1049] Este vorba de cronica germană *Reginonis Chronicon,* contemporani Invaziei maghiare în Panonia; *Monumenta Germaniae Historica.* S.S.. I, p. 599-600; Vezi şi Romulus Seişanu, *La Roumanie-Roumania-România*, p. 33.

[1050] Monumenta *Germaniae Historica* S.S., I, p. 599-600.

[1051] *Ibid.*

[1052] Endre Sebestyén, *The Magyars in America,* în „The Hungarian Quarterly", vol. VII, nr. 2, 1941, p. 229.

[1053] *Ibid.*; Vezi R. Seişanu, *Roumania,* Bucureşti, 1939, p. 103.

[1054] Dücsö Csaba, *Nincs kegyelem — Attila, Almos, Árpád ivadéka fel az új hon foglalásza (Nu va exista milă — descendent al lui Attila, Álmos, Árpád sus pentru o nouă ocupare de ţară!),* Budapest, 1939, p. 155-156.

[1055] Romulus Seişanu, *Transilvania românească,* p. 58, 61; publicistul Franco Vellano Dionisi este autorul lucrării *Il problema teritoriale Transilvano,* Bologna, 1932, care propunea să se cedeze Ungariei un „«coridor» maghiar" prin Transilvania până în Secuime. Vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 79-80; despre acest proiect revizionist vezi şi „Pesti Hírlap" din 3 martie 1932.

[1056] În vol *Magyarok a kultúráért (Maghiarii pentru cultură),* Budapest, 1929, Zóltan Gerevich afirmă, că dacă harta politică a Europei este aceea pe care o cunoaşte, acest fapt se datoreşte ungurilor (p. 33-39), iar geograful Jeno Chalnoky susţine că francezii au împrumutat împărţirea ţării în departamente de la unguri (p. 60, 64).

[1057] Un fost ministru maghiar susţinea fără temei că numeroşi români transilvăneni se stabileau în România pentru că „nu ţineau pasul cu dezvoltarea vertiginoasă a progreselor culturale, fiind cu totul izolaţi de cultura apuseană şi de cea maghiară, de aceeaşi valoare, prin necunoaşterea limbii maghiare" (Zsigmond Reiner, *A kéleti vallasú magyar nemzeti egyház szervezése,* Budapest, 1907, p. 8).

[1058] Guvernul ungar condus de Béla Kun a refuzat să recunoască dreptul poporului român şi al celorlalte popoare la unitate naţională şi a trecut la folosirea tuturor mijloacelor posibile, inclusiv cele militare, pentru reanexarea Transilvaniei la Ungaria. Republica Ungară a Sfaturilor a intrat în contact cu guvernul Rusiei sovietice proiectând un atac militar împotriva României din două direcţii: în timp ce armata ungară urma să atace România dinspre vest, o armată ucraineană urma să atace România prin Bucovina, pentru a face joncţiunea cu armata roşie ungară, iar o altă armată urma să atace forţele româneşti din zona Basarabiei, vizând încercuirea lor lângă Nistru. În felul acesta marile acte plebiscitare, profund democratice, înfăptuite de naţiunea română în cursul anului 1918, care au culminat cu Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, erau puse în pericol.

După ce atacaseră Cehoslovacia, armatele ungare au atacat România, fără declaraţie de război, în noaptea de 15 — 16 aprilie 1919; armatele române au trecut la contraatac şi au intrat în Budapesta la 20 august 1919 având şi acordul marilor puteri învingătoare în primul război mondial. Însuşi generalul G.D. Mărdărescu, comandantul armatei române, în proclamaţia sa din 12 noiembrie 1919, dată în capitala Ungariei, declara deschis: „Armata românească se retrage. Budapesta va fi evacuată. Părăsind capitala Ungariei, România ţine a afirma încă o dată că în urma atacului de la Tisa, care a motivat acţiunea sa militară, ea n-a

fost călăuzită decât de legitima apărare şi cerinţele militare. Orice gând de asuprire sau de răzbunare i-a fost străin (...). Armata românească ţine încă o dată să afirme că a considerat totdeauna afacerile lăuntrice ale Ungariei ca aparţinând singur poporului ungar căruia îi doreşte restabilirea liniştei, evitând orice persecuţiuni politice, sociale sau religioase*" (Colecţia ordonanţelor date de Comandamentul trupelor din Transilvania cu anexele ordonanţelor ce au suferit modificări şi proclamaţiile date de acest comandament,* Sibiu, 1920, p. 81).

[1059] Vezi R. Seişanu, *Transilvania Românească...,* p. 55.

[1060] General G.D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei, 1919 — 1920,* Bucureşti, 1922.

[1061] Charles Upson Clark, *Greater Roumania,* New York, 1922, p. 256-257.

[1062] *Ibid.,* p. 258.

[1063] *Ibid.,* p. 269.

[1064] *Ibid.,* p. 270.

[1065] *Ibid.,* p. 263.

[1066] *Ibid.,* p. 262.

[1067] *Ibid.*

[1068] G.D. Mărdărescu, *Răspuns unui jurnal nediplomatic al Generalului de divizie Harry-Hill-Bandholtz, membru american al misiunii militare interaliate în Ungaria (1919 — 1920),* Bucureşti, 1935, p. 28-29.

[1069] Primul război mondial (n.n.).

[1070] Printre alte lucrări propagandistice duşmănoase apărute în această epocă amintim: Emerich Lukinisch, *Barbarie des Valaques dans l'histoire de l'Hongrie,* Budapest, 1922; *Memoire au sujet des violations de droit commises par le régime roumain en Transylvanie contre les minorités nationales, de réligion et de race,* editată de „Liga pentru protecţia minorităţilor naţionale din România", Budapest, 1921. Vezi şi comentariile lui A. Gociman, *op. cit.,* p. 250-285, care prezintă numeroase cazuri de atrocităţi săvârşite de maghiari

[1071] În urma bătăliei de pe râul Sajó, din 11 aprilie 1241, armata regelui Béla IV a fost decimată de către tătari, iar regele însuşi a fugit Ia Trau (Trogir), în Dalmaţia. Un cronicar bavarez consemna astfel campania tătarilor din 1241: „Ungaria a fost distrusă de tătari în acest an" (Marczali II., *Magyarország története az Árpádok horában/Istoria Ungariei pe timpul dinastiei arpadiene,* Budapest, 1896, p. 474-475).

[1072] Jules Michelet, *Principautés Danubiennes. Madame Rosetti — 1848, in Legendes démocratiques de Nord,* Paris, 1854, p. 284.

[1073] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914).* Bucureşti, 1943, p. 10.

[1074] Kosztelszki Géza, *Nemzeti politica a Felvidéken (Politica naţională la Felvidék),* Budapest, 1898, p. 25, în care afirma: „fuziunea naţionalităţilor (= maghiarizarea) sau moartea".

[1075] Z. Pâclişanu, *op. cit.,* p. 116.

[1076] *Ibid.*

[1077] Z. Pâclişanu, *Deutsche und Magyaren. Der Entnationalisierungs Kampf gegen die Sathmarer Schwaben,* Bucureşti, 1941; altă ediţie, Bucureşti, 1942; vezi şi idem, *Der Kampf der Volksgruppen Siebenbürgens gegen die Magyarisierung,* Bucureşti, 1943 (Extras din vol. Siebenbürgen).

[1078] Ridicându-se cu fermitate împotriva politicii revizioniste ungare, Fényes S. scria: „Ungaria a fost o temniţă a popoarelor. Zidurile acestei temniţi trebuie să cadă în ruină; popoarele trebuiesc dezrobite ca, mai apoi, părţile eliberate să poată forma noi unităţi mai înalte, în care ele nu se vor mai lega între ele prin temniţi şi cătuşe, ci înseşi interesele economice şi istorice le vor lega pe toate în simţire frăţească şi unitate gospodărească.

De fapt, poporul maghiar are nevoie să fie dezrobit, dar această eliberare nu se poate înfăptui în aşa chip, ca în temniţa în care a rămas singur să mai înghesuie şi alţi robi, ci invers, ca zidurile temniţii să se dărâme. Om cu mintea sănătoasă nu poate cugeta că istoria e ca o piesă de teatru care se poate repeta, care se poate relua, sau se pune din nou pe afiş. Fapt e că naţiuni străine au suferit sub stăpânirea maghiară. Ele au îngrămădit ură peste ură în sufletul lor; această ură a zdrobit vechea unitate. Şi acum, după toate câte s-au întâmplat, să revenim la vechea stare de lucruri, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic? Este cu neputinţă. Ungaria ar avea din nou 3 milioane de români şi aceştia şi-ar da pe faţă din nou nemulţumirile etc., etc., până ce nu va fi altă soluţie decât un nou război mondial" (Fényes S., *op. cit.,* p. 136).

[1079] Încă din 1881, la Budapesta funcţiona societatea *„Országos névtnagyarositó társaság”* (Societatea naţională pentru maghiarizarea numelor) care-şi pusese în plan maghiarizarea a 4.000.000 de nume. Vezi Aurel C. Popovici, *La question roumaine,* p. 72.

Legea de maghiarizare forţată a stârnit un val de indignare şi de mânie în toată Transilvania, după cum declara episcopul reformat al saşilor Fr. Teutsch, *(Geschichte der Siebenbürger Sachsen,* IV, Sibiu, 1896, p. 159; Zenovie Pâclişanu, *Per la più grande Ungheria,* p. 7).

[1080] Românii au organizat două manifestări de protest împotriva acestei legi. În două mari adunări populare: la Sibiu, la 14 dec. 1897 şi la Arad, la 23 dec. 1897. Întrucât autorităţile ungare au interzis aceste adunări şi au ordonat dizolvarea lor, fruntaşii românilor au publicat la Sibiu un protest energic, în care se arăta: „Subscrişii, veniţi cu gândul de a participa la adunarea convocată pe azi, aici în Sibiu, şi aflând despre oprirea ilegală a acestei adunări, ne simţim îndemnaţi a protesta cu atât mai vârtos, atât în contra opririi, cât şi în contra noului proiect de maghiarizare, dând următoarea declaraţiune:

Proiectul de lege despre numele de comune şi alte localităţi îl aflăm, cu totul superfluu din punctul de vedere al administraţiunii şi cu totul vătămător pentru cetăţenii nemaghiari din patrie.

Acest proiect este un pas nou pe calea maghiarizării forţate a popoarelor. El constituie un atac volnic la sentimentele noastre cele mai gingaşe, la dezvoltarea istorică a ţării şi la drepturile garantate prin lege, atât ale singuraticelor comune, cât şi ale singuraticelor naţionalităţi nemaghiare.

Hotărâţi a ne păstra întotdeauna caracterul naţional şi limba străbună românească, respingem cu indignare toate tendinţele de a ne-o răpi şi prigoni.

Protestăm deci cu toată energia în contra întreg sistemului de maghiarizare, inaugurat de actualul guvern, pe terenul şcolar, bisericesc, administrativ, judiciar, cultural şi politic, cu un cuvânt, pe toate terenele vieţii publice, şi-l condamnăm ca pe un sistem periculos, care nu poate duce decât la tulburarea şi mai mare a relaţiunilor dintre popoarele ce compun patria.

Protestăm cu deosebire în contra acestui cel mai nou proiect de maghiarizare şi-l denunţăm lumii ca o încercare barbară de a ne estirpa toate urmele istorice, ce poporul nostru a dat acestui pământ, apărat cu sângele şi îngroşat cu sudorile muncii sale.

Acest proiect de lege desconsideră legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, încalcă drepturile autonomice ale bisericilor şi şcoalelor noastre şi e potrivit numai pentru a produce ură şi ceartă între popoare...” („Tribuna”, nr. 269/1897; vezi şi T.V. Păcăţian, *op. cit.,* VIII, p. 28 — 29).

[1081] S. Telkes, *op. cit.,* p. 8, unde se afirmă că „Maghiarizarea numelui de familie e un jurământ de credinţă, un legământ patriotic”, subliniindu-se apoi deschis că „prin maghiarizarea numelui, se va crea, în locul maghiarizării pestriţe, o societate maghiară unitară şi omogenă” şi că „acela care şi-a maghiarizat numele, prin aceasta se înglobează definitiv în corpul naţiunii maghiare” (p. 5, 91).

[1082] Fr. Teutsch, *Die Siebenbürgen Sachsen în Vergangenheit und Gegenwart,* Sibiu, 1934, p. 253. Chiar şi marele poet maghiar Ady Endre, ridicându-se împotriva acestor metode scria: „În momentul în care nimeni nu va mai fi obligat să se declare maghiar şi nu va mai avea pentru aceasta nici un interes, vor mai rămâne în Ungaria abia 6 milioane de unguri” (Ady Endre, *Lettre à mon ami Teutsch,* în revista „Nyugat”, Budapest, 1915).

[1083] Z. Pâclişanu, *L’art et la manière de faire des Hongrois,* Bucarest, 1942, p. 11.

[1084] Count Albert Apponyi.... *Justice for Hungary,* p. 13.

[1085] Textul legii, la Eugen Brote, Ch*estiunea română în Transilvania şi Ungaria,* Bucureşti, 1895, p. 114-121 (anexa 29). Vezi şi T.V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale Românilor sub coroana ungară,* IV, Sibiu, 1906, p. 432, 462 şi 790-796; Aurel C. Popovici, La *Question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie,* Paris, 1918, p. 95-99. Legea a fost condamnată, şi de profesorul de drept L. Gumplowicz, care o considera o „lege de opresiune a naţionalităţilor” *(Das Recht der Nationalitäten und Sprachen în Österreich — Ungarn,* Innsbruck, 1879, p. 226). O prezentare detaliată a legii, la Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* Bucureşti, 1943, p. 15-34.

[1086] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* Bucureşti, 1943, p. 15-16. Subprefectul a comunicat ministrului de interne decizia sa însoţită de precizarea că a transmis ordine similare tuturor prim-pretorilor, pentru a şti cum să procedeze când românii ar intenţiona să convoace astfel de adunări. După ce a citit raportul pretorului din judeţul Sălaj, ministrul a scris sub data de 24 martie 1893: „Se ia act, la arhivă” (*Ibid.,* p.

16).

[1087] Când românii din Maramureş au hotărât să înfiinţeze o secţie a Astrei la Sighet, autorităţile maghiare au dat cererii lor următorul răspuns: „No 8.803/1912, şeful poliţiei. La adresa d-lui dr. Ioan Mihályi, jurisconsult judeţean şi soţilor, prin care cer aprobarea noastră, ca în ziua de 25 ianuarie 1913 să poată ţinea, la localul băncii „Maramureşana", societate de credit şi economii, adunarea de constituire a despărţământului „Asociaţiunii pentru cultura şi literatura poporului român", am adus următoarea decizie:

Nu pot să iau la cunoştinţă comunicarea făcută şi interzic ţinerea întrunirii proiectate.

Contra acestei decizii se poate face apel în termen de 15 zile prin intermediul subsemnatului, la subprefectura judeţului.

Motivare: întrunirea proiectată tinde să înfiinţeze în judeţul Maramureş o asociaţie, al cărei scop mărturisit este propagarea culturii române. *Având în vedere că în cuprinsul Ungariei numai răspândirea culturii maghiare este de dorit, căci răspândirea culturii altor popoare ar slăbi ideea de stat maghiar;* având în vedere apoi că, deşi Sighetul Marmaţiei şi împrejurimea lui este locuit de naţionalităţi, totuşi până acum nu s-a putut observa o diferenţiere politică la acestea; astfel o asociaţie cu limba română şi cu scopuri declarate româneşti, după toate probabilităţile, ar duce la disensiuni cu celelalte naţionalităţi, dar mai cu seamă cu maghiarimea, care reprezintă ideea naţională maghiară. Ţinerea întrunirii anunţată a trebuit să o interzic cu atât mai mult, cu cât este o datorie elementară a oricărui funcţionar public, ca în cercul său de competenţă să facă uz de toate mijloacele ce-i stau la dispoziţie, în scopul de a apăra ideea de stat maghiar la timp, contra oricărui atac ce s-ar întrezări.

Sighetul Marmaţiei, 11 ianuarie 1913 (ss) Ibrányi György, căpitanul poliţiei" (În „Huszadik Század" / „Secolul XX", Budapest, an XXVIII, 1913, p. 659; vezi şi A. Gociman, *op. cit.,* p. 199-200).

[1088] I. Clopoţel, *op. cit.,* p. 122.

[1089] Nicolae Daşcovici, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public,* Iaşi, 1936, p. 112-120.

[1090] C. Hamangiu, *Constituţiunea nouă din 29 martie 1923, în Codul general al României. Legi noi la unificare,* vol. XI — XII, Bucureşti, f.a., p. 3-20.

1 *Legea pentru introducerea limbii maghiare în şcolile primare* (vezi Eugen Brote, *op. cit.,* p. 202-205, anexa 34).

[1092] *Legea despre instrucţia în şcolile medii* (T.V. Păcăţian, *op. cit.,* VII, p. 73-75).

[1093] *Legea despre azilele de copii* (*Ibid.,* p. 428-456).

[1094] *Legea despre salarizarea învăţătorilor* (*Ibid.,* p. 606-621).

[1095] *Legea şcolară Apponyi* (*Ibid.,* VIII, p. 456-635).

[1096] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* p. 39-40. Această dispoziţie a fost în vigoare până în 1919.

[1097] Articolul XLIV, paragraful 27, din legea din 1868, prevedea că „atât în funcţiunile administrative, cât şi în cele judecătoreşti şi mai ales în funcţiunile de prefecţi, guvernul are să numească din sânul deosebitelor naţionalităţi persoane vrednice, care cunosc perfect limba populaţiunii". Deşi populaţia românească reprezenta 2/3 din totalul populaţiei Transilvaniei, numai 5% din administraţia provinciei provenea din rândurile românilor. Astfel populaţia majoritară a Transilvaniei era exclusă din funcţiunile publice şi condamnată să sufere toate nedreptăţile, ilegalităţile, abuzurile de putere ale unei cete de funcţionari şi slujbaşi, care, mai presus de împlinirea conştiincioasă a slujbei lor, puneau tot zelul în interesul maghiarizării, utilizând fără nici un scrupul toate mijloacele ce erau de natură să promoveze aceeaşi politică. „În mod intenţionat, arată un martor ocular al vremii, ni se aduceau pe cap funcţionari şi slujbaşi care nu ştiau nici un cuvânt româneşte (legea cerea să cunoască perfect limba populaţiunii), or, dacă ştiau, nu voiau să vorbească româneşte, prefăcându-se că nu cunosc această limbă. În acest chip erau eludate dispoziţiile legii din 1868, care asigurau şi garantau drepturile limbii române la justiţie, administraţie şi în toate coatingerile cu oficiile publice.

Ce nesfârşit şir de inconveniente, şicane, nedreptăţiri şi pagube proveneau pentru biata populaţie din acest fapt, este de neînchipuit... Câţi ţărani şi ţărance române au scăpat trenul, pentru că d-lui căsar al gării îi venea poftă să facă politică şi să refuze a da bilete dacă nu i se cerea în limba maghiară! Câţi ţărani şi ţărance române trebuiau să facă drumul de 3-4 ori la poştă şi să recurgă la interpreţi, ba să mai îndure şi batjocura ăstui soiu de oficianţi, pentru ca să-şi poată da o scrisoare, o telegramă, ori vreo asemnaţiune poştală! (vezi A. Ciato, I. Giurgiu, *op. cit.,* p. p. 30-31).

[1098] Désider Bánffy, *Magyar nemzetiségi politika,* Budapest, 1903, p. 31.

[1099] Ştefan Tisza declara în Parlament, la 20 februarie 1914: „O repet va fi o nebunie, un act de sinucidere din partea statului maghiar şi a naţiunii maghiare prin aplicarea legilor din 1868" (Cornelius X. Codarcea, *op. cit.,* p. 63).

Vezi şi *Discursurile contelui Ştefan Tisza 1893 — 1915* p. 120-121.

[1100] *Les négotiations de la Paix Hongroise,* tome I, p. 113. La rândul lor, unii istorici unguri au recunoscut ei înşişi că legea pentru aşa-zisa egală îndreptăţire a naţionalităţilor n-a fost aplicată niciodată. Francisc Eckhárt scria în 1933: „Concesiunile făcute de lege minorităţilor nu au fost respectate" (Francisc Eckhárt, *Magyarország története /Istoria Ungariei/,* Budapest, 1933, p. 296). Un alt mare istoric ungur, Gyula Szekfü, în lucrarea sa, scrisă în colaborare cu Bálint Hóman, ministrul învăţământului din Ungaria în 1943, sublinia că legea din 1868 „a rămas o simplă încercare... nu a fost executată" (Szekfü G., Hóman B., *Magyar történelem (Istoria maghiară),* vol. V, p. 568.

[1101] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* Bucureşti, 1943, p. 21-22.

[1102] Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités éthniqués,* p. 262.

[1103] *Ibid.*

[1104] Macartney, C.A., *Hungary and her successors. The Treaty of Trianon and its consequences. 1919 — 1937,* London, New York, Toronto, 1937, p. 283.

[1105] „Újság", Cluj, 9 ianuarie 1917.

[1106] *Ibid.,* 1 martie 1914.

[1107] Octavian Gojra, *op. cit.,* p. 323-324.

[1108] Vezi Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 262-263. Minorităţile naţionale se bucură nu numai de o libertate confesională deplină ci şi de un sprijin material substanţial din partea statului român. În Parlamentul român se făcea următoarea constatare în 1930: „Statul român cheltuieşte din bugetul său anual 100 lei pentru un greco-catolic, 101 lei pentru un musulman, 105 lei pentru un reformat ungur, 164 lei pentru un unitar ungur, iar pentru un român ortodox numai 70 lei. Ungurii unitarieni au 1 preot la 650 de oameni, ungurii reformaţi 1 la 751 enoriaşi, greco-catolicii 1 la 800, saşii evanghelici 1 la 914; romano-catolicii 1 la 1240, iar românii ortodoxi 1 la 1.740" („Revista Fundaţiilor Regale", 1 iunie 1940, p. 571). Câtă deosebire, să recunoaştem, între situaţia bisericii ortodoxe române prigonită secole de-a rândul de către nobilimea maghiară şi tratamentul de care se bucură biserica minorităţilor după unirea Transilvaniei cu România.

[1109] *Ibid.,* p. 261-262.

[1110] Numai între anii 1886 şi 1908, tribunalele maghiare au condamnat 353 de români, la 131 de ani, 10 luni şi 20 zile închisoare, precum şi la plata unor amenzi ce însumau 93.791 coroane (Vezi R.W. Seton-Watson, *Racial problems in Hungary,* p. 406).

[1111] Agresivitatea autorităţilor ungare împotriva ziarului „Tribuna" a devenit de notorietate europeană. Georges Clémenceau, viitorul prim-ministru al Franţei, a scris despre aceasta: „Libertatea presei este absolut iluzorie. Într-un singur an au fost intentate 19 procese de presă ziarului „Tribuna", ziar românesc, care apare la Sibiu. Trei din redactorii ziarului s-au văzut condamnaţi la un total de 8 ani închisoare. Va conveni fiecare că tabloul este destul de întunecos" (în «La Justice», 12 mai 1894).

[1112] Vezi A. Gociman, *op. cit.,* p. 351.

[1113] Vezi Patenta împărătească din 27 mai 1852, modificată prin ordonanţele din 25 martie 1867, 14 mai 1871 şi 22 aprilie 1872, ale guvernului unguresc — la Eugen Brote, *op. cit.,* p. 122-135 (anexa 30).

[1114] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* p. 101.

[1115] Procesul s-a judecat la Cluj, în zilele de 11-12 mai 1886. Eugen Brote, *op. cit.,* p. 417-418.

[1116] *Ibid.*

[1117] Traian Horia Pop a fost judecat la 14 august 1890, în faţa Curţii cu Juri din Cluj, pentru două articole apărute în „Gazeta Transilvaniei", la 4 martie şi 10 aprilie 1890. În ultimul articol scrie, între altele: „Privilegiaţii de la Putere, ca să nu-şi piardă poziţia lor strălucită ce au uzurpat-o şi o monopolizează de douăzeci de ani, sub eticheta liberalismului fals au îngreuiat an de an lanţurile în care au aruncat masele, ca să le poată exploata şi ca unii care se tem de adevărata libertate, o paralizează prin legi nedrepte şi prin ordonanţe despotice..., înfundă temniţele cu cei care strigă după libertate, îi suspiţionează, îi calomniază şi îi denunţă. Ba abuzul de putere... merge până a opri pe cetăţean să trăiască şi să-şi crească copiii aşa precum îi vine lui la socoteală, precum îi cer interesele familiei şi naţiunii sale"

(„Gazeta Transilvaniei”, nr. 72 din 10 aprilie 1890; vezi şi E. Brote, *op. cit.,* p. 423-424, anexa 67).

[1118] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* p. 107, unde se precizează că numai între 1879 — 1910 s-a interzis introducerea în Ungaria a 67 ziare şi reviste din România precum şi operele lui M. Eminescu şi A.D. Xenopol. Erau de asemenea interzise în Ungaria numeroase ziare franceze, germane, italiene. Z. Pâclişanu menţionează un număr de 41 ziare germane, 6 franceze şi 63 italiene, apărute în intervalul 1876 — 1913 *(Ibid.,* p. 109-112). În instrucţiunile de serviciu ale căilor ferate maghiare (Instrucţiunea nr. 21, p. 398-445) este compusă o lungă listă a imprimatelor prohibite în Ungaria. Pe lângă ziarele „Universul”, „Adevărul”, „Epoca”, „Opinia”, „Ordinea” (Buzău), „Tribuna” (Craiova), „Curierul român” (Botoşani), „Steaua Olteniei” (Craiova) etc. găsim şi lucrările marilor istorici N. Iorga şi A.D. Xenopol. Interzis era şi Eminescu *(Scrieri politice,* ediţia „Minerva”, Al. Vlahuţă *(„Din trecutul nostru, Poezii şi Teatru).* Până şi ziarului „America”, care apărea la Cleveland (Ohio — S.U.A.) îi era interzis să pătrundă în Ungaria (Vezi şi A. Gociman, *op. cit.,* p. 374-375).

[1119] Z. Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti,* p. 99-100.

[1120] Transylvanus, *Le Minoranze etniche della Transilvania,* Bucharest, 1940, p. 26.

[1121] *Ibid.*

[1122] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 203-204.

[1123] *Ibid.,* p. 203.

[1124] Transylvanus, *op. cit.,* p. 26.

[1125] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 203.

[1126] Apud A. Gociman, *op. cit.,* p. 326.

[1127] Jancsó Elemér, *Cartea ungurească în Transilvania în ultimii 15 ani,* în „Pastor Tüz”, Cluj, 1933; George Kristóf, *Zece ani de viaţă literară a ungurimii din Transilvania,* în vol. Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul. 1928 — 1928, II, Bucureşti, 1929, p. 1153-1173. Cunoscutul publicist maghiar György Lajos, analizând producţia editorială din Transilvania pe perioada 1 ian. 1919 — 31 dec. 1924, scria: „În aceşti ani, în Transilvania au apărut tot atâtea cărţi maghiare câte au apărut în două decenii înainte de 1919” (György Lajos, *Az erdélyi magyarság szellemi élete /Viaţa spirituală a ungurilor din Ardeal /,* Budapest, 1926, p. 6). Acelaşi autor constata că din totalul de 233 de tipografii din Transilvania, 147 erau maghiare (61,8%), 66 (27,7%) erau româneşti, iar 25 (10,15%) — săseşti (*Ibid.*); vezi şi Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 206; A. Gociman, *op. cit.,* p. 348. Până la începutul anului 1934, în Transilvania revenită la patria mamă apăreau un număr de ziare în limba maghiară de 10 ori mai mare decât chiar sub stăpânirea ungară şi mai multe gazete zilnice maghiare decât în întreaga Ungarie de după 1918.

[1128] Transylvanus, *op. cit.,* p. 27.

[1129] George Kristóf, *op. cit.,* p. 1156-1157; *Transylvanus, op. cit.,* p. 27.

[1130] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 202-203.

[1131] György Lajos, *op. cit., loc. cit.; Transylvanus, op. cit.,* p. 28.

[1132] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 211-212.

[1133] «La Tribune des Nations», Paris, nr. 287, mai 1940.

[1134] Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916 — 1918,* vol. II, f.a., p. 73-74. Vezi „Evenimentul”, organ al Partidului Conservator, anul XXV, nr. 45, 28 martie 1917; vezi şi Nicolae Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost,* vol. I, Bucureşti, 1934, p. 270.

[1135] Vezi „Monitorul Oficial”, nr. 215 din 16 decembrie 1918.

[1136] Emil Petrini, *Reforma agrară,* în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, I, Bucureşti, 1929, p. 304 şi urm.

[1137] C. Garoflid, *Regimul agrar în România,* în Enciclopedia României, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 580-581.

[1138] „Pesti Hírlap” din 9 septembrie 1913.

[1139] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 246-247.

[1140] *Ibid.,* p. 247.

[1141] *Ibid.,* Despre repartizarea nedreaptă a pământului în Transilvania în timpul stăpânirii ungare, vezi şi Ion Luca Ciomac, *Cultivarea pământului în Transilvania în ultimii zece ani,* în vol. Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918 — 1928, I, unde precizează: „la proprietatea sub 100 iugăre (1 iugăr = 5.755 mp), românii (58%) stăpânesc o medie de circa un iugăr, iar ungurii (28%) 6 iugăre: din proprietatea mare românii posedă 2%, iar ungurii 98%. Statisticile vechi ne arată că, în ce priveşte profesia, 80% din populaţia românească era

agricolă, trăind în medie de pe 1/2 iugăr cadastral, iar 45% unguri şi alţii, trăind de pe o suprafaţă de 15 iugăre" (p. 319). Vezi şi Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar şi cercetări asupra situaţiei exploatărilor agricole, după reforma agrară,* Bucureşti, 1931.

[1142] Fényes S. arăta că adevăraţii stăpâni ai Ungariei de după 1867 au fost cele trei sute de familii de vechi nobili care continuau să deţină nestingherite, în plină orânduire capitalistă, întinsele lor latifundii feudale. Situaţia nu s-a schimbat în esenţă nici după 1918. Chiar dacă baronii fi conţii şi-au pierdut moşiile din teritoriile ce s-au desprins din stăpânirea Austro-Ungariei — reintrate în posesia legitimă a naţiunilor eliberate ei continuau să deţină încă 18 milioane din cele 40 milioane jugăre în Ungaria propriu-zisă, în timp ce 70% din ţărănime era complet lipsită de pământ şi, deci, la discreţia vechilor lor stăpâni (Fényes S., *op. cit.,* p. 37-38). Astfel, în timp ce în România se efectua o largă reformă agrară — cea mai mare din toată Europa postbelică — de care aveau să beneficieze nu numai ţăranii români ci şi cei maghiari şi germani, în Ungaria vechii stăpâni ai moşiilor, conţii şi baronii, conduşi o vreme chiar de stâlpii monarhici austro-ungare Apponyi Albert, Bethlen István etc. Îşi păstrau aproape intacte poziţiile economice şi politice şi izbuteau astfel să impună statului ungar să urmărească în continuare realizarea obiectivelor lor politice de expansiune şi exploatare.

Analizând sistemul parlamentar din Ungaria în timpul regimului dualist, Fényes S. conchidea: „niciodată, înainte de Trianon, Ungaria nu a ajuns la un milion de alegători. Chiar în preajma războiului, abia a trecut numărul alegătorilor de 500 mii; va să zică, 5 — 6% din întreaga populaţie a ţării. Oricine poate vedea că, în această masă de alegători, domnii conţi şi baroni, cu ale lor 18 milioane de jugăre, reprezentau o putere atât de zdrobitoare ca şi în cele mai întunecate veacuri medievale... E de observat că în Senat poporul nu avea nici un reprezentant, nefiind acolo decât conţi, prinţi şi fişpani (prefecţi)...

Astfel se explică faptul cum a putut să se menţină oligarhia medievală în deplină putere, chiar şi sub aspectul unui parlamentarism şi a unei democraţii de faţadă" (Fényes S., *op. cit.,* p. 38 — 39).

[1143] Vezi şi C. I. Codarcea, *op. cit.,* p. 120.

[1144] *Ibid.,* p. 127. „Condiţiile în care se află acum Ungaria — scria acelaşi Garbai — ar fi provocat demult o revoltă în orice ţară a globului. Ungaria este un vulcan a cărui erupţie este împiedicată de teroare. Ea este singura ţară din Europa care ştie să rămână feudală, o ţară cu latifundii imense şi cu bogăţii enorme, dar care este, în acelaşi timp, ţara foametei şi a mizeriei. Jumătate din ţară aparţine cu aproximaţie unui număr de 3.000 de familii. În Ungaria nu există nici libertatea cuvântului, nici a întrunirilor. Votul universal nu există. Votul oricui este cunoscut, pentru că e dat sub privirea jandarmului" („America" — Cleveland — S.U.A., mai, 1936).

[1145] C. I. Codarcea, *op. cit.,* p. 127-128.

[1146] *Ibid.,* p. 127.

[1147] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 240.

[1148] Vezi Emil Petrini, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 309. Vezi şi Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 247-249.

[1149] Emil Petrini, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 310; Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 250.

[1150] Despre acest lung proces vezi, *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations,* Paris, 1924; *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations Séance du Conseil du 7 mars 1927,* Bucureşti, 1927; *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transylvanie devant la Société des Nations,* Paris, 1928; *La réforme agraire en Roumanie. Mémoire du gouvernement royal de Roumanie concernant la proposition du 9 Mars 1928,* Paris, 1928.

[1151] *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930,* p. XXXII-XXXV.

[1152] *Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă 1359 — 1515,* întocmit după Grigore Ureche vornicul, Istratie logofătul şi alţii, de Simion Dascălul, ediţia Constantin Giurescu, Bucureşti, 1916, p. 118.

[1153] Alexandru Pteancu, *Învăţământul particular şi minoritar din Transilvania,* în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, II, p. 113; Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 158-159; Zenovie Pâclişanu, *Politica minoritară a guvernelor ungureşti (1867 — 1914),* p. 65-86.

[1154] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 158-159.

[1155] Lukács György, în *Igazságot Magyarországnak (Adevăr pentru Ungaria);* vezi şi A. Gociman *op. cit.,* p. 326.

[1156] Acsády I., în *Közgazdasági Lexikon,* II, p. 223.

[1157] Apud Z. Pâclişanu, *op. cit.,* p. 73-74.

[1158] „Tribuna" din 21 noiembrie 1901.

[1159] Alexandru Pteancu, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 1113.

[1160] *Ibid.*

[1161] *Ibid.*

[1162] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 165.

[1163] A. Caliani, Şcolile *minoritare în anul 1929 — 30,* în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucţiunii", 1932, nr. 2, p. 172-177.

[1164] În 1919, românii din Transilvania aveau 4 licee şi 2 gimnazii, în timp ce maghiarii din Transilvania dispuneau de 43 licee şi 5 gimnazii, ceea ce înseamnă că în timp ce pentru maghiari un liceu revenea la 34.900 locuitori, la români un liceu revenea la 800.000 locuitori, un gimnaziu la 1.600.000 de locuitori, iar o şcoală secundară la 533.000 locuitori (A. Gociman, *op. cit.,* p. 197, 367).

[1165] Count Albert Apponyi..., *Justice for Hungary...,* p. 18.

[1166] I. Bratu, *Învăţământul secundar din Ardeal,* în Transilvania, Banatul, Crişina, Maramureşul, II, p. 1002.

[1167] Şi contele Apponyi avea atâta cinism, încât să acuze poporul român din Transilvania de analfabetism. Analizând o statistică întocmită, de autorităţile ungare, contele Apponyi ajungea la constatarea că în vremea stăpânirii austro-ungare în Transilvania numărul analfabeţilor maghiari era de 20,1%, al analfabeţilor de origine germană 2,1%, în timp ce al românilor se ridica la 74,6%. De aici, prigonitorul şcolii româneşti din Transilvania trăgea concluzia că poporul român este un neam anticultural care refuză a se instrui „cu toată truda pe care a depus-o autoritatea ungurească de a-l scoate din întunericul analfabetismului în care se complace" *(Igazságot Magyarországnak,* Budapest, Magyar Külügyi Társ, 1928, p. 16).

[1168] A. Caliani, *op. cit.,* p. 172— 177.

[1169] Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 170-171.

[1170] *Ibid.,* p. 171.

[1171] Société des Nations, «Journal Officiel», 1926, p. 741-742.

[1172] *Ibid.*

[1173] *Ibid.*; vezi şi Silviu Dragomir, *op. cit.,* p. 177.

[1174] Tisseyre, Charles, *op. cit.,* p. 55.

[1175] Vezi şi A. Gociman, *op. cit.,* p. 164.

[1176] „Universul", 1 ian. 1941.

[1177] Cunoscutul profesor universitar şi diplomat american Phillip E. Musely, aprecia astfel în octombrie 1940, odiosul Diktat de la Viena: „România s-a văzut în trista situaţie de a fi nevoită, să treacă 1.154.000 de români în stăpânirea ungurească, pentru ca Ungaria să poată recăpăta 367.864 de maghiari din cele 3 judeţe secuieşti (recensământul din 1910) şi să-i unească cu Pusta maghiară, cea la o mare distanţă spre vest" („Foreign Affaires", New York, octombrie 1940).

[1178] József Venczel, *Die Zukunft der Szekler,* în „Ungarn". Caietul din luna mai 1943.

[1179] A. de Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire,* Paris, 1899, p. 198.

[1180] *Ibid.,* p. 199

[1181] Nagyajtai Cserei, Mihály, *op. cit.,* p. 1. Profesorul universitar de la Budapesta, Emeric Lukinich, în cadrul unui congres istoric de la Varşovia, în 1933, recunoştea următoarele: „Pentru cea mai mare parte a transilvănenilor, Ungaria era încă o ţară străină de care trebuia să se apere ca de orice altceva... După Mihály Cserei, conservator şi transilvănean intransigent — de la Ungaria şi de la unguri a venit întotdeauna primejdia pentru Transilvania... Niciodată, pentru a-şi conduce propriile afaceri, Transilvania n-a vrut să găsească printre fiii săi persoane capabile; întotdeauna ea a admirat pe fiii cu înfăţişarea lui Ianoş ai Ungariei, i-a adoptat, i-a crescut, i-a îmbogăţit şi a făcut din ei stăpâni; biata noastră patrie şi noi toţi mai simţim încă în gură amărăciunea; astfel am pierdut noi şi ţara şi libertatea" (Cf. Emeric Lukinich, *Les idées politiques dirigeantes de la Principauté de Transylvanie de 1511 à 1690,* în «Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale», tome V, Varsovie, 1933, p. 9; I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei române,* Cluj, 1928, p. 202-203)

[1182] *Ibid.,* p. 358. Exprimându-şi dezamăgirea faţă de trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor, Cserei nota: „Învaţă, Transilvanie, învaţă, nu te mai însoţi cu Ungaria, pentru că păsatul unguresc adeseori ţi-a ars gura şi totuşi nu ai ştiut trage învăţătură" (Vezi şi I. Lupaş, *Sfârşitul suzeranităţii otomane în Transilvania,* în „Analele

Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a III-a, tom. XXV, 19-12 — 1943. p. 809).

[1183] Vezi I. Lupaş, *Istoria unirii românilor,* Bucureşti, 1937, p. 132 şi urm.

Cronicarul secui Nagy Szabó Ferenc, care a trăit la sfârşitul secolului al XVI-lea, începutul secolului al XVII-lea, martor ocular deci al evenimentelor din timpul domniei lui Mihai Vodă Viteazul arăta în cronica sa că iobagii secui au răspuns chemării voievodului muntean şi au participat, aşa cum se ştie — sub conducerea lui Albert Király —, la bătălia de la Călugăreni şi ulterior, la alungarea otomanilor la sudul Dunării.

Întorşi acasă, ei au fost însă aspru pedepsiţi de către nobilime şi readuşi în starea de iobăgie, decretată la 1562 de către marea nobilime maghiară. Profitând şi de plecarea la Praga a lui Sigismund Báthory, nobilii — arătă cronicarul secui Nagy Szabó Ferenc — „au ţinut sfat între ei; au ridicat oaste şi toată oastea din curte în fiecare cetate de scaun, au ridicat călăreţi, pedestraşi şi au scos durde, tunuri; acestea însă atât de tainic faţă de nevolnicii aceia de secui, încât în veci n-ar fi putut prinde aceia de veste că oastea era contra lor, că nemeşii pe ei vor să-i reducă la iobăgie. Eu nici c-am auzit să se fi adunat în vreun scaun secuii aceia, în propria lor apărare.

De aceia apoi, precum au fost hotărât în taină între ei, fruntaşii secui s-au năpustit asupra lor toţi odată — în aceeaşi zi în toate scaunele — şi au fost înregistrat ei, cine pe cine să prindă în fiecare scaun; şi, căzând ei aşa, către seară asupra lor, i-au surprins în pat pe cei ce i-au fost scris. Aşa au făcut în fiecare scaun. Pe cei pe care i-au putut prinde i-au târât apoi legaţi în cetăţile de scaun şi acolo au fost ucişi în număr mare bieţii nevinovaţi, care spânzuraţi, care traşi în ţeapă, care schingiuiţi şi daţi pieirii altminteri, ciumpăviţi de nas, de urechi, care, iarăşi, ciomăgiţi într-atâta, încât au murit.

Ca şi în alte cetăţi de scaun, fruntaşii secui din scaunul Mureş au adunat oaste şi aici, în Târgu Mureş şi au scos în piaţă multe arme de foc. Într-o seară, pe la asfinţit, am văzut că şi călăreţii se pregătesc, dar nimeni nu ştia, în afară de ei, unde merg. Am văzut, doar că au plecat în toate părţile. Şi au mers dară în scaunul Mureş şi — precum, am scris şi mai sus — au înhăţat capii secuilor pe care i-a fost slobozit mai demult Sigismund Báthory. Pe care i-au găsit peste noapte în pat, aşa i-au luat în casele lor, de lângă neveste. Spre dimineaţă dar, ostaşii au revenit şi aşa i-au adus, bieţii de ei, ca pe cine ştie ce răufăcători. Deloc n-au tărăgănat, ci chiar a doua zi au pus să se cioplească mulţime de ţepi din pădurea oraşului şi ţepile s-au cărat la spânzurătoare. Acolo i-au târât şi pe secui şi pe mulţi din ei, sărmanii, i-au tras în ţeapă, pe mulţi i-au spânzurat. Spre seară, din nou au trimis şi au adus, în acelaşi fel, alţii. Până în cealaltă dimineaţă au răpit şi adus alţi robi secui, pe care i-au măcelărit tot aşa, sub spânzurătoare.

L-au adus şi pe unul, Károly András — acesta le-a fost căpetenie; pe el l-au târât legat de coada unui cal şi l-au tras în ţeapă cu capul în jos, sărmanul, şi cu picioarele în sus, către cer — aşa l-au batjocorit pe nevinovat. Din nou au spânzurat, sumedenie; zile-n şir, tot aşa au stat lucrurile. Odată şi-odată li s-a făcut lehamite de uciderі; le-au lăsat baltă, dar s-au apucat să le reteze nasurile, urechile, dar şi aceasta cu atâta sălbăticie, încât nasul îl retezau cu buze cu tot, de le rămâneau, sărmanilor, doar dinţii şi aşa au şi murit mulţi, din asta; şi pe cei cărora le retezau urechile îi jupuiau până spre gât. La asemenea sălbăticii s-au dedat cu ei. Până la urmă, au dat-o încolo şi pe asta şi au poruncit să fie doar snopiţi; şi au pus să se facă o spată de lemn atât de mare, încât era de speriat, însă i-au cioplit tăiş şi muchie; cu aceasta, trăgeau nouă lovituri cu latul, dar ultima o trăgeau peste fund, cu tăişul palei, care — am văzut — cădea atât de greu, încât oasele şezutului se făceau mici fărâme din asta. S-a vorbit că mulţi nenorociţi au murit şi din asta. S-au purtat atunci tare urât cu bieţii secui eliberaţi, care au fost mers cu Sigismund Báthory în Ţara Românească. Treaba aceasta a fost în 1596. Acestea, cu ochii mei le-am văzut. *(Marosvásárhelyi Nagy Szabó memoriálejá / Memorialul lui Nagy Szabó Ferenc din Târgu Mureş/,* în Mikó Imre: „Erdélyi történelmi adatok"/Date istorice transilvănene/, vol. I, Cluj, 1855, p. 45-47; vezi şi Baranyai Décsi János, Istoria ungară, în *Monumenta Hungariae Historica Scriptores,* XVIII, 1866, p. 246-247).

Pe bună dreptate, cronicarul secui se întreba cu amărăciune „ce-au câştigat nemeşii unguri cu aceea că pe secuii care au fost mers pentru slobozenie cu Sigismund Báthory asupra turcului, în Ţara Românească, şi venind acasă de acolo i-au măcelărit acasă şi i-au făcut iarăşi iobagi? Nici păgânii n-ar fi săvârşit una ca asta, din contra, le-ar fi fost milă de ei de-ar fi văzut-o" (Marosvásárhelyi Nagy Szabó memoriálejá, în *loc. cit.,* p. 53).

În 1599, când se pregătea să treacă la înfăptuirea unirii ţărilor române, Mihai Viteazul „le-a trimis în mare taină răvaş şi secuilor — acelora care fuseseră repuşi în iobăgie, cu mare

vărsare de sânge, în anul 1596", „şi — menţiona acelaşi cronicar, Nagy Szabó Ferenc, — s-a legat să le dea acelora, dar şi celorlalţi, slobozenie. Văzând răvaşul voievodului, pe dată secuii au început să se pregătească" (*Ibid.,* p. 52). Pentru ajutorul primit, după intrarea sa triumfală în Alba Iulia, Mihai Viteazul a confirmat secuilor oficial eliberarea lor din iobăgie şi a impus dietei nobiliare, întrunită la 20 — 28 noiembrie 1599, să recunoască vechile lor drepturi şi libertăţi (I. Lupaş, *Documente istorice transilvănene, vol. I, 1599 — 1699,* Cluj, 1940, p. 3-7).

După înfrângerea lui Mihai Vodă Viteazul la Mirăslău, nobilii unguri s-au răzbunat din nou sângeros asupra iobagilor secui. „Sus, pe un deal înalt, — relata acelaşi cronicar secui — stătea secuimea fugită — o ceată mare de oameni, cică erau optsprezece sute, dar eu nu i-am văzut — pe care-i chemau jos de-acolo, să se predea, însă ei au spus că nu coboară, fiindcă se tem că-i taie; şi, dacă tot trebuie să moară, mai bine mor cu arma-n mână. Auzind aşa, nemeşimea l-a trimis acolo pe Daczó János şi el s-a legat cu jurământ faţă de ei; însă aveau să vadă ei ce fel a fost jurământul, iar sărmanii aceia au coborât cu încredere şi, cu tot jurământul, nemeşimea s-a năpustit asupra lor fără să-i pese de nevinovaţi şi, împresurându-i, i-a tăiat pe toţi, bieţii de ei, cu răcnete asurzitoare, într-atâta încât mormanul de trupuri a fost cât un deal. Cică a curs pârâu sângele de sub trupuri.

Aşa a răzbunat nemeşimea plecarea secuimii la Sibiu, lângă Mihai Vodă şi aşa i-a redus-o iarăşi la iobăgie, precum i-a fost măcelărit şi în anul 1596, când cu plecarea lor în Ţara Românească" *(Marosvásárhelyi Nagy Szabó memoriálejá,* în *loc. cit.,* p. 56-57).

[1184] Obsesia numărului şi visurile imperialiste sunt redate sugestiv şi de către Nándor Urmanczy, fratele organizatorului de la Beliş, din noiembrie 1918:

„15 milioane de maghiari trăiesc în lume, scria Nándor Urmanczy în 1932. După toate probabilităţile numărul lor este cu mult mai mare. Dar, până când vom putea completa datele de care dispunem, trebuie să ne mulţumim chiar şi cu această cifră... Ea reprezintă abia jumătate din cei 30 milioane de maghiari ai lui Eugen Rákosi. Dar nu face nimic: vom avea noi şi cealaltă jumătate!"

„Dacă Habsburgii ar fi fost maghiari, ei ar fi avut reşedinţa permanentă la Buda, ar fi apărat interesele ungare şi naţiunea noastră ar fi numărat astăzi 30 de milioane de cetăţeni. Nemaghiarii, care s-au stabilit (!?) de-a lungul secolelor în ţara noastră ar fi fost asimilaţi şi limba ungară ar fi fost astăzi limba internaţională de conversaţie în Orient şi în Balcani".

„Noi avem 8 milioane de unguri în Ungaria mutilată, 3 milioane şi jumătate (?!) sub dominaţie valahă, sârbă şi cehă, şi încă o dată 3 milioane şi jumătate (?!) în America, Africa, Asia etc."

„Datoria noastră este să luptăm pentru unirea tuturor maghiarilor. Trebuie să strângem 15 milioane într-un singur popor".

„În primul rând, trebuie să eliberăm pentru fraţii noştri teritorii provizoriu ocupate".

„Apoi, trebuie să ne debarasăm de paraziţi! Să fie exterminaţi ticăloşii de pe pământul nostru maghiar! În locul acestor oameni fără credinţă şi fără recunoştinţă, al acestor duşmani, să revină în patrie fraţii noştri, obligaţi astăzi să trăiască în străinătate: în America, în Asia, în insule şi păduri seculare".

„Toţi să revină în Ungaria reconstituită, care le va oferi o pâine mai bună, un cer mai frumos, — pentru că aceasta va fi patria lor!"

„Nu este aceasta o utopie! Cei 15 milioane de unguri vor fi mâine reuniţi. Ei vor pune temelia marelui imperiu maghiar, asemănător aceluia al lui Ludovic cel Mare şi al regelui Mathias" („Pesti Hírlap", 23 noiembrie 1932).

[1185] Anton Reithinger, *Das wirtschaftliche Geschichte Europas,* Stuttgart-Berlin, 1936, p. 19.

[1186] „Pesti Hírlap", 4 aprilie 1943.

[1187] *Un an de domination magyare dans la Transylvanie du Nord. Les assassinats,* Bucureşti, 1942, p. 11.

[1188] Csaba Dücsö, *op. cit.,* p. 155-156.

[1189] „Universul", 23 septembrie 1940.

[1190] *Un an de stăpânire maghiari în Transilvania de Nord,* Bucureşti, 1942, p. 2; Vezi şi *Un an de domination magyare dans la Transylvanie du Nord. Les assassinats,* p. 14.

[1191] *Les assassinats,* p. 15.

[1192] *Ibid.,* p. 16.

[1193] Csaba Dücsö *op. cit.,* p. 155-156.

[1194] *Un an de domination magyaré dans la Transylvanie. Les assassinats,* p. 16.

[1195] *Ibid.,* p. 17-19.

[1196] *Ibid.,* p. 21.
[1197] *Ibid.*
[1198] *Ibid.*
[1199] *Ibid.*
[1200] *Ibid.,* p. 22.
[1201] *Ibid.,* p. 23.
[1202] *Ibid.,* p. 26.
[1203] *Ibid.,* p. 26-27.
[1204] *Ibid.,* p. 27.
[1205] *Ibid.,* p. 28-29.
[1206] *Ibid.,* p. 29-31.
[1207] *Ibid.,* p. 31.
[1208] *Ibid.,* p. 32.
[1209] *Ibid.*
[1210] *Ibid.,* p. 34.

[1211] Dimpotrivă. Un gazetar maghiar, György Ferenczy a condamnat cu asprime barbaria ucigaşilor conaţionali ai săi. Iată ce scria el la Arad, la 18 septembrie 1940: „Trebuie însă să mă refer la umanitate, la cinste, la bunul gust, la sentimente omeneşti, când arăt atrocităţile fără seamăn care s-au comis pe pământul Transilvaniei după ocupaţie. Împotriva acestora trebuie să protesteze cu tonul cel mai vehement toată lumea, toţi acei din al căror suflet n-a murit adevăratul creştinism, dragostea faţă de aproape. Tocul îmi tremură în mână când aştern aceste rânduri pe hârtie. Mândrul pământ al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică Golgotă unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sunt închişi cu sutele, cu miile sunt bătuţi, sunt torturaţi în mod cumplit. Asasinatele şi execuţiile se ţin lanţ, şi toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut român (...). Durerea ne sfâşie inimile la auzul atâtor suferinţe. Cu ochii înlăcrimaţi, cu durerea în suflet ne uităm la cer şi precum a făcut Iisus Christos, întrebăm şi noi la fel: Cu ce au greşit? Care e vina acestor oameni nenorociţi, torturaţi? Că s-au născut români? Până aici se aude hohotul disperării al multor sute de mii de oameni ajunşi sub stăpânire străină pe pământul Golgotei din Transilvania, unde vântul suflă leşurile celor spânzuraţi, unde cadavrele martirilor asasinaţi cu o sălbatică cruzime vestesc că instinctul bestial s-a eliberat şi barbarismul şi răzbunarea joacă dansul sălbatic al morţii (...) şi aceşti oameni îndrăznesc să se numească creştini? Aceştia vorbesc despre dragostea frăţească creştină? (...). A chinui fără vreun motiv politic, cu un vandalism necruţător, oameni lipsiţi de apărare — este nemaiîntâlnit în istoria statelor civilizate ale Europei. De aceea nu putem exprima altceva decât dispreţ (...) şi, dacă aceasta se mai continuă, atunci nu-mi rămâne altceva decât să mă ruşinez că m-am născut secui-maghiar şi să reneg şi faptul că am învăţat prima oară să mă rog lui Dumnezeu în limba maghiară*" (Golgota în Transilvania,* Bucureşti, 1941, p. 6-8).

[1212] *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* Bucureşti 1942, p. 2.

[1213] *Ibid.,* p. 37.

[1214] *Un an de domination magyaré dans la Transylvanie du Nord.* (În continuare: *Les Destructions d'Églises),* p. 15; vezi şi *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p. 45, unde se arată, că au fost distruse până la temelie următoarele biserici: Borsec (jud. Mureş), Biborţeni (jud. Odorhei), Căpeni (jud. Trei Scaune), Comalău (jud. Trei Scaune), Vârghiş (jud. Odorhei), Racoşul de Sus (jud. Odorhei), Sălard (jud. Bihor), Ocland (jud. Odorhei), Crăciunel (jud. Odorhei), Mereşti (jud. Odorhei), Ditrău (jud. Ciuc; aici, la Ditrău, dărâmarea bisericii a avut loc în 1941 şi a durat zile de-a rândul, iar obiectele din biserică au fost vândute la licitaţie), Pănet (jud. Mureş), Sânmartin (jud. Odorhei). De asemenea au fost dărâmate în parte bisericile din Borşneul Mare (jud. Trei Scaune şi Moftinul Mare (jud. Sălaj). În comunele Urmeniş şi Crăeşti (jud. Mureş), locuitorii au fost obligaţi de autorităţile horthyste să schimbe stilul arhitectonic al bisericilor româneşti (*Ibid.,* p. 51).

[1215] *Les Destructions d'Églises,* p. 20.

[1216] Vezi şi *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p. 46, în care se menţionează că au fost devastate bisericile româneşti din Alta Medie, Belin, Bicsad, Ozun (jud. Trei Scaune), iar cele din Aldea şi Mădăraş au fost avariate.

[1217] *Les Destructions d'Églises,* p. 23.

[1218] Vezi şi *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p. 46.

[1219] *Ibid.,* p. 46.

[1220] *Ibid.,* Au fost închise bisericile româneşti din satele Biharia, Macea, Diosig, Roşiori,

Marghita, Episcopia Bihor, capela ortodoxă a spitalului judeţean din Oradea, Curtuiuşeni (jud. Bihor); cele mai multe din bisericile ortodoxe din eparhia Maramureşului, bisericile din Ardud, Urziceni, Ghenciu, Căpleni (jud. Satu Mare), Răduleşti, Lucăceni (jud. Sălaj). Cele mai multe din aceste biserici au fost ulterior — în toamna anului 1940 — distruse *(Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p. 46-47).

[1221] *Les Destructions d'Églises,* p. 33.

[1222] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, vol. 201, f. 180-181.

[1223] *Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p.38.

[1224] Locuitorii români din 8 parohii din judeţele Ciuc, Trei Scaune şi Odorhei au fost forţaţi să treacă la confesiuni religioase maghiare precum şi majoritatea românilor din alte 8 parohii din aceleaşi judeţe. Asemenea au fost forţaţi românii din eparhia Maramureşului, precum şi cea mai mare parte a românilor din parohiile Sovata, Voşlăbeni, Izvorul Mureşului, Aita Seacă, Bilbor, Hodoşa-Ciuc, Bicaz-Chei, Suntandrei, Mereşti, Bolintineni, Bezidul-Nou, Tirimioara, Odorhei, Mărtiniş, Ciuc-Sângeorgiu Baraolt, Şardul Nirajului, Crăciuneşti, Păsăreni, Roteni, Troiţa, Isla, Ilioara, Culpiu, Herghelia, Moişa, Ghimeş-Făget, Coşnea, Chieşti, Caşon-Imper. De asemenea, 5.457 de români din episcopiile Maramureş şi Oradea au fost trecuţi la confesiuni religioase maghiare. Toate acestea, numai în toamna anului 1940 *(Un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord,* p. 49). Preoţii din parohiile Gheorgheni şi Ghimeş (Ciuc), ca şi din alte parohii din aceeaşi zonă, au fost obligaţi să oficieze slujba religioasă în maghiară şi să rostească, în ungureşte, crezul revizionist maghiar (*Ibid.,* p. 50-51). Printr-un decret special, publicat în „Budapesti Közlöny", nr. 18, din 13 aprilie 1941, guvernul horthyst a înfiinţat o episcopie ortodoxă maghiară, cu toate că în rândurile populaţiei maghiare nu erau ortodocşi. Scopul evident al acestei noi episcopii era de a avea încă un instrument de maghiarizare a populaţiei româneşti. Numai într-o primă etapă această episcopie a smuls 40 de parohii ortodoxe române din judeţele Bihor, Odorhei, Ciuc şi Trei Scaune (*Ibid.,* p. 51-52).

[1225] La 7 iunie 1698, nobilimea a cerut Dietei de la Alba Iulia să reducă taxele, întrucât „ceas de ceas şi zi după zi locuitorii emigrează în Valahia", *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae,* vol. XXI. Editate de Academia Ungară, Budapest, 1899, p. 357.

[1226] În decembrie 1694, Dieta Transilvaniei, întrunită la Târgu Mureş, a recunoscut că o treime din locuitorii Ţării Făgăraşului trecuseră în Ţara Românească *(Ibid.,* p. 219). Trei ani mai târziu, guvernul Transilvaniei explica împăratului cauzele emigrărilor masive ale românilor transilvăneni la sud şi est de Carpaţi prin faptul că acolo aveau libertate şi pământ mai bun decât în Transilvania (Hurmuzaki, *Documente,* XV/I, p. 536).

[1227] Hurmuzaki, *Documente,* XV/I, p. 536. Referindu-se la aceeaşi perioadă, cronicarul Mihail Cserei scria: „Din Transilvania poporul trece în masă în Moldova. Am făcut totul pentru a-l opri, dar fără rezultat. Vechile legături sunt rupte, opreliştile puse de organele executive şi administrative nu mai au rost, trebuie să ne aşteptăm la mai multe rele" *(Erdély historiaja 1662 — 1712/Istoria Ardealului 1662 — 1712/,* Pest, p. 214). În 1718, Universitatea Săsească îşi manifesta îngrijorarea faţă de fenomenul depopulării satelor din cauza emigrării românilor la sud de Carpaţi (Hurmuzaki, *Documente,* XV/2, p. 1566, nr. 2.954). Emigrarea românilor a luat proporţii îngrijorătoare sub împărăteasa Maria Tereza. Comisia instituită pentru a stabili cauzele acestei emigrări masive raporta la 17 septembrie 1746 că românii emigrează din Transilvania din cauza persecuţiilor religioase, politice, economice şi sociale (N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal,* Bucureşti, 1902, p. 243). În 1764, 1.000 de familii româneşti din districtele Cluj, Turda şi Solnoc au emigrat la sud de Carpaţi *(Monumenta Historica Hungariae. Scriptores,* vol. 38, p. 127). În 1767, 700 de familii româneşti au emigrat din regiunea Făgăraş în Muntenia (*Ibid.,* p. 257). În 1769, 1.200 de familii de români, din Transilvania erau înregistrate la punctul de vamă de la Turnu Roşu, la trecerea lor în Muntenia („Transilvania" an 72 [1941], p. 289). În acelaşi timp, guvernatorul Bucovinei arăta că 5.018 de emigranţi români din Transilvania şi-au făcut apariţia în 72 de sate din Bucovina (Vezi „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice", seria a II-a, vol. XXXVII, 1914 — 1915, p. 859-864).

[1228] „Atât de mare era tirania în Transilvania — se scria în acest raport — încât oamenii căutau scăpare chiar la turci" (I. Nistor, *Emigrările de peste munţi,* în „Analele Academiei Române. (Memoriile Secţiei istorice", seria a II-a, vol. XXXVII, 1914 — 1915, p. 857). Într-un raport din 1773 al clerului unit din Transilvania către împărăteasa Maria Teresia sunt menţionate miile de emigrări de români din Transilvania în Moldova şi Ţara Românească

care au determinat populaţia locală de aici să exclame: „Toată Transilvania vine la noi” („Tota Transilvania ad nos venit”). Vezi A. Bunea, *Episcopii P. P. Aron şi Dionisie Novacovici,* Blaj, 1902, p. 259.

[1229] Iorga-Hurmuzaki, *Documente,* X, p. 7-8. Într-un raport al consulului austriac din Bucureşti se arăta că în lunile martie şi iunie 1800 şi-au făcut apariţia în Muntenia 411 familii româneşti din Transilvania şi alte 307 în luna decembrie 1801 (Ion Nistor, *op. cit.,* în *loc. cit.,* p. 857).

[1230] Despre această absurdă teorie, emisă de Iancsó Benedek, vezi David Prodan, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic,* Sibiu, 1944 şi Silviu Dragomir, *La patrie primitive des Roumains et les frontières historiques,* în „Balcania”, 1944, partea I, p. 63-101.

Falsitatea acestei teorii a emigrării românilor în Transilvania în secolul al XVIII-lea este pusă în evidenţă şi de alte documente. Statistica românilor din Transilvania efectuată cu ocazia alegerii succesorului episcopului greco-catolic Atanasie Anghel (mort în 1713), statistică descoperită în Arhivele Cancelariei Aulice a Transilvaniei sub numărul 111/1716, stabilea existenţa în Transilvania a 88.664 de familii româneşti (Vezi „Societatea de mâine”, Cluj, 1927, p. 183). În această statistică nu au fost incluse 4.818 familii româneşti din Ţara Bârsei. După calculele făcute, în Transilvania trăiau în acel timp 455.320 de români. În acelaşi timp, în Transilvania, trăiau 150.000 de unguri (Hóman — Szekfü, *A magyarok története,* VI, p. 126-128). În 1760 — 1762, generalul Bucow, comandantul trupelor austriece din Transilvania, ajutat de baronii Möhringer şi Dietrich, a întocmit o nouă statistică a populaţiei româneşti din Transilvania, cuprinzând de această dată întreaga Transilvanie, înregistrând 155.434 de familii, ceea ce însemna 777.170 locuitori români (Ilarion Puşcariu, în *Documente pentru limbă şi istorie,* vol. I, Sibiu, 1889, p. 244-245; Vezi şi Virgil Ciobanu în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională al Universităţii din Cluj”, III, 1924 — 1925). Se constată că populaţia românească a crescut de la 1713 Ia 1763 cu 321.050 locuitori, deci cu 70%. În acelaşi timp, în 1766 se înregistrau 261.825 de maghiari în Transilvania (Joseph Benkö, *Transilvania sive magnus Transilvaniae principatus,* I, Viena, 1778, p. 472), ceea ce arată că numărul lor a crescut cu 111.825 locuitori adică o creştere de 74,50%. În anul 1836, Transilvania era locuită, conform informaţiilor lui I. H. Benigni, de 1.351.989 români şi 487.081 maghiari *(Handbuch der Statistik und Geographie des Gross-Füsterthums Siebenbürgen,* Sibiu, 1837, p. 7). Reiese deci, că de la 1762 la 1836, numărul românilor a crescut cu 574.819 locuitori (74%) şi al maghiarilor cu 225.256 locuitori (86%). Se observă ca atare că în perioada de la 1766 la 1837, numărul maghiarilor a crescut cu 12% mai mult decât al românilor faţă de perioada 1713 — 1766 când creşterea lor demografică a fost mai mare decât a românilor cu 4,5 %. Astfel, chiar aceste statistici oficiale demonstrează că la sfârşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea nu putea fi vorba nicidecum de o creştere artificială a elementului românesc din Transilvania printr-o pretinsă migrare de la sud şi răsărit de Carpaţi şi nici de o creştere naturală, rezultat al aşa-zisei „prolificităţi”, româneşti, de atâtea ori exagerată, denigrată, batjocorită. Mai de grabă se poate vorbi despre înaintarea procesului de maghiarizare a Transilvaniei decât de sporirea elementului românesc.

[1231] Vezi varianta în limba franceză: Herbert van Leisen, *Le problème Transilvain,* Rundig-Généve, MCMXLIII, p. 122-126.

[1232] Demascând politica reacţionară a clicii de magnaţi care, sub pretextul de a ţine sub asuprire alte popoare, au refuzat secole de-a rândul să acorde drepturi şi libertăţi poporului ungar însuşi, iar după 1918 îl ţinea în aceeaşi stare, încercând să-l facă unealta politicii sale revizioniste Fényes S. scria: „Se ştie doar îndeobşte că în anii dinainte de război (primul război mondial — n.n.), obiecţiunea generală în contra votului universal era că nu se poate introduce pentru că atunci naţionalităţile ar ajunge la majoritate. Deci, sentimentul naţional şi patriotic maghiar cere ca poporul maghiar să nu pretindă extinderea generală a drepturilor politice. Pretenţiunile revizuirii nu se pot dar sprijini nici pe afirmaţiunea că ar cere-o în interesul poporului maghiar. Cât timp au existat în Ungaria naţionalităţi, cu aceasta se motiva lipsa de drepturi a poporului maghiar, spunându-se că prin extinderea acestor drepturi naţionalităţile (care constituiau majoritatea populaţiei statului ungar — n.n.) ar ajunge la diriguirea puterii. Deci, cum s-ar mai putea sprijini tendinţa de a acapara din nou naţionalităţile pe interesul poporului maghiar?

Mai curând contrariul e adevărat: ca să poată menţine despuierea diferitelor naţionalităţi, au lăsat şi poporul maghiar lipsit de orice drepturi cetăţeneşti. Dar că aceasta a fost numai un pretext, pentru a ţine şi pe ţăranii unguri lipsiţi de drepturi, se vede acum evident din faptul

că clasa cârmuitoare, latifundiarii, n-au dat drepturi politice poporului maghiar nici acum când primejdia naţionalităţilor era înlăturată.

Această constatare pune într-o orbitoare lumină faptul că referirea la pretinsa primejdie a naţionalităţilor era o simplă apucătură demagogică spre a ţine încătuşat şi poporul maghiar lipsit de drepturi, ca astfel un grupuleţ de grofi să-şi asigure pentru totdeauna, nestingherită, puterea de stăpânire.

Admirabilă modestie de conştiinţă — exclamă maliţios Fényes — trebuie să aibă curentul maghiar de acum, care, după astfel de precedente şi în acest fel de împrejurări, mai vine cu pretenţii de revizuire! Se poate oare imagina ca democraţia Angliei şi a Franţei să găsească că e compatibil cu conştiinţa sa să arunce iar în robie părţi de naţiuni deosebite? Noi ne încredem atât de mult în respectul de drept şi iubirea de libertate a poporului englez, cum şi unanimitatea înnăscută a bărbaţilor politici englezi fără deosebire de partid, încât suntem pe deplin convinşi că, chiar şi acei membri ai parlamentului, care, din necunoaşterea împrejurărilor, s-au declarat pe faţă pentru revizuirea maghiară, în urma acestei lămuriri îşi vor revizui ei înşişi atitudinea, dovedită eronată, şi îşi vor modifica opiniile în conformitate cu realităţile faptice" (*Ibid.,* p. 103-104).

„Cursul istoriei universale — arăta Fényes S. — nu poate fi dat înapoi. Fatalitatea istorică a produs eruptiv — fără orice calcul omenesc şi chiar contra lui — desmembrarea fostului imperiu ungar, pentru ca, din părţile lui, să se poată întemeia o unitate întemeiată pe libertate şi puterea economică a unor noi popoare.

Refacerea stărilor din trecut ar fi identică cu plantarea din nou a vechiului blestem şi a vechii permanente primejdii de război şi, în acelaşi timp, cultivarea vechii aserviri a poporului maghiar" (*Ibid.,* p. 88).

[1233] Interviul a fost acordat corespondentului special al ziarului „Az-Est" la Bucureşti, lu 27 ianuarie 1933 (vezi „Lupta" din 29 ianuarie 1933).

[1234] *Ibid.*

[1235] *Ibid.*

[1236] Autorul acestei faimoase replici este Francisc Ullein, care îl întrerupea în acest fel pe ministrul de interne ungar, Fischer Keresztes, în timp ce acesta prezenta parlamentului un raport, asupra situaţiei interne, în iunie 1933 (Cornelius I. Codarcea, *op. cit.,* p. 129).

[1237] Cf. Împăratul Leon înţeleptul — H. Marczali, *Enchiridion. Fontium Historiae Hungarorum,* p. 15.

[1238] Cf. Wenczel Gusztáv, în „Magvar Tört Tar", vol XXV, 1878, p. 290-291.

[1239] Despre momentele tragice prin care a trecut poporul român în vara anului 1940, marele istoric Nicolae Iorga scria la scurt timp după Diktatul de la Viena:

„Cred că trebuie vorbit limpede, nu faţă de o stare de spirit neîncrezătoare a ţării, ci faţă de tot ce forfoteşte în inimile unui popor asediat de necruţătoare duşmănii, care-şi apără mai mult decât statul, aşa de greu clădit, însăşi fiinţa lui naţională în formă independentă.

În acea straşnică noapte ni s-a pus înainte alegerea între o jertfă de pământ şi, din nenorocire, de fii ai acelui pământ, un milion şi o sută de mii (...).

Să mi se arate ce altă alegere se putea face. Întâmplarea a făcut că nu eram de faţă, dar cum aş fi putut să judec altfel decât atâţia din aceia cari, ca şi mine, au avut partea lor în mărirea României?

Am înţeles că statul trebuie să cedeze, indiferent dacă alţi oameni cu altă vază şi altă putere n-ar fi putut aduce altă revizuire.

Dar statul e una şi naţia alta.

Naţia rămâne şi supt cea mai crudă apăsare. Cu statul, e mai tare. Fără stat, unde a ajuns astfel, e mai liberă.

Ei înşişi, mai mult decât statul, cum a ajuns să fie, îi e încredinţat dreptul ei, manifestat acum douăzeci şi doi de ani la Alba-Iulia şi, aiurea, la alt hotar, în aceeaşi vreme.

Vitează şi deşteaptă, cum e, naţia românească, înfăşurându-şi trupul rănit în tricolorul tuturor speranţelor, intră acuma în front. (O explicaţie, în „Neamul românesc" din 3 septembrie 1940). Peste alte două zile, revenind asupra aceluiaşi eveniment, Nicolae Iorga scria: „Românii nu pot şi nu protesteze împotriva verdictului de la Viena, când un milion şi 300.000 dintre ei urmează să treacă sub stăpânirea străină. De aceea, în fiecare oraş din Ardealul ce urmează să fie alipit la Ungaria cât şi în acelea care vor rămâne în graniţele ciopârţite ale României, se produc zilnic proteste în timpul cărora românii strigă împotriva noii nedreptăţi ce li s-a făcut tocmai atunci când omenirea întreagă sângerează pentru libertatea şi independenţa popoarelor. Din aceste proteste româneşti, orice minte sănătoasă ar

trebui să tragă singura concluzie ce se poate trage, că judecata nedreaptă de la Viena a fost o imensă greşeală" („Neamul românesc" din 5 septembrie 1940).

[1240] În anul 1925, Banca Naţională a Franţei a constatat punerea în circulaţie a unei mari cantităţi de bancnote de o mie de franci falsificate. Cercetările au condus la cuibul falsificatorilor Budapesta. Banda falsificatorilor era condusă de prinţul Windischgraetz Lajos (fost ministru de aprovizionare a Ungariei, fost secretar general la Ministerul de externe al Monarhiei austro-ungare, proprietarul unei moşii de 8.000 jugăre în Ungaria şi al castelului Rákoczy din Sárospatak, lângă graniţa cehă), arhiducele Albrecht, prefectul poliţiei din Budapesta — Nadassy István, consilierul de stat Szrtsei-Jozsef care era şi vicepreşedinte al societăţii „Társdalmi Egyesületek Szovestsége (T.E.Sz) care îngloba şi finanţa toate societăţile iredentiste ungare, al cărei preşedinte era însuşi arhiducele Albrecht.

Falsificarea bancnotelor s-a făcut în pivniţele Institutului cartografic din Budapesta, cu ştirea şi complicitatea şefului acestuia. Hârtia a fost confecţionată din semifabricate germane. În total, au fost falsificate 40.000 bancnote a câte 1.000 franci fiecare, adică în valoare de 40 milioane franci, sumă care a fost ridicată de prinţul Windischgraetz pentru a finanţa propaganda revizionistă maghiară din străinătate.

La anchetă, prinţul Windischgraetz a declarat cu îndrăzneală şi cinism că a falsificat franci în scopuri „patriotice", iar apărătorul său, procurorul Daner Béla, a avut curajul sa declare presei că prin falsificarea bancnotelor franceze nu s-a urmărit „decât să se ia puţin sânge protectoarei principale a Micii Antante, care este Franţa".

„Ne-am înscris într-o şcoală franceză — declara fără ruşine acelaşi jurist ungur —, în care însă profesorii noştri din Apus ne-au trântit la primul examen. În cursul acţiunii noastre iredentiste ne vom întorcea însă la armele încercate ale strămoşilor noştri, la buzdugan şi la sabie, căci, în ce priveşte acestea, noi suntem profesorii Apusului civilizat" (A. Gociman, *op. cit.,* p. 214). Iată adevăratele sentimente ale revizioniştilor unguri faţă de Occident!

[1241] „Ardealul", Anul V, Nr. 238, 7 februarie 1945.

[1242] *Ibid.*

[1243] *Ibid.*

[1244] *Ibid.*

[1245] *Ibid.*

[1246] *Ibid.*

[1247] *Ibid.*

[1248] *Ibid.*

[1249] Cf. „România liberă", Anul XLVIII, Nr. 14248. Serie nouă, nr: 214), Vineri, 7 septembrie 1990.

[1250] *Ibid.,* Anul XLVIII, Nr. 14241 Serie nouă nr. 207), joi, 30 august 1990.